નમો તસ્સ ભગવતો અરહતો સમ્માસમ્બુદ્ધસ્સ

અભિધમ્મપિટકે

પઞ્ચપકરણ-અનુટીકા

ધાતુકથાપકરણ-અનુટીકા

ગન્થારમ્ભવણ્ણના

ધાતુકથાપકરણદેસનાય દેસદેસકપરિસાપદેસા વુત્તપ્પકારા એવાતિ કાલાપદેસં દસ્સેન્તો ‘‘**ધાતુકથાપકરણં દેસેન્તો**’’તિઆદિમાહ. ‘‘તસ્સેવ અનન્તરં અદેસયી’’તિ હિ ઇમિના વિભઙ્ગાનન્તરં ધાતુકથા દેસિતાતિ તસ્સા દેસનાકાલો અપદિટ્ઠો હોતિ. યે પન ‘‘વિભઙ્ગાનન્તરં કથાવત્થુપકરણં દેસિત’’ન્તિ વદન્તિ, તેસં વાદં પટિક્ખિપન્તો ‘‘**વિભઙ્ગાનન્તરં…પે॰… દસ્સેતુ**’’ન્તિ આહ.

‘‘કામા તે પઠમા સેના’’તિઆદિવચનતો (સુ॰ નિ॰ ૪૩૮; મહાનિ॰ ૨૮; ચૂળનિ॰ નન્દમાણવપુચ્છાનિદ્દેસ ૪૭) કિલેસવિદ્ધંસનમ્પિ દેવપુત્તમારસ્સ બલવિધમનન્તિ સક્કા વત્તું, ‘‘અપ્પવત્તિકરણવસેન કિલેસાભિસઙ્ખારમારાન’’ન્તિ પન વુચ્ચમાનત્તા ખન્તિબલસદ્ધાબલાદિઆનુભાવેન ઉસ્સાહપરિસાબલભઞ્જનમેવ દેવપુત્તમારસ્સ બલવિદ્ધંસનં દટ્ઠબ્બં. **વિસયાતિક્કમનં** કામધાતુસમતિક્કમો. **સમુદયપ્પહાનપરિઞ્ઞાવસેના**તિ પહાનાભિસમયપરિઞ્ઞાભિસમયાનં વસેન. નનુ ચેતં પઞ્ચન્નં મારાનં ભઞ્જનં સાવકેસુપિ લબ્ભતેવાતિ ચોદનં મનસિ કત્વા આહ ‘‘**પરૂપનિસ્સયરહિત**’’ન્તિઆદિ. વીરસ્સ ભાવો વીરિયન્તિ કત્વા વુત્તં ‘‘**મહાવીરિયોતિ મહાવીરો**’’તિ. મહાવીરિયતા ચ પરિપુણ્ણવીરિયપારમિતાય ચતુરઙ્ગસમન્નાગતવીરિયાધિટ્ઠાનેન અનઞ્ઞસાધારણચતુબ્બિધસમ્મપ્પધાનસમ્પત્તિયા ચ વેદિતબ્બા. તતો એવ હિસ્સ વીરિયાહાનિસિદ્ધિપીતિ.

ખન્ધાદિકે ધમ્મે અધિટ્ઠાય નિસ્સાય વિસયં કત્વા અભિધમ્મકથા પવત્તાતિ આહ ‘‘**અભિધમ્મકથાધિટ્ઠાનટ્ઠેન વા**’’તિ. **તેસં કથનતો**તિ તેસં ખન્ધાદીનં કથાભાવતો. એતેન અત્થવિસેસસન્નિસ્સયો બ્યઞ્જનસમુદાયો પકરણન્તિ વુત્તં હોતિ. અથ વા ધાતુયો કથીયન્તિ એત્થ, એતેન વાતિ **ધાતુકથા**, તથાપવત્તો બ્યઞ્જનત્થસમુદાયો. યદિ એવં સત્તન્નમ્પિ પકરણાનં ધાતુકથાભાવો આપજ્જતીતિ ચોદનં સન્ધાયાહ ‘‘**યદિપી**’’તિઆદિ. તત્થ **સાતિસય**ન્તિ સવિસેસં વિચિત્તાતિરેકવસેન અનવસેસતો ચ દેસનાય પવત્તત્તા. તથા હિ વુત્તં ‘‘સબ્બાપિ ધમ્મસઙ્ગણી ધાતુકથાય માતિકા’’તિ (ધાતુ॰ ૫). તેનેવાહ ‘‘**એકદેસકથનમેવ હિ અઞ્ઞત્થ કત**’’ન્તિ.

ઇદાનિ સાસને યેસુ ધાતુ-સદ્દો નિરુળ્હો, તેસં વસેન અઞ્ઞેહિપિ અસાધારણં ઇમસ્સ પકરણસ્સ ધાતુકથાભાવં દસ્સેન્તો ‘‘**ખન્ધાયતનધાતૂહિ વા**’’તિઆદિમાહ. તત્થ **તત્થા**તિ ખન્ધાયતનધાતૂસુ. મહન્તો પભેદાનુગતો વિસયો એતાસન્તિ **મહાવિસયા**, ધાતુયો, ન ખન્ધાયતનાનિ અપ્પતરપદત્તા. યેન વા સભાવેન ધમ્મા સઙ્ગહાસઙ્ગહસમ્પયોગવિપ્પયોગેહિ ઉદ્દેસનિદ્દેસે લભન્તિ, સો સભાવો ધાતુ. સા ધાતુ ઇધ સાતિસયં દેસિતાતિ સવિસેસં ધાતુયા કથનતો ઇદં પકરણં ‘‘**ધાતુકથા**’’તિ વુત્તં. સભાવત્થો હિ અયં ધાતુ-સદ્દો ‘‘ધાતુસો, ભિક્ખવે ,

સત્તા સંસન્દન્તી''તિઆદીસુ (સં॰ નિ॰ ૨.૯૮) વિય. **ધાતુભેદન્તિ** ધાતુવિભાગં. પકરણન્તિ વચનસેસો. કુતો પકરણ-સદ્દો લબ્ભતીતિ આહ "**સત્તન્નં પકરણાનં કમેન વણ્ણનાય પવત્તત્તા**"તિ. **તેન યોજનં કત્વાતિ** તેન પકરણ-સદ્દેન ''ધાતુકથાવ પકરણં ધાતુકથાપકરણ''ન્તિ યોજનં કત્વા. **તં દીપનન્તિ** તં ધાતુકથાપકરણસ્સ અત્થદીપનં, અત્થદીપનાકારેન પવત્તં વણ્ણનં. ''અત્થં દીપયિસ્સામી''તિ વત્વા ''તં સુણાથા''તિ વદન્તો સોતદ્વારાનુસારેન તત્થ ઉપધારણે નિયોજેતીતિ આહ "**તંદીપનવચનસવનેન ઉપધારેથાતિ અત્થો**"તિ.

ગન્થારમ્ભવણ્ણના નિટ્ઠિતા.

૧. માતિકાવણ્ણના

૧. નયમાતિકાવણ્ણના

૧. **ચુદ્દસવિધેનાતિ** ચુદ્દસપ્પકારેન, ચુદ્દસહિ પદેહીતિ અત્થો. તત્થ ''સઙ્ગહો અસઙ્ગહો''તિ ઇદમેકં પદં, તથા ''સમ્પયોગો વિપ્પયોગો''તિ. ''સઙ્ગહિતેન સમ્પયુત્તં વિપ્પયુત્ત''ન્તિઆદીનિ પન તીણિ તીણિ પદાનિ એકેકં પદં. ઇતરેસુ પદવિભાગો સુવિઞ્ઞેય્યોવ. **એતેહીતિ** સઙ્ગહાદિપ્પકારેહિ. નયનં પાપનં, તં પન પવત્તનં ઞાપનઞ્ચ હોતીતિ ''પવત્તીયતિ ઞાયન્તી''તિ ચ દ્વિધાપિ અત્થો વુત્તો. નયા એવ ઉદ્દિસિયમાના માતિકા. અત્થદ્વયેપિ પવત્તનઞાણકિરિયાનં કરણભાવેન સઙ્ગહાદિપ્પકારા નયાતિ વુત્તા. તેનાહ **અટ્ઠકથાયં** ''ઇમિના સઙ્ગહાદિકેન નયેના''તિ (ધાતુ॰ અટ્ઠ॰ ૧). **પદાનન્તિ** અત્થદીપકાનં વચનાનં. પજ્જતિ એતેન અત્થોતિ હિ પદં. **પદાનન્તિ** ચ સંસામિસમ્બન્ધે સામિવચનં, **પકરણસ્સાતિ** પન અવયવાવયવીસમ્બન્ધે.

૨. અબ્ભન્તરમાતિકાવણ્ણના

૨. **તદત્થાનીતિ** પટિચ્ચસમુપ્પાદત્થાનિ. પટિચ્ચ સમુપ્પજ્જતિ સઙ્ખારાદિકં એતસ્માતિ હિ પટિચ્ચસમુપ્પાદો, પચ્ચેકં અવિજ્જાદિકો પચ્ચયધમ્મો. તથા હિ વુત્તં સઙ્ખારપિટકે ''દ્વાદસ પચ્ચયા, દ્વાદસ પટિચ્ચસમુપ્પાદા''તિ. **તેસન્તિ** ખન્ધાદીનં. **તથાદસ્સિતાનન્તિ** ગણનુદ્દેસવિભાગમત્તેન દસ્સિતાનં. કસ્મા પનેત્થ પટિચ્ચસમુપ્પાદો દ્વાદસભાવેનેવ ગહિતો, નનુ તત્થ ભવો કમ્મભવાદિભેદેન, સોકાદયો ચ સરૂપતોયેવ ઇધ પાળિયં ગહિતાતિ ચોદનં સન્ધાયાહ "**તત્થા**"તિઆદિ. તત્થ **તત્થાતિ** તસ્મિં ''પઞ્ચવીસાધિકેન પદસતેના''તિ એવં વુત્તે અટ્ઠકથાવચને. કમ્મભવસ્સ ભાવનભાવેન, ઉપપત્તિભવસ્સ ભવનભાવેન. પદત્થતો પન કમ્મભવો ભવતિ એતસ્માતિ ભવો, ઇતરો ભવતિ, ભવનં વાતિ. **તન્નિદાનદુક્ખભાવેનાતિ** જરામરણનિદાનદુક્ખભાવેન.

''સબ્બાપિ ધમ્મસઙ્ગણી ધાતુકથાય માતિકા''તિ ઇદમ્પિ ધાતુકથાય માતિકાકિત્તનમેવાતિ ''સબ્બાપિ…પે॰… માતિકાતિ અયં ધાતુકથામાતિકાતો બહિદ્ધા વુત્તા''તિ વચનં અસમ્ભાવેન્તો "**અથ વા**"તિઆદિમાહ . **પકરણન્તરગતા વુત્તા** ધાતુકથાય માતિકાભાવેનાતિ અત્થો. કામઞ્ચેત્થ માતિકાભાવેન વુત્તા, પકરણન્તરગતત્તા પન અઞ્ઞતો ગહેતબ્બરૂપા ઇતો બહિભૂતા નામ હોન્તિ, સરૂપતો ગહિતાવ પઞ્ચક્ખન્ધાતિઆદિકા અબ્ભન્તરા. તેનાહ "**સરૂપતો દસ્સેત્વા ઠપિતત્તા**"તિ. **માતિકાય અસઙ્ગહિતત્તાતિ** માતિકાય સરૂપેન અસઙ્ગહિતત્તા, ન અઞ્ઞથા. ન હિ માતિકાય અસઙ્ગહિતો કોચિ પદત્થો અત્થિ. **વિકિણ્ણભાવેનાતિ** ખન્ધવિભઙ્ગાદીસુ વિસું વિસું કિણ્ણભાવેન વિસટભાવેન.

૩. નયમુખમાતિકાવણ્ણના

૩. **નયાનં** સઙ્ગહાદિપ્પકારવિસેસાનં **પવત્તિ** દેસના, તસ્સા વિનિગ્ગમટ્ઠાનતાય **દ્વારં**. યથાવુત્તધમ્મા યથારહં ખન્ધાયતનધાતુયો અરૂપિનો ચ ખન્ધાતિ **તેસં ઉદ્દેસો નયમુખમાતિકા**. તેનાહ ''નયાન''ન્તિઆદિ. વિયુજ્જનસીલા, વિયોગો વા એતેસં અત્થીતિ વિયોગિનો, તથા સહયોગિનો, સઙ્ગહાસઙ્ગહધમ્મા ચ વિયોગીસહયોગીધમ્મા **ચ સઙ્ગહા...પે॰... ધમ્મા**, સઙ્ગણ્હનાસઙ્ગણ્હનવસેન વિયુજ્જનસંયુજ્જનવસેન ચ પવત્તનકસભાવાતિ અત્થો. **ચુદ્દસપી**તિઆદિના તમેવત્થં પાકટતરં કરોતિ. **યેહી**તિ યેહિ ખન્ધાદીહિ અરૂપક્ખન્ધેહિ ચ. **તે ચત્તારો**તિ તે સઙ્ગહાદયો ચત્તારો. **સચ્ચાદીહિપી**તિ સચ્ચઇન્દ્રિયપટિચ્ચસમુપ્પાદાદીહિપિ સહ. **યથાસમ્ભવ**ન્તિ સમ્ભવાનુરૂપં, યં યં પદં સઙ્ગહિતો અસઙ્ગહિતોતિ ચ વત્તું યુત્તં, તં તન્તિ અત્થો.

સો પનાતિ સઙ્ગહાસઙ્ગહો. **સઙ્ગાહકભૂતેહી**તિ સઙ્ગહણકિરિયાય કત્તુભૂતેહિ. **તેહી**તિ સચ્ચાદીહિ. **ન સઙ્ગહભૂતેહી**તિ સઙ્ગહણકિરિયાય કરણભૂતેહિ સચ્ચાદીહિ સઙ્ગહાસઙ્ગહો ન વુત્તો. તત્થાપિ હિ ખન્ધાયતનધાતુયો એવ કરણભૂતાતિ દસ્સેતિ. **ખન્ધાદીહેવ સઙ્ગહેહી**તિ ખન્ધાદીહિયેવ સઙ્ગણ્હનકિરિયાય કરણભૂતેહિ, ''ખન્ધસઙ્ગહેન સઙ્ગહિતા, આયતનસઙ્ગહેન અસઙ્ગહિતા , ધાતુસઙ્ગહેન અસઙ્ગહિતા, તે ધમ્મા ચતૂહિ ખન્ધેહિ, દ્વીહાયતનેહિ, અટ્ઠહિ ધાતૂહિ અસઙ્ગહિતા''તિ સઙ્ગહાસઙ્ગહો નિયમેત્વા વુત્તો. **તસ્મા**તિ યસ્મા સચ્ચાદીનિ સઙ્ગાહકભાવેન વુત્તાનિ, ન સઙ્ગહભાવેન, ખન્ધાદીનિયેવ ચ સઙ્ગહભાવેન વુત્તાનિ, તસ્મા.

કસ્મા પનેત્થ સચ્ચાદયો સઙ્ગહવસેન ન વુત્તાતિ? તથાદેસનાય અસમ્ભવતો. ન હિ સક્કા રૂપક્ખન્ધાદીનં સમુદયસચ્ચાદીહિ, સચ્ચાદીનં વા ઇન્દ્રિયાદીહિ સઙ્ગહનયેન પુચ્છિતું વિસ્સજ્જિતું વાતિ. તથા અરિયફલાદીસુ ઉપ્પન્નવેદનાદીનં સચ્ચવિનિમુત્તતાય ''વેદનાક્ખન્ધો કતિહિ સચ્ચેહિ સઙ્ગહિતો''તિ પુચ્છિત્વાપિ ''એકેન સચ્ચેન સઙ્ગહિતો''તિઆદિના નિયમેત્વા સઙ્ગહં દસ્સેતું ન સક્કાતિ. **યથાસમ્ભવ**ન્તિ યેહિ સમ્પયોગો, યેહિ ચ વિપ્પયોગો, તદનુરૂપં.

રૂપં રૂપેન નિબ્બાનેન વા વિપ્પયુત્તં ન હોતિ, નિબ્બાનં વા રૂપેન. કસ્મા? સમ્પયુત્તન્તિ અનાસઙ્કનીયસભાવત્તા. ચતુન્નઞ્હિ ખન્ધાનં અઞ્ઞમઞ્ઞં સમ્પયોગીભાવતો ''રૂપનિબ્બાનેહિપિ સો અત્થિ નત્થી''તિ સિયા આસઙ્કા, તસ્મા તેસં ઇતરેહિ, ઇતરેસઞ્ચ તેહિ વિપ્પયોગો વુચ્ચતિ, ન પન રૂપસ્સ રૂપેન, નિબ્બાનેન વા, નિબ્બાનસ્સ વા રૂપેન કત્થચિ સમ્પયોગો અત્થીતિ તદાસઙ્કાભાવતો વિપ્પયોગોપિ રૂપસ્સ રૂપનિબ્બાનેહિ, નિબ્બાનસ્સ વા તેન ન વુચ્ચતિ, અરૂપક્ખન્ધેહિયેવ પન વુચ્ચતીતિ આહ ''**ચતૂહેવા**''તિઆદિ. **અનારમ્મણસ્સ** ચક્ખાયતનાદિકસ્સ. **અનારમ્મણઅનારમ્મણમિસ્સકેહી**તિ અનારમ્મણેન સોતાયતનાદિના અનારમ્મણમિસ્સકેન ચ ધમ્માયતનાદિના. **મિસ્સકસ્સ** ધમ્માયતનાદિકસ્સ. અનારમ્મણઅનારમ્મણમિસ્સકેહિ ન હોતીતિ યોજેતબ્બં. યેસં પન યેહિ હોતિ, તં દસ્સેતું ''**અનારમ્મણસ્સ પના**''તિઆદિ વુત્તં. યથા હિ સારમ્મણસ્સ અનારમ્મણેન અનારમ્મણમિસ્સકેન ચ વિપ્પયોગો હોતિ, એવં સારમ્મણેનપિ સો હોતિયેવ. તેન વિય અનારમ્મણસ્સ અનારમ્મણમિસ્સકસ્સ ચાતિ દટ્ઠબ્બં.

૪. લક્ખણમાતિકાવણ્ણના

૪. **વિસું યોજના કાતબ્બા**તિ યો તીહિ સઙ્ગહો ચતૂહિ ચ સમ્પયોગો વુત્તો, તં સભાગો ભાવો પયોજેતિ, યો ચ તીહિ અસઙ્ગહો ચતૂહિ ચ વિપ્પયોગો વુત્તો, તં વિસભાગો ભાવોતિ ઇમમત્થં દસ્સેન્તો ''**સઙ્ગહો...પે॰...**

વિઞ્ઞાયતી’’તિ આહ. યસ્સ સઙ્ગહો, સો ધમ્મો ખન્ધાદિકો **સભાગો**. યસ્સ અસઙ્ગહો, સો **વિસભાગો**. તથા સમ્પયોગેસુપિ વેદિતબ્બં. ઇદાનિ યથાવુત્તં સભાગતં સરૂપતો નિદ્ધારેત્વા દસ્સેતું ‘‘**તત્થા**’’તિઆદિ વુત્તં. તત્થ **સમાનભાવો સઙ્ગહે સભાગતા, એકુપ્પાદાદિકો સમ્પયોગે**તિ ઇમિના રુપ્પનાદિવિધુરો અસમાનસભાવો અસઙ્ગહે વિસભાગતા, નાનુપ્પાદાદિકો વિપ્પયોગેતિ અયમત્થો અત્થસિદ્ધોતિ ન વુત્તોતિ.

૫. બાહિરમાતિકાવણ્ણના

૫. **એતેન ઠપનાકારેના**તિ સરૂપેન અગ્ગહેત્વા યથાવુત્તેન પકરણન્તરમાતિકાય ઇધ માતિકાભાવકિત્તનસઙ્ખાતેન ઠપનાકારેન. પકરણન્તરઠપિતાય માતિકાય અવિભાગેન પચ્છતો ગહણં બહિ ઠપનન્તિ આહ ‘‘**બહિ પિટ્ઠિતો ઠપિતત્તા**’’તિ. **ઇધ અટ્ઠપેત્વા**તિ ઇમિસ્સા ધાતુકથાય સરૂપેન અવત્વા. **તથા પકાસિતત્તા**તિ માતિકાભાવેન જોતિતત્તા. ધમ્મસઙ્ગણીસીસેન હિ ધમ્મસઙ્ગણિયં આગતમાતિકાવ ગહિતાતિ. યેહિ નયેહિ ધાતુકથાય નિદ્દેસો, તેસુ નયેસુ, તેહિ વિભજિતબ્બેસુ ખન્ધાદીસુ, તેસં નયાનં પવત્તિદ્વારલક્ખણેસુ ચ ઉદ્દિટ્ઠેસુ ધાતુકથાય ઉદ્દેસવસેન વત્તબ્બં વુત્તમેવ હોતીતિ યં ઉદ્દેસવસેન વત્તબ્બં, તં વત્વા પુન યથાવુત્તાનં ખન્ધાદીનં કુસલાદિવિભાગદસ્સનત્થં ‘‘સબ્બાપિ ધમ્મસઙ્ગણી ધાતુકથાય માતિકા’’તિ વુત્તન્તિ એવમેત્થ માતિકાય નિક્ખેપવિધિ વેદિતબ્બો.

‘‘ગાવીતિ અયમાહા’’તિ એત્થ ગાવી-સદ્દો વિય ‘‘સઙ્ગહો અસઙ્ગહો’’તિ એત્થ પદત્થવિપલ્લાસકારિના ઇતિ-સદ્દેન અત્થપદત્થકો સઙ્ગહાસઙ્ગહ-સદ્દો સદ્દપદત્થકો જાયતીતિ અધિપ્પાયેનાહ ‘‘**અનિદ્ધારિતત્થસ્સ સદ્દસ્સેવ વુત્તત્તા**’’તિ. તેન અત્થુદ્ધારતો સઙ્ગહસદ્દં સંવણ્ણેતીતિ દસ્સેતિ. **અનિદ્ધારિતવિસેસો**તિ અસઙ્ગહિતજાતિસઞ્જાતિઆદિવિસેસો. **સામઞ્ઞેન ગહેતબ્બત**ન્તિ સઙ્ગહસદ્દાભિધેય્યતાસામઞ્ઞેન વિઞ્ઞાયમાનો વુચ્ચમાનો વા. ન ચેત્થ સામઞ્ઞઞ્ચ એકરૂપમેવાતિ ચોદના કાતબ્બા ભેદાપેક્ખત્તા તસ્સ. યત્તકા હિ તસ્સ વિસેસા, તદપેક્ખમેવ તન્તિ. ‘‘**અત્તનો જાતિયા**’’**તિ વિઞ્ઞાયતિ** યથા ‘‘મત્તેય્યા’’તિ વુત્તે અત્તનો માતુ હિતાતિ.

ધમ્મવિસેસં અનિદ્ધારેત્વાતિ સઙ્ગહિતતાદિના પુચ્છિતબ્બવિસ્સજ્જેતબ્બધમ્માનં વિસેસનં અકત્વા. **સામઞ્ઞેના**તિ અવિસેસેન. **ધમ્માનન્તિ** ખન્ધાદિધમ્માનં. **અવસેસા નિદ્ધારેત્વા**તિ ‘‘સઙ્ગહિતેન અસઙ્ગહિત’’ન્તિઆદિકા અવસેસા દ્વાદસપિ પુચ્છિતબ્બવિસ્સજ્જેતબ્બધમ્મવિસેસં નિદ્ધારેત્વા ધમ્માનં પુચ્છનવિસ્સજ્જનનયઉદ્દેસાતિ યોજના. નનુ ચ ‘‘સઙ્ગહિતેન અસઙ્ગહિત’’ન્તિઆદયોપિ યથાવુત્તવિસેસં અનિદ્ધારેત્વા સામઞ્ઞેન ધમ્માનં પુચ્છનવિસ્સજ્જનનયુદ્દેસાતિ ચોદનં સન્ધાયાહ ‘‘**સઙ્ગહિતેન અસઙ્ગહિત**’’ન્તિઆદિ. યસ્સ અત્થો ઞાયતિ, સદ્દો ચ ન પયુજ્જતિ, સો લોપોતિ વેદિતબ્બો, આવુત્તિઆદિવસેન વા અયમત્થો દીપેતબ્બો. **તેના**તિ લુત્તનિદ્દિટ્ઠેન અસઙ્ગહિત-સદ્દેન. **સઙ્ગહિતવિસેસવિસિટ્ઠો**તિ ચક્ખાયતનેન ખન્ધસઙ્ગહેન સઙ્ગહિતતાવિસેસવિસિટ્ઠો, તેન સોતાયતનાદિભાવેન અસઙ્ગહિતો સોતપસાદાદિકો યો રુપ્પનસભાવો ધમ્મવિસેસો. **તન્નિસ્સિતો** તં ધમ્મવિસેસં નિસ્સાય લબ્ભમાનો. ‘‘તે ધમ્મા કતિહિ ખન્ધેહિ…પે॰… ચતૂહિ ખન્ધેહિ અસઙ્ગહિતા’’તિઆદિના અસઙ્ગહિતતાસઙ્ખાતો પુચ્છાવિસ્સજ્જનનયો પરતો પુચ્છિત્વા વિસ્સજ્જિયમાનો ઇધ ઉદ્દિટ્ઠો હોતિ. **વિસેસને કરણવચનન્તિ** ઇમિના તસ્સ ધમ્મસ્સ યથાવુત્તસઙ્ગહિતતાવિસેસવિસિટ્ઠતંયેવ વિભાવેતિ. એવમેતે પુચ્છિતબ્બવિસ્સજ્જેતબ્બધમ્મવિસેસં નિદ્ધારેત્વા પુચ્છનવિસ્સજ્જનનયુદ્દેસા પવત્તાતિ વેદિતબ્બા.

નનુ ચ ''સઙ્ગહિતેન અસઙ્ગહિત''ન્તિ એત્તાવતાપિ અયમત્થો લબ્ભતીતિ? ન લબ્ભતિ તસ્સ ધમ્મમત્તદીપનતો. નયુદ્દેસો હેસો, ન ધમ્મુદ્દેસો. તથા હિ **પાળિયં** સઙ્ગહિતેનઅસઙ્ગહિતપદનિદ્દેસે ''ચક્ખાયતનેન યે ધમ્મા ખન્ધસઙ્ગહેન સઙ્ગહિતા, આયતન...પે॰... ધાતુસઙ્ગહેન અસઙ્ગહિતા''તિ વત્વા ''તે ધમ્મા કતિહિ ખન્ધેહિ... પે॰... અસઙ્ગહિતા''તિ (ધાતુ॰ ૧૭૧) પુચ્છિત્વા ''તે ધમ્મા ચતૂહિ ખન્ધેહિ દ્વીહાયતનેહિ અટ્ઠહિ ધાતૂહિ અસઙ્ગહિતા''તિ દુતિયં અસઙ્ગહિતપદં ગહિતં. અઞ્ઞથા ''ચક્ખાયતનેન યે ધમ્મા ખન્ધસઙ્ગહેન સઙ્ગહિતા, તે ધમ્મા આયતનસઙ્ગહેન અસઙ્ગહિતા, ધાતુસઙ્ગહેન અસઙ્ગહિતા. તે કતમે''ઇચ્ચેવ નિદ્દિસિતબ્બં સિયા.

એસ નયોતિ અતિદેસેન દસ્સિતમત્થં પાકટતરં કાતું ''**તેસુપી**''તિઆદિ વુત્તં. **તતિયપદેના**તિ લુત્તનિદ્દેસેન ગહેતબ્બન્તિ વુત્તપદં સન્ધાયાહ. **કત્તુઅત્થે કરણનિદ્દેસો** સઙ્ગહિતાસઙ્ગહિતેહિ તેહિ ધમ્મેહિ ધમ્માનં સઙ્ગહિતતાસઙ્ગહિતતાય વુત્તત્તા. તથા હિ તત્થ પાળિયં ''તેહિ ધમ્મેહિ યે ધમ્મા''તિ ધમ્મમુખેનેવ સઙ્ગહિતતાસઙ્ગહિતતા વુત્તા. દુતિયતતિયેસુ પન સઙ્ગહિતતાસઙ્ગહિતતાસઙ્ખાતવિસેસનદ્વારેન ધમ્માનં અસઙ્ગહિતતાસઙ્ગહિતતા વુત્તાતિ તત્થ ''વિસેસને કરણવચન''ન્તિ વુત્તં. તેનાહ ''**તત્થ હિ...પે॰... ધમ્મન્તરસ્સા**''તિ. તત્થ **સભાવન્તરેના**તિ સઙ્ગહિતતાસઙ્ગહિતતાસઙ્ખાતેન સભાવન્તરેન પકારન્તરેન. **સભાવન્તરસ્સા**તિ અસઙ્ગહિતતાસઙ્ગહિતતાસઙ્ખાતસ્સ સભાવન્તરસ્સ. **એતેસૂ**તિ ચતુત્થપઞ્ચમેસુ. **ધમ્મન્તરેના**તિ અઞ્ઞધમ્મેન. **ધમ્મન્તરસ્સા**તિ તતો અઞ્ઞસ્સ ધમ્મસ્સ વિસેસનં કતં. તત્થ હિ અન્તરેન પકારવિસેસામસનં ધમ્મેનેવ ધમ્મો વિસેસિતોતિ. **આદિપદેનેવા**તિ ''સઙ્ગહિતેના''તિઆદિના વુત્તેન પઠમપદેનેવ. **ઇતરેહી**તિ ''સમ્પયુત્તં વિપ્પયુત્ત''ન્તિઆદિના વુત્તેહિ દુતિયતતિયપદેહિ. **એત્થા**તિ એકાદસમાદીસુ ચતૂસુ. દુતિયતતિયેસુ વિય વિસેસને એવ કરણવચનં દટ્ઠબ્બં, ન ચતુત્થપઞ્ચમેસુ વિય કત્તુઅત્થેતિ અધિપ્પાયો. **પુચ્છાવિસ્સજ્જનાન**ન્તિઆદિના તમેવત્થં વિભાવેતિ.

વિવિધકપ્પનતોતિ વિવિધં બહુધા કપ્પનતો, સઙ્ગહાસઙ્ગહાનં વિસું સહ ચ વિસેસનવિસેસિતબ્બભાવકપ્પનતોતિ અત્થો. તં પન વિકપ્પનં વુત્તાકારેન વિભજનં હોતીતિ આહ ''**વિભાગતોતિ અત્થો**''તિ. સન્નિટ્ઠાનલક્ખણેન અધિમોક્ખેન સમ્પયુત્તધમ્મા આરમ્મણે નિચ્છયનાકારેન પવત્તિયા સન્નિટ્ઠાનવસેન વુત્તધમ્મા. તે ચ તેહિ સદ્ધિં તદવસિટ્ઠે દ્વિપઞ્ચવિઞ્ઞાણવિચિકિચ્છાસહગતધમ્મે ચ સઙ્ગહેત્વા આહ ''**સન્નિટ્ઠાનવસેન વુત્તા ચ સબ્બે ચ ચિત્તુપ્પાદા સન્નિટ્ઠાનવસેન વુત્તસબ્બચિત્તુપ્પાદા**''તિ. **ઇતરે**તિ ફસ્સાદયો. **સબ્બેસ**ન્તિ એકૂનનવુતિયા ચિત્તુપ્પાદાનં. **પરિગ્ગહેતબ્બા**તિ સઙ્ગહાદિવસેન પરિગ્ગણ્હિતબ્બા. **મહાવિસયેન** અધિમોક્ખેન. **અઞ્ઞેસ**ન્તિ વિતક્કાદીનં. **વચનં સન્ધાયા**તિ ''અધિમુચ્ચનં અધિમોક્ખો, સો સન્નિટ્ઠાનલક્ખણો''તિ **ધમ્મસઙ્ગહવણ્ણનાયં** (ધ॰ સ॰ અટ્ઠ॰ યેવાપનકવણ્ણના) ''તણ્હાપચ્ચયા અધિમોક્ખો, અધિમોક્ખપચ્ચયા ભવો''તિ **પટિચ્ચસમુપ્પાદવિભઙ્ગે** ચ આગતં વચનં સન્ધાય. **અત્થે સતી**તિ ''સન્નિટ્ઠાન...પે॰... સાધારણતો''તિ એવમત્થે વુચ્ચમાને. **વત્તબ્બેસૂ**તિ સઙ્ગહાદિપરિગ્ગહત્થં વત્તબ્બેસુ. વુત્તા **ફસ્સાદયો** મનસિકારપરિયોસાના. **તાદિસસ્સા**તિ ફસ્સાદિસદિસસ્સ સાધારણસ્સ અધિમોક્ખસદિસસ્સ અસાધારણસ્સ અઞ્ઞસ્સ ધમ્મસ્સ અભાવા.

નનુ જીવિતિન્દ્રિયચિત્તટ્ઠિતિયોપિ સાધારણાતિ? સચ્ચં સાધારણા, અત્થિ પન વિસેસોતિ દસ્સેન્તો આહ ''**જીવિતિન્દ્રિયં પના**''તિઆદિ. અસમાધિસભાવા બલભાવં અપ્પત્તા સામઞ્ઞસદ્દેનેવ વત્તબ્બાતિ યોજના. **સામઞ્ઞવિસેસસદ્દેહિ ચા**તિ સામઞ્ઞવિસેસસદ્દેહિ વત્તબ્બા ચ સમાધિસભાવા ચિત્તેકગ્ગતા. **વિસેસસદ્દવચનીયં અઞ્ઞ**ન્તિ બલપ્પત્તસમાધિતો અઞ્ઞં સામઞ્ઞસદ્દેન બ્યાપેતબ્બં, વિસેસસદ્દેન ચ નિવત્તેતબ્બં નત્થિ સમાધિસભાવાય એવ ચિત્તેકગ્ગતાય ગહિતત્તા. ન અઞ્ઞબ્યાપકનિવત્તકો સામઞ્ઞવિસેસો **અનઞ્ઞ...પે॰... વિસેસો**

, તસ્સ દીપનતો. **તસ્સેવ ધમ્મસ્સા**તિ તસ્સેવ બલપ્પત્તસમાધિધમ્મસ્સ. **ભેદદીપકેહી**તિ વિસેસદીપકેહિ સમાધિબલાદિવચનેહિ વત્તબ્બા. **વુત્તલક્ખણા** અનઞ્ઞબ્યાપકનિવત્તકસામઞ્ઞવિસેસદીપના સદ્દા. તતો **વિપરીતેહિ** અઞ્ઞં બ્યાપેતબ્બં નિવત્તેતબ્બઞ્ચ ગહેત્વા પવત્તેહિ સામઞ્ઞવિસેસસદ્દેહેવ ન સુખાદિસભાવા વેદના વિય વત્તબ્બા. **તસ્મા**તિ યસ્મા અસમાધિસભાવા સમાધિસભાવાતિ દ્વેધા ભિન્દિત્વા ગહિતા ચિત્તેકગ્ગતા, તસ્મા. **અસમાધિસભાવમેવ પકાસેય્ય** વિસેસસદ્દનિરપેક્ખં પવત્તમાનત્તા. **ઇતરો**તિ સમાધિબલાદિકો વિસેસસદ્દો. **ઇધા**તિ ઇમસ્મિં અબ્ભન્તરમાતિકુદ્દેસે, સાધારણે ફસ્સાદિકે, મહાવિસયે વા અધિમોક્ખે ઉદ્દિસિયમાને. નનુ ચ અભિન્દિત્વા ગય્હમાના ચિત્તેકગ્ગતા વેદના વિય સાધારણા હોતીતિ ચોદનં સન્ધાયાહ ''**અભિન્નાપિ વા**''તિઆદિ. ''ચિત્તસ્સ ઠિતિ ચિત્તેકગ્ગતા અવિસાહટમાનસતા (ધ॰ સ॰ ૧૧, ૧૫). અરૂપીનં ધમ્માનં આયુ ઠિતી''તિ (ધ॰ સ॰ ૧૯) વચનતો સમાધિજીવિતિન્દ્રિયાનં **અઞ્ઞધમ્મનિસ્સયેન વત્તબ્બતા** વેદિતબ્બા. **ન અરહતી**તિ ઇધ ઉદ્દેસં ન અરહતિ સમુખેનેવ વત્તબ્બેસુ ફસ્સાદીસુ ઉદ્દિસિયમાનેસૂતિ અત્થો.

માતિકાવણ્ણના નિટ્ઠિતા.

૨. નિદ્દેસવણ્ણના

૧. પઠમનયો સઙ્ગહાસઙ્ગહપદવણ્ણના

૧. ખન્ધપદવણ્ણના

૬. ''અભિઞ્ઞેય્યધમ્મભાવેન વુત્તા ચત્તારો ખન્ધા હોન્તી''તિઆદિના, ''રૂપક્ખન્ધો અભિઞ્ઞેય્યો''તિઆદિના ચ અભિઞ્ઞાતલક્ખણવિસયાતિ આહ ''**સભાવતો અભિઞ્ઞાતાન**''ન્તિ. **પરિઞ્ઞેય્યતાદી**તિ **આદિ**-સદ્દેન પહાતબ્બસચ્છિકાતબ્બભાવેતબ્બતા સઙ્ગય્હતિ. **અધિપતિયાદી**તિ અધિપતિપચ્ચયભાવઉપટ્ઠાનપદહનાદીનિ. **સચ્ચાદિવિસેસો વિયા**તિ દુક્ખસચ્ચાદિપરિયાયો અભિઞ્ઞેય્યપીળનટ્ઠાદિવિસેસો વિય. **એવઞ્ચ કત્વા**તિ નયમુખમાતિકાય અભિઞ્ઞેય્યનિસ્સયેન વુચ્ચમાનત્તા એવ. **તેસં રૂપધમ્માનં** પઞ્ચન્નં ખન્ધાનં ખન્ધભાવેન વિય **રૂપક્ખન્ધભાવેન સભાગતા હોતિ**, ન વેદનાક્ખન્ધાદિભાવેનાતિ સઙ્ગહલક્ખણમાહ. **ઇતી**તિ તસ્મા, યસ્મા રૂપધમ્મા અઞ્ઞમઞ્ઞં રૂપક્ખન્ધભાવેન સભાગા, તસ્માતિ અત્થો. **રૂપક્ખન્ધભાવસઞ્ઞાતેન** રૂપક્ખન્ધભાવેન અત્થમુખેનેવ ગહણે. સદ્દદ્વારેન પન ગહણે **રૂપક્ખન્ધવચનસઞ્ઞાતેન વા** રૂપક્ખન્ધવચનવચનીયતાસઞ્ઞાતેન. ઇદાનિ તમેવત્થં પાકટતરં કાતું ''**રૂપક્ખન્ધોતિ હી**''તિઆદિ વુત્તં.

પુરિમેનાતિ રૂપક્ખન્ધેન. **સઞ્ઞાક્ખન્ધમૂલકા**તિઆદીસુ ''પુરિમેન યોજિયમાને''તિઆદિં આનેત્વા યથારહં યોજેતબ્બં. અભેદતો પઞ્ચકપુચ્છાવિસ્સજ્જનં ખન્ધપદનિદ્દેસે સબ્બપચ્છિમમેવાતિ આહ ''**ભેદતો પઞ્ચકપુચ્છાવિસ્સજ્જનાનન્તર**''ન્તિ.

આયતનપદાદિવણ્ણના

૪૦. **યદિપિ એકકેપિ સદિસં વિસ્સજ્જનં** વિસ્સજ્જનં સમુદયમગ્ગસચ્ચાનં ''સમુદયસચ્ચં એકેન ખન્ધેન... પે॰... મગ્ગસચ્ચં એકેન ખન્ધેન એકેનાયતનેન એકાય ધાતુયા સઙ્ગહિતં, ચતૂહિ ખન્ધેહિ એકાદસહિ આયતનેહિ સત્તરસહિ ધાતૂહિ અસઙ્ગહિત''ન્તિ (ધાતુ॰ ૪૧) નિદ્દિટ્ઠત્તા. **એત્થા**તિ એતસ્મિં ઇન્દ્રિયપદનિદ્દેસે .

ચક્ખુસોતચક્ખુસુખિન્દ્રિયદુકાનન્તિ ચક્ખુસોતદુકં ચક્ખુસુખિન્દ્રિયદુકન્તિ એતેસં દુકાનં. ચક્ખુસોતસુખિન્દ્રિયાનઞ્હિ ''એકેન ખન્ધેન એકેનાયતનેન એકાય ધાતુયા સઙ્ગહિતં, ચતૂહિ ખન્ધેહિ એકાદસહિ આયતનેહિ સત્તરસહિ ધાતૂહિ અસઙ્ગહિત''ન્તિ એકકે સદિસં વિસ્સજ્જનં. ચક્ખુસોતિન્દ્રિયદુકસ્સ પન ''ચક્ખુન્દ્રિયઞ્ચ સોતિન્દ્રિયઞ્ચ એકેન ખન્ધેન દ્વીહાયતનેહિ દ્વીહિ ધાતૂહિ સઙ્ગહિતા, ચતૂહિ ખન્ધેહિ દસહાયતનેહિ સોળસહિ ધાતૂહિ અસઙ્ગહિતા''તિ, ''ચક્ખુન્દ્રિયઞ્ચ સુખિન્દ્રિયઞ્ચ દ્વીહિ ખન્ધેહિ દ્વીહાયતનેહિ દ્વીહિ ધાતૂહિ સઙ્ગહિતા, તીહિ ખન્ધેહિ દસહાયતનેહિ સોળસહિ ધાતૂહિ અસઙ્ગહિતા''તિ ચક્ખુસુખિન્દ્રિયદુકસ્સ ચ **અસદિસં વિસ્સજ્જનં. નાપિ દુકેહિ તિકસ્સા**તિ ચક્ખુસોતચક્ખુસુખિન્દ્રિયાદિદુકેહિ ચક્ખુસોતસુખિન્દ્રિયાદિતિકસ્સ નાપિ સદિસં વિસ્સજ્જનં. **ઇધા**તિ સચ્ચપદનિદ્દેસે. **તિકેન ચા**તિ દુક્ખસમુદયમગ્ગાદિતિકેન ચ. ''પઞ્ચહિ ખન્ધેહિ દ્વાદસહાયતનેહિ અટ્ઠારસહિ ધાતૂહિ સઙ્ગહિતા, ન કેહિચિ ખન્ધેહિ ન કેહિચિ આયતનેહિ ન કાહિચિ ધાતૂહિ અસઙ્ગહિતા''તિ સદિસં વિસ્સજ્જનં.

૬. પટિચ્ચસમુપ્પાદવણ્ણના

૬૧. અવિજ્જાવચનેનાતિ ''અવિજ્જાપચ્ચયા સઙ્ખારા''તિ એત્થ અવિજ્જાગ્ગહણેન. **વિસેસનં ન કત્તબ્બં**, ''સબ્બમ્પિ વિઞ્ઞાણ''ન્તિ વત્તબ્બન્તિ અધિપ્પાયો. તત્થ કારણમાહ ''**કુસલાદીનમ્પી**''તિઆદિના. **વિસ્સજ્જનાસદિસેન** સબ્બવિઞ્ઞાણાદિસઙ્ગહણતો. **તેસ**ન્તિ વિઞ્ઞાણાદિપદાનં. **ઇધા**તિ ઇમસ્મિં પઠમનયે. **અકમ્મજાનમ્પિ સઙ્ગહિતતા વિઞ્ઞાયતિ** સદ્દાયતનસ્સપિ ગહિતત્તા.

૭૧. જાયમાન...પે॰... માનાનન્તિ જાયમાનાદિઅવત્થાનં ધમ્માનં. **જાયમાનાદિભાવમત્તત્તા**તિ નિબ્બત્તનાદિઅવત્થામત્તભાવતો. **વિનિબ્ભુજ્જિત્વા**તિ અવત્થાભાવતો વિનિબ્ભોગં કત્વા. પરમત્થતો અવિજ્જમાનાનિ, **સભાવમત્તભૂતાની**તિ પરમત્થધમ્માનં અવત્થાભાવમત્તભૂતાનિ . અપરમત્થસભાવાનિપિ રૂપધમ્મસ્સ નિબ્બત્તિઆદિભાવતો રુપ્પનભાવેન ગય્હન્તિ. તતો ''રૂપક્ખન્ધસ્સ સભાગાનિ, અરૂપાનં પન જાતિજરામરણાની''તિ આનેત્વા યોજના. **એકેકભૂતાની**તિ યથા એકસ્મિં રૂપકલાપે જાતિઆદીનિ એકેકાનિયેવ હોન્તિ, એવં એકસ્મિં અરૂપકલાપેપીતિ વુત્તં. તેનાહ ''**રૂપકલાપજાતિઆદીનિ વિયા**''તિઆદિ. અનુભવનસઞ્જાનનવિજાનનકિચ્ચાનં વેદનાદીનં નિબ્બત્તિઆદિભૂતાનિપિ જાતિઆદીનિ તથા ન ગય્હન્તીતિ આહ ''**વેદિયન...પે॰... અગય્હમાનાની**''તિ. તેન વેદનાક્ખન્ધાદીહિ જાતિઆદીનં સઙ્ગહાભાવમાહ. ''જાતિ, ભિક્ખવે, અનિચ્ચા સઙ્ખતા''તિઆદિવચનતો જાતિઆદીનમ્પિ સઙ્ખતપરિયાયો અત્થીતિ સઙ્ખતાભિસઙ્ખરણકિચ્ચેન સઙ્ખારક્ખન્ધેન તેસં સઙ્ગહોતિ વુત્તં ''**સઙ્ખતા...પે॰... સભાગાની**''તિ. તેનેવ ચ સઙ્ખારક્ખન્ધસ્સ અનેકન્તપરમત્થકિચ્ચતા વેદિતબ્બા. **તથા દુવિધાની**તિ વુત્તપ્પકારેન રૂપારૂપધમ્માનં નિબ્બત્તિઆદિભાવેન દ્વિપ્પકારાનિ. **તેના**તિ યથાવુત્તસભાગત્થેન. **તેહિ ખન્ધાદીહી**તિ રૂપક્ખન્ધસઙ્ખારક્ખન્ધધમ્માયતનધમ્મધાતૂહિ.

પઠમનયસઙ્ગહાસઙ્ગહપદવણ્ણના નિટ્ઠિતા.

૨. દુતિયનયો સઙ્ગહિતેનઅસઙ્ગહિતપદવણ્ણના

૧૭૧. ''**સઙ્ગહિતેન અસઙ્ગહિત**''ન્તિ એત્થ સઙ્ગહિતાસઙ્ગહિતસદ્દા ભિન્નાધિકરણા ન ગહેતબ્બા વિસેસનવિસેસિતબ્બતાય ઇચ્છિતત્તા. યો હિ ધમ્મો સઙ્ગહિતતાવિસેસવિસિટ્ઠો અસઙ્ગહિતો હેટ્ઠા ઉદ્દિટ્ઠો, સ્વેવ ઇધ અસઙ્ગહિતભાવેન પુચ્છિત્વા વિસ્સજ્જીયતીતિ દસ્સેન્તો ''**યં તં...પે॰... તદેવ દસ્સેન્તો**''તિ આહ. યે હિ ધમ્મા ચક્ખાયતનેન ખન્ધસઙ્ગહેન સઙ્ગહિતા, આયતનધાતુસઙ્ગહેન ચ અસઙ્ગહિતા, તેસંયેવ પુન ખન્ધાદીહિ અસઙ્ગહો

પુચ્છિત્વા વિસ્સજ્જિતો. તેન વુત્તં "**ચક્ખાયતનેન...પે॰... આહા**"તિ. **સબ્બત્થા**તિ સબ્બેસુ નયેસુ વારેસુ ચ. **ખન્ધાદિસઙ્ગહસામઞ્ઞાન**ન્તિ ''ખન્ધસઙ્ગહેના''તિઆદિના અવિસેસેન વુત્તાનં ખન્ધાદિસઙ્ગહાનં. ''સામઞ્ઞજોતના વિસેસે અવતિટ્ઠતી''તિ આહ "**નિચ્ચં વિસેસાપેક્ખત્તા**"તિ. વિસેસાવબોધનત્થાનિ પઞ્હબ્યાકરણાનીતિ વુત્તં "**ભેદનિસ્સિતત્તા ચ પુચ્છાવિસ્સજ્જનાન**"ન્તિ. **સવિસેસાવ ખન્ધાદિગણના**તિ ''ખન્ધસઙ્ગહેના''તિઆદિના અવિસેસેન વુત્તાપિ રૂપક્ખન્ધાદિના સવિસેસાવ ખન્ધાદિગણના, ખન્ધાદિના સઙ્ગહોતિ અત્થો. **સુદ્ધા**તિ કેવલા અનવસેસા, સામઞ્ઞભૂતાતિ વુત્તં હોતિ.

તત્થાતિ યથાધિકતે દુતિયનયે. સામઞ્ઞજોતનાય વિસેસનિદ્દિટ્ઠત્તા આહ "**સઙ્ગહિ...પે॰... નિદ્ધારિતત્તા**"તિ. **તીસુ સઙ્ગહેસૂ**તિ ખન્ધાદિસઙ્ગહેસુ તીસુ. **અઞ્ઞેહી**તિ વુત્તાવસેસેહિ દ્વીહિ એકેન વા. **એત્તકેનેવ દસ્સેતબ્બા સિયું** તાવતાપિ સઙ્ગહિતેન અસઙ્ગહિતભાવસ્સ પકાસિતત્તા. **તેસ**ન્તિ સઙ્ગહિતેનઅસઙ્ગહિતભાવેન વુત્તધમ્માનં. **એવંવિધાન**ન્તિ ''ચક્ખાયતનં સોતાયતન''ન્તિઆદિના અનિદ્ધારિતવિસેસાનં. **અસમ્ભવા**તિ વુત્તપ્પકારેન નિદ્દિસિતું અસમ્ભવા. સઙ્ગહાદિનયદસ્સનમત્તં નયમાતિકાય બ્યાપારો, યત્થ પન સઙ્ગહાદયો, તે ખન્ધાદયો કુસલાદયો ચ તેસં વિસયભૂતાતિ તેહિ વિના સઙ્ગહાદીનં પવત્તિ નત્થિ. તેનાહ "**નયમાતિકાય અબ્ભન્તરબાહિરમાતિકાપેક્ખત્તા**"તિ. **સઙ્ગાહકં** અસઙ્ગાહકઞ્ચાતિ વત્તબ્બં. યો હિ ઇધ સઙ્ગાહકભાવેન વુત્તો ધમ્મો અસઙ્ગાહકભાવેનપિ વુત્તોયેવાતિ.

''યે ધમ્મા ખન્ધસઙ્ગહેન સઙ્ગહિતા, આયતનધાતુસઙ્ગહેન અસઙ્ગહિતા''તિ, ''યે ધમ્મા ખન્ધસઙ્ગહેન અસઙ્ગહિતા, આયતનધાતુસઙ્ગહેન સઙ્ગહિતા''તિ ચ **યત્થ પુચ્છિતબ્બવિસ્સજ્જિતબ્બધમ્મવિસેસનિદ્ધારણં નત્થિ, તત્થ પઠમનયે છટ્ઠનયે ચ** ''રૂપક્ખન્ધો કતિહિ ખન્ધેહિ સઙ્ગહિતો? એકેન ખન્ધેના''તિ (ધાતુ॰ ૬), ''રૂપક્ખન્ધો કતિહિ ખન્ધેહિ સમ્પયુત્તોતિ? નત્થિ. ચતૂહિ ખન્ધેહિ વિપ્પયુત્તો''તિ (ધાતુ॰ ૨૨૮) ચ એવં **પુચ્છિતબ્બવિસ્સજ્જિતબ્બભાવેન. ઇતરેસૂ**તિ દુતિયાદિનયેસુ. **તસ્સ તસ્સા**તિ યં પુચ્છિતબ્બં વિસ્સજ્જિતબ્બઞ્ચ ''યે ધમ્મા''તિ અનિયમિતરૂપેન નિદ્ધારિતં, તસ્સ તસ્સ ''તે ધમ્મા''તિ નિયામકભાવેન.

એત્થાતિ એતસ્મિં પકરણે. **યેન યેન** ચક્ખાયતનાદિના સઙ્ગાહકેન. **ખન્ધાદિસઙ્ગહેસૂ**તિ ખન્ધાયતનધાતુસઙ્ગહેસુ. **તેન તેના**તિ ખન્ધાદિસઙ્ગહેન. **અઞ્ઞ**ન્તિ તતો તતો સઙ્ગાહકતો અઞ્ઞં. તબ્બિનિમુત્તં સઙ્ગહેતબ્બાસઙ્ગહેતબ્બં યં ધમ્મજાતં અત્થિ, તં તદેવ ''ચક્ખાયતનેન યે ધમ્મા ખન્ધસઙ્ગહેન સઙ્ગહિતા, આયતનધાતુસઙ્ગહેન અસઙ્ગહિતા''તિ **સઙ્ગાહકાસઙ્ગાહકભાવેન ઉદ્ધટં. અઞ્ઞો ધમ્મો નત્થિ** તસ્સ સભાગભાવેન સઙ્ગાહકસ્સેવ અભાવતો. સિયા પનેતં સભાગેન એકદેસેન સઙ્ગહોતિ, તં પટિક્ખિપન્તો આહ "**ન ચ સો...પે॰... હોતી**"તિ. **યઞ્ચા**તિઆદિના વચનન્તરં પરિહરતિ.

યદિ ચાતિઆદિનાપિ તસ્સેવ તેન સઙ્ગહાભાવં પાઠાભાવદસ્સનેન વિભાવેતિ. તત્થ **સો એવા**તિ યો રૂપાદિક્ખન્ધો સઙ્ગાહકભાવેન વુત્તો, સો એવ તેન રૂપાદિક્ખન્ધેન સઙ્ગય્હેય્ય સઙ્ગહેતબ્બો ભવેય્ય, તેનેવ તસ્સ સઙ્ગહાભાવે લક્ખણં દસ્સેન્તો આહ "**ન હિ સો એવ તસ્સ સભાગો વિસભાગો ચા**"તિ. **એકદેસા વિય** ચક્ખાયતનાદયો **સમુદાયસ્સ** રૂપક્ખન્ધાદિકસ્સ. **રૂપક્ખન્ધો ચક્ખાયતનાદીનં ન સઙ્ગાહકો અસઙ્ગાહકો ચ** સભાગવિસભાગભાવાભાવતો. એસ નયો સેસેસુપિ. **સમુદાયન્તોગધાન**ન્તિઆદિના વુત્તમેવત્થં પાકટતરં કરોતિ. તત્થ **યેના**તિ વિભાગેન. **તે**તિ એકદેસા. **તેસ**ન્તિ એકદેસાનં. એત્થ તદન્તોગધતાય વિભાગાભાવો, વિભાગાભાવેન સભાગવિસભાગતાભાવો, તેન સઙ્ગાહકાસઙ્ગાહકતાભાવો દસ્સિતોતિ વેદિતબ્બો.

યથા સબ્બેન સબ્બં સભાગવિસભાગાભાવેન એકદેસાનં સમુદાયો સઙ્ગાહકો અસઙ્ગાહકો ચ ન હોતિ, એવં એકદેસસભાગવિસભાગાનન્તિ દસ્સેન્તો "**તથા**"તિઆદિમાહ. તત્થ **યથા**તિઆદિ ઉદાહરણદસ્સનેન યથાવુત્તસ્સ અત્થસ્સ પાકટકરણં. ખન્ધસઙ્ગહેન સઙ્ગાહકં અસઙ્ગાહકઞ્ચાતિ યોજના. તથા સેસેસુપિ. **ન હિ એકદેસ…પે॰… વિસભાગં** યેન સમુદાયો સઙ્ગાહકો અસઙ્ગાહકો ચ સિયાતિ અધિપ્પાયો. એત્થ ચ સઙ્ગાહકત્તં તાવ મા હોતુ, અસઙ્ગાહકત્તં પન કસ્મા પટિક્ખિપીયતીતિ ચોદનં મનસિ કત્વા આહ "**તસ્મા**"તિઆદિ. તત્થ **તસ્મા**તિ વુત્તમેવત્થં હેતુભાવેન પરામસતિ. અત્તતો અઞ્ઞસ્સ, અત્તનિ અન્તોગધતો અઞ્ઞસ્સ, અત્તેકદેસસભાગતો અઞ્ઞસ્સ સતિપિ અસઙ્ગાહકત્તેતિ યોજના. તં પનેતં ''રૂપક્ખન્ધો રૂપક્ખન્ધેન સઙ્ગહિતો અસઙ્ગહિતો ચ ન હોતી''તિઆદિના વુત્તે તયો પકારે સન્ધાય વુત્તં. **સઙ્ગાહકત્તમેવ એતેસં નત્થી**તિ એતેસં અત્તા, અત્તનિ અન્તોગધો, અત્તેકદેસસભાગો ચાતિ વુત્તાનં સઙ્ગાહકભાવો એવ નત્થિ સભાગાભાવતો. તેન વુત્તં ''ન હિ સો એવ તસ્સ સભાગો''તિઆદિ. **યેના**તિ સઙ્ગાહકત્તેન. **એવરૂપાનન્તિ** યથાવુત્તાનં તિપ્પકારાનં **અગ્ગહણં વેદિતબ્બં** સતિપિ વિસભાગભાવેતિ અધિપ્પાયો.

તેનાતિ ''ધમ્માયતન''ન્તિઆદિના વચનેન. એકદેસસ્સ વેદનાક્ખન્ધાદિકસ્સ સમુદાયસ્સ ધમ્માયતનસ્સ સઙ્ગાહકત્તં એકદેસેન સમુદાયસ્સ સઙ્ગહિતભાવન્તિ અત્થો, સમુદાયસ્સ રૂપક્ખન્ધસ્સ એકદેસસ્સ ચક્ખાયતનસ્સ સોતાયતનસ્સ ચ સઙ્ગાહકત્તં સમુદાયેન એકદેસસ્સ સઙ્ગહિતભાવન્તિ વુત્તં હોતિ. યદિ એવં ન દસ્સેતિ, અથ કિં દસ્સેતીતિ આહ "**ચતુક્ખન્ધગણનભેદેહી**"તિઆદિ. તત્થ **ચતુક્ખન્ધગણનભેદેહી**તિ રૂપાદિચતુક્ખન્ધગણનવિભાગેહિ . **પઞ્ચધા**તિ રૂપાદિચતુક્ખન્ધસઙ્ગહો વિઞ્ઞાણક્ખન્ધસઙ્ગહોતિ એવં પઞ્ચપ્પકારેન ભિન્નતં. તેનાહ "**ગણેતબ્બાગણેતબ્બભાવેના**"તિ. ''એકેન ખન્ધેના''તિઆદીસુ કરણત્થે કરણવચનં, ન કત્તુઅત્થેતિ કત્વા આહ "**સઙ્ગાહકાસઙ્ગાહકનિરપેક્ખાન**"ન્તિ. તેનેવાહ "**કમ્મકરણમત્તસબ્ભાવા**"તિ. **દુતિયાદયો પન** નયા. **અગણનાદિદસ્સનાની**તિ અગણનગણનદસ્સનાનિ. નનુ ચ દુતિયાદીસુ ગણનાદીનિપિ વિજ્જન્તીતિ? સચ્ચં વિજ્જન્તિ, તાનિ પન વિસેસનભૂતાનિ અપ્પધાનાનીતિ વિસેસિતબ્બભૂતાનં પધાનાનં વસેનેવં વુત્તં. ''ચક્ખાયતનેન યે ધમ્મા ખન્ધસઙ્ગહેન સઙ્ગહિતા''તિઆદિના કત્તુઆદયો નિદ્દિટ્ઠાતિ આહ "**કત્તુકરણકમ્મત્તયસબ્ભાવા**"તિ.

તથા તથાતિ તેન તેન રૂપક્ખન્ધાદિપ્પકારેન. **તંતંખન્ધાદિભાવાભાવો સભાગવિસભાગતા**તિ રૂપધમ્માદીનં રૂપક્ખન્ધાદિભાવો સભાગતા, વેદનાક્ખન્ધાદિઅભાવો વિસભાગતાતિ અત્થો. **યથાનિદ્ધારિતધમ્મદસ્સને**તિ ''યે ધમ્મા, તે ધમ્મા''તિ નિદ્ધારિતપ્પકારધમ્મનિરૂપને. **સઙ્ગાહકસઙ્ગહેતબ્બાનન્તિ** ચક્ખાયતનાદિકસ્સ સઙ્ગાહકસ્સ સોતાયતનાદિકસ્સ ચ સઙ્ગહેતબ્બસ્સ. **સમાનક્ખન્ધાદિભાવો**તિ એકક્ખન્ધાદિભાવો, રૂપક્ખન્ધાદિભાવોતિ અત્થો. **તદભાવો**તિ તસ્સ સમાનક્ખન્ધાદિભાવસ્સ અભાવો અઞ્ઞક્ખન્ધાદિભાવો. **અયન્તિ** ઇચ્ચાયં પઠમનયે તથા તથા ગણેતબ્બાગણેતબ્બતાસઙ્ખાતો દુતિયાદિનયેસુ યથાવુત્તાનં સમાનક્ખન્ધાદિભાવાભાવસઙ્ખાતો તંતંખન્ધાદિભાવાભાવો વુત્તો, અયમેતેસં દ્વિપ્પકારાનં નયાનં સભાગવિસભાગતાસુ વિસેસો.

સમુદયસચ્ચસુખિન્દ્રિયાદીતિ **આદિ**-સદ્દેન મગ્ગસચ્ચદુક્ખિન્દ્રિયાદિ સઙ્ગય્હતિ. **અસઙ્ગાહકત્તાભાવતો**તિ સઙ્ગહિતતાવિસિટ્ઠસ્સ અસઙ્ગાહકત્તસ્સ અભાવતો . ન હિ સક્કા ''સમુદયસચ્ચેન યે ધમ્મા ખન્ધસઙ્ગહેન સઙ્ગહિતા, આયતનધાતુસઙ્ગહેન અસઙ્ગહિતા''તિઆદિ વત્તું. **દુક્ખસચ્ચસદિસાનિ** અબ્યાકતપદાદીનિ. **ઇતરેહી**તિ આયતનધાતુસઙ્ગહેહિ સઙ્ગાહકત્તાસઙ્ગાહકત્તાભાવતો ન ઉદ્ધટાનીતિ યોજના. **એવન્તિ**આદિ યથાવુત્તસ્સ અત્થસ્સ નિગમનવસેન વુત્તં. **ન રૂપક્ખન્ધો**તિ ન સબ્બો રૂપક્ખન્ધધમ્મોતિ અત્થો.

‘‘ખન્ધપદેના’’તિ ઇદં કરણત્થે કરણવચનં, ન કત્તુઅત્થેતિ આહ ‘‘**ખન્ધપદસઙ્ગહેનાતિ અત્થો**’’તિ. તેનેવસ્સ કત્તુઅત્થતં પટિસેધેતું ‘‘**ન સઙ્ગાહકેના**’’તિ વુત્તં. કરણં પન કત્તુરહિતં નત્થીતિ આહ ‘‘**કેનચિ સઙ્ગાહકેનાતિ ઇદં પન આનેત્વા વત્તબ્બ**’’ન્તિ. **સઙ્ગાહકેસુ ન યુજ્જતિ** ન સઙ્ગહેતબ્બેસૂતિ અધિપ્પાયો. રૂપક્ખન્ધધમ્મા હિ ‘‘યે ધમ્મા ખન્ધસઙ્ગહેન સઙ્ગહિતા’’તિ વુત્તાતિ. સમુદાયે વુત્તવિધિ તદવયવેપિ સમ્ભવતીતિ ચોદનં સમુટ્ઠાપેન્તો ‘‘**એતેન નયેના**’’તિઆદિમાહ. પટિયોગીનિવત્તનં એવ-સદ્દેન કરીયતીતિ આહ ‘‘**ન હિ અઞ્ઞમત્તનિવારણં એવ-સદ્દસ્સ અત્થો**’’તિ. તેનાહ ‘‘**સઙ્ગાહકતો અઞ્ઞનિવારણં એવ-સદ્દસ્સ અત્થો**’’તિ. **સો ચ…પે॰… પેક્ખન્તિ** ઇમિના તમેવત્થં પાકટતરં કરોતિ. સઙ્ગાહકાપેક્ખત્તે હિ ‘‘સો ચા’’તિઆદિવચનસ્સ ‘‘ચક્ખાયતનેન રૂપક્ખન્ધોવ સઙ્ગહિતો’’તિ એત્થ ચક્ખાયતનં સઙ્ગાહકન્તિ યથાધિપ્પેતસ્સ અત્થસ્સ અસમ્ભવો એવાતિ ઇદાનિ તં અસમ્ભવં વિભાવેન્તો ‘‘**કથ**’’ન્તિઆદિમાહ, તં સુવિઞ્ઞેય્યમેવ.

એત્થાતિ ‘‘અટ્ઠેકાદસહિ આયતનધાતૂહી’’તિ એત્થ. ‘‘**રૂપક્ખન્ધેના**’’**તિ આનેત્વા વત્તબ્બં** આયતનધાતુવિસેસનત્થં. ન સો એવ તસ્સ, સમુદાયો વા તદેકદેસાનં સઙ્ગાહકો અસઙ્ગાહકો ચ હોતીતિ વુત્તોવાયમત્થોતિ આહ ‘‘**રૂપક્ખન્ધો…પે॰… ન હોતી**’’તિ. **ઇમિના પરિયાયેના**તિ યસ્મા વુત્તપ્પકારં સઙ્ગાહકત્તં નત્થિ ‘‘યેન સઙ્ગહિતસ્સ અસઙ્ગાહકં સિયા’’તિ ઇમિના પરિયાયેન. **અસઙ્ગહિતતાય અભાવો વુત્તો** અટ્ઠકથાયં (ધાતુ॰ અટ્ઠ॰ ૧૭૧) ‘‘સો ચ…પે॰… નત્થી’’તિ. **સઙ્ગહિતતાયા**તિ નિપ્પરિયાયેન સઙ્ગહિતભાવેન અસઙ્ગહિતતાય અભાવો વુત્તોતિ ન યુજ્જતીતિ યોજના. **સા સઙ્ગહિતતા**તિ અત્તના અત્તનો, અત્તેકદેસાનં વા સઙ્ગહિતતા. **તેના**તિ રૂપક્ખન્ધેન. **તેસ**ન્તિ રૂપક્ખન્ધતદેકદેસાનં. **અત્થિ ચ વિપ્પયુત્તતા** વેદનાક્ખન્ધાદીહિ. **ચક્ખાયતનાદીહિ વિયા**તિ વિસદિસુદાહરણં. **એતેહિ** રૂપવેદનાક્ખન્ધાદીહિ **અઞ્ઞેહિ ચ** એવરૂપેહિ. **એતાનિ અઞ્ઞાનિ ચા**તિ એત્થાપિ એસેવ નયો.

તેનેવ તસ્સ સઙ્ગહિતત્તાભાવદસ્સનેન હેટ્ઠા દસ્સિતેન. **એત્થા**તિ એતસ્મિં વારે. **અગ્ગહણે**તિ અકથને, અદેસનાયન્તિ અત્થો. **સમુદયસચ્ચાદીસૂ**તિ સમુદયસચ્ચસુખિન્દ્રિયાદીસુ યુજ્જેય્ય તં કારણં. કસ્મા? **તેહિ** સમુદયસચ્ચાદીહિ ખન્ધાદિસઙ્ગહેન **સઙ્ગહિતે** ધમ્મજાતે સતિ તસ્સ આયતનસઙ્ગહાદીહિ અસઙ્ગહિતત્તસ્સ અભાવતો. **રૂપક્ખન્ધાદીહી**તિ રૂપક્ખન્ધવેદનાક્ખન્ધાદીહિ. **સઙ્ગહિતમેવ નત્થિ**, કસ્મા? ‘‘સો એવ તસ્સ સઙ્ગાહકો ન હોતી’’તિ વુત્તોવાયમત્થો. યદિપિ રૂપક્ખન્ધાદિના રૂપક્ખન્ધાદિકસ્સ અત્તનો…પે॰… નત્થીતિ સમ્બન્ધો. અઞ્ઞસ્સ પન વેદનાક્ખન્ધાદિકસ્સ રૂપક્ખન્ધાદિના સઙ્ગહિતત્તાભાવેન અસઙ્ગહિતત્તં અત્થીતિ યોજના. **ઉભયાભાવો**તિ સઙ્ગહિતત્તાસઙ્ગહિતત્તાભાવો. **એત્થ** એતસ્મિં વારે. **ધમ્માયતનજીવિતિન્દ્રિયાદીન**ન્તિ ધમ્માયતનાદીનં ખન્ધચતુક્કસઙ્ગાહકત્તે, જીવિતિન્દ્રિયાદીનં ખન્ધદુકસઙ્ગાહકત્તેતિ યોજના. પાળિયં અનાગતત્તા ‘‘**સતી**’’તિ સાસઙ્કં વદતિ. **આદિ**-સદ્દેન પઠમેન ધમ્મધાતુસળાયતનાદીનં સુખિન્દ્રિયાદીનઞ્ચ, દુતિયેન એકક્ખન્ધસ્સ સઙ્ગહો દટ્ઠબ્બો. સુખિન્દ્રિયઞ્હિ વેદનાક્ખન્ધસ્સેવ સઙ્ગાહકં. **તેસ**ન્તિ ખન્ધચતુક્કખન્ધદુકાદીનં **અસઙ્ગહિતતા ન નત્થિ** અત્થેવાતિ તસ્સા અભાવો અનેકન્તિકો. **પુબ્બે વુત્તનયેના**તિ ‘‘રૂપક્ખન્ધાદીહિ પના’’તિઆદિના વુત્તનયેન.

તત્થેવાતિ તસ્મિંયેવ પુબ્બે વુત્તે સનિદસ્સનસપ્પટિઘપદે. **નિવત્તેત્વા ગણ્હન્તો**તિ પુબ્બે વુત્તં પટિનિવત્તેત્વા ગણ્હન્તો પચ્ચામસન્તો. **તદવત્તબ્બતા**તિ તેસં સઙ્ગાહકાસઙ્ગાહકસઙ્ગહિતત્તાસઙ્ગહિતત્તાનં અવત્તબ્બતા. **અસઙ્ગાહકત્તાભાવતો એવ…પે॰… ન સઙ્ગાહકત્તાભાવતો**તિ યસ્મા નેસં અસઙ્ગાહકત્તં વિય સઙ્ગાહકત્તમ્પિ નત્થિ, તતો એવ સઙ્ગહિતત્તાસઙ્ગહિતત્તમ્પીતિ દસ્સેતિ.

દુતિયનયસઙ્ગહિતેનઅસઙ્ગહિતપદવણ્ણના નિટ્ઠિતા.

૩. તતિયનયો અસઙ્ગહિતેનસઙ્ગહિતપદવણ્ણના

૧૭૯. રૂપક્ખન્ધેન ખન્ધસઙ્ગહેન અસઙ્ગહિતેસૂતિ નિદ્ધારણે ભુમ્મં. **તસ્મા**તિ યસ્મા એકદેસસભાગતા સમુદાયસભાગતા ન હોતિ, તસ્મા. **તેના**તિ રૂપક્ખન્ધેન. **તાની**તિ વેદનાદિક્ખન્ધત્તયનિબ્બાનાનિ. યથા ચ એકદેસવિસભાગતાય ન સઙ્ગહિતતા, એવં એકદેસસભાગતાય અસઙ્ગહિતતાપિ નત્થીતિ દસ્સેન્તો "**ન કેવલ**"ન્તિઆદિમાહ. સઙ્ગહિતાનેવ ન ન હોન્તીતિ યોજના. **તે**તિ વેદનાદિક્ખન્ધત્તયનિબ્બાનસુખુમરૂપધમ્મા. **તેહી**તિ વિઞ્ઞાણક્ખન્ધચક્ખાયતનાદીહિ. **ન કથઞ્ચિ સમ્મિસ્સા**તિ કેનચિપિ પકારેન ન સમ્મિસ્સાતિ અસમ્મિસ્સતાય સઙ્ગહિતત્તાભાવં સાધેતિ. **રૂપક્ખન્ધેન વિય...પે॰... ન હોતી**તિ યથા રૂપક્ખન્ધેન સભાગતાભાવતો નિબ્બાનં ન કેનચિપિ સઙ્ગહણેન સઙ્ગહિતં, એવં વિઞ્ઞાણક્ખન્ધચક્ખાયતનાદીહિ તં આયતનધાતુસઙ્ગહેહિ સઙ્ગહિતં ન હોતીતિ ખન્ધસઙ્ગહાભાવો પાકટો વુત્તોવાતિ એવં વુત્તં.

એવરૂપાનન્તિ રૂપક્ખન્ધવિઞ્ઞાણક્ખન્ધચક્ખાયતનાદીનં. ન હિ નિબ્બાનં સન્ધાય ''રૂપક્ખન્ધેન વિઞ્ઞાણક્ખન્ધેન ચક્ખાયતનેન યે ધમ્મા ખન્ધસઙ્ગહેન અસઙ્ગહિતા, આયતનધાતુસઙ્ગહેન સઙ્ગહિતા''તિ સક્કા વત્તું. તેન વુત્તં "**સઙ્ગાહકત્તાભાવતો એવા**"તિ. તથા ''અબ્યાકતેહિ ધમ્મેહિ યે ધમ્મા ખન્ધસઙ્ગહેન અસઙ્ગહિતા, આયતનધાતુસઙ્ગહેન સઙ્ગહિતા''તિઆદિ ન સક્કા વત્તું તાદિસસ્સ ધમ્મસ્સ અભાવતોતિ આહ "**સનિબ્બાન...પે॰... ભાવતોવા**"તિ. અગ્ગહણં વેદિતબ્બન્તિ યોજના. તેનાહ "**ન હી**"તિઆદિ. **કઞ્ચી**તિ કઞ્ચિ ધમ્મજાતં. **તે**તિ અબ્યાકતધમ્માદયો. **અત્તનો**તિ અબ્યાકતધમ્માદિં સન્ધાયાહ. **એકદેસો**તિ રૂપક્ખન્ધાદિ. **અત્તેકદેસસભાગો**તિ નિબ્બાનં. તઞ્હિ ધમ્માયતનધમ્મધાતુપરિયાપન્નતાય તદેકદેસસભાગો. **અસઙ્ગહિતસઙ્ગાહકત્તા**તિ ખન્ધસઙ્ગહેન અસઙ્ગહિતાનં સઞ્ઞાક્ખન્ધાદીનં આયતનધાતુસઙ્ગહેન સઙ્ગાહકત્તાતિ અત્થો.

વિસભાગક્ખન્ધનિબ્બાનસમુદાયત્તા ખન્ધસઙ્ગહેન ધમ્માયતનેન ન કોચિ ધમ્મો સઙ્ગહિતો અત્થીતિ યોજના. **એતસ્સા**તિ ''ધમ્માયતનેન સઙ્ગહિતા''તિ એતસ્સ પદસ્સ ધમ્માયતનગણનેન સઙ્ગહિતાતિ અત્થો. ઓળારિકરૂપસમ્મિસ્સં **ધમ્માયતનેકદેસં**.

તતિયનયઅસઙ્ગહિતેનસઙ્ગહિતપદવણ્ણના નિટ્ઠિતા.

૪. ચતુત્થનયો સઙ્ગહિતેનસઙ્ગહિતપદવણ્ણના

૧૯૧. તિણ્ણં સઙ્ગહાનન્તિ ખન્ધાયતનધાતુસઙ્ગહાનં. સઙ્ગહણપુબ્બં અસઙ્ગહણં, અસઙ્ગહણપુબ્બં સઙ્ગહણઞ્ચ વુચ્ચમાનં સઙ્ગહણાસઙ્ગહણાનં પવત્તિવિસેસેન વુત્તં હોતીતિ આહ "**સઙ્ગહણા...પે॰... ઉદ્દિટ્ઠા**"તિ. સઙ્ગહાભાવકતો અસઙ્ગહો સઙ્ગહહેતુકો સઙ્ગહસ્સ પવત્તિવિસેસોયેવ નામ હોતીતિ આહ "**સઙ્ગહણપ્પવત્તિવિસેસવિરહે**"તિ. **કેનચિ** સમુદયસચ્ચાદિના તીહિપિ સઙ્ગહેહિ **સઙ્ગહિતેન** સઙ્ખારક્ખન્ધપરિયાપન્નેન **ધમ્મવિસેસેન** પુન તથેવ **સઙ્ગહિતો** સો એવ સમુદયસચ્ચાદિકો **ધમ્મવિસેસો** સઙ્ગહિતેન સઙ્ગહિતો. **સઙ્ગાહકત્તાભાવસબ્ભાવા સઙ્ગાહકભાવેન ન ઉદ્ધટા**, ન અસઙ્ગાહકત્તા એવ. યથા હિ તીહિ સઙ્ગહેહિ ન સઙ્ગાહકા, એવં દ્વીહિ, એકેનપિ સઙ્ગહેન ન સઙ્ગાહકા ઇધ ન ઉદ્ધટા. **તેહિ સઙ્ગહિતા**તિ તેહિ તીહિ સઙ્ગહેહિ સઙ્ગહિતા ધમ્મા. **યસ્સા**તિ યસ્સ અત્તનો સઙ્ગાહકસ્સ.

સકલવાચકેનાતિ અનવસેસં ખન્ધાદિઅત્થં વદન્તેન. **તેન ખન્ધાદિપદેના**તિ ''તેનેવ સઙ્ગહં ગચ્છેય્યા''તિ એત્થ તેન ખન્ધાદિપદેનાતિ એવં યોજેતબ્બં. એવં પન અયોજેત્વા ''યં અત્તનો સઙ્ગાહકં સઙ્ગણ્હિત્વા પુન તેનેવ સઙ્ગહં ગચ્છેય્ય, તં અઞ્ઞં સઙ્ગહિતં નામ નત્થી''તિ એવં ન સક્કા વત્તું. કસ્માતિ ચે? ન હિ **યેન** સમુદયસચ્ચાદિના **યં** સઙ્ખારક્ખન્ધપરિયાપન્નં ધમ્મજાતં ખન્ધાદિસઙ્ગહેહિ **સઙ્ગહિતં, તેનેવ** સમુદયસચ્ચાદિના **તસ્સ** તદવસિટ્ઠસ્સ સઙ્ખારક્ખન્ધધમ્મસ્સ, **ન ચ તસ્સેવ** કેવલસ્સ સમુદયસચ્ચાદિકસ્સ સઙ્ગહો પુચ્છિતો વિસ્સજ્જિતોતિ યોજના, અથ ખો **તેન** સઙ્ખારક્ખન્ધધમ્મેન ફસ્સાદિના. **સઙ્ગહિતસ્સા**તિ સઙ્ગહિતતાવિસિટ્ઠસ્સાતિ અત્થો. તસ્મા અત્તનો સઙ્ગાહકં સકલક્ખણાદિં સઙ્ગણ્હિત્વા પુન તેન ખન્ધાદિપદેન યં સઙ્ગહં ગચ્છેય્ય, તં તાદિસં નત્થીતિ અત્થો વેદિતબ્બો. **વેદના સદ્દો ચ ખન્ધો આયતનઞ્ચા**તિ વેદના વિસું ખન્ધો, સદ્દો ચ વિસું આયતનન્તિ અત્થો. **અઞ્ઞેન** ખન્ધન્તરાદિના. **અસમ્મિસ્સ**ન્તિ અબ્યાકતદુક્ખસચ્ચાદિ વિય અમિસ્સિતં. **ન હિ…પે॰… એત્થા**તિ સઙ્ગહિતતાવિસિટ્ઠેન ધમ્મેન યો ધમ્મો સઙ્ગહિતો, તસ્સ સઙ્ગહિતતાવિસિટ્ઠોયેવ યો સઙ્ગહો, સો ન એત્થ વારે પુચ્છિતો વિસ્સજ્જિતો ચ. **સઙ્ગહોવા**તિ કેવલો સઙ્ગહો , ન કત્તાપેક્ખોતિ અત્થો. **ન સઙ્ગાહકેના**તિ ઇદં યથાવુત્તેન અત્થેન નિવત્તિતસ્સ દસ્સનં. **ન હી**તિઆદિ તંસમત્થનં.

ચતુત્થનયસઙ્ગહિતેનસઙ્ગહિતપદવણ્ણના નિટ્ઠિતા.

૫. પઞ્ચમનયો અસઙ્ગહિતેનઅસઙ્ગહિતપદવણ્ણના

૧૯૩. વુત્તનયેનાતિ યસ્મા સઙ્ગહપ્પવત્તિવિસેસવિરહિતો અસઙ્ગહિતધમ્મવિસેસનિસ્સિતો પઞ્ચમનયો, તસ્મા યો એત્થ કેનચિ અસઙ્ગહિતેન ધમ્મવિસેસેન પુન અસઙ્ગહિતો ધમ્મવિસેસો અસઙ્ગહિતેન અસઙ્ગહિતો અસઙ્ગહિતતાય પુચ્છિતબ્બો વિસ્સજ્જિતબ્બો ચ. તમેવ તાવ યથાનિદ્ધારિતં દસ્સેન્તો ''રૂપક્ખન્ધેન યે ધમ્મા ખન્ધ…પે॰… અસઙ્ગહિતા, તેહિ ધમ્મેહિ યે ધમ્મા ખન્ધ…પે॰… અસઙ્ગહિતાતિ આહા''તિ ચતુત્થનયે વુત્તનયાનુસારેન. **યથાનિદ્ધારિતધમ્મદસ્સન**ન્તિ પાળિયં નિદ્ધારિતપ્પકારધમ્મદસ્સનં. સહ સુખુમરૂપેનાતિ સસુખુમરૂપં, તેન સુખુમરૂપેન સદ્ધિં ગહિતં વિઞ્ઞાણં, તેન સહિતધમ્મસમુદાયા **સસુખુમ…પે॰… દાયા**. કે પન તેતિ આહ "**દુક્ખસચ્ચા**"તિઆદિ. **કેસઞ્ચી**તિ નિબ્બાનચક્ખાયતનાદીનં. **તીહિપિ** સઙ્ગહેહિ. પરિપુણ્ણસઙ્ગહેહિ તીહિપિ સઙ્ગહેહિ અસઙ્ગાહકા **પરિપુણ્ણસઙ્ગહાસઙ્ગાહકા. અબ્યાકતધમ્મસદિસા** નેવદસ્સનેનનભાવનાયપહાતબ્બનેવસેક્ખાનાસેક્ખાદયો. **ઇતરે**તિ રૂપક્ખન્ધાદયો. **તબ્બિપરિયાયેના**તિ વુત્તવિપરિયાયેન, તીહિપિ સઙ્ગહેહિ અસઙ્ગહેતબ્બસ્સ અત્થિતાય પરિપુણ્ણસઙ્ગહાસઙ્ગાહકત્તાતિ અત્થો.

અસઙ્ગાહકેસુ નિબ્બાનં અન્તોગધં, તસ્મા તં અનિદસ્સનઅપ્પટિઘેહિ અસઙ્ગહેતબ્બં ન હોતીતિ અત્થો. તેનાહ "**ન ચ તદેવ તસ્સ અસઙ્ગાહક**"ન્તિ. ''વેદનાક્ખન્ધેન યે ધમ્મા''તિઆદયો નવ પઞ્હા દુતિયપઞ્હાદયો, તે પઠમપઞ્હેન સદ્ધિં દસ, નામરૂપપઞ્હાદયો પન ચતુવીસતીતિ આહ "**સબ્બેપિ ચતુત્તિંસ હોન્તી**"તિ. **રૂપક્ખન્ધાદિવિસેસકપદ**ન્તિ ''રૂપક્ખન્ધેના''તિઆદિના અસઙ્ગાહકત્તેન વિસેસકં રૂપક્ખન્ધાદિપદં. **પુચ્છાયા**તિ ચ પુચ્છનત્થન્તિ અત્થો. ''રૂપક્ખન્ધેના''તિઆદિ સબ્બમ્પિ વા વિઞ્ઞાપેતું ઇચ્છિતભાવેન વચનં પઞ્હભાવતો પુચ્છા. તેનાહ અટ્ઠકથાયં ''પઞ્હા પનેત્થ…પે॰… ચતુત્તિંસ હોન્તી''તિ. **તે હિ લક્ખણતો દસ્સિતા**તિ તે નિદ્ધારિતધમ્મા તેનેવ અસઙ્ગહિતાસઙ્ગહિતતાય નિદ્ધારણસઙ્ખાતેન લક્ખણેન દસ્સિતા.

તદેવાતિ એવ-સદ્દેનાતિ ‘‘તદેવા’’તિ એત્થ એવ-સદ્દેન. ‘‘યં પુચ્છાય ઉદ્ધટં પદં, તં ખન્ધાદીહિ અસઙ્ગહિત’’ન્તિ એત્થ ‘‘ખન્ધાદીહેવા’’તિ અવધારણં નિપ્પયોજનં પકારન્તરસ્સ અભાવતો. ‘‘તીહિ અસઙ્ગહો’’તિ હિ વુત્તં. તથા ‘‘અસઙ્ગહિતમેવા’’તિ સઙ્ગહિતતાનિવત્તનસ્સ અનધિપ્પેતત્તા. તદેવાતિ પન ઇચ્છિતં ઉદ્ધટસ્સેવ અસઙ્ગહિતેનઅસઙ્ગહિતભાવસ્સ અવધારેતબ્બત્તાતિ દસ્સેન્તો “**ન કદાચી**”તિઆદિમાહ. તત્થ **અઞ્ઞસ્સાતિ** અનુદ્ધટસ્સ. **અનિયતતં દસ્સેતીતિ** ઇદં અવધારણફલદસ્સનં. **નિયમતોતિ સક્કા વચનસેસો યોજેતુન્તિ** ઇદમ્પિ એવ-કારેન સિદ્ધમેવત્થં પાકટતરં કાતું વુત્તં. યતો હિ એવ-કારો, તતો અઞ્ઞત્થ નિયમોતિ. **એવંપકારમેવાતિ** પુચ્છાય ઉદ્ધટપ્પકારમેવ, યં પકારં પુચ્છાય ઉદ્ધટં, તંપકારમેવાતિ અત્થો. **તસ્સાતિ** અસઙ્ગહિતસ્સ. **અઞ્ઞસ્સાતિ** પુચ્છાય અનુદ્ધટપ્પકારસ્સ. એતેન યો પુચ્છાય ઉદ્ધટો તીહિપિ સઙ્ગહેહિ અસઙ્ગહિતો, તસ્સેવ ઇધ પુચ્છિતબ્બવિસ્સજ્જિતબ્બભાવો, ન અઞ્ઞસ્સાતિ દસ્સેતિ. તેનાહ “**પુચ્છાય ઉદ્ધટઞ્હી**”તિઆદિ. આયતનધાતુસઙ્ગહવસેન ચેત્થ રૂપક્ખન્ધાદીનં **અઞ્ઞસહિતતા**, વિઞ્ઞાણક્ખન્ધાદીનં **અસહિતતા** ચ વેદિતબ્બા.

અવસેસા વેદનાદયો તયો ખન્ધા નિબ્બાનઞ્ચ સકલેન રૂપક્ખન્ધેન તેસં સઙ્ગહો નત્થીતિ ‘‘સઙ્ગહિતા’’તિ ન સક્કા વત્તું, એકદેસેન પન સઙ્ગહો અત્થીતિ “**અસઙ્ગહિતા ન હોન્તીતિ એવં દટ્ઠબ્બ**”ન્તિ આહ. ‘‘રૂપધમ્માવા’’તિ નિયમનં પુચ્છાય ઉદ્ધટભાવાપેક્ખન્તિ દસ્સેન્તો “**પુચ્છાય...પે॰... અધિપ્પાયો**”તિ આહ. તેન વુત્તં “**અનુદ્ધટા વેદનાદયોપિ હિ અસઙ્ગહિતા એવા**”તિ. **એત્થાતિ** એતસ્મિં પઞ્ચમનયનિદ્દેસે. **પઠમે નયેતિ** પઠમે અત્થવિકપ્પે. તથા **દુતિયેતિ** એત્થાપિ. **રૂપવિઞ્ઞાણેહીતિ** અસુખુમરૂપધમ્મેહિ વિઞ્ઞાણેન ચાતિ અયમેત્થ અધિપ્પાયોતિ દસ્સેન્તો “**ઓળારિક...પે॰... અત્થો**”તિ આહ. કથં પન રૂપધમ્માતિ વુત્તે ઓળારિકરૂપસ્સેવ ગહણન્તિ આહ “**રૂપેકદેસો હિ એત્થ રૂપગ્ગહણેન ગહિતો**”તિ.

૧૯૬. અસઙ્ગાહકન્તિ ‘‘ચક્ખાયતનેન...પે॰... અસઙ્ગહિતા’’તિ એવં અસઙ્ગાહકભાવેન વુત્તં પુચ્છિતબ્બવિસ્સજ્જેતબ્બભાવેન વુત્તમ્પિ કામં વેદનાદીહેવ ચતૂહિ અસઙ્ગહિતં, તં પન ન ચક્ખાયતનમેવાતિ દસ્સેતું “**ચક્ખાયતનેન પના**”તિઆદિ વુત્તં. **યેહિ ધમ્મેહીતિ** ખન્ધાદીસુ યેહિ. **સબ્બં** ધમ્મજાતં **તેવ** રૂપાદિકે ધમ્મે **ઉદાનેતિ** પાળિયં. કસ્મા પનેતં ઉદાનેતીતિ આહ “**સદિસવિસ્સજ્જના**”તિઆદિ. **પઠમેન** ઉદાનેન. **દ્વેતિ** ‘‘બાહિરા ઉપાદા દ્વે’’તિ એત્થ વુત્તં દ્વે-સદ્દં સન્ધાયાહ. **તસ્સ** અસઙ્ગહિતસ્સ. **યથાદસ્સિતસ્સાતિ** ‘‘રૂપ’’ન્તિઆદિના દસ્સિતપ્પકારસ્સ. ધમ્મન્વયઞાણુપ્પાદનં **નયદાનં**. ‘‘રૂપં ધમ્માયતન’’ન્તિઆદીનં પદાનં વસેન **દ્વેવીસપદિકો એસ નયો**.

પઞ્ચમનયઅસઙ્ગહિતેનઅસઙ્ગહિતપદવણ્ણના નિટ્ઠિતા.

૬. છટ્ઠનયો સમ્પયોગવિપ્પયોગપદવણ્ણના

૨૨૮. ‘‘તત્થા’’તિ ઇમિના ‘‘સમ્પયોગવિપ્પયોગપદં ભાજેત્વા’’તિ એત્થ સમ્પયોગવિપ્પયોગપદં ભાજિતં, સંવણ્ણેતબ્બતાય ચ પધાનભૂતં પચ્ચામટ્ઠં, ન રૂપક્ખન્ધાદિપદન્તિ દસ્સેન્તો “**યં લબ્ભતિ...પે॰... વેદિતબ્બ**”ન્તિ વત્વા પુન “**રૂપક્ખન્ધાદીસુ હી**”તિઆદિના તમત્થં વિવરતિ. તત્થ **ન લબ્ભતીતિ** ‘‘સમ્પયુત્તં વિપ્પયુત્ત’’ન્તિ વા ગહેતું ન લબ્ભતિ, **અલબ્ભમાનમ્પિ પુચ્છાય ગહિતં** પટિક્ખેપેન વિસ્સજ્જેતું. પટિક્ખેપોપિ હિ પુચ્છાય વિસ્સજ્જનમેવ. તથા હિ **યમકે** (યમ॰ ૧.ખન્ધયમક.૫૯-૬૧) ‘‘યસ્સ રૂપક્ખન્ધો નુપ્પજ્જિત્થ, તસ્સ વેદનાક્ખન્ધો નુપ્પજ્જિત્થા’’તિ પુચ્છાય ‘‘નત્થી’’તિ વિસ્સજ્જિતં. તેન પનેત્થ રૂપધમ્મેસુ સમ્પયોગટ્ઠો ન લબ્ભતીતિ અયમત્થો

દસ્સિતો હોતિ. અલબ્ભમાનમ્પિ સમ્પયોગપદં ગહિતન્તિ સમ્બન્ધો. **સબ્બત્થા**તિ રૂપક્ખન્ધવેદનાક્ખન્ધાદીસુ. **એતેસ**ન્તિ રૂપનિબ્બાનાનં. **વિસભાગતા**તિ અતંસભાગતા. એકુપ્પાદાદિભાવો હિ સમ્પયોગે સભાગતા, ન સઙ્ગહે વિય સમાનસભાગતા, તસ્મા એકુપ્પાદાદિભાવરહિતાનં રૂપનિબ્બાનાનં સા એકુપ્પાદાદિતા વિસભાગતા વુત્તા. **તદભાવતો**તિ તસ્સા વિસભાગતાય એકુપ્પાદાદિતાય અભાવતો. **વિપ્પયોગોપિ નિવારિતો એવ હોતિ**, વિસભાગો ભાવો વિપ્પયોગોતિ વુત્તોવાયમત્થોતિ. "**ચતૂસુ હી**"તિઆદિના વુત્તમેવત્થં પાકટતરં કરોતિ. તત્થ **તેસં તેહી**તિ ચ અરૂપક્ખન્ધે એવ પરામસતિ. **વિસભાગતા ચ હોતિ** રૂપનિબ્બાનેસુ અવિજ્જમાનત્તાતિ અત્થો. તેનાહ "**ન ચ રૂપેકદેસસ્સા**"તિઆદિ. **તેનેવા**તિ ચતુક્ખન્ધસભાગત્તા એવ.

તીહિ વિઞ્ઞાણધાતૂહીતિ ઘાનજિવ્હાકાયવિઞ્ઞાણધાતૂહિ વિપ્પયુત્તે **અનારમ્મણમિસ્સકે** રૂપધમ્મમિસ્સકે ધમ્મે દીપેતિ રૂપભવોતિ યોજના. **પઞ્ચહી**તિ ચક્ખુવિઞ્ઞાણાદીહિ પઞ્ચહિ વિઞ્ઞાણધાતૂહિ. **એકાય** મનોધાતુયા. **ન સમ્પયુત્તે**તિ ન સમ્પયુત્તે એવ. તથા હિ "વિપ્પયુત્તે અહોન્તે સત્તહિપિ સમ્પયુત્તે સત્તપિ વા તા"તિ વુત્તં. **તેના**તિ વિપ્પયુત્તતાપટિક્ખેપેન. **તાહી**તિ સત્તવિઞ્ઞાણધાતૂહિ. **સમ્પયુત્તે દીપેન્તી**તિ સમ્પયુત્તે દીપેન્તિયેવ, ન સમ્પયુત્તે એવાતિ એવમવધારણં ગહેતબ્બં. એસ નયો સેસેસુપિ. **સમ્પયુત્તે** વેદનાદિકે. **સમ્પયુત્તવિપ્પયુત્તભાવેહિ નવત્તબ્બં**, તંયેવ વિઞ્ઞાણધાતુસત્તકં. સમ્પયુત્તભાવેન નવત્તબ્બાનિ **સમ્પયુત્તનવત્તબ્બાનિ**, ભિન્નસન્તાનિકાનિ, નાનાક્ખણિકાનિ ચ અરૂપાનિપિ ધમ્મજાતાનિ. **અનારમ્મણમિસ્સકસબ્બવિઞ્ઞાણધાતુતંસમ્પયુત્તા** ધમ્માયતનાદિપદેહિ દીપેતબ્બા, **અનારમ્મણમિસ્સકસબ્બવિઞ્ઞાણધાતુયો** અચેતસિકાદિપદેહિ દીપેતબ્બા, **તદુભયસમુદાયા** દુક્ખસચ્ચાદિપદેહિ દીપેતબ્બાતિ વેદિતબ્બા.

યદિ એવન્તિ યદિ અનારમ્મણમિસ્સાનં ધમ્માનં વિપ્પયોગો નત્થિ. **અનારમ્મણમિસ્સોભયધમ્મા**તિ રૂપનિબ્બાનસહિતસબ્બવિઞ્ઞાણધાતુતંસમ્પયુત્તધમ્મા. **ખન્ધાદીહેવા**તિ ખન્ધાયતનધાતૂહિ એવ, ન અરૂપક્ખન્ધમત્તેન. અરૂપક્ખન્ધેયેવ પન સન્ધાય "તેહિ ધમ્મેહિ યે ધમ્મા વિપ્પયુત્તા"તિ વુત્તન્તિ નાયં દોસોતિ દસ્સેતિ. **તદેકદેસા**તિ "અનારમ્મણમિસ્સા"તિઆદિના વુત્તધમ્મસમુદાયસ્સ એકદેસા. **તદેકદેસઞ્ઞસમુદાયા**તિ તસ્સેવ યથાવુત્તસ્સ સમુદાયસ્સ એકદેસા હુત્વા અઞ્ઞેસં અવયવાનં રૂપક્ખન્ધાદીનં સમુદાયભૂતા. **વિભાગાભાવતો**તિ ભેદાભાવતો. ભેદોતિ ચેત્થ અચ્ચન્તભેદો અધિપ્પેતો. ન હિ સમુદાયાવયવાનં સામઞ્ઞવિસેસાનં વિય અચ્ચન્તભેદો અત્થિ ભેદાભેદયુત્તત્તા. તેસં અચ્ચન્તભેદમેવ હિ સન્ધાય "સમુદાયન્તોગધાનં એકદેસાનં ન વિભાગો અત્થી"તિ સઙ્ગહેપિ વુત્તં. **તેના**તિ અવિભાગસબ્ભાવતો સભાગવિસભાગત્તાભાવેન. **તેસ**ન્તિ અનારમ્મણમિસ્સકસબ્બવિઞ્ઞાણધાતુઆદીનં . **તે ચ** અકુસલાબ્યાકતા. **તેસ**ન્તિ કુસલાકુસલાબ્યાકતધમ્માનં. **તસ્મા**તિ યસ્મા વિભત્તસભાવાનં ન તેસં સમુદાયેકદેસાદિભાવો, તસ્મા. યસ્મા પન કુસલાદયો એવ ખન્ધાદયોતિ ખન્ધાદિઆમસનેન સમુદાયેકદેસાદિભાવો આપન્નો એવાતિ વુત્તનયેન વિપ્પયોગાભાવો હોતિ, તસ્મા તં પરિહરન્તો "**ખન્ધાદીનિ અનામસિત્વા**"તિઆદિમાહ. **તેસ**ન્તિ કુસલાદીનં. **અઞ્ઞમઞ્ઞવિપ્પયુત્તતા વુત્તા** "કુસલેહિ ધમ્મેહિ યે ધમ્મા વિપ્પયુત્તા"તિઆદિના. **સબ્બેસૂ**તિ દુતિયાદિસબ્બપઞ્હેસુ.

છત્તિંસાય પિટ્ઠિદુકપદેસુ વીસતિ દુકપદાનિ ઇમસ્મિં નયે લબ્ભન્તિ, અવસિટ્ઠાનિ સોળસેવાતિ આહ "**સોળસાતિ વત્તબ્બ**"ન્તિ. તતો એવ "તેવીસપદસત"ન્તિ એત્થ "તેવીસ"ન્તિ ઇદઞ્ચ "એકવીસ"ન્તિ વત્તબ્બન્તિ યોજના. **સબ્બત્થા**તિ સબ્બપઞ્હેસુ. એકકાલેકસન્તાનાનં ભિન્નકાલભિન્નસન્તાનાનઞ્ચ અનેકેસં ધમ્માનં સમુદાયભૂતા સઙ્ખારક્ખન્ધધમ્માયતનધમ્મધાતુયોતિ આહ "**કાલસન્તાન...પે०... ધાતૂન**"ન્તિ. **એકદેસસમ્મિસ્સા**તિ

ચિત્તિદ્ધિપાદાદિના અત્તનો એકદેસેનેવ ખન્ધન્તરાદીહિ સમ્મિસ્સા ઇદ્ધિપાદાદયો, **અનારમ્મણેહિ** રૂપનિબ્બાનેહિ ચ અસમ્મિસ્સા. **સમાનકાલસન્તાનેહી**તિ એકકાલસન્તાનેહિ કાલસન્તાનભેદરહિતેહિ એકદેસન્તરેહિ, સઙ્ખારક્ખન્ધાદીનં એકદેસન્તરેહિ, સઙ્ખારક્ખન્ધાદીનં એકદેસવિસેસભૂતેહિ સતિપટ્ઠાનસમ્મપ્પધાનસઞ્ઞાક્ખન્ધાદીહિ વિભત્તા એવ સમુદયસચ્ચાદયો સમ્પયોગીવિપ્પયોગીભાવેન, રૂપક્ખન્ધાદયો વિપ્પયોગીભાવેન ગહિતાતિ યોજના. **તેહિ** સમુદયસચ્ચાદીહિ. **તે** સઞ્ઞાક્ખન્ધાદયો. **કેહિચિ** સહુપ્પજ્જનારહેહિ એકદેસન્તરેહિ વિભત્તેહિ. ન હિ સઙ્ખારક્ખન્ધાદિપરિયાપન્નત્તેપિ સમુદયસચ્ચાદયો મગ્ગસચ્ચાદીહિ સમ્પયોગં લભન્તિ. **તેસ**ન્તિ વેદનાક્ખન્ધસઞ્ઞાક્ખન્ધાદીનં. **એકુપ્પાદા...પે॰... વિસભાગતા ચા**તિ એકુપ્પાદાદિતાસઙ્ખાતા યથારહં સભાગતા વિસભાગતા ચ. **તેન** યથાવુત્તકારણેન સમ્પયોગસ્સ વિપ્પયોગસ્સ ચ લભનતો.

ભિન્નકાલાનં સમુદાયીનં સમુદાયા **ભિન્નકાલસમુદાયા. વત્તમાના ચ** એકસ્મિં સન્તાને **એકેકધમ્મા** વત્તન્તિ. **તસ્મા**તિ યસ્મા એતદેવ, તસ્મા. **તેસં** વેદનાક્ખન્ધાદીનં **વિભજિતબ્બસ્સ** એકદેસભૂતસ્સ અભાવતો. **સુખિન્દ્રિયાદીનિ** વેદનાક્ખન્ધેકદેસભૂતાનિપિ. **તેન** વિભાગાકરણેન . યદિ સમાનકાલસ્સ વિભજિતબ્બસ્સ અભાવતો ચક્ખુવિઞ્ઞાણધાતાદયો વિઞ્ઞાણક્ખન્ધસ્સ વિભાગં ન કરોન્તિ, અથ કસ્મા ''ચક્ખુવિઞ્ઞાણધાતુ... પે॰... મનોવિઞ્ઞાણધાતુ સોળસહિ ધાતૂહિ વિપ્પયુત્તા''તિ વુત્તન્તિ ચોદનં મનસિ કત્વા આહ **''ખન્ધાયતન...પે॰... વિપ્પયુત્તાતિ વુત્ત''**ન્તિ. **એવમેવ**ન્તિ યથા ધાતુવિભાગેન વિભત્તસ્સ વિઞ્ઞાણસ્સ, એવમેવં.

૨૩૫. તંસમ્પયોગીભાવન્તિ તેહિ ખન્ધેહિ સમ્પયોગીભાવં. યથા હિ સમાનકાલસન્તાનેહિ એકચિત્તુપ્પાદગતેહિ વેદનાસઞ્ઞાવિઞ્ઞાણક્ખન્ધેહિ સમુદયસચ્ચસ્સ સમ્પયુત્તતા, એવં ભિન્નસન્તાનેહિ ભિન્નકાલેહિ ચ તેહિ તસ્સ વિપ્પયુત્તતાતિ આહ **''એવં તંવિપ્પયોગીભાવં...પે॰... ન વુત્ત''**ન્તિ. વિસભાગતાનિબન્ધસ્સ વિભાગસ્સ અભાવેન **અવિભાગેહિ તેહિ** તીહિ ખન્ધેહિ. **વિભાગે હી**તિઆદિના તમેવત્થં પાકટતરં કરોતિ. **વિભાગરહિતેહી**તિ સમાનકાલસન્તાનેહિ એકચિત્તુપ્પાદગતત્તા અવિભત્તેહિ વેદનાક્ખન્ધાદીહિ ન યુત્તં વિપ્પયુત્તન્તિ વત્તું. તેનાહ **''વિજ્જમાનેહિ...પે॰... ભાવતો''**તિ. તત્થ **વિજ્જમાનસ્સ** સમાનસ્સ સમાનજાતિકસ્સાતિ અધિપ્પાયો. ન હિ વિજ્જમાનં રૂપારૂપં અઞ્ઞમઞ્ઞસ્સ વિસભાગં ન હોતિ. **અનુપ્પન્ના ધમ્મા વિયા**તિ ઇદં વિસદિસુદાહરણદસ્સનં. યથા ''અનુપ્પન્ના ધમ્મા''તિ અનાગતકાલં વુચ્ચતીતિ આમટ્ઠકાલભેદં, એવં યં આમટ્ઠકાલભેદં ન હોતીતિ અત્થો. **ઉદ્ધરિતબ્બં** દેસનાય દેસેતબ્બન્તિ વુત્તં હોતિ. વિજ્જમાનસ્સેવ વિજ્જમાનેન સમ્પયોગો, સમ્પયોગારહસ્સેવ ચ વિપ્પયોગોતિ અત્થિભાવસન્નિસ્સયા સમ્પયુત્તવિપ્પયુત્તતાતિ આહ **''પચ્ચુપ્પન્નભાવં નિસ્સાયા''**તિ. તેનેવાહ **''અવિજ્જમાનસ્સા''**તિઆદિ. **તઞ્ચા**તિ ઉદ્ધરણં.

વિભાગરહિતેહીતિ વિસભાગતાભાવતો અવિભાગેહિ. **અનામટ્ઠકાલભેદે**તિ અનામટ્ઠકાલવિસેસે. **અવિજ્જમાનસ્સ...પે॰... સમ્પયોગો નત્થી**તિ એતેન પારિસેસતો વિજ્જમાનસ્સ ચ વિજ્જમાનેન સમ્પયોગો દસ્સિતો. **અવિજ્જમાનતાદીપકે ભેદે ગહિતે**તિ યથાગહિતેસુ ધમ્મેસુ તેહિ વિપ્પયોગીનં અવિજ્જમાનભાવદીપકે તેસંયેવ વિસેસે ''અરૂપભવો એકેન ખન્ધેન દસહાયતનેહિ સોળસહિ ધાતૂહિ વિપ્પયુત્તો''તિઆદિના (ધાતુ॰ ૨૪૬) ગહિતે તેનેવ રુપ્પનાદિના ભેદેન તેસં અઞ્ઞમઞ્ઞં વિસભાગતાપિ ગહિતા એવાતિ વિપ્પયોગો હોતીતિ યોજના. **ભેદે પન અગ્ગહિતે તેન તેન ગહણેના**તિ યથાવુત્તે અવિજ્જમાનતાદીપકે વિસેસે, વિસભાગે વા અગ્ગહિતે ''વેદના, સઞ્ઞા, સઙ્ખારક્ખન્ધો તીહિ ખન્ધેહિ એકેનાયતનેન સત્તહિ ધાતૂહિ સમ્પયુત્તો''તિઆદિના તેન તેન ગહણેન સભાગતાદીપનેન વિસભાગતાય અગ્ગહિતત્તા સભાગતાવ હોતિ. તથા ચ સતિ સભાગત્તે કા પનેત્થ

સભાગતાતિ આહ "**વિજ્જમાનતાય...પે॰... હોતી**"તિ. **તસ્સા**તિ સભાગતાય. **તસ્મા**તિ વિસભાગતાય અલબ્ભમાનત્તા, સભાગતાય ચ લબ્ભમાનત્તા.

૨૬૨. વિતક્કો વિયાતિ સવિતક્કસવિચારેસુ ચિત્તુપ્પાદેસુ વિતક્કો વિય. સો હિ વિતક્કરહિતત્તા અવિતક્કો વિચારમત્તો ચ. તેનાહ "**કોટ્ઠાસન્તરચિત્તુપ્પાદેસુ અલીના**"તિ. તતો એવ સો અપ્પધાનો, દુતિયઝાનધમ્મા એવેત્થ પધાનાતિ આહ "**યે પધાના**"તિ. **તેનેવા**તિ સવિતક્કસવિચારેસુ ચિત્તુપ્પાદેસુ વિતક્કસ્સ અવિતક્કવિચારમત્તગ્ગહણેન ઇધ અગ્ગહિતત્તા, વિતક્કત્તિકે દુતિયરાસિયેવ ચ અધિપ્પેતત્તા. **અનન્તરનયે**તિ સમ્પયુત્તેનવિપ્પયુત્તપદનિદ્દેસે. **સમુદયસચ્ચેન સમાનગતિકા** સદિસપ્પવત્તિકા. **ઇતી**તિ ઇમિના કારણેન. **તે** અવિતક્કવિચારમત્તા ધમ્મા ન ગહિતા, સમુદયસચ્ચં વિય ન દેસનારુળ્હા. ન સવિતક્કસવિચારેહિ સમાનગતિકાતિ યોજના. યદિ હિ તે સવિતક્કસવિચારેહિ સમાનગતિકા સિયું, ''અવિતક્કવિચારમત્તેહિ ધમ્મેહિ યે ધમ્મા સમ્પયુત્તા, તેહિ ધમ્મેહિ યે ધમ્મા વિપ્પયુત્તા, તે ધમ્મા ન કેહિચિ ખન્ધેહિ, ન કેહિચિ આયતનેહિ, એકાય ધાતુયા વિપ્પયુત્તા''તિ વત્તબ્બા સિયું. યસ્મા પન તે સમુદયસચ્ચેન સમાનગતિકા. યથા હિ યે સમુદયસચ્ચેન સમ્પયુત્તેહિ વિપ્પયુત્તા, તેસં કેહિચિ વિપ્પયોગં વત્તું ન સક્કા, એવં તેહિપિ . તથા હિ વક્ખતિ ''સમુદયસચ્ચાદીની''તિઆદિ. **દસમો...પે॰... વુત્તો**તિ એત્થ દસમનયે તેહિ અવિતક્કવિચારમત્તેહિ વિપ્પયુત્તેહિ વિપ્પયુત્તાનં સોળસહિ ધાતૂહિ વિપ્પયોગો વુત્તો, ઓસાનનયે તેહિ વિપ્પયુત્તાનં અટ્ઠારસહિ ધાતૂહિ સઙ્ગહો ચ વુત્તોતિ તસ્મા ન તે સવિતક્કસવિચારેહિ સમાનગતિકાતિ દસ્સેતિ.

વિતક્કસહિતેસૂતિ સહવિતક્કેસુ. **તેસૂ**તિ અવિતક્કવિચારમત્તેસુ સહ વિતક્કેન દુતિયજ્ઝાનધમ્મેસુ, ''અવિતક્કવિચારમત્તા''તિ ગહિતેસુ વુત્તેસૂતિ અત્થો. **સબ્બેપિ તે**તિ દુતિયજ્ઝાનધમ્મા વિતક્કો ચાતિ સબ્બેપિ તે ધમ્મા સક્કા વત્તું. તથા હિ સમ્પયોગવિપ્પયોગપદનિદ્દેસે ''અવિતક્કવિચારમત્તા ધમ્મા એકેન ખન્ધેન એકેનાયતનેન એકાય ધાતુયા કેહિચિ સમ્પયુત્તા''તિ વુત્તં. તત્થ **એકેન ખન્ધેના**તિ સઙ્ખારક્ખન્ધેન. **સો હિ સમુદાયો**તિ ''અવિતક્કવિચારમત્તા ધમ્મા''તિ વુત્તધમ્મસમુદાયો. નનુ વિતક્કોપેત્થ ધમ્મસઙ્ગહં ગતો, સો ચ વિચારતો અઞ્ઞેનપિ સમ્પયુત્તોતિ ચોદનં સન્ધાયાહ "**ન હિ તદેકદેસસ્સ...પે॰... હોતી**"તિ. **યથા**તિઆદિના તમેવત્થં ઇદ્ધિપાદનિદસ્સનેન વિભાવેતિ. તસ્સત્થો – યથા ઇદ્ધિપાદસમુદાયસ્સ એકદેસભૂતાનં છન્દિદ્ધિપાદાદીનં તીહિ ખન્ધેહિ સમ્પયોગો વુત્તો, તંસમુદાયસ્સ ન હોતિ, એવં ઇધાપિ વિતક્કસ્સ અઞ્ઞેહિ સમ્પયોગો અવિતક્કવિચારમત્તસ્સ સમુદાયસ્સ ન હોતીતિ.

યદિ એવં ''ઇદ્ધિપાદો દ્વીહિ ખન્ધેહિ સમ્પયુત્તો''તિઆદિ ન વત્તબ્બન્તિ ચે? નો ન વત્તબ્બન્તિ દસ્સેન્તો "**યથા પના**"તિઆદિમાહ. તત્થ **તેસૂ**તિ ઇદ્ધિપાદેસુ. **સમુદાયસ્સા**તિ ઇદ્ધિપાદસમુદાયસ્સ. **તેહિ** વેદનાક્ખન્ધાદીહિ **સમ્પયુત્તતા વુત્તા** ''ઇદ્ધિપાદો દ્વીહિ ખન્ધેહિ સમ્પયુત્તો''તિઆદિના. **તેના**તિ વિચારેન. **ન હી**તિઆદિના યથાધિગતધમ્માનં સમ્પયુત્તતાય નવત્તબ્બાભાવં ઉદાહરણદસ્સનવસેન વિભાવેતિ. **કેચિ** વિચિકિચ્છા તંસહગતા ચ મોહવજ્જા મોહેન સમ્પયુત્તા, કેચિ અસમ્પયુત્તા. **મોહેના**તિ વિચિકિચ્છાસહગતમોહમેવ સન્ધાય વદતિ. **ઇતિ** ઇમિના કારણેન ન સમુદાયો **તેન** મોહેન સમ્પયુત્તો. **અઞ્ઞો કોચિ ધમ્મો** હેતુભાવો નાપિ અત્થિ, **યેન** હેતુના **સો** દસ્સનેનપહાતબ્બહેતુકોતિ વુત્તો સમુદાયો. **એવન્તિ** ઇમિના નયેન ''ભાવના...પે॰... યોપિ સમ્પયુત્તા''તિ નવત્તબ્બતાય નિદસ્સેતબ્બાતિ અત્થો. **એવન્તિ** યથા દસ્સનેનપહાતબ્બહેતુકસમુદાયસ્સ સમ્પયુત્તતા ન વત્તબ્બા, એવં યેન ધમ્મેન અવિતક્ક...પે॰... સિયા, તં ન નત્થિ. **તસ્મા**તિ યસ્મા અવિતક્કવિચારમત્તેસુ કોચિપિ વિચારેન

અસમ્પયુત્તો નત્થિ, તસ્મા. **તે**તિ અવિતક્કવિચારમત્તા ધમ્મા. **એકધમ્મેપિ…પે॰… કતો** યથા ''અપ્પચ્ચયા ધમ્મા અસઙ્ખતા ધમ્મા''તિ.

છટ્ઠનયસમ્પયોગવિપ્પયોગપદવણ્ણના નિટ્ઠિતા.

૭. સત્તમનયો સમ્પયુત્તેનવિપ્પયુત્તપદવણ્ણના

૩૦૬. તેહિ સમુદયસચ્ચાદીહિ ખન્ધત્તયખન્ધેકદેસાદિકે **સમ્પયુત્તે સતિપિ, સમ્પયુત્તેહિ ચ વિપ્પયુત્તે** રૂપનિબ્બાનાદિકે તદઞ્ઞધમ્મે સતિપિ વિપ્પયોગાભાવતો. સઙ્ખેપેન વુત્તમત્થં વિત્થારેન દસ્સેતું ''**ન હી**''તિઆદિ વુત્તં. **તતો** લોભસહગતચિત્તુપ્પાદતો **અઞ્ઞધમ્માનં** અવસિટ્ઠાનં કુસલાકુસલાબ્યાકતધમ્માનં **ખન્ધાદીસુ કેનચિ વિપ્પયોગો ન હિ અત્થિ** ખન્ધપઞ્ચકાદીનં સઙ્ગણ્હનતો તેસં. **તે એવ ચિત્તુપ્પાદા**તિ તે લોભસહગતચિત્તુપ્પાદા એવ. **તદઞ્ઞધમ્માનન્તિ** તદઞ્ઞધમ્માનમ્પીતિ પિ-સદ્દલોપો દટ્ઠબ્બો. **તથા**તિ ઇમિના ન ચ તે એવ ધમ્મા અટ્ઠદુતિયાયતનધાતુયો, અથ ખો તે ચ તતો અઞ્ઞે ચાતિ ઇમમત્થં ઉપસંહરતિ.

નનુ તદઞ્ઞભાવતો એવ તેહિ ઇતરેસં વિપ્પયોગો સિદ્ધોતિ આહ ''**ન ચા**''તિઆદિ. **તદઞ્ઞસમુદાયેહી**તિ તતો લોભસહગતચિત્તુપ્પાદતો અઞ્ઞસમુદાયેહિ **અઞ્ઞે** લોભસહગતા ધમ્મા વિપ્પયુત્તા ન હોન્તિ. કસ્મા? **સમુદાયે… પે॰… વિપ્પયોગાભાવતો**. તસ્સત્થો – **સમુદાયેન** લોભસહગતતદઞ્ઞધમ્મરાસિના **એકદેસાનં** લોભસહગતધમ્માનં વિપ્પયોગાભાવતો, તથા યે એકદેસા હુત્વા અઞ્ઞેસં અવયવાનં સમુદાયભૂતા, તેસઞ્ચ સમુદાયેન વિપ્પયોગાભાવતોતિ. અનેન સમુદાયેન અવયવસ્સ સમુદાયસ્સ અવયવેન ચ તસ્સ ન વિપ્પયોગો, અવયવસ્સેવ પન અવયવેનાતિ દસ્સેતિ. **એસ નયો**તિ ય્વાયં સમુદયસચ્ચે વુત્તો વિધિ, એસેવ મગ્ગસચ્ચસુખિન્દ્રિયાદીસુ અરૂપક્ખન્ધેકદેસત્તા તેસન્તિ દસ્સેતિ. **નિરવસેસેસૂ**તિ અબહિકતવિતક્કેસુ. વિતક્કો હિ સમુદાયતો અબહિકતો. ''સો હિ સમુદાયો''તિઆદિકો વુત્તનયો લબ્ભતીતિ આહ ''**અગ્ગહણે કારણં ન દિસ્સતી**''તિ.

અઞ્ઞેસુપિ સમુદયસચ્ચાદીસુ **વિસ્સજ્જનસ્સ…પે॰… દટ્ઠબ્બં**, યતો સમુદયસચ્ચાદિ ઇધ ન ગહિતન્તિ અધિપ્પાયો. સમ્પયુત્તાધિકારતો ''અઞ્ઞેના''તિ પદં સમ્પયુત્તતો અઞ્ઞં વદતીતિ આહ ''**અસમ્પયુત્તેન અસમ્મિસ્સન્તિ અત્થો**''તિ. ઇદાનિ બ્યતિરેકેનપિ તમત્થં પતિટ્ઠાપેતું ''**અદુક્ખમસુખા…પે॰… ગહિતાની**''તિ વુત્તં. **એતેન લક્ખણેના**તિ ''અસમ્પયુત્તેન અસમ્મિસ્સ''ન્તિ વુત્તલક્ખણેન. **ચિત્તન્તિ** ''ચિત્તેહિ ધમ્મેહિ યે ધમ્મા''તિ પઞ્હં ઉપલક્ખેતિ. **સહયુત્તપદેહિ સત્તા**તિ ''ચેતસિકેહિ ધમ્મેહિ યે ધમ્મા''તિઆદિના ચિત્તેન સહયુત્તે ધમ્મે દીપેન્તેહિ પદેહિ આગતા સત્ત પઞ્હા. તિણ્ણં તિકપદાનમગ્ગહણેન **ઊનોતિ કત્વા**. યે સન્ધાય ''**તિકે તયો**''તિ વુત્તં. તં પન વેદનાપીતિત્તિકેસુ પચ્છિમં, વિતક્કત્તિકે પઠમન્તિ પદત્તયં વેદિતબ્બં.

૩૦૯. ઉદ્ધટપદેન પકાસિયમાના અત્થા અભેદોપચારેન ''ઉદ્ધટપદ''ન્તિ વુત્તાતિ આહ ''**ઉદ્ધટપદેન સમ્પયુત્તેહી**''તિ. **તેન** ચ યથાવુત્તેન ઉદ્ધટપદેન. **મનેન યુત્તા**તિ એત્થ મનનમત્તત્તા મનોધાતુ ''મનો''તિ વુત્તાતિ આહ ''**મનોધાતુયા એકન્તસમ્પયુત્તા**''તિ.

સત્તમનયસમ્પયુત્તેનવિપ્પયુત્તપદવણ્ણના નિટ્ઠિતા.

૮. અટ્ઠમનયો વિપ્પયુત્તેનસમ્પયુત્તપદવણ્ણના

૩૧૭. રૂપક્ખન્ધેન વિપ્પયુત્તા નામ ચત્તારો અરૂપિનો ખન્ધા, તેસં અઞ્ઞેહિ સમ્પયોગો નામ નત્થિ તાદિસસ્સ અઞ્ઞસ્સ સમ્પયોગિનો અભાવતો. સમુદાયસ્સ ચ એકદેસેન સમ્પયોગો નત્થીતિ વુત્તોવાયમત્થો. વેદનાક્ખન્ધાદીહિ વિપ્પયુત્તં રૂપં નિબ્બાનઞ્ચ, તસ્સ કેનચિ સમ્પયોગો નત્થેવાતિ આહ "**રૂપક્ખન્ધાદીહિ**...પે॰... **નત્થી**"તિ. **તેના**તિ ''રૂપક્ખન્ધેન યે ધમ્મા વિપ્પયુત્તા''તિઆદિવચનેન.

અટ્ઠમનયવિપ્પયુત્તેનસમ્પયુત્તપદવણ્ણના નિટ્ઠિતા.

૯. નવમનયો સમ્પયુત્તેનસમ્પયુત્તપદવણ્ણના

૩૧૯. ''સમાસપદં ઇદ''ન્તિ વત્વા અયં નામ સમાસોતિ દસ્સેન્તો "**યસ્સ ખન્ધાદિનો**"તિઆદિમાહ, યસ્સ વેદનાક્ખન્ધાદિનોતિ અત્થો. **યં ઇધ સમ્પયુત્તં વુત્ત**ન્તિ ઇમસ્મિં નવમનયે યં ધમ્મજાતં સમ્પયુત્તન્તિ વુત્તં. **રૂપક્ખન્ધાદીસુ અરણન્તેસુ** અબ્ભન્તરબાહિરમાતિકાધમ્મેસૂતિ નિદ્ધારણે ભુમ્મં. **તઞ્હિ** ધમ્મજાતં **અત્તના સમ્પયુત્તેન** વેદનાક્ખન્ધાદિના સયં સમ્પયુત્તન્તિ નિદ્ધારિતં. **અયોગો**તિ અસમ્પયોગો. **વક્ખતિ** દસમનયે. તત્થ હિ ''રૂપક્ખન્ધેન વેદનાદયો વિપ્પયુત્તા, તેહિ રૂપક્ખન્ધો વિપ્પયુત્તો''તિ વત્વા નિબ્બાનં કથન્તિ ચોદનં સન્ધાયાહ "**નિબ્બાનં પન સુખુમરૂપગતિકમેવા**"તિ વુત્તં. ''મનાયતનં એકેનાયતનેન એકાય ધાતુયા કેહિચિ વિપ્પયુત્ત''ન્તિ એત્થ હિ યથા સુખુમરૂપં વિય સરૂપતો અનુદ્ધટમ્પિ નિબ્બાનં કેહિચીતિપદેન ગહિતમેવ હોતીતિ એદિસેસુ ઠાનેસુ નિબ્બાનં સુખુમરૂપગતિકન્તિ વિઞ્ઞાયતિ, એવમિધાપિ ''રૂપમિસ્સકેહિ વા''તિ એતેન અનુપાદિન્નઅનુપાદાનિયાદીહિ નિબ્બાનમિસ્સકેહિપિ અસમ્પયોગો વુત્તો હોતીતિ દટ્ઠબ્બો. અવિકલચતુક્ખન્ધસઙ્ગાહકેહિ પદેહિ સહવત્તિનો અઞ્ઞસ્સ સમ્પયોગિનો અભાવતો અતીતાનાગતેહિ ચ સમ્પયોગો નત્થેવાતિ તસ્સ અયુજ્જમાનતં દસ્સેન્તો "**વત્તમાનાનમેવ**...પે॰... **અરૂપભવાદીહીતિ અત્થો**"તિ આહ. **ઇતરે**તિ યે સમ્પયોગં લભન્તિ, કે પન તે રૂપેન અસમ્મિસ્સા અરૂપેકદેસભૂતા. તેનાહ "**વેદનાક્ખન્ધાદયો**"તિ.

નવમનયસમ્પયુત્તેનસમ્પયુત્તપદવણ્ણના નિટ્ઠિતા.

૧૦. દસમનયો વિપ્પયુત્તેનવિપ્પયુત્તપદવણ્ણના

૩૫૩. યે વિપ્પયુત્તેન વિપ્પયુત્તભાવેન પાળિયં અગ્ગહિતા, તેસુ કેચિ વિપ્પયુત્તસ્સ ધમ્મન્તરસ્સ અભાવતો કેચિ ખન્ધાદીહિ વિપ્પયોગસ્સેવ અસમ્ભવતોતિ ઇમમત્થં દસ્સેન્તો "**ધમ્માયતનાદિધમ્મા**"તિઆદિમાહ. તત્થ **સબ્બચિત્તુપ્પાદગતધમ્મભાવતો**તિ ઇમિના ભિન્નકાલતાદિવિસેસવતો અરૂપક્ખન્ધસ્સ વિપ્પયુત્તસ્સ ધમ્મન્તરસ્સ અભાવમાહ, **અનારમ્મણમિસ્સકભાવતો**તિ ઇમિના પન સબ્બસ્સપિ. કામભવો ઉપપત્તિભવો સઞ્ઞીભવો પઞ્ચવોકારભવોતિ ઇમે **ચત્તારો મહાભવા**. **વિપ્પયોગાભાવતો**તિ વિપ્પયોગાસમ્ભવતો. ન હિ યે દુક્ખસચ્ચાદીહિ વિપ્પયુત્તા, તેહિ વિપ્પયુત્તાનં તેસંયેવ દુક્ખસચ્ચાદીનં ખન્ધાદીસુ કેનચિ વિપ્પયોગો સમ્ભવતિ.

દસમનયવિપ્પયુત્તેનવિપ્પયુત્તપદવણ્ણના નિટ્ઠિતા.

૧૧. એકાદસમનયો સઙ્ગહિતેનસમ્પયુત્તવિપ્પયુત્તપદવણ્ણના

૪૦૯. **તે**તિ સઙ્ખારક્ખન્ધધમ્મા. **સેસેહી**તિ અવસિટ્ઠેહિ વેદનાસઞ્ઞાવિઞ્ઞાણક્ખન્ધેહિ. "**એતેન સહ સમ્બન્ધો**"તિ ઇમિના પદાનં સમ્બન્ધદસ્સનમુખેન ''સમુદયસચ્ચેન યે ધમ્મા સમ્પયુત્તા''તિ પાળિયા

અત્થવિવરણં પાકટતરં કત્વા કેહિચીતિપદસ્સત્થં કાતું “**કેહિચીતિ એતસ્સ પના**”તિઆદિમાહ. અત્થં દસ્સેતું આહાતિ સમ્બન્ધો. **વિસેસેત્વા**તિ એત્થ તેસં ધમ્માનં તણ્હાવજ્જાનં સઙ્ખારક્ખન્ધધમ્માયતનધમ્મધાતુપરિયાપન્નતાકિત્તનં વિસેસનં દટ્ઠબ્બં, યતો તે સમુદયસચ્ચેન ખન્ધાદિસઙ્ગહેન સઙ્ગહિતાતિ વુત્તા. સયં અત્તના સમ્પયુત્તો ન હોતીતિ વુત્તં “**અત્તવજ્જેહી**”તિ. તેન વુત્તં ‘‘ચિત્તં ન વત્તબ્બં ચિત્તેન સમ્પયુત્તન્તિપિ, ચિત્તેન વિપ્પયુત્તન્તિપી’’તિ. **સમ્પયોગારહેહી**તિ વિસેસનં સુખુમરૂપં નિબ્બાનન્તિ દ્વે સન્ધાય કતં, ન તણ્હાદિકે.

એકાદસમનયસઙ્ગહિતેનસમ્પયુત્તવિપ્પયુત્તપદવણ્ણના નિટ્ઠિતા.

૧૨. દ્વાદસમનયો સમ્પયુત્તેનસઙ્ગહિતાસઙ્ગહિતપદવણ્ણના

૪૧૭. નવમનયે સમ્પયોગવિસિટ્ઠા સમ્પયુત્તા ઉદ્ધટા, દ્વાદસમનયે ચ સમ્પયોગવિસિટ્ઠા સઙ્ગહિતાસઙ્ગહિતાતિ ઉભયત્થાપિ સમ્પયોગવિસિટ્ઠાવ ગહિતાતિ આહ “**દ્વાદસમ…પે॰… લબ્ભન્તી**”તિ.

દ્વાદસમનયસમ્પયુત્તેનસઙ્ગહિતાસઙ્ગહિતપદવણ્ણના નિટ્ઠિતા.

૧૩. તેરસમનયો અસઙ્ગહિતેનસમ્પયુત્તવિપ્પયુત્તપદવણ્ણના

૪૪૮. યેહીતિ રૂપક્ખન્ધધમ્માયતનાદીહિ. **તીહિપિ** ખન્ધાયતનાદિસઙ્ગહેહિ. પુન **યેહી**તિ અરૂપભવાદીહિ. **ઓળારિકાયતનાનેવ હોન્તિ** આયતનધાતુસઙ્ગહેહિપિ અસઙ્ગહિતત્તા. **તે**તિ ચતુવોકારભવાદયો. **વુત્તાવસેસા**તિ રૂપક્ખન્ધધમ્માયતનાદીહિ અવસિટ્ઠા. સતિપિ અસઙ્ગાહકત્તે તેહિ અસઙ્ગહિતાનં સમ્પયોગો ન સમ્ભવતીતિ **વેદનાક્ખન્ધાદયો ઇધ** તેરસમનયે **વિસ્સજ્જનં ન રુહન્તિ** નારોહન્તિ. તેનાહ અટ્ઠકથાયં ‘‘વેદનાક્ખન્ધેન હિ ખન્ધાદિવસેન રૂપારૂપધમ્મા અસઙ્ગહિતા હોન્તિ, તેસઞ્ચ સમ્પયોગો નામ નત્થી’’તિ (ધાતુ॰ ૪૪૮) **અસઙ્ગાહકા એવ ન હોન્તિ** અવિકલપઞ્ચક્ખન્ધાદિસમુદાયભાવતો.

તેતિ ‘‘દુક્ખસચ્ચાદી’’તિ આદિ-સદ્દેન વુત્તધમ્મા. **અસબ્બ…પે॰… સિયું** અવિતક્કાવિચારાદિધમ્મા વિય. **ન તેસં વિપ્પયોગો નત્થિ** તબ્બિનિમુત્તસ્સ ચિત્તુપ્પાદસ્સ સમ્ભવતો. **વેદનાક્ખન્ધેન અસઙ્ગહિતાનં** અનારમ્મણમિસ્સકત્તા ન ‘‘વિપ્પયોગસ્સ અત્થિતાયા’’તિ વુત્તં. તથા ચાહ ‘‘રૂપારૂપધમ્મા અસઙ્ગહિતા’’તિ. **ઉભયાભાવતો**તિ સમ્પયોગવિપ્પયોગાભાવતો. **અનારમ્મણસહિતસબ્બવિઞ્ઞાણતંધાતુસમ્પયુત્તતદુભયધમ્મા** અચેતસિકચેતસિકલોકિયપદાદીનં વસેન વેદિતબ્બા.

તેરસમનયઅસઙ્ગહિતેનસમ્પયુત્તવિપ્પયુત્તપદવણ્ણના નિટ્ઠિતા.

૧૪. ચુદ્દસમનયો વિપ્પયુત્તેનસઙ્ગહિતાસઙ્ગહિતપદવણ્ણના

૪૫૬. ધમ્મસભાવમત્તત્તાતિ સભાવધમ્માનં ધમ્મમત્તત્તા અવત્થાવિસેસમત્તત્તા.

સમુચ્છિજ્જતિ એતેનાતિ **સમુચ્છેદો**. સઙ્ગહાદિવિચારપરિનિટ્ઠાનભૂતો ચુદ્દસમનયો. તેનાહ “**પરિયોસાને નયે**”તિ. વિસ્સજ્જેતબ્બધમ્મવિવિત્તા પુચ્છા **મોઘપુચ્છા**, સા તથાભૂતાપિ વિસ્સજ્જેતબ્બધમ્માભાવસ્સ ઞાપિકા

હોતીતિ આહ “**તેસં પુચ્છાય મોઘત્તા તે ન લબ્ભન્તી**”તિ. મોઘા પુચ્છા એતસ્સાતિ **મોઘપુચ્છકો. અટ્ઠમો નયો** તત્થ સબ્બપુચ્છાનં મોઘત્તા . **તેન ચ સદ્ધિ**તિ તેન અટ્ઠમનયેન સદ્ધિં ઇમસ્મિં ઓસાનનયે અટ્ઠમનયે ચ ઓસાનનયે ચ **એતે** ધમ્માયતનાદયો સબ્બપ્પકારેન ન લબ્ભન્તિ. **વિપ્પયોગસ્સપિ અભાવા**તિ તત્થ કારણમાહ.

યુદ્દસમનયવિપ્પયુત્તેનસઙ્ગહિતાસઙ્ગહિતપદવણ્ણના નિટ્ઠિતા.

ધાતુકથાપકરણ-અનુટીકા સમત્તા.

પુગ્ગલપઞ્ઞત્તિપકરણ-અનુટીકા

૧. માતિકાવણ્ણના

૧. ''ધાતુકથં દેસયિત્વા અનન્તરં તસ્સ આહ પુગ્ગલપઞ્ઞત્તિ''ન્તિ વુત્તે તત્થ કારણં સમુદાગમતો પટ્ઠાય વિભાવેન્તો "**ધમ્મસઙ્ગહે**"તિઆદિમાહ. તત્થ યદિપિ ધમ્મસઙ્ગહે ફસ્સાદીનં પથવીઆદીનઞ્ચ ધમ્માનં નાનાનયવિચિત્તો અનુપદવિભાગોપિ કતો, ન સઙ્ગહો એવ, સો પન તેસં કુસલત્તિકાદિહેતુદુકાદિતિકદુકેહિ સઙ્ગહસન્દસ્સનત્થોતિ વુત્તં "**ધમ્મસઙ્ગહે તિકદુકાદિવસેન સઙ્ગહિતાનં ધમ્માન**"ન્તિ. તેનેવ હિ તં પકરણં ''ધમ્મસઙ્ગહો''તિ સમઞ્ઞં લભિ. કામઞ્ચ ધમ્મસઙ્ગહેપિ ''તસ્મિં ખો પન સમયે ચત્તારો ખન્ધા હોન્તી''તિઆદિના (ધ॰ સ॰ ૫૮) ખન્ધાદિવિભાગો દસ્સિતો, સો પન ન તથા સાતિસયો, યથા વિભઙ્ગપકરણેતિ સાતિસયં તં ગહેત્વા આહ "**વિભઙ્ગે ખન્ધાદિવિભાગં દસ્સેત્વા**"તિ, યતો તં ''વિભઙ્ગો''ત્વેવ પઞ્ઞાયિત્થ. **ધાતુકથાયા**તિ આધારે ભુમ્મં, તથા ''ધમ્મસઙ્ગહે વિભઙ્ગે''તિ એત્થાપિ. આધારો હિ સઙ્ગહણવિભજનપ્પભેદવચનસઙ્ખાતાનં અવયવકિરિયાનં તંસમુદાયભૂતાનિ પકરણાનિ યથા ''રુક્ખે સાખા''તિ. કરણવચનં વા એતં, ધાતુકથાય કરણભૂતાયાતિ અત્થો.

એત્થ ચ અભિઞ્ઞેય્યધમ્મે દેસેન્તો દેસનાકુસલો ભગવા તિકદુકવસેન તાવ નેસં સઙ્ગહં દસ્સેન્તો **ધમ્મસઙ્ગણિં** દેસેત્વા સઙ્ગહપુબ્બકત્તા વિભાગસ્સ તદનન્તરં ખન્ધાદિવસેન વિભાગં દસ્સેન્તો **વિભઙ્ગં** દેસેસિ. પુન યથાવુત્તવિભાગસઙ્ગહયુત્તે ધમ્મે સઙ્ગહાસઙ્ગહાદિનયપ્પભેદતો દસ્સેન્તો **ધાતુકથં** દેસેસિ તસ્સા અબ્ભન્તરબાહિરમાતિકાસરીરકત્તા. ન હિ સક્કા ખન્ધાદિકે કુસલાદિકે ચ વિના સઙ્ગહાસઙ્ગહાદિનયં નેતુન્તિ. તેનાહ "**તથાસઙ્ગહિતવિભત્તાન**"ન્તિ. એવં સઙ્ગહતો વિભાગતો પભેદતો ચ ધમ્માનં દેસના યસ્સા પઞ્ઞત્તિયા વસેન હોતિ, યો ચાયં યથાવુત્તધમ્મુપાદાનો પુગ્ગલવોહારો, તસ્સ ચ સમયવિમુત્તાદિવસેન વિભાગો, તં સબ્બં વિભાવેતું **પુગ્ગલપઞ્ઞત્તિ** દેસિતાતિ ઇદમેતેસં ચતુન્નં પકરણાનં દેસનાનુક્કમકારણં દટ્ઠબ્બં.

તેસન્તિ ધમ્માનં. **સભાવતો**તિ ''ફસ્સો વેદના''તિઆદિસભાવતો. **ઉપાદાયા**તિ ''પુગ્ગલો સત્તો પોસો''તિઆદિના ખન્ધે ઉપાદાય. પઞ્ઞાપનં **યાય** તજ્જાઉપાદાદિભેદાય પઞ્ઞત્તિયા હોતિ, **તં** પઞ્ઞત્તિં. **પભેદતો**તિ ખન્ધાદિસમયવિમુત્તાદિવિભાગતો. યાય પઞ્ઞત્તિયા સભાવતો ઉપાદાય ચ પઞ્ઞાપનન્તિ સઙ્ખેપતો વુત્તમત્થં વિવરન્તો "**તત્થ યે ધમ્મે**"તિઆદિમાહ. તત્થ અસભાવપઞ્ઞત્તિયાપિ મૂલભૂતં ઉપાદાનં સભાવધમ્મો એવ, કેવલં પન તેસં પવત્તિઆકારભેદસન્નિસ્સયતો વિસેસોતિ દસ્સેન્તો "**યે ધમ્મે**...પે॰... **હોતી**"તિ આહ. તત્થ **પુબ્બાપરિયભાવેન પવત્તમાને**તિ ઇમિના પબન્ધસન્નિસ્સયતં દસ્સેન્તો સન્તાનપઞ્ઞત્તિં વદતિ, **અસભાવસમૂહવસેના**તિ ઇમિના સેસપઞ્ઞત્તિં. તિસ્સો હિ પઞ્ઞત્તિયો સન્તાનપઞ્ઞત્તિ સમૂહપઞ્ઞત્તિ અવત્થાવિસેસપઞ્ઞત્તીતિ. તત્થ પબન્ધો **સન્તાનો**. સમુદાયો **સમૂહો**. ઉપ્પાદાદિકો દહરભાવાદિકો ચ **અવત્થાવિસેસો**. તેસુ અસભાવગ્ગહણેન વિના પબન્ધસમૂહાનં અસભાવત્તે સિદ્ધે અસભાવસમૂહવસેનાતિ અસભાવગ્ગહણં પબન્ધસમૂહવિનિમુત્તપઞ્ઞત્તિસન્દસ્સનત્થન્તિ તેન અવત્થાવિસેસપઞ્ઞત્તિયા પરિગ્ગહો વુત્તોતિ વેદિતબ્બો.

તેસન્તિ પુબ્બે યં-સદ્દેન પરામટ્ઠાનં ઇન્દ્રિયબદ્ધધમ્માનં. તેનેવાહ "**અઞ્ઞેસઞ્ચ બાહિરરૂપનિબ્બાનાન**"ન્તિ. **સસભાવસમૂહસસભાવપ્પભેદવસેના**તિ રૂપક્ખન્ધાદિસસભાવસમૂહવસેન ચક્ખાયતનાદિસસભાવવિસેસવસેન ચ.

‘‘સસભાવસમૂહસભાવભેદવસેના’’તિ ચ પાઠો. તત્થ **સમૂહસભાવો**તિ સભાવસન્તાનં અવત્થાવિસેસવિધુરં સમૂહવસેન લક્ખણમેવાહ. તથા હિ ખન્ધપઞ્ઞત્તિયાપિ સભાવપઞ્ઞત્તિતા વુત્તા. **તાયા**તિ આયતનપઞ્ઞત્તિઆદિપ્પભેદાય સભાવપઞ્ઞત્તિયા. **વિભત્તા સભાવપઞ્ઞત્તી**તિ ‘‘ફસ્સો કુસના’’તિઆદિના (ધ॰ સ॰ ૨) વિભત્તા ફસ્સાદિસભાવપઞ્ઞત્તિ. **સબ્બાપીતિ પિ**-સદ્દેન સભાવધમ્મેસુ સામઞ્ઞવસેન પવત્તં કુસલાદિપઞ્ઞત્તિં સઙ્ગણ્હાતિ. રૂપાદિધમ્માનં સમૂહો સન્તાનેન પવત્તમાનો અવત્થાવિસેસસહિતો એકત્તગ્ગહણનિબન્ધનો સત્તોતિ વોહરીયતીતિ સો સભાવધમ્મો નામ પન ન હોતીતિ આહ ‘‘**પુગ્ગલપઞ્ઞત્તિ પન અસભાવપઞ્ઞત્તી**’’તિ. **તાયા**તિ પુગ્ગલપઞ્ઞત્તિયા. યસ્મા પન ધમ્માનં પબન્ધો સમૂહો ચ ધમ્મસન્નિસ્સિતોતિ વત્તબ્બતં અરહતિ, તસ્મા ‘‘**પરિઞ્ઞેય્યાદિસભાવધમ્મે ઉપાદાય પવત્તિતો**’’તિ વુત્તં.

વિજ્જમાનપઞ્ઞત્તિ પન ‘‘સભાવપઞ્ઞત્તી’’તિ વુત્તા, **અવિજ્જમાનપઞ્ઞત્તિ** ‘‘અસભાવપઞ્ઞત્તી’’તિ વુત્તા. **સબ્બા પઞ્ઞત્તિયો**તિ ઉપાદાયપઞ્ઞત્તિકિચ્ચપઞ્ઞત્તિઆદયો સબ્બા પઞ્ઞત્તિયો. યદિ સબ્બા પઞ્ઞત્તિયો ઇધ દસ્સિતા હોન્તિ, કથં ‘‘પુગ્ગલપઞ્ઞત્તી’’તિ નામં જાતન્તિ આહ ‘‘**ખન્ધાદિપઞ્ઞત્તીસૂ**’’તિઆદિ. **અઞ્ઞત્થા**તિ ધમ્મસઙ્ગહાદીસુ. **યે ધમ્મે**તિ યે ખન્ધાદિધમ્મે. **પઞ્ઞત્તિયા વત્થુભાવેના**તિ પઞ્ઞાપનસ્સ અધિટ્ઠાનભાવેન. અધિટ્ઠાનઞ્હિ પઞ્ઞાપેતબ્બધમ્મા પઞ્ઞાપનસ્સ. એવઞ્ચ કત્વા ખન્ધાદીહિ સદ્ધિં પુગ્ગલો ગહિતો. **યે ધમ્મે**તિ વા યે પઞ્ઞત્તિધમ્મે. **પઞ્ઞાપેતુકામો**તિ નિક્ખિપિતુકામો વત્થુભેદતો અસઙ્કરતો ઠપેતુકામો. **પઞ્ઞત્તિપરિચ્છેદ**ન્તિ ચ વત્થુભેદભિન્નં પઞ્ઞત્તિભૂતં પરિચ્છેદં. એવમેત્થ અત્થો દટ્ઠબ્બો.

સામઞ્ઞપ્પભેદપઞ્ઞાપનાતિ સામઞ્ઞભૂતાનં વિસેસભૂતાનઞ્ચ અત્થાનં પઞ્ઞાપના. **તેસ**ન્તિ અત્થ-સદ્દાપેક્ખાય પુલ્લિઙ્ગનિદ્દેસો. **તત્થા**તિ પઞ્ઞાપનાય અત્થદસ્સનભૂતેસુ દસ્સનાદીસુ. **ઇદમેવંનામક**ન્તિ ઇદં રુપ્પનાદિઅત્થજાતં ઇત્થન્નામકં રૂપક્ખન્ધવેદનાક્ખન્ધાદિસમઞ્ઞં. **તંતંકોટ્ઠાસિકકરણ**ન્તિ રૂપવેદનાદિતંતંઅત્થવિભાગપરિયાપન્નતાપાદનં. તથા સઞ્ઞુપ્પાદાનમેવાતિ આહ ‘‘**બોધનમેવ નિક્ખિપના**’’તિ. બોધનઞ્હિ બોધનેય્યસન્તાને બોધેતબ્બસ્સ અત્થસ્સ ઠપનન્તિ કત્વા ‘‘નિક્ખિપના’’તિ વુત્તં. ‘‘પઞ્ઞાપના’’તિઆદિના ભાવસાધનેન વત્વા સાધનન્તરામસનેન અત્થન્તરપરિકપ્પાસઙ્કા સિયાતિ તં નિવારેતું ‘‘**યો પનાયં...પે॰... વેદિતબ્બો**’’તિ આહ. **તેસં તેસં ધમ્માન**ન્તિ તંતંપઞ્ઞાપેતબ્બધમ્માનં. દસ્સનભૂતાય નામપઞ્ઞત્તિયા **દિટ્ઠતાય**, ઠપનભૂતાય **ઠપિતતાય. તંનિમિત્તત**ન્તિ તસ્સ દસ્સનસ્સ ઠપનસ્સ ચ નિમિત્તકારણતં. નિમિત્તઞ્હિ કત્તુભાવેન વોહરીયતિ યથા ‘‘ભિક્ખા વાસેતી’’તિ, ‘‘અરિયભાવકરાનિ સચ્ચાનિ અરિયસચ્ચાની’’તિ ચ.

પાળિયં અનાગતતન્તિ વિજ્જમાનતાદિવિસેસવચનેન સહ પાઠાનારુળ્હતં. **વિજ્જમાનસ્સ સતો**તિ વિજ્જમાનસ્સ સમાનસ્સાતિ ઇમમત્થં દસ્સેન્તો ‘‘**વિજ્જમાનભૂતસ્સાતિ અત્થો**’’તિ આહ. **તથા**તિ સચ્ચિકટ્ઠપરમત્થવસેન **અવિજ્જમાનસ્સ** અનુપલબ્ભમાનસ્સ. તં પન અનુપલબ્ભમાનતં તથા-સદ્દેન બ્યતિરેકવસેન દીપિતં પાકટતરં કાતું ‘‘**યથા કુસલાદીની**’’તિઆદિમાહ. તત્થ **વિનિવત્તસભાવાનીતિ** વિભત્તસભાવાનિ. **ઉપલદ્ધી**તિ ગહણં. **તેનાકારેના**તિ તેન રૂપવેદનાદિઆકારેન અવિજ્જમાનસ્સ. **અઞ્ઞેનાકારેના**તિ તતો રૂપવેદનાદિતો અઞ્ઞેન તબ્બિનિમુત્તેન પઞ્ઞાપેતબ્બપઞ્ઞાપનાકારેન વિજ્જમાનસ્સ. પઞ્ઞત્તિદુકે વુત્તમેવ ‘‘અયઞ્ચ વાદો સેવત્થિકથાય પટિસિદ્ધો’’તિઆદિના. **લોકનિરુત્તિમત્તસિદ્ધસ્સા**તિ એત્થ **મત્ત**ગ્ગહણં તસ્સ પઞ્ઞત્તિવત્થુસ્સ ન કેવલં વિજ્જમાનસભાવતાનિવત્તનત્થમેવ, અથ ખો વિપરીતગ્ગાહનિવત્તનત્થમ્પીતિ દસ્સેન્તો ‘‘**અનભિનિવેસેન ચિત્તેના**’’તિ આહ. ચતુસચ્ચપઞ્ચક્ખન્ધાદિવિનિમુત્તં સચ્ચન્તરખન્ધન્તરાદિકં **પઞ્ચમસચ્ચાદિકં.**

સચે તં કોચિ અત્થીતિ પટિજાનેય્ય, અયાથાવગહિતસ્સ તં વાચાવત્થુમત્તમેવસ્સાતિ દસ્સેન્તો આહ "**સાભિનિવેસેન...પે॰... વુત્ત**"ન્તિ. ઉદ્દેસે નિદ્દેસે ચ સત્તવન્તં પધાનભાવેન આગમનં સન્ધાયાહ "**સરૂપતો તિસ્સન્નં આગતત**"ન્તિ. ગુણભાવેન પન ઉદ્ધંસોતપઞ્ઞાવિમુત્તપાસાણલેખાદિગ્ગહણેસુ ઇતરાપિ તિસ્સો પઞ્ઞત્તિયો ઇમસ્મિં પકરણે આગતા એવ.

યથાવુત્તસ્સ...પે॰... અવિરોધેનાતિ "વિજ્જમાનપઞ્ઞત્તિ અવિજ્જમાનપઞ્ઞત્તી"તિ એવં વુત્તપ્પકારસ્સ અવિલોમનેન. **આચરિયવાદા**તિ ચેત્થ અત્તનોમતિયો વેદિતબ્બા, અઞ્ઞત્થ પન અટ્ઠકથા ચ. યથા ચ અવિરોધો હોતિ, તં દસ્સેન્તો "**તસ્મા**"તિઆદિમાહ. તત્થ **અવિજ્જમાનત્તા પઞ્ઞાપેતબ્બમત્તત્થેન પઞ્ઞત્તી**તિ એતેન "અવિજ્જમાના પઞ્ઞત્તિ અવિજ્જમાનપઞ્ઞત્તી"તિ ઇમં સમાસવિકપ્પમાહ. **અવિજ્જમાનપઞ્ઞત્તી**તિ એત્થ હિ દ્વે સમાસા અવિજ્જમાનસ્સ, અવિજ્જમાના વા પઞ્ઞત્તીતિ અવિજ્જમાનપઞ્ઞત્તિ. તેસુ પુરિમેન નામપઞ્ઞત્તિ વુત્તા, દુતિયેન ઉપાદાપઞ્ઞત્તિઆદિભેદા ઇતરાપિ. **સસભાવં** વેદનાદિકં. **તજ્જપરમત્થનામલાભતો**તિ તજ્જસ્સ તદનુરૂપસ્સ પરમત્થસ્સ અન્વત્થસ્સ નામસ્સ લભનતો, અનુભવનાદિસભાવાનં ધમ્માનં પરમત્થિકસ્સ વેદનાદિનામસ્સ લભનત્તાતિ અત્થો . એતેન વિસેસનિવત્તિઅત્થો મત્ત-સદ્દો, તેન ચાયં વિસેસો નિવત્તિતોતિ દસ્સેતિ. **પરતો લભિતબ્બ**ન્તિ પરં ઉપાદાય લદ્ધબ્બં યથા રૂપાદિકે ઉપાદાય સત્તોતિ નિસ્સભાવસમૂહસન્તાનાદિ પઞ્ઞત્તિવત્થુ. **એકત્તેના**તિ અનઞ્ઞત્તેન. **અનુપલબ્ભસભાવતા** ઞાણેન અગ્ગહેતબ્બસભાવતા, યતો તે નવત્તબ્બાતિ વુચ્ચન્તિ.

સસૂકસાલિરાસિઆદિઆકારેન સંકુચિતગ્ગો વાસવવાસુદેવાદીનં વિય મોલિવિસેસો કિરીટં, સો પન મકુટવિસેસોપિ હોતિયેવાતિ આહ "**કિરીટં મકુટ**"ન્તિ. **સબ્બસમોરોધો**તિ સબ્બાસં વિજ્જમાનપઞ્ઞત્તિઆદીનં છન્નં પઞ્ઞત્તીનં અન્તોકરણં. **સઞ્ઞાતબ્બપ્પધાનત્તા**તિ ઇદં લક્ખણવચનં. ન હિ સબ્બાપિ ઉપનિધાપઞ્ઞત્તિસઞ્ઞાવસેન પવત્તા, નાપિ સબ્બા સઞ્ઞાતબ્બપ્પધાના. **દુતિયં તતિય**ન્તિઆદિકં પન ઉપનિધાપઞ્ઞત્તિયા, **દ્વે તીણી**તિઆદિકં ઉપનિક્ખિત્તપઞ્ઞત્તિયા એકદેસં ઉપલક્ખણવસેન દસ્સેન્તો તસ્સ ચ સઙ્ખ્યેય્યપ્પધાનતાયાહ "**સઞ્ઞાતબ્બપ્પધાનત્તા**"તિ. પૂરણત્થો હિ સદ્દો તદત્થદીપનમુખેન પૂરેતબ્બમત્થં દીપેતિ. સો ચ સઞ્ઞાવિસયો પધાનોવાતિ દુતિયાદીનં પઞ્ઞત્તીનં સઞ્ઞાતબ્બપ્પધાનતા વુત્તા. યાવ હિ દસસઞ્ઞા સઙ્ખ્યેય્યપ્પધાનાતિ. તથા **દ્વે તીણી**તિઆદીનમ્પિ પઞ્ઞત્તીનં. સઞ્ઞાતબ્બો પન અત્થો કોચિ વિજ્જમાનો, કોચિ અવિજ્જમાનો, કોચિ સહ વિસુઞ્ચ તદુભયં મિસ્સોતિ **છપિ પઞ્ઞત્તિયો ભજતી**તિ.

ઇતરાતિ ઉપાદાસમોધાનતજ્જાસન્તતિપઞ્ઞત્તિયો વુત્તાવસેસા ઉપનિધાપઞ્ઞત્તિઉપનિક્ખિત્તપઞ્ઞત્તિયો ચ. સત્તરથાદિભેદા ઉપાદાપઞ્ઞત્તિ, દીઘરસ્સાદિભેદા ઉપનિધાપઞ્ઞત્તિ ચ અવિજ્જમાનપઞ્ઞત્તિ. હત્થગતાદિવિસિટ્ઠા ઉપનિધાપઞ્ઞત્તિ, સમોધાનપઞ્ઞત્તિ ચ અવિજ્જમાનેનઅવિજ્જમાનપઞ્ઞત્તિ. તથેવ "સુવણ્ણવણ્ણો બ્રહ્મસ્સરો"તિઆદિકા વિજ્જમાનગબ્ભા વિજ્જમાનેનઅવિજ્જમાનપઞ્ઞત્તિં ભજન્તીતિ આહ "**યથાયોગં તં તં પઞ્ઞત્તિ**"ન્તિ. તેન વુત્તં "દુતિયં તતિયં...પે॰... ભજન્તી"તિ. **યઞ્હી**તિઆદિ યથાવુત્તઉપનિધાઉપનિક્ખિત્તપઞ્ઞત્તીનં અવિજ્જમાનેનઅવિજ્જમાનપઞ્ઞત્તિભાવસમત્થનં. તત્થ **તઞ્ચ સઞ્ઞાન**ન્તિ યં "પઠમં એક"ન્તિઆદિકં સઞ્ઞાનં, તઞ્ચ સઞ્ઞામુખેન ગહેતબ્બરૂપં. **ચ**-સદ્દેન સઙ્ખ્યેય્યં સઙ્ગણ્હાતિ. તમ્પિ હિ પઞ્ઞાપેતબ્બં પઞ્ઞત્તીતિ. તસ્સા પન પરમત્થતો અભાવો વુત્તોયેવ. **કિઞ્ચિ નત્થી**તિ પરમત્થતો કિઞ્ચિ નત્થિ. **તથા**તિ ઇમિના અવિજ્જમાનેનઅવિજ્જમાનભાવન્તિ એતં આકડ્ઢતિ. તેનાહ "**ન હિ...પે॰... વિજ્જમાનો**"તિ.

ઓકાસેતિ અવીચિપરનિમ્મિતવસવત્તીપરિચ્છિન્ને પદેસે. સો હિ કામાધિટ્ઠાનતો ''કામો''તિ વુચ્ચતિ. **કમ્મનિબ્બત્તક્ખન્ધેસૂ**તિ ઇમિના ઉત્તરપદલોપેન કામભવં ''કામો''તિ વદતિ. ભણનં સદ્દો ચેતના વા, તંસમઙ્ગિતાય તબ્બિસિટ્ઠે પુગ્ગલે ભાણકોતિ પઞ્ઞત્તીતિ આહ ''**વિજ્જમાનેનઅવિજ્જમાનપઞ્ઞત્તિપક્ખં ભજતી**''તિ. યેભુય્યેન રૂપાયતનગ્ગહણમુખેન રૂપસઙ્ઘાતેન સણ્ઠાનં ગય્હતીતિ તસ્સ તેન અભેદોપચારં કત્વા વુત્તં ''**રૂપાયતનસઙ્ઘાતેન સણ્ઠાનેના**''તિ. યં અભેદોપચારં ભિન્દિતું અજાનન્તા નિકાયન્તરિયા રૂપાયતનં સણ્ઠાનસભાવં પટિજાનન્તિ. ''કિસો પુગ્ગલો, થૂલો પુગ્ગલો, કિસો દણ્ડો, થૂલો દણ્ડો''તિઆદિના પુગ્ગલાદીનં પઞ્ઞાપના તથાતથાસન્નિવિટ્ઠે રૂપસઙ્ઘાતે કિસાદિસણ્ઠાનપઞ્ઞત્તિ, ન રૂપાયતનમત્તેતિ આહ ''**સણ્ઠાનન્તિ વા રૂપાયતને અગ્ગહિતે**''તિ. **પચ્ચત્તધમ્મનામવસેના**તિ ''પથવી ફસ્સો''તિઆદિના ધમ્માનં તંતંનામવસેન. કિચ્ચપઞ્ઞત્તિઆદિવિભાગેન પવત્તો અયમ્પિ આચરિયવાદો ''કિચ્ચપઞ્ઞત્તિ એકચ્ચા ભૂમિપઞ્ઞત્તિ પચ્ચત્તપઞ્ઞત્તિ અસઙ્ખતપઞ્ઞત્તિ ચ વિજ્જમાનપઞ્ઞત્તિ, લિઙ્ગપઞ્ઞત્તિ એકચ્ચા પચ્ચત્તપઞ્ઞત્તિ ચ અવિજ્જમાનપઞ્ઞત્તિ, એકચ્ચા કિચ્ચપઞ્ઞત્તિ વિજ્જમાનેનઅવિજ્જમાનપઞ્ઞત્તિ, એકચ્ચા ભૂમિસણ્ઠાનપઞ્ઞત્તિ વિજ્જમાનેન વા અવિજ્જમાનેન વા અવિજ્જમાનપઞ્ઞત્તી''તિ દસ્સિતત્તા ''ધમ્મકથા ઇત્થિલિઙ્ગ''ન્તિઆદીનં વિજ્જમાનેનવિજ્જમાનપઞ્ઞત્તિભાવો, અવિજ્જમાનેનઅવિજ્જમાનપઞ્ઞત્તિભાવો ચ દસ્સિતનયોતિ આહ ''**સબ્બસઙ્ગાહકોતિ દટ્ઠબ્બો**''તિ. ઉપાદાપઞ્ઞત્તિઆદિભાવો ચેત્થ કિચ્ચપઞ્ઞત્તિઆદીનં કિચ્ચપઞ્ઞત્તિઆદિભાવો ચ તાસં યથારહં વિભાવેતબ્બો.

૨. **સઙ્ખેપપ્પભેદવસેના**તિ ''યાવતા પઞ્ચક્ખન્ધા''તિ સબ્બેપિ ખન્ધે ખન્ધભાવસામઞ્ઞેન સંખિપનવસેન, ''યાવતા રૂપક્ખન્ધો''તિઆદિના ખન્ધાનં તતો સામઞ્ઞતો પકારેહિ ભિન્દનવસેન ચ. **અયં અત્થો**તિ અયં પઞ્ઞત્તિસઙ્ખાતો અત્થો. સામઞ્ઞતો વા હિ ધમ્માનં પઞ્ઞાપનં હોતિ વિસેસતો વા. વિસેસો ચેત્થ અત્તનો સામઞ્ઞાપેક્ખાય વેદિતબ્બો, વિસેસાપેક્ખાય પન સોપિ સામઞ્ઞં સમ્પજ્જતીતિ ''કિત્તાવતા ખન્ધાનં ખન્ધપઞ્ઞત્તી''તિ પુચ્છાય સઙ્ખેપતો વિસ્સજ્જનવસેન ''યાવતા પઞ્ચક્ખન્ધા''તિ વુત્તન્તિ તત્થાપિ ''ખન્ધાનં ખન્ધપઞ્ઞત્તી''તિ આનેત્વા યોજેતબ્બન્તિ આહ ''**યાવતા...પે०... પઞ્ઞત્તી**''તિ. ''યાવતા પઞ્ચક્ખન્ધા, એત્તાવતા ખન્ધાનં ખન્ધપઞ્ઞત્તિ. યાવતા રૂપક્ખન્ધો...પે०... વિઞ્ઞાણક્ખન્ધો, એત્તાવતા ખન્ધાનં ખન્ધપઞ્ઞત્તી''તિ એવમેત્થ પાળિયોજના કાતબ્બા. એવઞ્હિ સઙ્ખેપતો પભેદતો ચ ખન્ધપઞ્ઞત્તિ વિસ્સજ્જિતા હોતિ. તથા હિ ઇમસ્સેવ અત્થસ્સ અટ્ઠકથાયં વુત્તભાવં દસ્સેન્તો ''**યત્તકેન...પે०... આદિકેના**''તિ આહ. **તત્થા**તિ તસ્મિં વિસ્સજ્જનસ્સ અત્થવચને, તસ્મિં વા વિસ્સજ્જનપાઠે તદત્થવચને ચ. **પભેદનિદસ્સનમત્ત**ન્તિ પભેદસ્સ ઉદાહરણમત્તં. **અવુત્તોપિ સબ્બો** ભૂતુપાદિકો, સુખાદિકો ચ પભેદો. તં પન ભૂમિમુખેન દસ્સેતું ''**રૂપક્ખન્ધો કામાવચરો**''તિઆદિ વુત્તન્તિ દટ્ઠબ્બં.

એવં અટ્ઠકથાયં આગતનયેન પાળિયા અત્થયોજનં દસ્સેત્વા ઇદાનિ તં પકારન્તરેન દસ્સેતું ''**અયં વા**''તિઆદિ વુત્તં. તત્થ **અયં વા**તિ વુચ્ચમાનં સન્ધાયાહ. **એત્થા**તિ એતસ્મિં ખન્ધપઞ્ઞત્તિવિસ્સજ્જને. **ઇદન્તિ** ઇદં પદં. **યત્તકો...પે०... ખન્ધપઞ્ઞત્તિયા પભેદો**તિ ઇમિના સઙ્ખેપતો વિત્થારતો ચ ખન્ધાનં પભેદં પતિ પઞ્ઞત્તિવિભાગોતિ દસ્સિતં હોતિ. તેનાહ ''**વત્થુભેદેન...પે०... દસ્સેતી**''તિ. **પકરણન્તરે**તિ વિભઙ્ગપકરણે. તત્થ હિ સાતિસયં ખન્ધાનં વિભાગપઞ્ઞત્તિ વુત્તા. તેનાહ અટ્ઠકથાયં ''**સમ્માસમ્બુદ્ધેન હિ...પે०... કથિતા**''તિ. એત્થ ચ પઠમનયે સમુખેન, દુતિયે વત્થુમુખેન પઞ્ઞત્તિયા વિભાગા દસ્સિતાતિ અયમેતેસં વિસેસો.

એસ નયોતિ ઇમિના ખન્ધપઞ્ઞત્તિયા વુત્તમત્થં આયતનપઞ્ઞત્તિયાદીસુ અતિદિસતિ. તત્થ ''**યાવતા પઞ્ચક્ખન્ધા**''તિ, ''**ખન્ધાનં ખન્ધપઞ્ઞત્તી**''તિ ઇદં પઞ્ઞત્તિનિદ્દેસપાળિયા આદિપરિયોસાનગ્ગહણમુખેન દસ્સનં.

‘‘**યાવતા દ્વાદસાયતનાની**’’તિ, ‘‘**આયતનાનં આયતનપઞ્ઞત્તી**’’તિ ઇમસ્સ અત્થો ‘‘**યત્તકેન પઞ્ઞાપનેન સઙ્ખેપતો દ્વાદસાયતનાની**’’તિ એતેન દસ્સિતો, ‘‘**યાવતા ચક્ખાયતન**’’ન્તિઆદિકસ્સ પન ‘‘**પભેદતો ચક્ખાયતન**’’ન્તિઆદિકેનાતિ. તત્થ ‘‘**ચક્ખાયતનં...પે॰... ધમ્માયતન**’’ન્તિ પભેદનિદસ્સનમત્તમેતં. એતેન અવુત્તોપિ સબ્બો સઙ્ગહિતો હોતીતિ ‘‘**તત્રાપિ દસાયતના કામાવચરા**’’તિઆદિ વુત્તં. અયં વા એત્થ પાળિયા અત્થયોજના – ‘‘યાવતા’’તિ ઇદં સબ્બેહિ પદેહિ યોજેત્વા ‘‘યત્તકાનિ દ્વાદસાયતનાનિ...પે॰... યત્તકો દ્વાદસન્નં આયતનાનં, તપ્પભેદાનઞ્ચ ચક્ખાયતનાદીનં પભેદો, તત્તકો આયતનાનં આયતનપઞ્ઞત્તિયા પભેદો’’તિ પકરણન્તરે વુત્તેન વત્થુપભેદેન આયતનપઞ્ઞત્તિયા પભેદં દસ્સેતીતિઆદિના ઇતરપઞ્ઞત્તીસુપિ નયો યોજેતબ્બો.

૭. ‘‘છ પઞ્ઞત્તિયો...પે॰... પુગ્ગલપઞ્ઞત્તી’’તિ ઇમં અપેક્ખિત્વા ‘‘કિત્તાવતા...પે॰... એત્તાવતા ઇન્દ્રિયાનં ઇન્દ્રિયપઞ્ઞત્તી’’તિ અયં પાળિપદેસો નિદ્દેસોપિ સમાનો પકરણન્તરે વત્થુભેદેન વુત્તં ખન્ધાદિપઞ્ઞત્તિપ્પભેદં ઉપાદાય ઉદ્દેસોયેવ હોતીતિ આહ ‘‘**ઉદ્દેસમત્તેનેવાતિ અત્થો**’’તિ.

માતિકાવણ્ણના નિટ્ઠિતા.

૨. નિદ્દેસવણ્ણના

૧. એકકનિદ્દેસવણ્ણના

૧. પચ્ચનીકધમ્માનં ઝાપનટ્ઠેન ઝાનં, તતો સુટ્ઠુ વિમુચ્ચનટ્ઠેન વિમોક્ખોતિ નિપ્પરિયાયેન ઝાનઙ્ગાનેવ વિમોક્ખોતિ અટ્ઠકથાઅધિપ્પાયો. ટીકાકારેન પન ‘‘અભિભાયતનં વિય સસમ્પયુત્તં ઝાનં વિમોક્ખો’’તિ મઞ્ઞમાનેન ‘‘**અધિપ્પાયેનાહા**’’તિ વુત્તં. ઝાનધમ્મા હિ સમ્પયુત્તધમ્મેહિ સદ્ધિંયેવ પટિપક્ખતો વિમુચ્ચન્તિ, ન વિના, તથા અભિરતિવસેન આરમ્મણે નિરાસઙ્કપ્પવત્તિપીતિ અધિપ્પાયો. યથા વા ઝાનઙ્ગાનં ઝાનપચ્ચયેન પચ્ચયભાવતો સવિસેસો ઝાનપરિયાયો, એવં વિમોક્ખકિચ્ચયોગતો તેસં સવિસેસો વિમોક્ખપરિયાયો, તદુપચારેન સમ્પયુત્તાનં વેદિતબ્બો. **પઠમં સમઙ્ગિભાવત્થ**ન્તિ પટિલાભં સન્ધાયાહ. ‘‘ફુસિત્વા વિહરતીતિ પટિલભિત્વા ઇરિયતી’’તિ હિ વુત્તં. અટ્ઠકથાયં ‘‘યેન હિ સદ્ધિં...પે॰... પટિલદ્ધા નામ હોન્તી’’તિ તેહિ સાધેતબ્બસહજાતાદિપચ્ચયલાભોયેવેત્થ પટિલાભો દટ્ઠબ્બો. યથા ફસ્સો યત્થ ઉપ્પન્નો, તં આરમ્મણં ફુસતીતિ વુચ્ચતિ, એવં સમ્પયુત્તધમ્મેપિ તંસભાવત્તાતિ આહ ‘‘**સમ્ફસ્સેન ફુસનત્થ**’’ન્તિ. તસ્સ ‘‘વિવરતી’’તિ ઇમિના સમ્બન્ધો. **ઇતરેહી**તિ ઉપચારપ્પીતિઆદિના ઉપચારપુરિમપ્પનાપરપ્પનાનં પટિલાભકારણન્તિ વચનેહિ. **ઇતરે કારણત્થે**તિ ‘‘ઉપચારેન...પે॰... ફુસતિયેવા’’તિ વુત્તે કારણત્થદીપકે અત્થે. ફુસતિ ફલં અધિગચ્છતિ એતાયાતિ કારણભાવસ્સ ફુસનાપરિયાયો વેદિતબ્બો.

પઠમત્થમેવાતિ સમઙ્ગિભાવત્થમેવ. **તાનિ અઙ્ગાની**તિ ઇમિના ઝાનકોટ્ઠાસભાવેન વુત્તધમ્માયેવ ગહિતા, ન ફસ્સપઞ્ચમકઇન્દ્રિયટ્ઠકાદિભાવેનાતિ વુત્તં ‘‘**સેસા...પે॰... સઙ્ગહિતાની**’’તિ. **એવં સતી**તિ સુખસઙ્ખાતઝાનઙ્ગતો વેદનાસોમનસ્સિન્દ્રિયાનં સેસિતબ્બભાવે સતિ. એવઞ્હિ નેસં ફસ્સકતા ઇતરસ્સ ફસ્સિતબ્બતાવ સિયા. તેનાહ ‘‘**સુખસ્સ ફુસિતબ્બત્તા**’’તિ. **વેદયિતાધિપતેય્યટ્ઠેહી**તિ આરમ્મણાનુભવનસઙ્ખાતેન વેદયિતસભાવેન, તસ્સેવ સાતવિસેસસઙ્ખાતેન સમ્પયુત્તેહિ અનુવત્તનીયભાવેન ચ. **ઉપનિજ્ઝાયનભાવોપિ** યથાવુત્તવેદયિતાધિપતેય્યટ્ઠવિસિટ્ઠો ઓળારિકસ્સ આરમ્મણસ્સ નિજ્ઝાયનભાવો. અભિન્નસભાવોપિ હિ ધમ્મો

પુરિમવિસિટ્ઠપચ્ચયવિસેસસમ્ભવેન વિસેસેન ભિન્નાકારો હુત્વા વિસિટ્ઠફલભાવં આપજ્જતિ. યથેકંયેવ કમ્મં ચક્ખાદિનિબ્બત્તિહેતુભૂતં કમ્મં. તેન વુત્તં ''**વેદયિતા...પે॰... વુત્તત્તા**''તિ. **અઞ્ઞાની**તિ નાયં તપ્પરભાવેન બહુવચનનિદ્દેસો અનન્તભાવતો, કેવલઞ્ચ અઞ્ઞાનં બહુત્તા બહુવચનં, તેન કિં સિદ્ધં? પચ્ચેકમ્પિ યોજના સિદ્ધા હોતિ. તેન વુત્તં ''**પચ્ચેકમ્પિ યોજના કાતબ્બા**''તિ. યદિ ''સુખં ઠપેત્વા''તિ યોજનાયં સેસા તયો ખન્ધા હોન્તિ, સેસા તયો, ચત્તારો ચ ખન્ધા હોન્તીતિ વત્તબ્બં સિયાતિ? ન, ચતૂસુ તિણ્ણં અન્તોગધત્તા. તેનાહ ''**સબ્બયોજના...પે॰... વુત્ત**''ન્તિ.

૨. **અસમયવિમોક્ખેના**તિ હેટ્ઠામગ્ગવિમોક્ખેન. સો હિ લોકિયવિમોક્ખો વિય અધિગમવળઞ્જનત્થં પકપ્પેતબ્બસમયવિસેસાભાવતો એવં વુત્તો. અગ્ગમગ્ગવિમોક્ખો પન એકચ્ચાસવવિમુત્તિવચનતો ઇધ નાધિપ્પેતો. તેનાહ ''**એકચ્ચે આસવા પરિક્ખીણા હોન્તી**''તિ. **એકચ્ચેહિ આસવેહિ વિમુત્તો**તિ દિટ્ઠાસવાદીહિ સમુચ્છેદવિમુત્તિયા વિમુત્તો. **અસમય...પે॰... લાભેના**તિ યથાવુત્તઅસમયવિમોક્ખસ્સ ઉપનિસ્સયભૂતસ્સ અધિગમેન. તતો એવ **સાતિસયેન**, એકચ્ચેહિ કામાસવેહિ વિમુત્તો વિક્ખમ્ભનવસેનાતિ અત્થો. **સો એવ** એકચ્ચસમયવિમોક્ખલાભી યથાવુત્તો **સમયવિમુત્તો** અસમયવિમોક્ખવિસેસસ્સ વસેન સમયવિમોક્ખપઞ્ઞત્તિયા અધિપ્પેતત્તા. **સો**તિ અસમયવિમોક્ખૂપનિસ્સયસમયવિમોક્ખલાભી. **તેન** સાતિસયેન સમયવિમોક્ખેન. **તથાવિમુત્તોવ હોતી**તિ એત્થ **ઇતિ**-સદ્દો હેતુઅત્થો. યસ્મા તથાવિમુત્તો હોતિ, તસ્મા સમયવિમુત્તપઞ્ઞત્તિં લદ્ધું અરહતીતિ પરિઞ્ઞાતત્થં હેતુના પતિટ્ઠાપેતિ. બ્યતિરેકમુખેનપિ તમત્થં પાકટતરં કાતું ''**પુથુજ્જનો પના**''તિઆદિ વુત્તં. તત્થ **સમુદાચારભાવતો**તિ સમુદાચારસ્સ સમ્ભવતો. **સો**તિ ઝાનલાભી પુથુજ્જનો.

યદિ પુનરાવત્તકધમ્મતાય પુથુજ્જનો સમયવિમુત્તોતિ ન વુત્તો, તદભાવતો કસ્મા અરહા તથા ન વુત્તોતિ આહ ''**અરહતો પના**''તિઆદિ. **તદકારણભાવ**ન્તિ તેસં વિમોક્ખાનં, તસ્સ વા સમયવિમુત્તિભાવસ્સ અકારણભાવં. **સબ્બો**તિ સુક્ખવિપસ્સકોપિ સમથયાનિકોપિ અટ્ઠવિમોક્ખલાભીપિ . બહિઅબ્ભન્તરભાવા અપેક્ખાસિદ્ધા, વત્તુ અધિપ્પાયવસેન ગહેતબ્બરૂપા ચાતિ આહ ''**બાહિરાનન્તિ લોકુત્તરતો બહિભૂતાન**''ન્તિ.

૩. **રૂપતો અઞ્ઞં ન રૂપ**ન્તિ તત્થ રૂપપટિભાગં કસિણરૂપાદિ રૂપ-સદ્દેન ગહિતન્તિ તદઞ્ઞં પઠમતતિયારુપ્પવિસયમત્તં અરૂપક્ખન્ધનિબ્બાનવિનિમુત્તં અરૂપ-સદ્દેન ગહિતં દટ્ઠબ્બં. પટિપક્ખભૂતેહિ કિલેસચોરેહિ અમૂસિતબ્બં ઝાનમેવ **ચિત્તમઞ્જૂસં**. **સમાધિ**ન્તિ વા સમાધિસીસેન ઝાનમેવ વુત્તન્તિ વેદિતબ્બં.

૪. **અત્તનો અનુરૂપેન પમાદેના**તિ એત્થ અનાગામિનો અધિકુસલેસુ ધમ્મેસુ અસક્કચ્ચઅસાતચ્ચકિરિયાદિના. ખીણાસવસ્સ પન તાદિસેન પમાદપતિરૂપકેન, તાદિસાય વા અસક્કચ્ચકિરિયાય. સા ચસ્સ ઉસ્સુક્કાભાવતો વેદિતબ્બા. પટિપ્પસ્સદ્ધસબ્બુસ્સુક્કા હિ તે ઉત્તમપુરિસા. **સમયેન સમય**ન્તિ સમયે સમયે. ભુમ્મત્થે હિ એતં કરણવચનં ઉપયોગવચનઞ્ચ. **અનિપ્ફત્તિતો**તિ સમાપજ્જિતું અસક્કુણેય્યતો. **અસ્સા**તિ ''તેસઞ્હી''તિઆદિના વુત્તસ્સ ઇમસ્સ અટ્ઠકથાવચનસ્સ. **તેના**તિ યથાભતેન સુત્તેન.

૫. યેનાધિપ્પાયેન ''**ધમ્મેહી**''**તિ વત્તબ્બ**ન્તિ વુત્તં, તં વિવરન્તો ''**ઇધા**''તિઆદિમાહ. તત્થ **ઇધા**તિ ''પરિહાનધમ્મો અપરિહાનધમ્મો''તિ એતસ્મિં પદદ્વયે. **તત્થા**તિ ''કુપ્પધમ્મો અકુપ્પધમ્મો''તિ પદદ્વયે. સતિ વચનનાનત્તે અત્થેવ વચનત્થનાનત્તન્તિ આહ ''**વચનત્થનાનત્તમત્તેન વા**''તિ. વચનત્થગ્ગહણમુખેન ગહેતબ્બસ્સ પન વિભાવનત્થસ્સ નત્થેત્થ નાનત્તં, યતો તેસં પરિયાયન્તરતાસિદ્ધિ.

૭-૮. **સમાપત્તિચેતના**તિ યાય ચેતનાય સમાપત્તિં નિબ્બત્તેતિ સમાપજ્જતિ ચ. તેનાહ "**તદાયૂહના**"તિ. આરક્ખપચ્ચુપટ્ઠાના સતીતિ કત્વા આહ "**અનુરક્ખણા...પે॰... સતી**"તિ. તેનાહ ''એકારક્ખો સતારક્ખેન ચેતસા વિહરતી''તિ. તથા હિ સા ''કુસલાકુસલાનં ધમ્માનં ગતિયો સમન્નેસતી''તિ વુત્તા.

૧૧. અગ્ગમગ્ગટ્ઠોપિ ઇતરમગ્ગટ્ઠા વિય અનુપચ્છિન્નભયત્તા ભયૂપરતવોહારં લભતીતિ આહ "**અરહત્તમગ્ગટ્ઠો ચ...પે॰... ભયૂપરતો**"તિ.

૧૨. **કેચી**તિ તિહેતુકપટિસન્ધિકે મન્દબુદ્ધિકે સન્ધાયાહ. તેન વુત્તં "**દુપ્પઞ્ઞાતિ ઇમિના ગય્હન્તી**"તિ. દુબ્બલા પઞ્ઞા યેસં તે દુપ્પઞ્ઞાતિ.

૧૪. અનિયતધમ્મસમન્નાગતસ્સેવ પચ્ચયવિસેસેન નિયતધમ્મપટિલાભોતિ આહ "**યત્થ...પે॰... હોન્તી**"તિ. **તદભાવા**તિ નિયતાનિયતવોમિસ્સાય પવત્તિયા અભાવા.

૧૬. **પરિયાદિયિતબ્બાની**તિ પરિયાદકેન મગ્ગેન ખેપેતબ્બાનિ. તણ્હાદીનં પલિબુધનાદિકિરિયાય મત્થકપ્પત્તિયા સીસભાવો વેદિતબ્બો, નિબ્બાનસ્સ પન વિસઙ્ખારભાવતો સઙ્ખારસીસતા. તેનાહ "**સઙ્ખારવિવેકભૂતો નિરોધો**"તિ. કેચિ પન ''સઙ્ખારસીસં નિરોધસમાપત્તી''તિ વદન્તિ, તં તેસં મતિમત્તં પઞ્ઞત્તિમત્તસ્સ સીસભાવાનુપપત્તિતો તદુદ્ધઞ્ચ સઙ્ખારપ્પવત્તિસબ્ભાવતો. **સહ વિયા**તિ એકજ્ઝં વિય. એતેન સમ-સદ્દસ્સ અત્થમાહ. સહત્થો હેસ સમ-સદ્દો. **સંસિદ્ધિદસ્સનેના**તિ સંસિદ્ધિયા નિટ્ઠાનસ્સ ઉપરમસ્સ દસ્સનેન.

ઇધાતિ ઇમિસ્સા પુગ્ગલપઞ્ઞત્તિપાળિયા, ઇમિસ્સા વા તદટ્ઠકથાય. **કિલેસપવત્તસીસાન**ન્તિ કિલેસસીસપવત્તસીસાનં. તેસુ હિ ગહિતેસુ ઇતરમ્પિ પરિયાદિયિતબ્બં કિલેસભાવેન પરિયાદિયિતબ્બતાસામઞ્ઞેન ચ ગહિતમેવ હોતીતિ કિલેસવટ્ટપરિયાદાનેન મગ્ગસ્સ ઇતરવટ્ટાનમ્પિ પરિયાદિયનં. વટ્ટુપચ્છેદકેન મગ્ગેનેવ હિ જીવિતિન્દ્રિયમ્પિ અનવસેસતો નિરુજ્ઝતીતિ. કસ્મા પનેત્થ પવત્તસીસં વિસું ગહિતન્તિ ચોદનં સન્ધાયાહ "**પવત્તસીસમ્પી**"તિઆદિ. ઓધિસો ચ અનોધિસો ચ કિલેસપરિયાદાને સતિ સિજ્ઝમાના પચ્ચવેક્ખણવારા તેન નિપ્ફાદેતબ્બાતિ વુત્તા. તેનેવાહ "**કિલેસપરિયાદાનસ્સેવ વારા**"તિ. ઇદાનિ તમત્થં આગમેન સાધેન્તો "**વિમુત્તસ્મિ**"ન્તિઆદિમાહ. **ચુતિચિત્તેન હોતી**તિ ઇદં યથાવુત્તસ્સ કિલેસપરિયાદાનસમાપનભૂતસ્સ પચ્ચવેક્ખણવારસ્સ ચુતિચિત્તેન પરિચ્છિન્નત્તા વુત્તં, તસ્મા ચુતિચિત્તેન પરિચ્છેદકેન પરિચ્છિન્નં હોતીતિ અત્થો.

૧૭. **તિટ્ઠેય્યા**તિ ન ઉપગચ્છેય્ય. ઠાનઞ્હિ ગતિનિવત્તિ. તેન વુત્તં "**નપ્પવત્તેય્યા**"તિ.

૧૮. પયિરુપાસનાય બહૂપકારત્તા **પયિરુપાસિતબ્બત્તા**.

૨૦. અગ્ગવિજ્જા યસ્સ અનધિગતવિજ્જાદ્વયસ્સ હોતિ, સો ચે પચ્છા વિજ્જાદ્વયં અધિગચ્છતિ, તસ્સ પઠમં અધિગતવિજ્જાદ્વયસ્સ વિય અતેવિજ્જતાભાવા યદિપિ નિપ્પરિયાયતા તેવિજ્જતા, પઠમં અધિગતવિજ્જાદ્વયસ્સ પન સા સવિસેસાતિ દસ્સેન્તો "**યાય કતકિચ્ચતા**"તિઆદિમાહ. તત્થ **અગ્ગવિજ્જા**તિ આસવક્ખયઞાણં, અગ્ગમગ્ગઞાણમેવ વા વેદિતબ્બં. સા ચ તેવિજ્જતાતિ યોજના.

૨૨. **તત્થેવા**તિ સચ્ચાભિસમ્બોધે એવ.

૨૪. **તન્તિ** નિરોધસમાપત્તિલાભિનો ઉભતોભાગવિમુત્તતાવચનં. **વુત્તલક્ખણૂપપત્તિકો**તિ દ્વીહિ ભાગેહિ દ્વે વારે વિમુત્તોતિ એવં વુત્તલક્ખણેન ઉપપત્તિતો યુત્તિતો સમન્નાગતો. **એસેવ નયો**તિ યથા ચતુન્નં અરૂપસમાપત્તીનં એકેકતો નિરોધતો ચ વુટ્ઠાય અરહત્તં પત્તાનં વસેન પઞ્ચ ઉભતોભાગવિમુત્તા વુત્તા, તથા સેક્ખભાવં પત્તાનં વસેન પઞ્ચ કાયસક્ખિનો હોન્તીતિ કત્વા વુત્તં.

દસ્સનકારણાતિ ઇમિના ''દિસ્વા''તિ એત્થ ત્વા-સદ્દો હેતુઅત્થોતિ દસ્સેતિ યથા ''સીહં દિસ્વા ભયં હોતી''તિઆદીસુ. દસ્સને સતિ પરિક્ખયો, નાસતીતિ આહ ''**દસ્સનાયત્તપરિક્ખયત્તા**''તિ. **પુરિમકિરિયા**તિ આસવાનં ખયકિરિયાય પુરિમકિરિયા. સમાનકાલત્તેપિ હિ કારણકિરિયા ફલકિરિયાય પુરિમસિદ્ધા વિય વોહરીયતિ. **તતો** નામકાયતો મુચ્ચનતો. યતો હિ યેન મુચ્ચિતબ્બં, તં નિસ્સિતો હોતીતિ વુત્તં ''**નામનિસ્સિતકો**''તિ. **તસ્સા**તિ કાયદ્વયવિમુત્તિયા ઉભતોભાગવિમુત્તભાવસ્સ. અરૂપલોકે હિ ઠિતારહન્તવસેનાયમત્થો વુત્તો. તેનાહ ''**સુત્તે હી**''તિઆદિ.

દ્વીહિ ભાગેહીતિ વિક્ખમ્ભનસમુચ્છેદભાગેહિ. **દ્વે વારે**તિ કિલેસાનં વિક્ખમ્ભનસમુચ્છિન્દનવસેન દ્વિક્ખત્તું. **કિલેસેહિ વિમુત્તો**તિ ઇદં પઠમતતિયવાદાનં વસેન વુત્તં, ઇતરં દુતિયવાદસ્સ. અરૂપજ્ઝાનં યદિપિ રૂપસઞ્ઞાદીહિ વિમુત્તં તંસમતિક્કમાદિના પત્તબ્બત્તા, પવત્તિનિવારકેહિ પન કામચ્છન્દાદીહિયેવસ્સ વિમુત્તિ સાતિસયાતિ દસ્સેન્તો ''**નીવરણસઙ્ખાતનામકાયતો વિમુત્ત**''ન્તિ આહ. યઞ્ચાપિ અરૂપજ્ઝાનં રૂપલોકે વિવેકટ્ઠતાવસેનપિ રૂપકાયતો વિમુત્તં, તં પન રૂપપટિબન્ધછન્દરાગવિક્ખમ્ભનેનેવ હોતીતિ વિક્ખમ્ભનમેવ પધાનન્તિ વુત્તં ''**રૂપતણ્હાવિક્ખમ્ભનેન રૂપકાયતો ચ વિમુત્તત્તા**''તિ. **એકદેસેન ઉભતોભાગવિમુત્તં નામ હોતિ** સમુચ્છેદવિમુત્તિયા અભાવા.

૨૫. ''સત્તિસયો''તિ વિય સમુદાયે પવત્તો વોહારો અવયવેપિ દિસ્સતીતિ દસ્સેન્તો આહ ''**અટ્ઠવિમોક્ખેકદેસેન...પે॰... વુચ્ચતી**''તિ.

૨૬. **ફુટ્ઠાન**ન્તિ ફસ્સિતાનં, અધિગતાનન્તિ અત્થો. **અન્તો**તિ અન્તસદિસો ફસ્સનાય પરકાલો. તદનન્તરો હિ તપ્પરિયોસાનો વિય હોતીતિ. કાલવિસયો ચાયં અન્ત-સદ્દો, ન પન કાલત્થો. તેનાહ ''**અધિપ્પાયો**''તિ. **નામકાયેકદેસતો**તિ નીવરણસઙ્ખાતનામકાયેકદેસતો. **આલોચિતો પકાસિતો વિય હોતિ** વિબન્ધવિક્ખમ્ભનેન આલોચને પકાસને સમત્થસ્સ ઞાણચક્ખુનો અધિટ્ઠાનસમુપ્પાદનતો. **ન તુ વિમુત્તો**તિ વિમુત્તોતિ ન વુચ્ચતેવ.

૨૮. **ઇમં પન નય**ન્તિ ''અપિચ તેસ''ન્તિઆદિના આગતવિધિં. **યેન વિસેસેના**તિ યેન કારણવિસેસેન. **સો**તિ દિટ્ઠિપ્પત્તસદ્ધાવિમુત્તાનં યથાવુત્તો પઞ્ઞાય વિસેસો. **પટિક્ખેપો કતો** કારણસ્સ અવિભાવિતત્તા. ઉભતોભાગવિમુત્તો વિય, પઞ્ઞાવિમુત્તો વિય વા સબ્બથા અવિમુત્તસ્સ સાવસેસવિમુત્તિયમ્પિ દિટ્ઠિપ્પત્તસ્સ વિય પઞ્ઞાય સાતિસયાય અભાવતો **સદ્ધામત્તેન વિમુત્તભાવો** દટ્ઠબ્બો. **સદ્ધાય અધિમુત્તો**તિ ઇદં આગમનવસેન સદ્ધાય અધિકભાવં સન્ધાય વુત્તં, મગ્ગાધિગમતો પનસ્સ પચ્ચક્ખમેવ ઞાણદસ્સનં.

૩૧. ''સોતોતિ અરિયમગ્ગસ્સ નામ''ન્તિ નિપ્પરિયાયેન તંસમઙ્ગી સોતાપન્નોતિ અધિપ્પાયેન ચોદકો ''અપિ-સદ્દો કસ્મા વુત્તો''તિ ચોદનં ઉટ્ઠાપેત્વા ''**નનૂ**''તિઆદિના અત્તનો અધિપ્પાયં વિવરતિ. ઇતરો ''**નાપન્ન**''ન્તિઆદિના પરિહરતિ. **સમન્નાગતો એવ નામ** લોકુત્તરધમ્માનં અકુપ્પસભાવત્તા. **ઇતરેહી**તિ દુતિયમગ્ગટ્ઠાદીહિ. **સો એવા**તિ પઠમફલટ્ઠો એવ. **ઇધા**તિ ઇમસ્મિં સત્તક્ખત્તુપરમનિદ્દેસે. સોતં વા અરિયમગ્ગં આદિતો પન્નો અધિગતોતિ

સોતાપન્નોતિ વુચ્ચમાને દુતિયમગ્ગટ્ઠાદીનં નત્થેવ સોતાપન્નભાવાપત્તિ. સુત્તે પન **સોતં** અરિયમગ્ગં **આદિતો** મરિયાદં અમુઞ્ચિત્વાવ **પન્નો** પટિપજ્જતીતિ કત્વા મગ્ગસમઙ્ગી ''સોતાપન્નો''તિ વુત્તો. પરિયાયેન ઇતરોપિ તસ્સ અપરિહાનધમ્મત્તા સોતાપન્નોતિ વેદિતબ્બં. પહીનાવસિટ્ઠકિલેસપચ્ચવેક્ખણાય સમુદયસચ્ચં વિય દુક્ખસચ્ચમ્પિ પચ્ચવેક્ખિતં હોતિ સચ્ચદ્વયપરિયાપન્નત્તા કિલેસાનન્તિ આહ ''**ચતુસચ્ચપચ્ચવેક્ખણાદીન**''ન્તિ. **આદિ**-સદ્દેન ફલપચ્ચવેક્ખણઉપરિમગ્ગફલધમ્મે ચ સઙ્ગણ્હાતિ.

૩૨. **મહાકુલમેવા**તિ ઉળારકુલમેવ વુચ્ચતિ ''કુલીનો કુલપુત્તો''તિઆદીસુ વિય.

૩૩. સજ્ઝાનકો અપરિહીનજ્ઝાનો કાલકતો બ્રહ્મલોકૂપગો હુત્વા વટ્ટજ્ઝાસયો ચે, ઉપરૂપરિ નિબ્બત્તિત્વા નિબ્બાયતીતિ આહ ''**અનાગામિસભાગો**''તિ. યતો સો ઝાનાનાગામીતિ વુચ્ચતિ. તેનાહ ''**અનાવત્તિધમ્મો**''તિ.

૩૬. પરયોગે ત્વા-સદ્દો તદન્તો હુત્વા ''**પરસદ્દયોગે**''તિ વુત્તો, અપ્પત્વાતિ વુત્તં હોતીતિ ''**અપ્પત્તં હુત્વા**''તિ ઇમિના વુચ્ચતિ.

૩૭. **તેના**તિ ''ઉપહચ્ચા''તિ પદેન. નનુ ચ વેમજ્ઝાતિક્કમો ''**અતિક્કમિત્વા વેમજ્ઝ**''ન્તિ ઇમિના પકાસિતો હોતીતિ અધિપ્પાયો.

૪૦. **તણ્હાવટ્ટસોતા** તણ્હાવટ્ટબન્ધા. **તસ્સા**તિ સોતસ્સ. સમ્બન્ધે ચેતં સામિવચનં. ઉદ્ધંસોતસ્સ ઉપરિભવૂપગતા એકંસિકાતિ આહ ''**યત્થ વા તત્થ વા ગન્ત્વા**''તિ. **તસ્સા**તિ ઉદ્ધંસોતસ્સ. **તત્થા**તિ અવિહેસુ. **લહુસાલહુસગતિકા**તિ લહુકાલહુકાયુગતિકા, લહુકાલહુકઞાણગતિકા વા. **ઉપ્પજ્જિત્વાવ નિબ્બાયનકાદીહી**તિ **આદિ**-સદ્દેન ''આકાસં લઙ્ઘિત્વા નિબ્બાયતી''તિઆદિના વુત્તા તિસ્સો ઉપમા સઙ્ગણ્હાતિ. અન્તરાઉપહચ્ચપરિનિબ્બાયીહિ અધિમત્તતા, ઉદ્ધંસોતતો અનધિમત્તતા ચ અસઙ્ખારસસઙ્ખારપરિનિબ્બાયીનં ન વેદિતબ્બાતિ યોજના. **તે એવા**તિ અન્તરાઉપહચ્ચપરિનિબ્બાયિઉદ્ધંસોતા એવ. યદિ એવં અસઙ્ખારસસઙ્ખારપરિનિબ્બાયીનં ઉપમાવચનેન તતો મહન્તતરેહિ કસ્મા વુત્તન્તિ ચોદનં સન્ધાયાહ ''**તતો મહન્ત...પે॰... દસ્સનત્થ**''ન્તિ.

તેનાતિ ''નો ચસ્સ, નો ચ મે સિયા''તિ વચનેન. **તેના**તિ વા યથાવુત્તેન તસ્સ અત્થવચનેન. **ઇમસ્સ દુક્ખસ્સા**તિ ઇમસ્સ સમ્પતિ વત્તમાનસ્સ વિઞ્ઞાણાદિદુક્ખસ્સ. **ઉદયદસ્સનં** ઞાણં. **ચતૂહિપી**તિ ''નો ચસ્સા''તિ ચતૂહિ પદેહિ. **યં અત્થી**તિ યં પરમત્થતો વિજ્જતિ . તેનાહ ''**ભૂતન્તિ સસભાવ**''ન્તિ, ભૂતન્તિ ખન્ધપઞ્ચકન્તિ અત્થો. યથાહ ''ભૂતમિદન્તિ, ભિક્ખવે, સમનુપસ્સથા''તિ. **વિવટ્ટમાનસો** વિવિચ્ચમાનહદયો તણ્હાદિસોતતો નિવત્તજ્ઝાસયો. **ઉપેક્ખકો હોતી**તિ ચત્તભરિયો વિય પુરિસો ભયં નન્દિઞ્ચ પહાય ઉદાસિનો હોતિ.

અવિસિટ્ઠેતિ હીને. **વિસિટ્ઠે**તિ ઉત્તમે. ''ભવે''તિ વત્વા ''સમ્ભવે''તિ વુચ્ચમાનં અવુત્તવાચકં હોતીતિ દસ્સેન્તો ''**પચ્ચુપ્પન્નો**''તિઆદિમાહ. **ભૂતમેવ વુચ્ચતી**તિ યં ભૂતન્તિ વુચ્ચતિ, તદેવ ભવોતિ ચ વુચ્ચતિ, ભવતિ અહોસીતિ વા. સમ્ભવતિ એતસ્માતિ **સમ્ભવો**. **તદાહારો** તસ્સ ભવસ્સ પચ્ચયો. **અનુક્કમેન મગ્ગપઞ્ઞાયા**તિ વિપસ્સનાનુક્કમેન લદ્ધાય અરિયમગ્ગપઞ્ઞાય. **તેના**તિ સેક્ખેન.

એકકનિદ્દેસવણ્ણના નિટ્ઠિતા.

૨. દુકનિદ્દેસવણ્ણના

૬૩. **કસ્સચીતિ** કસ્સચિપિ. **કથઞ્ચીતિ** કેનચિ પકારેન, વિક્ખમ્ભનમત્તેનાપીતિ વુત્તં હોતિ. **અજ્ઝત્તગ્ગહણસ્સાતિ** અત્તાનં અધિકિચ્ચ ઉદ્દિસ્સ પવત્તગ્ગાહસ્સ.

૮૩. **પુરિમગ્ગહિતન્તિ** ''કરિસ્સતિ મે''તિઆદિના ચિત્તેન પઠમં ગહિતં. **તં કતન્તિ** તં તાદિસં ઉપકારં. પુઞ્ઞફલં ઉપજીવન્તો કતઞ્ઞુપક્ખે તિટ્ઠતીતિ વુત્તં "**પુઞ્ઞફલં અનુપજીવન્તો**"તિ.

૯૦. ગુણપારિપૂરિયા પરિપુણ્ણો યાવદત્થો ઇધ તિત્તોતિ આહ "**નિટ્ઠિતકિચ્ચતાય નિરુસ્સુક્કો**"તિ.

દુકનિદ્દેસવણ્ણના નિટ્ઠિતા.

૩. તિકનિદ્દેસવણ્ણના

૯૧. **સેસસંવરભેદેનાતિ** કાયિકવાચસિકવીતિક્કમતો સેસેન સંવરવિનાસેન. સો પન દ્વારવસેન વુચ્ચમાનો મનોદ્વારિકો હોતીતિ આહ "**મનોસંવરભેદેના**"તિ. ઇદાનિ તં પકારભેદેન દસ્સેન્તો "**સતિસંવરાદિભેદેન વા**"તિ આહ, મુટ્ઠસચ્ચાદિપ્પવત્તિયાતિ અત્થો. યં કિઞ્ચિ સભાવભૂતં ચરિતમ્પિ ''સીલ''ન્તિ વુચ્ચતીતિ અકુસલસ્સપિ સીલપરિયાયો વુત્તો.

૯૪. **સમાનવિસયાનન્તિ** પઠમફલાદિકો સમાનો એવરૂપો વિસયો એતેસન્તિ સમાનવિસયા, તેસં.

૧૦૭. **તદત્થો** તપ્પયોજનો લોકુત્તરસાધકોતિ અત્થો. **તસ્સ** પરમત્થસાસનસ્સ. **મૂલેકદેસત્તાતિ** મૂલભાવેન એકદેસત્તા.

૧૧૮. **ઉન્નળો** ઉગ્ગતતુચ્છમાનો.

૧૨૩. સીલસ્સ અનુગ્ગણ્હનં અપરિસુદ્ધિયં સોધનં અપારિપૂરિયં પૂરણઞ્ચાતિ આહ "**સોધેતબ્બે ચ વડ્ઢેતબ્બે ચા**"તિ. **અધિસીલં નિસ્સાયાતિ** અધિસીલં નિસ્સયં કત્વા ઉપ્પન્નપઞ્ઞાય.

૧૨૪. **ગૂથસદિસત્તમેવ દસ્સેતિ**, ન ગૂથકૂપસદિસત્તન્તિ અધિપ્પાયો. ગૂથવસેનેવ હિ કૂપસ્સપિ જિગુચ્છનીયતાતિ. અયઞ્ચ અત્થો ગૂથરાસિયેવ ગૂથકૂપોતિ ઇમસ્મિં પક્ખે નવત્તબ્બો સિયા.

૧૩૦. સરભઙ્ગસત્થારાદયો રૂપભવાદિકામાદિપરિઞ્ઞં કત્વા પઞ્ઞપેન્તો લોકિયં પરિઞ્ઞં સમ્મદેવ પઞ્ઞપેન્તીતિ આહ "**યેભુય્યેન ન સક્કોન્તી**"તિ. અસમત્થભાવં વા સન્ધાય નો ચ પઞ્ઞાપેતું સક્કોન્તીતિ વુત્તન્તિ યોજના.

તિકનિદ્દેસવણ્ણના નિટ્ઠિતા.

૪. ચતુક્કનિદ્દેસવણ્ણના

૧૩૩. પરેનાતિ અઞ્ઞેન, આણત્તેનાતિ અત્થો. **આણત્તિયા અત્તના ચા**તિ આણાપકસ્સ આણત્તિયા, અત્તના ચ આણત્તેન કતં તઞ્ચ તસ્સ આણાપકસ્સ યં વચીપયોગેન કતન્તિ યોજના. **આણત્તિયા પાપસ્સા**તિ આણાપનવસેન પસુતપાપસ્સ.

૧૪૮. દેસનાય કરણભૂતાય. **ધમ્માનન્તિ** દેસનાય યથાબોધેતબ્બાનં સીલાદિધમ્માનં.

૧૫૨. અનન્તરન્તિ ઞાણસ્સ ઉપટ્ઠિતન્તિ અનન્તરં વુત્તં. કિં પન તન્તિ આહ "**વચન**"ન્તિ. **લુજ્જતી**તિ ઇદં યેન કારણેન લોક-સદ્દો તદત્થે પવત્તો, તં દસ્સેતીતિ આહ "**કારણયુત્ત**"ન્તિ.

૧૫૬. સહિતાસહિતસ્સાતિ કુસલસદ્દયોગેન સામિવચનં ભુમ્મત્થેતિ દસ્સેન્તો આહ "**સહિતાસહિતેતિ અત્થો**"તિ. સહિતભાસનેન દેસકસમ્પત્તિ, સહિતાસહિતકોસલ્લેન સાવકસમ્પત્તિ વેદિતબ્બા. પરિસસમ્પત્તિપિ ઞાણસમ્પન્નસ્સ ધમ્મકથિકસ્સ પટિભાનસમ્પદાય કારણં હોતીતિ આહ "**સાવકસમ્પત્તિયા બોધેતું સમત્થતાયા**"તિ.

૧૫૭. કુસલધમ્મેહીતિ સમથવિપસ્સનાધમ્મેહિ. **ચતુત્થો વુત્તો**, યો નેવ સઙ્ગં નિમન્તેતિ, ન દાનં દેતિ.

૧૬૬. યમિદં "કાલેના"તિ વુત્તન્તિ ''યો તત્થ અવણ્ણો, તમ્પિ ભણતિ કાલેન. યોપિ તત્થ વણ્ણો, તમ્પિ ભણતિ કાલેના''તિ યં ઇદં પાળિયં વુત્તં, **તત્ર તસ્મિં વચને** વાક્યે **યો** પુગ્ગલો ''કાલેન ભણતી''તિ વુત્તો, **સો કીદિસો**તિ વિચારણાય તસ્સ દસ્સનત્થં ''કાલઞ્ઞૂ હોતી''તિઆદિ પાળિયં વુત્તન્તિ દસ્સેન્તો સઙ્ગહે આહાતિ યોજના.

૧૬૮. પુબ્બુપ્પન્નપચ્ચયવિપત્તીતિ તસ્મિં અત્તભાવે પઠમુપ્પન્નપચ્ચયવિપત્તિ. તેસં વિપત્તિ પવત્તપ્પચ્ચયવિપત્તીતિ યોજના.

૧૭૩. તેસન્તિ પહીનાવસિટ્ઠકિલેસાનં. **વિમુત્તિદસ્સનમેવ હોતિ** વિમુત્તિઅત્થત્તા તંદસ્સનસ્સ.

૧૭૪. તન્તાવુતાનં વત્થાનન્તિ નિદ્ધારણે સામિવચનં.

૧૭૮. નામકાયોતિ નામસમૂહો. **ઇદમેવ ચ દ્વયન્તિ** સીલસંવરપૂરણં, સાજીવાવીતિક્કમનઞ્ચાતિ ઇદમેવ દ્વયં. **તતો**તિ સાજીવાવીતિક્કમનતો. કથાય હલિદ્દરાગાદિસદિસતાતિ યોજના. તેનાહ "**ન પુગ્ગલસ્સા**"તિ.

૧૭૯. ઇતિ-સદ્દેનાતિ ''દારુમાસકો''તિ એત્થ વુત્તઇતિ-સદ્દેન. **એવંપકારે**તિ ઇમિનાપિ સલાકાદિકે સઙ્ગણ્હાતિ.

૧૮૧. અવિસટસુખન્તિ અવિક્ખેપસુખં.

૧૮૭. ખન્ધધમ્મેસૂતિ સઙ્ખતધમ્મેસુ. **તદલાભેના**તિ મગ્ગફલાલાભેન. **અત્થેના**તિ સીલાદિઅત્થેન.

ચતુક્કનિદ્દેસવણ્ણના નિટ્ઠિતા.

૫. પઞ્ચકનિદ્દેસવણ્ણના

૧૯૧. યથા તેસુ પટિપજ્જિતબ્બન્તિ તેસુ પઞ્ચસુ પુગ્ગલેસુ યથારહં ઉપમેય્યોપમાદસ્સનમુખેન હિતૂપદેસપટિપત્તિયા યથા અઞ્ઞેહિ પટિપજ્જિતબ્બન્તિ અત્થો. કિરિયાવાચી આરમ્ભ-સદ્દો અધિપ્પેતો, ન

‘‘આરમ્ભકત્તુસ્સ કસાવપુચ્છા’’તિઆદીસુ વિય ધમ્મવાચીતિ આહ ‘‘**આરમ્ભકિરિયાવાચકો સદ્દો**’’તિ. ‘‘નિરુજ્ઝન્તી’’તિ વુત્તત્તા ‘‘**મગ્ગકિચ્ચવસેના**’’તિ વુત્તં.

૧૯૨. ગહણં ‘‘એવમેત’’ન્તિ સમ્પટિચ્છનં.

૧૯૯. ન એવં સમ્બન્ધો અસમાનજાતિકત્તા.

પઞ્ચકનિદ્દેસવણ્ણના નિટ્ઠિતા.

૬. છક્કનિદ્દેસવણ્ણના

૨૦૨. ઇદં સચ્ચાભિસમ્બોધાદિકં **સઙ્ગહિતં હોતિ** ફલસ્સ હેતુના અવિનાભાવતો. તેનાહ ‘‘**સામ**’’ન્તિઆદિ. **અનાચરિયકેન અત્તના ઉપ્પાદિતેના**તિ ઇદં સબ્બઞ્ઞુતઞ્ઞાણે વિજ્જમાનગુણકથનં, ન તબ્બિધુરધમ્મન્તરનિવત્તનં તથારૂપસ્સ અઞ્ઞસ્સ અભાવતો. તેનસ્સ સાચરિયકતા, પરતો ચ ઉપ્પત્તિ પટિક્ખિત્તાતિ ઇમમત્થમાહ ‘‘**તત્થા**’’તિઆદિના. તત્થ **સાચરિયકત્તં** પરૂપદેસહેતુકતા, **પરતો ઉપ્પત્તિ** ઉપદેસેન વિનાપિ સન્નિસ્સાય નિબ્બત્તીતિ અયમેતેસં વિસેસો.

છક્કનિદ્દેસવણ્ણના નિટ્ઠિતા.

૭. સત્તકનિદ્દેસવણ્ણના

૨૦૩. કુસલેસુ ધમ્મેસૂતિ આધારે ભુમ્મં, ન વિસયેતિ દસ્સેન્તો ‘‘**કુસલેસુ ધમ્મેસુ અન્તોગધા**’’તિ આહ. ઇદાનિ વિસયલક્ખણં એતં ભુમ્મન્તિ દસ્સેન્તો ‘‘**બોધિપક્ખિયધમ્મેસુ વા**’’તિઆદિમાહ. ‘‘**તદુપકારતાયા**’’તિ ઇદં કુસલેસુ ધમ્મેસુ સાધેતબ્બેસૂતિ ઇમમત્થં સન્ધાય વુત્તં. **ઉમ્મુજ્જનપઞ્ઞાયા**તિ ઉમ્મુજ્જાપનપઞ્ઞાય, ઉમ્મુજ્જનાકારેન વા પવત્તપઞ્ઞાય. **તેનેવા**તિ ઉમ્મુજ્જનમત્તત્તા એવ. યથા હિ ઞાણુપ્પાદો સંકિલેસપક્ખતો ઉમ્મુજ્જનં, એવં સદ્ધુપ્પાદોપીતિ આહ ‘‘**સદ્ધાસઙ્ખાતમેવ ઉમ્મુજ્જન**’’ન્તિ. **ચિત્તવારો**તિ ચિત્તપ્પબન્ધવારો. પચ્ચેકં ઠાનવિપસ્સનાપતરણપતિગાધપ્પત્તિનિટ્ઠત્તા તેસં પુગ્ગલાનં ‘‘**અનેકે પુગ્ગલા**’’તિ વુત્તં. કસ્મા? તેનત્તભાવેન અરહત્તસ્સ અગ્ગહણતો. **તતિયપુગ્ગલાદિભાવ**ન્તિ ઉમ્મુજ્જિત્વા ઠિતપુગ્ગલાદિભાવં.

સત્તકનિદ્દેસવણ્ણના નિટ્ઠિતા.

૧૦. દસકનિદ્દેસવણ્ણના

૨૦૯. સોતાપન્નાદયોતિ વુત્તવિસેસયુત્તા સોતાપન્નસકદાગામિઞાનાનાગામિનો. **અસા...પે॰... પના**તિ એત્થ **પન**-સદ્દો વિસેસત્થદીપનો. તેન ‘‘અજ્ઝત્તસંયોજનાનં સમુચ્છિન્નત્તા’’તિ ઇદં વિસેસં દીપેતીતિ વેદિતબ્બં.

દસકનિદ્દેસવણ્ણના નિટ્ઠિતા.

પુગ્ગલપઞ્ઞત્તિપકરણ-અનુટીકા સમત્તા.

કથાવત્થુપકરણ-અનુટીકા

ગન્થારમ્ભવણ્ણના

સમુદાયે એકદેસા અન્તોગધાતિ સમુદાયો તેસં અધિટ્ઠાનભાવેન વુત્તો યથા ''રુક્ખે સાખા''તિ દસ્સેતિ ''**કથાસમુદાયસ્સા**''તિઆદિના. તત્થ **કથાનન્તિ** તિસ્સો કથા વાદો જપ્પો વિતણ્ડાતિ. તેસુ યેન પમાણતક્કેહિ પક્ખપટિપક્ખાનં પતિટ્ઠાપનપટિક્ખેપા હોન્તિ, સો **વાદો**. એકાધિકરણા હિ અઞ્ઞમઞ્ઞવિરુદ્ધા ધમ્મા પક્ખપટિપક્ખા યથા ''હોતિ તથાગતો પરં મરણા, ન હોતિ તથાગતો પરં મરણા''તિ (દી॰ નિ॰ ૧.૬૫). નાનાધિકરણા પન અઞ્ઞમઞ્ઞવિરુદ્ધાપિ પક્ખપટિપક્ખા નામ ન હોન્તિ યથા ''અનિચ્ચં રૂપં, નિચ્ચં નિબ્બાન''ન્તિ. યેન છલજાતિનિગ્ગહટ્ઠાનેહિ પક્ખપટિપક્ખાનં પતિટ્ઠાપનં પટિક્ખેપારમ્ભો, સો **જપ્પો**. આરમ્ભમત્તમેવેત્થ, ન અત્થસિદ્ધીતિ દસ્સનત્થં આરમ્ભગ્ગહણં. યાય પન છલજાતિનિગ્ગહટ્ઠાનેહિ પટિપક્ખપટિક્ખેપાય વાયમન્તિ, સા **વિતણ્ડા**. તત્થ અત્થવિકપ્પુપપત્તિયા વચનવિઘાતો **છલં** યથા ''નવકમ્બલોયં પુરિસો, રાજા નો સક્ખી''તિ એવમાદિ . દૂસનભાસા **જાતયો**, ઉત્તરપતિરૂપકાતિ અત્થો. **નિગ્ગહટ્ઠાનાનિ** પરતો આવિ ભવિસ્સન્તિ. એવં વાદજપ્પવિતણ્ડપ્પભેદાસુ તીસુ કથાસુ ઇધ વાદકથા ''કથા''તિ અધિપ્પેતા. સા ચ ખો અવિપરીતધમ્મતાય પતિટ્ઠાપનવસેન, ન વિગ્ગાહિકકથાભાવેનાતિ વેદિતબ્બં. **માતિકાઠપનેનેવા**તિ ઉદ્દેસદેસનાય એવ. **ઠપિતસ્સા**તિ દેસિતસ્સ. દેસના હિ દેસેતબ્બમત્થં વિનેય્યસન્તાનેસુ ઠપનતો નિક્ખિપનતો ઠપનં, નિક્ખેપોતિ ચ વુચ્ચતિ.

ગન્થારમ્ભવણ્ણના નિટ્ઠિતા.

નિદાનકથાવણ્ણના

પરિનિબ્બાનમેવ ...પે॰... **વુત્તં**. અભિન્નસભાવમ્પિ હિ અત્થં તદઞ્ઞધમ્મતો વિસેસાવબોધનત્થં અઞ્ઞં વિય કત્વા વોહરન્તિ યથા ''અત્તનો સભાવં ધારેન્તીતિ ધમ્મા''તિ (ધ॰ સ॰ અટ્ઠ॰ ૧). **સા**તિ અસઙ્ખતા ધાતુ. **કરણભાવેન વુત્તા** યથાવુત્તસ્સ ઉપસમસ્સ સાધકતમભાવં સન્ધાય. **ધમ્મવાદી**...**પે**॰... **દુબ્બલતા વુત્તા** તથારૂપાય પઞ્ઞાય ભાવે તાદિસાનં પક્ખભાવાભાવતો. **લદ્ધિયા**તિ ''અત્થિ પુગ્ગલો સચ્ચિકટ્ઠપરમત્થેન, પરિહાયતિ અરહા અરહત્તા''તિઆદિલદ્ધિયા. **સુત્તન્તેહી**તિ દેવતાસંયુત્તાદીહિ. **લિઙ્ગાકપ્પભેદં** પરતો સયમેવ વક્ખતિ.

ભિન્દિત્વા મૂલસઙ્ગહન્તિ મૂલસઙ્ગીતિં વિનાસેત્વા, ભેદં વા કત્વા યથા સા ઠિતા, તતો અઞ્ઞથા કત્વા. **સઙ્ગહિતતો વા અઞ્ઞત્રા**તિ મૂલસઙ્ગીતિયા સઙ્ગહિતતો અઞ્ઞત્ર. તેનાહ ''**અસઙ્ગહિતં સુત્ત**''ન્તિ. **નીતત્થં** યથારુતવસેન વિઞ્ઞેય્યત્થત્તા. **નેય્યત્થં** વિપરિણામદુક્ખતાદિવસેન નિદ્ધારેતબ્બત્થત્તા. **તીહિ ઠાનેહી**તિ ''સૂરા સતિમન્તો ઇધ બ્રહ્મચરિયવાસો''તિ (અ॰ નિ॰ ૯.૨૧) એવં વુત્તેહિ તીહિ કારણેહિ. **અઞ્ઞં સન્ધાય ભણિતન્તિ** એકં પબ્બજ્જાસઙ્ખાતં બ્રહ્મચરિયવાસં સન્ધાય ભણિતં. **અઞ્ઞં અત્થં ઠપયિંસૂ**તિ સબ્બસ્સપિ બ્રહ્મચરિયવાસસ્સ વસેન ''નત્થિ દેવેસુ બ્રહ્મચરિયવાસો''તિઆદિકં (કથા॰ ૨૬૯) અઞ્ઞં અત્થં ઠપયિંસુ. સુત્તઞ્ચ અઞ્ઞં સન્ધાય ભણિતં તતો અઞ્ઞં સન્ધાય ભણિતં કત્વા ઠપયિંસુ, તસ્સ અત્થઞ્ચ અઞ્ઞં ઠપયિંસૂતિ એવમેત્થ યોજના વેદિતબ્બા. **સુઞ્ઞતાદી**તિ **આદિ**-સદ્દેન અનિચ્ચતાદિં સઙ્ગણ્હાતિ.

ગમ્ભીરં એકદેસં મહાપદેસપરિવારાદિં. **એકચ્ચે સકલં અભિધમ્મં વિસ્સજ્જિંસુ** છડ્ડયિંસુ સેય્યથાપિ સુત્તન્તિકા. તે હિ તં ન જિનવચનન્તિ વદન્તિ. **કથાવત્થુસ્સ સવિવાદત્તે**તિઆદિ હેટ્ઠા નિદાનકથાય આગતનયં સન્ધાય વુત્તં. કેચિ પન પુગ્ગલપઞ્ઞત્તિયાપિ સવિવાદત્તં મઞ્ઞન્તિ. "**તતિયસઙ્ગીતિતો પુબ્બે પવત્તમાનાનં વસેના**"તિ ઇદં કસ્મા વુત્તં, નનુ તતિયસઙ્ગીતિતો પુબ્બેપિ તં માતિકારૂપેન પવત્તતેવ? નિદ્દેસં વા સન્ધાય તથા વુત્તન્તિ વેદિતબ્બં. **અઞ્ઞાની**તિ અઞ્ઞાકારાનિ અભિધમ્મપકરણાદીનિ અકરિંસુ, પવત્તન્તાનિપિ તાનિ અઞ્ઞથા કત્વા પઠિંસૂતિ અત્થો . **મઞ્જુસિરી**તિ ઇદં કસ્મા વુત્તં. ન હિ તં નામં પિટકત્તયં અનુવત્તન્તેહિ ભિક્ખૂહિ ગય્હતિ? ઇતરેહિ ગય્હમાનમ્પિ વા સાસનિકપરિઞ્ઞેહિ ન સાસનાવચરં ગય્હતીતિ કત્વા વુત્તં. **નિકાયનામન્તિ** મહાસઙ્ઘિકાદિનિકાયનામં, દુત્તગુત્તાદિવગ્ગનામઞ્ચ.

સઙ્કન્તિકાનં ભેદો સુત્તવાદીતિ સઙ્કન્તિકાનં અનન્તરે એકો નિકાયભેદો સુત્તવાદી નામ ભિજ્જિત્થ. **સહા**તિ એકજ્ઝં કત્વા, ગણિયમાનાતિ અત્થો.

ઉપ્પન્ને વાદે સન્ધાયાતિ તતિયસઙ્ગીતિકાલે ઉપ્પન્ને વાદે સન્ધાય. **ઉપ્પજ્જનકે**તિ તતો પટ્ઠાય યાવ સદ્ધમ્મન્તરધાના એત્થન્તરે ઉપ્પજ્જનકે. **સુત્તસહસ્સાહરણ**ઞ્ચેત્થ પરવાદભઞ્જનત્થઞ્ચ સકવાદપતિટ્ઠાપનત્થઞ્ચ. સુત્તેકદેસોપિ હિ ''સુત્ત''ન્તિ વુચ્ચતિ સમુદાયવોહારસ્સ અવયવેસુપિ દિસ્સનતો યથા ''પટો દડ્ઢો, સમુદ્દો દિટ્ઠો''તિ ચ. તે પનેત્થ સુત્તપદેસા ''અત્થિ પુગ્ગલો અત્તહિતાય પટિપન્નો''તિઆદિના આગતા વેદિતબ્બા.

નિદાનકથાવણ્ણના નિટ્ઠિતા.

મહાવગ્ગો

૧. પુગ્ગલકથા

૧. સુદ્ધસચ્ચિકટ્ઠો

૧. અનુલોમપચ્ચનીકવણ્ણના

૧. સમ્બરાદીહિ પકપ્પિતવિજ્જા, તથાભિસઙ્ખતાનિ ઓસધાનિ ચ ''માયા''તિ વુચ્ચન્તિ, ઇધ પન માયાય આહિતવિસેસા અભૂતઞ્ઞેય્યાકારા અધિપ્પેતાતિ દસ્સેન્તો "**માયાય અમણિઆદયો મણિઆદિઆકારેન દિસ્સમાના માયાતિ વુત્તા**"તિ આહ. સચ્ચઞ્ઞેવ સચ્ચિકં, સો એવ અત્થો અવિપરીતસ્સ ઞાણસ્સ વિસયભાવટ્ઠેનાતિ **સચ્ચિકટ્ઠો**. તેનાહ "**ભૂતટ્ઠો**"તિ. અવિપરીતભાવતો એવ પરમો પધાનો અત્થોતિ **પરમત્થો**, ઞાણસ્સ પચ્ચક્ખભૂતો ધમ્માનં અનિદ્દિસિતબ્બસભાવો. તેન વુત્તં "**ઉત્તમત્થો**"તિ.

અત્થીતિ વચનસામઞ્ઞેનાતિ ''અત્થિ પુગ્ગલો અત્તહિતાય પટિપન્નો''તિઆદીસુ (અ॰ નિ॰ ૪.૯૬; કથા॰ ૨૨) ''અત્થી''તિ પવત્તવચનસામઞ્ઞેન. અત્થવિકપ્પુપપત્તિયા વચનવિઘાતો છલન્તિ વદન્તિ. **પતિટ્ઠં પચ્છિન્દન્તો**તિ હેતું દૂસેન્તો, અહેતું કરોન્તોતિ અત્થો. હેતુ હિ પટિઞ્ઞાય પતિટ્ઠાપનતો પતિટ્ઠા, તં પન હેતું અત્થમત્તતો દસ્સેન્તો "**યદિ સચ્ચિકટ્ઠેના**"તિઆદિમાહ. પયોગતો પન દૂસનેન સદ્ધિં પરતો આવિ ભવિસ્સતિ. **ઓકાસં અદદમાનો**તિ યથાનુરૂપં યુત્તિં વત્તું અવસરં અદેન્તો. અથ વા **પતિટ્ઠં પચ્છિન્દન્તો**, પટિઞ્ઞં એવ પરિવત્તેન્તોતિ અત્થો. ઉપલબ્ભતિ પુગ્ગલોતિ હિ સકવાદિં ઉદ્દિસ્સ પરવાદિનો પટિઞ્ઞાવ ન યુત્તા અપ્પસિદ્ધત્તા વિસેસિતબ્બસ્સ.

તેનેવાહ “**અનુપલબ્ભનેય્યતો ન તવ વાદો તિટ્ઠતીતિ નિવત્તેન્તો**”તિ. **રૂપઞ્ચ ઉપલબ્ભતિ...પે॰... દસ્સેતી**તિ એતેન પરવાદિના અધિપ્પેતહેતુનો વિપરીતત્થસાધકત્તં દસ્સેતિ.

ઉપલબ્ભમાનં નામ હોતીતિ આકારતો તંઆકારવન્તાનં અનઞ્ઞત્તાતિ અધિપ્પાયો. **અઞ્ઞથા**તિ આકાર, આકારવન્તાનં ભેદે. **એતિસ્સા**તિ ‘‘તતો સો પુગ્ગલો ઉપલબ્ભતિ સચ્ચિકટ્ઠપરમટ્ઠેના’’તિ એવં વુત્તાય દુતિયપુચ્છાય. **એસ વિસેસો**તિ યો યથાવુત્તો દ્વિન્નં પુચ્છાનં વિસયસ્સ સભાવાકારભેદો, એસ દ્વિન્નં પુચ્છાનં વિસેસો. સભાવધમ્માનં સામઞ્ઞલક્ખણેન અભિન્નાનમ્પિ સલક્ખણતો ભેદોયેવાતિ અઞ્ઞધમ્મસ્સ અઞ્ઞેનાકારેન ન કદાચિપિ ઉપલબ્ભો ભવેય્ય. યદિ સિયા, અઞ્ઞત્તમેવ ન સિયાતિ રુપ્પનાદિસપચ્ચયાદિઆકારેન અનુપલબ્ભમાનોપિ પુગ્ગલો અત્તનો ભૂતસભાવટ્ઠેન ઉપલબ્ભતેવાતિ વદન્તં પરવાદિનં પતિ ‘‘યો સચ્ચિકટ્ઠો’’તિઆદિ ચોદના અનોકાસાતિ દસ્સેન્તો આહ “**યથા પન...પે॰... નિગ્ગહો ચ ન કાતબ્બો**”તિ. તત્થ **નિગ્ગહો**તિ ‘‘આજાનાહિ નિગ્ગહ’’ન્તિ એવં વુત્તનિગ્ગહો, પરાજયારોપનેન પરવાદિનો નિગ્ગણ્હનન્તિ અત્થો.

સ્વાયં પન યસ્મા તસ્સ વાદાપરાધહેતુકો, તસ્મા તં દસ્સેતું અટ્ઠકથાયં દોસાપરાધપરિયાયેહિ વિભાવિતો. અવજાનનઞ્હેત્થ નિગ્ગહટ્ઠાનં. તથા હિ પટિઞ્ઞાહાનિ, પટિઞ્ઞાન્તરં, પટિઞ્ઞાવિરોધો, પટિઞ્ઞાસઞ્ઞાસો, હેત્વન્તરં, અત્થન્તરં, નિરત્થકં, અવિઞ્ઞાતત્થં, અસમ્બન્ધત્થં, અપ્પત્તકાલં, ઊનં, અધિકં, પુનરુત્તં, અનનુભાસનં, અવિઞ્ઞાતં, અપ્પટિભા, વિક્ખેપો, મતાનુઞ્ઞા, અનુયુઞ્જિતબ્બસ્સ ઉપેક્ખનં, અનનુયુઞ્જિતબ્બસ્સ અનુયોગો, અપસિદ્ધન્તરં, હેત્વાભાસા ચાતિ **દ્વાવીસતિ** નિગ્ગહટ્ઠાનાનિ ઞાયવાદિનો વદન્તિ.

તત્થ વિસદિસૂદાહરણધમ્માનુજાનનં પઠમુદાહરણે **પટિઞ્ઞાહાનિ**. પટિઞ્ઞાતત્થપટિસેધે તદઞ્ઞત્થનિદ્દેસો **પટિઞ્ઞાન્તરં**. પટિઞ્ઞાવિરુદ્ધહેતુકિત્તનં **પટિઞ્ઞાવિરોધો**. પટિઞ્ઞાતત્થાપનયનં **પટિઞ્ઞાસઞ્ઞાસો**. અવિસેસવુત્તે હેતુમ્હિ પટિસિદ્ધે વિસેસહેતુકથનં **હેત્વન્તરં**. અધિકતત્થાનુપયોગિઅત્થકથનં **અત્થન્તરં**. માતિકાપાઠો વિય અત્થહીનં **નિરત્થકં**. તિક્ખત્તું વુત્તમ્પિ સક્ખિપટિવાદીહિ અવિદિતં **અવિઞ્ઞાતત્થં**. પુબ્બાપરવસેન સમ્બન્ધરહિતં **અસમ્બન્ધત્થં**. અવયવવિપલ્લાસવચનં **અપ્પત્તકાલં**. અવયવવિકલં **ઊનં**. અધિકહેતૂદાહરણં **અધિકં**. ઠપેત્વા અનુવાદં સદ્દત્થાનં પુનપ્પુનં વચનં અત્થાપન્નવચનઞ્ચ **પુનરુત્તં**. પરિસાય વિદિતસ્સ તીહિ વુત્તસ્સ અપચ્ચુદાહારો **અનનુભાસનં**. યં વાદિના વુત્તં પરિસાય વિઞ્ઞાતં પટિવાદિના દુવિઞ્ઞાતં, તં **અવિઞ્ઞાતં**. તંવાદિના વત્તબ્બે વુત્તે પરવાદિનો પટિવચનસ્સ અનુપટ્ઠાનં **અપ્પટિભા**. કિચ્ચન્તરપ્પસઙ્ગેન કથાવિચ્છિન્દનં **વિક્ખેપો**. અત્તનો દોસાનુજાનનેન પરપક્ખસ્સ દોસપ્પસઞ્જનં પરમતાનુજાનનં **મતાનુઞ્ઞા**. નિગ્ગહપ્પત્તસ્સ નિગ્ગણ્હનં **અનુયુઞ્જિતબ્બસ્સ ઉપેક્ખનં**. સમ્પત્તનિગ્ગહસ્સ અનિગ્ગહટ્ઠાને ચ નિગ્ગણ્હનં **અનુયુઞ્જિતબ્બસ્સ અનુયોગો**. એકં સિદ્ધન્તમનુજાનિત્વા અનિયમતો તદઞ્ઞસિદ્ધન્તકથાપ્પસઞ્જનં **અપસિદ્ધન્તરં**. અસિદ્ધા અનેકન્તિકા વિરુદ્ધા ચ **હેત્વાભાસા**, હેતુપતિરૂપકાતિ અત્થો. તેસઞ્ચ કથનં નિગ્ગહટ્ઠાનન્તિ.

ઇમેસુ **દ્વાવીસતિયા** નિગ્ગહટ્ઠાનેસુ ઇદં પટિઞ્ઞાય અપનયનતો સયમેવ પચ્ચક્ખાનતો પટિઞ્ઞાસઞ્ઞાસો નામ નિગ્ગહટ્ઠાનં. તેનેવાહ “**અવજાનનેનેવ નિગ્ગહં દસ્સેતી**”તિ. **અસિદ્ધત્તા**તિ એતેન પચ્ચક્ખતો અનુમાનતો ચ પુગ્ગલસ્સ અનુપલબ્ભમાહ. ન હિ સો પચ્ચક્ખતો ઉપલબ્ભતિ. યદિ ઉપલબ્ભેય્ય, વિવાદો એવ ન સિયા, અનુમાનમ્પિ તાદિસં નત્થિ, યેન પુગ્ગલં અનુમિનેય્યું. તથા હિ તં સાસનિકો પુગ્ગલવાદી વદેય્ય ‘‘પુગ્ગલો ઉપલબ્ભતિ, અત્થિ પુગ્ગલો’’તિ ભગવતા વુત્તત્તા રૂપવેદનાદિ વિય. યઞ્હિ ભગવતા ‘‘અત્થી’’તિ યદિ વુત્તં, તં પરમત્થતો અત્થિ યથા તં રૂપં વેદના સઞ્ઞા સઙ્ખારા વિઞ્ઞાણં. યં પન પરમત્થતો નત્થિ, ન તં ભગવતા

‘‘અત્થી’’તિ વુત્તં યથા તં પકતિવાદિઆદીનં પકતિઆદીતિ, તં મિચ્છા. એત્થ હિ યદિ વોહારતો પુગ્ગલસ્સ અત્થિભાવો અધિપ્પેતો, સિદ્ધં સાધનં, અથ પરમત્થતો, અસિદ્ધો હેતુ તથા અવુત્તત્તા. વિરુદ્ધો ચ તસ્સ અનિચ્ચસઙ્ખતપટિચ્ચસમુપ્પન્નાદિભાવાસાધનતો રૂપવેદનાદીસુ તથા દિટ્ઠત્તાતિઆદિના તસ્સ અહેતુકભાવસ્સેવ પાકટભાવતો.

યં પન બાહિરકા પુથુ અઞ્ઞતિત્થિયા વદન્તિ. અત્થેવ ચ પરમત્થતો અત્તા ઞાણાભિધાનસ્સ પવત્તિયા નિમિત્તભાવતો રૂપાદિ વિય. અથ વા અત્તાતિરિત્તપદત્થન્તરો રૂપક્ખન્ધો ખન્ધસભાવત્તા યથા તં ઇતરક્ખન્ધા. યઞ્હેત્થ પદત્થન્તરં, સો પુગ્ગલોતિ અધિપ્પાયો.

એત્થ ચ પુરિમસ્સ હેતુનો પઞ્ઞત્તિયા અનેકન્તિકતા અસિદ્ધતા ચ. ન હિ અસતો સકવાદિનં પતિ પરમત્થતો ઞાણાભિધાનપ્પવત્તિયા નિમિત્તભાવો સિજ્ઝતિ. વોહારતો ચે, તદસિદ્ધસાધનતા રૂપાદિસભાવવિનિમુત્તરૂપોપિ પુગ્ગલો ન હોતીતિ એવમાદિવિરુદ્ધત્થતા. પચ્છિમસ્સ પન હેતુનો સાધેતબ્બત્થસામઞ્ઞપરિગ્ગહે સિદ્ધસાધનતા, રૂપક્ખન્ધતો પદત્થન્તરતો પરમત્થન્તરભૂતવેદનાદિસમ્ભવસ્સ ઇચ્છિતત્તા ચ. તબ્બિસેસપરિગ્ગહે ચ સકવાદિનં પતિ ઉદાહરણાભાવો પરપરિકપ્પિતજીવપદત્થવિરહતો. ઇતરક્ખન્ધાનં વેદનાદિવિનિમુત્તઉભયસિદ્ધજીવપદત્થસહિતોપિ રૂપક્ખન્ધો ન હોતિ ઇતરક્ખન્ધા વિયાતિ વિરુદ્ધત્થતા ચ.

યં પન કાણાદા ‘‘સુખાદીનં નિસ્સયભાવતો’’તિ અનુમાનં વદન્તિ, તે ઇદં વત્તબ્બા – કિં સુખાદીનં અત્તનિ પટિબદ્ધં યતો સુખાદિનિસ્સયતાય અત્તા અનુમીયતિ. યદિ ઉપ્પાદો, એવં સન્તે સબ્બેપિ સુખાદયો એકતો એવ ભવેય્યું કારણસ્સ સન્નિહિતભાવતો અઞ્ઞનિરપેક્ખતો ચ. અથ અઞ્ઞમ્પિ કિઞ્ચિ ઇન્દ્રિયાદિકારણન્તરમપેક્ખિતબ્બં, તદેવ હોતુ કારણં, કિમઞ્ઞેન અદિટ્ઠસામત્થિયેન પરિકપ્પિતેન પયોજનં. અથ પન તેસં અત્તાધીના વુત્તીતિ વદેય્યું, એવમ્પિ ન સિજ્ઝતિ ઉદાહરણાભાવતો. ન હિ રૂપાદિવિનિમુત્તો તાદિસો કોચિ સભાવધમ્મો સુખાદિસન્નિસ્સયભૂતો અત્થિ, યતો અત્તનો અત્તત્થસિદ્ધિયા ઉદાહરણં અપદિસેય્યું. ઇમિના નયેન અસમાસપદાભિધેય્યત્તાતિઆદીનમ્પિ અયુત્તતા નિવારેતબ્બા. તથા ‘‘અઞ્ઞસ્સ સચ્ચિકટ્ઠસ્સ અસિદ્ધત્તા’’તિ ઇમિના ચ પકતિઅણુઆદીનમ્પિ બાહિરપરિકપ્પિતાનં અસિદ્ધતા વુત્તાવાતિ વેદિતબ્બા. કથં પન તેસં અસિદ્ધીતિ? પમાણેન અનુપલબ્ભનતો. ન હિ પચ્ચક્ખતો પકતિ સિદ્ધા કપિલસ્સપિ ઇસિનો તસ્સ અપચ્ચક્ખભાવસ્સ કાપિલેહિ અનુઞ્ઞાયમાનત્તા.

યં પન ‘‘અત્થિ પધાનં ભેદાનં અન્વયદસ્સનતો સકલકલાપમત્તં વિયા’’તિ તે અનુમાનં વદન્તિ. ઇમિના હિ ભેદાનં સત્વાદીનં વિજ્જમાનપધાનતા પટિઞ્ઞાતા. એત્થ ચ વુચ્ચતે – સકલાદીનં પધાનં તબ્બિભાગેહિ કિં અઞ્ઞત્તં, ઉદાહુ અનઞ્ઞન્તિ, કિઞ્ચેત્થ યદિ અઞ્ઞત્તં, સબ્બો લોકો પધાનમયોતિ સમયવિરોધો સિયા, સણ્ઠાનભેદેન અઞ્ઞત્થ પટિજાનનતો ન દોસોતિ ચે? તં ન, વલયકટકાદિસણ્ઠાનભેદેપિ કનકાભેદદસ્સનતો. ન હિ સણ્ઠાનં વત્થુભેદનિમિત્તં તસ્સ અનુપાદાનત્તા. યં યસ્સ ભેદનિમિત્તં, ન તં તસ્સ અનુપાદાનં યથા સુવણ્ણમત્તિકાદિઘટાદીનં સુવણ્ણઘટો મત્તિકાઘટો કોસેય્યપટો કપ્પાસપટોતિ ચ સાધેતબ્બધમ્મરહિતઞ્ચ ઉદાહરણં. ન હિ પધાનેકકારણપુબ્બકત્તં સકલાદીનં પકતિવાદિનો સિદ્ધં, નાપિ કાપિલાનં કથઞ્ચિ અઞ્ઞત્તાનુજાનનતો. અનઞ્ઞત્તે પન ઉદાહરણાભાવો. ન હિ તદેવ સાધેતબ્બં તદેવ ચ ઉદાહરણં યુત્તં, અન્વયદસ્સનમ્પિ અસિદ્ધં. ન હિ તદેવ તેન અન્વિતં યુજ્જતિ. પધાનેન અન્વયદસ્સનમ્પિ અસિદ્ધં પરવાદિનોતિ ગુણસ્સ પધાનસ્સ અનનુજાનનતો. અથ યં કિઞ્ચિ કારણં પધાનં ‘‘પધીયતિ એત્થ ફલ’’ન્તિ, એવમ્પિ અસિદ્ધમેવ કારણે ફલસ્સ

અત્થિભાવાનનુજાનનતો, હેતુનો ચ અસિદ્ધનિસ્સયતાપરાભિમતભેદાનનુજાનનતો. અથ વિસેસેન કારણાયત્તવુત્તિતા ફલસ્સ સાધીયતિ, ન કિઞ્ચિ વિરુદ્ધં ધમ્માનં યથાસકં પચ્ચયેન પટિચ્ચસમુપ્પત્તિયા ઇચ્છિતત્તાતિ.

અપિચ પકતિવાદિનો ''સત્વરજતમસઙ્ખાતાનં તિણ્ણં ગુણાનં સમભાવો પકતિ, સા ચ નિચ્ચા સત્વાદિવિસમસભાવતો અનિચ્ચતો મહતાદિવિકારતો અનઞ્ઞા''તિ પટિજાનન્તિ. સા તેસં વુત્તપ્પકારા પકતિ ન સિજ્ઝતિ તતો વિરુદ્ધસભાવતો વિકારતો અનઞ્ઞત્તા. ન હિ અસ્સસ્સ વિસાણં દીઘં, તઞ્ચ રસ્સતો ગોવિસાણતો અનઞ્ઞન્તિ વુચ્ચમાનં સિજ્ઝતિ. કિઞ્ચ ભિય્યો? તિણ્ણં એકભાવાભાવતો. સત્વાદિગુણત્તયતો હિ પકતિયા અનઞ્ઞત્તં ઇચ્છન્તાનં તેસં સત્વાદીનમ્પિ પકતિયા અનઞ્ઞત્તં આપજ્જતિ, ન ચ યુત્તં તિણ્ણં એકભાવોતિ. એવમ્પિ પકતિ ન સિજ્ઝતિ. કથં? અનેકદોસાપત્તિતો. યદિ હિ બ્યત્તસભાવતો વિકારતો અબ્યત્તસભાવા પકતિ અનઞ્ઞા, એવં સન્તે હેતુમન્તતા અનિચ્ચતા અબ્યાપિતા સકિરિયતા અનેકતા નિસ્સિતતા લિઙ્ગતા સાવયવતા પરતન્ત્રતાતિ એવમાદયો અનેકે દોસા પકતિયા આપજ્જન્તિ, ન જાતિવિકારતો અનઞ્ઞા પટિજાનિતબ્બા. તથા ચ સતિ સમયવિરોધોતિ કપ્પનામત્તં પકતીતિ અસિદ્ધા સાતિ નિટ્ઠમેત્થ ગન્તબ્બં.

પકતિયા ચ અસિદ્ધાય તંનિમિત્તકભાવેન વુચ્ચમાના મહતાદયોપિ અસિદ્ધા એવ. યથા ચ પકતિ મહતાદયો ચ, એવં ઇસ્સરપજાપતિપુરિસકાલસભાવનિયતિયદિચ્છાદયોપિ. એતેસુ હિ ઇસ્સરો તાવ ન સિજ્ઝતિ ઉપકારસ્સ અદસ્સનતો. સત્તાનઞ્હિ જાતિયં માતાપિતૂનં બીજખેત્તભાવેન કમ્મસ્સ હીનતાદિવિભાગકરણેન, તતો પરઞ્ચ ઉતુઆહારાનં બ્રૂહનુપત્થમ્ભનેન, ઇન્દ્રિયાનં દસ્સનાદિકિચ્ચસાધનેન ઉપકારો દિસ્સતિ, ન, એવમિસ્સરસ્સ. હીનતાદિવિભાગકરણમિસ્સરસ્સાતિ ચે? તં ન, અસિદ્ધત્તા. યથાવુત્તો ઉપકારવિસેસો ઇસ્સરનિમ્મિતો, ન કમ્મુનાતિ સાધનીયમેતં. ઇતરત્રાપિ સમાનમેતન્તિ ચે? ન, કમ્મતો ફલનિયમસિદ્ધત્તા . સતિ હિ કતૂપચિતે કમ્મસ્મિં તત્થ યં અકુસલં, તતો હીનતા, યં કુસલં, તતો પણીતતાતિ સિદ્ધમેતં. ઇસ્સરવાદિનાપિ હિ ન સક્કા કમ્મં પટિક્ખિપિતું.

અપિચેતસ્સ લોકવિચિત્તસ્સ ઇસ્સરનિમ્માનભાવે બહૂ દોસા સમ્ભવન્તિ. કથં? યદિ સબ્બમિદં લોકવિચિત્તં ઇસ્સરનિમ્મિતં, સહેવ વચનેન પવત્તિતબ્બં, ન કમેન. ન હિ સન્નિહિતકારણાનં ફલાનં કમેન ઉપ્પત્તિ યુત્તા, કારણન્તરાપેક્ખાય ઇસ્સરસ્સ સામત્થિયહાનિ. ચક્ખાદીનં ચક્ખુવિઞ્ઞાણાદીસુ કારણભાવો ન યુત્તો. કરોતીતિ હિ કારણન્તિ. ઇસ્સરો એવ ચ કારકોતિ સબ્બકારણાનં કારણભાવહાનિ. યેહિ પુથુવિસેસેહિ ઇસ્સરો પસીદેય્ય, તેસઞ્ચ સયંકારતા આપજ્જતિ, તથા સબ્બેસં હેતુકાનં કારણભાવો. યઞ્ચેતં નિમ્માનં, તઞ્ચસ્સ અત્તદત્થં વા સિયા, પરત્થં વા સિયા. અત્તદત્થતાયં અત્તનો ઇસ્સરભાવહાનિ અકતકિચ્ચતાય ઇસિતાવસિતાભાવતો. તેન વા નિમ્મિતેન યં અત્તનો કાતબ્બં, તં કસ્મા સયમેવ ન કરોતિ. પરત્થતાયં પન પરો નામેત્થ લોકો એવાતિ કિમત્થિયં તસ્સ નિરયાદિરોગાદિવિસાદિનિમ્માનં. યા ચસ્સ ઇસ્સરતા, સા સયંકતા વા સિયા પરંકતા વા અહેતુકા વા. તત્થ સયંકતા ચે, તતો પુબ્બે અનિસ્સરભાવાપત્તિ. પરંકતા ચે, પચ્છાપિ અનિસ્સરભાવાપત્તિ સઉત્તરતા ચ સિયા. અહેતુકા ચે, ન કસ્સચિ અનિસ્સરતાતિ એવમિસ્સરસ્સપિ અસિદ્ધિ વેદિતબ્બા.

યથા ચ ઇસ્સરો, એવં પજાપતિ પુરિસો ચ. નામમત્તમેવ હેત્થ વિસેસો. તેહિ વાદીહિ પકપ્પિતં યદિદં ''પજાપતિ પુરિસો''તિ. તંનિમિત્તકં પન લોકપ્પવત્તિં ઇચ્છન્તાનં પજાપતિવાદે પુરિસવાદે ચ ઇસ્સરવાદે વિય દોસા અસિદ્ધિ ચ વિધાતબ્બા. યથા ચેતે ઇસ્સરાદયો, એવં કાલોપિ અસિદ્ધો લક્ખણાભાવતો. પરમત્થતો હિ વિજ્જમાનાનં ધમ્માનં સભાવસઙ્ખાતં લક્ખણં ઉપલબ્ભતિ. યથા પથવિયા કથિનતા, ન એવં કાલસ્સ, તસ્મા

નત્થિ પરમત્થતો કાલોતિ. કાલવાદી પનાહ ‘‘વત્તનાલક્ખણો કાલો’’તિ. સો વત્તબ્બો ‘‘કા પનાયં વત્તના’’તિ. સો આહ ‘‘સમયમુહુત્તાદીનં પવત્તી’’તિ. તમ્પિ ન, રૂપાદીહિ અત્થન્તરભાવેન અનિદ્ધારિતત્તા. પરમત્થતો હિ અનિદ્ધારિતસભાવસ્સ વત્તનાલક્ખણતાયં સસવિસાણાદીનમ્પિ તંલક્ખણતા આપજ્જેય્ય.

યં પન વદન્તિ કાણાદા ‘‘અપરસ્મિં અપરં યુગપદિ ચિરં ખિપ્પમિતિ કાલલિઙ્ગાનીતિ લિઙ્ગસબ્ભાવતો અત્થિ કાલો’’તિ, તં અયુત્તં લિઙ્ગિનો અનુપલબ્ભમાનત્તા. સિદ્ધસમ્બન્ધેસુ હિ લિઙ્ગેસુ લિઙ્ગમત્તગ્ગહણેન લિઙ્ગિનિ અવબોધો ભવેય્ય. ન ચ કેનચિ અવિપરીતચેતસા તેન લિઙ્ગેન સહ કદાચિ કાલસઙ્ખાતો લિઙ્ગી ગહિતપુબ્બોતિ. અતો ન યુત્તં ‘‘લિઙ્ગસબ્ભાવતો અત્થિ કાલો’’તિ. ‘‘અપરસ્મિં અપર’’ન્તિઆદિકસ્સ વિસેસસ્સ નિમિત્તભાવતો યુત્તન્તિ ચે? ન, પઠમજાતતાદિનિમિત્તકત્તા તસ્સ. ન ચ પઠમજાતતાદિ નામ કોચિ ધમ્મો અત્થિ અઞ્ઞત્ર સમઞ્ઞામત્તતોતિ નત્થેવ પરમત્થતો કાલો. કિઞ્ચ ભિય્યો, બહૂનં એકભાવાપત્તિતો. અતીતાદિવિભાગેન હિ લોકસમઞ્ઞાવસેન બહૂ કાલભેદા. ત્વઞ્ચેતં એકં વદસીતિ બહૂનં એકભાવાભાવતો નત્થેવ પરમત્થતો કાલો. તથા એકસ્સ અનેકભાવાપત્તિતો. યો હિ અયં અજ્જ વત્તમાનકાલો, સો હિય્યો અનાગતો અહોસિ, સ્વે અતીતો ભવિસ્સતિ. હિય્યો ચ વત્તમાનો અજ્જ અતીતો અહોસિ, તથા સ્વે વત્તમાનોપિ અપરજ્જ. ન ચેકસભાવસ્સ અનેકસભાવતા યુત્તાતિ અસિદ્ધો પરમત્થતો કાલો. ધમ્મપ્પવત્તિં પન ઉપાદાય કપ્પનામત્તસિદ્ધાય લોકસમઞ્ઞાય અતીતાદિવિભાગતો વોહરીયતીતિ વોહારમત્તકોતિ દટ્ઠબ્બો.

સભાવનિયતિયદિચ્છાદયોપિ અસિદ્ધા. કિં કારણા? લક્ખણાભાવા. ન હિ સભાવતો નિયતિયદિચ્છા સમ્ભવતિ. અઞ્ઞથા એવંવિધો કોચિ ભાવો અત્થિ ચે, તેસં સભાવસઙ્ખાતેન લક્ખણેન ભવિતબ્બં, પતિટ્ઠાપકહેતુના ચ ન ચત્થિ. કેવલં પનેતે વાદા વિમદ્દિયમાના અહેતુવાદે એવ તિટ્ઠન્તિ, ન ચાહેતુકં લોકવિચિત્તં વિસેસાભાવપ્પસઙ્ગતો. અહેતુકભાવે હિ પવત્તિયા ત્વાયં નરસુરનિરયતિરચ્છાનાદીસુ ઇન્દ્રિયાદીનં વિસેસો, તસ્સ અભાવો આપજ્જતિ, ન ચાયં પણ્ડિતેહિ ઇચ્છિતો. કિઞ્ચ? દિટ્ઠભાવતો. દિટ્ઠા હિ ચક્ખાદિતો ચક્ખુવિઞ્ઞાણાદીનં બીજાદિતો અઙ્કુરાદીનં પવત્તિ, તસ્માપિ હેતુતોવાયં પવત્તિ. તથા પુરે પચ્છા ચ અભાવતો. યતો યતો હિ પચ્ચયસામગ્ગિતો યં યં ફલં નિબ્બત્તતિ, તતો પુબ્બે પચ્છા ચ ન તસ્સ નિબ્બત્તિ સમ્ભવતિ, કિઞ્ચ બહુના. યદિ અહેતુતો પવત્તિ સિયા, અહેતુકા પવત્તીતિ ઇમાપિ વાચા યથાસકપચ્ચયસમવાયતો પુરે પચ્છા ચ ભવેય્યું, ન ચ ભવન્તિ અલદ્ધપ્પચ્ચયત્તા, મજ્ઝે એવ ચ ભવન્તિ લદ્ધપ્પચ્ચયત્તા. એવં સબ્બેપિ સઙ્ખતા ધમ્માતિ ન સિજ્ઝતિ અહેતુવાદો. તસ્મિઞ્ચ અસિદ્ધે પવત્તિયા અહેતુભાવો વિય અહેતુપરિયાયવિસેસભૂતા સભાવનિયતિયદિચ્છાદયોપિ અસિદ્ધા એવ હોન્તીતિ વેદિતબ્બા.

યં પન કાણાદા ‘‘પરમાણવો નિચ્ચા, તેહિ દ્વિઅણુકાદિફલં નિબ્બત્તતિ, તઞ્ચ અનિચ્ચં , તસ્સ વસેનેતં લોકવિચિત્ત’’ન્તિ વદન્તિ, તમ્પિ મિચ્છાપરિકપ્પમત્તં. ન હિ પરમાણવો નામ સન્તિ અઞ્ઞત્ર ભૂતસઙ્ખાતા. સો પન અનિચ્ચોવ, ન ચ નિચ્ચતો અનિચ્ચસ્સ નિબ્બત્તિ યુત્તા તસ્સ કારણભાવાનુપપત્તિતો તથા અદસ્સનતો ચ. યદિ ચ સો કસ્સચિ કારણભાવં ગચ્છેય્ય, અનિચ્ચો એવ સિયા વિકારાપત્તિતો. ન ચાયં સમ્ભવો અત્થિ, યં વિકારં અનાપજ્જન્તમેવ કારણં ફલં નિબ્બત્તેય્યાતિ. વિકારઞ્ચે આપજ્જતિ, કુતસ્સ નિચ્ચતાવકાસો, તસ્મા વુત્તપ્પકારા પરમાણવો સત્તા અનિચ્ચા, અઞ્ઞેપિ નિચ્ચાદિભાવેન બાહિરકેહિ પરિકપ્પિતા અસિદ્ધા એવાતિ વેદિતબ્બં. તેન વુત્તં ‘‘**ધમ્મપ્પભેદતો પન અઞ્ઞસ્સ સચ્ચિકટ્ઠસ્સ અસિદ્ધત્તા**’’તિ.

એત્થાહ ''યદિ પરમત્થતો પુગ્ગલો ન ઉપલબ્ભતિ, એવં પન પુગ્ગલે અનુપલબ્ભમાને અથ કસ્મા ભગવા 'અત્થિ પુગ્ગલો અત્તહિતાય પટિપન્નો'તિ (અ॰ નિ॰ ૪.૯૫; કથા॰ ૨૨), 'ચત્તારોમે, ભિક્ખવે, પુગ્ગલા સન્તો સંવિજ્જમાના લોકસ્મિ'ન્તિ (અ॰ નિ॰ ૪.૯૫; કથા॰ ૨૨) ચ તત્થ તત્થ પુગ્ગલસ્સ અત્થિભાવં પવેદેસી''તિ. વિનેય્યજ્ઝાસયવસેન. તથા તથા વિનેતબ્બાનઞ્હિ પુગ્ગલાનં અજ્ઝાસયવસેન વિનેય્યદમનકુસલો સત્થા ધમ્મં દેસેન્તો લોકસમઞ્ઞાનુરૂપં તત્થ તત્થ પુગ્ગલગ્ગહણં કરોતિ, ન પરમત્થતો પુગ્ગલસ્સ અત્થિભાવતો.

અપિચ **અટ્ઠહિ** કારણેહિ ભગવા પુગ્ગલકથં કથેતિ હિરોત્તપ્પદીપનત્થં, કમ્મસ્સકતાદીપનત્થં, પચ્ચત્તપુરિસકારદીપનત્થં, આનન્તરિયદીપનત્થં, બ્રહ્મવિહારદીપનત્થં, પુબ્બેનિવાસદીપનત્થં, દક્ખિણાવિસુદ્ધિદીપનત્થં, લોકસમ્મુતિયા અપ્પહાનત્થઞ્ચાતિ. ''ખન્ધા ધાતૂ આયતનાનિ હિરીયન્તિ ઓત્તપ્પન્તી''તિ હિ વુત્તે મહાજનો ન જાનાતિ, સમ્મોહં આપજ્જતિ, પટિસત્તુ વા હોતિ ''કિમિદં ખન્ધા ધાતૂ આયતનાનિ હિરીયન્તિ ઓત્તપ્પન્તિ નામા''તિ. ''ઇત્થી હિરીયતિ ઓત્તપ્પતિ, પુરિસો, ખત્તિયો, બ્રાહ્મણો''તિ પન વુત્તે જાનાતિ, ન સમ્મોહં આપજ્જતિ, ન પટિસત્તુ હોતિ, તસ્મા ભગવા **હિરોત્તપ્પદીપનત્થં** પુગ્ગલકથં કથેતિ. ''ખન્ધા કમ્મસ્સકા, ધાતુયો આયતનાની''તિ વુત્તેપિ એસેવ નયો. તસ્મા **કમ્મસ્સકતાદીપનત્થમ્પિ** પુગ્ગલકથં કથેતિ. ''વેળુવનાદયો મહાવિહારા ખન્ધેહિ કારાપિતા, ધાતૂહિ, આયતનેહી''તિ વુત્તેપિ એસેવ નયો. તથા ''ખન્ધા માતરં જીવિતા વોરોપેન્તિ, પિતરં, અરહન્તં, રુહિરુપ્પાદકમ્મં, સઙ્ઘભેદકમ્મં કરોન્તિ, ધાતુયો, આયતનાની''તિ વુત્તેપિ, ''ખન્ધા મેત્તાયન્તિ , ધાતુયો, આયતનાની''તિ વુત્તેપિ, ''ખન્ધા પુબ્બેનિવાસં અનુસ્સરન્તિ, ધાતુયો, આયતનાની''તિ વુત્તેપિ એસેવ નયો. તસ્મા ભગવા **પચ્ચત્તપુરિસકારદીપનત્થં આનન્તરિયદીપનત્થં બ્રહ્મવિહારદીપનત્થં પુબ્બેનિવાસદીપનત્થઞ્ચ** પુગ્ગલકથં કથેતિ. ''ખન્ધા દાનં પટિગ્ગણ્હન્તિ, ધાતુયો, આયતનાની''તિ વુત્તેપિ મહાજનો ન જાનાતિ, સમ્મોહં આપજ્જતિ, પટિસત્તુ વા હોતિ ''કિમિદં ખન્ધા ધાતૂ આયતનાનિ પટિગ્ગણ્હન્તિ નામા''તિ. ''પુગ્ગલો પટિગ્ગણ્હાતી''તિ પન વુત્તે જાનાતિ, ન સમ્મોહં આપજ્જતિ, ન પટિસત્તુ હોતિ, તસ્મા ભગવા **દક્ખિણાવિસુદ્ધિદીપનત્થં** પુગ્ગલકથં કથેતિ. લોકસમ્મુતિઞ્ચ બુદ્ધા ભગવન્તો નપ્પજહન્તિ લોકસમઞ્ઞાય લોકાભિલાપે ઠિતાયેવ ધમ્મં દેસેન્તિ, તસ્મા ભગવા **લોકસમ્મુતિયા અપ્પહાનત્થમ્પિ** પુગ્ગલકથં કથેતીતિ ઇમેહિ **અટ્ઠહિ** કારણેહિ ભગવા પુગ્ગલકથં કથેતિ, ન પરમત્થતો પુગ્ગલસ્સ અત્થિભાવતોતિ વેદિતબ્બં.

ધમ્મપ્પભેદાકારેનેવાતિ યથાવુત્તરૂપાદિધમ્મપ્પભેદતો અઞ્ઞસ્સ સચ્ચિકટ્ઠસ્સ અસિદ્ધત્તા રૂપાદિધમ્મપ્પભેદાકારેનેવ પુગ્ગલસ્સ ઉપલદ્ધિયા ભવિતબ્બન્તિ અત્થો. તેન ''કિં તવ પુગ્ગલો ઉપલબ્ભમાનો રુપ્પનાકારેન ઉપલબ્ભતિ, ઉદાહુ અનુભવનસઞ્જાનનાભિસઙ્ખરણવિજાનનેસુ અઞ્ઞતરાકારેના''તિ દસ્સેતિ તબ્બિનિમુત્તસ્સ સભાવધમ્મસ્સ લોકે અભાવતો. અવિસેસવિસેસેહિ પુગ્ગલૂપલબ્ભસ્સ પટિઞ્ઞાપટિક્ખેપપક્ખા અનુજાનનાવજાનનપક્ખા. યદિપિમે દ્વેપિ પક્ખા અનુલોમપટિલોમનયેસુ લબ્ભન્તિ, આદિતો પન પઠમં ઠપેત્વા પવત્તો પઠમનયો, ઇતરો દુતિયન્તિ ઇમં નેસં વિસેસં દસ્સેન્તો ''**અનુજાનના...પે॰... વેદિતબ્બો**''તિ આહ. યથાધિકતાય લદ્ધિયા અનુલોમનતો ચેત્થ પઠમો નયો **અનુલોમપક્ખો**, તબ્બિલોમનતો ઇતરો **પટિલોમપક્ખો**તિ વુત્તોતિ વેદિતબ્બન્તિ.

તેન વત રેતિ એત્થ **તેના**તિ કારણવચનં. યેન પુગ્ગલૂપલબ્ભો પતિટ્ઠપીયતિ, તેન હેતુના. સ્વાયં હેતુ સાસનિકસ્સ બાહિરકસ્સ ચ વસેન હેટ્ઠા દસ્સિતો એવ. હેતુપતિરૂપકે ચાયં હેતુસમઞ્ઞા પરમત્થસ્સ અધિપ્પેતત્તા. હેટ્ઠા ''આજાનાહિ નિગ્ગહ''ન્તિ નિગ્ગહસ્સ સઞ્ઞાપનમત્તં કતં, તં ઇદાનિ ''યં તત્થ વદેસી''તિઆદિના

નિગમનરૂપેન મિચ્છાભાવદસ્સનેન ચ વિભાવિયમાનં પાકટભાવકરણતો આરોપિતં પતિટ્ઠાપિતં હોતીતિ અટ્ઠકથાયં ‘‘આરોપિતત્તા’’તિ વુત્તં.

એત્થ ચ ‘‘પુગ્ગલો ઉપલબ્ભતી’’તિ **પટિઞ્ઞાવયવો** સરૂપેનેવ દસ્સિતો. ‘‘તેના’’તિ ઇમિના સામઞ્ઞતો **હેતાવયવો** દસ્સિતો. ય્વાયં યસ્મા પટિઞ્ઞાધમ્મો હુત્વા સદિસપક્ખે વિજ્જમાનો, વિસદિસપક્ખે અવિજ્જમાનોયેવ હેતુ લક્ખણૂપપન્નો નામ હોતિ, ન ઇતરો, તસ્મા યત્થ સો વિજ્જતિ ન વિજ્જતિ ચ, સો સદિસાસદિસભાવભિન્નો દુવિધો **દિટ્ઠન્તાવયવો**. યથા રૂપાદિ ઉપલબ્ભતિ, તથા પુગ્ગલો. યથા ચ સસવિસાણં ન ઉપલબ્ભતિ, ન તથા પુગ્ગલોતિ **ઉપનયો**. સ્વાયં ‘‘વત્તબ્બે ખો પુગ્ગલો ઉપલબ્ભતિ સચ્ચિકટ્ઠપરમત્થેના’’તિ ઇમાય પાળિયા દીપિતો, યો અટ્ઠકથાયં સદ્ધિં હેતુદાહરણેહિ ‘‘પાપના’’તિ વુત્તો. **નિગમનં** પાળિયં સરૂપેનેવ આગતં, યા અટ્ઠકથાયં ‘‘રોપના’’તિ વુત્તાતિ. એવં પોરાણેન ઞાયક્કમેન સાધનાવયવા નિદ્ધારેત્વા યોજેતબ્બા.

ઇદાનિ વત્તનેન પરપક્ખુપલક્ખિતે હેતુદાહરણે અન્વયબ્યતિરેકદસ્સનવસેન નિદ્ધારેત્વા સાધનપયોગો યોજેતબ્બો. **કારણં વત્તબ્બન્તિ** કિમેત્થ વત્તબ્બં. હેતુદાહરણેહિયેવ હિ સપરપક્ખાનં સાધનં દૂસનં વા, ન પટિઞ્ઞાય, તસ્સા સાધેતબ્બાદિભાવતો. તં પન દ્વયં ‘‘તેન વત રે’’તિઆદિપાળિયા વિભાવિતં. અટ્ઠકથાયં પાપનારોપનાસીસેન દસ્સિતં. પટિઞ્ઞાઠપના પન તેસં વિસયદસ્સનં કથાયં તંમૂલતાયાતિ વેદિતબ્બં. તેનાહ **‘‘યં પન વક્ખતી’’**તિઆદિ. તેનેવ ચ અટ્ઠકથાયં ‘‘ઇદં અનુલોમ…પે॰… એકં ચતુક્કં વેદિતબ્બ’’ન્તિ વક્ખતિ. તથા ચાહ **‘‘યથા પન તત્થા’’**તિઆદિ. **નિગ્ગહોવ વિસું વુત્તો**, ન પટિકમ્મન્તિ અધિપ્પાયો. વિસું વુત્તોતિ ચ પાપનારોપનાહિ અસમ્મિસ્સં કત્વા વિસું અઙ્ગભાવેન વુત્તો, ન તદઞ્ઞતરો વિય તદન્તોગધભાવેન વુત્તો, નાપિ ઠપના વિય અગણનુપગભાવેનાતિ અત્થો. **યે પના**તિ પદકારે સન્ધાયાહ. **દુતિયે…પે॰… આપજ્જતિ** તત્થ નિગ્ગહસ્સ અયથાભૂતત્તા પટિકમ્મસ્સ ચ યથાભૂતભાવતોતિ અધિપ્પાયો.

૨. પરમત્થતો પુગ્ગલં નાનુજાનાતિ, વોહારતો પન અનુજાનાતીતિ સકવાદિમતં જાનન્તેનપિ પરવાદિના છલવસેન વિભાગં અકત્વા ‘‘પુગ્ગલો નુપલબ્ભતિ સચ્ચિકટ્ઠપરમત્થેના’’તિ પુચ્છાય કતાય સકવાદી તત્થ અયં પુગ્ગલવાદી, ઇમસ્સ લદ્ધિ પટિક્ખિપિતબ્બાતિ પરમત્થસચ્ચં સન્ધાયાહ ‘‘આમન્તા’’તિ. ‘‘ન ઉપલબ્ભતી’’તિ હિ વુત્તં હોતિ. પુન ઇતરો સમ્મુતિસચ્ચં સન્ધાય ‘‘યો સચ્ચિકટ્ઠો’’તિઆદિમાહ. તસ્સત્થો – યો લોકવોહારસિદ્ધો સચ્ચિકટ્ઠો, તતો એવ કેનચિ અપટિક્ખિપિતબ્બતો પરમત્થતો તતો સો પુગ્ગલો નુપલબ્ભતીતિ. પુન સકવાદી પુબ્બે પરમત્થસચ્ચવસેન પુગ્ગલે પટિક્ખિત્તે ઇદાનિ સમ્મુતિસચ્ચવસેનાયં પુચ્છાતિ મન્ત્વા તં અપ્પટિક્ખિપન્તો ‘‘ન હેવં વત્તબ્બે’’તિ આહ. તેનાહ **‘‘અત્તના અધિપ્પેતં સચ્ચિકટ્ઠમેવાતિ સમ્મુતિસચ્ચં સન્ધાયાતિ અધિપ્પાયો’’**તિ . એવમવટ્ઠિતે **‘‘યદિ પરવાદિના…પે॰… નારભિતબ્બા’’**તિ ઇદં ન વત્તબ્બં પઠમપુચ્છાય પરમત્થસચ્ચસ્સ સચ્ચિકટ્ઠોતિ અધિપ્પેતત્તા. **‘‘અથ સકવાદિના…પે॰… આપજ્જતી’’**તિ ઇદમ્પિ ન વત્તબ્બં દુતિયપુચ્છાય સમ્મુતિસચ્ચસ્સ સચ્ચિકટ્ઠોતિ અધિપ્પેતત્તા.

યદિ ઉભયં અધિપ્પેતન્તિ ઇદં યદિ પઠમપુચ્છં સન્ધાય, તદયુત્તં તસ્સા પરમત્થસચ્ચસ્સેવ વસેન પવત્તત્તા. અથ દુતિયપુચ્છં સન્ધાય, તસ્સા સમ્મુતિસચ્ચવસેન પઠમત્થં વત્વા પુન મિસ્સકવસેન વત્તું **‘‘સમ્મુતિસચ્ચપરમત્થસચ્ચાનિ વા એકતો કત્વાપિ એવમાહા’’**તિ વુત્તત્તા તમ્પિ ન વત્તબ્બમેવ. **દ્વેપિ સચ્ચાની**તિ સમ્મુતિપરમત્થસચ્ચાનિ. તેસુ પરમત્થસચ્ચસ્સેવ નિપ્પરિયાયેન સચ્ચિકટ્ઠપરમત્થભાવો, ઇતરસ્સ ઉપચારેન. તથા ચ વુત્તં ‘‘માયા મરીચિ…પે॰… ઉત્તમટ્ઠો’’તિ. તસ્મા સમ્મુતિસચ્ચવસેન ઉપલદ્ધિં ઇચ્છન્તેનપિ

પરમત્થસચ્ચવસેન અનિચ્છન્તો ‘‘પુગ્ગલો ઉપલબ્ભતિ સચ્ચિકટ્ઠપરમત્થેના’’તિઆદિના અનુયોગો યુત્તો. ‘‘પધાનપ્પધાનેસુ પધાને કિચ્ચસિદ્ધી’’તિ એતેનેવ ‘‘**ન ચ સચ્ચિકટ્ઠેકદેસેન અનુયોગો**’’તિઆદિ નિવત્તિતઞ્ચ હોતિ સચ્ચિકટ્ઠેકદેસભાવસ્સેવ અસિદ્ધત્તા. **નાસ્સ પરમત્થસચ્ચતા અનુયુઞ્જિતબ્બા**તિ અસ્સ સચ્ચિકટ્ઠસ્સ પરમત્થસચ્ચતા પરવાદિના ન અનુયુઞ્જિતબ્બા ‘‘પુગ્ગલો નુપલબ્ભતિ સચ્ચિકટ્ઠપરમત્થેના’’તિ સકવાદિનોપિ સચ્ચિકટ્ઠપરમત્થતો તસ્સ ઇચ્છિતબ્બત્તાતિ અધિપ્પાયો. **વોહરિતસચ્ચિકટ્ઠસ્સ અત્તના અધિપ્પેતસચ્ચિકટ્ઠતાપિ** યુત્તા તસ્સ તેન અધિપ્પેતત્તા. સ્વાયમત્થો હેટ્ઠા દસ્સિતોયેવ. **વુત્તનયોવ દોસો**તિ ‘‘દ્વેપિ સચ્ચાની’’તિઆદિના અનન્તરમેવ વુત્તં સન્ધાયાહ. તસ્સ પન અદોસભાવો દસ્સિતોયેવ. **અથ ન** ઇતિ અથ ન ભૂતસભાવત્થેન ઉપલબ્ભેય્યાતિ યોજના. **વત્તબ્બો**તિ યદેત્થ વત્તબ્બં, તં ‘‘યો લોકવોહારસિદ્ધો’’તિઆદિના વુત્તમેવ, તસ્મા એત્થ ‘‘પરમત્થતો પુગ્ગલં નાનુજાનાતી’’તિઆદિના અધિપ્પાયમગ્ગનં દટ્ઠબ્બં.

અનુઞ્ઞેય્યમેતં સિયાતિ એતં અનુપલબ્ભનં પઠમપુચ્છાયં વિય દુતિયપુચ્છાયમ્પિ અનુજાનિતબ્બં સિયા. **ન વા કિઞ્ચિ વત્તબ્બન્તિ** અથ વા કિઞ્ચિ ન વત્તબ્બં ઠપનીયત્તા પઞ્હસ્સ. તથા હિસ્સ ઠપનીયાકારં દસ્સેન્તો ‘‘**યથા હી**’’તિઆદિમાહ. એત્થ ચ કામં સચ્ચદ્વયાકારેન પુગ્ગલો નુપલબ્ભતિ, સમ્મુતિયાકારેન પન નુપલબ્ભતીતિ ઉપલબ્ભનભાવસ્સ વસેન પટિક્ખેપો કતોતિ અયમેત્થ અધિપ્પાયો દટ્ઠબ્બો. **અનુઞ્ઞાતં પટિક્ખિત્તઞ્ચા**તિ પઠમપુચ્છાયં અનુઞ્ઞાતં, દુતિયપુચ્છાયં પટિક્ખિત્તં. **એતં છલવાદં નિસ્સાયા**તિ એતં એકંયેવ વત્થું ઉદ્દિસ્સ અનુજાનનપટિક્ખિપનાકારં છલવચનં નિસ્સાય. ત્વં નિગ્ગહેતબ્બોતિ યોજના. **સમ્ભવન્તસ્સ સામઞ્ઞેના**તિ નિગ્ગહટ્ઠાનભાવેન સમ્ભવન્તસ્સ અનુલોમનયેન અનુજાનનપટિક્ખેપસ્સ સમાનભાવેન. **અસમ્ભવન્તસ્સ કપ્પનન્તિ** પચ્ચનીકનયેન તસ્સ નિગ્ગહટ્ઠાનભાવેન અસમ્ભવન્તસ્સ તથા કપ્પનં સંવિધાનં છલવાદો ભવિતું અરહતિ. ‘‘અત્થવિકપ્પુપપત્તિયા વચનવિઘાતો છલ’’ન્તિ વુત્તોવાયમત્થો. **તેના**તિ યથાવુત્તકપ્પનં છલવાદોતિ વુત્તત્તા. વચનસામઞ્ઞમત્તં કપ્પિતં છલં વદતિ એતેનાતિ છલવાદો. તેન વુત્તં ‘‘**છલવાદસ્સ કારણત્તા છલવાદો**’’તિ. **વચનસામઞ્ઞમત્તં** અત્થભૂતં તદત્થં છલવાદં નિસ્સાય. ‘‘**વિચારેતબ્બ**’’ન્તિ વુત્તં, કિમેત્થ વિચારેતબ્બં. યદિપિ પક્ખસ્સ ઠપનામૂલકં અનુજાનનાવજાનનાનં મિચ્છાભાવદસ્સનં તબ્બિસયત્તા, પાપનારોપનાહિ એવ પન સો વિભાવીયતિ, ન ઠપનાયાતિ પાકટોયમત્થો.

૪-૫. તેનાતિ સકવાદિના. **તેન નિયામેના**તિ યેન નિયામેન સકવાદિના ચતૂહિ પાપનારોપનાહિસ્સ નિગ્ગહો કતો, તેન નિયામેન નયેન. સો નિગ્ગહો દુક્કટો અનિગ્ગહોયેવાતિ દસ્સેન્તો આહ ‘‘**અનિગ્ગહભાવસ્સ વા ઉપગમિતત્તા**’’તિ, પાપિતત્તાતિ અત્થો. **એવમેવા**તિ યથા ‘‘તયા મમ કતો નિગ્ગહો’’તિઆદિના અનિગ્ગહભાવૂપનયો વુત્તો, એવમેવ. **એતસ્સા**તિ ‘‘તેન હી’’તિઆદિના ઇમાય પાળિયા વુત્તસ્સ.

અનુલોમપચ્ચનીકવણ્ણના નિટ્ઠિતા.

૨. પચ્ચનીકાનુલોમવણ્ણના

૭-૧૦. અઞ્ઞેનાતિ સમ્મુતિસચ્ચભૂતેન. **પરસ્સા**તિ સકવાદિનો. સો હિ પરવાદિના પરો નામ હોતિ. પટિઞ્ઞાપટિક્ખેપાનં ભિન્નવિસયત્તા ‘‘**અવિરોધિતત્તા**’’તિ વુત્તં. અભિન્નાધિકરણં વિય હિ અભિન્નવિસયમેવ વિરુદ્ધં નામ સિયા, ન ઇતરન્તિ અધિપ્પાયો. તમેવત્થં વિભાવેતું ‘‘**ન હિ...પે॰... આપજ્જતી**’’તિ આહ. યદિ એવં કથમિદં નિગ્ગહટ્ઠાનં જાતન્તિ આહ ‘‘**અત્તનો પના**’’તિઆદિ. તેન પટિઞ્ઞાન્તરં નામ અઞ્ઞમેવેતં નિગ્ગહટ્ઠાનન્તિ દસ્સેતિ.

પચ્ચનીકાનુલોમવણ્ણના નિટ્ઠિતા.

સુદ્ધસચ્ચિકટ્ઠવણ્ણના નિટ્ઠિતા.

૨. ઓકાસસચ્ચિકટ્ઠો

૧. અનુલોમપચ્ચનીકવણ્ણના

૧૧. સામઞ્ઞેન વુત્તં વિસેસનિવિટ્ઠં હોતીતિ આહ **"સબ્બત્થાતિ સબ્બસ્મિં સરીરેતિ અયમત્થો"**તિ. સામઞ્ઞજોતના હિ વિસેસે અવતિટ્ઠતીતિ વિસેસત્થિના વિસેસો અનુપયુજ્જિતબ્બોતિ. **એતેના**તિ દેસવસેન સબ્બત્થ પટિક્ખેપવચનેન.

૩. કાલસચ્ચિકટ્ઠો

૧. અનુલોમપચ્ચનીકવણ્ણના

૧૨. મજ્ઝિમજાતિકાલેતિ પચ્ચુપ્પન્નત્તભાવકાલે. અત્તભાવો હિ ઇધ ''જાતી''તિ અધિપ્પેતો. તતો અતીતો પુરિમજાતિકાલો, અનાગતો પચ્છિમજાતિકાલો. **ઇમેસુ તીસૂ**તિ સબ્બત્થ, સબ્બદા, સબ્બેસૂતિ ઇમેસુ તીસુ નયેસુ. પાઠસ્સ સંખિત્તતા સુવિઞ્ઞેય્યાતિ તં ઠપેત્વા અત્થસ્સ સદિસતં વિભાવેન્તો **"ઇધાપિ હિ...પે॰... યોજેતબ્બ"**ન્તિ આહ. એત્થાપિ ''ન કેનચિ સભાવેન પુગ્ગલો ઉપલબ્ભતી''તિ અયમત્થો વુત્તો હોતિ. ન હિ કેનચિ સભાવેન ઉપલબ્ભમાનસ્સ સકલેકદેસવિનિમુત્તો પવત્તિકાલો નામ અત્થીતિ.

૪. અવયવસચ્ચિકટ્ઠો

૧. અનુલોમપચ્ચનીકવણ્ણના

૧૩. તતિયનયે ન સબ્બેકધમ્મવિનિમુત્તં પવત્તિટ્ઠાનં નામ અત્થીતિ યોજેતબ્બં.

ઓકાસાદિસચ્ચિકટ્ઠો

૨. પચ્ચનીકાનુલોમવણ્ણના

૧૪. અનુલોમપઞ્ચકસ્સાતિઆદિમ્હિ અટ્ઠકથાવચને. પુન **તત્થા**તિ યથાવુત્તે અટ્ઠકથાવચને, તેસુ વા અનુલોમપઞ્ચકપચ્ચનીકેસુ. **સબ્બત્થ પુગ્ગલો નુપલબ્ભતી**તિઆદિકસ્સ પાઠપ્પદેસસ્સ અત્થો ''સરીરં સન્ધાયા''તિઆદિના અટ્ઠકથાયં વુત્તનયેન વેદિતબ્બો અત્થો. **પટિકમ્માદિપાળિ**ન્તિ પટિકમ્મનિગ્ગહઉપનયનનિગમનપાળિં. **તીસુ મુખેસૂ**તિ ''સબ્બત્થા''તિઆદિના વુત્તેસુ તીસુ વાદમુખેસુ. પચ્ચનીકસ્સ પાળિ વુત્તાતિ સમ્બન્ધો. **તન્તિ** પાળિં. સઙ્ખિપિત્વા આગતત્તા **સરૂપેન અવુત્તે. સુદ્ધિક...પે॰... વુત્તં હોતિ** તત્થ ''સબ્બત્થા''તિઆદિના સરીરાદિનો પરામસનં નત્થિ, ઇધ અત્થીતિ અયમેવ વિસેસો, અઞ્ઞં સમાનન્તિ.

સચ્ચિકટ્ઠવણ્ણના નિટ્ઠિતા.

૫. સુદ્ધિકસંસન્દનવણ્ણના

૧૭-૨૭. સચ્ચિકટ્ઠસ્સ, સચ્ચિકટ્ઠે વા સંસન્દનં સચ્ચિકટ્ઠસંસન્દનન્તિ સમાસદ્વયં ભવતીતિ દસ્સેન્તો ''**સચ્ચિકટ્ઠસ્સા**''તિઆદિમાહ. તત્થ **સચ્ચિકટ્ઠસ્સ પુગ્ગલસ્સા**તિ સચ્ચિકટ્ઠસભાવસ્સ પરમત્થતો વિજ્જમાનસભાવસ્સ પુગ્ગલસ્સ. **રૂપાદીહિ સદ્ધિં સંસન્દન**ન્તિ સચ્ચિકટ્ઠતાસામઞ્ઞેન રૂપાદીહિ સમીકરણં. **સચ્ચિકટ્ઠે**તિ સચ્ચિકટ્ઠહેતુ, તત્થ વા તં અધિટ્ઠાનં કત્વા. ''તુલ્યયોગે સમુચ્ચયો''તિ સમુચ્ચયત્થત્તા એવ ચ-કારસ્સ સચ્ચિકટ્ઠેન ઉપલદ્ધિસામઞ્ઞેન ઇધ રૂપમાહટન્તિ તસ્સ ઉદાહટભાવો યુત્તોતિ ''**યથારૂપ''ન્તિ નિદસ્સનવસેન અત્થો વુત્તો**, અઞ્ઞથા ઇધ રૂપસ્સ આહરણમેવ કિમત્થિયં. એવં સેસધમ્મેસુપિ. યા પનેત્થ અઞ્ઞત્તપુચ્છા, સાપિ નિદસ્સનત્થં ઉપબ્રૂહેતિ અઞ્ઞત્તનિબન્ધનત્તા તસ્સ. ઓપમ્મસંસન્દને પન નિદસ્સનત્થો ગાહીયતીતિ ઇમસ્મિં સુદ્ધિકસંસન્દને કેવલં સમુચ્ચયવસેનેવ અત્થદસ્સનં યુત્તન્તિ અધિપ્પાયો. રૂપાદીનિ ઉપાદાપઞ્ઞત્તિમત્તત્તા પુગ્ગલસ્સ સો તેહિ અઞ્ઞો, અનઞ્ઞો ચાતિ ન વત્તબ્બોતિ અયં સાસનક્કમોતિ આહ ''**રૂપાદીહિ...પે॰... સમયો**''તિ. **અનુઞ્ઞાયમાને**તિ તસ્મિં સમયે સુત્તે ચ અપ્પટિક્ખિપિયમાને. અયઞ્ચ અત્થો સાસનિકસ્સ પરવાદિનો વસેન વુત્તોતિ વેદિતબ્બં.

''**આજાનાહિ નિગ્ગહ''ન્તિ પાઠો દિટ્ઠો ભવિસ્સતિ**, અઞ્ઞથા ''પટિલોમપઞ્ચકાનિ દસ્સિતાનિ, પટિકમ્મચતુક્કાદીનિ સંખિત્તાની''તિ ન સક્કા વત્તુન્તિ અધિપ્પાયો. ચોદનાય વિના પરવાદિનો પટિજાનાપનં નત્થીતિ વુત્તં ''**પટિજાનાપનત્થન્તિ...પે॰... ચોદનત્થ**''ન્તિ. ચોદનાપુબ્બકઞ્હિ તસ્સ પટિજાનાપનં. તેન ફલવોહારેન કારણં વુત્તન્તિ દસ્સેતિ. **અબ્યાકતત્તા**તિ અબ્યાકરણીયત્તા, ભગવતા વા ન બ્યાકતત્તા. **યદિ ઠપનીયત્તા પટિક્ખિપિતબ્બ**ન્તિ ઇમસ્મિં પચ્ચનીકનયે ઠપનીયત્તા પઞ્હસ્સ સકવાદિના પટિક્ખિપિતબ્બં. **પરેનપી**તિ પરવાદિનાપિ ઠપનીયત્તા લદ્ધિમેવ નિસ્સાય અનુલોમનયે પટિક્ખેપો કતોતિ **અયમેત્થ** સુદ્ધિકસંસન્દનાય **અધિપ્પાયો યુત્તો** અનુલોમેપિ રૂપાદીહિ અઞ્ઞત્તચોદનાયમેવ પરવાદિના પટિક્ખેપસ્સ કતત્તાતિ અધિપ્પાયો.

સુદ્ધિકસંસન્દનવણ્ણના નિટ્ઠિતા.

૬. ઓપમ્મસંસન્દનવણ્ણના

૨૮-૩૬. ઉપલદ્ધિસામઞ્ઞેન અઞ્ઞત્તપુચ્છા ચાતિ ઇમિના દ્વયમ્પિ ઉદ્ધરતિ ઉપલદ્ધિસામઞ્ઞેન અઞ્ઞત્તપુચ્છા, ઉપલદ્ધિસામઞ્ઞેન પુચ્છા ચાતિ. તત્થ પચ્છિમં સન્ધાયાહ ''**દ્વિન્નં સમાનતા**''તિઆદિ. તસ્સત્થો – દ્વિન્નં રૂપવેદનાનં વિય રૂપપુગ્ગલાનં સચ્ચિકટ્ઠેન સમાનતા તેસં અઞ્ઞત્તસ્સ કારણં યુત્તં ન હોતિ. **અથ ખો...પે॰... ઉપલબ્ભનીયતા**તિ ઇદઞ્ચ સંસન્દનં વિચારેતબ્બં. અયં હેત્થ અધિપ્પાયો – યદિ સચ્ચિકટ્ઠસામઞ્ઞેન રૂપપુગ્ગલાનં ઉપલદ્ધિસામઞ્ઞં ઇચ્છિતં, તેનેવ નેસં અઞ્ઞત્તમ્પિ ઇચ્છિતબ્બં. અથ પરમત્થવોહારભેદતો તેસં અઞ્ઞત્તં ન ઇચ્છિતં, તતો એવ ઉપલદ્ધિસામઞ્ઞમ્પિ ન ઇચ્છિતબ્બન્તિ.

૩૭-૪૫. ઉપલદ્ધીતિ પુગ્ગલસ્સ ઉપલદ્ધિ વિજ્જમાનતા. ''પટિકમ્મપઞ્ચક''ન્તિ વિઞ્ઞાયતીતિ યોજના.

ઓપમ્મસંસન્દનવણ્ણના નિટ્ઠિતા.

૭. ચતુક્કનયસંસન્દનવણ્ણના

૪૬-૫૨. **એકધમ્મતોપીતિ** સત્તપઞ્ઞાસાય સચ્ચિકટ્ઠેસુ એકધમ્મતોપિ. એતેન તતો સબ્બતોપિ પુગ્ગલસ્સ અઞ્ઞત્તાનનુજાનનં દસ્સેતિ. તેનાહ અટ્ઠકથાયં ‘‘સકલં પરમત્થસચ્ચં સન્ધાયા’’તિ. **રૂપાદિએકેકધમ્મવસેન નાનુયુઞ્જિતબ્બો** અવયવબ્યતિરેકેન સમુદાયસ્સ અભાવતો. યસ્મા પન સમુદાયાવયવા ભિન્નસભાવા, તસ્મા ‘‘**સમુદાયતો...પે॰... નિગ્ગહારહો સિયા**’’તિ પરવાદિનો આસઙ્કમાહ. **એતં વચનોકાસ**ન્તિ યદિપિ સત્તપઞ્ઞાસધમ્મસમુદાયતો પુગ્ગલસ્સ અઞ્ઞત્તં ન ઇચ્છતિ તબ્બિનિમુત્તસ્સ સચ્ચિકટ્ઠસ્સ અભાવતો, તદેકદેસતો પનસ્સ અનઞ્ઞત્તમ્પિ ન ઇચ્છતેવ. ન હિ સમુદાયો અવયવો હોતીતિ. તસ્મા ‘‘તં પટિક્ખિપતો કિં નિગ્ગહટ્ઠાનન્તિ વત્તું મા લબ્ભેથા’’તિ દસ્સેતું ‘‘**અયઞ્ચા**’’તિઆદિ વુત્તં. રૂપાદિધમ્મપ્પભેદવિભાગમુખેનેવ અનવસેસતો પુગ્ગલોતિ ગહણાકારદસ્સનવસેન પવત્તો પઠમવિકપ્પો, દુતિયો પન અવિભાગતો પરમત્થસચ્ચભાવસામઞ્ઞેનાતિ અયં ઇમેસં દ્વિન્નં વિકપ્પાનં વિસેસો. **ઇતી**તિ વુત્તપ્પકારપરામસનન્તિ આહ ‘‘**એવ**’’ન્તિ.

સભાવવિનિબ્ભોગતોતિ સભાવેન વિનિબ્ભુજ્જિતબ્બતો. સભાવભિન્નો હિ ધમ્મો તદઞ્ઞધમ્મતો વિનિબ્ભોગં લભતિ. તેનાહ ‘‘**રૂપતો અઞ્ઞસભાગત્તા**’’તિ. **રૂપવજ્જે**તિ રૂપધમ્મવજ્જે . **તીસુપી**તિ ‘‘રૂપસ્મિં પુગ્ગલો, અઞ્ઞત્ર રૂપા, પુગ્ગલસ્મિં રૂપ’’ન્તિ ઇમેસુ એવં પવત્તેસુ તીસુપિ અનુયોગેસુ. સાસનિકો એવાયં પુગ્ગલવાદીતિ કત્વા આહ ‘‘**ન હિ સો સક્કાયદિટ્ઠિં ઇચ્છતી**’’તિ. ‘‘રૂપવા’’તિ ઇમિના રૂપેન સકિઞ્ચનતાવ આપીયતિ, ન રૂપાયત્તવુત્તિતાતિ આહ ‘‘**અઞ્ઞત્ર રૂપાતિ એત્થ ચ રૂપવા પુગ્ગલોતિ અયમત્થો સઙ્ગહિતો**’’તિ.

ચતુક્કનયસંસન્દનવણ્ણના નિટ્ઠિતા.

નિટ્ઠિતા ચ સંસન્દનકથાવણ્ણના.

૮. લક્ખણયુત્તિવણ્ણના

૫૪. લક્ખણયુત્તિકથાયં ‘‘છલવસેન પન વત્તબ્બં આજાનાહિ નિગ્ગહ’’ન્તિ પાઠો ગહેતબ્બો.

લક્ખણયુત્તિવણ્ણના નિટ્ઠિતા.

૯. વચનસોધનવણ્ણના

૫૫-૫૯. પદદ્વયસ્સ અત્થતો એકત્તેતિ પદદ્વયસ્સ એકત્તત્થે સતીતિ અત્થો. પરિકપ્પવચનઞ્હેતં દોસદસ્સનત્થં ‘‘એવં સન્તે અયં દોસો’’તિ. તયિદં એકત્તં ઉપલબ્ભતિ એવાતિ પચ્છિમપદાવધારણં વેદિતબ્બં. ‘‘કેહિચિ પુગ્ગલો કેહિચિ ન પુગ્ગલો’’તિ બ્યભિચારદસ્સનતો પરેન ન સમ્પટિચ્છિતન્તિ કત્વા તમેવ અસમ્પટિચ્છિતત્તં વિભાવેન્તો ‘‘**પુગ્ગલસ્સ હી**’’તિઆદિમાહ. તત્થ **અવિભજિતબ્બત**ન્તિ ‘‘ઉપલબ્ભતિ ચા’’તિ એવં અવિભજિતબ્બતં. **વિભજિતબ્બત**ન્તિ ‘‘પુગ્ગલો ચ તદઞ્ઞઞ્ચ ઉપલબ્ભતી’’તિ એવં વિભજિતબ્બતં. એતેન ‘‘પુગ્ગલો ઉપલબ્ભતિ એવા’’તિ પચ્છિમપદાવધારણં વેદિતબ્બં, ન ‘‘પુગ્ગલો એવ ઉપલબ્ભતી’’તિ ઇમમત્થં દસ્સેતિ. **તં વિભાગ**ન્તિ યથાવુત્તં વિભજિતબ્બાવિભજિતબ્બં વિભાગં **વદતો** સકવાદિનો, અઞ્ઞસ્સ વા કસ્સચિ. **એતસ્સા**તિ પરવાદિનો . **યથાવુત્તવિભાગ**ન્તિ ‘‘પુગ્ગલો ઉપલબ્ભતિ...પે॰... કેહિચિ ન પુગ્ગલો’’તિ એવં પાળિયં વુત્તપ્પકારં વિભાગં. **યથાઆપાદિતેના**તિ ‘‘પુગ્ગલો ઉપલબ્ભતીતિ પદદ્વયસ્સ અત્થતો એકત્તે’’તિઆદિના આપાદિતપ્પકારેન. **ન ભવિતબ્બ**ન્તિ યદિપિ તેન પુગ્ગલો ઉપલબ્ભતિ એવ વુચ્ચતિ, ઉપલબ્ભતીતિ પન

પુગ્ગલો એવ ન વુચ્ચતિ, અથ ખો અઞ્ઞોપિ, તસ્મા યથાવુત્તેન પસઙ્ગેન ન ભવિતબ્બં. તેનાહ ''**મગ્ગિતબ્બો એત્થ અધિપ્પાયો**''તિ.

૬૦. **અત્થતો પુગ્ગલો નત્થીતિ વુત્તં હોતિ** અત્તસુઞ્ઞતાદસ્સનેન અનત્તલક્ખણસ્સ વિહિતત્તા.

વચનસોધનવણ્ણના નિટ્ઠિતા.

૧૦. પઞ્ઞત્તાનુયોગવણ્ણના

૬૧-૬૬. **રૂપકાયાવિરહં સન્ધાય આહ**, ન રૂપતણ્હાસબ્ભાવં. તથા સતિ અનેકન્તિકત્તા પટિક્ખિપિતબ્બમેવ સિયા, ન અનુજાનિતબ્બન્તિ. ''અત્થિતાયા''તિ આહાતિ સમ્બન્ધો. **કામીભાવસ્સ અનેકન્તિકત્તા** કસ્સચિ કામધાતૂપપન્નસ્સ **કામધાતુયા આયત્તત્તાભાવતો ચ** કદાચિ ભાવસ્સેવાતિ યોજના.

૬૭. **કાયાનુપસ્સનાયા**તિ કાયાનુપસ્સનાદેસનાય. સા હિ કાયકાયાનુપસ્સીનં વિભાગગ્ગહણસ્સ કારણભૂતા, કાયાનુપસ્સના એવ વા. **એવંલદ્ધિકત્તા**તિ અઞ્ઞો કાયો અઞ્ઞો પુગ્ગલોતિ એવંલદ્ધિકત્તા. **આહચ્ચ ભાસિત**ન્તિ ઠાનકરણાનિ આહન્ત્વા કથિતં, ભગવતા સામં દેસિતન્તિ અત્થો.

પઞ્ઞત્તાનુયોગવણ્ણના નિટ્ઠિતા.

૧૧. ગતિઅનુયોગવણ્ણના

૬૯-૭૨. યાનિસ્સ સુત્તાનિ નિસ્સાય લદ્ધિ ઉપ્પન્ના, તેસં દસ્સનતો પરતો ''તેન હિ પુગ્ગલો સન્ધાવતી''તિઆદિના પાળિ આગતા, પુરતો પન ''ન વત્તબ્બં પુગ્ગલો સન્ધાવતી''તિઆદિના, તસ્મા વુત્તં ''**દસ્સેન્તો...પે॰... ભવિતબ્બ**''ન્તિ. **દસ્સેત્વાતિ વા વત્તબ્બ**ન્તિ ''યાનિસ્સ...પે॰... તાનિ દસ્સેત્વા 'તેન હિ પુગ્ગલો સન્ધાવતી'તિઆદિમાહા''તિ વત્તબ્બન્તિ અત્થો. **દસ્સેન્તો**તિ વા ઇદં દસ્સનકિરિયાય ન વત્તમાનતામત્તવચનં, અથ ખો તસ્સા લક્ખણત્થવચનં, હેતુભાવવચનં વાતિ ન કોચિ દોસો.

૯૧. **સો વત્તબ્બો**તિ સો જીવસરીરાનં અનઞ્ઞતાપજ્જનાકારો વત્તબ્બો, નત્થીતિ અધિપ્પાયો. ''રૂપી અત્તા''તિ ઇમિસ્સા લદ્ધિયા વસેન ''યેન રૂપસઙ્ખાતેન અત્તનો સભાવભૂતેન સરીરેન સદ્ધિં ગચ્છતી''તિ એવં પન અત્થે સતિ સો આકારો વુત્તો એવ હોતિ, તથા ચ સતિ ''રૂપં પુગ્ગલોતિ અનનુઞ્ઞાતત્તા''તિ એવમ્પિ વત્તું ન સક્કા. યસ્મા પન ''ઇધ સરીરનિક્ખેપા''તિ અનન્તરં વક્ખતિ, તસ્મા ''સો વત્તબ્બો''તિ વુત્તં. **નિરયૂપગસ્સ પુગ્ગલસ્સ અન્તરાભવં ન ઇચ્છતી**તિ ઇદં પુરાતનાનં અન્તરાભવવાદીનં વસેન વુત્તં. અધુનાતના પન ''ઉદ્ધંપાદો તુ નારકો''તિ વદન્તા તસ્સપિ અન્તરાભવં ઇચ્છન્તેવ, કેચિ પન અસઞ્ઞૂપગાનં. અરૂપૂપગાનં પન સબ્બેપિ ન ઇચ્છન્તિ. તત્થ યે ''સઞ્ઞુપ્પાદા ચ પન તે દેવા તમ્હા કાયા ચવન્તી''તિ સુત્તસ્સ અત્થં મિચ્છા ગહેત્વા ચુતૂપપાતકાલેસુ અસઞ્ઞીનં સઞ્ઞા અત્થીતિ અન્તરાભવતોવ અસઞ્ઞૂપપત્તિં ઇચ્છન્તિ, તદઞ્ઞેસં વસેન ''સવેદનો...પે॰... પટિક્ખિપતી''તિ દસ્સેન્તો ''**યે પના**''તિઆદિમાહ. કે પનેવં ઇચ્છન્તિ? સબ્બત્થિવાદીસુ એકચ્ચે.

૯૨. **નેવસઞ્ઞાનાસઞ્ઞાયતને**તિ નેવસઞ્ઞાનાસઞ્ઞાયતને ભવે, અચિત્તુપ્પાદે વા સઞ્ઞા અત્થીતિ ઇચ્છન્તીતિ ન વત્તબ્બન્તિ સમ્બન્ધો. યતો સો સઞ્ઞાભવેન અસઙ્ગહિતો, ભવન્તરભાવેન ચ સઙ્ગહિતો.

૯૩. ઇન્ધનુપાદાનો અગ્ગિ વિય ઇન્ધનેન રૂપાદિઉપાદાનો પુગ્ગલો રૂપાદિના વિના નત્થીતિ એત્થ અયમધિપ્પાયવિભાવના – યથા ન વિના ઇન્ધનેન અગ્ગિ પઞ્ઞાપીયતિ, ન ચ તં અઞ્ઞં ઇન્ધનતો સક્કા પટિજાનિતું, નાપિ અનઞ્ઞં. યદિ હિ અઞ્ઞં સિયા, ન ઉણ્હં ઇન્ધનં સિયા, અથ અનઞ્ઞં, નિદહિતબ્બંયેવ દાહકં સિયા, એવં ન વિના રૂપાદીહિ પુગ્ગલો પઞ્ઞાપીયતિ, ન ચ તેહિ અઞ્ઞો, નાપિ અનઞ્ઞો સસ્સતુચ્છેદભાવપ્પસઙ્ગતોતિ પરવાદિનો અધિપ્પાયો. તત્થ યદિ અગ્ગિન્ધનોપમા લોકવોહારેન વુત્તા, અપળિત્તં કટ્ઠાદિઇન્ધનં નિદહિતબ્બઞ્ચ, પળિત્તં ભાસુરુણ્હં અગ્ગિદાહકઞ્ચ, તઞ્ચ ઓજટ્ઠમકરૂપં પબન્ધવસેન પવત્તં અનિચ્ચં સઙ્ખતં પટિચ્ચસમુપ્પન્નં. યદિ એવં પુગ્ગલો રૂપાદીહિ અઞ્ઞો અનિચ્ચો ચ આપન્નો, અથ પરમત્થતો ચ, તસ્મિંયેવ કટ્ઠાદિસઞ્ઞિતે રૂપસઙ્ઘાતપળિત્તે યં ઉસુમં સો અગ્ગિ તંસહજાતાનિ તીણિભૂતાનિ ઇન્ધનં. એવમ્પિ સિદ્ધં લક્ખણભેદતો અગ્ગિન્ધનાનં અઞ્ઞત્તન્તિ અગ્ગિ વિય ઇન્ધનતો રૂપાદીહિ અઞ્ઞો પુગ્ગલો અનિચ્ચો ચ આપજ્જતીતિ.

ગતિઅનુયોગવણ્ણના નિટ્ઠિતા.

૧૨. ઉપાદાપઞ્ઞત્તાનુયોગવણ્ણના

૯૭. નીલગુણયોગતો નીલો, નીલો એવ નીલકો, તસ્સ, અયં પનસ્સ નીલપઞ્ઞત્તિ નીલરૂપુપાદાનાતિ આહ ''**નીલં...પે॰... પઞ્ઞત્તી**''તિ. એવં પન પાઠે ઠિતે નીલં ઉપાદાય નીલોતિ કથમયં પદુદ્ધારોતિ આહ ''**નીલં રૂપં... પે॰... એત્થ યો પુટ્ઠો નીલં ઉપાદાય નીલો**''તિ. **એત્થા**તિ એતસ્મિં વચને. **તદાદીસૂ**તિ ''પીતં રૂપં ઉપાદાયા''તિઆદિકં અટ્ઠકથાયં **આદિ**-સદ્દેન ગહિતમેવ તદત્થદસ્સનવસેન ગણ્હાતિ.

૯૮. **વુત્તન્તિ** ''મગ્ગકુસલો''તિઆદીસુ છેકટ્ઠં સન્ધાય વુત્તં. **કુસલપઞ્ઞત્તિં** કુસલવોહારં.

૧૧૨. પુબ્બપક્ખં દસ્સેત્વા ઉત્તરમાહાતિ પરવાદી પુબ્બપક્ખં દસ્સેત્વા સકવાદિસ્સ ઉત્તરમાહ.

૧૧૫. ''રૂપં રૂપવા''તિઆદિનયપ્પવત્તં પરવાદિવાદં ભિન્દિતું ''યથા ન નિગળો નેગળિકો''તિઆદિના સકવાદિવાદો આરદ્ધોતિ આહ ''**યસ્સ રૂપં સો રૂપવાતિ ઉત્તરપક્ખે વુત્તં વચનં ઉદ્ધરિત્વા**''તિ.

૧૧૮. વિઞ્ઞાણનિસ્સયભાવૂપગમનન્તિ ચક્ખુવિઞ્ઞાણસ્સ નિસ્સયભાવૂપગમનં. તયિદં વિસેસનં **ચક્ખુસ્સા**તિ ઇમિનાવ સિદ્ધન્તિ ન કતં દટ્ઠબ્બં.

ઉપાદાપઞ્ઞત્તાનુયોગવણ્ણના નિટ્ઠિતા.

૧૩. પુરિસકારાનુયોગવણ્ણના

૧૨૩. કમ્માનન્તિ કુસલાકુસલકમ્માનં. તગ્ગહણેનેવ હિ તંતંકિચ્ચકરણીયે કિરિયાનમ્પિ સઙ્ગહો દટ્ઠબ્બો. **નિપ્ફાદકપ્પયોજકભાવેના**તિ કારકકારાપકભાવેન.

૧૨૫. કમ્મકારકસ્સ પુગ્ગલસ્સ **યો** અઞ્ઞો પુગ્ગલો કારકો. **તેનપી**તિ કારકકારકેનપિ. **તસ્સા**તિ કારકકારકસ્સ. **અઞ્ઞન્તિ** અઞ્ઞં કમ્મં. **એવન્તિ** ઇમિના વુત્તપ્પકારેન. તેહિ તેહિ કારકેહિ પુગ્ગલા વિય અઞ્ઞાનિ

કમ્માનિ કરીયન્તીતિ દસ્સેતિ. તેનાહ "**કમ્મવટ્ટસ્સ અનુપચ્છેદં વદન્તી**"તિ. એવં સન્તે પુગ્ગલસ્સ કારકો, કમ્મસ્સ કારકોતિ અયં વિભાગો ઇધ અનામટ્ઠો હોતિ, તથા ચ સતિ કારકપરમ્પરાય વચનં વિરુજ્ઝેય્યાતિ આહ "**પુગ્ગલસ્સ...પે॰... વિચારેતબ્બમેત**"ન્તિ. **તસ્સ કારક**ન્તિ પુગ્ગલસ્સ કારકં. **ઇદઞ્ચા**તિ ન કેવલં પુગ્ગલકારકસ્સ કમ્મકારકતાપત્તિયેવ દોસો, અથ ખો ઇદં કમ્મકારકતાય કારકપરમ્પરાપજ્જનમ્પિ વિચારેતબ્બં, ન યુજ્જતીતિ અત્થો. પુગ્ગલાનઞ્હિ પટિપાટિયા કારકભાવો કારકપરમ્પરા.

૧૭૦. એકો અન્તોતિ ''ગાહો''તિ સસ્સતગાહસઙ્ખાતો અન્તોતિ અત્થો.

૧૭૬. સિયા અઞ્ઞો, સિયા અનઞ્ઞો, સિયા ન વત્તબ્બો ''અઞ્ઞોતિ વા અનઞ્ઞોતિ વા''તિ , એવં પવત્તનિગણ્ઠવાદસદિસત્તા સો એવ એકો નેવ સો હોતિ, ન અઞ્ઞોતિ લદ્ધિમત્તં. તેનાહ "**ઇદં પન નત્થેવા**"તિ. **પરસ્સ ઇચ્છાવસેનેવા**તિ પરવાદિનો લદ્ધિવસેનેવ. **એકં અનિચ્છન્તસ્સા**તિ એકં ''સો કરોતિ, સો પટિસંવેદેતી''તિ ગહણં સસ્સતદિટ્ઠિભયેન પટિક્ખિપન્તસ્સ **ઇતરં** ઉચ્છેદગ્ગહણં આપન્નં. તઞ્ચ પટિક્ખિપન્તસ્સ અઞ્ઞં મિસ્સકં નિચ્ચાનિચ્ચગ્ગહણં, વિક્ખેપગ્ગહણઞ્ચ આપન્નં. **કારકવેદકિચ્છાય ઠત્વા**તિ સ્વેવ કારકો વેદકો ચાતિ ઇમસ્મિં આદાયે ઠત્વા. **તંતંઅનિચ્છાયા**તિ તસ્સ તસ્સ વાદસ્સ અસમ્પટિચ્છનેન. **આપન્નવસેનપી**તિ આપન્નગાહવસેનપિ અયં અનુયોગો વુત્તોતિ યોજના. **સબ્બેસં આપન્નત્તા**તિ હેટ્ઠા વુત્તનયેન સબ્બેસં વિકપ્પાનં અનુક્કમેન આપન્નત્તા નાયમનુયોગો કતોતિ યોજના. **એકેકસ્સેવા**તિ તેસુ વિસું વિસું એકેકસ્સેવ આપન્નત્તા. તન્તિવસેન પન તે વિકપ્પા એકજ્ઝં દસ્સેત્વાતિ અધિપ્પાયો. **એકતો યોજેતબ્બં** ચતુન્નમ્પિ પઞ્હાનં એકતો પુટ્ઠત્તા.

પુરિસકારાનુયોગવણ્ણના નિટ્ઠિતા.

કલ્યાણવગ્ગો નિટ્ઠિતો.

૧૪. અભિઞ્ઞાનુયોગવણ્ણના

૧૯૩. વિકુબ્બતીતિ એત્થ **ઇતિ**-સદ્દો આદિઅત્થો, પકારત્થો વા. તેન ''દિબ્બાય સોતધાતુયા સદ્દં સુણાતી''તિઆદિકં સઙ્ગણ્હાતિ. અભિઞ્ઞાનુયોગો દટ્ઠબ્બોતિ યોજના. **તદભિઞ્ઞાવતો**તિ આસવક્ખયાભિઞ્ઞાવતો. **અરહતો સાધન**ન્તિ અરહતો સચ્ચિકટ્ઠપરમત્થેન પુગ્ગલત્તાભાવસાધનં. **તબ્ભાવસ્સા**તિ અરહત્તસ્સ. અરહત્તધારાનઞ્હિ ખન્ધા નામ પુગ્ગલત્તં તસ્સપિ હોતીતિ.

અભિઞ્ઞાનુયોગવણ્ણના નિટ્ઠિતા.

૧૫-૧૮. ઞાતકાનુયોગાદિવણ્ણના

૨૦૯. તતિયકોટિભૂતસ્સાતિ તતિયકોટિસભાવસ્સ સઙ્ખતાસઙ્ખતવિનિમુત્તસભાવસ્સ. **સભાવસ્સા**તિ ચ સભાવધમ્મસ્સ. **લદ્ધિં નિગૂહિત્વા**તિ પુગ્ગલો નેવ સઙ્ખતો, નાસઙ્ખતોતિ લદ્ધિં અવિભાવેત્વા.

ઞાતકાનુયોગાદિવણ્ણના નિટ્ઠિતા.

૧૯. પટિવેધાનુયોગાદિવણ્ણના

૨૧૮. **પજાનનં નામ ન હોતિ** નિબ્બિદાદીનં અપ્પચ્ચયત્તા. પરિચ્છેદનસમત્થતઞ્ચ દસ્સેતીતિ સમ્બન્ધો.

૨૨૮. **સહરૂપભાવો** રૂપેન સમઙ્ગિતા, **વિનારૂપભાવો** તતો વિનિસ્સટતાતિ તદુભયં રૂપસ્સ અબ્ભન્તરગમનં બહિનિક્ખમનઞ્ચ હોતિ. તસ્મા તં દ્વયં સહરૂપભાવવિનારૂપભાવાનં લક્ખણવચનન્તિ વુત્તં.

૨૩૭. **ઓળારિકો**તિ થૂલો. આહિતો અહં માનો એત્થાતિ **અત્તા**, અત્તભાવો. સો એવ યથાસકં કમ્મુના પટિલભિતબ્બતો **પટિલાભો**. પદદ્વયેનપિ કામાવચરત્તભાવો કથિતો. **મનોમયો અત્તપટિલાભો** રૂપાવચરત્તભાવો. સો હિ ઝાનમનેન નિબ્બત્તત્તા મનોમયો. **અરૂપો અત્તપટિલાભો**તિ અરૂપાવચરત્તભાવો. સો હિ રૂપેન અમિસ્સિતત્તા અરૂપોતિ એવમેત્થ અત્થો વેદિતબ્બો. ‘‘અત્તા’’તિ પન જીવે લોકવોહારો નિરુળ્હો, અસતિપિ જીવે તથાનિરુળ્હં લોકવોહારં ગહેત્વા સમ્માસમ્બુદ્ધાપિ વોહરન્તીતિ દસ્સેન્તો ‘‘**ઇતિ ઇમા લોકસ્સ સમઞ્ઞા, યાહિ તથાગતો વોહરતી**’’તિ વત્વા ઇદાનિ યથા વોહરન્તિ, તં પકારં વિભાવેન્તો ‘‘**અપરામસ**’’ન્તિઆદિમાહ.

પચ્ચત્તસામઞ્ઞલક્ખણવસેનાતિ કક્ખળફુસનાદિસલક્ખણવસેન અનિચ્ચતાદિસામઞ્ઞલક્ખણવસેન ચ. **ઇમિના**તિ ‘‘પચ્ચત્તસામઞ્ઞલક્ખણવસેના’’તિઆદિના વુત્તેન પરમત્થતો પુગ્ગલાભાવવચનેન . **ઇતો પુરિમા**તિ તત્થ તત્થ સકવાદિપટિક્ખેપાદિવિભાવનવસેન પવત્તા ઇતો અત્થસંવણ્ણનતો પુરિમા. **ઇમિના**તિ વા ‘‘યથા રૂપાદયો ધમ્મા’’તિઆદિના અટ્ઠકથાયં વુત્તવચનેન. **યથા ચા**તિ એત્થ **ચ**-સદ્દો સમુચ્ચયત્થો. તેન સમઞ્ઞાનતિધાવનં સમ્પિણ્ડેતિ. ઇદં વુત્તં હોતિ – યથા પરામાસો ચ ન હોતિ જનપદનિરુત્તિયા અભિનિવિસિતબ્બતો, યથા ચ સમઞ્ઞાતિધાવનં ન હોતિ, એવં ઇતો પુરિમા ચ અત્થવણ્ણના યોજેતબ્બા. સમઞ્ઞાતિધાવને હિ સતિ સબ્બલોકવોહારૂપચ્છેદો સિયાતિ.

તસ્મા સચ્ચન્તિ યસ્મા તત્થ પરમત્થાકારં અનારોપેત્વા સમઞ્ઞં નાતિધાવન્તો કેવલં લોકસમ્મુતિયાવ વોહરતિ, તસ્મા સચ્ચં પરેસં અવિસંવાદનતો. **તથકારણ**ન્તિ તથો અવિતથો ધમ્મસભાવો કારણં પવત્તિહેતુ એતસ્સાતિ તથકારણં, પરમત્થવચનં, અવિપરીતધમ્મસભાવવિસયન્તિ અત્થો. તેનાહ ‘‘**ધમ્માનં તથતાય પવત્ત**’’ન્તિ.

પટિવેધાનુયોગાદિવણ્ણના નિટ્ઠિતા.

પુગ્ગલકથાવણ્ણના નિટ્ઠિતા.

૨. પરિહાનિકથા

૧. વાદયુત્તિપરિહાનિકથાવણ્ણના

૨૩૯. **ઇદં સુત્ત**ન્તિ ઇદં લક્ખણમત્તં દટ્ઠબ્બં. ‘‘પઞ્ચિમે, ભિક્ખવે, ધમ્મા સમયવિમુત્તસ્સ ભિક્ખુનો પરિહાનાય સંવત્તન્તી’’તિ (અ॰ નિ॰ ૫.૧૪૯-૧૫૦) ઇદમ્પિ હિ સુત્તં અનાગામિઆદીનંયેવ પરિહાનિનિસ્સયો, ન અરહતો. **સમયવિમુત્તો**તિ અટ્ઠસમાપત્તિલાભિનો સેક્ખસ્સેતં નામં. યથાહ –

‘‘કતમો ચ પુગ્ગલો સમયવિમુત્તો? ઇધેકચ્ચો પુગ્ગલો કાલેન કાલં સમયેન સમયં અટ્ઠ વિમોક્ખે કાયેન ફુસિત્વા વિહરતિ, પઞ્ઞાય ચસ્સ દિસ્વા એકચ્ચે આસવા પરિક્ખીણા હોન્તિ. અયં વુચ્ચતિ પુગ્ગલો

સમયવિમુત્તો’’તિ (પુ॰ પ॰ ૧).

‘‘પરિહાનિધમ્મો’’તિ ચ પુથુજ્જનો ચ એકચ્ચો ચ સેક્ખો અધિપ્પેતો, ન અરહાતિ. **તસ્મા**તિ યસ્મા યથાદસ્સિતાનિ સુત્તાનિ અનાગામિઆદીનં પરિહાનિલદ્ધિયા નિસ્સયો, ન અરહતો, તસ્મા. તં નિસ્સાય તં અપેક્ખિત્વા યસ્મા ‘‘અરહતોપી’’તિ એત્થ અરહતોપિ પરિહાનિ, કો પન વાદો અનાગામિઆદીનન્તિ અયમત્થો લબ્ભતિ, તસ્મા પિ-સદ્દસમ્પિણ્ડિતમત્થં દસ્સેન્તો ‘‘**અરહતોપિ…પે॰… યોજેતબ્બ**’’ન્તિ આહ. યસ્મા વા કામઞ્ચેત્થ દુતિયસુત્તં સેક્ખવસેન આગતં, પઠમતતિયસુત્તાનિ પન અસેક્ખવસેનપિ આગતાનીતિ તેસં લદ્ધિ, તસ્મા ‘‘અરહતોપી’’તિ અટ્ઠકથાયં વુત્તં. તેનાહ ‘‘**ઇદં સુત્તં અરહતો**’’તિઆદિ.

તતિયસ્મિન્તિ ‘‘સબ્બેસઞ્ઞેવ અરહન્તાનં પરિહાની’’તિ એતસ્મિં પઞ્હે. સો હિ ‘‘સબ્બેવ અરહન્તો’’તિઆદિના આગતેસુ તતિયો પઞ્હો. **તેસ**ન્તિ મુદિન્દ્રિયાનં. **તતિયસ્મિમ્પી**તિ **પિ**-સદ્દો વુત્તત્થસમુચ્ચયો. તેન પઠમપઞ્હં સમુચ્ચિનોતિ ‘‘તત્થપિ તિક્ખિન્દ્રિયા અધિપ્પેતા’’તિ.

સોયેવ ન પરિહાયતીતિ સોતાપન્નોયેવ સોતાપન્નભાવતો ન પરિહાયતીતિ અત્થો. ન ચેત્થ સકદાગામિભાવાપત્તિયા સોતાપન્નભાવાપગમો પરિહાનિ હોતિ વિસેસાધિગમભાવતો. પત્તવિસેસતો હિ પરિહાનીતિ. **ઇતરે**તિ સકદાગામિઆદિકા. **ઉપરિમગ્ગત્થાયા**તિ ઉપરિમગ્ગત્તયપટિલાભત્થાય ‘‘નિયતો’’તિ વુત્તમત્થં અગ્ગહેત્વા.

વાદયુત્તિપરિહાનિકથાવણ્ણના નિટ્ઠિતા.

૨. અરિયપુગ્ગલસંસન્દનપરિહાનિકથાવણ્ણના

૨૪૧. તતોતિ અરહત્તતો. **તત્થા**તિ દસ્સનમગ્ગફલે. **વાયામેના**તિ વિપસ્સનુસ્સાહનેન. **તદનન્તર**ન્તિ સોતાપત્તિફલાનન્તરં. પઠમં દસ્સનમગ્ગફલાનન્તરં અરહત્તં પાપુણાતિ, તતો પરિહીનો પુન વાયમન્તો તદનન્તરં ન અરહત્તં પાપુણાતીતિ કા એત્થ યુત્તીતિ અધિપ્પાયો. પરવાદી નામ યુત્તમ્પિ વદતિ અયુત્તમ્પીતિ કિં તસ્સ વાદે યુત્તિગવેસનાયાતિ પન દટ્ઠબ્બં. અપરિહાનસભાવો ભાવનામગ્ગો અરિયમગ્ગત્તા દસ્સનાદસ્સનમગ્ગો વિય. ન ચેત્થ અસિદ્ધતાસઙ્કા લોકુત્તરમગ્ગસ્સ પરસ્સપિ અરિયમગ્ગભાવસ્સ સિદ્ધત્તા, નાપિ લોકિયમગ્ગેન અનેકન્તિકતા અરિયસદ્દેન વિસેસિતત્તા. તથા ન વિરુદ્ધતા દુતિયમગ્ગાદીનં ભાવનામગ્ગભાવસ્સ ઓળારિકકિલેસપ્પહાનાદીનઞ્ચ પરસ્સપિ આગમતો સિદ્ધત્તા.

અરિયપુગ્ગલસંસન્દનપરિહાનિકથાવણ્ણના નિટ્ઠિતા.

૩. સુત્તસાધનપરિહાનિકથાવણ્ણના

૨૬૫. પુગ્ગલપઞ્ઞત્તિઅટ્ઠકથાયં ‘‘પત્તિ, કુસના’’તિ ચ પચ્ચક્ખતો અધિગમો અધિપ્પેતોતિ વુત્તં ‘‘**પત્તબ્બં વદતીતિ આહ કુસનારહ**’’ન્તિ.

૨૬૭. **કતસન્નિટ્ઠાનસ્સા**તિ ઇમસ્મિં સત્તાહે માસે ઉતુમ્હિ અન્તોવસ્સે વા અઞ્ઞં આરાધેસ્સામીતિ કતનિચ્છયસ્સ.

સુત્તસાધનપરિહાનિકથાવણ્ણના નિટ્ઠિતા.

પરિહાનિકથાવણ્ણના નિટ્ઠિતા.

૩. બ્રહ્મચરિયકથા

૧. સુદ્ધબ્રહ્મચરિયકથાવણ્ણના

૨૬૯. હેટ્ઠાપીતિ પરનિમ્મિતવસવત્તિદેવેહિ હેટ્ઠાપિ. **મગ્ગભાવનમ્પિ ન ઇચ્છન્તીતિ વિઞ્ઞાયતિ** ‘‘ઇધ બ્રહ્મચરિયવાસો’’તિ ઇમિના ‘‘દ્વેપિ બ્રહ્મચરિયવાસા નત્થિ દેવેસૂતિ ઉપલદ્ધિવસેના’’તિ વુત્તત્તા.

૨૭૦. તસ્સેવાતિ પરવાદિનો એવ. **પુગ્ગલવસેના**તિ ‘‘ગિહીનઞ્ચેવ એકચ્ચાનઞ્ચ દેવાન’’ન્તિ એવં પુગ્ગલવસેન. **તસ્સા**તિ પરવાદિનો. **પટિક્ખેપો ન યુત્તો**તિ એવં પુગ્ગલવસેન અત્થયોજના ન યુત્તાતિ અધિપ્પાયો. પુગ્ગલાધિટ્ઠાનેન પન કતાપિ અત્થવણ્ણના ઓકાસવસેન પરિચ્છિજ્જતીતિ નાયં દોસો. **તસ્સાયં અધિપ્પાયો**તિ અયં ‘‘ગિહીનઞ્ચેવા’’તિઆદિના વુત્તો તસ્સ પરવાદિનો યદિ અધિપ્પાયો, એવં સઞ્ઞાય પરવાદિનો સકવાદિના સમાનાદાયોતિ ન નિગ્ગહારહો સિયા. તેનાહ ‘‘**સક...પે॰... તબ્બો**’’તિ. પઠમં પન અનુજાનિત્વા પચ્છા પટિક્ખેપેનેવ નિગ્ગહેતબ્બતા વેદિતબ્બા. કેચિ ‘‘યત્થ નત્થિ પબ્બજ્જા, નત્થિ તત્થ બ્રહ્મચરિયવાસોતિ પુચ્છાય એકચ્ચાનં મનુસ્સાનં મગ્ગપ્પટિવેધં સન્ધાય પરવાદિનો પટિક્ખેપો. યદિપિ સો દેવાનં મગ્ગપ્પટિલાભં ન ઇચ્છતિ, સમ્ભવન્તં પન સબ્બં દસ્સેતું અટ્ઠકથાયં ‘ગિહીન’મિચ્ચેવ અવત્વા ‘એકચ્ચાનઞ્ચ દેવાન’ન્તિ વુત્ત’’ન્તિ વદન્તિ, તં ન સુન્દરં ‘‘સન્ધાયા’’તિ વુત્તત્તા, પુરિમોયેવત્થો યુત્તો.

સુદ્ધબ્રહ્મચરિયકથાવણ્ણના નિટ્ઠિતા.

૨. સંસન્દનબ્રહ્મચરિયકથાવણ્ણના

૨૭૩. રૂપાવચરમગ્ગેનાતિ રૂપાવચરજ્ઝાનેન. તઞ્હિ રૂપભવૂપપત્તિયા ઉપાયભાવતો મગ્ગોતિ વુત્તો. યથાહ ‘‘રૂપુપપત્તિયા મગ્ગં ભાવેતી’’તિ (ધ॰ સ॰ ૧૬૦). **ઇદન્તિ** ઇદં રૂપાવચરજ્ઝાનં. ‘‘ઇધવિહાયનિટ્ઠહેતુભૂતો રૂપાવચરમગ્ગો’’તિઆદિકં દીપેન્તં વચનં અનાગામિમગ્ગસ્સ તબ્ભાવદીપકેન ‘‘ઇધ ભાવિતમગ્ગો’’તિઆદિકેન કથં સમેતીતિ ચોદેત્વા યથા સમેતિ , તં દસ્સેતું ‘‘**પુબ્બે પના**’’તિઆદિ વુત્તં. તત્થ ‘‘**પુબ્બે**’’તિ ઇમિના ‘‘ઇધ ભાવિતમગ્ગો’’તિઆદિકં વદન્તિ, ઇધાપિ પન ‘‘રૂપાવચરમગ્ગેના’’તિઆદિકં. તત્થ **અનાગામી એવા**તિ અનાગામિફલટ્ઠો એવ. **ઝાનાનાગામી**તિ અસમુચ્છિન્નજ્ઝત્તસંયોજનોપિ રૂપભવે ઉપ્પજ્જિત્વા અનાવત્તિધમ્મમગ્ગં ભાવેત્વા તત્થેવ પરિનિબ્બાયનતો. **અધિપ્પાયો**તિ યથાવુત્તો દ્વિન્નં અટ્ઠકથાવચનાનં અવિરોધદીપકો અધિપ્પાયો.

ઇધાતિ કામલોકે. **તત્થા**તિ બ્રહ્મલોકે. એત્થ ચ પરવાદી એવં પુચ્છિતબ્બો ‘‘તીહિ, ભિક્ખવે, ઠાનેહી’’તિ સુત્તં કિં યથારુતવસેન ગહેતબ્બત્થં, ઉદાહુ સન્ધાયભાસિતન્તિ? તત્થ જાનમાનો સન્ધાયભાસિતન્તિ વદેય્ય. અઞ્ઞથા ‘‘પરનિમ્મિતવસવત્તિદેવે ઉપાદાયા’’તિઆદિ વત્તું ન સક્કા ‘‘દેવે ચ તાવતિંસે’’તિ વુત્તત્તા. યથા હિ તસ્સ ‘‘સેય્યથાપિ દેવેહિ તાવતિંસેહિ સદ્ધિં મન્તેત્વા’’તિઆદીસુ વિય સક્કં દેવરાજાનં ઉપાદાય કામાવચરદેવેસુ તાવતિંસદેવા પાકટા પઞ્ઞાતાતિ તેસં ગહણં, ન તેયેવ અધિપ્પેતાતિ સુત્તપદસ્સ સન્ધાયભાસિતત્થં સમ્પટિચ્છિતબ્બં, એવં ‘‘ઇધ બ્રહ્મચરિયવાસો’’તિ એત્થાપિ

અનવજ્જસુખઅબ્યાસેકસુખનેક્ખમ્મસુખાદિસન્નિસ્સયભાવેન મહાનિસંસતાય સાસને પબ્બજ્જા ‘‘ઇધ બ્રહ્મચરિયવાસો’’તિ ઇમસ્મિં સુત્તે અધિપ્પેતા. સા હિ ઉત્તરકુરુકાનં દેવાનઞ્ચ અનોકાસભાવતો દુક્કરા દુલ્લભા ચ. તત્થ સૂરિયપરિવત્તાદીહિપિ દેવેસુ મગ્ગપટિલાભાય અત્થિતા વિભાવેતબ્બા, ઉત્તરકુરુકાનં પન વિસેસાનધિગમભાવો ઉભિન્નમ્પિ ઇચ્છિતો એવાતિ.

સંસન્દનબ્રહ્મચરિયકથાવણ્ણના નિટ્ઠિતા.

બ્રહ્મચરિયકથાવણ્ણના નિટ્ઠિતા.

૩. ઓધિસોકથાવણ્ણના

૨૭૪. **ઓધિસો**તિ ભાગસો, ભાગેનાતિ અત્થો. ભાગો નામ યસ્મા એકદેસો હોતિ, તસ્મા ‘‘**એકદેસેન એકદેસેના**’’તિ વુત્તં. તત્થ યદિ ચતુન્નં મગ્ગાનં વસેન સમુદયપક્ખિકસ્સ કિલેસગણસ્સ ચતુભાગેહિ પહાનં ‘‘ઓધિસો પહાન’’ન્તિ અધિપ્પેતં, ઇચ્છિતમેવેતં સકવાદિસ્સ ‘‘તિણ્ણં સંયોજનાનં પરિક્ખયા દિટ્ઠિગતાનં પહાનાયા’’તિ ચ આદિવચનતો. યસ્મા પન મગ્ગો ચતૂસુ સચ્ચેસુ નાનાભિસમયવસેન કિચ્ચકરો, ન એકાભિસમયવસેનાતિ પરવાદિનો લદ્ધિ, તસ્મા યથા ‘‘મગ્ગો કાલેન દુક્ખં પરિજાનાતિ, કાલેન સમુદયં પજહતી’’તિઆદિના નાનક્ખણવસેન સચ્ચેસુ પવત્તતીતિ ઇચ્છિતો, એવં પચ્ચેકમ્પિ નાનક્ખણવસેન પવત્તેય્ય. તથા સતિ દુક્ખાદીનં એકદેસએકદેસમેવ પરિજાનાતિ પજહતીતિ દસ્સેતું પાળિયં ‘‘સોતાપત્તિ…પે॰… એકદેસે પજહતી’’તિઆદિ વુત્તં. સતિ હિ નાનાભિસમયે પઠમમગ્ગાદીહિ પહાતબ્બાનં સંયોજનત્તયાદીનં દુક્ખદસ્સનાદીહિ એકદેસએકદેસપ્પહાનં સિયાતિ એકદેસસોતાપત્તિમગ્ગટ્ઠાદિતા, તતો એવ એકદેસસોતાપન્નાદિતા ચ આપજ્જતિ અનન્તરફલત્તા લોકુત્તરકુસલાનં, ન ચ તં યુત્તં. ન હિ કાલભેદેન વિના સો એવ સોતાપન્નો, અસોતાપન્નો ચાતિ સક્કા વિઞ્ઞાતું. તેનાહ ‘‘**એકદેસં સોતાપન્નો, એકદેસં ન સોતાપન્નો**’’તિઆદિ.

અપિચાયં નાનાભિસમયવાદી એવં પુચ્છિતબ્બો ‘‘મગ્ગઞાણં સચ્ચાનિ પટિવિજ્ઝન્તં કિં આરમ્મણતો પટિવિજ્ઝતિ, ઉદાહુ કિચ્ચતો’’તિ. યદિ આરમ્મણતોતિ વદેય્ય, તસ્સ વિપસ્સનાઞાણસ્સ વિય દુક્ખસમુદયાનં અચ્ચન્તપરિચ્છેદસમુચ્છેદા ન યુત્તા તતો અનિસ્સટત્તા, તથા મગ્ગદસ્સનં. ન હિ સયમેવ અત્તાનં આરબ્ભ પવત્તતીતિ યુત્તં, મગ્ગન્તરપરિકપ્પનાયં અનવટ્ઠાનં આપજ્જતીતિ, તસ્મા તીણિ સચ્ચાનિ કિચ્ચતો, નિરોધં કિચ્ચતો આરમ્મણતો ચ પટિવિજ્ઝતીતિ એવમસમ્મોહતો પટિવિજ્ઝન્તસ્સ મગ્ગઞાણસ્સ નત્થેવ નાનાભિસમયો. વુત્તઞ્હેતં ‘‘યો, ભિક્ખવે, દુક્ખં પસ્સતિ, દુક્ખસમુદયમ્પિ સો પસ્સતી’’તિઆદિ. ન ચેતં કાલન્તરદસ્સનં સન્ધાય વુત્તં. ‘‘યો નુ ખો, આવુસો, દુક્ખં પસ્સતિ, દુક્ખસમુદયમ્પિ સો પસ્સતિ, દુક્ખનિરોધમ્પિ…પે॰… દુક્ખનિરોધગામિનિપટિપદમ્પિ સો પસ્સતી’’તિ (સં॰ નિ॰ ૫.૧૧૦૦) એકસચ્ચદસ્સનસમઙ્ગિનો અઞ્ઞસચ્ચદસ્સનસમઙ્ગિભાવવિચારણાયં તદત્થસાધનત્થં આયસ્મતા ગવંપતિત્થેરેન આભતત્તા પચ્ચેકઞ્ચ સચ્ચત્તયદસ્સનસ્સ યોજિતત્તા. અઞ્ઞથા પુરિમદિટ્ઠસ્સ પુન અદસ્સનતો સમુદયાદિદસ્સને દુક્ખાદિદસ્સનમયોજનીયં સિયા. ન હિ લોકુત્તરમગ્ગો લોકિયમગ્ગો વિય કતકારિભાવેન પવત્તતિ સમુચ્છેદકત્તા. તથા યોજને ચ સબ્બં દસ્સનં દસ્સનન્તરપરન્તિ દસ્સનાનુપરમો સિયા. એવં આગમતો યુત્તિતો ચ નાનાભિસમયસ્સ અસમ્ભવતો પચ્ચેકં મગ્ગાનં ઓધિસો પહાનં નત્થીતિ નિટ્ઠમેત્થ ગન્તબ્બં.

ઓધિસોકથાવણ્ણના નિટ્ઠિતા.

૪. જહતિકથાવણ્ણના

૧. નસુત્તાહરણકથાવણ્ણના

૨૮૦. યદિપિ પાળિયં ''તયો મગ્ગે ભાવેતી''તિ વુત્તં, મગ્ગભાવના પન યાવદેવ કિલેસસમુચ્છિન્દનત્થાતિ ઞત્વા ''**કિચ્ચસબ્ભાવન્તિ તીહિ પહાતબ્બસ્સ પહીનત**''ન્તિ આહ. તત્થ **તીહી**તિ હેટ્ઠિમેહિ તીહિ અરિયમગ્ગેહિ **પહાતબ્બસ્સ** અજ્ઝત્તસંયોજનસ્સ પહીનતં સમુચ્છિન્દનન્તિ અત્થો. **તં પન કિચ્ચ**ન્તિ અધોભાગિયસંયોજનેસુ મગ્ગસ્સ પહાનાભિસમયકિચ્ચં. **તેનેવ મગ્ગેના**તિ અનાગામિમગ્ગેનેવ. **એતં ન સમેતી**તિ એવં મગ્ગુપ્પાદતો પગેવ કામરાગબ્યાપાદા પહીયન્તીતિ લદ્ધિકિત્તનં ઇમિના મગ્ગસ્સ કિચ્ચસબ્ભાવકથનેન ન સમેતિ ન યુજ્જતિ. **તસ્મા**તિ ઇમિના યથાવુત્તમેવ વિરોધં પચ્ચામસતિ. **પહીનાન**ન્તિ વિક્ખમ્ભિતાનં. યો હિ ઝાનલાભી ઝાનેન યથાવિક્ખમ્ભિતે કિલેસે મગ્ગેન સમુચ્છિન્દતિ, સો ઇધાધિપ્પેતો. તેનાહ ''**દસ્સનમગ્ગે...પે॰... અધિપ્પાયો**''તિ.

જહતિકથાવણ્ણના નિટ્ઠિતા.

૫. સબ્બમત્થીતિકથાવણ્ણના

૧. વાદયુત્તિવણ્ણના

૨૮૨. **સબ્બં અત્થી**તિ એત્થ યસ્મા પચ્ચુપ્પન્નં વિય અતીતાનાગતમ્પિ ધરમાનસભાવન્તિ પરવાદિનો લદ્ધિ, તસ્મા **સબ્બ**ન્તિ કાલવિભાગતો અતીતાદિભેદં સબ્બં. સો પન ''યમ્પિ નત્થિ, તમ્પિ અત્થી''તિ કાલવિમુત્તસ્સ વસેન અનુયોગો, તં અતિપ્પસઙ્ગદસ્સનવસેન પરવાદિપટિઞ્ઞાય દોસારોપનં. નયદસ્સનં વા અતીતાનાગતાનં નત્થિભાવસ્સ. **અત્થી**તિ પન અયં અત્થિભાવો યસ્મા દેસકાલાકારધમ્મેહિ વિના ન હોતિ, તસ્મા તં તાવ તેહિ સદ્ધિં યોજેત્વા અનુયોગં દસ્સેતું ''સબ્બત્થ સબ્બમત્થી''તિઆદિના પાળિ પવત્તા. તત્થ યદિપિ **સબ્બત્થા**તિ ઇદં સામઞ્ઞવચનં, તં પન યસ્મા વિસેસનિવિટ્ઠં હોતિ, પરતો ચ **સબ્બેસૂ**તિ ધમ્મા વિભાગતો વુચ્ચન્તિ, તસ્મા ઓળારિકસ્સ પાકટસ્સ રૂપધમ્મસમુદાયસ્સ વસેન અત્થં દસ્સેતું અટ્ઠકથાયં ''સબ્બત્થાતિ સબ્બસ્મિં સરીરે''તિ વુત્તં, નિદસ્સનમત્તં વા એતં દટ્ઠબ્બં. તથા ચ કાણાદકાપિલેહિ પટિઞ્ઞાયમાના આકાસકાલાદિસત્તપકતિપુરિસા વિય પરવાદિના પટિઞ્ઞાયમાનં સબ્બં સબ્બબ્યાપીતિ આપન્નમેવ હોતીતિ. ''સબ્બત્થ સરીરે''તિ ચ ''તિલે તેલ''ન્તિ વિય બ્યાપને ભુમ્મન્તિ સરીરપરિયાપન્નેન સબ્બેન ભવિતબ્બન્તિ વુત્તં ''**સિરસિ પાદા...પે॰... અત્થો**''તિ.

સબ્બસ્મિં કાલે સબ્બમત્થીતિ યોજના. એતસ્મિં પક્ખેયેવસ્સ અઞ્ઞવાદો પરિદીપિતો સિયા ''યં અત્થિ, અત્થેવ તં, યં નત્થિ, નત્થેવ તં, અસતો નત્થિ સમ્ભવો, સતો નત્થિ વિનાસો''તિ. એવં સબ્બેનાકારેન સબ્બં સબ્બેસુ ધમ્મેસુ સબ્બં અત્થીતિ અત્થોતિ સમ્બન્ધો. ઇમેહિ પન પક્ખેહિ ''સબ્બં સબ્બસભાવં, અનેકસત્તિનિચિતાભાવા અસતો નત્થિ સમ્ભવો''તિ વાદો પરિદીપિતો સિયા. **યોગરહિત**ન્તિ કેનચિ યુત્તાયુત્તલક્ખણસંયોગરહિતં. **તં પન એકસભાવ**ન્તિ સંયોગરહિતં નામ અત્થતો એકસભાવં, એકધમ્મોતિ અત્થો. એતેન દેવવાદીનં બ્રહ્મદસ્સનં અત્થેવાતિવાદો પરિદીપિતો સિયા. **અત્થીતિ પુચ્છતી**તિ યદિ સબ્બમત્થીતિ તવ વાદો, યથાવુત્તાય મમ દિટ્ઠિયા સમ્માદિટ્ઠિભાવો અત્થીતિ એકન્તેન તયા સમ્પટિચ્છિતબ્બો, તસ્મા ''કિં સો અત્થી''તિ પુચ્છતીતિ અત્થો.

વાદયુત્તિવણ્ણના નિટ્ઠિતા.

૨. કાલસંસન્દનકથાવણ્ણના

૨૮૫. અતીતા ...પે॰... કરિત્વાતિ એત્થાયં સઙ્ખેપત્થો – અતીતં અનાગતન્તિ રૂપસ્સ ઇમં વિસેસં, એવં વિસેસં વા રૂપં અગ્ગહેત્વા પચ્ચુપ્પન્નતાવિસેસવિસિટ્ઠરૂપમેવ અપ્પિયં પચ્ચુપ્પન્નરૂપભાવાનં સમાનાધિકરણત્તા એતસ્મિંયેવ વિસયે અપ્પેતબ્બં, વચીગોચરં પાપેતબ્બં સતિપિ નેસં વિસેસનવિસેસિતબ્બતાસઙ્ખાતે વિભાગે તથાપિ અવિભજિતબ્બં કત્વાતિ. યસ્મા પન પાળિયં ''પચ્ચુપ્પન્નન્તિ વા રૂપન્તિ વા''તિ પચ્ચુપ્પન્નરૂપસદ્દેહિ તદત્થસ્સ વત્તબ્બાકારો ઇતિસદ્દેહિ દસ્સિતો, તસ્મા ''**પચ્ચુપ્પન્નસદ્દેન...પે॰... વુત્તં હોતી**''તિ આહ. **રૂપપઞ્ઞત્તી**તિ રૂપાયતનપઞ્ઞત્તિ. સા હિ સભાવધમ્મુપાદાના તજ્જાપઞ્ઞત્તિ. તેનેવાહ ''**સભાવપરિચ્છિન્ને પવત્તા વિજ્જમાનપઞ્ઞત્તી**''તિ. **રૂપસમૂહં ઉપાદાયા**તિ તંતંઅત્તપઞ્ઞત્તિયા ઉપાદાનભૂતાનં અભાવવિભાવનાકારેન પવત્તમાનાનં રૂપધમ્માનં સમૂહં ઉપાદાય. ઉપાદાનુપાદાનમ્પિ હિ ઉપાદાનમેવાતિ. **તસ્મા**તિ સમૂહુપાદાયાધીનતાય અવિજ્જમાનપઞ્ઞત્તિભાવતો. **વિગમાવત્તબ્બતા**તિ વિગમસ્સ વત્થભાવાપગમસ્સ અવત્તબ્બતા. ન હિ ઓદાતતાવિગમેન અવત્થં હોતિ. ન પન યુત્તા રૂપભાવસ્સ વિગમાવત્તબ્બતાતિ યોજના. **રૂપભાવો**તિ ચ રૂપાયતનસભાવો ચક્ખુવિઞ્ઞાણસ્સ ગોચરભાવો. ન હિ તસ્સ પચ્ચુપ્પન્નભાવવિગમે વિગમાવત્તબ્બતા યુત્તા.

કાલસંસન્દનકથાવણ્ણના નિટ્ઠિતા.

વચનસોધનવણ્ણના

૨૮૮. અનાગતં વા પચ્ચુપ્પન્નં વાતિ એત્થ **વા**-સદ્દો અનિયમત્થો યથા ''ખદિરે વા બન્ધિતબ્બં પલાસે વા''તિ. તસ્મા ''હુત્વા હોતી''તિ એત્થ હોતિ-સદ્દો અનાગતપચ્ચુપ્પન્નેસુ યં કિઞ્ચિ પધાનં કત્વા સમ્બન્ધં લભતીતિ દસ્સેન્તો ''**અનાગતં...પે॰... દટ્ઠબ્બ**''ન્તિ આહ. તત્થ **પચ્ચુપ્પન્નં હોન્ત**ન્તિ પચ્ચુપ્પન્નં જાયમાનં પચ્ચુપ્પન્નભાવં લભન્તં. તેનાહ ''**તઞ્ઞેવ અનાગતં તં પચ્ચુપ્પન્નન્તિ લદ્ધિવસેના**''તિ. **તમ્પિ હુત્વા હોતી**તિ યં અનાગતં હુત્વા પચ્ચુપ્પન્નભાવપ્પત્તિયા ''હુત્વા હોતી''તિ વુત્તં, કિં તદપિ પુન હુત્વા હોતીતિ પુચ્છતિ. **તબ્ભાવાવિગમતો**તિ પચ્ચુપ્પન્નભાવતો હુત્વાહોતિભાવાનુપગમતો. **પચ્ચુપ્પન્નાભાવતો**તિ પચ્ચુપ્પન્નતાય અભાવતો.

વચનં અરહતીતિ ઇમિના વચનમત્તે ન કોચિ દોસોતિ દસ્સેતિ. ઇદં વુત્તં હોતિ – યદિપિ તસ્સ પુન હુત્વા ભૂતસ્સ પુન હુત્વાહોતિભાવો નત્થિ, પુનપ્પુનં ઞાપેતબ્બતાય પન દુતિયં તતો પરમ્પિ તથા વત્તબ્બતં અરહતીતિ ''આમન્તા''તિ પટિજાનાતીતિ. **ધમ્મે**તિ સભાવધમ્મે. તપ્પટિક્ખેપતો **અધમ્મે** અભાવધમ્મે. તેનાહ ''**સસવિસાણે**''તિ.

પટિક્ખિત્તનયેનાતિ ''હુત્વા હોતિ, હુત્વા હોતી''તિ એત્થ પુબ્બે યદેતં તયા ''અનાગતં હુત્વા પચ્ચુપ્પન્નં હોતી''તિ વદતા ''તંયેવ અનાગતં તં પચ્ચુપ્પન્ન''ન્તિ લદ્ધિવસેન ''અનાગતં વા પચ્ચુપ્પન્નં વા હુત્વા હોતી''તિ વુત્તં, ''કિં તે તમ્પિ હુત્વા હોતી''તિ પુચ્છિતે યો પરવાદિના હુત્વા ભૂતસ્સ પુન હુત્વાઅભાવતો ''ન હેવા''તિ પટિક્ખેપો કતો, તેન પટિક્ખિત્તનયેન. સ્વાયં યદેવ રૂપાદિ અનાગતં, તદેવ પચ્ચુપ્પન્નન્તિ સતિપિ અત્થાભેદે અનાગતપચ્ચુપ્પન્નન્તિ પન અત્થેવ કાલભેદોતિ તંકાલભેદવિરોધાય પટિક્ખેપો પવત્તોતિ આહ

‘‘**પટિક્ખિત્તનયેના**તિ **કાલનાનત્તેના**’’તિ. તેન હિ સો અયઞ્ચ પટિક્ખેપો નીતો પવત્તિતોતિ. **પટિઞ્ઞાતનયેના**તિ ઇદમ્પિ યથાવુત્તપટિક્ખેપાનન્તરં યં પટિઞ્ઞાતં, તં સન્ધાયાહ. યથા હિ સા પટિઞ્ઞા અત્થાભેદેન નીતા પવત્તિતા, તથાયમ્પિ. તેનેવાહ ‘‘**અત્થાનાનત્તેના**’’તિ, અનાગતાદિપ્પભેદાય કાલપઞ્ઞત્તિયા ઉપાદાનભૂતસ્સ અત્થસ્સ અભેદેનાતિ અત્થો. યથા ઉપાદાનભૂતરૂપાદિઅત્થાભેદેપિ તેસં ખણત્તયાનાવત્તિ તંસમઙ્ગિતા અનાગતપચ્ચુપ્પન્નભાવાવત્તિતા, તથા તત્થ વુચ્ચમાના હુત્વાહોતિભાવા યથાક્કમં પુરિમપચ્છિમેસુ પવત્તિતા પુરિમપચ્છિમકિરિયાતિ કત્વાતિ ઇમમત્થં દસ્સેન્તો ‘‘**અત્થાનાનત્તં…પે॰… પટિજાનાતી**’’તિ વત્વા પુન ‘‘**અત્થાનાનત્તમેવ હી**’’તિઆદિના તમેવ અત્થં સમત્થેતિ. યથા પન ‘‘તં જીવં તં સરીર’’ન્તિ પટિજાનન્તસ્સ જીવોવ સરીરં, સરીરમેવ જીવોતિ જીવસરીરાનં અનઞ્ઞત્તં આપજ્જતિ, એવં ‘‘તઞ્એવ અનાગતં તં પચ્ચુપ્પન્ન’’ન્તિ ચ પટિજાનન્તસ્સ અનાગતપચ્ચુપ્પન્નાનં અનઞ્ઞત્તં આપન્નન્તિ પચ્ચુપ્પન્નાનાગતેસુ વુત્તા હોતિભાવહુત્વાભાવા અનાગતપચ્ચુપ્પન્નેસુપિ આપજ્જેય્યુન્તિ વુત્તં અટ્ઠકથાયં ‘‘એવં સન્તે અનાગતમ્પિ હુત્વાહોતિ નામ, પચ્ચુપ્પન્નમ્પિ હુત્વાહોતિયેવ નામા’’તિ.

અનુઞ્ઞાતપઞ્હસ્સાતિ ‘‘તઞ્એવ અનાગતં તં પચ્ચુપ્પન્નન્તિ? આમન્તા’’તિ એવં અત્થાનાનત્તં સન્ધાય અનુઞ્ઞાતસ્સ અત્થસ્સ. ઞાતું ઇચ્છિતો હિ અત્થો પઞ્હો. **દોસો વુત્તો**તિ અનાગતં હુત્વા પચ્ચુપ્પન્નભૂતસ્સ પુન અનાગતં હુત્વા પચ્ચુપ્પન્નભાવાપત્તિસઙ્ખાતો દોસો વુત્તો પુરિમનયે . પચ્છિમનયે પન અનાગતપચ્ચુપ્પન્નેસુ એકેકસ્સ હુત્વાહોતિભાવાપત્તિસઙ્ખાતો દોસો વુત્તોતિ અત્થો. **પટિક્ખિત્તપઞ્હ**ન્તિ ‘‘તંયેવ અનાગતં તં પચ્ચુપ્પન્નન્તિ? ન હેવં વત્તબ્બે’’તિ એવં કાલનાનત્તં સન્ધાય પટિક્ખિત્તપઞ્હં. **તેના**તિ અનાગતપચ્ચુપ્પન્નાનં હોતિહુત્વાભાવપટિક્ખેપેન. **ચોદેતી**તિ અનાગતં તેન હોતિ નામ, પચ્ચુપ્પન્નં તેન હુત્વા નામ, ઉભયમ્પિ અનઞ્ઞત્તા ઉભયસભાવન્તિ ચોદેતિ. **એત્થા**તિ ‘‘હુત્વા હોતી’’તિ એતસ્મિં પઞ્હે **કથં હોતિ દોસો**તિ ચોદેતીતિ. ‘‘**તસ્સેવા**’’તિ પરિહરતિ. કથં કત્વા ચોદના, કથઞ્ચ કત્વા પરિહારો? અનુજાનનપટિક્ખેપાનં ભિન્નવિસયતાય ચોદના, અત્થાભેદકાલભેદવિસયત્તા અભિન્નાધારતાય તેસં પરિહારો. **તસ્સેવા**તિ હિ પરવાદિનો એવાતિ અત્થો.

તદુભયં ગહેત્વાતિ ‘‘તં અનાગતં તં પચ્ચુપ્પન્ન’’ન્તિ ઉભયં એકજ્ઝં ગહેત્વા. **એકેક**ન્તિ તેસુ એકેકં. **એકેકમેવા**તિ ઉભયં એકજ્ઝં અગ્ગહેત્વા એકેકમેવ વિસું વિસું ઇમસ્મિં પક્ખે તથા ન યુત્તન્તિ અત્થો. **એસ નયો**તિ અતિદેસં કત્વા સંખિત્તત્તા તં દુબ્બિઞ્ઞેય્યન્તિ ‘‘**અનાગતસ્સ હી**’’તિઆદિના વિવરતિ. **પટિજાનિતબ્બં સિયા** અનાગતપચ્ચુપ્પન્નાનં યથાક્કમં હોતિહુત્વાભાવતોતિ અધિપ્પાયો. ‘‘યદેતં તયા’’તિઆદિના પવત્તો સંવણ્ણનાનયો **પુરિમનયો**, તત્થ હિ ‘‘યદિ તે અનાગતં હુત્વા’’તિઆદિના હુત્વાહોતિભાવો ચોદિતો. ‘‘અપરો નયો’’તિઆદિકો **દુતિયનયો**. તત્થ હિ ‘‘અનાગતસ્સ…પે॰… હુત્વાહોતિયેવ નામા’’તિ અનાગતાદીસુ એકેકસ્સ હુત્વાહોતિનામતા ચોદિતા.

વચનસોધનવણ્ણના નિટ્ઠિતા.

અતીતઞાણાદિકથાવણ્ણના

૨૯૦. **કથં વુચ્ચતી**તિ કસ્મા વુત્તં. **તેના**તિ હિ ઇમિના દુતિયપુચ્છાય ‘‘અતીતં ઞાણ’’ન્તિ ઇદં પચ્ચામટ્ઠં, તઞ્ચ પચ્ચુપ્પન્નં ઞાણં, અતીતધમ્મારમ્મણતાય અતીતન્તિ વુત્તં. તેનાહ અટ્ઠકથાયં ‘‘પુન પુટ્ઠો અતીતારમ્મણં પચ્ચુપ્પન્નં ઞાણ’’ન્તિઆદિ.

અતીતઞાણાદિકથાવણ્ણના નિટ્ઠિતા.

અરહન્તાદિકથાવણ્ણના

૨૯૧. ''અરહં ખીણાસવો''તિઆદિના સુત્તવિરોધો પાકટોતિ ઇદમેવ દસ્સેન્તો ''**યુત્તિવિરોધો...પે॰... દટ્ઠબ્બો**''તિ આહ. તત્થ **અનાનત્તન્તિ** અવિસેસો. **એવમાદિકોતિ આદિ**-સદ્દેન કતકિચ્ચતાભાવો અનોહિતભારતાતિ એવમાદીનં સઙ્ગહો દટ્ઠબ્બો.

અરહન્તાદિકથાવણ્ણના નિટ્ઠિતા.

પદસોધનકથાવણ્ણના

૨૯૫. યો અતીતસદ્દાભિધેય્યો અત્થો, સો અત્થિસદ્દાભિધેય્યોતિ દ્વેપિ સમાનાધિકરણત્થાતિ કત્વા વુત્તં ''**અતીતઅત્થિસદ્દાનં એકત્થત્તા**''તિ, ન, અતીતસદ્દાભિધેય્યસ્સેવ અત્થિસદ્દાભિધેય્યત્તા. તેનાહ ''**અત્થિસદ્દત્થસ્સ ચ ન્વાતીતભાવતો**''તિ. તેન કિં સિદ્ધન્તિ આહ ''**અતીતં ન્વાતીતં, ન્વાતીતઞ્ચ અતીતં હોતી**''તિ. ઇદં વુત્તં હોતિ – યદિ તવ મતેન અતીતં અત્થિ, અત્થિ ચ ન્વાતીતન્તિ અતીતઞ્ચ નો અતીતં સિયા, તથા અત્થિ નો અતીતં અતીતઞ્ચ નો અતીતં અતીતં સિયાતિ, યથા ''અતીતં અત્થી''તિ એત્થ અતીતમેવ અત્થીતિ નાયં નિયમો ગહેતબ્બો અનતીતસ્સપિ અત્થિભાવસ્સ ઇચ્છિતત્તા. તેનેવાહ ''**અત્થિ સિયા અતીતં, સિયા ન્વાતીત**''ન્તિ. યેન હિ આકારેન અતીતસ્સ અત્થિભાવો પરવાદિના ઇચ્છિતો, તેનાકારેન અનતીતસ્સ અનાગતસ્સ પચ્ચુપ્પન્નસ્સ ચ સો ઇચ્છિતો. કેન પન આકારેન ઇચ્છિતોતિ ? સઙ્ખતાકારેન. તેન વુત્તં ''તેનાતીતં ન્વાતીતં, ન્વાતીતં અતીત''ન્તિ. તસ્મા અતીતં અત્થિયેવાતિ એવમેત્થ નિયમો ગહેતબ્બો. અત્થિભાવે હિ અતીતં નિયમિતં, ન અતીતે અત્થિભાવો નિયમિતો, ''ન પન નિબ્બાનં અત્થી''તિ એત્થ પન નિબ્બાનમેવ અત્થીતિ અયમ્પિ નિયમો સમ્ભવતીતિ સો એવ ગહેતબ્બો. યદિપિ હિ નિબ્બાનં પરમત્થતો અત્થિભાવં ઉપાદાય ઉત્તરપદાવધારણં લબ્ભતિ તદઞ્ઞસ્સપિ અભાવતો, તથાપિ અસઙ્ખતાકારેન અઞ્ઞસ્સ અનુપલબ્ભનતો તથા નિબ્બાનમેવ અત્થીતિ પુરિમપદાવધારણે અત્થે ગય્હમાને ''અત્થિ સિયા નિબ્બાનં, સિયા નો નિબ્બાન''ન્તિ ચોદના અનોકાસા. અતીતાદીસુ પન પુરિમપદાવધારણં પરવાદિના ન ગહિતન્તિ નત્થેત્થ અતિપ્પસઙ્ગો. અગ્ગહણઞ્ચસ્સ પાળિતો એવ વિઞ્ઞાયતિ. એવમેત્થ અતીતાદીનં અત્થિતં વદન્તસ્સ પરવાદિસ્સેવાયં ઇટ્ઠવિઘાતદોસાપત્તિ, ન પન નિબ્બાનસ્સ અત્થિતં વદન્તસ્સ સકવાદિસ્સાતિ. **પટિપાદના** પતિટ્ઠાપના વેદિતબ્બા.

એત્થાહ ''અતીતં અત્થી''તિઆદિના કિં પનાયં અતીતાનાગતાનં પરમત્થતો અત્થિભાવો અધિપ્પેતો, ઉદાહુ ન પરમત્થતો. કિઞ્ચેત્થ – યદિ તાવ પરમત્થતો, સબ્બકાલં અત્થિભાવતો સઙ્ખારાનં સસ્સતભાવો આપજ્જતિ, ન ચ તં યુત્તં આગમવિરોધતો યુત્તિવિરોધતો ચ. અથ ન પરમત્થતો, ''સબ્બમત્થી''તિઆદિકા ચોદના નિરત્થિકા સિયા, ન નિરત્થિકા. સો હિ પરવાદી ''યં કિઞ્ચિ રૂપં અતીતાનાગત''ન્તિઆદિના અતીતાનાગતાનમ્પિ ખન્ધભાવસ્સ વુત્તત્તા અસતિ ચ અતીતે કુસલાકુસલસ્સ કમ્મસ્સ આયતિં ફલં કથં ભવેય્ય, તત્થ ચ પુબ્બેનિવાસઞાણાદિ અનાગતે ચ અનાગતંસઞાણાદિ કથં પવત્તેય્ય, તસ્મા અત્થેવ પરમત્થતો અતીતાનાગતન્તિ યં પટિજાનાતિ, તં સન્ધાય અયં કતાતિ. એકન્તેન ચેતં સમ્પટિચ્છિતબ્બં. યેપિ ''સબ્બં અત્થી''તિ વદન્તિ અતીતં અનાગતં પચ્ચુપ્પન્નઞ્ચ, તે સબ્બત્થિવાદાતિ.

ચતુબ્બિધા ચેતે તે સબ્બત્થિવાદા. તત્થ **કેચિ ભાવઞ્ઞત્તિકા**. તે હિ ‘‘યથા સુવણ્ણભાજનસ્સ ભિન્દિત્વા અઞ્ઞથા કરિયમાનસ્સ સણ્ઠાનસ્સેવ અઞ્ઞથત્તં, ન વણ્ણાદીનં, યથા ચ ખીરં દધિભાવેન પરિણમન્તં રસવીરિયવિપાકે પરિચ્ચજતિ, ન વણ્ણં, એવં ધમ્માપિ અનાગતદ્ધુનો પચ્ચુપ્પન્નદ્ધં સઙ્કમન્તા અનાગતભાવમેવ જહન્તિ, ન અત્તનો સભાવં. તથા પચ્ચુપ્પન્નદ્ધુનો અતીતદ્ધં સઙ્કમે’’તિ વદન્તિ. **કેચિ લક્ખણઞ્ઞત્તિકા**, તે પન ‘‘તીસુ અદ્ધાસુ પવત્તમાનો ધમ્મો અતીતો અતીતલક્ખણયુત્તો, ઇતરલક્ખણેહિ અયુત્તો. તથા અનાગતો પચ્ચુપ્પન્નો ચ. યથા પુરિસો એકિસ્સા ઇત્થિયા રત્તો અઞ્ઞાસુ અરત્તો’’તિ વદન્તિ. **અઞ્ઞે અવત્થઞ્ઞત્તિકા**, તે ‘‘તીસુ અદ્ધાસુ પવત્તમાનો ધમ્મો તં તં અવત્થં પત્વા અઞ્ઞો અઞ્ઞં નિદ્દિસીયતિ અવત્થન્તરતો, ન સભાવતો. યથા એકં અક્ખં એકઙ્કે નિક્ખિત્તં એકન્તિ વુચ્ચતિ, સતઙ્કે સતન્તિ, સહસ્સઙ્કે સહસ્સન્તિ, એવંસમ્પદમિદ’’ન્તિ. **અપરે અઞ્ઞથઞ્ઞત્તિકા**, તે પન ‘‘તીસુ અદ્ધાસુ પવત્તમાનો ધમ્મો તં તં અપેક્ખિત્વા તદઞ્ઞસભાવેન વુચ્ચતિ. યથા તં એકા ઇત્થી માતાતિ ચ વુચ્ચતિ ધીતા’’તિ ચ. એવમેતે ચત્તારો સબ્બત્થિવાદા.

તેસુ પઠમો પરિણામવાદિતાય કાપિલપક્ખિકેસુ પક્ખિપિતબ્બોતિ. દુતિયસ્સપિ કાલસઙ્કરો આપજ્જતિ સબ્બસ્સ સબ્બલક્ખણયોગતો. ચતુત્થસ્સપિ સઙ્કરોવ. એકસ્સેવ ધમ્મસ્સ પવત્તિક્ખણે તયોપિ કાલા સમોધાનં ગચ્છન્તિ. પુરિમપચ્છિમક્ખણા હિ અતીતાનાગતા, મજ્ઝિમો પચ્ચુપ્પન્નોતિ. તતિયસ્સ પન અવત્થઞ્ઞત્તિકસ્સ નત્થિ સઙ્કરો ધમ્મકિચ્ચેન કાલવવત્થાનતો. ધમ્મો હિ સકિચ્ચક્ખણે પચ્ચુપ્પન્નો, તતો પુબ્બે અનાગતો, પચ્છા અતીતોતિ.

તત્થ યદિ અતીતમ્પિ ધરમાનસભાવતાય અત્થિ અનાગતમ્પિ, કસ્મા તં અતીતન્તિ વુચ્ચતિ અનાગતન્તિ વા, નનુ વુત્તં ‘‘ધમ્મકિચ્ચેન કાલવવત્થાનતો’’તિ. યદિ એવં પચ્ચુપ્પન્નસ્સ ચક્ખુસ્સ કિં કિચ્ચં, અનવસેસપચ્ચયસમવાયે ફલુપ્પાદનં. એવં સતિ અનાગતસ્સપિ ચસ્સ તેન ભવિતબ્બં અત્થિભાવતોતિ લક્ખણસઙ્કરો સિયા. ઇદઞ્ચેત્થ વત્તબ્બં, તેનેવ સભાવેન સતો ધમ્મસ્સ કિચ્ચં, કિચ્ચકરણે કો વિબન્ધો, યેન કદાચિ કરોતિ કદાચિ ન કરોતિ પચ્ચયસમવાયભાવતો, કિચ્ચસ્સ સમવાયાભાવતોતિ ચે? તં ન, નિચ્ચં અત્થિભાવસ્સ ઇચ્છિતત્તા. તતો એવ ચ અદ્ધુનં અવવત્થાનં. ધમ્મો હિ તેનેવ સભાવેન વિજ્જમાનો કસ્મા કદાચિ અતીતોતિ વુચ્ચતિ કદાચિ અનાગતોતિ કાલસ્સ વવત્થાનં ન સિયા. યો હિ ધમ્મો અજાતો, સો અનાગતો. યો જાતો ન ચ નિરુદ્ધો, સો પચ્ચુપ્પન્નો. યો નિરુદ્ધો, સો અતીતો. ઇદમેવેત્થ વત્તબ્બં. યદિ યથા વત્તમાનં અત્થિ , તથા અતીતં અનાગતઞ્ચ અત્થિ, તસ્સ તથા સતો અજાતતા નિરુદ્ધતા ચ કેન હોતીતિ. તેનેવ હિ સભાવેન સતો ધમ્મસ્સ કથમિદં સિજ્ઝતિ અજાતોતિ વા નિરુદ્ધોતિ વા. કિં તસ્સ પુબ્બે નાહોસિ, યસ્સ અભાવતો અજાતોતિ વુચ્ચતિ, કિઞ્ચ પચ્છા નત્થિ, યસ્સ અભાવતો નિરુદ્ધોતિ વુચ્ચતિ. તસ્મા સબ્બથાપિ અદ્ધત્તયં ન સિજ્ઝતિ, યદિ અહુત્વા સઙ્ગતિ હુત્વા ચ વિનસ્સતીતિ ન સમ્પટિચ્છન્તિ. યં પન વુત્તં ‘‘સઙ્ખતલક્ખણયોગતો ન સસ્સતભાવપ્પસઙ્ગો’’તિ, તયિદં કેવલં વાચાવત્થુમત્તં ઉદયવયાસમ્ભવતો, અત્થિ ચ નામ સબ્બદા સો ધમ્મો, ન ચ નિચ્ચોતિ કુતોયં વાચાયુત્તિ.

સભાવો સબ્બદા અત્થિ, નિચ્ચો ધમ્મો ન વુચ્ચતિ;
ધમ્મો સભાવતો નાઞ્ઞો, અહો ધમ્મેસુ કોસલં.

યઞ્ચ વુત્તં ‘‘યં કિઞ્ચિ રૂપં અતીતાનાગત’’ન્તિઆદિના અતીતાનાગતાનં ખન્ધભાવસ્સ વુત્તત્તા અત્થેવાતિ, વદામ. અતીતં ભૂતપુબ્બં, અનાગતં યં સતિ પચ્ચયે ભવિસ્સતિ, તદુભયસ્સપિ રુપ્પનાદિસભાવાનાતિવત્તનતો રૂપક્ખન્ધાદિભાવો વુત્તો. યથાધમ્મસભાવાનાતિવત્તનતો અતીતા ધમ્મા અનાગતા ધમ્માતિ, ન

ધરમાનસભાવતાય. કો ચ એવમાહ ‘‘પચ્ચુપ્પન્નં વિય તં અત્થી’’તિ. કથં પનેતં અત્થીતિ? અતીતાનાગતસભાવેન. ઇદં પન તવેવ ઉપટ્ઠિતં, કથં તં અતીતં અનાગતઞ્ચ વુચ્ચતિ, યદિ નિચ્ચકાલં અત્થીતિ.

યં પન ‘‘ન તાવ કાલં કરોતિ, યાવ ન તં પાપં બ્યન્તી હોતી’’તિ (મ॰ નિ॰ ૩.૨૫૦) સુત્તે વુત્તં, તં યસ્મિઞ્ચ સન્તાને કમ્મં કતૂપચિતં, તત્થ તેનાહિતં તંફલુપ્પાદનસમત્થતં સન્ધાય વુત્તં, ન અતીતસ્સ કમ્મસ્સ ધરમાનસભાવત્તા. તથા સતિ સકેન ભાવેન વિજ્જમાનં કથં તં અતીતં નામ સિયા. ઇત્થઞ્ચેતં એવં સમ્પટિચ્છિતબ્બં, યં સઙ્ખારા અહુત્વા સમ્ભવન્તિ, હુત્વા પતિવેન્તિ તેસં ઉદયતો પુબ્બે વયતો ચ પચ્છા ન કાચિ ઠિતિ નામ અત્થિ, યતો અતીતાનાગતં અત્થીતિ વુચ્ચેય્ય. તેન વુત્તં –

‘‘અનિધાનગતા ભગ્ગા, પુઞ્જો નત્થિ અનાગતે;
ઉપ્પન્ના યેપિ તિટ્ઠન્તિ, આરગ્ગે સાસપૂપમા’’તિ. (મહાનિ॰ ૧૦, ૩૯);

યદિ ચાનાગતં પરમત્થતો સિયા, અહુત્વા સમ્ભવન્તીતિ વત્તું ન સક્કા. પચ્ચુપ્પન્નકાલે અહુત્વા સમ્ભવન્તીતિ ચે? ન, ધમ્મપ્પવત્તિમત્તત્તા કાલસ્સ. અથ અત્તનો સભાવેન અહુત્વા સમ્ભવન્તીતિ, સિદ્ધમેતં અનાગતં પરમત્થતો નત્થીતિ. યઞ્ચ વુત્તં ‘‘અસતિ અતીતે કુસલાકુસલસ્સ કમ્મસ્સ આયતિં ફલં કથં ભવેય્યા’’તિ, ન ખો પનેત્થ અતીતકમ્મતો ફલુપ્પત્તિ ઇચ્છિતા, અથ ખો તસ્સ કતત્તા તદાહિતવિસેસતો સન્તાનતો. વુત્તઞ્હેતં ભગવતા ‘‘કામાવચરસ્સ કુસલસ્સ કમ્મસ્સ કતત્તા ઉપચિતત્તા વિપાકં ચક્ખુવિઞ્ઞાણં ઉપ્પન્નં હોતી’’તિ (ધ॰ સ॰ ૪૩૧). યસ્સ પન અતીતાનાગતં પરમત્થતો અત્થિ, તસ્સ ફલં નિચ્ચમેવ અત્થીતિ કિં તત્થ કમ્મસ્સ સામત્થિયં. ઉપ્પાદને ચે, સિદ્ધમિદં અહુત્વા ભવતીતિ. યં પન વુત્તં ‘‘અસતિ અતીતાનાગતે કથં તત્થ ઞાણં પવત્તેય્યા’’તિ, યથા તં આલમ્બણં, તં તથા અત્થિ, કથઞ્ચ તં આલમ્બણં, અહોસિ ભવિસ્સતિ ચાતિ. ન હિ કોચિ અતીતં અનુસ્સરન્તો અત્થીતિ અનુસ્સરતિ, અથ ખો અહોસીતિ. યથા પન વત્તમાનં આરમ્મણં અનુભૂતં, તથા તં અતીતં અનુસ્સરતિ. યથા ચ વત્તમાનં ભવિસ્સતિ, તથા બુદ્ધાદીહિ ગય્હતિ. યદિ ચ તં તથેવ અત્થિ, વત્તમાનમેવ તં સિયા. અથ નત્થિ, સિદ્ધં ‘‘અસન્તં ઞાણસ્સ આરમ્મણં હોતી’’તિ. વિજ્જમાનં વા હિ ચિત્તસઞ્ઞાતં અવિજ્જમાનં વા આરમ્મણં એતેસં અત્થીતિ આરમ્મણા, ચિત્તચેતસિકા, ન વિજ્જમાનંયેવ આરબ્ભ પવત્તનતો, તસ્મા પચ્ચુપ્પન્નમેવ ધરમાનસભાવં ન અતીતાનાગતન્તિ ન તિટ્ઠતિ સબ્બત્થિવાદો. કેચિ પન ‘‘ન અતીતાદીનં અત્થિતાપટિઞ્ઞાય સબ્બત્થિવાદા, અથ ખો આયતનસબ્બસ્સ અત્થિતાપટિઞ્ઞાયા’’તિ વદન્તિ, તેસં મતેન સબ્બેવ સાસનિકા સબ્બત્થિવાદા સિયુન્તિ.

પદસોધનકથાવણ્ણના નિટ્ઠિતા.

સબ્બમત્થીતિકથાવણ્ણના નિટ્ઠિતા.

૬. અતીતક્ખન્ધાદિકથા

૧. નસુત્તસાધનકથાવણ્ણના

૨૯૭. ‘‘અતીતં અનાગતં પચ્ચુપ્પન્ન’’ન્તિ અયં કાલવિભાગપરિચ્છિન્નો વોહારો ધમ્માનં તં તં અવત્થાવિસેસં ઉપાદાય પઞ્ઞત્તો. ધમ્મો હિ સકિચ્ચક્ખણે પચ્ચુપ્પન્નો, તતો પુબ્બે અનાગતો, પચ્છા અતીતોતિ વુત્તોવાયમત્થો.

તત્થ યદિપિ ધમ્મા અનિચ્ચતાય અનવટ્ઠિતા, અવત્થા પન તેસં યથાવુત્તા વવત્થિતાતિ તદુપાદાના કાલપઞ્ઞત્તિપિ વવત્થિતા એવ. ન હિ અતીતાદિ અનાગતાદિભાવેન વોહરીયતિ, ખન્ધાદિપઞ્ઞત્તિ પન અનપેક્ખિતકાલવિસેસા. તીસુપિ હિ કાલેસુ રૂપક્ખન્ધો રૂપક્ખન્ધોવ, તથા સેસા ખન્ધા આયતનધાતુયો ચ. એવમવટ્ઠિતે યસ્મા પરવાદી ''અત્થી''તિ ઇમં પચ્ચુપ્પન્નનિયતં વોહારં અતીતાનાગતેસુપિ આરોપેતિ, તસ્મા સો અદ્ધસઙ્કરં કરોતિ. પરમત્થતો અવિજ્જમાને વિજ્જમાને કત્વા વોહરતીતિ તતો વિવેચેતું ''**અતીતં ખન્ધા**''તિઆદિકા અયં કથા આરદ્ધા.

યસ્મા પન રુપ્પનાદિસભાવે અતીતાદિભેદભિન્ને ધમ્મે એકજ્ઝં ગહેત્વા તત્થ રાસટ્ઠં ઉપાદાય ખન્ધપઞ્ઞત્તિ, ચક્ખુરૂપાદીસુ કારણાદિઅત્થં સુઞ્ઞતટ્ઠઞ્ચ ઉપાદાય આયતનપઞ્ઞત્તિ ધાતુપઞ્ઞત્તિ ચ, તસ્મા સા અદ્ધત્તયસાધારણા, ન અતીતાદિપઞ્ઞત્તિ વિય અદ્ધવિસેસાધિટ્ઠાનાતિ આહ ''**ખન્ધાદિભાવાવિજહનતો અતીતાનાગતાન**''ન્તિ. તે પનેતે અતીતાદિકે ખન્ધાદિકે વિય સભાવધમ્મતો સઞ્જાનન્તો પરવાદી ''અત્થી''તિ પટિજાનાતીતિ આહ ''**અતીતાનાગતાનં અત્થિતં ઇચ્છન્તસ્સા**''તિ. સેસમેત્થ યં વત્તબ્બં, તં હેટ્ઠા વુત્તનયમેવ.

''તયોમે, ભિક્ખવે, નિરુત્તિપથા''તિ સુત્તં **નિરુત્તિપથસુત્તં**. તત્થ હિ પચ્ચુપ્પન્નસ્સેવ અત્થિભાવો વુત્તો, ન અતીતાનાગતાનં. તેન વુત્તં ''**અત્થિતાય વારિતત્તા**''તિ. યદિ એવં ''અત્થિ, ભિક્ખવે, નિબ્બાન''ન્તિ ઇદં કથન્તિ? તં સબ્બદા ઉપલદ્ધિતો વુત્તં નિચ્ચસભાવઞાપનત્થં અસઙ્ખતધમ્મસ્સ, ઇધ પન સઙ્ખતધમ્માનં ખણત્તયસમઙ્ગિતાય અત્થિભાવો ન તતો પુબ્બે પચ્છા ચાતિ પઞ્ઞાપનત્થં ''યં, ભિક્ખવે, રૂપં...પે॰... ન તસ્સ સઙ્ખા ભવિસ્સતી''તિ વુત્તં. એતેન ''અત્થી''તિ સમઞ્ઞાય અનુપાદાનતો અતીતં અનાગતં પરમત્થતો નત્થીતિ દસ્સિતં હોતિ. **ઇમિનાવૂપાયેના**તિ ''ખન્ધાદિભાવાવિજહનતો''તિ એવં વુત્તેન હેતુના. ઉપપત્તિસાધનયુત્તિ હિ ઇધ ''ઉપાયો''તિ વુત્તા.

નસુત્તસાધનકથાવણ્ણના નિટ્ઠિતા.

૨. સુત્તસાધનકથાવણ્ણના

૨૯૮. એતે ધમ્માતિ એતે ખન્ધઆયતનધાતુધમ્મા. **સુત્તાહરણ**ન્તિ નિરુત્તિપથસુત્તાહરણં. **નેસ**ન્તિ અતીતાનાગતાનં.

સુત્તસાધનકથાવણ્ણના નિટ્ઠિતા.

અતીતક્ખન્ધાદિકથાવણ્ણના નિટ્ઠિતા.

૭. એકચ્ચંઅત્થીતિકથા

૧. અતીતાદિએકચ્ચકથાવણ્ણના

૨૯૯. યે કતૂપચિતા કુસલાકુસલા ધમ્મા વિપાકદાનાય અકતોકાસા, કતોકાસા ચ યે ''ઓકાસકતુપ્પન્ના''તિ વુચ્ચન્તિ. યે ચ વિપ્પકતવિપાકા, તે સબ્બેપિ ''અવિપક્કવિપાકા''તિ વેદિતબ્બા. તેસં વિપાકદાનસામત્થિયં અનપગતન્તિ અધિપ્પાયેન પરવાદી અત્થિતં ઇચ્છતિ. યે પન પરવાદી સબ્બેન સબ્બં વિપક્કવિપાકા

કુસલાકુસલા ધમ્મા, તેસં અપગતન્તિ નત્થિતં ઇચ્છતિ. તેનાહ ‘‘અત્થીતિ એકચ્ચં અત્થિ એકચ્ચં નત્થી’’તિઆદિ. એવં ઇચ્છન્તસ્સ પન પરવાદિનો યથા અવિપાકેસુપિ એકચ્ચં નત્થીતિ આપજ્જતિ, એવં વિપક્કવિપાકેસુ અવિપક્કવિપાકેસુ ચ આપજ્જતેવાતિ દસ્સેતું ‘‘અવિપક્કવિપાકા ધમ્મા એકચ્ચે’’તિઆદિના પાળિ પવત્તા. તેન વુત્તં ‘‘**તિણ્ણં રાસીનં વસેના**’’તિઆદિ. **વોહારવસેના**તિ ફલસ્સ અનુપરમવોહારવસેન, હેતુકિચ્ચં પન અનુપરતં અનુપચ્છિન્નં અત્થીતિ લદ્ધિયં ઠિતત્તા ચોદેતબ્બોવ. અવિચ્છેદવસેન પવત્તમાનઞ્હિ ફલસ્સ પબન્ધવોહારં પરવાદી વોહારતો અત્થીતિ ઇચ્છતિ, હેતુ પનસ્સ કમ્મં પરમત્થતો ચ કમ્મૂપચયવાદિભાવતો પત્તિઅપ્પત્તિસભાવતાદયો વિય ચિત્તવિપ્પયુત્તો કમ્મૂપચયો નામ એકો સઙ્ખારધમ્મો અવિપન્નો, સોપિ તસ્સેવ વેવચનન્તિ પરવાદી. યં સન્ધાયાહ –

> ‘‘નપ્પચયન્તિ કમ્માનિ, અપિ કપ્પસહસ્સતો;
> પત્વા પચ્ચયસામગ્ગિં, કાલે પચ્ચન્તિ પાણિન’’ન્તિ.

યઞ્ચ સન્ધાય પરતો પરિભોગમયપુઞ્ઞકથાય ‘‘પરિભોગમયં પન ચિત્તવિપ્પયુત્તં ઉપ્પજ્જતીતિ લદ્ધિયા પટિજાનાતી’’તિ વક્ખતિ.

એકચ્ચંઅત્થીતિકથાવણ્ણના નિટ્ઠિતા.

૮. સતિપટ્ઠાનકથાવણ્ણના

૩૦૧. **પરમત્થસતિપટ્ઠાનત્તા**તિ એતેન લોકુત્તરાય એવ સમ્માસતિયા તત્થાપિ મગ્ગભૂતાય નિપ્પરિયાયેન સતિપટ્ઠાનભાવો નિય્યાનિકત્તા ઇતરાય પરિયાયેનાતિ દસ્સેતિ. મગ્ગફલસમ્માસતિયા ધમ્માનુસ્સતિભાવપરિયાયો અત્થીતિ ‘‘**લોકિયલોકુત્તરસતિપટ્ઠાનસમુદાયભૂતસ્સા**’’તિ વુત્તં. **સતિસમુદાયભૂતસ્સ** ન સતિગોચરભૂતસ્સાતિ અધિપ્પાયો. સતિગોચરસ્સ હિ સતિપટ્ઠાનતં ચોદેતું પાળિયં ‘‘ચક્ખાયતનં સતિપટ્ઠાન’’ન્તિ આરદ્ધં. તેન વુત્તં ‘‘**સબ્બધમ્માનં પભેદપુચ્છાવસેન વુત્ત**’’ન્તિ. સુત્તસાધનાયં પન પઠમં લોકિયસતિપટ્ઠાનવસેન, દુતિયં મિસ્સકવસેન, તતિયં લોકુત્તરવસેન દસ્સિતન્તિ વેદિતબ્બં.

સતિપટ્ઠાનકથાવણ્ણના નિટ્ઠિતા.

૯. હેવત્થિકથાવણ્ણના

૩૦૪. હેવત્થિકથાયં ‘‘સબ્બો ધમ્મો સકભાવેન અત્થિ પરભાવેન નત્થી’’તિ પવત્તો પરવાદીવાદો યથા વિભજ્જ પટિપુચ્છા વા ન બ્યાકાતબ્બો, એવં એકંસતો ન બ્યાકાતબ્બો વિસેસાભાવતો, કેવલં ઠપનીયપક્ખે તિટ્ઠતીતિ અધિપ્પાયેનાહ ‘‘**અવત્તબ્બુત્તરેના**’’તિ. યથા હિ સબ્બે વાદા સપ્પટિવાદાવાતિ પટિઞ્ઞા ભૂતકથનત્તા અવત્તબ્બુત્તરા ઉપેક્ખિતબ્બા, એવમયમ્પીતિ વેદિતબ્બં. તેનાહ ‘‘**ઉપેક્ખિતબ્બેના**’’તિ. અથ વા અવત્તબ્બં ઉત્તરં **અવત્તબ્બુત્તરં**. યથા અનિચ્ચવાદિનં પતિ અનિચ્ચો સદ્દો પચ્ચયાધીનવુત્તિતોતિ, ઉત્તરં ન વત્તબ્બં સિદ્ધસાધનભાવતો, એવં ઇધાપિ દટ્ઠબ્બં. સિદ્ધસાધનઞ્હિ દટ્ઠસ્સ ડહનસદિસત્તા નિરત્થકમેવ સિયા, અટ્ઠકથાયં પન યસ્મા પરવાદિના યેન સભાવેન યો ધમ્મો અત્થિ, તેનેવ સભાવેન સો વિના કાલભેદાદિપરામસનેન નત્થીતિ પતિટ્ઠાપીયતિ, તસ્મા ‘‘**અયોનિસો પતિટ્ઠાપિતત્તા**’’તિ વુત્તં.

એત્થ ચ ‘‘હેવત્થિ, હેવં નત્થી’’તિ પટિજાનન્તેન પરવાદિના યથા સપરભાવેહિ રૂપાદીનં અત્થિતા પટિઞ્ઞાતા, એવં કાલદેસાદિભેદેહિપિ સા પટિઞ્ઞાતા એવ. તેનેવાહ **‘‘અતીતં અનાગતપચ્ચુપ્પન્નવસેન, અનાગતપચ્ચુપ્પન્નાનિ વા અતીતાદિવસેન નત્થી**’’તિ. એવં સતિ નિગણ્ઠાચેલકવાદો પરિદીપિતો સિયા. તે હિ ‘‘સિયા અત્થિ, સિયા નત્થિ, સિયા અત્થિ ચ નત્થિ ચા’’તિઆદિના સબ્બપદત્થેસુ પત્તભાગે પટિજાનન્તિ. તત્થ યદિ વત્થુનો સભાવેનેવ, દેસકાલસન્તાનવસેન વા નત્થિતા અધિપ્પેતા, તં સિદ્ધસાધનં સકવાદિનોપિ ઇચ્છિતત્તા. યસ્સ હિ ધમ્મસ્સ યો સભાવો, ન સો તતો અઞ્ઞથા ઉપલબ્ભતિ. યદિ ઉપલબ્ભેય્ય, અઞ્ઞો એવ સો સિયા. ન ચેત્થ સામઞ્ઞલક્ખણં નિદસ્સેતબ્બં સલક્ખણસ્સ અધિપ્પેતત્તા તસ્સ નત્થિભાવસ્સ અભાવતો. યથા ચ પરભાવેન નત્થિતાય ન વિવાદો, એવં દેસકાલન્તરેસુપિ ઇત્તરકાલત્તા સઙ્ખારાનં. ન હિ સઙ્ખારા દેસન્તરં, કાલન્તરં વા સઙ્કમન્તિ ખણિકભાવતો. એતેનેવ પરિયાયન્તરેન નત્થિતાપિ પટિક્ખિત્તા વેદિતબ્બા. યથા ચ અત્થિતા, નત્થિતા વિના કાલભેદેન એકસ્મિં ધમ્મે પતિટ્ઠં ન લભન્તિ અઞ્ઞમઞ્ઞવિરુદ્ધત્તા, એવં સબ્બદાપિ નિચ્ચત્તા.

યં પન તે વદન્તિ ‘‘યથા સુવણ્ણં કટકાદિરૂપેન ઠિતં રુચકાદિભાવં આપજ્જતીતિ નિચ્ચાનિચ્ચં. તઞ્હિ સુવણ્ણભાવાવિજહનતો નિચ્ચં કટકાદિભાવહાનિતો અનિચ્ચં, એવં સબ્બધમ્મા’’તિ. તે ઇદં વત્તબ્બા ‘‘કિં કટકભાવો કટકસ્સ, ઉદાહુ સુવણ્ણસ્સા’’તિ. યદિ કટકસ્સ, સુવણ્ણનિરપેક્ખો સિયા તદઞ્ઞભાવો વિય. અથ સુવણ્ણસ્સ, નિચ્ચકાલં તત્થ ઉપલબ્ભેય્ય સુવણ્ણભાવો વિય. ન ચ સક્કા ઉભિન્નં એકભાવોતિ વત્તું કટકવિનાસેપિ સુવણ્ણાવિનાસતો. અથ મતં, સુવણ્ણકટકાદીનં પરિયાયીપરિયાયભાવતો નાયં દોસોતિ. યથા હિ કટકપરિયાયનિરોધેન રુચકપરિયાયુપ્પાદેપિ પરિયાયી તથેવ તિટ્ઠતિ, એવં મનુસ્સપરિયાયનિરોધે દેવપરિયાયુપ્પાદેપિ પરિયાયી જીવદ્રબ્યં તિટ્ઠતીતિ નિચ્ચાનિચ્ચં, તથા સબ્બદ્રબ્યાનીતિ. તયિદં અમ્બં પુટ્ઠસ્સ લબુજબ્યાકરણં. યં સ્વેવ નિચ્ચો અનિચ્ચોતિ વા વદન્તો અઞ્ઞત્થ નિચ્ચતં અઞ્ઞત્થ અનિચ્ચતં પટિજાનાતિ, અથ પરિયાયપરિયાયીનં અનઞ્ઞતા ઇચ્છિતા, એવં સતિ પરિયાયોપિ નિચ્ચો સિયા પરિયાયિનો અનઞ્ઞત્તા પરિયાયસરૂપં વિય, પરિયાયી વા અનિચ્ચો પરિયાયતો અનઞ્ઞત્તા પરિયાયસરૂપં વિયાતિ. અથ નેસં અઞ્ઞા અનઞ્ઞતા, એવઞ્ચ સતિ વુત્તદોસદ્વયાનતિવત્તિ. અપિચ કોયં પરિયાયો નામ, યદિ સણ્ઠાનં, સુવણ્ણો તાવ હોતુ, કથં જીવદ્રબ્યે અરૂપિભાવતો. યદિ તસ્સપિ સણ્ઠાનવન્તં ઇચ્છિતં, તથા સતિસ્સ એકસ્મિમ્પિ સત્તસન્તાને બહુતા આપજ્જતિ સરૂપતા ચ સણ્ઠાનવન્તેસુપિ પીળકાદીસુ તથાદસ્સનતો. અથ પવત્તિવિસેસો, એવમ્પિ બહુતા ખણિકતા ચ આપજ્જતિ, તસ્મા પરિયાયસરૂપમેવ તાવ પતિટ્ઠપેતબ્બં.

યં પન વુત્તં ‘‘સુવણ્ણં કટકાદિરૂપેન ઠિત’’ન્તિ, તત્થ સમ્પત્તિયોગતો વિઞ્ઞાયમાનેસુ વિસિટ્ઠેસુ રૂપગન્ધરસફોટ્ઠબ્બેસુ કિં એકં, ઉદાહુ તેસં સમુદાયો, તબ્બિનિમુત્તં વા ધમ્મન્તરં સુવણ્ણન્તિ? તત્થ ન તાવ રૂપાદીસુ એકેકં સુવણ્ણં તેન સુવણ્ણકિચ્ચાસિદ્ધિતો, નાપિ તબ્બિનિમુત્તં ધમ્મન્તરં તાદિસસ્સ અભાવતો. અથ સમુદાયો, તં પન પઞ્ઞત્તિમત્તન્તિ ન તસ્સ નિચ્ચતા, નાપિ અનિચ્ચતા સમ્ભવતિ. યથા ચ સુવણ્ણસ્સ, એવં કટકસ્સપિ પઞ્ઞત્તિમત્તત્તાતિ. તયિદં નિદસ્સનં પરવાદિનો જીવદ્રબ્યસ્સપિ પઞ્ઞત્તિમત્તં તસ્સેવ સાધેતીતિ કુતો તસ્સ નિચ્ચાનિચ્ચતાતિ અલમતિપ્પપઞ્ચેન.

હેવત્થિકથાવણ્ણના નિટ્ઠિતા.

મહાવગ્ગવણ્ણના નિટ્ઠિતા.

૨. દુતિયવગ્ગો

૧. પરૂપહારવણ્ણના

૩૦૭. **વિક્ખમ્ભિતરાગાવ** અવિક્ખમ્ભિતરાગાનં અધિમાનિકતાય અસમ્ભવતોતિ યાવ અધિમાનિકં, તાવ સમ્પજાના નિદં ઓક્કમન્તીતિ અધિપ્પાયો. ''અધિમાનિકાન''ન્તિ ઇદં ભૂતપુબ્બગતિયા વુત્તન્તિ આહ ''**અધિમાનિકપુબ્બા અધિપ્પેતા સિયુ**''ન્તિ.

૩૦૮. યં વિમતિગાહકારણં વુચ્ચમાનં, તં ''હન્દ હી''તિ પરં જોતેતીતિ અધિપ્પાયેનાહ ''**કારણત્થેતિ યુત્ત**''ન્તિ. વિમતિગાહસ્સ પન નિચ્છિતતં ''હન્દ હી''તિ પરં જોતેતીતિ વુત્તં ''**વચસાયત્થે**''તિ.

પરૂપહારવણ્ણના નિટ્ઠિતા.

૫. વચીભેદકથાવણ્ણના

૩૨૬. **સોતિ** પઠમમગ્ગટ્ઠો. **તસ્માતિ** યસ્મા ''વિરજં વીતમલં ધમ્મચક્ખું ઉદપાદિ 'યં કિઞ્ચિ સમુદયધમ્મં, સબ્બં તં નિરોધધમ્મ'''ન્તિ સુત્તસ્સ અત્થં અઞ્ઞથા ગહેત્વા ઉદયબ્બયાનુપસ્સનાનિસ્સન્દેન મગ્ગક્ખણેપિ દુક્ખન્તિ વિપસ્સના ઉપટ્ઠાતિ, તસ્મા ''સો દુક્ખમિચ્ચેવ વાચં ભાસતી''તિ વદન્તિ.

૩૨૮. **ઇચ્છિતે**તિ પરવાદિના સમ્પટિચ્છિતે. **આરોપિતે**તિ યુત્તિનિદ્ધારણેન તસ્મિં અત્થે પતિટ્ઠાપિતે યુજ્જતિ, વચીસમુટ્ઠાપનક્ખણતો પન પચ્છા તં સદ્દં સુણાતીતિ ઇચ્છિતે ન યુજ્જતિ સોતવિઞ્ઞાણસ્સ પચ્ચુપ્પન્નારમ્મણત્તાતિ અધિપ્પાયો. યસ્મા પન અત્તના નિચ્છારિતં સદ્દં અત્તનાપિ સુણાતિ, તસ્મા સોતવિઞ્ઞાણં ''યેન તં સદ્દં સુણાતી''તિ અટ્ઠકથાયં વુત્તન્તિ દટ્ઠબ્બં.

૩૩૨. **લોકુત્તરમગ્ગક્ખણે**તિ પઠમજ્ઝાનિકસ્સ પઠમમગ્ગસ્સ ખણે. **અભિભૂસુત્તાહરણે અધિપ્પાયો વત્તબ્બો**તિ એતેન તદાહરણસ્સ અસમ્બન્ધતં દસ્સેતિ. તેનાહ ''**તસ્મા અસાધક**''ન્તિ.

વચીભેદકથાવણ્ણના નિટ્ઠિતા.

૭. ચિત્તટ્ઠિતિકથાવણ્ણના

૩૩૫. **એવ**ન્તિ ''એકચિત્તં યાવતાયુકં તિટ્ઠતી''તિ વુત્તાકારેન. **અઞ્ઞત્થા**તિ અરૂપભવતો અઞ્ઞસ્મિં. **એતેના**તિ ''એકમેવ ચિત્તં આરુપ્પે તિટ્ઠતિ , યાવતાયુકં તિટ્ઠતી''તિ એવંવાદિના **દુતિયાપિ અટ્ઠકથા પસ્સિતબ્બા** પઠમકથાય ચિરકાલાવટ્ઠાનવચનસ્સ અઞ્ઞદત્થુ ભાવવિભાવનતોતિ અધિપ્પાયો. **પુરિમાયા**તિ ''યાવતાયુકં તિટ્ઠતી''તિ પઞ્હતો પુરિમાય. તત્થ હિ ''વસ્સસતં તિટ્ઠતી''તિ પુચ્છાય ''આમન્તા''તિ અનુઞ્ઞા કતા, પચ્છિમાયં પન ''મનુસ્સાનં એકં ચિત્તં યાવતાયુકં તિટ્ઠતી''તિ ''ન હેવં વત્તબ્બે''તિ પટિક્ખેપો કતો. **અવિરોધો વિભાવેતબ્બો**, યતો તત્થેવ અનુઞ્ઞા કતા, ન પચ્છાતિ અધિપ્પાયો . **વસ્સસતાદી**તિ ચ **આદિ**-સદ્દેન ન કેવલં ''દ્વે વસ્સસતાની''તિ એવમાદિયેવ સઙ્ગહિતં, અથ ખો ''એકં ચિત્તં દિવસં તિટ્ઠતી''તિ એવમાદિપીતિ દટ્ઠબ્બં. ''**મુહુત્તં મુહુત્તં**

ઉપ્પજ્જતીતિ પઞ્હો સકવાદિના પુચ્છિતો વિય વુત્તો”તિ ઇદં વિચારેતબ્બં. ‘‘મુહુત્તં મુહુત્તં ઉપ્પજ્જતી’’તિ પઞ્હો પરવાદિસ્સ. ‘‘ઉપ્પાદવયધમ્મિનો’’તિઆદિસુત્તત્થવસેન પટિઞ્ઞા સકવાદિસ્સાતિ હિ વુત્તં.

ચિત્તટ્ઠિતિકથાવણ્ણના નિટ્ઠિતા.

૯. અનુપુબ્બાભિસમયકથાવણ્ણના

૩૩૯. ‘‘તાનિ વા ચત્તારિપિ ઞાણાનિ એકો સોતાપત્તિમગ્ગોયેવાતિ પટિજાનાતી’’તિ ઇમં સન્ધાયાહ ‘‘**અથ વા**’’તિઆદિ. **ચતુન્નં ઞાણાનન્તિ** દુક્ખેઞાણાદીનં ચતુન્નં ઞાણાનં. **એકમગ્ગભાવતો**તિ સોતાપત્તિઆદિએકમગ્ગભાવતો. કમેન પવત્તમાનાનિપિ હિ તાનિ ઞાણાનિ તંતંમગ્ગકિચ્ચસ્સ સાધનતો એકોયેવ મગ્ગો હોતીતિ અધિપ્પાયો. તેનાહ ‘‘**એકમગ્ગસ્સ…પે॰… પટિજાનાતી**’’તિ.

૩૪૪. દસ્સનેતિ મગ્ગદસ્સને.

૩૪૫. ધમ્મત્થાનં હેતુફલભાવતો ધમ્મત્થપટિસમ્ભિદાનં સિયા સોતાપત્તિફલહેતુતા, તદભાવતો ન ઇતરપટિસમ્ભિદાનન્તિ આહ ‘‘**નિરુત્તિ…પે॰… વિચારેતબ્બ**’’ન્તિ. સબ્બાસમ્પિ પન પટિસમ્ભિદાનં પઠમફલસચ્છિકિરિયાહેતુતા વિચારેતબ્બા મગ્ગાધિગમેનેવ લદ્ધબ્બત્તા ફલાનં વિય, તસ્મા ‘‘અટ્ઠહિ ઞાણેહી’’તિ એત્થ નિક્ખેપકણ્ડે આગતનયેન દુક્ખાદિઞાણાનં પુબ્બન્તાદિઞાણાનઞ્ચ વસેન ‘‘અટ્ઠહિ ઞાણેહી’’તિ યુત્તં વિય દિસ્સતિ.

અનુપુબ્બાભિસમયકથાવણ્ણના નિટ્ઠિતા.

૧૦. વોહારકથાવણ્ણના

૩૪૭. વિસયવિસયીસૂતિ રૂપચક્ખાદિકે સન્ધાયાહ. તે હિ રૂપક્ખન્ધપરિયાપન્નત્તા એકન્તેન લોકિયા. **વિસયસ્સેવા**તિ સદ્દસ્સેવ. સો હિ વોહરિતબ્બતો વોહારકરણતાય ચ ‘‘વોહારો’’તિ પાળિયં વુત્તો. **નત્થેત્થ કારણં** વિસયીનં વિસયસ્સપિ આસવાદિઅનારમ્મણતાભાવતો. **અસિદ્ધલોકુત્તરભાવસ્સ** એકન્તસાસવત્તા **તસ્સ** સદ્દાયતનસ્સ યથા લોકુત્તરતા તવ મતેનાતિ અધિપ્પાયો.

પટિહઞ્ઞેય્યાતિ ઇદં પરિકપ્પવચનં. પરિકપ્પવચનઞ્ચ અયાથાવન્તિ આહ ‘‘**ન હિ…પે॰… અત્થી**’’તિ. ન હિ જલં અનલન્તિ પરિકપ્પિતં દહતિ પચતિ વા. કિં લોકિયેન ઞાણેન જાનિતબ્બતો લોકિયો રૂપાયતનાદિ વિય, ઉદાહુ લોકુત્તરો પચ્ચવેક્ખિયમાનમગ્ગાદિ વિયાતિ એવમેત્થ હેતુસ્સ **અનેકન્તભાવો** વેદિતબ્બો. તેનાહ ‘‘**લોકિયે લોકુત્તરે ચ સમ્ભવતો**’’તિ.

વોહારકથાવણ્ણના નિટ્ઠિતા.

૧૧. નિરોધકથાવણ્ણના

૩૫૩. યેસં દ્વિન્નન્તિ યેસં દ્વિન્નં દુક્ખસચ્ચાનં. **દ્વીહિ નિરોધેહી**તિ અપ્પટિસઙ્ખાપટિસઙ્ખાસઙ્ખાતેહિ દ્વીહિ નિરોધેહિ. તત્થ દુક્ખાદીનં પટિસઙ્ખાતિ પટિસઙ્ખા, પઞ્ઞાવિસેસો. તેન વત્તબ્બો નિરોધો પટિસઙ્ખાનિરોધો. યો સાસવેહિ ધમ્મેહિ

વિસંયોગોતિ વુચ્ચતિ, યો પચ્ચયવેકલ્લેન ધમ્માનં ઉપ્પાદસ્સ અચ્ચન્તવિબન્ધભૂતો નિરોધો, સો પટિસઙ્ખાય નવત્તબ્બતો અપ્પટિસઙ્ખાનિરોધો નામાતિ પરવાદિનો લદ્ધિ. **પટિસઙ્ખાય વિના નિરુદ્ધાતિ** પચ્ચયવેકલ્લેન અનુપ્પત્તિં સન્ધાય વુત્તં. તેનાહ "**ન ઉપ્પજ્જિત્વા ભઙ્ગા**"તિ. અનુપ્પાદોપિ હિ નિરોધોતિ વુચ્ચતિ યતો ''ઇમસ્સુપ્પાદા ઇદં ઉપ્પજ્જતી''તિ લક્ખણુદ્દેસસ્સ પટિલોમે ''ઇમસ્સ નિરોધા ઇદં નિરુજ્ઝતી''તિ દસ્સિતો. **તેના**તિ પટિસઙ્ખાય નિરોધસ્સ ખણિકનિરોધસ્સ ચ ઇધ નાધિપ્પેતત્તા.

નિરોધકથાવણ્ણના નિટ્ઠિતા.

દુતિયવગ્ગવણ્ણના નિટ્ઠિતા.

૩. તતિયવગ્ગો

૧. બલકથાવણ્ણના

૩૫૪. નિદ્દેસતોતિ ''અટ્ઠાનમેતં અનવકાસો''તિઆદિના નિદ્દિટ્ઠપ્પકારતો. સો પન યસ્મા વિત્થારો હોતિ, તસ્મા વુત્તં "**વિત્થારતો**"તિ. **સબ્બં** કિલેસાવરણાદિં, તમેવ પચ્ચેકં પવત્તિઆકારભેદતો **સબ્બાકારં**. ''સબ્બ''ન્તિ હિ ઇદં સરૂપતો ગહણં, ''સબ્બાકારતો''તિ પવત્તિઆકારભેદતો. ભગવા હિ ધમ્મે જાનન્તો તેસં આકારભેદે અનવસેસેત્વાવ જાનાતિ. યથાહ ''સબ્બે ધમ્મા સબ્બાકારતો બુદ્ધસ્સ ભગવતો ઞાણમુખે આપાથં આગચ્છન્તી''તિ (મહાનિ॰ ૧૫૬; ચૂળનિ॰ મોઘરાજમાણવપુચ્છાનિદ્દેસ ૮૫; પટિ॰ મ॰ ૩.૫). **ઉદ્દેસતો**તિ એકદેસતો. એકદેસો ચ વિત્થારો ન હોતીતિ આહ "**સઙ્ખેપતો**"તિ. યથા જાનન્તીતિ સમ્બન્ધો. **ઉદ્દેસમત્તેનપી**તિ દિટ્ઠિગતયથાભૂતઞાણાદિપ્પભેદાનં આસયાદીનં ઉદ્દેસમત્તેનપિ. તેનાહ "**ઇન્દ્રિયાનં તિક્ખમુદુભાવજાનનમત્તં સન્ધાયા**"તિ. **થેરેના**તિ અનુરુદ્ધત્થેરેન. **એવમેવા**તિ ઉદ્દેસતો ઠાનાદિમત્તજાનનાકારેનેવ. સ્વાયમત્થો સકવાદિનાપિ ઇચ્છિતોયેવાતિ આહ "**કથમયં ચોદેતબ્બો સિયા**"તિ.

૩૫૬. સેસેસૂતિ ઇન્દ્રિયપરોપરિયત્તઞાણતો સેસેસુ. **પટિક્ખેપો**તિ અસાધારણતાપટિક્ખેપો. નનુ ચ સેસાનં અસાધારણતાપિ અત્થીતિ ચોદનં સન્ધાયાહ "**ઠાના...પે॰... અધિપ્પાયો**"તિ.

બલકથાવણ્ણના નિટ્ઠિતા.

૨. અરિયન્તિકથાવણ્ણના

૩૫૭. સઙ્ખારે સન્ધાય પટિજાનન્તસ્સાતિ દિટ્ઠિયા પરિકપ્પિતેન સત્તેન સુઞ્ઞે સઙ્ખારે સન્ધાય ''સુઞ્ઞતઞ્ચ મનસિ કરોતી''તિ પુચ્છાય ''આમન્તા''તિ પટિજાનન્તસ્સ. **દ્વિન્નં ફસ્સાનં સમોધાનં કથં આપજ્જતિ** ઠાનાઠાનભૂતે સઙ્ખારે વુત્તનયેન સુઞ્ઞતં મનસિ કરોન્તસ્સાતિ અધિપ્પાયો. **યથાવુત્તનયેના**તિ ''દિટ્ઠિયા પરિકપ્પિતેન સત્તેન સુઞ્ઞા પઞ્ચક્ખન્ધા''તિ પકારેન નયેન. અથ વા **યથાવુત્તનયેના**તિ ''ઠાનાઠાનમનસિકારો સઙ્ખારારમ્મણો, સુઞ્ઞતામનસિકારો નિબ્બાનારમ્મણો''તિ એવં વુત્તનયેન. ''સઙ્ખારે સન્ધાય પટિજાનન્તસ્સા''તિ વુત્તત્તા "**દ્વિન્નં ફસ્સાનં સમોધાનં કથં આપજ્જતી**"તિ આહ. સત્તસુઞ્ઞતાય સુઞ્ઞત્તેપિ સઙ્ખારાનં અઞ્ઞોવ ઠાનાઠાનમનસિકારો, અઞ્ઞો સુઞ્ઞતામનસિકારોતિ યુજ્જતેવ દ્વિન્નં ફસ્સાનં સમોધાનાપત્તિચોદના, સઙ્ખારે સન્ધાય પટિજાનન્તસ્સ પન કથં અરિયભાવસિદ્ધિ ઠાનાઠાનઞાણાદીનન્તિ વિચારેતબ્બં. કિં વા એતાય યુત્તિચિન્તાય. ઉમ્મત્તકપચ્છિસદિસો હિ

પરવાદિવાદો. અઞ્ઞેસુપિ ઠાનેસુ ઈદિસેસુ એસેવ નયો. **આરોપેત્વા**તિ ઇત્થિપુરિસાદિઆકારં, સત્તાકારમેવ વા અસન્તં રૂપાદિઉપાદાને આરોપેત્વા. અભૂતારોપનઞ્હેત્થ પણિદહનન્તિ અધિપ્પેતં. તેનાહ "**પરિકપ્પનવસેના**"તિ. **સો**તિ યથાવુત્તો પણિધિ. **એકસ્મિમ્પિ** ખન્ધે.

અરિયન્તિકથાવણ્ણના નિટ્ઠિતા.

૪. વિમુચ્ચમાનકથાવણ્ણના

૩૬૬. મગ્ગક્ખણે ચિત્તં એકદેસેન વિમુત્તં એકદેસેન અવિમુત્તન્તિ અયં ''વિમુત્તં વિમુચ્ચમાન''ન્તિ લદ્ધિયા દોસો. તથા હિ વુત્તં "**એકદેસં વિમુત્તં, એકદેસં અવિમુત્ત**"ન્તિ. અટ્ઠકથાયઞ્ચ ''તઞ્હિ તદા સમુચ્છેદવિમુત્તિયા વિમુત્તેકદેસેન વિમુચ્ચમાનન્તિસ્સ લદ્ધી''તિ દસ્સિતોવાયમત્થો. **વિપ્પકતનિદ્દેસે**તિ વિમુચ્ચનકિરિયાય અપરિયોસિતતાનિદ્દેસે. યં સન્ધાયાહ "**વિમુત્તં વિમુચ્ચમાનન્તિ વિપ્પકતભાવેન વુત્તત્તા**"તિ. **તેના**તિ પરવાદિના. **વિમુચ્ચ...પે॰... વુત્તં** વિમુચ્ચમાનસ્સ વિમુત્તભાવાભાવતો, વિમુત્તભેદેન પન તથા વુત્તન્તિ અધિપ્પાયો. સતિ ચ દોસે વિપ્પકતનિદ્દેસેતિ આનેત્વા યોજેતબ્બં. **એકદેસો વિસેસનં હોતિ** નિપ્પદેસવિમુત્તિયા અવિચ્છિન્નતો. **ફલચિત્તેના**તિ પઠમફલચિત્તેન ઉપ્પન્નેન.

વિમુચ્ચમાનકથાવણ્ણના નિટ્ઠિતા.

૫. અટ્ઠમકકથાવણ્ણના

૩૬૮. **પહીના નામ ભવેય્યું**, ન પહિય્યમાનાતિ અધિપ્પાયો.

અટ્ઠમકકથાવણ્ણના નિટ્ઠિતા.

૬. અટ્ઠમકસ્સ ઇન્દ્રિયકથાવણ્ણના

૩૭૧. લોકુત્તરાનંયેવ સદ્ધાદીનં ઇન્દ્રિયભાવો, ન લોકિયાનન્તિ પરવાદિનો અધિપ્પાયવસેનાહ "**અપ્પટિલદ્ધિન્દ્રિયત્તા**"તિઆદિ. તત્થ **નિય્યાનિકાનિ ભાવેન્તો**તિ યથા નિય્યાનિકા હોન્તિ, એવં ઉપ્પાદેન્તો બ્રૂહેન્તો વા. ઇન્દ્રિયભાવં પન પત્તેસુ તેસુ પુન ભાવનાકિચ્ચં નત્થીતિ તસ્સ અધિપ્પાયોતિ દસ્સેન્તો આહ "**ન પન ઇન્દ્રિયાનિ ભાવેન્તો**"તિ.

અટ્ઠમકસ્સ ઇન્દ્રિયકથાવણ્ણના નિટ્ઠિતા.

૭. દિબ્બચક્ખુકથાવણ્ણના

૩૭૩. વિસિનોતિ વિસેસેન બન્ધતિ વિસયીનં અત્તપટિબન્ધં કરોતીતિ **વિસયો**, આરમ્મણં , અનુભવતિ એતેનાતિ **આનુભાવો**, સામત્થિયં, બલન્તિ અત્થો, ગોચરકરણં **ગોચરો**, વિસયે આનુભાવગોચરા **વિસય...પે॰... ચરા**તિ. તેહિ યથા વિસિટ્ઠં વિસેસં હોતિ, તથા પચ્ચયભૂતેન ઝાનધમ્મેન આહિતબલં **કતબલાધાનં**. વિસયગ્ગહણઞ્ચેત્થ આનુભાવગોચરકરણાનં પવત્તિટ્ઠાનદસ્સનં યત્થસ્સ તેહિ ઉપત્થદ્ધત્તા બલાધાનં પાકટં હોતિ. તેનાહ "**યાદિસે વિસયે**"તિઆદિ. બલાધાનઞ્ચ ઉત્તરિમનુસ્સધમ્મતો મહગ્ગતધમ્મવિસેસતો ઉપ્પન્નેહિ પણીતેહિ

ચિત્તજરૂપેહિ વિસેસાપત્તિ. યં નિસ્સાય પરાવુત્તીતિ એકે વદન્તિ. **પુરિમં મંસચક્ખુમત્તમેવા**તિ યથાવુત્તબલાધાનતો પુરિમં મંસચક્ખુમત્તમેવ. **વદન્તો** સઙ્ગહકારો. **વિસયગ્ગહણં** પાળિયં કતં. **ન વિસયવિસેસદસ્સનત્થ**ન્તિ ન વિસયસ્સ વિસેસદસ્સનત્થં. યતો ઉભિન્નમ્પિ રૂપાયતનમેવ વિસયોતિ વિસયસ્સ સદિસતં અવિસેસં આહ, સદિસસ્સ વા વિસેસં દીપેતીતિ યોજના.

ધમ્મુપત્થદ્ધ ...પે॰... **અધિપ્પાયો**, અઞ્ઞથા લદ્ધિયેવ ન સિયાતિ ભાવો. **મગ્ગો**તિ ઉપાયો, કારણન્તિ અત્થો. પકતિચક્ખુમતો એવ હિ દિબ્બચક્ખુ ઉપ્પજ્જતિ. કસ્મા? કસિણાલોકં વડ્ઢેત્વા દિબ્બચક્ખુઞાણસ્સ ઉપ્પાદનં, સો ચ કસિણમણ્ડલે ઉગ્ગહનિમિત્તેન વિના નત્થિ, તસ્મા વુત્તં "**મંસચક્ખુપચ્ચયતાદસ્સનત્થમેવ વુત્ત**"ન્તિ. **તેના**તિ ''મગ્ગો''તિ વચનેન. **રૂપાવચરજ્ઝાનપચ્ચયેના**તિ રૂપાવચરજ્ઝાનેન પચ્ચયભૂતેન **ઉપ્પન્નાનિ** રૂપાવચરજ્ઝાનચિત્તસમુટ્ઠિતાનિ. ઝાનકમ્મસમુટ્ઠિતેસુ વત્તબ્બમેવ નત્થિ. તસ્સ હેસા લદ્ધિ.

૩૭૪. યેન દિબ્બચક્ખુનો પઞ્ઞાચક્ખુભાવસ્સ ઇચ્છનેન પટિજાનનેન. **તીણિ ચક્ખૂનિ** મંસદિબ્બપઞ્ઞાચક્ખૂનિ **ચક્ખુન્તરભાવં વદતો ભવેય્યું**, તસ્મા તં ન ઇચ્છતીતિ અત્થો.

દિબ્બચક્ખુકથાવણ્ણના નિટ્ઠિતા.

૯. યથાકમ્મૂપગતઞાણકથાવણ્ણના

૩૭૭. દિબ્બચક્ખુપાદકત્તા "**યથાકમ્મૂપગતઞાણસ્સ ઉપનિસ્સયે દિબ્બચક્ખુમ્હી**"તિ વુત્તં, **ન યથાકમ્મૂપગતજાનનકિચ્ચકે દિબ્બચક્ખુમ્હિ** તસ્સ તંકિચ્ચકતાભાવતો. યતો યં અનઞ્ઞં, તમ્પિ તતો અનઞ્ઞમેવાતિ આહ "**ઇમિના**...**પે॰... ભવિતબ્બ**"ન્તિ. તત્થ **અત્થન્તરભાવં નિવારેતી**તિ દિબ્બચક્ખુઞાણસ્સ પક્ખિકત્તા યથાકમ્મૂપગતઞાણસ્સ તતો અત્થન્તરભાવં નિવારેતિ. તસ્સ હિ તં પરિભણ્ડઞાણં. **દિબ્બચક્ખુસ્સ યથાકમ્મૂપગતઞાણતો અત્થન્તરભાવં ન નિવારેતિ** અતપ્પક્ખિકત્તાતિ અધિપ્પાયો. દિબ્બચક્ખુસ્સ યથાકમ્મૂપગતઞાણકિચ્ચતા પરવાદિના ઇચ્છિતા, ન યથાકમ્મૂપગતઞાણસ્સ દિબ્બચક્ખુકિચ્ચતાતિ તમત્થં ''યથાકમ્મૂપગતઞાણમેવ દિબ્બચક્ખુ''ન્તિ એત્થ યોજેત્વા દસ્સેન્તો "**એવ-સદ્દો ચા**"તિઆદિમાહ.

યથાકમ્મૂપગતઞાણકથાવણ્ણના નિટ્ઠિતા.

૧૦. સંવરકથાવણ્ણના

૩૭૯. આટાનાટિયસુત્તે ''સન્તિ, ભિક્ખવે, યક્ખા યેભુય્યેન પાણાતિપાતા અપ્પટિવિરતા''તિ (દી॰ નિ॰ ૩.૨૭૬, ૨૮૬) આગતત્તા ચાતુમહારાજિકાનં સંવરાસંવરસબ્ભાવો અવિવાદસિદ્ધો. યત્થ પન વિવાદો, તમેવ દસ્સેન્તેન તાવતિંસાદયો ગહિતાતિ ઇમમત્થં દસ્સેતું "**ચાતુમહારાજિકાન**"ન્તિ વુત્તં. **એવં સતી**તિ યદિ તાવતિંસેસુ સંવરાસંવરો નત્થિ, એવં સન્તે. **સુરાપાન**ન્તિ એત્થાપિ ''સુય્યતી''તિ પદં આનેત્વા સમ્બન્ધિતબ્બં. કથં સુય્યતીતિ? વુત્તઞ્હેતં **કુમ્ભજાતકે** –

''યં વે પિવિત્વા પુબ્બદેવા પમત્તા,
તિદિવા ચુતા સસ્સતિયા સમાયા;
તં તાદિસં મજ્જમિમં નિરત્થં,

જાનં મહારાજ કથં પિવેય્યા’’તિ. (જા॰ ૧.૧૬.૫૮);

તત્થ **પુબ્બદેવા** નામ અસુરા. તે હિ તાવતિંસાનં ઉપ્પત્તિતો પુબ્બદેવાતિ પઞ્ઞાયિંસુ. **પમત્તા**તિ સુરાપાનેન પમાદં આપન્ના. **તિદિવા**તિ મનુસ્સચાતુમહારાજિકલોકે ઉપાદાય તતિયલોકભૂતા દેવટ્ઠાના, નામમેવ વા એતં તસ્સ દેવટ્ઠાનસ્સ. **સસ્સતિયા**તિ કેવલં દીઘાયુકતં સન્ધાય વદતિ. **સમાયા** સહ અત્તનો અસુરમાયાય, અસુરમન્તેહિ સદ્ધિં ચુતાતિ અત્થો. અટ્ઠકથાયઞ્ચ વુત્તં ‘‘આગન્તુકદેવપુત્તા આગતાતિ નેવાસિકા ગન્ધપાનં સજ્જયિંસુ. સક્કો સકપરિસાય સઞ્ઞમદાસી’’તિ. તેનાહ ‘‘**તેસં સુરાપાનં અસંવરો ન હોતીતિ વત્તબ્બં હોતી**’’તિ. એત્થ ચ તાવતિંસાનં પાતુભાવતો પટ્ઠાય સુરાપાનમ્પિ તત્થ નાહોસિ, પગેવ પાણાતિપાતાદયોતિ વિરમિતબ્બાભાવતો એવ તાવતિંસતો પટ્ઠાય ઉપરિ દેવલોકેસુ સમાદાનસમ્પત્તવિરતિવસેન પુરેતબ્બા સંવરા ન સન્તિ, લોકુત્તરા પન સન્તિયેવ. તથા તેહિ પહાતબ્બા અસંવરા. ન હિ અપ્પહીનાનુસયાનં મગ્ગવજ્ઝા કિલેસા ન સન્તીતિ.

સંવરકથાવણ્ણના નિટ્ઠિતા.

તતિયવગ્ગવણ્ણના નિટ્ઠિતા.

૪. ચતુત્થવગ્ગો

૧. ગિહિસ્સ અરહાતિકથાવણ્ણના

૩૮૭. **ગિહિછન્દરાગસમ્પયુત્તતાયા**તિ ગિહિભાવે કામભોગિભાવે છન્દરાગસહિતતાય.

ગિહિસ્સ અરહાતિકથાવણ્ણના નિટ્ઠિતા.

૪. સમન્નાગતકથાવણ્ણના

૩૯૩. **પત્તિન્તિ** અધિગમો. અધિગમો નામ સમન્નાગમો હોતીતિ પાળિયં ચતૂહિ ફસ્સાદીહિ સમન્નાગમો ચોદિતોતિ દટ્ઠબ્બં.

સમન્નાગતકથાવણ્ણના નિટ્ઠિતા.

૫. ઉપેક્ખાસમન્નાગતકથાવણ્ણના

૩૯૭. **સબ્બં યોજેતબ્બ**ન્તિ એત્થ યદિ તે અરહા ચતૂહિ ખન્ધેહિ વિય છહિ ઉપેક્ખાહિ સમન્નાગતો, એવં સન્તે છ ઉપેક્ખા પચ્ચેકં ફસ્સાદિસહિતાતિ ‘‘છહિ ફસ્સાદીહિ સમન્નાગતો’’તિઆદિના યોજેતબ્બં.

ઉપેક્ખાસમન્નાગતકથાવણ્ણના નિટ્ઠિતા.

૬. બોધિયાબુદ્ધોતિકથાવણ્ણના

૩૯૮. પત્તિધમ્મવસેનાતિ ''પત્તિધમ્મો નામા''તિઆદિના વુત્તસ્સ ચિત્તવિપ્પયુત્તસ્સ સઙ્ખારસ્સ વસેન. ''બોધિયા બુદ્ધો''તિ **પુચ્છા**. ''બોધિયા નિરુદ્ધાય વિગતાય પટિપ્પસ્સદ્ધાય અબુદ્ધો હોતી''તિ **અનુયોગો**. એવમઞ્ઞત્થાપિ પુચ્છાનુયોગા વેદિતબ્બા.

બોધિયાબુદ્ધોતિકથાવણ્ણના નિટ્ઠિતા.

૭. લક્ખણકથાવણ્ણના

૪૦૨. તસ્માતિ યસ્મા અબોધિસત્તસ્સપિ ચક્કવત્તિનો લક્ખણેહિ સમન્નાગમો બોધિસત્તસ્સપિ ચરિમભવતો અઞ્ઞત્થ અસમન્નાગમો હોતિ, તસ્મા લક્ખણસમન્નાગતો બોધિસત્તોવાતિ ઇમસ્સત્થસ્સ અસાધકં. તેનાહ **''આભતમ્પિ અનાભતસદિસમેવા''**તિ.

લક્ખણકથાવણ્ણના નિટ્ઠિતા.

૮. નિયામોક્કન્તિકથાવણ્ણના

૪૦૩. પારમીપૂરણન્તિ ઇદં બોધિચરિયાય ઉપલક્ખણં, ન પારમીનં પુણ્ણભાવદસ્સનં. તેન તેસં આરમ્ભસમાદાનાદીનમ્પિ સઙ્ગહો કતોતિ દટ્ઠબ્બં. મહાભિનીહારતો પટ્ઠાય હિ મહાસત્તા નિયતાતિ વુચ્ચન્તિ. યથાહ – ''એવં સબ્બઙ્ગસમ્પન્ના, બોધિયા નિયતા નરા''તિ, ''ધુવં બુદ્ધો ભવિસ્સતી''તિ ચ, ન નિયામસ્સ નામ કસ્સચિ ધમ્મસ્સ ઉપ્પન્નત્તા બ્યાકરોન્તિ, અથ ખો એકંસેનાયં પારમિયો પૂરેત્વા બુદ્ધો ભવિસ્સતીતિ કત્વા બ્યાકરોન્તીતિ પરવાદીપરિકપ્પિતં ધમ્મન્તરં પટિસેધેતિ, ન બોધિયા નિયતત્તં. તેનાહ **''કેવલઞ્હિ ન''**ન્તિઆદિ.

નિયામોક્કન્તિકથાવણ્ણના નિટ્ઠિતા.

૧૦. સબ્બસંયોજનપ્પહાનકથાવણ્ણના

૪૧૩. સતિપિ કેસઞ્ચિ સંયોજનાનં હેટ્ઠિમમગ્ગેહિ પહીનત્તે ''પઞ્ચન્નં ઓરમ્ભાગિયાનં સંયોજનાનં પરિક્ખયા''તિઆદીસુ વિય વણ્ણભણનમુખેન અનવસેસતઞ્ચ સન્ધાય સબ્બસંયોજનપ્પહાનકિત્તનં પરિયાયવચનન્તિ આહ **''ઇમં પરિયાયં અગ્ગહેત્વા''**તિ. **અરહત્તમગ્ગેન પજહનતો એવાતિ ગણ્હાતી**તિ અગ્ગમગ્ગો એવ સબ્બસંયોજનાનિ પજહતીતિ લદ્ધિં ગણ્હાતીતિ **વદન્તિ** પદકારા. **એવં સતી**તિ યદિ અનવસેસતામત્તેન તથા પટિજાનાતિ.

સબ્બસંયોજનપ્પહાનકથાવણ્ણના નિટ્ઠિતા.

ચતુત્થવગ્ગવણ્ણના નિટ્ઠિતા.

૫. પઞ્ચમવગ્ગો

૧. વિમુત્તિકથાવણ્ણના

૪૧૮. ફલઞાણં ન હોતિ, સેસાનિ વિપસ્સનામગ્ગપચ્ચવેક્ખણઞાણાનિ વિમુત્તાનીતિ ન વત્તબ્બાનીતિ સમ્બન્ધો. **એત્થા**તિ એતેસુ ચતૂસુ ઞાણેસુ. **વિપસ્સનાગ્ગહણેન ગહિતં** મગ્ગાદિકિચ્ચવિદૂરકિચ્ચત્તા વિપસ્સનાપરિયોસાનત્તા ચ.

વિમુત્તિકથાવણ્ણના નિટ્ઠિતા.

૨. અસેખઞાણકથાવણ્ણના

૪૨૧. અસેખે આરબ્ભ પવત્તત્તા અસેખઞાણન્તિ પરસ્સ લદ્ધિ, ન અસેખે અસેખધમ્મે પરિયાપન્નન્તિ ઇમમત્થમાહ ‘‘**એતેન…પે॰… દસ્સેતી**’’તિ.

અસેખઞાણકથાવણ્ણના નિટ્ઠિતા.

૩. વિપરીતકથાવણ્ણના

૪૨૪. અસિવે સિવાતિ વોહારં વિય **અઞ્ઞાણે…પે॰… વદતિ.**

વિપરીતકથાવણ્ણના નિટ્ઠિતા.

૪. નિયામકથાવણ્ણના

૪૨૮-૪૩૧. યન્તિ યં ઞાણં. **સચ્ચાનુલોમ**ન્તિ સચ્ચપ્પટિવેધાનુકૂલં. **વિપરીતાનુયોગતો પભુતિ ગણેત્વા ‘‘ચતુત્થ’’ન્તિ આહ** ન અનિયતસ્સ નિયામગમનાયાતિ અવિપરીતાનુયોગતો પભુતિ ગણેત્વા, તથા સતિ પઞ્ચમભાવતો વિસેસભાવતો ચ.

નિયામકથાવણ્ણના નિટ્ઠિતા.

૫. પટિસમ્ભિદાકથાવણ્ણના

૪૩૨-૪૩૩. સબ્બં ઞાણન્તિ ઇદં ‘‘અરિયાન’’ન્તિ ઇમિના ન વિસેસિતન્તિ અધિપ્પાયેનાહ ‘‘**અનરિયાનમ્પિ હિ ઞાણં ઞાણમેવા**’’તિ. અથ વા પાળિયં અવિસેસેન સબ્બં ઞાણન્તિ વુત્તં ગહેત્વા એવમાહ. અરિયસ્સ ચે ઞાણન્તિ, સો પન પટિક્ખેપેય્યાતિ આહ ‘‘**અનરિયસ્સ એતં ઞાણં સન્ધાયા**’’તિ.

પટિસમ્ભિદાકથાવણ્ણના નિટ્ઠિતા.

૭. ચિત્તારમ્મણકથાવણ્ણના

૪૩૬-૪૩૮. વત્તબ્બપટિઞ્ઞાતિ ફસ્સારમ્મણે ઞાણં વત્તબ્બં ચેતોપરિયઞાણન્તિ એવં પવત્તા પટિઞ્ઞા.

ચિત્તારમ્મણકથાવણ્ણના નિટ્ઠિતા.

૮. અનાગતઞાણકથાવણ્ણના

૪૩૯-૪૪૦. અનન્તરાનાગતેપિ ચિત્તે ઞાણં ઇચ્છન્તિ, તત્થ પન ખણપચ્ચુપ્પન્ને વિય તાદિસેન પરિકમ્મેન કદાચિ ઞાણં ઉપ્પજ્જેય્ય. તેનાહ ''**અનન્તરે એકન્તેનેવ ઞાણં નત્થી**''તિ.

અનાગતઞાણકથાવણ્ણના નિટ્ઠિતા.

૯. પટુપ્પન્નઞાણકથાવણ્ણના

૪૪૧-૪૪૨. ''સબ્બસઙ્ખારેસુ અનિચ્ચતો દિટ્ઠેસૂ''તિ વુત્તે યં દસ્સનભૂતં ઞાણં, તમ્પિ સઙ્ખારસભાવત્તા તથાદિટ્ઠં સિયાતિ અત્થતો આપજ્જતિ, એવંભૂતં વચનં સન્ધાયાહ ''**અત્થતો આપન્નં વચન**''ન્તિ. તં પન યસ્મા ''તમ્પિ ઞાણં અનિચ્ચતો દિટ્ઠં હોતી''તિ પટિજાનનવસેન પવત્તં, તસ્મા ''**અનુજાનનવચન**''ન્તિ વુત્તં. **ભઙ્ગાનુપસ્સનાનં** પબન્ધવસેન પવત્તમાનાનં.

પટુપ્પન્નઞાણકથાવણ્ણના નિટ્ઠિતા.

૧૦. ફલઞાણકથાવણ્ણના

૪૪૩-૪૪૪. ફલપરોપરિયત્તં ફલસ્સ ઉચ્ચાવચતા. **બલેના**તિ ઞાણબલેન.

ફલઞાણકથાવણ્ણના નિટ્ઠિતા.

પઞ્ચમવગ્ગવણ્ણના નિટ્ઠિતા.

મહાપણ્ણાસકો સમત્તો.

૬. છટ્ઠવગ્ગો

૧. નિયામકથાવણ્ણના

૪૪૫-૪૪૭. એતસ્સ અરિયસ્સ પુગ્ગલસ્સ.

નિયામકથાવણ્ણના નિટ્ઠિતા.

૨. પટિચ્ચસમુપ્પાદકથાવણ્ણના

૪૫૧. કારણટ્ઠેન ઠિતતાતિ કારણભાવેન બ્યભિચરણાભાવમાહ. યો હિ ધમ્મો યસ્સ ધમ્મસ્સ યદા કારણં હોતિ, ન તસ્સ તદા અઞ્ઞથાભાવો અત્થિ, સા ચ અત્થતો કારણભાવોયેવાતિ ''**કારણભાવોયેવા**''તિ આહ.

પટિચ્ચસમુપ્પાદકથાવણ્ણના નિટ્ઠિતા.

૫. નિરોધસમાપત્તિકથાવણ્ણના

૪૫૭-૪૫૯. સભાવધમ્મતં પટિસેધેતિ તદુભયલક્ખણરહિતસ્સ સભાવધમ્મસ્સ અભાવા. ''વોદાનમ્પિ વુટ્ઠાન''ન્તિ વચનતો ''**વોદાનઞ્ચ વુટ્ઠાનપરિયાયોવા**''તિ આહ. સભાવધમ્મત્તે સિદ્ધે સઙ્ખતવિદૂરતાય અસઙ્ખતં સિયાતિ આહ ''**સભાવધમ્મત્તાસાધકત્તા**''તિ.

નિરોધસમાપત્તિકથાવણ્ણના નિટ્ઠિતા.

છટ્ઠવગ્ગવણ્ણના નિટ્ઠિતા.

૭. સત્તમવગ્ગો

૧. સઙ્ગહિતકથાવણ્ણના

૪૭૧-૪૭૨. સઙ્ગહિતાતિ સઙ્ગહણાદિવસેન સદ્ધિં ગહિતા. તે પન યસ્મા એકવિધતાદિસામઞ્ઞેન બન્ધા વિય હોન્તિ, તસ્મા આહ ''**સમ્બન્ધા**''તિ.

સઙ્ગહિતકથાવણ્ણના નિટ્ઠિતા.

૨. સમ્પયુત્તકથાવણ્ણના

૪૭૩-૪૭૪. અનુપ્પવિસિતબ્બાનુપ્પવિસનભાવો તેસં ભેદે સતિ યુજ્જેય્ય, નાઞ્ઞથાતિ ઉપમાભિન્દનેન ઉપમેય્યસ્સ ભિન્નતં દસ્સેન્તો ''**નાનત્તવવત્થા...પે॰... દસ્સેતી**''તિ આહ.

સમ્પયુત્તકથાવણ્ણના નિટ્ઠિતા.

૩. ચેતસિકકથાવણ્ણના

૪૭૫-૪૭૭. ફસ્સિકાદયોતિ એત્થ **આદિ**-સદ્દો વવત્થાવાચી. તેન ચિત્તુપ્પાદદેસનાયં દસ્સિતપ્પભેદા વેદનાદયો ગય્હન્તિ, ન તંસમુટ્ઠાના રૂપધમ્માતિ આહ ''**એકુપ્પાદતાદિવિરહિતા સહજાતતા નત્થી**''તિ.

ચેતસિકકથાવણ્ણના નિટ્ઠિતા.

૪. દાનકથાવણ્ણના

૪૭૯. ફલદાનભાવદીપનત્થન્તિ ફલદાનસબ્ભાવદીપનત્થં. **ફલદાનં વુત્તં વિય હોતી**તિ ચિત્તેન ફલદાનં પધાનભાવે વુત્તં વિય હોતીતિ અત્થો. અઞ્ઞથા દાનભાવોતિ ન સક્કા વત્તું. દાનભાવોપિ હિ ''દાનં અનિટ્ઠફલ''ન્તિઆદિના વુત્તોયેવાતિ. **તન્નિવારણત્થ**ન્તિ ફલદાનનિવારણત્થં. **એત**ન્તિ ''દાનં અનિટ્ઠફલ''ન્તિઆદિવચનં. ભેસજ્જાદિવસેન આબાધાનિટ્ઠતા દેય્યધમ્મસ્સ અનિટ્ઠફલતાપરિયાયો દટ્ઠબ્બો.

કથં તથેવ સુત્તં સકવાદિપરવાદિવાદેસુ યુજ્જતીતિ ચોદનાય ''**ન પન એકેનત્થેના**''તિ વુત્તં વિભાવેતું ''**દેય્યધમ્મોવ દાન**''ન્તિઆદિ વુત્તં. તત્થ નિવત્તનપક્ખેયેવ એવ-કારો યુત્તો, ન સાધનપક્ખે દ્વિન્નમ્પિ દાનભાવસ્સ

ઇચ્છિતત્તા. તેનાહ ‘‘**ચેતસિકોવાતિ અત્થો દટ્ઠબ્બો, દેય્યધમ્મોવા**’’તિ ચ. તેનેવાહ ‘‘**દ્વિન્નઞ્હિ દાનાનન્તિ**આદિ. **સઙ્કરભાવમોચનત્થન્તિ** સતિપિ દાનભાવે સભાવસઙ્કરમોચનત્થં. તેનાહ ‘‘**ચેતસિકસ્સા**’’તિઆદિ.

દાનકથાવણ્ણના નિટ્ઠિતા.

૫. પરિભોગમયપુઞ્ઞકથાવણ્ણના

૪૮૫. **તસ્સા લદ્ધિયા**તિ પઞ્ચન્નં વિઞ્ઞાણાનં સમોધાનં હોતીતિ લદ્ધિયા. **એતેસન્તિ** વત્તમાનચિત્તપરિભોગમયપુઞ્ઞાનં.

૪૮૬. **અયં વાદો હીયતિ** પરિભોગસ્સેવ અભાવતો. **ચાગચેતનાય એવ પુઞ્ઞભાવો**, ન ચિત્તવિપ્પયુત્તસ્સ. **એવન્તિ** ઇમિના પકારેન, અપરિભુત્તે દેય્યધમ્મે પુઞ્ઞભાવેનાતિ અત્થો. અપરિભુત્તે દેય્યધમ્મે પુઞ્ઞભાવતો એવ હિ પુથુજ્જનકાલે દિન્નં અરહા હુત્વા પરિભુઞ્જન્તે તમ્પિ પુથુજ્જને દાનમેવાતિ નિચ્છિતં. પરવાદીપટિક્ખેપમુખેન સકવાદં પતિટ્ઠાપેતિ પઠમો અત્થવિકપ્પો, દુતિયો પન ઉજુકમેવ સકવાદં પતિટ્ઠાપેતીતિ અયમેતેસં વિસેસો.

પરિભોગમયપુઞ્ઞકથાવણ્ણના નિટ્ઠિતા.

૬. ઇતોદિન્નકથાવણ્ણના

૪૮૮-૪૯૧. **તેનેવ ચીવરાદિદાનેનાતિ** અનુમોદનં વિના દાયકેન પવત્તિતચીવરાદિદાનેન. તેનાહ ‘‘**સયંકતેન કમ્મુના વિનાપી**’’તિ. **ઇમિના કારણેનાતિ** અનુમોદિતત્તાવ તેસં તત્થ ભોગા ઉપ્પજ્જન્તીતિ એતેન કારણેન. **યદિ યન્તિ**આદિ પરવાદિનો લદ્ધિપતિટ્ઠાપનાકારદસ્સનં. તત્થ **યદિ ન યાપેય્યું, કથં અનુમોદેય્યું, ચિત્તં પસાદેય્યું , પીતિં ઉપ્પાદેય્યું, સોમનસ્સં પટિલભેય્યુન્તિ** એકચ્ચે અઞ્ઞે પેતે અનુમોદનાદીનિ કત્વા યાપેન્તે દિસ્વા અનુમોદનાદીનિ કરોન્તિ, તસ્મા તે ઇતો દિન્નેન યાપેન્તીતિ અધિપ્પાયો.

ઇતોદિન્નકથાવણ્ણના નિટ્ઠિતા.

૭. પથવીકમ્મવિપાકોતિકથાવણ્ણના

૪૯૨. **અત્તવજ્જેહી**તિ ફસ્સવજ્જેહિ. ન હિ સો એવ તેન સમ્પયુત્તો હોતિ. **સોતિ** ફસ્સમેવ પચ્ચામસતિ. **સાવજ્જનેતિ** આવજ્જનસહિતે, આવજ્જનં પુરેચારિકં કત્વા એવ પવત્તનકેતિ અત્થો. **કમ્મૂપનિસ્સયભૂતમેવાતિ** યેન કમ્મુના યથાવુત્તા ફસ્સાદયો નિબ્બત્તિતા, તસ્સ કમ્મસ્સ ઉપનિસ્સયભૂતમેવ. **દુક્ખસ્સાતિ** આયતિં ઉપ્પજ્જનકદુક્ખસ્સ. ‘‘મૂલતણ્હા’’તિ દસ્સેતીતિ યોજના, તથા ‘‘**ઉપનિસ્સયભૂત**’’ન્તિ એત્થાપિ. કમ્માયૂહનસ્સ કારણભૂતા પુરિમસિદ્ધા તણ્હા કમ્મસ્સ **ઉપનિસ્સયો**, કતૂપચિતે કમ્મે ભવાદીસુ નમનવસેન પવત્તા હિ વિપાકસ્સ ઉપનિસ્સયો.

૪૯૩. ઓકાસકતુપ્પન્નં અખેપેત્વા પરિનિબ્બાનભાવો **સકસમયવસેન ચોદનાય યુજ્જમાનતા.**

૪૯૪. **કમ્મે સતીતિ** ઇમિના કમ્મસ્સ પથવીઆદીનં પચ્ચયતામત્તમાહ, ન જનકત્તં. તેનાહ ‘‘**તંસંવત્તનિકં નામ હોતી**’’તિ.

પથવીકમ્મવિપાકોતિકથાવણ્ણના નિટ્ઠિતા.

૮. જરામરણંવિપાકોતિકથાવણ્ણના

૪૯૫. **એકારમ્મણા**તિ ઇદં અનારમ્મણતાસાધનવસેન સમ્પયોગલક્ખણાભાવસ્સ ઉદ્ધટત્તા વુત્તં, ન તસ્સેવ સમ્પયોગલક્ખણત્તા.

૪૯૬. **અબ્યાકતાન**ન્તિ વિપાકાબ્યાકતાનં. ઇતરત્થ વત્તબ્બમેવ નત્થિ.

૪૯૭. તન્તિ ''અપરિસુદ્ધવણ્ણતા જરાયેવા''તિ વચનં.

જરામરણંવિપાકોતિકથાવણ્ણના નિટ્ઠિતા.

૧૦. વિપાકોવિપાકધમ્મધમ્મોતિકથાવણ્ણના

૫૦૧. વિપાકો વિપાકસ્સ પચ્ચયો હોન્તો અઞ્ઞમઞ્ઞપચ્ચયો હોતીતિ અધિપ્પાયેનાહ **''યસ્સ વિપાકસ્સ વિપાકો અઞ્ઞમઞ્ઞપચ્ચયો હોતી**''તિ. ''તપ્પચ્ચયાપિ અઞ્ઞસ્સ વિપાકસ્સ ઉપ્પત્તિં સન્ધાયા''તિઆદિવચનતો પન જાતિજરામરણાદીનં ઉપનિસ્સયપચ્ચયોતિ સક્કા વિઞ્ઞાતું. **પુરિમપટિઞ્ઞાયા**તિ ''વિપાકો વિપાકધમ્મધમ્મો''તિ પટિઞ્ઞાય. **ઇમસ્સ ચોદનસ્સા**તિ ''વિપાકો ચ વિપાકધમ્મધમ્મો ચા''તિઆદિના પવત્તસ્સ ચોદનસ્સ.

વિપાકોવિપાકધમ્મધમ્મોતિકથાવણ્ણના નિટ્ઠિતા.

સત્તમવગ્ગવણ્ણના નિટ્ઠિતા.

૮. અટ્ઠમવગ્ગો

૧. છગતિકથાવણ્ણના

૫૦૩-૫૦૪. વણ્ણા એવ નીલાદિવસેન નિભાતીતિ **વણ્ણનિભા**, વણ્ણાયતનન્તિ અત્થો. **સણ્ઠાનં** દીઘાદિ.

છગતિકથાવણ્ણના નિટ્ઠિતા.

૨. અન્તરાભવકથાવણ્ણના

૫૦૫. **અન્તરટ્ઠાનાની**તિ અન્તરિકટ્ઠાનાનિ. નિવારકટ્ઠાનાનિ ભિન્દિત્વા ચ આકાસેન ચ ગમનતો. **યદિ સો ભવાનં અન્તરા ન સિયા**તિ સો અન્તરાભવો કામભવાદીનં ભવાનં અન્તરે યદિ ન ભવેય્ય. **ન નામ અન્તરાભવો**તિ ''સબ્બેન સબ્બં નત્થિ નામ અન્તરાભવો''તિ એવં પવત્તસ્સ સકવાદિવચનસ્સ **પટિક્ખેપે કારણં નત્થિ**, તસ્સ પટિક્ખેપે કારણં હદયે ઠપેત્વા ન પટિક્ખિપતિ, અથ ખો તથા અનિચ્છન્તો કેવલં લદ્ધિયા પટિક્ખિપતીતિ અત્થો.

૫૦૬. જાતીતિ ન ઇચ્છતીતિ સમ્બન્ધો.

૫૦૭. **એવં તં તત્થ ન ઇચ્છતી**તિ કામભવાદીસુ વિય તં ચુતિપટિસન્ધિપરમ્પરં તત્થ અન્તરાભવાવત્થાય ન ઇચ્છતિ. સો હિ તસ્સ ભાવિભવનિબ્બત્તકકમ્મતો એવ પવત્તિં ઇચ્છતિ, તસ્મા જાતિજરામરણાનિ અનિચ્છતો કુતો ચુતિપટિસન્ધિપરમ્પરા. અયઞ્ચ વાદો અન્તરાભવવાદીનં એકચ્ચાનં વુત્તો. યે ''અપ્પકેન કાલેન સત્તાહેનેવ વા પટિસન્ધિં પાપુણાતી''તિ વદન્તિ, યે પન ''તત્થેવ ચવિત્વા આયાતીતિ સત્તસત્તાહાની''તિ વદન્તિ, તેહિ અનુઞ્ઞાતાવ ચુતિપટિસન્ધિપરમ્પરાતિ તે અધુનાતના દટ્ઠબ્બા પાળિયં ''અન્તરાભવે સત્તા જાયન્તિ જીયન્તિ મીયન્તિ ચવન્તિ ઉપપજ્જન્તીતિ? ન હેવં વત્તબ્બે''તિ આગતત્તા. યથા ચેતં, એવં નિરયૂપગાદિભાવમ્પિસ્સ અધુનાતના પટિજાનન્તિ. તથા હિ તે વદન્તિ ''ઉદ્ધંપાદો તુ નારકો''તિઆદિ. તત્થ યં નિસ્સાય પરવાદી અન્તરાભવં નામ પરિકપ્પેતિ, તં દસ્સેતું અટ્ઠકથાયં ''અન્તરાપરિનિબ્બાયીતિ સુત્તપદં અયોનિસો ગહેત્વા''તિ વુત્તં. ઇમસ્સ હિ ''અવિહાદીસુ તત્થ તત્થ આયુવેમજ્ઝં અનતિક્કમિત્વા અન્તરા અગ્ગમગ્ગાધિગમેન અનવસેસકિલેસપરિનિબ્બાનેન પરિનિબ્બાયતિ, અન્તરાપરિનિબ્બાયી''તિ સુત્તપદસ્સ અયમત્થો, ન અન્તરાભવભૂતોતિ. તસ્મા વુત્તં ''અન્તરાપરિનિબ્બાયીતિ સુત્તપદં અયોનિસો ગહેત્વા''તિ.

યે પન ''સમ્ભવેસીતિ વચનતો અત્થેવ અન્તરાભવો. સો હિ સમ્ભવં ઉપપત્તિં એસતીતિ સમ્ભવેસી''તિ વદન્તિ, તેપિ યે ભૂતાવ ન પુન ભવિસ્સન્તિ, તે ખીણાસવા ''ભૂતાનં વા સત્તાનં ઠિતિયા''તિ એત્થ ''ભૂતા''તિ વુત્તા. તબ્બિધુરતાય સમ્ભવમેસન્તીતિ સમ્ભવેસિનો, અપ્પહીનભવસંયોજનત્તા સેક્ખા પુથુજ્જના. ચતૂસુ વા યોનીસુ અણ્ડજજલાબુજા સત્તા યાવ અણ્ડકોસં વત્થિકોસઞ્ચ ન ભિન્દન્તિ, તાવ **સમ્ભવેસી** નામ, અણ્ડકોસતો વત્થિકોસતો ચ નિક્ખન્તા **ભૂતા** નામ. સંસેદજઓપપાતિકા ચ પઠમચિત્તક્ખણે **સમ્ભવેસી** નામ, દુતિયચિત્તક્ખણતો પટ્ઠાય **ભૂતા** નામ. યેન વા ઇરિયાપથેન જાયન્તિ, યાવ તતો અઞ્ઞં ન પાપુણન્તિ, તાવ **સમ્ભવેસી** નામ, તતો પરં **ભૂતા** નામાતિ એવં ઉજુકે પાળિઅનુગતે અત્થે સતિ કિં અનિદ્ધારિતસ્સ પત્થિયેન અન્તરાભવેન અત્તભાવેન પરિકપ્પિતેન પયોજનન્તિ પટિક્ખિપિતબ્બા.

યં પનેકે ''સન્તાનવસેન પવત્તમાનાનં ધમ્માનં અવિચ્છેદેન દેસન્તરેસુ પાતુભાવો દિટ્ઠો. યથા તં વીહિઆદિઅવિઞ્ઞાણકસન્તાને, એવં સવિઞ્ઞાણકસન્તાનેપિ અવિચ્છેદેન દેસન્તરે પાતુભાવેન ભવિતબ્બં. અયઞ્ચ નયો સતિ અન્તરાભવે યુજ્જતિ, નાઞ્ઞથા''તિ યુત્તિં વદન્તિ, તેહિ ઇદ્ધિમતો ચેતોવસિપ્પત્તસ્સ ચિત્તાનુગતિકં કાયં અધિટ્ઠહન્તસ્સ ખણેન બ્રહ્મલોકતો ઇધૂપસઙ્કમને ઇતો વા બ્રહ્મલોકૂપગમને યુત્તિ વત્તબ્બા. યદિ સબ્બત્થેવ વિચ્છિન્નદેસે ધમ્માનં પવત્તિ ન ઇચ્છિતા, યદિપિ સિયા ''ઇદ્ધિમન્તાનં ઇદ્ધિવિસયો અચિન્તેય્યો''તિ, તં ઇધાપિ સમાનં ''કમ્મવિપાકો અચિન્તેય્યો''તિ વચનતો, તસ્મા તં તેસં મતિમત્તમેવ. અચિન્તેય્યસભાવા હિ સભાવધમ્મા, તે કત્થચિ પચ્ચયવસેન વિચ્છિન્નદેસે પાતુભવન્તિ, કત્થચિ અવિચ્છિન્નદેસે ચ. તથા હિ મુખઘોસાદીહિ પચ્ચયેહિ અઞ્ઞસ્મિં દેસે આદાસપબ્બતપદેસાદિકે પટિબિમ્બપટિઘોસાદિકં નિબ્બત્તમાનં દિટ્ઠન્તિ.

એત્થાહ – પટિબિમ્બં તાવ અસિદ્ધત્તા અસદિસત્તા ચ ન નિદસ્સનં. પટિબિમ્બઞ્હિ નામ અઞ્ઞદેવ રૂપન્તરં ઉપ્પજ્જતીતિ અસિદ્ધમેતં. સિદ્ધિયમ્પિ અસદિસત્તા ન નિદસ્સનં સિયા એકસ્મિં ઠાને દ્વિન્નં સહઠાનાભાવતો. યત્થેવ હિ આદાસરૂપં પટિબિમ્બરૂપઞ્ચ દિસ્સતિ, ન ચ એકસ્મિં દેસે રૂપદ્વયસ્સ સહભાવો યુત્તો નિસ્સયભૂતદેસતો, અસદિસઞ્ચેતં સન્ધાનતો. ન હિ મુખસ્સ પટિબિમ્બસન્ધાનભૂતં આદાસસન્ધાનસમ્બન્ધત્તા સન્ધાનં ઉદ્દિસ્સ અવિચ્છેદેન દેસન્તરે પાતુભાવો વુચ્ચતિ, ન અસન્તાનન્તિ અસમાનમેવ તન્તિ.

તત્થ યં વુત્તં ‘‘પટિબિમ્બં નામ અઞ્ઞદેવ રૂપન્તરં ઉપ્પજ્જતીતિ અસિદ્ધં એકસ્મિં ઠાને દ્વિન્નં સહઠાનભાવતો’’તિ, તયિદં અસન્તાનમેવ સહઠાનં ચોદિતં ભિન્નનિસ્સયત્તા. ન હિ ભિન્નનિસ્સયાનં સહઠાનં અત્થિ. યથા અનેકેસં મણિદીપાદીનં પભારૂપં એકસ્મિં પદેસે પવત્તમાનં અચ્છિતમાનતાય નિરન્તરતાય ચ અભિન્નટ્ઠાનં વિય પઞ્ઞાયતિ, ભિન્નનિસ્સયત્તા પન ભિન્નટ્ઠાનમેવ તં, ગહણવિસેસેન તથાઅભિન્નટ્ઠાનમત્તં, એવં આદાસરૂપપટિબિમ્બરૂપેસુપિ દટ્ઠબ્બં. તાદિસપચ્ચયસમવાયેન હિ તત્થ તં ઉપ્પજ્જતિ ચેવ વિગચ્છતિ ચ, એવઞ્ચેતં સમ્પટિચ્છિતબ્બં ચક્ખુવિઞ્ઞાણસ્સ ગોચરભાવૂપગમનતો. અઞ્ઞથા આલોકેન વિનાપિ પઞ્ઞાયેય્ય, ચક્ખુવિઞ્ઞાણસ્સ વા ન ગોચરો વિય સિયા. તસ્સ પન સામગ્ગિયા સો આનુભાવો, યં તથા દસ્સનં હોતીતિ. અચિન્તેય્યો હિ ધમ્માનં સામત્થિયભેદોતિ વદન્તેનપિ અયમેવત્થો સાધિતો ભિન્નનિસ્સયસ્સપિ અભિન્નટ્ઠાનસ્સ વિય ઉપટ્ઠાનતો. એતેનેવ ઉદકાદીસુ પટિબિમ્બરૂપાભાવચોદના પટિક્ખિત્તા વેદિતબ્બા.

સિદ્ધે ચ પટિબિમ્બરૂપે તસ્સ નિદસ્સનભાવો સિદ્ધોયેવ હોતિ હેતુફલાનં વિચ્છિન્નદેસતાવિભાવનતો. યં પન વુત્તં ‘‘અસદિસત્તા ન નિદસ્સન’’ન્તિ, તદયુત્તં. કસ્મા? ન હિ નિદસ્સનં નામ નિદસ્સિતબ્બેન સબ્બદા સદિસમેવ હોતિ. ચુતિક્ખન્ધાધાનતો વિચ્છિન્નદેસે ઉપપત્તિક્ખન્ધા પાતુભવન્તીતિ એતસ્સ અત્થસ્સ સાધનત્થં મુખરૂપતો વિચ્છિન્ને ઠાને તસ્સ ફલભૂતં પટિબિમ્બરૂપં નિબ્બત્તતીતિ એત્થ તસ્સ નિદસ્સનત્થસ્સ અધિપ્પેતત્તા. એતેન અસન્તાનચોદના પટિક્ખિત્તા વેદિતબ્બા.

યસ્મા વા મુખપટિબિમ્બરૂપાનં હેતુફલભાવો સિદ્ધો, તસ્માપિ સા પટિક્ખિત્તાવ હોતિ. હેતુફલભાવસમ્બન્ધેસુ હિ સન્તાનવોહારો. યથાવુત્તદ્વીહિકારણેહિ પટિબિમ્બં ઉપ્પજ્જતિ બિમ્બતો આદાસતો ચ, ન ચેવં ઉપપત્તિક્ખન્ધાનં વિચ્છિન્નદેસુપ્પત્તિ. યથા ચેત્થ પટિબિમ્બરૂપં નિદસ્સિતં, એવં પટિઘોસદીપમુદ્દાદયોપિ નિદસ્સિતબ્બા. યથા હિ પટિઘોસદીપમુદ્દાદયો સદ્દાદિહેતુકા હોન્તિ, અઞ્ઞત્ર અગન્ત્વા હોન્તિ, એવમેવ ઇદં ચિત્તન્તિ.

અપિચાયં અન્તરાભવવાદી એવં પુચ્છિતબ્બો – યદિ ‘‘ધમ્માનં વિચ્છિન્નદેસુપ્પત્તિ ન યુત્તા’’તિ અન્તરાભવો પરિકપ્પિતો, રાહુઆદીનં સરીરે કથમનેકયોજનસહસ્સન્તરિકેસુ પાદટ્ઠાનહદયટ્ઠાનેસુ કાયવિઞ્ઞાણમનોવિઞ્ઞાણુપ્પત્તિ વિચ્છિન્નદેસે યુત્તા. યદિ એકસન્તાનભાવતો, ઇધાપિ તંસમાનં. ન ચેત્થ અરૂપધમ્મભાવતો અલં પરિહારાય પઞ્ચવોકારે રૂપારૂપધમ્માનં અઞ્ઞમઞ્ઞં સમ્બન્ધત્તા. વત્તમાનેહિ તાવ પચ્ચયેહિ વિચ્છિન્નદેસે ફલસ્સ ઉપ્પત્તિ સિદ્ધા, કિમઙ્ગં પન અતીતેહિ પઞ્ચવોકારભવેહિ. યત્થ વિપાકવિઞ્ઞાણસ્સ પચ્ચયો, તત્થસ્સ નિસ્સયભૂતસ્સ વત્થુસ્સ સહભાવીનઞ્ચ ખન્ધાનં સમ્ભવોતિ લદ્ધોકાસેન કમ્મુના નિબ્બત્તિયમાનસ્સ અવસેસપચ્ચયન્તરસહિતસ્સ વિપાકવિઞ્ઞાણસ્સ ઉપ્પત્તિયં નાલં વિચ્છિન્નદેસતા વિબન્ધાય. યથા ચ અનેકકપ્પસહસ્સન્તરિકાપિ ચુતિક્ખન્ધા ઉપપત્તિક્ખન્ધાનં અનન્તરપચ્ચયોતિ ન કાલદૂરતા, એવં અનેકયોજનસહસ્સન્તરિકાપિ તે તેસં અનન્તરપચ્ચયો હોન્તીતિ ન દેસદૂરતા. એવં ચુતિક્ખન્ધનિરોધાનન્તરં ઉપપત્તિટ્ઠાને પચ્ચયન્તરસમવાયેન પટિસન્ધિક્ખન્ધા પાતુભવન્તીતિ નત્થેવ અન્તરાભવો. અસતિ ચ તસ્મિં યં તસ્સ કેચિ ‘‘ભાવિભવનિબ્બત્તકકમ્મુનો તતો એવ ભાવિપુરિમકાલભવાકારો સજાતિસુદ્ધદિબ્બચક્ખુગોચરો અહીનિન્દ્રિયો કેનચિ અપ્પટિહતગમનો ગન્ધાહારો’’તિ એવમાદિકારણાકારાદિં વણ્ણેન્તિ, તં વઞ્ઝાતનયસ્સ રસ્સદીઘસામતાદિવિવાદસદિસન્તિ વેદિતબ્બં.

અન્તરાભવકથાવણ્ણના નિટ્ઠિતા.

૩. કામગુણકથાવણ્ણના

૫૧૦. સબ્બેપીતિ કુસલાકુસલક્ખન્ધાદયોપિ. તેસમ્પિ હિ આલમ્બનત્થિકતાલક્ખણસ્સ કત્તુકમ્યતાછન્દસ્સ વસેન સિયા કમનક્રતાતિ અધિપ્પાયો. ધાતુકથાયં ''કામભવો પઞ્ચહિ ખન્ધેહિ એકાદસહિ આયતનેહિ સત્તરસહિ ધાતૂહિ સઙ્ગહિતો. કતિહિ અસઙ્ગહિતો? ન કેહિચિ ખન્ધેહિ એકેનાયતનેન એકાય ધાતુયા અસઙ્ગહિતો''તિ આગતત્તા આહ ''**ઉપાદિન્નક્ખન્ધાનમેવ કામભવભાવો ધાતુકથાયં દસ્સિતો**''તિ. **પઞ્ચા**તિ ગણનપરિચ્છેદો, તદઞ્ઞગણનનિવત્તનત્થોતિ ''પઞ્ચ કામગુણા''તિ વચનં તતો અઞ્ઞેસં તબ્ભાવં નિવત્તેતીતિ આહ ''**પઞ્ચેવ કામકોટ્ઠાસા કામોતિ વુત્તા**''તિ. તતો એવ **કામધાતૂતિ વચનં ન અઞ્ઞસ્સ નામં**, તેસંયેવ નામન્તિ અત્થો. તયિદં પરવાદિનો મતિમત્તન્તિ વુત્તં ''**ઇમિના અધિપ્પાયેના**''તિ. **એવં વચનમત્ત**ન્તિ એવં ''પઞ્ચિમે કામગુણા''તિ વચનમત્તં નિસ્સાય, ન પનત્થસ્સ અવિપરીતં અત્થન્તિ અત્થો.

કામગુણકથાવણ્ણના નિટ્ઠિતા.

૫. રૂપધાતુકથાવણ્ણના

૫૧૫-૫૧૬. રૂપધાતૂતિ વચનતોતિ ''કામધાતુરૂપધાતુઅરૂપધાતૂ''તિ એત્થ રૂપધાતૂતિ વુત્તત્તા. **રૂપીધમ્મેહેવા**તિ રુપ્પનસભાવેહિયેવ ધમ્મેહિ. ''**તયોમે ભવા**''**તિઆદિના પરિચ્છિન્ના**તિ તયોમે ભવા , તિસ્સો ધાતુયોતિ ચ એવં પરિચ્છિન્ના. ''ધાતુયા આગતટ્ઠાને ભવેન પરિચ્છિન્દિતબ્બં, ભવસ્સ આગતટ્ઠાને ધાતુયા પરિચ્છિન્દિતબ્બ''ન્તિ હિ વુત્તં, તસ્મા કામરૂપારૂપાવચરધમ્માવ તંતંભુમ્મભાવેન પરિચ્છિન્ના એવં વુત્તા.

રૂપધાતુકથાવણ્ણના નિટ્ઠિતા.

૬. અરૂપધાતુકથાવણ્ણના

૫૧૭-૫૧૮. પુરિમકથાયન્તિ રૂપધાતુકથાયં. **અવિસેસેના**તિ પવત્તિટ્ઠાનવસેન વિસેસં અકત્વા.

અરૂપધાતુકથાવણ્ણના નિટ્ઠિતા.

૭. રૂપધાતુયાઆયતનકથાવણ્ણના

૫૧૯. ઓકાસભાવેનાતિ વત્થુભાવેન. **તથાવિધ**ન્તિ ઘાનાદિઆકારં.

રૂપધાતુયાઆયતનકથાવણ્ણના નિટ્ઠિતા.

૮. અરૂપેરૂપકથાવણ્ણના

૫૨૪-૫૨૬. નિસ્સરણં નામ નિસ્સરિતબ્બે સતિ હોતિ, ન અસતિ, તસ્મા ''**અરૂપભવે સુખુમરૂપં અત્થિ, યતો નિસ્સરણં તં આરુપ્પ**''ન્તિ આહ.

અરૂપેરૂપકથાવણ્ણના નિટ્ઠિતા.

૯. રૂપંકમ્મન્તિકથાવણ્ણના

૫૨૭-૫૩૭. પકપ્પયમાનાતિ પકારેહિ કપ્પયમાના અત્તનો સમ્પયુત્તાનઞ્ચ કિચ્ચં સમત્થયમાના. તેનાહ "**સમ્પયુત્તેસુ અધિકં બ્યાપારં કુરુમાના**"તિ.

રૂપંકમ્મન્તિકથાવણ્ણના નિટ્ઠિતા.

૧૦. જીવિતિન્દ્રિયકથાવણ્ણના

૫૪૦. અન્તં ગહેત્વા વદતીતિ "અત્થિ અરૂપધમ્માનં આયુ ઠિતિ યપના યાપના ઇરિયના વત્તના પાલના, અત્થિ અરૂપજીવિતિન્દ્રિય"ન્તિ તસ્મિં પઞ્હે "અત્થિ અરૂપજીવિતિન્દ્રિય"ન્તિ ઇમં અન્તં પરિયોસાનં ગહેત્વા વદતિ. **વત્તું યુત્તો** સમુદાયસ્સ ઇચ્છન્તો તદવયવસ્સ ઇચ્છતીતિ. ન હિ અવયવેહિ વિના સમુદાયો નામ અત્થિ.

૫૪૧. તમેવાતિ અરૂપં ચિત્તવિપ્પયુત્તમેવ.

૫૪૨. તદાપીતિ સમાપજ્જનવુટ્ઠાનકાલેપિ.

૫૪૪-૫૪૫. સો યુત્તો દ્વિન્નં રૂપારૂપજીવિતિન્દ્રિયાનં સકસમયે ઇચ્છિતત્તા.

જીવિતિન્દ્રિયકથાવણ્ણના નિટ્ઠિતા.

૧૧. કમ્મહેતુકથાવણ્ણના

૫૪૬. "પાણાતિપાતકમ્મસ્સ હેતૂ"તિઆદિકસ્સ પરિહાનિકથાયં અનાગતત્તા યો તત્થ આગતનયો, તમેવ દસ્સેન્તો "**સેસન્તિ...પે॰... વદતી**"તિ આહ. **સમ્પટિચ્છનવચન**ન્તિ સમ્પટિચ્છાપનવચનં. **તં** પરવાદિં. તંતંલદ્ધિસમ્પટિચ્છાપનં વા ગાહાપનન્તિ દસ્સેન્તો "**પક્ખ**"ન્તિઆદિમાહ.

કમ્મહેતુકથાવણ્ણના નિટ્ઠિતા.

અટ્ઠમવગ્ગવણ્ણના નિટ્ઠિતા.

૯. નવમવગ્ગો

૧. આનિસંસદસ્સાવીકથાવણ્ણના

૫૪૭. દટ્ઠબ્બસ્સ આદીનવતો આનિસંસતો ચ યદિપિ પરવાદિના પચ્છા નાનાચિત્તવસેન પટિઞ્ઞાતં, પુબ્બે પન એકતો કત્વા પટિજાનિ, ન ચ તં લદ્ધિં પરિચ્ચજિ. તેનસ્સ **અધિપ્પાયમદ્દનં યુત્ત**ન્તિ દટ્ઠબ્બં. તેનેવાહ "**અનિચ્ચ...પે॰... પટિઞ્ઞાતત્તા**"તિ. **આરમ્મણવસેના**તિ આરમ્મણકરણવસેન, ન કિચ્ચનિપ્ફત્તિવસેનાતિ અધિપ્પાયો. **ઇદં** આનિસંસકથાનુયુઞ્જનં આનિસંસદસ્સનઞ્ચ. **ઞાણં વિપસ્સના** પટિવેધઞાણસ્સ વિય અનુબોધઞાણસ્સપિ યથારહં પવત્તિનિવત્તીસુ કિચ્ચકરણં યુત્તન્તિ અધિપ્પાયો.

આનિસંસદસ્સાવીકથાવણ્ણના નિટ્ઠિતા.

૨. અમતારમ્મણકથાવણ્ણના

૫૪૯. એવમાદિના સુત્તભયેનાતિ એત્થ **આદિ**-સદ્દેન ‘‘અનાસવઞ્ચ વો, ભિક્ખવે, ધમ્મં દેસેસ્સામિ અનાસવગામિનિઞ્ચ પટિપદ’’ન્તિઆદીનિ સુત્તપદાનિ સઙ્ગણ્હાતિ.

અમતારમ્મણકથાવણ્ણના નિટ્ઠિતા.

૩. રૂપંસારમ્મણન્તિકથાવણ્ણના

૫૫૨-૫૫૩. ‘‘તદપ્પતિટ્ઠં અનારમ્મણ’’ન્તિઆદીસુ પચ્ચયત્થો આરમ્મણ-સદ્દો. ‘‘રૂપાયતનં ચક્ખુવિઞ્ઞાણધાતુયા તંસમ્પયુત્તકાનઞ્ચ ધમ્માનં આરમ્મણપચ્ચયેન પચ્ચયો’’તિઆદીસુ ઓલુબ્ભટ્ઠોતિ આહ ‘‘**પચ્ચયટ્ઠો ઓલુબ્ભટ્ઠો**’’તિ. **એવં વિભાગે વિજ્જમાને**તિ તત્થ પચ્ચયાયત્તવુત્તિતા પચ્ચયટ્ઠો, દણ્ડરજ્જુઆદિ વિય દુબ્બલસ્સ ચિત્તચેતસિકાનં આલમ્બિતબ્બતાય ઉપત્થમ્ભનટ્ઠો ઓલુબ્ભટ્ઠો. **વિસેસાભાવં** પચ્ચયભાવસામઞ્ઞેન કપ્પેત્વા વા.

રૂપંસારમ્મણન્તિકથાવણ્ણના નિટ્ઠિતા.

૪. અનુસયાઅનારમ્મણાતિકથાવણ્ણના

૫૫૪-૫૫૬. ‘‘ઇમસ્મિં સતી’’તિ ઇમિના મગ્ગેન અનિરુદ્ધતાપિ સઙ્ગહિતાતિ આહ ‘‘**અપ્પહીનત્તાવ અત્થીતિ વુચ્ચતી**’’તિ. **ન પન વિજ્જમાનત્તા**તિ અવધારણેન નિવત્તિતં દસ્સેતિ, વિજ્જમાનત્તા ધરમાનત્તા ખણત્તયસમઙ્ગિભાવતોતિ અત્થો.

અનુસયાઅનારમ્મણાતિકથાવણ્ણના નિટ્ઠિતા.

૫. ઞાણંઅનારમ્મણન્તિકથાવણ્ણના

૫૫૭-૫૫૮. યસ્સ અધિગતત્તા અરહતો પરિઞ્ઞેય્યાદીસુ અનવસેસતો સમ્મોહો વિગતો, તં અગ્ગમગ્ગઞાણં સન્ધાય ‘‘**મગ્ગઞાણસ્સા**’’તિ વદન્તિ. યસ્મા તસ્સ સબ્બસ્સ સતોકારિતા વિય સમ્પજાનકારિતા, તસ્મા તેન ઞાણેન સો ઞાણી. સતિપઞ્ઞાવેપુલ્લપ્પત્તો હિ સો ઉત્તમપુરિસો.

ઞાણંઅનારમ્મણન્તિકથાવણ્ણના નિટ્ઠિતા.

૭. વિતક્કાનુપતિતકથાવણ્ણના

૫૬૨. દ્વીહિપીતિ દ્વીહિ વિસેસેહિ, વિસેસેન વિસેસં અકત્વાતિ અત્થો.

વિતક્કાનુપતિતકથાવણ્ણના નિટ્ઠિતા.

૮. વિતક્કવિપ્ફારસદ્દકથાવણ્ણના

૫૬૩. સબ્બસોતિ સબ્બપ્પકારતો, સો પન પકારો પવત્તિટ્ઠાનકાલવસેન ગહેતબ્બોતિ આહ "**સબ્બત્થ સબ્બદા વા**"તિ. તે ચ ઠાનકાલા ''વિતક્કયતો''તિઆદિવચનતો ચિત્તવિસેસવસેન ગહેતબ્બાતિ વુત્તં "**સવિતક્કચિત્તેસૂ**"તિ. ''વિતક્કેત્વા વાચં ભિન્દતી''તિ સુત્તપદં અયોનિસો ગહેત્વા ''વિતક્કવિપ્ફારમત્તં સદ્દો''તિ આહ.

વિતક્કવિપ્ફારસદ્દકથાવણ્ણના નિટ્ઠિતા.

૯. નયથાચિત્તસ્સવાચાતિકથાવણ્ણના

૫૬૫. મુસાવાદો ન હોતીતિ વુત્તં અનાપત્તીતિ સમ્બન્ધો.

નયથાચિત્તસ્સવાચાતિકથાવણ્ણના નિટ્ઠિતા.

૧૧. અતીતાનાગતસમન્નાગતકથાવણ્ણના

૫૬૮-૫૭૦. સમન્નાગતપઞ્ઞત્તિયાતિ સમઙ્ગિભાવપઞ્ઞત્તિયા. તેનેવાહ "**પચ્ચુપ્પન્નધમ્મસમઙ્ગી સમન્નાગતોતિ વુચ્ચતી**"તિ. **પટિલાભપઞ્ઞત્તિયા**તિ અધિગમનપઞ્ઞત્તિયા. **અયન્તિ** ''સમન્નાગતો''તિ વુચ્ચમાનપુગ્ગલસ્સ યો તથા વત્તબ્બાકારો, અયં સમન્નાગતપઞ્ઞત્તિ નામ. એસ નયો સેસેસુપિ.

અતીતાનાગતસમન્નાગતકથાવણ્ણના નિટ્ઠિતા.

નવમવગ્ગવણ્ણના નિટ્ઠિતા.

૧૦. દસમવગ્ગો

૧. નિરોધકથાવણ્ણના

૫૭૧-૫૭૨. સકસમયે ''પુરિમચિત્તસ્સ નિરોધાનન્તરં પચ્છિમચિત્તં ઉપ્પજ્જતી''તિ ઇચ્છિતં, પરવાદી પન ''યસ્મિં ખણે ભવઙ્ગચિત્તં, તસ્મિંયેવ ખણે કિરિયમયચિત્તં ઉપ્પજ્જતી''તિ વદતિ. એવં સતિ પુરિમપચ્છિમચિત્તાનં **સહભાવોપિ** અનુઞ્ઞાતો હોતિ. તેનાહ "**ભઙ્ગક્ખણેન સહેવા**"તિ. તથા ચ સતિ વિપાકકિરિયક્ખન્ધાનં વિય કિરિયવિપાકક્ખન્ધાનં વિપાકવિપાકક્ખન્ધાનં કિરિયકિરિયક્ખન્ધાનઞ્ચ વુત્તનયેન સહભાવો વત્તબ્બોતિ ઇમમત્થં દસ્સેન્તો "**ભવઙ્ગચિત્તસ્સા**"તિઆદિમાહ. તત્થ ઉપપત્તિભવભાવેન એસિયા ઇચ્છિતબ્બાતિ ઉપપત્તેસિયા વિપાકક્ખન્ધા, તે ચ યેભુય્યેન ભવઙ્ગપરિયાયકાતિ અટ્ઠકથાયં વુત્તં ''ઉપપત્તેસિયન્તિ સઙ્ખં ગતસ્સ ભવઙ્ગચિત્તસ્સા''તિ. આદિપરિયોસાનમત્તઞ્હિ તસ્સ પટિસન્ધિચુતિચિત્તં, તદારમ્મણં ભવઙ્ગન્ત્વેવ વુચ્ચતીતિ. **ચક્ખુવિઞ્ઞાણાદીનં** કિરિયાવેમજ્ઝે પતિતત્તા **કિરિયાચતુક્ખન્ધગ્ગહણેન ગહણં યુત્તન્તિ** વુત્તં. **ચક્ખુવિઞ્ઞાણાદીનન્તિ** હિ **આદિ**-સદ્દેન ન સોતવિઞ્ઞાણાદીનંયેવ ગહણં, અથ ખો સમ્પટિચ્છનસન્તીરણાનમ્પીતિ દટ્ઠબ્બં.

નિરોધકથાવણ્ણના નિટ્ઠિતા.

૩. પઞ્ચવિઞ્ઞાણસમઙ્ગિસ્સમગ્ગકથાવણ્ણના

૫૭૬. લક્ખણન્તિ પઞ્ચવિઞ્ઞાણાનં ઉપ્પન્નારમ્મણતાદિઅવિતથેકપ્પકારતાલક્ખણં. કામં મનોવિઞ્ઞાણં અવત્થુકમ્પિ હોતિ, સવત્થુકત્તે પન તમ્પિ ઉપ્પન્નવત્થુકમેવ. તથા હિ પાળિયં ઠપનાયં ''હઞ્ચિ પઞ્ચવિઞ્ઞાણા ઉપ્પન્નારમ્મણા''ત્વેવ વુત્તં. મનોવિઞ્ઞાણસ્સપિ ઉપ્પન્નવત્થુકતાપરિયાયો અત્થીતિ ''પઞ્ચ વિઞ્ઞાણા''તિ અવત્વા ''છ વિઞ્ઞાણા ઉપ્પન્નવત્થુકા''તિ વુત્તે ''નો ચ વત રે વત્તબ્બે પઞ્ચવિઞ્ઞાણસમઙ્ગિસ્સ અત્થિ મગ્ગભાવના''તિ વત્તું ન સક્કાતિ દસ્સેન્તો આહ ''**છ વિઞ્ઞાણા...પે॰... અધિપ્પેત**''ન્તિ.

૫૭૭. ''અનિમિત્તં સુઞ્ઞતં અપ્પણિહિત''ન્તિ નિબ્બાનસ્સ તે પરિયાયા. ચક્ખુવિઞ્ઞાણસ્સ અનિમિત્તગાહિભાવે સુઞ્ઞતારમ્મણતાપિ સિયાતિ વુત્તં ''**તદેવ સુઞ્ઞતન્તિ અધિપ્પાયો**''તિ.

પઞ્ચવિઞ્ઞાણસમઙ્ગિસ્સમગ્ગકથાવણ્ણના નિટ્ઠિતા.

૫. પઞ્ચવિઞ્ઞાણાસાભોગાતિકથાવણ્ણના

૫૮૪-૫૮૬. સા પન નમિત્વા પવત્તિ. **આરમ્મણપ્પકારગ્ગહણન્તિ** આરમ્મણસ્સ ઇટ્ઠાનિટ્ઠપ્પકારસ્સ ગહણં. **યેન** આરમ્મણપ્પકારગ્ગહણેન કુસલચિત્તસ્સ **અલોભાદીહિ સમ્પયોગો** અકુસલચિત્તસ્સ **લોભાદીહિ સમ્પયોગો હોતિ**, સો આભોગોતિ દસ્સેતિ.

પઞ્ચવિઞ્ઞાણાસાભોગાતિકથાવણ્ણના નિટ્ઠિતા.

૬. દ્વીહિસીલેહીતિકથાવણ્ણના

૫૮૭-૫૮૯. અપ્પવત્તિનિરોધન્તિ અનુપ્પાદનિરોધં. સીલસ્સ વીતિક્કમોયેવ નિરોધો **સીલવીતિક્કમનિરોધો. નિન્નાનં** ખણિકનિરોધં સલ્લક્ખેન્તો.

દ્વીહિસીલેહીતિકથાવણ્ણના નિટ્ઠિતા.

૭. સીલંઅચેતસિકન્તિકથાવણ્ણના

૫૯૦-૫૯૪. ઠિતેન અવિનટ્ઠેન. **ઉપચયેનાતિ** સીલભૂતેન કમ્મૂપચયેન. ''**દાનં અચેતસિક**''**ન્તિ કથાયં વુત્તનયેનાતિ** યથા ''ન વત્તબ્બં ચેતસિકો ધમ્મો દાનન્તિ? આમન્તા. દાનં અનિટ્ઠફલન્તિ...પે॰... તેન હિ ચેતસિકો ધમ્મો દાન''ન્તિ પાળિ પવત્તા, એવં તદનુસારેન ''ન વત્તબ્બં ચેતસિકં સીલન્તિ? આમન્તા. સીલં અનિટ્ઠફલ''ન્તિઆદિના સીલસ્સ ચેતસિકભાવસાધકાનિ સુત્તપદાનિ ચ આનેત્વા તદત્થદસ્સનવસેન અચેતસિકો રૂપાદિધમ્મો આયતિં વિપાકં દેતિ. યદિ સો સીલં ભવેય્ય, વિના સંવરસમાદાનેન વિના વિરતિયા સીલવા નામ સિયા. યસ્મા પન સમાદાનચેતના વિરતિ સંવરો સીલં, તસ્મા ''સીલં ઇટ્ઠફલં કન્તફલ''ન્તિઆદિના યોજના કાતબ્બાતિ ઇમમત્થં સન્ધાય વુત્તં ''**વુત્તનયેના**''તિ, વુત્તનયાનુસારેનાતિ અત્થો. યસ્મા પન પાળિયં યથા ''સીલં

અચેતસિક’’ન્તિ કથા આગતા, તથા ‘‘દાનં અચેતસિક’’ન્તિ વિસું આગતા કથા નત્થિ, તસ્મા **‘‘સા પન કથા મગ્ગિતબ્બા’’**તિ વુત્તં.

સીલંઅચેતસિકન્તિકથાવણ્ણના નિટ્ઠિતા.

૯. સમાદાનહેતુકથાવણ્ણના

૫૯૮-૬૦૦. સમાદાનહેતુકથાયં ‘‘ફસ્સો દેતી’’તિ આરભિત્વા યાવ કણ્હસુક્કસપ્પટિભાગા ધમ્મા સમ્મુખીભાવં આગચ્છન્તીતિ આરામરોપાદિસુત્તાહરણઞ્ચાતિ એત્તકમેવ પરિભોગકથાય સદિસન્તિ આહ **‘‘સમાદાન…પે॰… દટ્ઠબ્બા’’**તિ.

સમાદાનહેતુકથાવણ્ણના નિટ્ઠિતા.

૧૧. અવિઞ્ઞત્તિદુસ્સીલ્યન્તિકથાવણ્ણના

૬૦૩-૬૦૪. મહાભૂતાનિ ઉપાદાય પવત્તો અઞ્ઞચિત્તક્ખણેપિ લબ્ભમાનો કુસલાકુસલાનુબન્ધો અવિઞ્ઞત્તીતિ અયં વાદો ‘‘ચિત્તવિપ્પયુત્તો અપુઞ્ઞૂપચયો’’તિ ઇમિના સઙ્ગહિતોતિ તતો અઞ્ઞાનુબન્ધાયં ‘‘આણત્તિયા’’તિઆદિ વુત્તન્તિ તં દસ્સેતું **‘‘આણત્તિયા…પે॰… અધિપ્પાયો’’**તિ વુત્તં. તત્થ આણત્તો યદા આણત્તભાવેન વિહિંસાદિકિરિયં સાધેતિ, તદા આણત્તિયા પાણાતિપાતાદીસુ અઙ્ગભાવો વેદિતબ્બો. સા પનાણત્તિ પારિવાસિકભાવેન વિઞ્ઞત્તિરહિતા નામ હોતીતિ પરવાદિનો અધિપ્પાયો, તં દસ્સેતું **‘‘એકસ્મિં દિવસે’’**તિઆદિ વુત્તં.

અવિઞ્ઞત્તિદુસ્સીલ્યન્તિકથાવણ્ણના નિટ્ઠિતા.

દસમવગ્ગવણ્ણના નિટ્ઠિતા.

દુતિયો પણ્ણાસકો સમત્તો.

૧૧. એકાદસમવગ્ગો

૪. ઞાણકથાવણ્ણના

૬૧૪-૬૧૫. ‘‘અન્ધકા’’તિ વુત્તા પુબ્બસેલિયઅપરસેલિયરાજગિરિકસિદ્ધત્થિકાપિ યેભુય્યેન મહાસઙ્ઘિકા એવાતિ વુત્તં **‘‘પુબ્બે…પે॰… ભવેય્યુ’’**ન્તિ. તત્થ **અઞ્ઞે**તિ વચનં દ્વિન્નં કથાનં ઉજુવિપચ્ચનીકભાવતો. પુરિમકાનઞ્હિ ચક્ખુવિઞ્ઞાણાદિસમઙ્ગી ‘‘ઞાણી’’તિ વુચ્ચતિ, ઇમેસં સો એવ ‘‘ઞાણી’’તિ ન વત્તબ્બોતિ વુત્તો. **રાગવિગમો** રાગસ્સ સમુચ્છિન્દનં, તથા **અઞ્ઞાણવિગમો**. યથા સમુચ્છિન્નાવિજ્જો ‘‘ઞાણી’’તિ, પટિપક્ખતો ‘‘અઞ્ઞાણી’’તિ, એવં અસમુચ્છિન્નાવિજ્જો ‘‘અઞ્ઞાણી’’તિ, પટિપક્ખતો ‘‘ઞાણી’’તિ વુત્તો. **અઞ્ઞાણસ્સ વિગતત્તા સો ‘‘ઞાણી’’તિ વત્તબ્બતં** આપજ્જતિ, ન પન સતતં સમિતં ઞાણસ્સ પવત્તનતોતિ અધિપ્પાયો.

ઞાણકથાવણ્ણના નિટ્ઠિતા.

૭. ઇદ્ધિબલકથાવણ્ણના

૬૨૧-૬૨૪. યસ્મિં આયુકપ્પે કમ્મક્ખયેન મરણં હોતિ, તં સન્ધાય વુત્તં "**કમ્મસ્સ વિપાકવસેના**"તિ, યસ્મિં પન આયુક્ખયેન મરણં હોતિ, તં સન્ધાય "**વસ્સગણનાયા**"તિ. તત્થ "ન ચ તાવ કાલં કરોતિ, યાવ ન તં પાપકમ્મં બ્યન્તી હોતી"તિ (મ॰ નિ॰ ૩.૨૫૦; અ॰ નિ॰ ૩.૩૬) વચનતો યેભુય્યેન નિરયે કમ્મક્ખયેન મરણં હોતીતિ આહ "**કમ્મસ્સ વિપાકવસેન વાતિ નિરયંવ સન્ધાય વુત્ત**"ન્તિ. "વસ્સસતં વસ્સસહસ્સં વસ્સસતસહસ્સાની"તિઆદિના મનુસ્સાનં દેવાનઞ્ચ આયુપરિચ્છેદવચનતો યેભુય્યેન તેસં આયુક્ખયેન મરણં હોતીતિ વુત્તં "**વસ્સગણનાય વાતિ મનુસ્સે ચાતુમહારાજિકાદિદેવે ચ સન્ધાયા**"તિ. "વુત્ત"ન્તિ આનેત્વા યોજેતબ્બં.

ઇદ્ધિબલકથાવણ્ણના નિટ્ઠિતા.

૮. સમાધિકથાવણ્ણના

૬૨૫-૬૨૬. સમં ઠપનટ્ઠેનાતિ સમં વિસમં લીનુદ્ધચ્ચાદિં પટિબાહિત્વા, વિક્ખેપમેવ વા વિદ્ધંસેત્વા ઠપનટ્ઠેન. "ચિત્તસન્તતિ સમાધી"તિ વદન્તેન તસ્સ ચેતસિકભાવો પટિક્ખિત્તો હોતીતિ આહ "**ચેતસિકન્તરં અત્થીતિ અગ્ગહેત્વા**"તિ. ભાવનાય આહિતવિસેસાય એકગ્ગતાય વિજ્જમાનવિસેસપટિક્ખેપો **છલં**, સો પનસ્સ અનાહિતવિસેસાય એકગ્ગતાય સામઞ્ઞેનાતિ આહ "**સામઞ્ઞમત્તેના**"તિ.

સમાધિકથાવણ્ણના નિટ્ઠિતા.

૯. ધમ્મટ્ઠિતતાકથાવણ્ણના

૬૨૭. અવિજ્જાય યા ઠિતતાતિ અવિજ્જાય સઙ્ખારાનં અનન્તરપચ્ચયભાવે યા નિયતતા ધમ્મનિયામતાસઙ્ખાતા, યા ઠિતસભાવતા નિપ્ફન્ના , ન ધમ્મમત્તતાટ્ઠિતતાય નિપ્ફન્નાય વસેન, **અનન્તરપચ્ચયભાવસઙ્ખાતા ઠિતતા** પચ્ચયતા **હોતી**તિ અત્થો. **અઞ્ઞમઞ્ઞપચ્ચયભાવરહિતસ્સા**તિ ઇદં સહજાતનિસ્સયાદિપચ્ચયાનં પટિક્ખેપપદં દટ્ઠબ્બં, ન અઞ્ઞમઞ્ઞપચ્ચયતામત્તસ્સ. **સબ્બો તાદિસો**તિ ઇમિના સમનન્તરઅનન્તરૂપનિસ્સયનત્થિવિગતાસેવનાદિકં સઙ્ગણ્હાતિ. **અઞ્ઞમઞ્ઞપચ્ચયતઞ્ચા**તિ એત્થાપિ વુત્તનયેન અત્થો વેદિતબ્બો. એત્થ પન પચ્ચયુપ્પન્નસ્સપિ પચ્ચયભાવતો સઙ્ખારાનમ્પિ વસેન યોજેતબ્બં. તેનાહ "**તસ્સા ચ ઇતરા**"તિ.

ધમ્મટ્ઠિતતાકથાવણ્ણના નિટ્ઠિતા.

૧૦. અનિચ્ચતાકથાવણ્ણના

૬૨૮. રૂપાદીનં અનિચ્ચતા રૂપાદિકે સતિ હોતિ, અસતિ ન હોતીતિ ઇમિના પરિયાયેન તસ્સા તેહિ સહ ઉપ્પાદનિરોધો વુત્તો, ઉપ્પાદાદીસુ તીસુ લક્ખણેસુ અનિચ્ચતાવોહારો હોતીતિ યથા તયો દણ્ડે ઉપાદાય પવત્તો તિદણ્ડવોહારો તેસુ સબ્બેસુ હોતિ, એવં જાતિજરામરણધમ્મો ન નિચ્ચો અનિચ્ચો, તસ્સ જાતિઆદિપકતિતા અનિચ્ચતાસદ્દેન વુચ્ચતીતિ ઉપ્પાદાદીસુ લક્ખણેસુ અનિચ્ચતાવોહારો સમ્ભવતીતિ વુત્તં "**તીસુ…પે॰… હોતી**"તિ.

વિભાગાનુયુઞ્જનવસેનાતિ પભેદાનુયુઞ્જનવસેન. તત્થ યથા જરાભઙ્ગવસેન અનિચ્ચતા પાકટા હોતિ, ન તથા જાતિવસેનાતિ પાળિયં જરામરણવસેનેવ અનિચ્ચતાવિભાગો દસ્સિતોતિ દટ્ઠબ્બં.

અનિચ્ચતાકથાવણ્ણના નિટ્ઠિતા.

એકાદસમવગ્ગવણ્ણના નિટ્ઠિતા.

૧૨. દ્વાદસમવગ્ગો

૧. સંવરોકમ્મન્તિકથાવણ્ણના

૬૩૦-૬૩૨. સબ્બસ્સપિ મનસો મનોદ્વારભાવતો “**વિપાકદ્વારન્તિ ભવઙ્ગમનં વદતી**”તિ આહ.

સંવરોકમ્મન્તિકથાવણ્ણના નિટ્ઠિતા.

૨. કમ્મકથાવણ્ણના

૬૩૩-૬૩૫. સવિપાકાપિ દસ્સિતાયેવ નામ હોતિ વુત્તાવસિટ્ઠા સવિપાકાતિ અત્થસિદ્ધત્તા.

કમ્મકથાવણ્ણના નિટ્ઠિતા.

૪. સળાયતનકથાવણ્ણના

૬૩૮-૬૪૦. મનાયતનેકદેસસ્સ વિપાકસ્સ અત્થિતાય “**અવિસેસેના**”તિ વુત્તં.

સળાયતનકથાવણ્ણના નિટ્ઠિતા.

૫. સત્તક્ખત્તુપરમકથાવણ્ણના

૬૪૧-૬૪૫. અસ્સાતિ ઇમસ્સ સત્તક્ખત્તુપરમસ્સ. તેનાહ “**સત્તક્ખત્તુપરમભાવે ચ નિયામં ઇચ્છસી**”તિ. **યેન** આનન્તરિયકમ્મેન. **અન્તરા**તિ સત્ત ભવે અનિબ્બત્તેત્વા તેસં અન્તરેયેવ. **કેચી**તિ અભયગિરિવાસિનો. **અપરે**તિ પદકારા. **તસ્સા**તિ યો સત્તક્ખત્તુપરમોતિ વા, કોલંકોલોતિ વા, એકબીજીતિ વા ભગવતા ઞાણેન પરિચ્છિન્દિત્વા બ્યાકતો, તસ્સ યથાવુત્તપરિચ્છેદા અન્તરા ઉપરિમગ્ગાધિગમો નત્થિ અવિતથદેસનત્તા. યથાપરિચ્છેદમેવ તસ્સ અભિસમયો, સ્વાયં વિભાગો તેસંયેવ પુગ્ગલાનં ઇન્દ્રિયપરોપરિયત્તેન વેદિતબ્બો ભવનિયામેન તાદિસસ્સ કસ્સચિ અભાવતો. યસ્મા કસ્સચિ મુદુકાનિપિ ઇન્દ્રિયાનિ પચ્ચયવિસેસેન તિક્ખભાવં આપજ્જેય્યું, તસ્મા તાદિસં સન્ધાય “**ભબ્બોતિ વુચ્ચતિ, ન સો અભબ્બો નામા**”તિ ચ વુત્તં. યસ્મા પન ભગવા ન તાદિસં ‘‘સત્તક્ખત્તુપરમો’’તિઆદિના નિયમેત્વા બ્યાકરોતિ, તસ્મા આહ “**ન પન અન્તરા અભિસમેતું ભબ્બતા વુત્તા**”તિ. અયઞ્ચ નયો એકન્તેન ઇચ્છિતબ્બો. અઞ્ઞથા પુગ્ગલસ્સ સઙ્કરો સિયાતિ દસ્સેન્તો “**યદિ ચા**”તિઆદિમાહ.

સત્તક્ખત્તુપરમકથાવણ્ણના નિટ્ઠિતા.

દ્વાદસમવગ્ગવણ્ણના નિટ્ઠિતા.

૧૩. તેરસમવગ્ગો

૧. કપ્પટ્ઠકથાવણ્ણના

૬૫૪-૬૫૭. ‘‘હેટ્ઠા વુત્તાધિપ્પાયમેવા’’તિ ઇદં ઇદ્ધિબલકથાયં યં વુત્તં ‘‘અતીતં અનાગતન્તિ ઇદં અવિસેસેન કપ્પં તિટ્ઠેય્યાતિ પટિઞ્ઞાતત્તા ચોદેતી’’તિઆદિ, તં સન્ધાય વુત્તન્તિ આહ **‘‘હેટ્ઠાતિ ઇદ્ધિબલકથાય’’**ન્તિ. તત્થ ‘‘દ્વે કપ્પે’’તિઆદિઆયુપરિચ્છેદાતિક્કમસમત્થતાચોદનાવસેન આગતા, ઇધ પન સઙ્ઘભેદકો આયુકપ્પમેવ અટ્ઠત્વા યદિ એકં મહાકપ્પં તિટ્ઠેય્ય, યથા એકં, એવં અનેકેપિ કપ્પે તિટ્ઠેય્યાતિ ચોદના કાતબ્બા.

કપ્પટ્ઠકથાવણ્ણના નિટ્ઠિતા.

૪. નિયતસ્સનિયામકથાવણ્ણના

૬૬૩-૬૬૪. અપ્પત્તનિયામાનન્તિ યે અનુપ્પન્નમિચ્છત્તસમ્મત્તનિયતધમ્મા પુગ્ગલા, તેસં ધમ્મે. કે પન તે? યથાવુત્તપુગ્ગલસન્તાનપરિયાપન્ના ધમ્મા. તે હિ ભૂમિત્તયપરિયાપન્નતાય **‘‘તેભૂમકા’’**તિ વુત્તા. યે પન પત્તનિયામાનં સન્તાને પવત્તા અનિયતધમ્મા, ન તેસમેત્થ સઙ્ગહો કતો. ન હિ તેહિ સમન્નાગમેન અનિયતતા અત્થિ. તેનેવાહ **‘‘તેહિ સમન્નાગતોપિ અનિયતોયેવા’’તિ. ઇમં વોહારમત્ત**ન્તિ ઇમિના નિયામો નામ કોચિ ધમ્મો નત્થિ, ઉપચિતસમ્ભારતાય અભિસમ્બુજ્ઝિતું ભબ્બતાવ તથા વુચ્ચતીતિ દસ્સેતિ. નિયતોતિ વચનસ્સ કારણભાવેન વુત્તોતિ યોજના. **ઉભયસ્સપી**તિ નિયતો નિયામં ઓક્કમતીતિ વચનદ્વયસ્સ.

નિયતસ્સનિયામકથાવણ્ણના નિટ્ઠિતા.

૮. અસાતરાગકથાવણ્ણના

૬૭૪. એવં પવત્તમાનોતિ ‘‘અહો વત મે ભવેય્યા’’તિ એવં પત્થનાકારેન પવત્તમાનો. **અઞ્ઞથા**તિ નન્દનાદિઆકારેન.

અસાતરાગકથાવણ્ણના નિટ્ઠિતા.

૯. ધમ્મતણ્હાઅબ્યાકતાતિકથાવણ્ણના

૬૭૬-૬૮૦. ગહેત્વાતિ એતેન ગહણમત્તમેવ તં, ન પન સા તાદિસી અત્થીતિ દસ્સેતિ. ન હિ લોકુત્તરારમ્મણા અબ્યાકતા વા તણ્હા અત્થીતિ. **તીહિ કોટ્ઠાસેહી**તિ કામભવવિભવતણ્હાકોટ્ઠાસેહિ. રૂપતણ્હાદિભેદા **છપિ તણ્હા.**

ધમ્મતણ્હાઅબ્યાકતાતિકથાવણ્ણના નિટ્ઠિતા.

તેરસમવગ્ગવણ્ણના નિટ્ઠિતા.

૧૪. ચુદ્દસમવગ્ગો

૧. કુસલાકુસલપટિસન્દહનકથાવણ્ણના

૬૮૬-૬૯૦. અનન્તરપચ્ચયભાવોયેવેત્થ પટિસન્ધાનં ઘટનઞ્ચાતિ આહ **“અનન્તરં ઉપ્પાદેતી”**તિ.

કુસલાકુસલપટિસન્દહનકથાવણ્ણના નિટ્ઠિતા.

૨. સળાયતનુપ્પત્તિકથાવણ્ણના

૬૯૧-૬૯૨. **કેચિ વાદિનો**તિ કાપિલે સન્ધાયાહ. તે હિ અભિબ્યત્તવાદિનો વિજ્જમાનમેવ કારણે ફલં અનભિબ્યત્તં હુત્વા ઠિતં પચ્છા અભિબ્યત્તિં ગચ્છતીતિ વદન્તા બીજાવત્થાય વિજ્જમાનાપિ રુક્ખાદીનં ન અઙ્કુરાદયો આવિભવન્તિ, બીજમત્તં આવિભાવં ગચ્છતીતિ કથેન્તિ.

સળાયતનુપ્પત્તિકથાવણ્ણના નિટ્ઠિતા.

૩. અનન્તરપચ્ચયકથાવણ્ણના

૬૯૩-૬૯૭. **અનન્તરુપ્પત્તિં સલ્લક્ખેન્તો**તિ ચક્ખુવિઞ્ઞાણાનન્તરં સોતવિઞ્ઞાણુપ્પત્તિં મઞ્ઞમાનો. **સોતવિઞ્ઞાણ**ન્તિ વચનેનેવ તસ્સ ચક્ખુસન્નિસ્સયતા રૂપારમ્મણતા ચ પટિક્ખિત્તા, પટિઞ્ઞાતા ચ સોતસન્નિસ્સયતા સદ્દારમ્મણતા ચાતિ આહ **“ન સો ચક્ખુમ્હિ સદ્દારમ્મણ”**ન્તિ. તત્થ **સદ્દારમ્મણ**ન્તિ ‘‘સોતવિઞ્ઞાણં ઇચ્છતી’’તિ આનેત્વા સમ્બન્ધિતબ્બં. તયિદં ચક્ખુવિઞ્ઞાણસ્સ અનન્તરં સોતવિઞ્ઞાણં ઉપ્પજ્જતીતિ લદ્ધિયા એવં ઞાયતીતિ આહ **“અનન્તરૂપલદ્ધિવસેન આપન્નત્તા”**તિ.

અનન્તરપચ્ચયકથાવણ્ણના નિટ્ઠિતા.

૪. અરિયરૂપકથાવણ્ણના

૬૯૮-૬૯૯. **સમ્માવાચાદી**તિ સમ્માવાચાકમ્મન્તા. તત્થ સમ્માવાચા સદ્દસભાવા, ઇતરો ચ કાયવિઞ્ઞત્તિસભાવો, ઉભયમ્પિ વા વિઞ્ઞત્તીતિ અધિપ્પાયેન રૂપન્તિસ્સ લદ્ધિ.

અરિયરૂપકથાવણ્ણના નિટ્ઠિતા.

૫. અઞ્ઞોઅનુસયોતિકથાવણ્ણના

૭૦૦-૭૦૧. **તસ્મિં સમયે**તિ કુસલાબ્યાકતચિત્તક્ખણે. **સો હી**તિ પચ્છિમપાઠો.

અઞ્ઞોઅનુસયોતિકથાવણ્ણના નિટ્ઠિતા.

૬. પરિયુટ્ઠાનંચિત્તવિપ્પયુત્તન્તિકથાવણ્ણના

૭૦૨. તેતિ રાગાદયો. **તસ્મા**તિ યસ્મા વિપસ્સન્તસ્સપિ રાગાદયો ઉપ્પજ્જન્તિ, તસ્મા.

પરિયુટ્ઠાનંચિત્તવિપ્પયુત્તન્તિકથાવણ્ણના નિટ્ઠિતા.

૭. પરિયાપન્નકથાવણ્ણના

૭૦૩-૭૦૫. કિલેસવત્થુઓકાસવસેનાતિ કિલેસકામવત્થુકામભૂમિવસેન. **રૂપધાતુસહગતવસેન અનુસેતી**તિ કામરાગો યથા કામવિતક્કસઙ્ખાતાય કામધાતુયા સહ પચ્ચયસમવાયે ઉપ્પજ્જનારહો, તમેવ રૂપધાતુયાપીતિ અત્થો. રાગાદિકારણલાભે ઉપ્પત્તિઅરહતા હિ અનુસયનં.

પરિયાપન્નકથાવણ્ણના નિટ્ઠિતા.

૮. અબ્યાકતકથાવણ્ણના

૭૦૬-૬૦૮. સબ્બથાપીતિ અવિપાકભાવેનપિ સસ્સતાદિભાવેનપિ.

અબ્યાકતકથાવણ્ણના નિટ્ઠિતા.

૯. અપરિયાપન્નકથાવણ્ણના

૭૦૯-૭૧૦. તસ્મા દિટ્ઠિ લોકિયપરિયાપન્ના ન હોતીતિ અત્થં વદન્તિ, એવં સતિ અતિપ્પસઙ્ગો હોતિ વીતદોસાદિવોહારભાવતોતિ. તતો અઞ્ઞથા અત્થં વદન્તો "**રૂપદિટ્ઠિયા**"તિઆદિમાહ. તત્થ **આદિ**-સદ્દેન અરૂપદિટ્ઠિઆદિં સઙ્ગણ્હાતિ. પરવાદિઅધિપ્પાયવસેન અયમત્થવિભાવનાતિ આહ "**યદિ ચ પરિયાપન્ના સિયા**"તિ. **તથા ચ સતી**તિ દિટ્ઠિયા કામધાતુપરિયાપન્નત્તે સતીતિ અત્થો. **તસ્મા**તિ "વીતદિટ્ઠિકો"તિ એવં વોહારાભાવતો. **ન હિ સા તસ્સ અવિગતા દિટ્ઠિ**, યતો સો વીતદિટ્ઠિકોતિ ન વુચ્ચતિ. **યેના**તિ કામદિટ્ઠિભાવેન.

અપરિયાપન્નકથાવણ્ણના નિટ્ઠિતા.

ચુદ્દસમવગ્ગવણ્ણના નિટ્ઠિતા.

૧૫. પન્નરસમવગ્ગો

૧. પચ્ચયતાકથાવણ્ણના

૭૧૧-૭૧૭. વવત્થિતોતિ અસંકિણ્ણો. યો હિ ધમ્મો યેન પચ્ચયભાવેન પચ્ચયો હોતિ, તસ્સ તતો અઞ્ઞેનપિ પચ્ચયભાવે સતિ પચ્ચયતા સંકિણ્ણા નામ ભવેય્ય. વિરુદ્ધાસમ્ભવીનં વિય તબ્બિધુરાનં પચ્ચયભાવાનં સહભાવં પટિક્ખિપતિ.

પચ્ચયતાકથાવણ્ણના નિટ્ઠિતા.

૨. અઞ્ઞમઞ્ઞપચ્ચયકથાવણ્ણના

૭૧૮-૭૧૯. સહજાતાતિ વુત્તત્તા ન સઙ્ખારપચ્ચયા ચ અવિજ્જાતિ વુત્તત્તાતિ અધિપ્પાયો. અનન્તરાદિનાપિ હિ સઙ્ખારા અવિજ્જાય પચ્ચયા હોન્તિયેવ. અઞ્ઞમઞ્ઞાનન્તરં અવત્વા અવિગતાનન્તરં સમ્પયુત્તસ્સ વચનં **કમભેદો, અત્થિગ્ગહણેનેવ ગહિતો** અત્થિપચ્ચયભૂતોયેવ ધમ્મો નિસ્સયપચ્ચયો હોતીતિ. **અસાધારણતાયા**તિ પદન્તરાસાધારણતાય. તેનાહ ''**વક્ખતિ હી**''તિઆદિ.

અઞ્ઞમઞ્ઞપચ્ચયકથાવણ્ણના નિટ્ઠિતા.

૯. તતિયસઞ્ઞાવેદયિતકથાવણ્ણના

૭૩૨. યદિપિ સેસં નામ ગહિતતો અઞ્ઞં, તથાપિ પકરણપરિચ્છિન્નમેવેત્થ તં ગય્હતીતિ દસ્સેન્તો ''**યેસં... પે॰... અધિપ્પાયો**''તિ વત્વા પુન અનવસેસમેવ સઙ્ગણ્હન્તો ''**અસઞ્ઞસત્તાનમ્પિ ચા**''તિઆદિમાહ. તત્થ સબ્બસત્તે સન્ધાયાતિ અધિપ્પાયોતિ યોજના. પાણિસમ્ફસ્સાપિ કમન્તીતિઆદિકં સરીરપકતીતિ સમ્બન્ધો.

૭૩૩-૭૩૪. પઞ્ચહિ વિઞ્ઞાણેહિ ન ચવતિ, ન ઉપપજ્જતીતિ વાદં પરવાદી નાનુજાનાતીતિ આહ ''**સુત્ત... પે॰... વત્તબ્બ**''ન્તિ.

તતિયસઞ્ઞાવેદયિતકથાવણ્ણના નિટ્ઠિતા.

૧૦. અસઞ્ઞસત્તુપિકાકથાવણ્ણના

૭૩૫. યથા વિતક્કવિચારપીતિસુખવિરાગવસેન પવત્તા સમાપત્તિ વિતક્કાદિરહિતા હોતિ, એવં સઞ્ઞાવિરાગવસેન પવત્તાપિ સઞ્ઞારહિતાવ સિયાતિ તસ્સ લદ્ધીતિ દસ્સેન્તો આહ ''**સાપિ અસઞ્ઞિતા...પે॰... દસ્સેતી**''તિ.

૭૩૬. યદિ ચતુત્થજ્ઝાનસમાપત્તિ કથં અસઞ્ઞસમાપત્તીતિ ચોદનં સન્ધાયાહ ''**સઞ્ઞાવિરાગવસેન સમાપન્નત્તા અસઞ્ઞિતા, ન સઞ્ઞાય અભાવતો**''તિ.

અસઞ્ઞસત્તુપિકાકથાવણ્ણના નિટ્ઠિતા.

૧૧. કમ્મૂપચયકથાવણ્ણના

૭૩૮-૭૩૯. ''કમ્મૂપચયો કમ્મેન સહજાતો''તિ પુટ્ઠો સમ્પયુત્તસહજાતતં સન્ધાય પટિક્ખિપતિ, વિપ્પયુત્તસહજાતતં સન્ધાય પટિજાનાતીતિ. વિપ્પયુત્તસ્સપિ હિ અત્થિ સહજાતતા ચિત્તસમુટ્ઠાનરૂપસ્સ વિયાતિ અધિપ્પાયો.

૭૪૧. તિણ્ણન્તિ કમ્મકમ્મૂપચયકમ્મવિપાકાનં.

કમ્મૂપચયકથાવણ્ણના નિટ્ઠિતા.

પન્નરસમવગ્ગવણ્ણના નિટ્ઠિતા.

તતિયો પણ્ણાસકો સમત્તો.

૧૬. સોળસમવગ્ગો

૩. સુખાનુપ્પદાનકથાવણ્ણના

૭૪૭-૭૪૮. ન તસ્સાતિ યસ્સ તં અનુપ્પદિસ્સતિ, ન તસ્સ. યો હિ અનુપ્પદેતિ, યસ્સ ચ અનુપ્પદેતિ, તદુભયવિનિમુત્તા ઇધ પરેતિ અધિપ્પેતા.

સુખાનુપ્પદાનકથાવણ્ણના નિટ્ઠિતા.

૪. અધિગય્હમનસિકારકથાવણ્ણના

૭૪૯-૭૫૩. તંચિત્તતાયાતિ એત્થ મનસિકરોન્તો યદિ સબ્બસઙ્ખારે એકતો મનસિ કરોતિ, યેન ચિત્તેન મનસિ કરોતિ, સબ્બસઙ્ખારન્તોગધત્તા તસ્મિંયેવ ખણે તં ચિત્તં મનસિ કાતબ્બં એતસ્સાતિ તંચિત્તતા નામ દોસો આપજ્જતીતિ દસ્સેન્તો આહ ''**તદેવ આરમ્મણભૂત**''ન્તિઆદિ. એતેન તસ્સેવ તેન મનસિકરણાસમ્ભવમાહ, **તં વા**તિઆદિના પન સસંવેદનાવાદાપત્તિન્તિ અયમેતેસં વિસેસો.

અધિગય્હમનસિકારકથાવણ્ણના નિટ્ઠિતા.

સોળસમવગ્ગવણ્ણના નિટ્ઠિતા.

૧૭. સત્તરસમવગ્ગો

૧. અત્થિઅરહતોપુઞ્ઞૂપચયકથાવણ્ણના

૭૭૬-૭૭૯. કિરિયચિત્તં અબ્યાકતં અનાદિયિત્વાતિ ''કિરિયચિત્તં અબ્યાકત''ન્તિ અગ્ગહેત્વા, દાનાદિપવત્તનેન દાનમયાદિપુઞ્ઞત્તેન ચ ગહેત્વાતિ અત્થો.

અત્થિઅરહતોપુઞ્ઞૂપચયકથાવણ્ણના નિટ્ઠિતા.

૨. નત્થિઅરહતોઅકાલમચ્ચૂતિકથાવણ્ણના

૭૮૦. અલદ્ધવિપાકવારાનન્તિ વિપાકદાનં પતિ અલદ્ધોકાસાનં. **બ્યન્તીભાવ**ન્તિ વિગતન્તતં, વિગમં અવિપાકન્તિ અત્થો.

૭૮૧. તતો પરન્તિ બ્યતિરેકેન અત્થસિદ્ધિ, ન કેવલેન અન્વયેનાતિ આહ ''**તાવ ન કમતિ, તતો પરં કમતીતિ લદ્ધિયા પટિક્ખિપતી**''તિ. તત્થ **તતો પર**ન્તિ પુબ્બે કતસ્સ કમ્મસ્સ પરિક્ખયગમનતો પરં. **નત્થિ પાણાતિપાતો** પાણાતિપાતલક્ખણાભાવતોતિ અધિપ્પાયો. તમેવ લક્ખણાભાવં દસ્સેતું ''**પાણોપાણસઞ્ઞિતા**''તિઆદિ વુત્તં. તત્થ **ન તેના**તિ યો પરેન ઉપક્કમો કતો , તેન ઉપક્કમેન ન મતો,

ધમ્મતામરણેનેવ મતોતિ **દુબ્બિઞ્ઞેય્યં** અવિસેસવિદૂહિ, દુબ્બિઞ્ઞેય્યં વા હોતુ સુવિઞ્ઞેય્યં વા, અઙ્ગપારિપૂરિયાવ પાણાતિપાતો.

નત્થિઅરહતોઅકાલમચ્ચૂતિકથાવણ્ણના નિટ્ઠિતા.

૩. સબ્બમિદંકમ્મતોતિકથાવણ્ણના

૭૮૪. **અબીજતો**તિ સબ્બેન સબ્બં અબીજતો અઞ્ઞબીજતો ચ. **તન્તિ** દેય્યધમ્મં, ગિલાનપચ્ચયન્તિ અત્થો.

સબ્બમિદંકમ્મતોતિકથાવણ્ણના નિટ્ઠિતા.

૪. ઇન્દ્રિયબદ્ધકથાવણ્ણના

૭૮૮. **વિનાપિ અનિચ્ચટ્ઠેના**તિ અનિચ્ચટ્ઠં ઠપેત્વાપિ અટ્ઠપેત્વાપીતિ અત્થો, ન અનિચ્ચટ્ઠવિરહેનાતિ. ન હિ અનિચ્ચટ્ઠવિરહિતં અનિન્દ્રિયબદ્ધં અત્થિ.

ઇન્દ્રિયબદ્ધકથાવણ્ણના નિટ્ઠિતા.

૭. નવત્તબ્બંસઙ્ઘોદક્ખિણંવિસોધેતીતિકથાવણ્ણના

૭૯૩-૭૯૪. **અપ્પટિગ્ગહણતો**તિ પટિગ્ગાહકત્તાભાવતો.

નવત્તબ્બંસઙ્ઘોદક્ખિણંવિસોધેતીતિકથાવણ્ણના નિટ્ઠિતા.

૧૧. દક્ખિણાવિસુદ્ધિકથાવણ્ણના

૮૦૦-૮૦૧. **પટિગ્ગાહકનિરપેક્ખા**તિ પટિગ્ગાહકસ્સ ગુણવિસેસનિરપેક્ખા, તસ્સ દક્ખિણેય્યભાવેન વિનાતિ અત્થો. તેનાહ "**પટિગ્ગાહકેન પચ્ચયભૂતેન વિના**"તિ. **સચ્ચમેત**ન્તિ લદ્ધિકિત્તનેન વુત્તભાવમેવ પટિજાનાતિ. પટિગ્ગાહકસ્સ **વિપાકનિબ્બત્તનં** દાનચેતનાય મહાફલતા. પચ્ચયભાવોયેવ હિ તસ્સ, ન તસ્સા કારણત્તં. તેનાહ "**દાનચેતનાનિબ્બત્તનેન યદિ ભવેય્યા**"તિઆદિ.

દક્ખિણાવિસુદ્ધિકથાવણ્ણના નિટ્ઠિતા.

સત્તરસમવગ્ગવણ્ણના નિટ્ઠિતા.

૧૮. અટ્ઠારસમવગ્ગો

૧. મનુસ્સલોકકથાવણ્ણના

૮૦૨-૮૦૩. ગહણન્તિ મિચ્છાગહણં.

મનુસ્સલોકકથાવણ્ણના નિટ્ઠિતા.

૨. ધમ્મદેસનાકથાવણ્ણના

૮૦૪-૮૦૬. **તસ્સ ચ** નિમ્મિતબુદ્ધસ્સ દેસનં સમ્પટિચ્છિત્વા આયસ્મતા આનન્દેન સયમેવ ચ દેસિતો.

ધમ્મદેસનાકથાવણ્ણના નિટ્ઠિતા.

૬. ઝાનસઙ્કન્તિકથાવણ્ણના

૮૧૩-૮૧૬. વિતક્કવિચારેસુ વિરત્તચિત્તતા તત્થ આદીનવમનસિકારો, તદાકારો ચ દુતિયજ્ઝાનૂપચારોતિ આહ "**વિતક્કવિચારા આદીનવતો મનસિ કાતબ્બા, તતો દુતિયજ્ઝાનેન ભવિતબ્બ**"ન્તિ.

ઝાનસઙ્કન્તિકથાવણ્ણના નિટ્ઠિતા.

૭. ઝાનન્તરિકકથાવણ્ણના

૮૧૭-૮૧૯. ન પઠમજ્ઝાનં વિતક્કાભાવતો, નાપિ દુતિયજ્ઝાનં વિચારસબ્ભાવતોતિ ઝાનમેતં ન હોતીતિ દસ્સેન્તો આહ "**પઠમજ્ઝાનાદીસુ અઞ્ઞતરભાવાભાવતો ન ઝાન**"ન્તિ.

ઝાનન્તરિકકથાવણ્ણના નિટ્ઠિતા.

૯. ચક્ખુનારૂપંપસ્સતીતિકથાવણ્ણના

૮૨૬-૮૨૭. ''ચક્ખુના રૂપં દિસ્વા''તિ ઇમિના ચક્ખુવિઞ્ઞાણેન પટિજાનનસ્સ અગ્ગહણે અરુચિં સૂચેન્તો આહ "**મનોવિઞ્ઞાણપટિજાનનં કિર સન્ધાયા**"તિ. તેનેવાહ "**મનોવિઞ્ઞાણપટિજાનનં પના**"તિઆદિ. **તસ્મા**તિ મનોવિઞ્ઞાણપટિજાનનસ્સેવ અધિપ્પેતત્તાતિ અત્થો. **એવં સન્તે**તિ યદિ રૂપેન રૂપં પટિવિજાનાતિ, રૂપં પટિવિજાનન્તમ્પિ મનોવિઞ્ઞાણં રૂપવિજાનનં હોતિ, ન રૂપદસ્સનન્તિ આહ "**મનોવિઞ્ઞાણપટિજાનનં પન રૂપદસ્સનં કથં હોતી**"તિ.

ચક્ખુનારૂપંપસ્સતીતિકથાવણ્ણના નિટ્ઠિતા.

અટ્ઠારસમવગ્ગવણ્ણના નિટ્ઠિતા.

૧૯. એકૂનવીસતિમવગ્ગો

૧. કિલેસપજહનકથાવણ્ણના

૮૨૮-૮૩૧. **તે પના**તિ યે અરિયમગ્ગેન પહીના કિલેસા, તે પન. કામઞ્ચેત્થ મગ્ગેન પહાતબ્બકિલેસા મગ્ગભાવનાય અસતિ ઉપ્પજ્જનારહા ખણત્તયં ન આગતાતિ ચ અનાગતા નામ સિયું, યસ્મા પન તે ન ઉપ્પજ્જિસ્સન્તિ, તસ્મા તથા ન વુચ્ચન્તીતિ દટ્ઠબ્બં. તેનેવાહ "**નાપિ ભવિસ્સન્તી**"તિ.

કિલેસપજહનકથાવણ્ણના નિટ્ઠિતા.

૨. સુઞ્ઞતકથાવણ્ણના

૮૩૨. યેન અવસવત્તનટ્ઠેન પરપરિકપ્પિતો નત્થિ એતેસં અત્તનો વિસયન્તિ અનત્તાતિ વુચ્ચન્તિ સભાવધમ્મા, સ્વાયં અનત્તતાતિ આહ "**અવસવત્તનાકારો અનત્તતા**"તિ. સા પનાયં યસ્મા અત્થતો અસારકતાવ હોતિ, તસ્મા તદેકદેસેન તં દસ્સેતું "**અત્થતો જરામરણમેવા**"તિ આહ. એવં સતિ લક્ખણસઙ્કરો સિયા, તેસં પનિદં અધિપ્પાયકિત્તનન્તિ દટ્ઠબ્બં. અરૂપધમ્માનં અવસવત્તનાકારતાય એવ હિ અનત્તલક્ખણસ્સ સઙ્ખારક્ખન્ધપરિયાપન્નતા.

સુઞ્ઞતકથાવણ્ણના નિટ્ઠિતા.

૩. સામઞ્ઞફલકથાવણ્ણના

૮૩૫-૮૩૬. પત્તિધમ્મન્તિ હેટ્ઠા વુત્તં સમન્નાગમમાહ.

સામઞ્ઞફલકથાવણ્ણના નિટ્ઠિતા.

૫. તથતાકથાવણ્ણના

૮૪૧-૮૪૩. રૂપાદીનં સભાવતાતિ એતેન રૂપાદયો એવ સભાવતાતિ ઇમમત્થં પટિક્ખિપતિ . યતો તં પરવાદી રૂપાદીસુ અપરિયાપન્નં ઇચ્છતિ. તેનાહ "**ભાવં હેસ તથતાતિ વદતિ, ન ભાવયોગ**"ન્તિ. તત્થ **ભાવ**ન્તિ ધમ્મમત્તં, પકતીતિ અત્થો ''જાતિધમ્મ''ન્તિઆદીસુ વિય. રૂપાદીનઞ્હિ રુપ્પનાદિપકતિ તથા અસઙ્ખતાતિ ચ પરવાદિનો લદ્ધિ. તેન વુત્તં "**ન ભાવયોગ**"ન્તિ. યેન હિ ભાવો સભાવધમ્મો યુજ્જતિ, એકીભાવમેવ ગચ્છતિ, તં રુપ્પનાદિલક્ખણં ભાવયોગો. તં પન રૂપાદિતો અનઞ્ઞં, તતો એવ સઙ્ખતં, અવિપરીતટ્ઠેન પન ''તથ''ન્તિ વુચ્ચતિ.

તથતાકથાવણ્ણના નિટ્ઠિતા.

૬. કુસલકથાવણ્ણના

૮૪૪-૮૪૬. અનવજ્જભાવમત્તેનેવ કુસલન્તિ યોજના. **તસ્મા**તિ યસ્મા અવજ્જરહિતં અનવજ્જં, અનવજ્જભાવમત્તેનેવ ચ કુસલં, તસ્મા નિબ્બાનં કુસલન્તિ.

કુસલકથાવણ્ણના નિટ્ઠિતા.

૭. અચ્ચન્તનિયામકથાવણ્ણના

૮૪૭. યં ''એકવારં નિમુગ્ગો તથા નિમુગ્ગોવ હોતિ, એતસ્સ પુન ભવતો વુટ્ઠાનં નામ નત્થી''તિ અટ્ઠકથાયં આગતં, સો પન આચરિયવાદો, ન અટ્ઠકથાનયોતિ દસ્સેન્તો "**તાય જાતિયા...પે૰... મઞ્ઞમાનો**"તિ આહ. તત્થ **તાય જાતિયા**તિ યસ્સં જાતિયં પુગ્ગલો કમ્માવરણાદિઆવરણેહિ સમન્નાગતો હોતિ, તાય જાતિયા. **સંસારખાણુકભાવો** વસ્સભઞ્ઞાદીનં વિય મક્ખલિઆદીનં વિય ચ દટ્ઠબ્બો. સો ચ અહેતુકાદિમિચ્છાદસ્સનસ્સ

ફલભાવેનેવ વેદિતબ્બો, ન અચ્ચન્તનિયામસ્સ નામ કસ્સચિ અત્થિભાવતો. યથા હિ વિમુચ્ચન્તસ્સ કોચિ નિયામો નામ નત્થિ ઠપેત્વા મગ્ગેન ભવપરિચ્છેદં, એવં અવિમુચ્ચન્તસ્સપિ કોચિ સંસારનિયામો નામ નત્થિ. તાદિસસ્સ પન મિચ્છાદસ્સનસ્સ બલવભાવે અપરિમિતકપ્પપરિચ્છેદે ચિરતરં સંસારપ્પબન્ધો હોતિ, અપાયૂપપત્તિ ચ યત્થ સંસારખાણુસમઞ્ઞા.

યં પનેકે વદન્તિ ''અત્થેવ અચ્ચન્તં સંસરિતા અનન્તત્તા સત્તનિકાયસ્સા''તિ, તમ્પિ અપુઞ્ઞબહુલં સત્તસન્તાનં સન્ધાય વુત્તં સિયા. ન હિ માતુઘાતકાદીનં તેનત્તભાવેન સમ્મત્તનિયામોક્કમનન્તરાયભૂતો મિચ્છત્તનિયામો વિય સત્તાનં વિમુત્તન્તરાયકરો સંસારનિયામો નામ નત્થિ. યાવ પન ન મગ્ગફલસ્સ ઉપનિસ્સયો ઉપલબ્ભતિ, તાવ સંસારો અપરિચ્છિન્નો. યદા ચ સો ઉપલદ્ધો, તદા સો પરિચ્છિન્નો એવાતિ દટ્ઠબ્બં.

યથા નિયતસમ્માદસ્સનં, એવં નિયતમિચ્છાદસ્સનેનપિ સવિસયે એકંસગાહવસેન ઉક્કંસગતેન ભવિતબ્બન્તિ તેન સમન્નાગતસ્સ પુગ્ગલસ્સ સતિ અચ્ચન્તનિયામે કથં તસ્મિં અભિનિવેસવિસયે અનેકંસગાહો ઉપ્પજ્જેય્ય, અભિનિવેસન્તરં વા વિરુદ્ધં યદિ ઉપ્પજ્જેય્ય, અચ્ચન્તનિયામો એવ ન સિયાતિ પાળિયં વિચિકિચ્છુપ્પત્તિનિયામન્તરુપ્પત્તિચોદના કતા. ન હિ વિચિકિચ્છા વિય સમ્મત્તનિયતપુગ્ગલાનં યથાક્કમં મિચ્છત્તસમ્મત્તનિયતપુગ્ગલાનં સમ્મત્તમિચ્છત્તનિયતા ધમ્મા કદાચિપિ ઉપ્પજ્જન્તિ, અવિરુદ્ધં પન નિયામન્તરમેવ હોતીતિ આનન્તરિકન્તરં વિય મિચ્છાદસ્સનન્તરં સમાનજાતિકં ન નિવત્તેતીતિ વિરુદ્ધંયેવ દસ્સેતું પાળિયં વિચિકિચ્છા વિય સસ્સતુચ્છેદદિટ્ઠિયો એવ ઉદ્ધટા. એવમેત્થ વિચિકિચ્છુપ્પત્તિનિયામન્તરુપ્પત્તીનં નિયામન્તરુપ્પત્તિનિવત્તકભાવો વેદિતબ્બો, અચ્ચન્તનિયામો ચ નિવત્તિસ્સતીતિ ચ વિરુદ્ધમેતન્તિ પન "**વિચારેત્વાવ ગહેતબ્બા**"તિ વુત્તં સિયા.

અચ્ચન્તનિયામકથાવણ્ણના નિટ્ઠિતા.

૮. ઇન્દ્રિયકથાવણ્ણના

૮૫૩-૮૫૬. યથા લોકુત્તરા સદ્ધાદયો એવ સદ્ધિન્દ્રિયાદીનિ, એવં લોકિયાપિ. કસ્મા ? તત્થાપિ અધિમોક્ખલક્ખણાદિના ઇન્દટ્ઠસબ્ભાવતો. સદ્ધેય્યાદિવત્થૂસુ સદ્દહનાદિમત્તમેવ હિ તન્તિ ઇમમત્થં દસ્સેન્તો આહ "**લોકુત્તરાનં...પે॰... દટ્ઠબ્બો**"તિ.

ઇન્દ્રિયકથાવણ્ણના નિટ્ઠિતા.

એકૂનવીસતિમવગ્ગવણ્ણના નિટ્ઠિતા.

૨૦. વીસતિમવગ્ગો

૨. ઞાણકથાવણ્ણના

૮૬૩-૮૬૫. કામં પુબ્બભાગેપિ અત્થેવ દુક્ખપરિઞ્ઞા, અત્થસાધિકા પન સા મગ્ગક્ખણિકા એવાતિ ઉક્કંસગતં દુક્ખપરિઞ્ઞં સન્ધાય અવધારેન્તો આહ "**દુક્ખં...પે॰... મગ્ગઞાણમેવ દીપેતી**"તિ. તં પન અવધારણં

ન ઞાણન્તરનિવત્તનં, અથ ખો ઞાણન્તરસ્સ યથાધિગતકિચ્ચનિવત્તનં દટ્ઠબ્બં. તેનાહ **"ન તસ્સેવ ઞાણભાવ"**ન્તિઆદિ.

ઞાણકથાવણ્ણના નિટ્ઠિતા.

૩. નિરયપાલકથાવણ્ણના

૮૬૬-૮૬૮. નેરયિકે નિરયે પાલેન્તિ, તતો નિગ્ગન્તું અપ્પદાનવસેન રક્ખન્તીતિ **નિરયપાલા**. નિરયપાલતાય વા નેરયિકાનં નરકદુક્ખેન પરિયોનદ્ધાય અલં સમત્થાતિ **નિરયપાલા**. કિં પનેતે નિરયપાલા નેરયિકા, ઉદાહુ અનેરયિકાતિ. કિઞ્ચેત્થ – યદિ તાવ નેરયિકા, નિરયસંવત્તનિયેન કમ્મેન નિબ્બત્તાતિ સયમ્પિ નિરયદુક્ખં પચ્ચનુભવેય્યું, તથા સતિ અઞ્ઞેસં નેરયિકાનં યાતનાય અસમત્થા સિયું, ''ઇમે નેરયિકા, ઇમે નિરયપાલા''તિ વવત્થાનઞ્ચ ન સિયા. યે ચ યે યાતેન્તિ, તેહિ સમાનરૂપબલપ્પમાણેહિ ઇતરેસં ભયસન્તાસા ન સિયું. અથ અનેરયિકા, તેસં તત્થ કથં સમ્ભવોતિ? વુચ્ચતે – અનેરયિકા નિરયપાલા અનિરયગતિસંવત્તનિયકમ્મનિબ્બત્તા. નિરયૂપપત્તિસંવત્તનિયકમ્મતો હિ અઞ્ઞેનેવ કમ્મુના તે નિબ્બત્તન્તિ રક્ખસજાતિકત્તા. તથા હિ વદન્તિ –

''કોધના કુરૂરકમ્મન્તા, પાપાભિરુચિનો તથા;
દુક્ખિતેસુ ચ નન્દન્તિ, જાયન્તિ યમરક્ખસા''તિ.

તત્થ યદેકે વદન્તિ ''યાતનાદુક્ખસ્સ અપ્પટિસંવેદનતો, અઞ્ઞથા પુન અઞ્ઞમઞ્ઞં યાતેય્યુ''ન્તિ ચ એવમાદિ, તયિદં આકાસરોમટ્ઠનં નિરયપાલાનં નેરયિકભાવસ્સેવ અભાવતો. યે પન વદેય્યું – યદિપિ અનેરયિકા નિરયપાલા, અયોમયાય પન આદિત્તાય સમ્પજ્જલિતાય સજોતિભૂતાય નિરયભૂમિયા પરિવત્તમાના કથં નામ દુક્ખં નાનુભવન્તીતિ? કમ્માનુભાવતો. યથા હિ ઇદ્ધિમન્તો ચેતોવસિપ્પત્તા મહામોગ્ગલ્લાનાદયો નેરયિકે અનુકમ્પન્તા ઇદ્ધિબલેન નિરયભૂમિં ઉપગતા તત્થ દાહદુક્ખેન ન બાધીયન્તિ, એવં સમ્પદમિદં દટ્ઠબ્બં.

તં ઇદ્ધિવિસયસ્સ અચિન્તેય્યભાવતોતિ ચે? ઇદમ્પિ તંસમાનં કમ્મવિપાકસ્સ અચિન્તેય્યભાવતો. તથારૂપેન હિ કમ્મુના તે નિબ્બત્તા યથા નિરયદુક્ખેન અબાધિતા એવ હુત્વા નેરયિકે યાતેન્તિ, ન ચેત્તકેન બાહિરવિસયાભાવો વિજ્જતિ ઇટ્ઠાનિટ્ઠતાય પચ્ચેકં દ્વારપુરિસેસુ વિભત્તસભાવત્તા. તથા હિ એકચ્ચસ્સ દ્વારસ્સ પુરિસસ્સ ઇટ્ઠં એકચ્ચસ્સ અનિટ્ઠં, એકચ્ચસ્સ ચ અનિટ્ઠં એકચ્ચસ્સ ઇટ્ઠં હોતિ. એવઞ્ચ કત્વા યદેકે વદન્તિ ''નત્થિ કમ્મવસેન તેજસા પરૂપતાપન''ન્તિઆદિ, તદપાહતં હોતિ. યં પન વદન્તિ ''અનેરયિકાનં તેસં કથં તત્થ સમ્ભવો''તિ નેરયિકાનં યાતકભાવતો. નેરયિકસત્તયાતનાયોગ્ગઞ્હિ અત્તભાવં નિબ્બત્તેન્તં કમ્મં તાદિસનિકન્તિવિનામિતં નિરયટ્ઠાનેયેવ નિબ્બત્તેતિ. તે ચ નેરયિકેહિ અધિકતરબલારોહપરિણાહા અતિવિય ભયાનકસન્તાસકુરૂરતરપયોગા ચ હોન્તિ. એતેનેવ તત્થ કાકસુનખાદીનમ્પિ નિબ્બત્તિ સંવણ્ણિતાતિ દટ્ઠબ્બં.

કથમઞ્ઞગતિકેહિ અઞ્ઞગતિકબાધનન્તિ ચ ન વત્તબ્બં અઞ્ઞત્થાપિ તથા દસ્સનતો. યં પનેકે વદન્તિ ''અસત્તસભાવા નિરયપાલા નિરયસુનખાદયો ચા''તિ, તં તેસં મતિમત્તં અઞ્ઞત્થ તથા અદસ્સનતો. ન હિ કાચિ અત્થિ તાદિસી ધમ્મપ્પવત્તિ, યા અસત્તસભાવા, સમ્પતિસત્તેહિ અપ્પયોજિતા ચ અત્થકિચ્ચં સાધેન્તી દિટ્ઠપુબ્બા. પેતાનં પાનીયનિવારકાનં દણ્ડાદિહત્થપુરિસાનમ્પિ અસત્તભાવે વિસેસકારણં નત્થિ. સુપિનૂપઘાતોપિ

અત્થકિચ્ચસમત્થતાય અપ્પમાણં દસ્સનાદિમત્તેનપિ તદત્થસિદ્ધિતો. તથા હિ સુપિને આહારૂપભોગાદિના ન અત્થસિદ્ધિ અત્થિ, નિમ્માનરૂપં પનેત્થ લદ્ધપરિહારં ઇદ્ધિવિસયસ્સ અચિન્તેય્યભાવતો. ઇધાપિ કમ્મવિપાકસ્સ અચિન્તેય્યભાવતોતિ ચે? તં ન, અસિદ્ધત્તા. નેરયિકાનં કમ્મવિપાકો નિરયપાલાતિ અસિદ્ધમેતં, વુત્તનયેન પન નેસં સત્તભાવો એવ સિદ્ધો. સક્કા હિ વત્તું સત્તસઞ્ઞાતા નિરયપાલસઞ્ઞિતા ધમ્મપ્પવત્તિ સાભિસન્ધિકા પરૂપઘાતિ અત્થકિચ્ચસબ્ભાવતો ઓજાહારાદિરક્ખસસન્તતિ વિયાતિ. અભિસન્ધિપુબ્બકતા ચેત્થ ન સક્કા પટિક્ખિપિતું તથા તથા અભિસન્ધિયા યાતનતો, તતો એવ ન સઙ્ઘાટપબ્બતાદીહિ અનેકન્તિકતા. યે પન વદન્તિ ''ભૂતવિસેસા એવ તે વણ્ણસણ્ઠાનાદિવિસેસવન્તો ભેરવાકારા નરકપાલાતિ સમઞ્ઞં લભન્તી''તિ, તદસિદ્ધં. ઉજુકમેવ પાળિયં ''અત્થિ નિરયે નિરયપાલા''તિ વાદસ્સ પતિટ્ઠાપિતત્તા.

અપિચ યથા અરિયવિનયે નરકપાલાનં ભૂતમત્તતા અસિદ્ધા, તથા પઞ્ઞત્તિમત્તવાદિનોપિ તેસં ભૂતમત્તતા અસિદ્ધાવ. ન હિ તસ્સ ભૂતાનિ નામ સન્તિ. યદિ પરમત્થં ગહેત્વા વોહરતિ, અથ કસ્મા વેદનાદિકે એવ પટિક્ખિપતીતિ? તિટ્ઠતેસા અનવટ્ઠિતતક્કાનં અપ્પહીનસમ્મોહવિપલ્લાસાનં વાદવીમંસા, એવં અત્થેવ નિરયપાલાતિ નિટ્ઠમેત્થ ગન્તબ્બં. સતિ ચ નેસં સબ્ભાવે, અસતિપિ બાહિરે વિસયે નરકે વિય દેસાદિનિયમો હોતીતિ વાદો ન સિજ્ઝતિ એવાતિ દટ્ઠબ્બં.

નિરયપાલકથાવણ્ણના નિટ્ઠિતા.

૪. તિરચ્છાનકથાવણ્ણના

૮૬૯-૮૭૧. **તસ્સા**તિ એરાવણનામકસ્સ દેવપુત્તસ્સ. તહિં કીળનકાલે હત્થિવણ્ણેન વિકુબ્બનં સન્ધાય ''**હત્થિનાગસ્સા**''તિ વુત્તં. **દિબ્બયાનસ્સા**તિ એત્થાપિ એસેવ નયો. ન હિ એકન્તસુખપ્પચ્ચયટ્ઠાને સગ્ગે દુક્ખાધિટ્ઠાનસ્સ અકુસલકમ્મસમુટ્ઠાનસ્સ અત્તભાવસ્સ સમ્ભવો યુત્તો. તેનાહ ''**ન તિરચ્છાનગતસ્સા**''તિ.

તિરચ્છાનકથાવણ્ણના નિટ્ઠિતા.

૬. ઞાણકથાવણ્ણના

૮૭૬-૮૭૭. ''દ્વાદસવત્થુકં ઞાણં લોકુત્તર''ન્તિ એત્થ દ્વાદસવત્થુકસ્સ ઞાણસ્સ લોકુત્તરતા પતિટ્ઠાપીયતીતિ દસ્સેન્તો પઠમવિકપ્પં વત્વા પુન લોકુત્તરઞાણસ્સ દ્વાદસવત્થુકતા પતિટ્ઠાપીયતીતિ દસ્સેતું ''**તં વા…પે॰… અત્થો**''તિ આહ. **પરિઞ્ઞેય્ય**ન્તિ એત્થ **ઇતિ**-સદ્દો આદિઅત્થો, પકારત્થો વા. તેન ''પહાતબ્બ''ન્તિ એવમાદિં સઙ્ગણ્હાતિ. **પરિઞ્ઞાત**ન્તિ એત્થાપિ એસેવ નયો. ''પરિઞ્ઞેય્યં પરિઞ્ઞાત''ન્તિઆદિના પરિજાનનાદિકિરિયાય નિબ્બત્તેતબ્બતા નિબ્બત્તિતતા ચ દસ્સિતા, ન નિબ્બત્તિયમાનતાતિ. યેન પન સા હોતિ, તં દસ્સેતું ''**સચ્ચઞાણં પના**''તિઆદિ વુત્તં. તત્થ **સચ્ચઞાણ**ન્તિ દુક્ખાદિસચ્ચસભાવાવબોધકં ઞાણં, યં સન્ધાય ''ઇદં દુક્ખ''ન્તિઆદિ વુત્તં. **મગ્ગક્ખણેપીતિ અપિ**-સદ્દેન તતો પુબ્બાપરભાગેપીતિ દટ્ઠબ્બં. **પરિજાનનાદિકિચ્ચસાધનવસેન હોતિ** અસમ્મોહતો વિસયતો ચાતિ અધિપ્પાયો.

ઞાણકથાવણ્ણના નિટ્ઠિતા.

વીસતિમવગ્ગવણ્ણના નિટ્ઠિતા.

ચતુત્થો પણ્ણાસકો સમત્તો.

૨૧. એકવીસતિમવગ્ગો

૧. સાસનકથાવણ્ણના

૮૭૮. **સમુદાયા**તિ ''સાસનં નવં કત''ન્તિઆદિના પુચ્છાવસેન પવત્તા વચનસમુદાયા. **એકદેસાન**ન્તિ તદવયવાનં. ''તીસુપિ પુચ્છાસૂ''તિ એવં **અધિકરણભાવેન વુત્તા**.

સાસનકથાવણ્ણના નિટ્ઠિતા.

૪. ઇદ્ધિકથાવણ્ણના

૮૮૩-૮૮૪. **અધિપ્પાયવસેના**તિ તથા તથા અધિમુચ્ચનાધિપ્પાયવસેન.

ઇદ્ધિકથાવણ્ણના નિટ્ઠિતા.

૭. ધમ્મકથાવણ્ણના

૮૮૭-૮૮૮. રૂપસભાવો રૂપટ્ઠોતિ આહ **''રૂપટ્ઠો નામ કોચિ રૂપતો અઞ્ઞો નત્થી''**તિ. યં પન યતો અઞ્ઞં, ન તં તંસભાવન્તિ આહ **''રૂપટ્ઠતો અઞ્ઞં રૂપઞ્ચ ન હોતી''**તિ, રૂપમેવ ન હોતીતિ અત્થો. એતેન બ્યતિરેકતો તમત્થં સાધેતિ. **તસ્મા**તિ યસ્મા રૂપતો અઞ્ઞો રૂપટ્ઠો નત્થિ, રૂપટ્ઠતો ચ અઞ્ઞં રૂપં, તસ્મા **રૂપં રૂપમેવ** રૂપસભાવમેવાતિ **એવ**-કારેન નિવત્તિતં દસ્સેતિ **''ન વેદનાદિસભાવ''**ન્તિ. **અધિપ્પાયેના**તિ રૂપરૂપટ્ઠાનં અનઞ્ઞત્તાધિપ્પાયેન. **અઞ્ઞથા**તિ તેસં અઞ્ઞત્તે રૂપટ્ઠેન નિયમેન રૂપં નિયતન્તિ વત્તબ્બન્તિ યોજના. **દસ્સિતોયેવ હોતિ** અત્થતો આપન્નત્તા. ન હિ અભિન્ને વત્થુસ્મિં પરિયાયન્તરભેદં કરોતિ. **અઞ્ઞત્ત**ન્તિ રૂપસભાવાનં રૂપરૂપટ્ઠાનઞ્ચ. સસામિનિદ્દેસસિદ્ધાભેદા ''સિલાપુત્તકસ્સ સરીર''ન્તિ વિય, કપ્પનામત્તતો ચાયં ભેદો, ન પરમત્થતોતિ આહ **''ગહેત્વા વિય પવત્તો''**તિ. **વેદનાદીહિ નાનત્તમેવા**તિ વેદનાદીહિ અઞ્ઞત્તમેવ. **સો સભાવો**તિ સો રૂપસભાવો. **નાનત્તસઞ્ઞાપનત્થ**ન્તિ રૂપસ્સ સભાવો, ન વેદનાદીનન્તિ એવં ભેદસ્સ ઞાપનત્થં. **તઞ્ચ વચન**ન્તિ ''રૂપં રૂપટ્ઠેન ન નિયત''ન્તિ વચનં. **વુત્તપ્પકારેના**તિ ''રૂપટ્ઠતો અઞ્ઞસ્સ રૂપસ્સ અભાવા''તિઆદિના વુત્તાકારેન. યદિ સદોસં, અથ કસ્મા પટિજાનાતીતિ યોજના.

વુત્તમેવ કારણન્તિ ''રૂપં રૂપમેવ, ન વેદનાદિસભાવ''ન્તિ એવં વુત્તમેવ યુત્તિં. **પરેન ચોદિત**ન્તિ ''ન વત્તબ્બં રૂપં રૂપટ્ઠેન નિયત''ન્તિઆદિના પરવાદિનો ચોદનં સન્ધાયાહ. **તમેવ કારણં દસ્સેત્વા**તિ તમેવ યથાવુત્તં યુત્તિં ''એત્થ હી''તિઆદિના દસ્સેત્વા. **ચોદનં નિવત્તેતી**તિ ''અથ કસ્મા પટિજાનાતી''તિ વુત્તં ચોદનં નિવત્તેતિ. યમત્થં સન્ધાય ''ઇતો અઞ્ઞથા''તિ વુત્તં, તં દસ્સેતું **''રૂપાદી''**તિઆદિ વુત્તં.

ધમ્મકથાવણ્ણના નિટ્ઠિતા.

એકવીસતિમવગ્ગવણ્ણના નિટ્ઠિતા.

૨૨. બાવીસતિમવગ્ગો

૨. કુસલચિત્તકથાવણ્ણના

૮૯૪-૮૯૫. **પુરિમજવનક્ખણે**તિ પરિનિબ્બાનચિત્તતો અનન્તરાતીતપુરિમજવનવારક્ખણે.

કુસલચિત્તકથાવણ્ણના નિટ્ઠિતા.

૩. આનેઞ્જકથાવણ્ણના

૮૯૬. હેતુસરૂપારમ્મણસમ્પયુત્તધમ્મારમ્મણાદિતો ભવઙ્ગસદિસત્તા **ચુતિચિત્તં "ભવઙ્ગચિત્ત"ન્તિ આહ**.

આનેઞ્જકથાવણ્ણના નિટ્ઠિતા.

૫-૭. તિસ્સોપિકથાવણ્ણના

૮૯૮-૯૦૦. અરહત્તપ્પત્તિપિ ગબ્ભેયેવ અત્થીતિ મઞ્ઞતિ. સત્તવસ્સિકા હિ સોપાકસામણેરાદયો અરહત્તં પત્તા. સત્તવસ્સિકોપિ ગબ્ભો અત્થીતિ પરવાદિનો અધિપ્પાયો. આકાસેન ગચ્છન્તો વિય સુપિનં **આકાસસુપિનં**. તં અભિઞ્ઞાનિબ્બત્તં મઞ્ઞતીતિ નિદસ્સનં કત્વા દસ્સેન્તો આહ "**આકાસગમનાદિઅભિઞ્ઞા વિયા**"તિ. હેટ્ઠિમાનં ચતુન્નં વા મગ્ગાનં અધિગમેન ધમ્માભિસમયો અગ્ગફલાધિગમેન અરહત્તપ્પત્તિ ચ સુપિને અત્થીતિ મઞ્ઞતીતિ યોજના.

તિસ્સોપિકથાવણ્ણના નિટ્ઠિતા.

૯. આસેવનપચ્ચયકથાવણ્ણના

૯૦૩-૯૦૫. **બીજં ચતુમધુરભાવં ન ગણ્હાતી**તિ ઇદં સકસમયવસેન વુત્તં, પરસમયે પન રૂપધમ્માપિ અરૂપધમ્મેહિ સમાનક્ખણા એવ ઇચ્છિતા. તેનેવાહ "**સબ્બે ધમ્મા ખણિકા**"તિ. ખણિકત્તેપિ વા અચેતનેસુપિ અનિન્દ્રિયબદ્ધરૂપેસુ ભાવનાવિસેસો લબ્ભતિ, કિમઙ્ગં પન સચેતનેસૂતિ દસ્સેતું "**યથા બીજં ચતુમધુરભાવં ન ગણ્હાતી**"તિ નિદસ્સનન્તિ દટ્ઠબ્બં. **આસેવેન્તો નામ કોચિ ધમ્મો નત્થિ** ઇત્તરતાય અનવટ્ઠાનતોતિ અધિપ્પાયો. ઇત્તરખણતાય એવ પન આસેવનં લબ્ભતિ. કુસલાદિભાવેન હિ અત્તસદિસસ્સ પયોગેન કરણીયસ્સ પુનપ્પુનં કરણપ્પવત્તનં અત્તસદિસતાપાદનં વાસનં વા આસેવનં પુરે પરિચિતગન્થો વિય પચ્છિમસ્સાતિ.

આસેવનપચ્ચયકથાવણ્ણના નિટ્ઠિતા.

૧૦. ખણિકકથાવણ્ણના

૯૦૬-૯૦૭. **પથવિયાદિરૂપેસૂ**તિ અનેકકલાપસમુદાયભૂતેસુ સસમ્ભારપથવીઆદિરૂપેસુ. તત્થ હિ કેસુચિ પુરિમુપ્પન્નેસુ ઠિતેસુ કેસઞ્ચિ તદઞ્ઞેસં ઉપ્પાદો, તતો પુરિમન્તરુપ્પન્નાનં કેસઞ્ચિ નિરોધો હોતિ એકેકકલાપરૂપેસુ સમાનુપ્પાદનિરોધત્તા તેસં. **એવં પતિટ્ઠાન**ન્તિ એવં વુત્તપ્પકારેન અસમાનુપ્પાદનિરોધેન પબન્ધેન પતિટ્ઠાનપવત્તીતિ અત્થો. સા પનાયં યથાવુત્તા પવત્તિ કસ્મા રૂપસન્તતિયા એવાતિ આહ "**ન હિ રૂપાન**"ન્તિઆદિ.

તસ્સત્થો – યદિ સબ્બે સઙ્ખતધમ્મા સમાનક્ખણા, તથા સતિ અરૂપસન્તતિયા વિય રૂપસન્તતિયાપિ અનન્તરાદિપચ્ચયેન વિધિના પવત્તિ સિયા, ન ચેતં અત્થિ. યદિ સિયા, ચિત્તક્ખણે ચિત્તક્ખણે પથવીઆદીનં ઉપ્પાદનિરોધેહિ ભવિતબ્બન્તિ.

ખણિકકથાવણ્ણના નિટ્ઠિતા.

બાવીસતિમવગ્ગવણ્ણના નિટ્ઠિતા.

૨૩. તેવીસતિમવગ્ગો

૧. એકાધિપ્પાયકથાવણ્ણના

૯૦૮. **એક**-સદ્દો અઞ્ઞત્થોપિ હોતિ ''ઇત્થેકે અભિવદન્તી''તિઆદીસુ વિય, અઞ્ઞત્તઞ્ચેત્થ રાગાધિપ્પાયતો વેદિતબ્બં, પુથુજ્જનસ્સ પન સછન્દરાગપરિભોગભાવતો આહ ''**રાગાધિપ્પાયતો અઞ્ઞાધિપ્પાયોવાતિ વુત્તં હોતી**''તિ. કો પન સો અઞ્ઞાધિપ્પાયોતિ? કરુણાધિપ્પાયો. તેન વુત્તં ''**કરુણાધિપ્પાયેન એકાધિપ્પાયો**''તિ. અયઞ્ચ નયો ઇત્થિયા જીવિતરક્ખણત્થં કારુઞ્ઞેન મનોરથં પૂરેન્તસ્સ બોધિસત્તસ્સ સંવરવિનાસો ન હોતીતિ એવંવાદિનં પરવાદિં સન્ધાય વુત્તો, પણિધાનાધિપ્પાયવાદિનં પન સન્ધાય ''**એકો અધિપ્પાયોતિ એત્થા**''તિઆદિ વુત્તં. પુત્તમુખદસ્સનાધિપ્પાયોપિ એત્થેવ સઙ્ગહં ગતોતિ દટ્ઠબ્બં. **એકતોભાવે**તિ સહભાવે.

એકાધિપ્પાયકથાવણ્ણના નિટ્ઠિતા.

૩-૭. ઇસ્સરિયકામકારિકાકથાવણ્ણના

૯૧૦-૯૧૪. **ઇસ્સરિયેના**તિ ચિત્તિસ્સરિયેન, ન ચેતોવસિભાવેનાતિ અત્થો. **કામકારિકં** યથિચ્છિતનિપ્ફાદનં. **ઇસ્સરિયકામકારિકાહેતૂ**તિ ઇસ્સરિયકામકારિભાવનિમિત્તં, તસ્સ નિબ્બત્તનત્થન્તિ અત્થો. **મિચ્છાદિટ્ઠિયા કરીયતી**તિ મિચ્છાભિનિવેસેનેવ યા કાચિ દુક્કરકારિકા કરીયતીતિ અત્થો.

ઇસ્સરિયકામકારિકાકથાવણ્ણના નિટ્ઠિતા.

૮. પતિરૂપકથાવણ્ણના

૯૧૫-૯૧૬. **મેત્તાદયો વિયા**તિ યથા મેત્તા કરુણા મુદિતા ચ સિનેહસભાવાપિ અરઞ્જનસભાવત્તા અસંકિલિટ્ઠત્તા ચ ન રાગો, એવં રાગપતિરૂપકો કોચિ ધમ્મો નત્થિ ઠપેત્વા મેત્તાદયો, અઞ્ઞચિત્તસ્સ સિનિય્હનાકારો રાગસ્સેવ પવત્તિઆકારોતિ અત્થો. તેનેવાહ ''**રાગમેવ ગણ્હાતી**''તિ. **એવં દોસેપી**તિ એત્થ ઇસ્સાદયો વિય ન દોસો દોસપતિરૂપકો કોચિ અત્થીતિ દોસમેવ ગણ્હાતીતિ યોજેતબ્બં. ઠપેત્વા હિ ઇસ્સાદયો અઞ્ઞચિત્તસ્સ દુસ્સનાકારો દોસસ્સેવ પવત્તિઆકારોતિ.

પતિરૂપકથાવણ્ણના નિટ્ઠિતા.

૯. અપરિનિપ્ફન્નકથાવણ્ણના

૯૧૭-૯૧૮. અનિચ્ચાદિકો ભાવોતિ અનિચ્ચસઙ્ખારપટિચ્ચસમુપ્પન્નતાદિકો ભાવો ધમ્મો પકતિ એતસ્સાતિ અત્થો. **દુક્ખઞ્ઞેવ પરિનિપ્ફન્ન**ન્તિ ''દુક્ખસચ્ચં સન્ધાય પુચ્છા કતા, ન દુક્ખતામત્ત''ન્તિ અયમત્થો વિઞ્ઞાયતિ ''ન કેવલઞ્હિ પઠમસચ્ચમેવ દુક્ખ''ન્તિ વચનેન. તથા સતિ પરવાદિના ચક્ખાયતનાદીનં અઞ્ઞેસઞ્ચ તંસરિક્ખકાનં ધમ્માનં પરિનિપ્ફન્નતા નાનુજાનિતબ્બા સિયા. કસ્મા? તેસમ્પિ હિ દુક્ખસચ્ચેન સઙ્ગહો, ન ઇતરસચ્ચેહિ. યઞ્હિ સમુદયસચ્ચતો નિબ્બત્તં, તં નિપ્પરિયાયતો દુક્ખસચ્ચં , ઇતરં સઙ્ખારદુક્ખતાય દુક્ખન્તિ ઇમમત્થં દસ્સેન્તો "**ન કેવલઞ્હી**"તિઆદિમાહ. તત્થ **ન હિ અનુપાદિન્નાની**તિ ઇમિના ચક્ખાયતનાદીનં સમુદયસચ્ચેન સઙ્ગહાભાવમાહ. **લોકુત્તરાની**તિ ઇમિના નિરોધમગ્ગસચ્ચેહિ. યદિ એવમેત્થ યુત્તિ વત્તબ્બા, કિમેત્થ વત્તબ્બં? સભાવો હેસ પરવાદિવાદસ્સ, યદિદં પુબ્બેનાપરમસંસન્દનં. તથા હિ સો વિઞ્ઞૂહિ પટિક્ખિત્તો. તથા ચેવ તં અમ્હેહિ તત્થ તત્થ વિભાવિતં. **એત**ન્તિ ''રૂપં અપરિનિપ્ફન્નં, દુક્ખઞ્ઞેવ પરિનિપ્ફન્ન''ન્તિ યદેતં તયા વુત્તં, એતં નો વત રે વત્તબ્બે. કસ્મા? રૂપસ્સ ચ દુક્ખત્તા. રૂપઞ્હિ અનિચ્ચં દુક્ખાધિટ્ઠાનઞ્ચ. તેન વુત્તં ''યદનિચ્ચં તં દુક્ખં. સંખિત્તેન પઞ્ચુપાદાનક્ખન્ધા દુક્ખા''તિ ચ.

અપરિનિપ્ફન્નકથાવણ્ણના નિટ્ઠિતા.

તેવીસતિમવગ્ગવણ્ણના નિટ્ઠિતા.

કથાવત્થુપકરણ-અનુટીકા સમત્તા.

નમો તસ્સ ભગવતો અરહતો સમ્માસમ્બુદ્ધસ્સ

યમકપકરણ-અનુટીકા

ગન્થારમ્ભવણ્ણના

સઙ્ખેપેનેવાતિ ઉદ્દેસેનેવ. યં ‘‘માતિકાઠપન’’ન્તિ વુત્તં. **ધમ્મેસૂ**તિ ખન્ધાદિધમ્મેસુ કુસલાદિધમ્મેસુ ચ. અવિપરીતતો ગહિતેસુ ધમ્મેસુ મૂલયમકાદિવસેન પવત્તિયમાના દેસના વેનેય્યાનં નાનપ્પકારકોસલ્લાવહા પરિઞ્ઞાકિચ્ચસાધની ચ હોતિ, ન વિપરીતતોતિ આહ ‘‘**વિપરીતગ્ગહણં...પે॰... આરદ્ધ**’’ન્તિ. એતેન કથાવત્થુપકરણદેસનાનન્તરં યમકપકરણદેસનાય કારણમાહ. તત્થ **વિપરીતગ્ગહણ**ન્તિ પુગ્ગલપરિગ્ગહણાદિમિચ્છાગાહં. **ધમ્મપુગ્ગલોકાસાદિનિસ્સયાન**ન્તિ ‘‘યે કેચિ કુસલા ધમ્મા, સબ્બે તે કુસલમૂલા’’તિઆદિના (યમ॰ ૧.મૂલયમક.૧) ધમ્મે, ‘‘યસ્સ રૂપક્ખન્ધો ઉપ્પજ્જતિ, તસ્સ વેદનાક્ખન્ધો ઉપ્પજ્જતી’’તિઆદિના (યમ॰ ૧.ખન્ધયમક.૫૦) પુગ્ગલં ‘‘યત્થ રૂપક્ખન્ધો ઉપ્પજ્જતિ, તત્થ વેદનાક્ખન્ધો ઉપ્પજ્જતી’’તિઆદિના (યમ॰ ૧.ખન્ધયમક.૫૧) ઓકાસં નિસ્સાય આરબ્ભ પવત્તાનં. **આદિ**-સદ્દેન પુગ્ગલોકાસઉપ્પાદનિરોધતદુભયપરિઞ્ઞાદીનં સઙ્ગહો દટ્ઠબ્બો. **સન્નિટ્ઠાનસંસયાન**ન્તિ પાળિગતિપટિવચનસરૂપદસ્સનપટિક્ખિપનપટિસેધનનયેહિ યથાપુચ્છિતસ્સ અત્થસ્સ નિચ્છયકરણં સન્નિટ્ઠાનં, તદભાવતો સંસયનં સંસયો. તેસં સન્નિટ્ઠાનસંસયાનં.

કામઞ્ચેત્થ ધમ્મપટિગ્ગાહકાનં સંસયપુબ્બકં સન્નિટ્ઠાનન્તિ પઠમં સંસયો વત્તબ્બો, દેસેન્તસ્સ પન ભગવતો સન્નિટ્ઠાનપુબ્બકો સંસયોતિ દસ્સનત્થં અયં પદાનુક્કમો કતો. સબ્બઞ્હિ પરિઞ્ઞેય્યં હત્થામલકં વિય પચ્ચક્ખં કત્વા ઠિતસ્સ ધમ્મસામિનો ન કત્થચિ સંસયો, વિસ્સજ્જેતુકામતાય પન વિનેય્યજ્ઝાસયગતં સંસયં દસ્સેન્તો સંસયિતવસેન પુચ્છં કરોતીતિ એવં વિસ્સજ્જનપુચ્છનવસેન ન સન્નિટ્ઠાનસંસયા લબ્ભન્તીતિ અયમત્થો દસ્સિતો, નિચ્છિતસંસયધમ્મવસેનેવ પનેત્થ સન્નિટ્ઠાનસંસયા વેદિતબ્બા. તેનાહ **અટ્ઠકથાયં** ‘‘કુસલેસુ કુસલા નુ ખો, ન નુ ખો કુસલાતિ સન્દેહાભાવતો’’તિઆદિ. તેનેવ ચ ‘‘સન્નિટ્ઠાનસંસયાન’’ન્તિ, ‘‘સન્નિટ્ઠાનસંસયવસેના’’તિ ચ પઠમં સન્નિટ્ઠાનગ્ગહણં કતં.

તન્તિ યમકપકરણં. તસ્સ યે સમયાદયો વત્તબ્બા, તે કથાવત્થુપકરણદેસનાનન્તરો દેસનાસમયો, તાવતિંસભવનમેવ દેસનાદેસો, કુસલાકુસલમૂલાદિયમકાકારેન દેસનાતિ વિભાગતો ‘‘સઙ્ખેપેનેવા’’તિઆદિગાથાહિ વિભાવિતા નિમિત્તેન સદ્ધિં સંવણ્ણનપટિઞ્ઞા ચાતિ ઇમમત્થં દસ્સેન્તો ‘‘**સમયદેસદેસનાવસેના**’’તિઆદિમાહ. નિમિત્તઞ્હેતં ઇધ સંવણ્ણનાય, યદિદં કમાનુપ્પત્તિ આગતભારવાહિતા ચ પણ્ડિતાનં પણ્ડિતકિચ્ચભાવતો. તત્થ અનુપ્પત્તં દસ્સેત્વાતિ સમ્બન્ધો.

તત્થાતિ તસ્મિં સમયાદિદસ્સને. યમનં ઉપરમનન્તિ યમો મરણન્તિ આહ ‘‘**જાતિયા સતિ મરણં હોતીતિ... પે॰... વિસયો**’’તિ. તત્થ યથા ‘‘જાતિયા સતિ મરણં હોતી’’તિ જાતિ યમસ્સ વિસયો, એવં ‘‘ઉપાદાનક્ખન્ધેસુ સન્તેસુ મરણં હોતી’’તિ ઉપાદાનક્ખન્ધા યમસ્સ વિસયોતિ યોજેતબ્બં. તે હિ મરણધમ્મિનોતિ. અનુપ્પત્તમરણંયેવ કિબ્બિસકારિનં પુગ્ગલં યમપુરિસા વિવિધા કમ્મકારણા કરોન્તિ, ન અપ્પત્તમરણન્તિ મરણં યમસ્સ વિસયો વુત્તો. **આણાપવત્તિટ્ઠાન**ન્તિ ઇદં વિસય-સદ્દસ્સ અત્થવચનં. **દેસં વા**તિ કામાદિધાતુત્તયદેસં

સન્ધાયાહ. ધાતુત્તયિસ્સરો હિ મચ્ચુરાજા. પઞ્ચાનન્તરિયાનિ અઞ્ઞસત્થારુદ્દેસો ચ, તેન વા સદ્ધિં પઞ્ચ વેરાનિ **છ અભબ્બટ્ઠાનાનિ**. **આવત્તા**તિ પદક્ખિણાવત્તા. **તનુરુહા**તિ લોમા.

ગન્થારમ્ભવણ્ણના નિટ્ઠિતા.

૧. મૂલયમકં

ઉદ્દેસવારવણ્ણના

૧. **યમકસમૂહસ્સા**તિ મૂલયમકાદિકસ્સ યમકસમૂહસ્સ. મૂલયમકાદયો હિ પકરણાપેક્ખાય અવયવભૂતાપિ નિય્યાવયવાપેક્ખાય યમકસમૂહોતિ વુત્તો. તેનાહ ''**તંસમૂહસ્સ ચ સકલસ્સ પકરણસ્સા**''તિ.

કુસલાકુસલમૂલવિસેસાનન્તિ દુતિયપુચ્છાય વુત્તાનં સંસયપદસઙ્ગહિતાનં કુસલસઞ્ઞાતાનં, તથા પઠમપુચ્છાય વુત્તાનં કુસલમૂલસઞ્ઞાતાનં વિસેસાનં અત્થયમકભાવસ્સ વુત્તત્તાતિ યોજના. યથા હિ પઠમપુચ્છાય વિસેસવન્તભાવેન વુત્તાયેવ કુસલધમ્મા દુતિયપુચ્છાયં વિસેસભાવેન વુત્તા, એવં પઠમપુચ્છાયં વિસેસભાવેન વુત્તાયેવ કુસલમૂલધમ્મા દુતિયપુચ્છાયં વિસેસવન્તભાવેન વુત્તા. વત્તુવચનિચ્છાવસેન હિ ધમ્માનં વિસેસવિસેસવન્તતાવિભાગા હોન્તીતિ. **કુસલમૂલકુસલવિસેસેહિ** સંસયિતપદસઙ્ગહિતેહિ કુસલકુસલમૂલાનં વિસેસવન્તાનન્તિ અધિપ્પાયો. એત્થ ચ વિસેસવન્તાપેક્ખવિસેસવસેન પઠમો અત્થવિકપ્પો વુત્તો, દુતિયો પન વિસેસાપેક્ખવિસેસવન્તવસેનાતિ અયમેતેસં વિસેસો. તેનાહ ''**ઞાતું ઇચ્છિતાનં હી**''તિઆદિ.

તત્થ **ઞાતું ઇચ્છિતાનન્તિ** પુચ્છાય વિસયભૂતાનન્તિ અત્થો. **વિસેસાનન્તિ** કુસલકુસલમૂલવિસેસાનં. **વિસેસવન્તાપેક્ખાનન્તિ** કુસલમૂલકુસલસઞ્ઞાતેહિ વિસેસવન્તેહિ સાપેક્ખાનં. **વિસેસવતન્તિ** કુસલમૂલકુસલાનં. **વિસેસાપેક્ખાનન્તિ** કુસલકુસલમૂલવિસેસેહિ સાપેક્ખાનં. **એત્થા**તિ એતસ્મિં મૂલયમકે. **પધાનભાવો**તિ પઠમવિકપ્પે તાવ સંસયિતપ્પધાનત્તા પુચ્છાય વિસેસાનં પધાનભાવો વેદિતબ્બો. તે હિ સંસયિતાનં વિસેસવન્તોતિ. દુતિયવિકપ્પે પન વિસેસા નામ વિસેસવન્તાધીનાતિ વિસેસવન્તાનં તત્થ પધાનભાવો દટ્ઠબ્બો. દ્વિન્નં પન એકજ્ઝં પધાનભાવો ન યુજ્જતિ. સતિ હિ અપ્પધાને પધાનં નામ સિયા. તેનાહ ''**એકેકાય પુચ્છાય એકેકો એવ અત્થો સઙ્ગહિતો હોતી**''તિ. એવઞ્ચેતં સમ્પટિચ્છિતબ્બં, અઞ્ઞથા વિનિચ્છિતવિસેસિતબ્બભાવેહિ ઇધ પધાનભાવો ન યુજ્જતેવાતિ. **ન ધમ્મવાચકો**તિ ન સભાવધમ્મવાચકો. સભાવધમ્મોપિ હિ અત્થોતિ વુચ્ચતિ ''ગમ્ભીરપઞ્ઞં નિપુણત્થદસ્સિ''ન્તિઆદીસુ (સુ॰ નિ॰ ૧૭૮). ''હેતુફલે ઞાણં અત્થપટિસમ્ભિદા''તિઆદીસુ (વિભ॰ ૭૨૦) અત્થ-સદ્દસ્સ હેતુફલવાચકતા દટ્ઠબ્બા. **આદિ**-સદ્દેનસ્સ ''અત્થાભિસમયા''તિઆદીસુ (સં॰ નિ॰ ૧.૧૨૯) આગતા હિતાદિવાચકતા સઙ્ગય્હતિ. **તેનેવા**તિ પાળિઅત્થવાચકત્તા એવ.

તીણિપિ પદાનીતિ એત્થ **પિ**-સદ્દો સમુચ્ચયત્થો, સમુચ્ચયો ચ તુલ્યયોગે સિયા. કિં નામ-પદેન અનવસેસતો કુસલાદીનં સઙ્ગહોતિ આસઙ્કાય તદાસઙ્કાનિવત્તનત્થમાહ ''**તીણિપિ…પે॰… સઙ્ગાહકત્ત**''ન્તિ. તત્થ **સઙ્ગાહકત્તમત્તન્તિ મત્ત**-સદ્દો વિસેસનિવત્તિઅત્થોતિ. તેન નિવત્તિતં વિસેસં દસ્સેતું ''**ન નિરવસેસસઙ્ગાહકત્ત**''ન્તિ વુત્તં. ન હિ રૂપં નામ-પદેન સઙ્ગય્હતિ. કુસલાદિયેવ નામન્તિ નિયમો દટ્ઠબ્બો, ન નામંયેવ કુસલાદીતિ ઇમમેવ ચ નિયમં સન્ધાયાહ ''**કુસલાદીનં સઙ્ગાહકત્તમત્તમેવ સન્ધાય વુત્ત**''ન્તિ. યદિપિ નામ-પદં ન નિરવસેસકુસલાદિસઙ્ગાહકં, કુસલાદિસઙ્ગાહકં

પન હોતિ, તદત્થમેવ ચ તં ગહિતન્તિ નામસ્સ કુસલત્તિકપરિયાપન્નતા વુત્તાતિ દસ્સેન્તો આહ “**કુસલાદિ…પે॰… વુત્ત**”ન્તિ.

ઉદ્દેસવારવણ્ણના નિટ્ઠિતા.

નિદ્દેસવારવણ્ણના

૫૨. **દુતિયયમકે**તિ એકમૂલયમકે. **એવમિધાપી**તિ યથા એકમૂલયમકે ‘‘યે કેચિ કુસલા’’ઇચ્ચેવ પુચ્છા આરદ્ધા, એવં ઇધાપિ અઞ્ઞમઞ્ઞમૂલયમકેપિ ‘‘યે કેચિ કુસલા’’ઇચ્ચેવ પુચ્છા આરભિતબ્બા સિયા. કસ્મા? **પુરિમયમક…પે॰… અપ્પવત્તત્તા**તિ. ઇદઞ્ચ દુતિયયમકસ્સ તથા અપ્પવત્તત્તા વુત્તં, તતિયયમકં પન તથેવ પવત્તં. **કેચી**તિ પદકારા. તે હિ યથા પઠમદુતિયયમકેસુ પુરિમપુચ્છા એવ પરિવત્તનવસેન પચ્છિમપુચ્છા કતાતિ પચ્છિમપુચ્છાય પુરિમપુચ્છા સમાના ઠપેત્વા પટિલોમભાવં, ન તથા અઞ્ઞમઞ્ઞયમકે. તત્થ હિ દ્વેપિ પુચ્છા અઞ્ઞમઞ્ઞવિસદિસા. યદિ તત્થાપિ દ્વીહિપિ પુચ્છાહિ સદિસાહિ ભવિતબ્બં , ‘‘યે કેચિ કુસલા’’તિ પઠમપુચ્છા આરભિતબ્બા, પચ્છિમપુચ્છા વા ‘‘સબ્બે તે ધમ્મા કુસલમૂલેન એકમૂલા’’તિ વત્તબ્બા સિયા. એવં પન અવત્વા પઠમદુતિયયમકેસુ વિય પુરિમપચ્છિમપુચ્છા સદિસા અકત્વા તતિયયમકે તાસં વિસદિસતા ‘‘યે કેચિ કુસલા’’તિ અનારદ્ધત્તા, તસ્મા પટિલોમપુચ્છાનુરૂપાય અનુલોમપુચ્છાય ભવિતબ્બન્તિ ઇમમત્થં સન્ધાય ‘‘યે કેચિ કુસલાતિ અપુચ્છિત્વા’’તિ વુત્તન્તિ વદન્તિ.

અત્થવસેનાતિ સમ્ભવન્તાનં નિચ્છિતસંસયિતાનં અત્થાનં વસેન. **તદનુરૂપાયા**તિ તસ્સા પુરિમપુચ્છાય અત્થતો બ્યઞ્જનતો ચ અનુચ્છવિકાય. પુરિમઞ્હિ અપેક્ખિત્વા પચ્છિમાય ભવિતબ્બં. **તેના**તિ તસ્મા. યસ્મા અનુલોમે સંસયચ્છેદે જાતેપિ પટિલોમે સંસયો ઉપ્પજ્જતિ, યદિ ન ઉપ્પજ્જેય્ય, પટિલોમપુચ્છાય પયોજનમેવ ન સિયા, તસ્મા ન પચ્છિમપુચ્છાનુરૂપા પુરિમપુચ્છા, અથ ખો વુત્તનયેન પુરિમપુચ્છાનુરૂપા પચ્છિમપુચ્છા, તાય ચ અનુરૂપતાય અત્થાદિવસેન ભિન્નં પદાનં સમ્બન્ધત્તા અત્થાદિયમકતા વુત્તા. દેસનાક્કમતો ચેત્થ અનુલોમપટિલોમતા વેદિતબ્બા ‘‘કુસલા કુસલમૂલા’’તિ વત્વા ‘‘કુસલમૂલા કુસલા’’તિ ચ વુત્તત્તા. સેસયમકેસુપિ એસેવ નયો. વિસેસવન્તવિસેસ, વિસેસવિસેસવન્તગ્ગહણતો વા ઇધ અનુલોમપટિલોમતા વેદિતબ્બા. પઠમપુચ્છાયઞ્હિ યે ધમ્મા વિસેસવન્તો, તે નિચ્છયાધિટ્ઠાને કત્વા દસ્સેન્તો ‘‘યે કેચિ કુસલા ધમ્મા’’તિ વત્વા તેસુ યસ્મિં વિસેસો સંસયાધિટ્ઠાનો, તંદસ્સનત્થં ‘‘સબ્બે તે કુસલમૂલા’’તિ પુચ્છા કતા. દુતિયપુચ્છાયં પન તપ્પટિલોમતો યેન વિસેસેન તે વિસેસવન્તો, તં વિસેસં સન્નિટ્ઠાનં કત્વા દસ્સેન્તો ‘‘યે વા પન કુસલમૂલા’’તિ વત્વા તે વિસેસવન્તે સંસયાધિટ્ઠાનભૂતે દસ્સેતું ‘‘સબ્બે તે ધમ્મા કુસલા’’તિ પુચ્છા કતા. અનિયતવત્થુકા હિ સન્નિટ્ઠાનસંસયા અનેકજ્ઝાસયત્તા સત્તાનં.

ઇમિનાપિ બ્યઞ્જનેનાતિ ‘‘યે કેચિ કુસલમૂલેન એકમૂલા’’તિ ઇમિનાપિ વાક્યેન. **એવં ન સક્કા વત્તુ**ન્તિ યેનાધિપ્પાયેન વુત્તં, તમેવાધિપ્પાયં વિવરતિ “**ન હી**”તિઆદિના. તત્થ **તેનેવા**તિ કુસલબ્યઞ્જનત્થસ્સ કુસલમૂલેન એકમૂલબ્યઞ્જનત્થસ્સ ભિન્નત્તા એવ. **વિસ્સજ્જન**ન્તિ વિભજનં . **ઇતરથા**તિ કુસલમૂલેન એકમૂલબ્યઞ્જનેન પુચ્છાય કતાય. **તાનિ વચનાની**તિ કુસલવચનં કુસલમૂલેન એકમૂલવચનઞ્ચ. કુસલચિત્તસમુટ્ઠાનરૂપવસેન ચસ્સ અબ્યાકતદીપનતા દટ્ઠબ્બા. **એત્થા**તિ ‘‘ઇમિનાપિ બ્યઞ્જનેન તસ્સેવત્થસ્સ સમ્ભવતો’’તિ એતસ્મિં વચને. **યે કેચિ કુસલા…પે॰… સમ્ભવતો**તિ એતેન કુસલાનં કુસલમૂલેન એકમૂલતાય બ્યભિચારાભાવં દસ્સેતિ. તેનેવાહ “**ન હિ…**

પે॰… સન્તી''તિ. **વુત્તબ્યઞ્જનત્થસ્સેવ સમ્ભવતો**તિ હિ ઇમિના અવુત્તબ્યઞ્જનત્થસ્સ સમ્ભવાભાવવચનેન સ્વાયમધિપ્પાયમત્થો વિભાવિતો. યથા હિ કુસલમૂલેન એકમૂલબ્યઞ્જનત્થો કુસલબ્યઞ્જનત્થં બ્યભિચરતિ, ન એવં તં કુસલબ્યઞ્જનત્થો. કથં કત્વા ચોદના, કથઞ્ચ કત્વા પરિહારો? કુસલમૂલેન એકમૂલા કુસલા એવાતિ ચોદના કતા, કુસલમૂલેન એકમૂલા એવ કુસલાતિ પન પરિહારો પવત્તોતિ વેદિતબ્બં. **દુતિયયમકે વિય અપુચ્છિત્વા**તિ ''યે કેચિ કુસલા''તિ અપુચ્છિત્વા. **કુસલમૂલેહી**તિ કુસલેહિ મૂલેહિ. **તે**તિ કુસલમૂલેન એકમૂલા.

એકતો ઉપ્પજ્જન્તીતિ એત્થ **ઇતિ**-સદ્દો આદિઅત્થો પકારત્થો વા. તેન ''કુસલમૂલાનિ એકમૂલાનિ ચેવ અઞ્ઞમઞ્ઞમૂલાનિ ચા''તિઆદિપાળિસેસં દસ્સેતિ. યં સન્ધાય ''**હેટ્ઠા વુત્તનયેનેવ વિસ્સજ્જનં કાતબ્બં ભવેય્યા**''તિ વુત્તં. તત્થ **હેટ્ઠા**તિ અનુલોમપુચ્છાવિસ્સજ્જને. **વુત્તનયેના**તિ ''મૂલાનિ યાનિ એકતો ઉપ્પજ્જન્તી''તિઆદિના વુત્તનયેન. **તમ્પી**તિ ''કુસલમૂલેના''તિઆદિ અટ્ઠકથાવચનમ્પિ. **તથા**તિ તેન પકારેન, અનુલોમપુચ્છાયં વિય વિસ્સજ્જનં કાતબ્બં ભવેય્યાતિ ઇમિના પકારેનાતિ અત્થો. યેન કારણેન ''ન સક્કા વત્તુ''ન્તિ વુત્તં, તં કારણં દસ્સેતું ''**યે વા પના**''તિઆદિમાહ. તત્થ ''**આમન્તા''ઇચ્ચેવ વિસ્સજ્જનેન ભવિતબ્બ**ન્તિ ''સબ્બે તે ધમ્મા કુસલા''તિ પુચ્છાયં વિય ''સબ્બે તે ધમ્મા કુસલમૂલેન એકમૂલા''તિ પુચ્છિતેપિ પટિવચનવિસ્સજ્જનમેવ લબ્ભતિ, ન અનુલોમપુચ્છાયં વિય સરૂપદસ્સનવિસ્સજ્જનં વિભજિત્વા દસ્સેતબ્બસ્સ અભાવતો. યે હિ ધમ્મા કુસલમૂલેન એકમૂલા, ન તે ધમ્મા કુસલમૂલેન અઞ્ઞમઞ્ઞમૂલાવ. યે પન કુસલમૂલેન અઞ્ઞમઞ્ઞમૂલા, તે કુસલમૂલેન એકમૂલાવ. તેનાહ ''**ન હિ…પે॰… વિભાગો કાતબ્બો ભવેય્યા**''તિ.

તત્થ **યેના**તિ યેન અઞ્ઞમઞ્ઞમૂલેસુ એકમૂલસ્સ અભાવેન. **યત્થા**તિ યસ્મિં ઞાણસમ્પયુત્તચિત્તુપ્પાદે. અઞ્ઞમઞ્ઞમૂલકત્તા એકમૂલકત્તા ચાતિ અધિપ્પાયો. દ્વિન્નં દ્વિન્નઞ્હિ એકેકેન અઞ્ઞમઞ્ઞમૂલકત્તે વુત્તે તેસં એકેકેન એકમૂલકત્તમ્પિ વુત્તમેવ હોતિ સમાનત્થો એકસદ્દોતિ કત્વા. તેનેવાહ ''**યત્થ પન…પે॰… ન એકમૂલાની**''તિ. તયિદં મિચ્છા, દ્વીસુપિ એકેકેન ઇતરસ્સ એકમૂલકત્તં સમ્ભવતિ એવાતિ. તેનાહ ''**એતસ્સ ગહણસ્સ નિવારણત્થ**''ન્તિઆદિ. ''યે ધમ્મા કુસલમૂલેન અઞ્ઞમઞ્ઞમૂલા, તે કુસલમૂલેન એકમૂલા''તિ ઇમમત્થં વિભાવેન્તેન ઇધ ''આમન્તા''તિ પદેન યત્થ દ્વે મૂલાનિ ઉપ્પજ્જન્તિ, તત્થ એકેકેન ઇતરસ્સ એકમૂલકત્તં પકાસિતમેવાતિ આહ ''**આમન્તાતિ ઇમિનાવ વિસ્સજ્જનેન તંગહણનિવારણતો**''તિ . **નિચ્છિતત્તા**તિ એત્થ એકતો ઉપ્પજ્જમાનાનં તિણ્ણન્નં તાવ મૂલાનં નિચ્છિતં હોતુ અઞ્ઞમઞ્ઞેકમૂલકત્તં, દ્વિન્નં પન કથન્તિ આહ ''**અઞ્ઞમઞ્ઞમૂલાનં હી**''તિઆદિ. **સમાનમૂલતા એવા**તિ અવધારણેન નિવત્તિતત્થં દસ્સેતું ''**ન અઞ્ઞમઞ્ઞસમાનમૂલતા**''તિ વુત્તં. તેન અઞ્ઞમઞ્ઞમૂલાનં સમાનમૂલતામત્તવચનિચ્છાય એકમૂલગ્ગહણં, ન તેસં અઞ્ઞમઞ્ઞપચ્ચયતાવિસિટ્ઠસમાનમૂલતાદસ્સનત્થન્તિ ઇમમત્થં દસ્સેતિ. **દ્વિન્નં મૂલાન**ન્તિ દ્વિન્નં એકમૂલાનં એકતો ઉપ્પજ્જમાનાનં. યથા તેસં સમાનમૂલતા, તં દસ્સેતું ''**તેસુ હી**''તિઆદિ વુત્તં. **તંમૂલેહિ અઞ્ઞેહી**તિ ઇતરમૂલેહિ મૂલદ્વયતો અઞ્ઞેહિ સહજાતધમ્મેહિ.

ઇદાનિ યેન અધિપ્પાયેન પટિલોમે ''કુસલા''ઇચ્ચેવ પુચ્છા કતા, ન ''કુસલમૂલેન એકમૂલા''તિ, તં દસ્સેતું ''**અઞ્ઞમઞ્ઞમૂલત્તે પન…પે॰… કતાતિ દટ્ઠબ્બ**''ન્તિ આહ. ન હિ કુસલમૂલેન અઞ્ઞમઞ્ઞમૂલેસુ કિઞ્ચિ એકમૂલં ન હોતીતિ વુત્તોવાયમત્થો. **મૂલયુત્તતમેવ વદતિ**, ન મૂલેહિ અયુત્તન્તિ અધિપ્પાયો. અઞ્ઞથા પુબ્બેનાપરં વિરુજ્ઝેય્ય. **તેનેવા**તિ મૂલયુત્તતાય એવ વુચ્ચમાનત્તા. **ઉભયત્થાપી**તિ અઞ્ઞમઞ્ઞમૂલા એકમૂલાતિ દ્વીસુપિ પદેસુ. ''**કુસલમૂલેના''તિ વુત્તં**, કુસલમૂલેન સમ્પયુત્તેનાતિ હિ અત્થો. યદિ ઉભયમ્પિ વચનં મૂલયુત્તતમેવ વદતિ, અથ કસ્મા અનુલોમપુચ્છાયમેવ એકમૂલગ્ગહણં કતં, ન પટિલોમપુચ્છાયન્તિ ઉભયત્થાપિ તં ગહેતબ્બં ન વા

ગહેતબ્બં. એવઞ્હિ મૂલેકમૂલયમકદેસનાહિ અયં અઞ્ઞમઞ્ઞયમકદેસના સમાનરસા સિયાતિ ચોદનં મનસિ કત્વા આહ ''**તત્થા**''તિઆદિ.

તત્થ **તત્થા**તિ તસ્મિં અઞ્ઞમઞ્ઞયમકે. યદિપિ એકમૂલા અઞ્ઞમઞ્ઞમૂલાતિ ઇદં પદદ્વયં વુત્તનયેન મૂલયુત્તતમેવ વદતિ, તથાપિ સામઞ્ઞવિસેસલક્ખણે અત્થેવ ભેદોતિ દસ્સેતું ''**મૂલયોગસામઞ્ઞે**''તિઆદિ વુત્તં. સમૂલકાનં સમાનમૂલતા એકમૂલત્તન્તિ એકમૂલવચનં તેસુ અવિસેસતો મૂલસબ્ભાવમત્તં વદતિ, ન અઞ્ઞમઞ્ઞમૂલસદ્દો વિય મૂલેસુ લબ્ભમાનં વિસેસં, ન ચ સામઞ્ઞે નિચ્છયો વિસેસે સંસયં વિધમતીતિ ઇમમત્થમાહ ''**મૂલયોગસામઞ્ઞે...પે॰... પવત્તા**''તિ ઇમિના. વિસેસે પન નિચ્છયો સામઞ્ઞે સંસયં વિધમન્તો એવ પવત્તતીતિ આહ ''**મૂલયોગવિસેસે પન...પે॰... નિચ્છિતમેવ હોતી**''તિ. **તસ્મા**તિ વુત્તસ્સેવ તસ્સ હેતુભાવેન પરામસનં, વિસેસનિચ્છયેનેવ અવિનાભાવતો, સામઞ્ઞસ્સ નિચ્છિતત્તા તત્થ વા સંસયાભાવતોતિ અત્થો. તેનાહ ''**એકમૂલાતિ પુચ્છં અકત્વા**''તિ. **કુસલભાવદીપકં ન હોતી**તિ કુસલભાવસ્સેવ દીપકં ન હોતિ તદઞ્ઞજાતિકસ્સપિ દીપનતો. તેનાહ ''**કુસલભાવે સંસયસબ્ભાવા**''તિ. **અઞ્ઞમઞ્ઞમૂલવચનન્તિ** કેવલં અઞ્ઞમઞ્ઞમૂલવચનન્તિ અધિપ્પાયો. **કુસલાધિકારસ્સ અનુવત્તમાનત્તા**તિ ઇમિના ''સબ્બે તે ધમ્મા કુસલા''તિ કુસલગ્ગહણે કારણમાહ. એકમૂલગ્ગહણે હિ પયોજનાભાવો દસ્સિતો, કુસલસ્સ વસેન ચાયં દેસનાતિ.

૫૩-૬૧. મૂલનયે વુત્તે એવ અત્થેતિ મૂલનયે વુત્તે એવ કુસલાદિધમ્મે. કુસલાદયો હિ સભાવધમ્મા ઇધ પાળિઅત્થતાય અત્થોતિ વુત્તો. કુસલમૂલભાવેન, મૂલસ્સ વિસેસનેન, મૂલયોગદીપનેન ચ પકાસેતું. કુસલમૂલભૂતા મૂલા કુસલમૂલમૂલાતિ સમાસયોજના. મૂલવચનઞ્હિ નિવત્તેતબ્બગહેતબ્બસાધારણં. અકુસલાબ્યાકતાપિ મૂલધમ્મા અત્થીતિ કુસલમૂલભાવેન મૂલધમ્મા વિસેસિતા. મૂલગ્ગહણેન ચ મૂલવન્તાનં મૂલયોગો દીપિતો હોતિ. સમાનેન મૂલેન, મૂલસ્સ વિસેસનેન, મૂલયોગદીપનેન ચ પકાસેતું ''એકમૂલમૂલા''તિ, અઞ્ઞમઞ્ઞસ્સ મૂલેન મૂલભાવેન, મૂલસ્સ વિસેસનેન, મૂલયોગદીપનેન ચ પકાસેતું ''અઞ્ઞમઞ્ઞમૂલમૂલા''તિ મૂલમૂલનયો વુત્તોતિ યોજના. તીસુપિ યમકેસુ યથાવુત્તવિસેસનમેવેત્થ પરિયાયન્તરં દટ્ઠબ્બં.

મૂલયોગં દીપેતુન્તિ મૂલયોગમેવ પધાનં સાતિસયઞ્ચ કત્વા દીપેતુન્તિ અધિપ્પાયો. યથા હિ કુસલાનિ મૂલાનિ એતેસન્તિ કુસલમૂલકાનીતિ બાહિરત્થસમાસે મૂલયોગો પધાનભાવેન વુત્તો હોતિ, ન એવં ''કુસલસઞ્ઞાતા મૂલા કુસલમૂલા''તિ કેવલં, ''કુસલમૂલમૂલા''તિ સવિસેસનં વા વુત્તે ઉત્તરપદત્થપ્પધાનસમાસે. તેનાહ ''**અઞ્ઞપદત્થ...પે॰... દીપેતુ**''ન્તિ. **વુત્તપ્પકારોવા**તિ ''કુસલમૂલભાવેન મૂલસ્સ વિસેસનેના''તિઆદિના મૂલમૂલનયે ચ, ''અઞ્ઞપદત્થસમાસન્તેન ક-કારેના''તિઆદિના મૂલકનયે ચ વુત્તપ્પકારો એવ. **વચનપરિયાયો** મૂલમૂલકનયે એકજ્ઝં કત્વા યોજેતબ્બો.

૭૪-૮૫. ન એકમૂલભાવં લભમાનેહીતિ અબ્યાકતમૂલેન ન એકમૂલકં તથાવત્તબ્બતં લભમાનેહિ અટ્ઠારસઅહેતુકચિત્તુપ્પાદાહેતુકસમુટ્ઠાનરૂપનિબ્બાનેહિ એકતો અલબ્ભમાનત્તા. યથા હિ યથાવુત્તચિત્તુપ્પાદાદયો હેતુપચ્ચયવિરહિતા અહેતુકવોહારં લભન્તિ, ન એવં સહેતુકસમુટ્ઠાનં રૂપં. તેનાહ ''**અહેતુકવોહારરહિતં કત્વા**''તિ. એત્થ ચ ''સબ્બં રૂપં ન હેતુકમેવ, અહેતુકમેવા''તિ વુત્તત્તા કિઞ્ચાપિ સહેતુકસમુટ્ઠાનમ્પિ રૂપં અહેતુકં, ''અબ્યાકતો ધમ્મો અબ્યાકતસ્સ ધમ્મસ્સ હેતુપચ્ચયેન પચ્ચયો, વિપાકાબ્યાકતા કિરિયાબ્યાકતા હેતૂ સમ્પયુત્તકાનં ખન્ધાનં ચિત્તસમુટ્ઠાનાનઞ્ચ રૂપાનં હેતુપચ્ચયેન પચ્ચયો''તિ (પટ્ઠા॰ ૧.૧.૪૦૩) પન વચનતો હેતુપચ્ચયયોગેન સહેતુકસમુટ્ઠાનસ્સ રૂપસ્સ અહેતુકવોહારાભાવો વુત્તો. કેચિ પન ''**અબ્બોહારિકં કત્વા**તિ સહેતુકવોહારેન

અબ્બોહારિકં કત્વાતિ અત્થં વત્વા અઞ્ઞથા 'અહેતુકં અબ્યાકતં અબ્યાકતમૂલેન એકમૂલ'ન્તિ ન સક્કા વત્તુ''ન્તિ વદન્તિ. તત્થ યં વત્તબ્બં, તં વુત્તમેવ અહેતુકવોહારાભાવેન સહેતુકતાપરિયાયસ્સ અત્થસિદ્ધત્તા. અપિચ હેતુપચ્ચયસબ્ભાવતો તસ્સ સહેતુકતાપરિયાયો લબ્ભતેવ. તેનાહ "**ન વા સહેતુકદ્દકે વિય**...પે॰... **અબ્બોહારિકં કત**"ન્તિ. એત્થ **એત્થા**તિ એતસ્મિં એકમૂલકદ્દકે. **હેતુપચ્ચયયોગાયોગવસેના**તિ હેતુપચ્ચયેન યોગાયોગવસેન, હેતુપચ્ચયસ્સ સબ્ભાવાસબ્ભાવવસેનાતિ અત્થો. **સહેતુકવોહારમેવ લભતિ** પચ્ચયભૂતહેતુસબ્ભાવતો.

અપરે પન ભણન્તિ ''સહેતુકચિત્તસમુટ્ઠાનં રૂપં અહેતુકં અબ્યાકતન્તિ ઇમિના વચનેન સઙ્ગહં ગચ્છન્તમ્પિ સમૂલકત્તા 'અબ્યાકતમૂલેન ન એકમૂલ'ન્તિ ન સક્કા વત્તું, સતિપિ સમૂલકત્તે નિપ્પરિયાયેન સહેતુકં ન હોતીતિ 'અબ્યાકતમૂલેન એકમૂલ'ન્તિ ચ ન સક્કા વત્તું, તસ્મા 'અહેતુકં અબ્યાકતં અબ્યાકતમૂલેન ન એકમૂલં, સહેતુકં અબ્યાકતં અબ્યાકતમૂલેન એકમૂલ'ન્તિ દ્વીસુપિ પદેસુ અનવરોધતો અબ્બોહારિકં કત્વાતિ વુત્ત''ન્તિ, તં તેસં મતિમત્તં ''સહેતુકઅબ્યાકતસમુટ્ઠાનં રૂપં અબ્યાકતમૂલેન એકમૂલં હોતી''તિ **અટ્ઠકથાયં** તસ્સ એકમૂલભાવસ્સ નિચ્છિતત્તા, તસ્મા વુત્તનયેનેવ ચેત્થ અત્થો વેદિતબ્બો.

૮૬-૯૭. કુસલાકુસલાબ્યાકતરાસિતો નમનનામનસઙ્ખાતેન વિસેસેન અરૂપધમ્માનં ગહણં નિદ્ધારણં નામ હોતીતિ આહ "**નામાનં નિદ્ધારિતત્તા**"તિ. તેન તેસં અધિકભાવમાહ વિઞ્ઞાયમાનમેવ પકરણેન અપરિચ્છિન્નત્તા. યદિ એવં ''અહેતુકં નામં સહેતુકં નામ''ન્તિ પાઠન્તરે કસ્મા નામગ્ગહણં કતન્તિ આહ "**સુપાકટભાવત્થ**"ન્તિ, પરિબ્યત્તં કત્વા વુત્તે કિં વત્તબ્બન્તિ અધિપ્પાયો.

નિદ્દેસવારવણ્ણના નિટ્ઠિતા.

મૂલયમકવણ્ણના નિટ્ઠિતા.

૨. ખન્ધયમકં

૧. પણ્ણત્તિવારો

ઉદ્દેસવારવણ્ણના

૨-૩. ખન્ધયમકે ...પે॰... **પરિઞ્ઞા ચ વત્તબ્બા**તિ ઇદં પધાનભાવેન વત્તબ્બદસ્સનં. અભિઞ્ઞેય્યકથા હિ અભિધમ્મો, સા ચ યાવદેવ પરિઞ્ઞત્તાતિ પરિઞ્ઞાસુ ચ ન વિના તીરણપરિઞ્ઞાય પહાનપરિઞ્ઞા, તીરણઞ્ચ સમ્પુણ્ણપરાનુગ્ગહસ્સ અધિપ્પેતત્તા કાલપુગ્ગલોકાસવિભાગમુખેન ખન્ધાનં વિસું સહ ચ ઉપ્પાદનિરોધલક્ખણપરિગ્ગહવસેન સાતિસયં સમ્ભવતિ, નાઞ્ઞથાતિ ઇમમત્થં દસ્સેન્તો "**છસુ કાલભેદેસુ**...પે॰... **પરિઞ્ઞા ચ વત્તબ્બા**"તિ પધાનં વત્તબ્બં ઉદ્ધરતિ. તત્થ પન યથા ન તીરણપરિઞ્ઞાય વિના પહાનપરિઞ્ઞા, એવં તીરણપરિઞ્ઞા વિના ઞાતપરિઞ્ઞાય. સા ચ સુતમયઞાણમૂલિકાતિ દેસનાકુસલો સત્થા અન્વયતો બ્યતિરેકતો ચ સમુદાયાવયવપદત્થાદિવિભાગદસ્સનમુખેન ખન્ધેસુ પરિઞ્ઞાપ્પભેદં પકાસેતુકામો ''પઞ્ચક્ખન્ધા''તિઆદિના દેસનં આરભીતિ દસ્સેન્તો "**તે પન ખન્ધા**"તિઆદિમાહ. **પઞ્ચહિ પદેહી**તિ પઞ્ચહિ સમુદાયપદેહિ.

તત્થાતિ તેસુ સમુદાયાવયવપદેસુ. **ધમ્મો**તિ રુપ્પનાદિકો ઞેય્યધમ્મો. **સમુદાયપદસ્સા**તિ રૂપક્ખન્ધાદિસમુદાયપદસ્સ. યદિપિ અવયવવિનિમુત્તો પરમત્થતો સમુદાયો નામ નત્થિ, યથા પન અવયવો

સમુદાયો ન હોતિ, એવં ન સમુદાયોપિ અવયવોતિ સતિપિ સમુદાયાવયવાનં ભેદે દ્વિન્નં પદાનં સમાનાધિકરણભાવતો અત્થેવાભેદોતિ પદદ્વયસ્સ સમાનત્થતાય સિયા આસઙ્કાતિ આહ "**એતસ્મિં સંસયટ્ઠાને**"તિ. "ચક્ખાયતનં રૂપક્ખન્ધગણનં ગચ્છતિ, વિઞ્ઞાણક્ખન્ધો તજ્જા મનોવિઞ્ઞાણધાતૂ"તિઆદીસુ એકદેસો સમુદાયપદત્થો વુત્તો, "યં કિઞ્ચિ રૂપં...પે॰... અયં વુચ્ચતિ રૂપક્ખન્ધો"તિઆદીસુ (વિભ॰ ૨) પન સકલોતિ આહ "**રૂપાદિ...પે॰... અત્થો**"તિ. અવયવપદાનઞ્ચેત્થ વિસેસનવિસેસિતબ્બવિસયાનં સમાનાધિકરણતાય સમુદાયપદત્થતા વુત્તા, તતો એવ સમુદાયપદાનમ્પિ અવયવપદત્થતા. ન હિ વિસેસનવિસેસિતબ્બાનં અત્થાનં અચ્ચન્તં ભેદો અભેદો વા ઇચ્છિતો, અથ ખો ભેદાભેદો, તસ્મા અભેદદસ્સનવસેન પઠમનયો વુત્તો, ભેદદસ્સનવસેન દુતિયનયો. યો હિ રુપ્પનાદિસઙ્ખાતો રાસટ્ઠો અવયવપદેહિ રૂપાદિસદ્દેહિ ચ ખન્ધસદ્દેન ચ વિસેસનવિસેસિતબ્બભાવેન ભિન્દિત્વા વુત્તો, સ્વાયં અત્થતો રાસિભાવેન અપેક્ખિતો રુપ્પનાદિઅત્થો એવાતિ.

યથા અવયવપદેહિ વુચ્ચમાનોપિ સમુદાયપદસ્સ અત્થો હોતિ, એવં સમુદાયપદેહિ વુચ્ચમાનોપિ અવયવપદસ્સ અત્થોતિ "રૂપક્ખન્ધો રૂપઞ્ચેવ રૂપક્ખન્ધો ચ, રૂપક્ખન્ધો રૂપન્તિ? આમન્તા"તિઆદિના પદસોધના કતાતિ દસ્સેન્તો આહ "**રૂપાદિઅવયવપદેહિ...પે॰... પદસોધનવારો વુત્તો**"તિ. તત્થ એકચ્ચસ્સ અવયવપદસ્સ અઞ્ઞત્થ વુત્તિયા અવયવપદત્થસ્સ સમુદાયપદત્થતાય સિયા અનેકન્તિકતા, સમુદાયપદસ્સ પન તં નત્થીતિ સમુદાયપદત્થસ્સ અવયવપદત્થતાય બ્યભિચારાભાવો "રૂપક્ખન્ધો રૂપન્તિ? આમન્તા"તિ **પાળિયા** પકાસિતોતિ વુત્તં "**રૂપાદિ...પે॰... દસ્સેતુ**"ન્તિ.

"રૂપક્ખન્ધો"તિઆદીસુ ખન્ધત્થસ્સ વિસેસિતબ્બત્તા વુત્તં "**પધાનભૂતસ્સ ખન્ધપદસ્સા**"તિ. **વેદનાદિઉપપદત્થસ્સ ચ સમ્ભવતો** "વેદનાક્ખન્ધો"તિઆદીસુ. **રૂપાવયવપદેન વુત્તસ્સા**તિ રૂપસઙ્ખાતેન અવયવપદેન વિસેસનભાવેન વુત્તસ્સ ખન્ધત્થસ્સ રૂપક્ખન્ધભાવો હોતિ. તેન વુત્તં "રૂપક્ખન્ધો રૂપન્તિ? આમન્તા"તિ. **તત્થા**તિ તસ્મિં રૂપક્ખન્ધપદે. પધાનભૂતેન વિસેસિતબ્બત્તા ખન્ધાવયવપદેન વુત્તસ્સ રુપ્પનટ્ઠસ્સ કિં વેદનાક્ખન્ધાદિભાવો હોતીતિ યોજના. સમાને અવયવપદાભિધેય્યભાવે અપ્પધાનેન પદેન યો અત્થો વિઞ્ઞાયતિ, સો કસ્મા પધાનેન ન વિઞ્ઞાયતીતિ અધિપ્પાયો. **ખન્ધાવયવપદેન વુત્તો ધમ્મો**તિ રાસટ્ઠમાહ. તત્થ **કોચી**તિ રુપ્પનટ્ઠો. **કેનચિ સમુદાયપદેના**તિ રૂપક્ખન્ધપદેન, ન વેદનાક્ખન્ધાદિપદેન. તેનાહ "**ન સબ્બો સબ્બેના**"તિ. એસ નયો વેદનાક્ખન્ધાદીસુ. રૂપરૂપક્ખન્ધાદિઅવયવસમુદાયપદસોધનમુખેન તત્થ ચ ચતુક્ખન્ધવસેન પવત્તા પાળિગતિ **પદસોધનમૂલચક્કવારો. એવઞ્ચ દસ્સેન્તેના**તિ ઇમિના ઞ્વાયં રૂપાદિઅવયવપદેહિ રૂપક્ખન્ધાદિસમુદાયપદેહિ ચ દસ્સિતાકારો અત્થવિસેસો, તં પચ્ચામસતિ. **વિસેસનભાવો** ભેદકતાય સામઞ્ઞતો અવચ્છેદકત્તા, **વિસેસિતબ્બભાવો** અભેદયોગેન ભેદન્તરતો અવિચ્છિન્દિતબ્બત્તા, **સમાનાધિકરણભાવો** તેસં ભેદાભેદાનં એકવત્થુસન્નિસ્સયત્તા.

તેનાતિ યથાવુત્તેન વિસેસનવિસેસિતબ્બભાવેન. **એત્થા**તિ એતસ્મિં સમાનાધિકરણે. **તેના**તિ વા સમાનાધિકરણભાવેન. **એત્થા**તિ રૂપક્ખન્ધપદે. યથા નીલુપ્પલપદે ઉપ્પલવિસેસનભૂતં નીલં વિસિટ્ઠમેવ હોતિ, ન યં કિઞ્ચિ, એવમિધાપિ ખન્ધવિસેસનભૂતં રૂપમ્પિ વિસિટ્ઠમેવ સિયાતિ દસ્સેન્તો "**કિં ખન્ધતો...પે॰... હોતી**"તિ આહ. તથા "રૂપઞ્ચ તં ખન્ધો ચા"તિ સમાનાધિકરણભાવેનેવ યં રૂપં, સો ખન્ધો. યો ખન્ધો, તં રૂપન્તિ અયમ્પિ આપન્નો એવાતિ આહ "**સબ્બેવ...પે॰... વિસેસિતબ્બા**"તિ. વિસેસનેન ચ નામ નિદ્ધારિતરૂપેન ભવિતબ્બં અવચ્છેદકત્તા, ન અનિદ્ધારિતરૂપેનાતિ આહ "**કિં પન ત**"ન્તિઆદિ, તસ્સેવ ગહિતત્તા ન પિયરૂપસાતરૂપસ્સાતિ અધિપ્પાયો. ન હિ તં ખન્ધવિસેસનભાવેન ગહિતં, વિસ્સજ્જનં કતં તસ્સેવાતિ યોજના. **ન ખન્ધતો અઞ્ઞં રૂપં અત્થી**તિ ઇદં રુપ્પનટ્ઠો

રૂપન્તિ કત્વા વુત્તં, ન હિ સો ખન્ધવિનિમુત્તો અત્થિ. **તેનેવા**તિ યથાવુત્તરૂપસ્સ ખન્ધવિનિમુત્તસ્સ અભાવેનેવ. ''પિયરૂપં સાતરૂપં, દસ્સેન્તેનપ્પક''ન્તિ ચ આદીસુ અતદત્થસ્સ રૂપસદ્દસ્સ લબ્ભમાનત્તા ''તેન રૂપસદ્દેના''તિ વિસેસેત્વા વુત્તં. **વુચ્ચમાનં** ભૂતુપાદાયમ્પિ ભેદં ધમ્મજાતં. **સુદ્ધેના**તિ કેવલેન, રૂપસદ્દેન વિનાપીતિ અત્થો. તયિદં પકરણાદિઅવચ્છિન્નતં સન્ધાય વુત્તં, સમાનાધિકરણતં વા. યો હિ રૂપસદ્દેન સમાનાધિકરણો ખન્ધસદ્દો, તેન યથાવુત્તરૂપસદ્દેન વિય તદત્થો વુચ્ચતેવ. તેનાહ ''**ખન્ધા રૂપક્ખન્ધો**''તિ. યદિપિ યથાવુત્તં રૂપં ખન્ધો એવ ચ, ખન્ધો પન ન રૂપમેવાતિ આહ ''**ન ચ સબ્બે...પે°... વિસેસિતબ્બા**''તિ. **તેનેવા**તિ અરૂપસભાવસ્સ ખન્ધસ્સ અત્થિભાવેનેવ. **તેતિ** ખન્ધા. **વિભજિતબ્બા**તિ ''ખન્ધા રૂપક્ખન્ધો''તિ પદં ઉદ્ધરિત્વા ''રૂપક્ખન્ધો ખન્ધો ચેવ રૂપક્ખન્ધો ચ, અવસેસા ખન્ધા ન રૂપક્ખન્ધો''તિઆદિના વિભાગેન દસ્સેતબ્બા.

ખન્ધાનં રૂપવિસેસન...પે°... સંસયો હોતીતિ એત્થ કિં ખન્ધતો અઞ્ઞાપિ વેદના અત્થિ, યતો વિનિવત્તા વેદના ખન્ધવિસેસનં હોતિ, સબ્બે ચ ખન્ધા કિં ખન્ધવિસેસનભૂતાય વેદનાય વિસેસિતબ્બાતિ એવં યોજના વેદિતબ્બા. **કેચી**તિ અનુભવનાદિપ્પકારા. **કેનચિ વિસેસનેના**તિ વેદનાદિના વિસેસનેન.

એત્થ ચ રૂપાદિપણ્ણત્તિ ખન્ધપણ્ણત્તિ ચ ''રૂપં ખન્ધો, ખન્ધા રૂપક્ખન્ધો''તિઆદિના વિસું સહ ચ રુપ્પનાદિકે અત્થે પવત્તમાના કદાચિ અવયવભૂતે પવત્તતિ, કદાચિ સમુદાયભૂતે, તસ્સા પન તથા પવત્તનાકારે નિદ્ધારિતે યસ્મા રૂપાદિક્ખન્ધા પદતો અત્થતો ચ વિસોધિતા નામ હોન્તિ તબ્બિસયકઙ્ખાપનોદનતો, તસ્મા ''રૂપક્ખન્ધો રૂપઞ્ચેવ રૂપક્ખન્ધો ચ, રૂપક્ખન્ધો રૂપન્તિ? આમન્તા''તિઆદિનયપ્પવત્તેન પઠમવારેન રૂપાદિઅવયવપદેહિ અવયવત્થો વિય સમુદાયત્થોપિ વુચ્ચતિ, તથા સમુદાયપદેહિપીતિ અયમત્થો દસ્સિતો. ''રૂપં રૂપક્ખન્ધો, ખન્ધા વેદનાક્ખન્ધો''તિઆદિનયપ્પવત્તેન પન દુતિયવારેન વિસેસવાચી વિય રૂપાદિઅવયવપદેહિ સામઞ્ઞભૂતેનપિ તંતંવિસિટ્ઠેન ખન્ધાવયવપદેન સો સો એવ સમુદાયત્થો વુચ્ચતિ, ન સબ્બોતિ અયમત્થો દસ્સિતો. ખન્ધવિનિમુત્તસ્સ યથાધિપ્પેતસ્સ અભાવા યદિપિ ખન્ધોયેવ રૂપં, સો પન ન સબ્બો રૂપં, અથ ખો તદેકદેસો, તથા વેદનાદયોપીતિ અયમત્થો ''રૂપં ખન્ધો, ખન્ધા રૂપ''ન્તિઆદિનયપ્પવત્તેન તતિયવારેન દસ્સિતો. ''રૂપં ખન્ધો, ખન્ધા વેદનાક્ખન્ધો''તિઆદિનયપ્પવત્તેન પન ચતુત્થવારેન ''રૂપં ખન્ધો''તિ રૂપસ્સ ખન્ધભાવે નિચ્છિતે ખન્ધો નામાયં ન કેવલં રૂપમેવ, અથ ખો વેદનાદિ ચાતિ વેદનાદીનમ્પિ ખન્ધભાવપ્પકાસને ન સબ્બે ખન્ધા વેદનાદિવિસેસવન્તો, કેચિદેવ પન તેન તેન વિસેસેન તથા વુચ્ચન્તીતિ અયમત્થો દસ્સિતો. એવં દસ્સેન્તી ચેસા પાળિ ખન્ધાનં યથાવુત્તપણ્ણત્તિસોધનમુખેન સરૂપાવધારણાય સંવત્તતિ, તઞ્ચ તેસં યાવદેવ ઉપ્પાદાદિનિચ્છયત્થન્તિ દસ્સેન્તો ''**એવં યેસં...પે°... વેદિતબ્બો**''તિ આહ.

એકદેસેપિ સમુદાયવોહારો દિસ્સતિ યથા પટો દડ્ઢો, સમુદ્દો દિટ્ઠોતિ આહ ''**ચક્કાવયવભાવતો ચક્કાનીતિ યમકાનિ વુત્તાની**''તિ. **બન્ધિત્વા**તિ યમકભાવેન બન્ધિત્વા, યમકમૂલભાવેનેવ વા. મૂલભાવેન ગહણં સમ્બન્ધભાવો, તંસમ્બન્ધતા ચ મૂલપદાદીનં નાભિઆદિસદિસતા દટ્ઠબ્બા. અપુબ્બસ્સ વત્તબ્બસ્સ અભાવતો નયિધ દેસના મણ્ડલભાવેનેવ સમ્બજ્ઝતીતિ આહ ''**ન મણ્ડલભાવેન સમ્બજ્ઝનતો**''તિ. યદિપિ રૂપક્ખન્ધમૂલકે અપુબ્બં નત્થિ, વેદનાક્ખન્ધાદિમૂલકેસુ પન સઞ્ઞાદિમુખેન દેસનપ્પવત્તિયં અપુબ્બવસેનેવ ગતો સિયા મણ્ડલભાવેન સમ્બન્ધો, ન તથા પાઠો પવત્તોતિ આહ ''**વેદનાક્ખન્ધ...પે°... સમ્બન્ધેના**''તિ. પચ્છિમસ્સ પુરિમેન અસમ્બજ્ઝનમેવ હિ હેટ્ઠિમસોધનં. **સુદ્ધક્ખન્ધલાભમત્તમેવ ગહેત્વા**તિ ''ખન્ધા રૂપ''ન્તિ એત્થ ખન્ધાતિ ખન્ધસદ્દેન લબ્ભમાનં રૂપાદીહિ અસમ્મિસ્સં ખન્ધટ્ઠમત્તમેવ ઉદ્દેસવસેન ગહેત્વા. યદિપિ ઉદ્દેસે ખન્ધવિસેસનં રૂપાદિ ''ખન્ધા રૂપ''ન્તિ સુદ્ધરૂપાદિમત્તમેવ ગહિતં, તથાપિ વિસેસરહિતસ્સ સામઞ્ઞસ્સ અભાવતો તત્થ **સુદ્ધરૂપાદિમત્તતાય**

અટ્ઠત્વા. ખન્ધવિસેસનભાવસઙ્ખાતન્તિ યથાધિગતં ખન્ધાનં વિસેસનભાવેન કથિતં રુપ્પનાદિકં વિસેસનત્થં દસ્સેતું. કેવલમેવ તં અગ્ગણ્હન્તો ખન્ધસદ્દેન સહ યોજેત્વા…પે॰… વિભત્તત્તા સુદ્ધક્ખન્ધવારોતિ વુત્તોતિ યોજના.

ઉદ્દેસવારવણ્ણના નિટ્ઠિતા.

૧. પણ્ણત્તિવારો

નિદ્દેસવારવણ્ણના

૨૬. **એવં વુત્તન્તિ** એવં દ્વારાલમ્બનેહિ સદ્ધિં દ્વારપ્પવત્તધમ્મવિભાગવસેન વુત્તં. પિયસભાવં પિયજાતિકં ''કથં રૂપેન ખો, આવુસો''તિઆદીસુ વિય પિયસભાવટ્ઠેન રૂપં, ન રુપ્પનટ્ઠેનાતિ વુત્તં ''**પિયરૂપં…પે॰… રૂપં ન રૂપક્ખન્ધો**''તિ. રુપ્પનટ્ઠેન રૂપક્ખન્ધપરિયાપન્નમ્પિ ચક્ખાદિ પિયસભાવમત્તવચનિચ્છાવસેન પિયરૂપમેવ અનુપ્પવિસતિ, ન રૂપક્ખન્ધન્તિ આહ ''**પિયસભાવ…પે॰… ન રૂપક્ખન્ધોતિ વુત્ત**''ન્તિ. ''યો પન યત્થ વિસેસો''તિ વુત્તો વિસેસસદ્દો નાનુવત્તતીતિ અધિપ્પાયેનાહ ''**વચનસેસો**''તિ. ન હિ અધિકારતો લબ્ભમાનસ્સ અજ્ઝાહરણકિચ્ચં અત્થિ. દિટ્ઠિસઞ્ઞાતિ વા પદુદ્ધારોયં વેદિતબ્બો. વિસેસતા પનસ્સા ''વિસેસં વણ્ણયિસ્સામા''તિ પટિઞ્ઞાય એવ પાકટા. ''અવસેસા સઙ્ખારા''તિ એત્થાપિ એસેવ નયો. સંયોજનવસેન જાનાતિ અભિનિવિસતીતિ સઞ્ઞા દિટ્ઠીતિ આહ ''**દિટ્ઠિ એવ સઞ્ઞા**''તિ. **દિટ્ઠિ ચાતિ ચ**-સદ્દેન અવસિટ્ઠં પપઞ્ચં સઙ્ગણ્હાતિ. તથા હિ ''પપઞ્ચસઞ્ઞાસઙ્ખા''તિ એત્થ **પપઞ્ચસૂદનિયં** (મ॰ નિ॰ અટ્ઠ॰ ૧.૨૦૧) વુત્તં ''સઞ્ઞાનામેન વા પપઞ્ચા એવ વુત્તા''તિ.

૨૮. ''ખન્ધા વેદનાક્ખન્ધો''તિ એતસ્મિં અનુલોમે યથા સરૂપદસ્સનેન વિસ્સજ્જનં લબ્ભતિ, ન એવં ''ન ખન્ધા ન વેદનાક્ખન્ધો''તિ પટિલોમે, ઇધ પન પટિવચનેન વિસ્સજ્જનન્તિ તદત્થં વિવરન્તો ''**ખન્ધસદ્દપ્પવત્તિયા ચ અભાવે વેદનાક્ખન્ધસદ્દપ્પવત્તિયા ચ અભાવો**''તિ આહ. તેન સત્તાપટિસેધે અયં ન-કારોતિ દસ્સેતિ. સદ્દગ્ગહણઞ્ચેત્થ સદ્દનિબન્ધનત્તા પઞ્ઞત્તિયા સદ્દસભાગતં વા સન્ધાય કતં. પણ્ણત્તિસોધનઞ્હેતં. તેનાહ ''**પણ્ણત્તિસોધનમત્તમેવ કરોતી**''તિ. તેન નિદ્ધારેતબ્બસ્સ ધમ્મન્તરસ્સ અભાવં દસ્સેતિ. યતો વુત્તં ''**ન અઞ્ઞધમ્મસબ્ભાવો એવેત્થ પમાણ**''ન્તિ. **એવઞ્ચ કત્વા**તિઆદિના યથાવુત્તમત્થં પાઠન્તરેન સમત્થેતિ. કામં કત્થચિ સતિપિ ખન્ધે નત્થિ વેદનાક્ખન્ધો, અખન્ધત્તસભાવા પન નત્થિ વેદનાતિ ''ન ખન્ધા ન વેદનાક્ખન્ધોતિ? આમન્તા''તિ વુત્તન્તિ એવં વા એતં દટ્ઠબ્બં. તેનાહ **અટ્ઠકથાયં** ''પઞ્ઞત્તિનિબ્બાનસઙ્ખાતા''તિઆદિ.

૩૯. ''રૂપતો અઞ્ઞે''તિ એત્થ ભૂતુપાદાય ધમ્મો વિય પિયસભાવોપિ રૂપસદ્દાભિધેય્યતાસામઞ્ઞેન ગહિતોતિ આહ ''**લોકુત્તરા વેદનાદયો દટ્ઠબ્બા**''તિ. **અપ્પવત્તિમત્તમેવા**તિ ખન્ધસદ્દપ્પવત્તિયા અભાવે રૂપસદ્દપ્પવત્તિયા ચ અભાવોતિ પણ્ણત્તિસોધનમત્તતંયેવ સન્ધાય વદતિ, તથા ચાહ ''**એવઞ્ચ કત્વા**''તિઆદિ. તેનેતં દસ્સેતિ – યથા ચક્ખુતો અઞ્ઞસ્સ સબ્બસ્સપિ સભાવધમ્મસ્સ આયતનગ્ગહણેન ગહિતત્તા તદુભયવિનિમુત્તં કિઞ્ચિ નત્થીતિ કેવલં પઞ્ઞત્તિસોધનત્થં તમેવ અભાવં દસ્સેતું ''ચક્ખુઞ્ચ આયતને ચ ઠપેત્વા અવસેસા ન ચેવ ચક્ખુ ન ચ આયતન''ન્તિ વુત્તં, એવમિધાપિ તદત્થમેવ ઉભયવિનિમુત્તસ્સ અભાવં દસ્સેતું ''રૂપઞ્ચ ખન્ધે ચ ઠપેત્વા અવસેસા ન ચેવ રૂપં ન ચ ખન્ધા''તિ વુત્તન્તિ. વિસમોપઞ્ઞાસો. ''ચક્ખુઞ્ચ આયતને ચ ઠપેત્વા''તિ એત્થ હિ અવસેસગ્ગહણેન ગય્હમાનં કિઞ્ચિ નત્થીતિ સક્કા વત્તું આયતનવિનિમુત્તસ્સ સભાવધમ્મસ્સ અભાવા. તેનાહ ''**યદિ સિયા**''તિ. ''રૂપઞ્ચ ખન્ધે ચ ઠપેત્વા''તિ એત્થ પન ન તથા સક્કા વત્તું ખન્ધવિનિમુત્તસ્સ સભાવધમ્મસ્સ અત્થિભાવતો. યદિ પન તાદિસં ખન્ધગતં ધમ્મજાતં નત્થીતિ એવમિદં વુત્તં સિયા, એવં સતિ યુત્તમેતં સિયા.

તથા હિ “**અટ્ઠકથાયં પના**”તિઆદિના પઞ્ઞત્તિગ્ગહણમેવ ઉદ્ધરીયતિ. તણ્હાવત્થુ ચ ન સિયા અવસેસગ્ગહણેન ગય્હમાનન્તિ આનેત્વા સમ્બન્ધો. ખન્ધો ચ સિયાતિ યોજના.

નિદ્દેસવારવણ્ણના નિટ્ઠિતા.

૨. પવત્તિવારવણ્ણના

૫૦-૨૦૫. મિસ્સકકાલભેદેસુ યમકેસુ પદાનં ભિન્નકાલત્તા સિયા અત્થવિસેસોતિ આહ “**અમિસ્સકકાલભેદેસુ વારેસુ અત્થવિસેસાભાવતો**”તિ. ઇદાનિ તમેવત્થં “**પુરિમસ્સ હી**”તિઆદિના વિવરતિ. **તેના**તિ અત્થવિસેસાભાવેન. **એત્થા**તિ એતસ્મિં પવત્તિવારપાઠે, એતિસ્સં વા પવત્તિવારવણ્ણનાયં. **છ એવ વુત્તા**, ન નવાતિ અધિપ્પાયો. તેનાહ “**અતીતેના**”તિઆદિ. **એતે પન તયો**તિ અત્તના વિસું અનન્તરં દસ્સિતે સન્ધાયાહ. **યથાદસ્સિતા**તિ અટ્ઠકથાયં નિદ્ધારેત્વા દસ્સિતબ્બાકારા પચ્ચુપ્પન્નેનાતીતાદયો યે પાળિયં ઉજુકમેવ આગતા. “**ન વિસું વિજ્જન્તી**”તિ વુત્તમેવત્થં “**તત્થ તત્થ હી**”તિઆદિના પાકટતરં કરોતિ. તત્થ **પટિલોમપુચ્છાહી**તિ ‘‘યસ્સ વા પન વેદનાક્ખન્ધો ઉપ્પજ્જિત્થ, તસ્સ રૂપક્ખન્ધો ઉપ્પજ્જતી’’તિ એવમાદિકાહિ પઠમપદે વુત્તસ્સ પટિલોમવસેન પવત્તાહિ. **તેનેવા**તિ નયતો યોજેતું સક્કુણેય્યત્તા એવ. **મિસ્સકકાલભેદેસુ ચા**તિ ન કેવલં અમિસ્સકકાલભેદેસુયેવ, અથ ખો મિસ્સકકાલભેદેસુ ચાતિ અત્થો. ન યોજનાસુકરતાય એવ પુરિમે અયોજના, અથ ખો સુખગ્ગહણત્થમ્પીતિ દસ્સેન્તો આહ “**અમિસ્સક...પે॰... વુત્તાની**”તિ.

યેન કારણેનાતિ યેન એકપદદ્વયસઙ્ગહિતાનં ખન્ધાનં ઉપ્પાદસ્સ નિરોધસ્સ લાભસઙ્ખાતેન કારણેન. યથાક્કમં પુરેપઞ્હો પચ્છાપઞ્હોતિ ચ નામં વુત્તં. ચ-સદ્દેન પુરેપચ્છાપઞ્હોતિ ચ નામં વુત્તન્તિ નિદ્ધારેત્વા યોજેતબ્બં. તત્થ પન ‘‘એકપદદ્વયસઙ્ગહિતાન’’ન્તિ ઇદં એકજ્ઝં કત્વા ગહેતબ્બં. તમેવત્થમ્પિ વિવરતિ “**યસ્સ હી**”તિઆદિના. તત્થ **યસ્સા**તિ યસ્સ પઞ્હસ્સ. ‘‘પઞ્હો’’તિ ચેત્થ પુચ્છનવસેન પવત્તં વચનં વેદિતબ્બં. તેનેવાહ “**પરિપૂરેત્વા વિસ્સજ્જેતબ્બત્થસઙ્ગણ્હનતો**”તિ. તં સરૂપદસ્સનેન વિસ્સજ્જનં તંવિસ્સજ્જનં, તં વા યથાવુત્તં વિસ્સજ્જનં એતસ્સાતિ તંવિસ્સજ્જનો, તસ્સ **તંવિસ્સજ્જનસ્સ. પુરિમકોટ્ઠાસેના**તિ પુરિમેન ઉદ્દેસપદેન. તેન હિ વિસ્સજ્જનપદસ્સ સમાનત્થતા ઇધ સદિસત્થતા. **એકેન પદેના**તિ એકેન પધાનાપ્પધાનેન યમકપદેન, ન પઠમપદેનેવાતિ અત્થો. **ઉપ્પાદનિરોધલાભસામઞ્ઞમત્તેના**તિ ઉપ્પાદસ્સ વા નિરોધસ્સ વા લબ્ભમાનતાય સમાનતામત્તેન. **સન્નિટ્ઠાનપદ...પે॰... યુત્ત**ન્તિ ઇદં અટ્ઠકથાયં ‘‘યત્થ રૂપક્ખન્ધો નુપ્પજ્જતી’’તિઆદિના પુરેપઞ્હસ્સ દસ્સિતત્તા વુત્તં. યદિપિ તત્થ ‘‘ઉપ્પજ્જતી’’તિ વિસ્સજ્જિતત્તા વેદનાક્ખન્ધસ્સ ઉપ્પાદો લબ્ભતીતિ વુત્તં, યો પન સન્નિટ્ઠાનપદસઙ્ગહિતો રૂપક્ખન્ધસ્સ અનુપ્પાદો પાળિયં અનુઞ્ઞાતરૂપેન ઠિતો, તસ્સ વસેન પુરેપઞ્હો યુત્તોતિ અધિપ્પાયો. એવઞ્હિ પુરિમકોટ્ઠાસેન સદિસત્થતા હોતિ.

‘‘યસ્સ રૂપક્ખન્ધો નુપ્પજ્જિત્થ, તસ્સ વેદનાક્ખન્ધો નુપ્પજ્જિત્થા’’તિ એત્થ રૂપક્ખન્ધસ્સ અનુપ્પન્નપુબ્બતાપટિક્ખેપમુખેન ઇતરસ્સ પટિક્ખિપીયતીતિ રૂપક્ખન્ધસ્સેવ યથાવુત્તપટિક્ખેપો પધાનભાવેન વુત્તો. એસેવ નયો અઞ્ઞેસુપિ એદિસેસુ ઠાનેસૂતિ આહ “**સન્નિટ્ઠાનત્થસ્સેવ પટિક્ખિપનં પટિક્ખેપો**”તિ . ‘‘યસ્સ રૂપક્ખન્ધો ઉપ્પજ્જતિ, તસ્સ વેદનાક્ખન્ધો નિરુજ્ઝતી’’તિ એત્થ પન રૂપક્ખન્ધસ્સ ઉપ્પાદલક્ખણં કત્વા વેદનાક્ખન્ધસ્સ નિરોધો પુચ્છીયતીતિ સો એવ ‘‘નો’’તિ પટિસેધીયતિ. એસ નયો અઞ્ઞેસુપિ એદિસેસુ ઠાનેસૂતિ

વુત્તં “**સંસયત્થનિવારણં પટિસેધો**”તિ. “ન-કારવિરહિત”ન્તિ એતેન પટિસેધસ્સ પટિસેધિતમાહ. યદિ એવં પાળિગતિપટિસેધવિસ્સજ્જનાનં કો વિસેસોતિ આહ “**તત્થ ઉપ્પત્તી**”તિઆદિ.

તદેકદેસપક્ખેપવસેનાતિ તેસં ચતુન્નં પઞ્હાનં પઞ્ચન્નઞ્ચ વિસ્સજ્જનાનં એકદેસસ્સ પક્ખિપનવસેન. તેનાહ **અટ્ઠકથાયં** “પઠમે ઠાને પરિપુણ્ણપઞ્હસ્સ પુરિમકોટ્ઠાસે સરૂપદસ્સનેના”તિઆદિ. યો પનેત્થ પઞ્હેસુ વિસ્સજ્જનેસુ ચ સત્તવીસતિયા ઠાનેસુ પક્ખેપં લભતિ, તં દસ્સેતું “**પરિપુણ્ણપઞ્હો એવા**”તિઆદિ વુત્તં. **પાળિવવત્થાનદસ્સનાદિતો**તિ એત્થ **આદિ**-સદ્દેન પુચ્છાવિભઙ્ગો વિસ્સજ્જનાઠાનાનિ એકસ્મિં પઞ્હે યોજનાનયોતિ ઇમેસં સઙ્ગહો દટ્ઠબ્બો.

સુદ્ધાવાસાનન્તિઆદિ પાળિયા પદં ઉદ્ધરિત્વા અત્થદસ્સનત્થં આરદ્ધં. “યસ્સ યત્થ રૂપક્ખન્ધો નુપ્પજ્જિત્થ, તસ્સ તત્થ વેદનાક્ખન્ધો નુપ્પજ્જિત્થા”તિ ઇમસ્સ વિસ્સજ્જનં હોતિ “સુદ્ધાવાસાનં તેસં તત્થા”તિ. તત્થ **એકભૂમિયં દુતિયા ઉપપત્તિ નત્થી**તિ એકિસ્સા ભૂમિયા એકસ્સ અરિયપુગ્ગલસ્સ દુતિયવારં પટિસન્ધિગ્ગહણં નત્થીતિ અત્થો. તતિયવારાદીસુ વત્તબ્બમેવ નત્થિ. સ્વાયમત્થો યથા ઞાપિતો હોતિ, તં દસ્સેતું “**પટિસન્ધિતો પભુતિ હિ…પે॰… પવત્તા**”તિ વુત્તં. તેન અદ્ધાપચ્ચુપ્પન્નવસેનાયં દેસના પવત્તાતિ દસ્સેતિ. આદાનનિક્ખેપપરિચ્છિન્નં કમ્મજસન્તાનં એકત્તેન ગહેત્વા તસ્સ વસેન ઉપ્પાદનિરોધેસુ વુચ્ચમાનેસુ અકમ્મજેસુ કુસલાદીસુ કથન્તિ ચોદનાયં તેપિ ઇધ તંનિસ્સિતા એવ કતાતિ દસ્સેન્તો આહ “**તસ્મિઞ્હિ…પે॰… દસ્સિતા**”તિ. **તેનેવા**તિ કમ્મજસન્તાનેનેવ. **તસ્મા**તિ એકકમ્મનિબ્બત્તસ્સ વિપાકસન્તાનસ્સ એકત્તેન ગહિતત્તા. **તસ્સા**તિ કમ્મજસન્તાનસ્સ. પઞ્ચસુ સુદ્ધાવાસેસુ યથા પચ્ચેકં “એકિસ્સા ભૂમિયા દુતિયા ઉપપત્તિ નત્થી”તિ યથાવુત્તપાળિયા વિઞ્ઞાયતિ, એવં “સુદ્ધાવાસાન”ન્તિ અવિસેસવચનતો સકલેપિ સુદ્ધાવાસે સા નત્થીતિ તાય કસ્મા ન વિઞ્ઞાયતીતિ ચોદનં સમુટ્ઠાપેત્વા સયમેવ પરિહરિતું “**કસ્મા પના**”તિઆદિમાહ. તત્થ સુદ્ધાવાસેસુ હેટ્ઠાભૂમિકસ્સ અસતિ ઇન્દ્રિયપરિપાકે ઉપરિભૂમિસમુપ્પત્તિ ન સક્કા પટિસેધેતું ઉદ્ધંસોતવચનતો. ઉદ્ધમસ્સ તણ્હાસોતં વટ્ટસોતઞ્ચાતિ હિ ઉદ્ધંસોતો. તેનાહ “**ઉદ્ધંસોતપાળિસબ્ભાવા**”તિ. **સંસન્દેતબ્બા**તિ યથા ન વિરુજ્ઝન્તિ, એવં નેતબ્બા. તથા ચેવ સંવણ્ણિતં.

એતેન સન્નિટ્ઠાનેનાતિ અઙ્કિતોકાસભાવિરૂપુપ્પાદસન્નિસ્સયેન નિચ્છયેન. **વિસેસિતા** તથાભાવિરૂપભાવિનો. **અસઞ્ઞસત્તાપી**તિ ન કેવલં પઞ્ચવોકારા એવ, અથ ખો અસઞ્ઞસત્તાપિ. **તે એવ** અસઞ્ઞસત્તે એવ ગહેત્વા પુરિમકોટ્ઠાસેતિ અધિપ્પાયો. **તેન યે સન્નિટ્ઠાનેન વજ્જિતા**તિ તેન યથાવુત્તસન્નિટ્ઠાનેન યે વિરહિતા, તે તથા ન વત્તબ્બાતિ અત્થો. ઇદાનિ “**તે તતો**”તિઆદિના દસ્સેતિ. **તતો**તિ અસઞ્ઞાભવતો. **પચ્છિમભવિકાનન્તિ** એત્થ પચ્છિમભવં સરૂપતો દસ્સેતું “**કિં પઞ્ચવોકારાદી**”તિઆદિ વુત્તં. અપચ્છિમભવિકાનમ્પિ અરૂપાનં અરૂપભવે યથા રૂપક્ખન્ધો નુપ્પાદિ, એવં તત્થ પચ્છિમભવિકાનં વેદનાક્ખન્ધોપીતિ આહ “**એતેન સન્નિટ્ઠાનેન સઙ્ગહિતત્તા**”તિ. તેનાહ “**તેસં…પે॰… આહા**”તિ. તત્થ **તેસન્તિ** પચ્છિમભવિકાનં. **તત્થા**તિ અરૂપભવે. **ઇતરાનુપ્પત્તિભાવઞ્ચા**તિ ઇતરસ્સ વેદનાક્ખન્ધસ્સ અનુપ્પજ્જનસબ્ભાવમ્પિ. સપ્પટિસન્ધિકાનમ્પિ સુદ્ધાવાસાનં ખન્ધભેદસ્સ પરિનિબ્બાનપરિયાયો ઓળારિકદોસપ્પહાનતો કિલેસૂપસમસામઞ્ઞેન વુત્તોતિ વેદિતબ્બં.

સબ્બેસઞ્હિ તેસન્તિ તંતંભૂમિયં ઠિતાનં સબ્બેસં સુદ્ધાવાસાનં. **યથા પના**તિઆદિના વુત્તમેવત્થં પાકટતરં કરોતિ. **અનન્તા લોકધાતુયો**તિ ઇદં ઓકાસસ્સ પરિચ્છેદાભાવંયેવ દસ્સેતું વુત્તં. પુગ્ગલવસેન સમાનાધારતાય સમાનકાલત્તેન અસમ્ભવન્તો ઓકાસવસેન પન સમ્ભવન્તો સંકિણ્ણા વિય હોન્તીતિ આહ “**સંકિણ્ણતા હોતી**”તિ.

પવત્તિવારવણ્ણના નિટ્ઠિતા.

૩. પરિઞ્ઞાવારવણ્ણના

૨૦૬-૨૦૮. તસ્સાપીતિ પુગ્ગલોકાસવારસ્સપિ. **ઓકાસે પુગ્ગલસ્સેવા**તિ યથાગહિતે ઓકાસે યો પુગ્ગલો, તસ્સેવ ઓકાસવિસિટ્ઠપુગ્ગલસ્સેવાતિ અત્થો. યથા પન પુગ્ગલવારે લબ્ભમાને પુગ્ગલોકાસવારોપિ લબ્ભતિ, એવં ઓકાસવારોપિ લબ્ભેય્યાતિ ચોદનં સન્ધાયાહ ‘‘**ઓકાસવારોપિ ચા**’’તિ. **તસ્મા**તિ યસ્મા વુચ્ચમાનોપિ ઓકાસો પુગ્ગલસ્સ વિસેસભાવેનેવ વુચ્ચેય્ય, ન વિસું, તસ્મા.

અઞ્ઞથાતિ પવત્તિવારે વિય આદાનનિક્ખેપપરિચ્છિન્નં કમ્મજસન્તાનં એકત્તેન ગહેત્વા તસ્સ ઉપ્પાદનિરોધવસેન પરિઞ્ઞાવચને. ‘‘યો રૂપક્ખન્ધં પરિજાનાતી’’તિ સન્નિટ્ઠાનપદસઙ્ગહિતત્થાભાવદસ્સનમુખેન ઇતરસ્સપિ અભાવં દસ્સેતું ‘‘**રૂપક્ખન્ધપરિજાનનસ્સ અભાવા**’’તિ વુત્તં. ‘‘આમન્તા’’તિ ચ કતં, તસ્મા પવત્તે ચિત્તક્ખણવસેનેવેત્થ તયો અદ્ધો લબ્ભન્તીતિ અત્થો. ‘‘અગ્ગમગ્ગસમઙ્ગિઞ્ચ અરહન્તઞ્ચા’’તિ દ્વિન્નં પદાનં ‘‘રૂપક્ખન્ધઞ્ચ ન પરિજાનન્તિ વેદનાક્ખન્ધઞ્ચ ન પરિજાનિત્થા’’તિ દ્વીહિ પદેહિ યથાક્કમં સમ્બન્ધો. ‘‘ઠપેત્વા અવસેસા પુગ્ગલા’’તિ પન પચ્ચેકં યોજેતબ્બં. **અગ્ગમગ્ગ...પે॰... નત્થી**તિ ઇમિના અરહત્તમગ્ગઞાણસ્સેવ પરિઞ્ઞામત્થકપ્પત્તિયા પરિઞ્ઞાકિચ્ચં સાતિસયં, તદભાવા ન ઇતરેસન્તિ દસ્સેતિ. યતો તસ્સેવ વજિરૂપમતા વુત્તા, સેસાનઞ્ચ વિજ્જૂપમતા. **તેના**તિ તેન યથાવુત્તેન વચનેન. **તદવસેસસબ્બપુગ્ગલે**તિ તતો અગ્ગમગ્ગસમઙ્ગિતો અવસેસસબ્બપુગ્ગલે. ઇમં પન યથાવુત્તદોસં પરિહરન્તા ‘‘પુથુજ્જનાદયો સન્ધાયા’’તિ વદન્તિ.

પરિઞ્ઞાવારવણ્ણના નિટ્ઠિતા.

ખન્ધયમકવણ્ણના નિટ્ઠિતા.

૩. આયતનયમકં

૧. પણ્ણત્તિવારો

ઉદ્દેસવારવણ્ણના

૧-૯. વુત્તનયેનાતિ ‘‘અવયવપદેહિ વુત્તો એકદેસો સકલો વા સમુદાયપદાનં અત્થો, સમુદાયપદેહિ પન વુત્તો એકન્તેન અવયવપદાનં અત્થો’’તિઆદિના વુત્તેન નયેન. એતેન યથાવુત્તઅત્થવણ્ણનાનયદસ્સનતાય સબ્બપણ્ણત્તિવારાદીસુ યથારહં અત્થો નેતબ્બોતિ દસ્સેતિ.

ઉદ્દેસવારવણ્ણના નિટ્ઠિતા.

નિદ્દેસવારવણ્ણના

૧૦-૧૭. વાયનં સવિસયં બ્યાપેત્વા પવત્તનં, તયિદં યથા ગન્ધાયતને લબ્ભતિ, એવં સીલાદીસુપીતિ પાળિયં ‘‘સીલગન્ધો’’તિઆદિ વુત્તં ‘‘સીલાદિયેવ ગન્ધો’’તિ કત્વા. તેનાહ અટ્ઠકથાયં ‘‘સીલગન્ધો...પે॰...

નામાની’’તિ. યસ્મા પન સવિસયબ્યાપનં તત્થ પસટભાવો પાકટભાવો વા હોતિ, તસ્મા ‘‘પસારણટ્ઠેન પાકટભાવટ્ઠેન વા’’તિ વુત્તં. અત્તનો વત્થુસ્સ સૂચનં વા **વાચનં**. ‘‘દેવકાયા સમાગતા (દી॰ નિ॰ ૨.૩૩૨; સં॰ નિ॰ ૧.૩૭), પણ્ણત્તિધમ્મા’’તિઆદીસુ (ધ॰ સ॰ દુકમાતિકા ૧૦૮) સમૂહપઞ્ઞત્તીસુપિ કાયધમ્મસદ્દા આગતાતિ ‘‘**સસભાવ**’’ન્તિ વિસેસેતિ. **કાયવચનેન…પે॰… નત્થી**તિ ઇદં ‘‘ન ધમ્મો નાયતન’’ન્તિ એત્થ ધમ્મસદ્દસ્સ વિનિવત્તવિસેસસબ્બસભાવધમ્મવાચકતં સન્ધાય વુત્તં, ન ધમ્માયતનસઙ્ખાતધમ્મવિસેસવાચકતન્તિ દટ્ઠબ્બં.

નિદ્દેસવારવણ્ણના નિટ્ઠિતા.

૨. પવત્તિવારવણ્ણના

૧૮-૨૧. એતસ્મિન્તિ પવત્તિવારે. **પુચ્છામત્તલાભેના**તિ મોઘપુચ્છાભાવમાહ. **એકેક**ન્તિ ‘‘યસ્સ ચક્ખાયતનં ઉપ્પજ્જતિ, તસ્સ સદ્દાયતનં ઉપ્પજ્જતી’’તિઆદિકં એકેકં. **પઞ્ચા**તિ ‘‘યસ્સ સદ્દાયતનં ઉપ્પજ્જતિ, તસ્સ ગન્ધાયતનં ઉપ્પજ્જતી’’તિઆદીનિ પઞ્ચ. પુચ્છામત્તલાભેન સઙ્ગહં અનુજાનન્તો ‘‘**વિસ્સજ્જનવસેન હાપેતબ્બાની**’’તિ આહ. ‘‘**વક્ખતિ હી**’’તિઆદિના યથાવુત્તમત્થં અટ્ઠકથાય સમત્થેતિ.

સદિસવિસ્સજ્જનન્તિ સામઞ્ઞવચનં વિસેસનિવિટ્ઠમેવ હોતીતિ તં વિસેસં દસ્સેન્તો ‘‘પુગ્ગલવારમેવ સન્ધાય વુત્ત’’ન્તિ વત્વા તસ્સા પન સદિસવિસ્સજ્જનતાય અબ્યાપિતત્તા યત્થ સદિસં, તત્થાપિ વિસ્સજ્જિતન્તિ દસ્સેન્તો ‘‘**ઓકાસવારે પન…પે॰… વિસ્સજ્જિત**’’ન્તિ આહ. તત્થ **ત**ન્તિ દુતિયં. **પુગ્ગલવારેપી**તિ યત્થ સદિસં વિસ્સજ્જનં, તત્થ પુગ્ગલવારેપિ વિસ્સજ્જિતં, પગેવ ઓકાસવારેતિ અધિપ્પાયો. **વિરત્તકામકમ્મનિબ્બત્તસ્સા**તિ ભાવનાબલેન વિરત્તો કામો એતેનાતિ વિરત્તકામં, રૂપાવચરકમ્મં, તતો નિબ્બત્તસ્સ. પટિસન્ધિ એવ બીજં **પટિસન્ધિબીજં**, તસ્સ. ‘‘**એવંસભાવત્તા**’’તિ એતેન એકન્તતો કામતણ્હાનિદાનકમ્મહેતુકાનિ ઘાનાદીનીતિ દસ્સેતિ. **ગન્ધાદયો ચ ન સન્તી**તિ સબ્બેન સબ્બં તેસમ્પિ અભાવં સન્ધાય વદતિ. તત્થ યં વત્તબ્બં, તં હેટ્ઠા વુત્તમેવ.

‘‘**સચ્ચ**’’ન્તિ યથાવુત્તવસેન ગહેતબ્બં ચોદકેન વુત્તમત્થં સમ્પટિચ્છિત્વા પુન યેનાધિપ્પાયેન તાનિ યમકાનિ સદિસવિસ્સજ્જનાનિ, તં દસ્સેતું ‘‘**યથા પના**’’તિઆદિ વુત્તં. તત્રાયં સઙ્ખેપત્થો – તત્થ ચક્ખાયતનમૂલકેસુ ઘાનાયતનયમકેન ‘‘સચક્ખુકાનં અઘાનકાનં ઉપપજ્જન્તાન’’ન્તિઆદિના નયેન જિવ્હાકાયાયતનયમકાનિ યથા સદિસવિસ્સજ્જનાનિ, તથા ઇધ ઘાનાયતનમૂલકેસુ ઘાનાયતનયમકેન તાનિ જિવ્હાકાયાયતનયમકાનિ ‘‘યસ્સ ઘાનાયતનં ઉપ્પજ્જતિ, તસ્સ જિવ્હાયતનં ઉપ્પજ્જતીતિ? આમન્તા’’તિઆદિના નયેન સદિસવિસ્સજ્જનાનીતિ. એવમેત્થ ઉભયેસં વિસું અઞ્ઞમઞ્ઞં સદિસવિસ્સજ્જનતાય ઇદં વુત્તં, ન એકજ્ઝં અઞ્ઞમઞ્ઞં સદિસવિસ્સજ્જનતાય. તેનાહ ‘‘**તસ્મા તત્થ તત્થેવ સદિસવિસ્સજ્જનતા પાળિઅનારુળ્હતાય કારણ**’’ન્તિ. એવઞ્ચ સતિ ચક્ખાયતનમૂલગ્ગહણં કિમત્થિયન્તિ આહ ‘‘**નિદસ્સનભાવેના**’’તિઆદિ. તત્થ **નિદસ્સનભાવેના**તિ નિદસ્સનભૂતાનં અઞ્ઞમઞ્ઞસદિસવિસ્સજ્જનતાસઙ્ખાતેન નિદસ્સનભાવેનેવ, ન પન તેસં નિદસ્સિતબ્બેહિ સબ્બથા સદિસવિસ્સજ્જનતાયાતિ અધિપ્પાયો. ‘‘**યેભુય્યતાયા**’’તિ વુત્તં યેભુય્યતં દસ્સેતું ‘‘**તેસુ હી**’’તિઆદિ વુત્તં.

એવન્તિ ઇમિના ‘‘આમન્તા’’તિ પટિવચનવિસ્સજ્જનેન યથાવુત્તવચનસ્સેવ વિસ્સજ્જનભાવાનુજાનનં કત્તબ્બન્તિ ઇમમત્થં આકડ્ઢતિ. **સા**તિ દુતિયપુચ્છા. **ઘાનાયતનયમકેના**તિ ચક્ખાયતનમૂલકેસુ ઘાનાયતનયમકેનેવ. **તંસેસાની**તિ તેન ઘાનાયતનમૂલકકાયાયતનયમકેન સદ્ધિં સેસાનિ. **સદિસવિસ્સજ્જનત્તા અનારુળ્હાની**તિ એત્થ ‘‘**અનારુળ્હાની**’’તિ એત્તકમેવ **તથા**-સદ્દેન અનુકડ્ઢીયતિ, ન ‘‘સદિસવિસ્સજ્જનત્તા’’તિ

દસ્સેન્તો “**તથાતિ…પે॰… સમઞ્ઞેના**”તિ વત્વા ઇદાનિ “**કારણસામઞ્ઞેના**”તિ વુત્તસ્સ સદિસવિસ્સજ્જનત્તસ્સ તત્થ અભાવં દસ્સેતું “**ઘાનજિવ્હાકાયાયતનાનં પના**”તિઆદિ વુત્તં. તત્થ **અગબ્ભસેય્યકેસુ પવત્તમાનાનન્તિ** એત્થાપિ “**સહચારિતાયા**”તિ પદં આનેત્વા સમ્બન્ધિતબ્બં, તથા “**ગબ્ભસેય્યકેસુ ચ પવત્તમાનાન**”ન્તિ. **ઇતરાનિ** ઘાનાયતનમૂલકાનિ જિવ્હાકાયાયતનયમકાનિ **દ્વે** ન વિસ્સજ્જીયન્તિ, ઘાનાયતનમૂલકેસુ ચ યમકેસુ વિસ્સજ્જિતેસુ **ઇતરદ્વયમૂલકાનિ** જિવ્હાકાયાયતનમૂલકાનિ ન વિસ્સજ્જીયન્તિ અવિસેસત્તા અપ્પવિસેસત્તા ચાતિ યોજેતબ્બં. તત્થ કાયાયતનયમકે દુતિયપુચ્છાવસેન અપ્પવિસેસો, ઇતરવસેન અવિસેસો વેદિતબ્બો. **રૂપાયતનમનાયતનેહિ સદ્ધિન્તિ** ઇદં રૂપાયતનમૂલકમનાયતનવસેન વુત્તન્તિ આહ “**રૂપાયતન…પે॰… અધિપ્પાયો**”તિ. તેનેવાહ “**રૂપાયતનમૂલકેસુ હી**”તિઆદિ. **યમકાનન્તિ** રૂપાયતનમૂલકગન્ધરસફોટ્ઠબ્બાયતનયમકાનં. **દુતિયપુચ્છાનન્તિ** યથાવુત્તયમકાનંયેવ દુતિયપુચ્છાનં. **વુત્તનયેના**તિ ‘‘સરૂપકાનં અચિત્તકાન’’ન્તિઆદિના વુત્તેન નયેન. **આદિપુચ્છાનન્તિ** તેસંયેવ યમકાનં પઠમપુચ્છાનં.

હેટ્ઠિમેહીતિ ઇદં અવિસેસવચનમ્પિ યેસુ સદિસવિસ્સજ્જનતા સમ્ભવતિ, તદપેક્ખન્તિ આહ “**ગન્ધરસ…પે॰… અત્થો**”તિ. ઉદ્દિટ્ઠધમ્મેસુ ઉદ્દેસાનુરૂપં લબ્ભમાનવિસેસકથનં વિસ્સજ્જનં, યો તત્થ ન સબ્બેન સબ્બં ઉદ્દેસાનુરૂપગુણેન ઉપલબ્ભતિ, તસ્સ અકથનમ્પિ અત્થતો વિસ્સજ્જનમેવ નામ હોતીતિ આહ “**અવિસ્સજ્જનેનેવ અલબ્ભમાનતાદસ્સનેન વિસ્સજ્જિતાનિ નામ હોન્તી**”તિ.

ચક્ખુવિકલસોતવિકલા વિય ચક્ખુસોતવિકલોપિ લબ્ભતીતિ સો પન અટ્ઠકથાયં પિ-સદ્દેન સઙ્ગહિતોતિ દસ્સેન્તો “**જચ્ચન્ધમ્પિ…પે॰… વેદિતબ્બો**”તિ આહ. પરિપુણ્ણાયતનમેવ ઓપપાતિકં સન્ધાય વુત્તન્તિ એત્થ અટ્ઠાનપ્પયુત્તો **એવ**-સદ્દોતિ તસ્સ ઠાનં દસ્સેન્તો “**વુત્તમેવાતિ અત્થો**”તિ વત્વા તેન પરિપુણ્ણાયતનસ્સ તત્થ અનિયતત્તા અપરિપુણ્ણાયતનસ્સપિ સઙ્ગહો સિદ્ધોતિ દસ્સેન્તો “**તેન જચ્ચન્ધબધિરમ્પિ સન્ધાય વુત્તતા ન નિવારિતા હોતી**”તિ આહ.

૨૨-૨૫૪. તસ્મિં પુગ્ગલસ્સ અનામટ્ઠત્તાતિ કસ્મા વુત્તં, યાવતા ‘‘રૂપીબ્રહ્મલોકં પુચ્છતી’’તિ ઇમિનાપિ ઓકાસોયેવ આમટ્ઠોતિ. ‘‘આમન્તા’’તિ પટિઞ્ઞાય કારણવિભાવનાધિપ્પાયેનેવ ‘‘કસ્મા પટિઞ્ઞાત’’ન્તિ ચોદનં સમુટ્ઠાપેત્વા તં કારણં દસ્સેતુકામો “**નનૂ**”તિઆદિમાહ . **ગબ્ભસેય્યકભાવં ગન્ત્વા પરિનિબ્બાયિસ્સતી**તિ પચ્છિમભવિકં સન્ધાયાહ. **તદવત્થસ્સા**તિ પચ્છિમભવાવત્થસ્સ. **ભવિસ્સન્તસ્સા**તિ ભાવિનો. **પટિઞ્ઞાતબ્બત્તા**તિ ‘‘ઉપ્પજ્જિસ્સતી’’તિ પટિઞ્ઞાતબ્બત્તા.

અથ કસ્માતિ એત્થાયં સઙ્ખેપત્થો – યદિ ‘‘યસ્સ રૂપાયતનં ઉપ્પજ્જિસ્સતિ, તસ્સ ચક્ખાયતનં ઉપ્પજ્જિસ્સતી’’તિ પુચ્છાયં વુત્તેન વિધિના પટિઞ્ઞાતબ્બં, અથ કસ્મા અથ કેન કારણેન પટિલોમે ‘‘યસ્સ વા પન રૂપાયતનં નુપ્પજ્જિસ્સતિ, તસ્સ ચક્ખાયતનં નુપ્પજ્જિસ્સતી’’તિ પુચ્છાય ‘‘આમન્તા’’તિ પટિઞ્ઞાતં, નનુ ઇદં અઞ્ઞમઞ્ઞં વિરુદ્ધન્તિ? **નનૂ**તિઆદિનાપિ ચોદકો તમેવ વિરોધં વિભાવેતિ. **નો ચ નુપ્પજ્જિસ્સતિ** ઉપ્પજ્જિસ્સતિ એવાતિ અત્થો. “**તસ્મિં ભવે**”તિઆદિ તસ્સ પરિહારો. તત્થ **તસ્મિં ભવે**તિ યસ્મિં ભવે ‘‘રૂપાયતનં નુપ્પજ્જિસ્સતી’’તિ વુત્તં પવત્તમાનત્તા, તસ્મિં ભવે. **અનાગતભાવેન અવચનતો**તિ ભાવીભાવેન અવત્તબ્બતો આરદ્ધુપ્પાદભાવેન પવત્તમાનત્તાતિ અધિપ્પાયો. તેનેવાહ “**ભવન્તરે હી**”તિઆદિ. ન પન વુચ્ચતીતિ સમ્બન્ધો. **એવઞ્ચ કત્વા**તિઆદિના પાઠન્તરેન યથાવુત્તમત્થં સમત્થેતિ.

યસ્મિં અત્તભાવે યેહિ આયતનેહિ ભવિતબ્બં, **તંતંઆયતનનિબ્બત્તકકમ્મેન અવસ્સંભાવીઆયતનસ્સ** સત્તસ્સ, સન્તાનસ્સ વા, ''યસ્સ વા પન રૂપાયતનં ઉપ્પજ્જિસ્સતિ, તસ્સ ચક્ખાયતનં ઉપ્પજ્જિસ્સતીતિ? આમન્તા, યસ્સ વા પન રૂપાયતનં નુપ્પજ્જિસ્સતિ, તસ્સ ચક્ખાયતનં નુપ્પજ્જિસ્સતીતિ? આમન્તા''તિ ચ એવં પવત્તં પુચ્છાદ્વયવિસ્સજ્જનં આયતનપટિલાભસ્સ જાતિભાવતો સુટ્ઠુ ઉપપન્નં ભવતિ. **પચ્છિમભવિકાદયો**તિ એત્થ **આદિ**-સદ્દેન અરૂપે ઉપ્પજ્જિત્વા પરિનિબ્બાયનકા સઙ્ગય્હન્તિ. **ઇદમ્પિ** વિસ્સજ્જનં. **અભિનન્દિતબ્બત્તા**તિ ''આમન્તા''તિ સમ્પટિચ્છિતબ્બત્તા.

યં પન અધાનકાનં કામાવચરં ઉપપજ્જન્તાનન્તિ વુત્તન્તિ સમ્બન્ધો. યસ્સ વિપાકો ઘાનાયતનુપ્પત્તિતો પુરેતરમેવ ઉપચ્છિજ્જિસ્સતિ, તં ઘાનાયતનાનિબ્બત્તકકમ્મન્તિ વુત્તં. કથં પનીદિસં કમ્મં અત્થીતિ વિઞ્ઞાયતીતિ આહ "**યસ્સ યત્થા**"તિઆદિ. એવમ્પિ ગબ્ભસેય્યકો એવ ઇધ અધાનકોતિ અધિપ્પેતોતિ કથમિદં વિઞ્ઞાયતીતિ ચોદનાય "**ન હી**"તિઆદિં વત્વા તમત્થં સાધેતું "**ધમ્મહદયવિભઙ્ગે**"તિઆદિ વુત્તં. અવચનત્તમ્પિ હિ યથાધમ્મસાસને અભિધમ્મે પટિક્ખેપોયેવાતિ . **ઇધા**તિ ઇમસ્મિં આયતનયમકે. **યથાદસ્સિતાસૂ**તિ ''યસ્સ વા પન સોતાયતનં નુપ્પજ્જિસ્સતિ, તસ્સ ચક્ખાયતનં નુપ્પજ્જતિ, યસ્સ યત્થ ઘાનાયતનં ન નિરુજ્ઝતિ, તસ્સ તત્થ રૂપાયતનં ન નિરુજ્ઝિસ્સતી''તિ ચ દસ્સિતપ્પકારાસુ પુચ્છાસુ. **આમન્તાતિ વુત્ત**ન્તિ અથ કસ્મા ન વિઞ્ઞાયતીતિ યોજના. એતાસુ પુચ્છાસુ કસ્મા પટિવચનેન વિસ્સજ્જનં ન કતન્તિ અધિપ્પાયો. **સન્નિટ્ઠાનેન ગહિતત્થસ્સા**તિ ''યસ્સ વા પન સોતાયતનં નુપ્પજ્જિસ્સતિ, યસ્સ યત્થ ઘાનાયતનં ન નિરુજ્ઝિસ્સતી''તિ ચ એવમાદિકેન સન્નિટ્ઠાનપદેન ગહિતસ્સ અત્થસ્સ. **એકદેસે સંસયત્થસ્સ સમ્ભવેના**તિ એકદેસે સંસયિતબ્બસ્સ અત્થસ્સ સમ્ભવેન સન્નિટ્ઠાનત્થપટિયોગભૂતસંસયત્થસ્સ પટિવચનસ્સ અકરણતો ''આમન્તા''તિ પટિવચનવિસ્સજ્જનસ્સ અકત્તબ્બતો અત્થસ્સ અભિન્દિત્વા એકજ્ઝં કત્વા અવત્તબ્બતો. તેનાહ "**ભિન્દિતબ્બેહિ ન પટિવચનવિસ્સજ્જનં હોતી**"તિ.

યદિ સિયાતિ ભિન્દિત્વા વત્તબ્બેપિ અત્થે યદિ પટિવચનવિસ્સજ્જનં સિયા, **પરિપુણ્ણવિસ્સજ્જનમેવ ન સિયા** અનોકાસભાવતો ભિન્દિતબ્બતો ચાતિ અત્થો. તથા હિ ''પઞ્ચવોકારે પરિનિબ્બન્તાનં, અરૂપે પચ્છિમભવિકાનં, યે ચ અરૂપં ઉપપજ્જિત્વા પરિનિબ્બાયિસ્સન્તિ, તેસં ચવન્તાનં તેસં સોતાયતનઞ્ચ નુપ્પજ્જિસ્સતિ, ચક્ખાયતનઞ્ચ નુપ્પજ્જતી''તિ ચ, તથા ''રૂપાવચરે પરિનિબ્બન્તાનં, અરૂપાનં તેસં તત્થ ઘાનાયતનઞ્ચ ન નિરુજ્ઝતિ, રૂપાયતનઞ્ચ ન નિરુજ્ઝિસ્સતી''તિ ચ તત્થ વિભાગવસેન પવત્તો પાઠસેસો. **અથ કસ્મા**તિ યદિ અભિન્દિતબ્બે પટિવચનવિસ્સજ્જનં, ન ભિન્દિતબ્બે, એવં સન્તે ''યસ્સ વા પન સોમનસ્સિન્દ્રિયં ઉપ્પજ્જતિ, તસ્સ ચક્ખુન્દ્રિયં ઉપ્પજ્જતીતિ? આમન્તા''તિ ઇમિના પટિવચનવિસ્સજ્જનેન ગબ્ભસેય્યકાનં સોમનસ્સપટિસન્ધિ નત્થીતિ કસ્મા ન વિઞ્ઞાયતિ, ભિન્દિતબ્બે ન પટિવચનવિસ્સજ્જનં હોતીતિ સમ્પટિચ્છિતબ્બન્તિ? તં ન, અઞ્ઞાય પાળિયા તદત્થસ્સ વિઞ્ઞાયમાનત્તાતિ દસ્સેન્તો "**કામધાતુયા**"તિઆદિમાહ.

''યં ચિત્તં ઉપ્પજ્જતિ, ન નિરુજ્ઝતિ, તં ચિત્તં નિરુજ્ઝિસ્સતિ, નુપ્પજ્જિસ્સતીતિ? આમન્તા''તિ તસ્સેવ ચિત્તસ્સ નિરોધો અનાગતભાવેન તસ્સ ઉપ્પાદક્ખણે યથા વુત્તો, એવં તસ્સેવ કમ્મજસન્તાનસ્સ નિરોધો તસ્સ ઉપ્પાદે અનાગતભાવેન વત્તબ્બો. તેનેતં દસ્સેતિ ''એકચિત્તસ્સ નામ ઉપ્પાદક્ખણે નિરોધો અનાગતભાવેન વુચ્ચતિ, કિમઙ્ગં પન એકસન્તાનસ્સા''તિ . **સબ્બત્થ** સબ્બસ્મિં અનાગતવારે. ઉપપજ્જન્તાનં એવ વસેન **સો** નિરોધો **તથા** અનાગતભાવેન વુત્તો, કસ્મા પનેત્થ નિરોધો ઉપપન્નાનં વસેન ન વુત્તોતિ આહ "**ઉપ્પન્નાનં પના**"તિઆદિ. **તસ્સેવ** યથાપવત્તસ્સ કમ્મજસન્તાનસ્સ એવ. **તસ્મા**તિ યસ્મા ઉપ્પાદક્ખણતો ઉદ્ધં નિરોધો આરદ્ધો

નામ હોતિ, તસ્મા. **ભેદે સતિપિ** કાલભેદામસનસ્સ કારણે સતિપિ. અનાગતકાલામસનવસેનેવ નિરોધસ્સેવ વસેન વિસ્સજ્જનદ્વયં **ઉપપન્નમેવ** યુત્તમેવ હોતીતિ. અઞ્ઞેસં વસેન નિરોધસ્સેવ વત્તું અસક્કુણેય્યત્તા “**અરહત**”ન્તિ વુત્તં.

યદિ ઉપપત્તિઅનન્તરં નિરોધો આરદ્ધો નામ હોતિ, અથ કસ્મા ચુતિયા નિરોધવચનન્તિ ચોદનં સન્ધાયાહ ‘‘**તન્નિટ્ઠાનભાવતો પન ચુતિયા નિરોધવચન**’’ન્તિ. **તન્નિટ્ઠાનભાવતો**તિ તસ્સ સન્તાનસ્સ નિટ્ઠાનભાવતો. **પવત્તે**તિઆદિ વુત્તસ્સેવત્થસ્સ પાકટકરણં. તત્થ **તસ્સા**તિ સન્તાનસ્સ. **વક્ખતી**તિઆદિપિ પવત્તે નિરોધં અનાદિયિત્વા ચુતિનિરોધસ્સેવ ગહિતતાય કારણવચનં. **તેના**તિ તેન યથાવુત્તેન પાઠન્તરવચનેન. **એત્થા**તિ એતસ્મિં ‘‘યસ્સ ચક્ખાયતનં નિરુજ્ઝિસ્સતી’’તિઆદિકે આયતનયમકે. યદિ પવત્તે નિરુદ્ધસ્સપિ ચુતિયા એવ નિરોધો ઇચ્છિતો, ‘‘સચક્ખુકાન’’ન્તિઆદિ કથન્તિ આહ “**સચક્ખુકાનન્તિઆદીસુ ચ પટિલદ્ધચક્ખુકાનન્તિઆદિના અત્થો વિઞ્ઞાયતી**’’તિ. **તે**તિ અરૂપે પચ્છિમભવિકા. અચક્ખુકવચનઞ્ચ સાવસેસન્તિ યોજના.

પવત્તિવારવણ્ણના નિટ્ઠિતા.

આયતનયમકવણ્ણના નિટ્ઠિતા.

૪. ધાતુયમકં

૧-૧૯. સદ્દધાતુસમ્બન્ધાનન્તિ ઇદં યાનિ ચક્ખુધાતાદિમૂલકેસુ સદ્દયમકાનિ, સબ્બાનિ ચ સદ્દધાતુમૂલકાનિ, તાનિ સન્ધાય વુત્તં. ન હિ તાનિ ચક્ખુવિઞ્ઞાણધાતાદિસમ્બન્ધાનિ વિય ચુતિપટિસન્ધિવસેન લબ્ભન્તિ, એતેનેવ આયતનયમકેપિ પવત્તિવારે સદ્દધાતુસમ્બન્ધાનં યમકાનં અલબ્ભમાનતા ચ વેદિતબ્બા.

ધાતુયમકવણ્ણના નિટ્ઠિતા.

૫. સચ્ચયમકં

૧. પણ્ણત્તિવારવણ્ણના

૧૦-૨૬. સોતિ દુક્ખસદ્દો. **અઞ્ઞત્થા**તિ સઙ્ખારદુક્ખવિપરિણામદુક્ખદુક્ખાધિટ્ઠાનેસુ. **અઞ્ઞનિરપેક્ખો**તિ સઙ્ખારાદિપદન્તરાનપેક્ખો. **તેના**તિ અઞ્ઞનિરપેક્ખદુક્ખપદગ્ગહણતો. **તસ્મિં દુક્ખદુક્ખે** વિસયભૂતે. **એસ દુક્ખસદ્દો** ‘‘દુક્ખં દુક્ખસચ્ચ’’ન્તિ એત્થ પઠમો દુક્ખસદ્દો. **તઞ્ચ** દુક્ખદુક્ખં. ‘‘દુક્ખં દુક્ખસચ્ચ’’ન્તિ એત્થ દુક્ખમેવ દુક્ખસચ્ચન્તિ નયિદં અવધારણં ઇચ્છિતબ્બં, દુક્ખં દુક્ખસચ્ચમેવાતિ પન ઇચ્છિતબ્બન્તિ આહ “**એકન્તેન દુક્ખસચ્ચમેવા**’’તિ. **સચ્ચવિભઙ્ગે વુત્તેસુ સમુદયેસુ કોચિ ફલધમ્મેસુ નત્થી**તિ સચ્ચવિભઙ્ગે પઞ્ચધા વુત્તેસુ સમુદયેસુ એકોપિ ફલસભાવેસુ નત્થિ, ફલસભાવો નત્થીતિ અત્થો. ‘‘ફલધમ્મો નત્થી’’તિ ચ પાઠો. **મગ્ગસદ્દો ચ ફલઙ્ગેસૂ**તિ સામઞ્ઞફલઙ્ગેસુ સમ્માદિટ્ઠિઆદીસુ ‘‘મગ્ગઙ્ગં મગ્ગપરિયાપન્ન’’ન્તિઆદિના (વિભ॰ ૪૯૨, ૪૯૫) આગતો મગ્ગસદ્દો **મગ્ગફલત્તા પવત્તતિ** કારણૂપચારેનાતિ અધિપ્પાયો. તેનાહ “**ન મગ્ગકિચ્ચસબ્ભાવા**’’તિઆદિ. **તસ્મા**તિ યસ્મા સચ્ચદેસનાય પભવાદિસભાવા એવ ધમ્મા સમુદયાદિપરિયાયેન વુત્તા, ન અપ્પભવાદિસભાવા, તસ્મા . એત્થ ચ તેભૂમકધમ્માનં યથારહં દુક્ખસમુદયસચ્ચન્તોગધત્તા અસચ્ચસભાવે સભાવધમ્મે ચ ઉદ્ધરન્તો ફલધમ્મે એવ ઉદ્ધરિ. નનુ ચ મગ્ગસમ્પયુત્તાપિ ધમ્મા અસચ્ચસભાવાતિ તેપિ ઉદ્ધરિતબ્બાતિ? ન, તેસં મગ્ગગતિકત્તા. ‘‘ફલધમ્મેસૂ’’તિ એત્થ ધમ્મગ્ગહણેન વા ફલસમ્પયુત્તધમ્માનં વિય તેસમ્પિ ગહણં દટ્ઠબ્બં.

પદસોધનેન…પે॰… ઇધ ગહિતાતિ એતેન અસચ્ચસભાવાનં ધમ્માનં પકરણેન નિવત્તિતતં આહ. **તેસ**ન્તિ દુક્ખાદીનં. **તબ્બિસેસનયોગવિસેસ**ન્તિ તેન દુક્ખાદિવિસેસનયોગેન વિસિટ્ઠતં. સચ્ચવિસેસનભાવેનેવ દુક્ખાદીનં પરિઞ્ઞેય્યતાદિભાવો સિદ્ધોતિ આહ "**એકન્તસચ્ચત્તા**"તિ. **યથા ચેત્થા**તિ યથા એતસ્મિં સચ્ચયમકે સુદ્ધસચ્ચવારે સચ્ચવિસેસનભૂતા એવ દુક્ખાદયો ગહિતા. **એવં ખન્ધયમકાદીસુપી**તિ ન સુદ્ધસચ્ચવારે એવ અયં નયો દસ્સિતોતિ અત્થો. પદસોધનવારે તંમૂલચક્કવારે ચ ''રૂપં રૂપક્ખન્ધો''તિઆદિના સમુદાયપદાનંયેવ વુત્તત્તા વત્તબ્બમેવ નત્થીતિ "**સુદ્ધક્ખન્ધાદિવારેસૂ**"તિ વુત્તં. તથા ચેત્થાપિ સુદ્ધવારે એવ અયં નયો દસ્સિતો. યદિ સુદ્ધક્ખન્ધાદિવારેસુ ખન્ધાદિવિસેસનભૂતાનમેવ રૂપાદીનં ગહણેન ભવિતબ્બં, અથ કસ્મા ખન્ધાદિવિસેસનતો અઞ્ઞેસમ્પિ રૂપાદીનં વસેન અત્થો દસ્સિતોતિ ચોદનં સન્ધાયાહ "**અટ્ઠકથાયં પના**"તિઆદિ. પુરિમો એવ અત્થો યુત્તો, યુત્તિતો પાઠોવ બલવાતિ.

પણ્ણત્તિવારવણ્ણના નિટ્ઠિતા.

૨. પવત્તિવારવણ્ણના

૨૭-૧૬૪. દુક્ખપરિઞ્ઞા યાવ દુક્ખસમતિક્કમનત્થાતિ સપ્પદેસં પવત્તાપિ સા તદત્થાવહા ભવેય્યાતિ કસ્સચિ આસઙ્કા સિયાતિ દસ્સેન્તો આહ "**અરિયત્તા…પે॰… કત્વા વુત્ત**"ન્તિ. કેચિ પનેત્થ ''અન્તિમભવે ઠિતત્તા''તિ કારણં વદન્તિ, તં ન યુજ્જતિ ઉપપત્તિયા દુક્ખવિચારત્તા, ન ચ સબ્બે સુદ્ધાવાસા અન્તિમભવિકા ઉદ્ધંસોતવચનતો. ''યસ્સ દુક્ખસચ્ચં ઉપ્પજ્જતી''તિ ઉપ્પાદાવત્થા. અવિસેસેન દુક્ખસચ્ચપરિયાપન્ના ધમ્મા સમ્બન્ધીભાવેનેવ તંસમઙ્ગી ચ પુગ્ગલો વુત્તોતિ દસ્સેન્તો "**સબ્બે ઉપપજ્જન્તા**"તિઆદિં વત્વા સ્વાયમત્થો યસ્મા નિચ્છયરૂપેન ગહિતો, નિચ્છિતસ્સેવ ચ અત્થસ્સ વિભાગદસ્સનેન ભવિતબ્બં, તસ્મા "**તેસ્વેવ…પે॰… ઉપપન્નમેવા**"તિ આહ. તત્થ તેસ્વેવ કેચિ દસ્સીયન્તીતિ સમ્બન્ધો. **એકકોટ્ઠાસુપ્પત્તિસમઙ્ગિનો**તિ દુક્ખકોટ્ઠાસુપ્પત્તિસમઙ્ગિનો. **તેસૂ**તિ સન્નિટ્ઠાનેન ગહિતેસુ. **મગ્ગફલુપ્પાદસમઙ્ગીસૂ**તિ મગ્ગફલુપ્પાદસમઙ્ગીનં, અયમેવ વા પાઠો.

એત્થ ચાતિઆદિના ''સબ્બેસ''ન્તિઆદિપાળિયા પિણ્ડત્થં દસ્સેતિ. તત્થ **સમુદયસચ્ચુપ્પાદવોમિસ્સસ્સ દુક્ખસચ્ચુપ્પાદસ્સા**તિ ઇદં અનાદરે સામિવચનં. કત્થચિ સમુદયસચ્ચુપ્પાદવોમિસ્સેપિ દુક્ખસચ્ચે તંરહિતસ્સ સમુદયસચ્ચુપ્પાદરહિતસ્સ દુક્ખસચ્ચુપ્પાદસ્સ દસ્સનવસેન વુત્તન્તિ યોજના. કેચિ પન ''સમુદયસચ્ચાવોમિસ્સસ્સા''તિ પઠન્તિ, તેસં "**તંરહિતસ્સા**"તિ ઇદં પુરિમપદસ્સ અત્થવિવરણં વેદિતબ્બં. **તંસહિતસ્સા**તિ સમુદયસચ્ચુપ્પાદસહિતસ્સ દુક્ખસચ્ચુપ્પાદસ્સ દસ્સનવસેન વુત્તન્તિ યોજના. **તેસ**ન્તિ અસઞ્ઞસત્તાનં, **પવત્તિયં દુક્ખસચ્ચસ્સ ઉપ્પાદો** ''પવત્તે''તિઆદિના વુત્તેસુ દ્વીસુપિ કોટ્ઠાસેસુ ન ગહિતોતિ અત્થો. પટિસન્ધિયં પન તેસં ઉપ્પાદસ્સ પઠમકોટ્ઠાસેન ગહિતતા દસ્સિતા એવ. **તથા નિરોધો ચા**તિ યથા અસઞ્ઞસત્તાનં પટિસન્ધિયં દુક્ખસચ્ચસ્સ ઉપ્પાદો પઠમકોટ્ઠાસેન ગહિતો, પવત્તિયં પન સો દ્વીહિ કોટ્ઠાસેહિ ન ગહિતો, તથા તેસં દુક્ખસચ્ચસ્સ નિરોધોપીતિ અત્થો. તથા હિ ''સબ્બેસં ચવન્તાનં પવત્તે તણ્હાવિપ્પયુત્તચિત્તસ્સ ભઙ્ગક્ખણે''તિઆદિના (યમ॰ ૧.સચ્ચયમક.૮૮) નિરોધવારે પાળિ પવત્તા. **એસેવ નયો**તિ ય્વાયં ''એત્થ ચા''તિઆદિના સમુદયસચ્ચયમકે પાળિયા અત્થનયો વુત્તો, મગ્ગસચ્ચયમકેપિ એસેવ નયો, એવમેવ તત્થાપિ અત્થો નેતબ્બોતિ અત્થો. તથા હિ ''સબ્બેસં ઉપપજ્જન્તાન''ન્તિઆદિના તત્થ પાળિ પવત્તા.

એવઞ્ચ સતીતિ એવં ખણવસેન ઓકાસગ્ગહણે સતીતિ યથાવુત્તમત્થં અનનુજાનનવસેન પચ્ચામસતિ. **એતસ્સ વિસ્સજ્જને**તિ એતસ્સ યમકપદસ્સ વિસ્સજ્જને. ''અગ્ગમગ્ગસ્સ ઉપ્પાદક્ખણે, અરહન્તાનં ચિત્તસ્સ ઉપ્પાદક્ખણે, યસ્સ ચિત્તસ્સ અનન્તરા અગ્ગમગ્ગં પટિલભિસ્સન્તિ, તસ્સ ચિત્તસ્સ ઉપ્પાદક્ખણે, અસઞ્ઞસત્તં ઉપપજ્જન્તાનં તેસં તત્થ દુક્ખસચ્ચં ઉપ્પજ્જતિ, નો ચ તેસં તત્થ સમુદયસચ્ચં ઉપ્પજ્જિસ્સતી''તિ (યમ॰ ૧.સચ્ચયમક.૭૧) પુરિમકોટ્ઠાસસ્સ આગતત્તા વિરોધો નત્થીતિ **''પચ્છિમકોટ્ઠાસે''**તિઆદિ વુત્તં . તત્થ **તસ્મા**તિ યસ્મા ન ઉપપત્તિચિત્તુપ્પાદક્ખણો ભાવિનો સમુદયપચ્ચુપ્પાદસ્સ આધારો, અથ ખો કામાવચરાદિઓકાસો, તસ્મા. **પુગ્ગલોકાસવારો હેસા**તિ યસ્મા પુગ્ગલોકાસવારો એસ, તસ્મા ''તેસં તત્થા''તિ એત્થ ઓકાસવસેન તત્થ-સદ્દસ્સ અત્થો વેદિતબ્બો. યદિ પુગ્ગલોકાસવારે કામાવચરાદિઓકાસવસેનેવ અત્થો ગહેતબ્બો, ન ખણવસેન, અથ કસ્મા ''સબ્બેસં ઉપપજ્જન્તાન''ન્તિઆદિના ઓકાસં અનામસિત્વા તત્થ વિસ્સજ્જનં પવત્તન્તિ ચોદનં સન્ધાયાહ **''તત્થ...પે॰... સો એવા''**તિ. તત્થ **તત્થા**તિ ઓકાસવારે. **પુગ્ગલવિસેસદસ્સનત્થ**ન્તિ પુગ્ગલસઙ્ખાતવિસેસદસ્સનત્થં. **યત્થ તે**તિ યસ્મિં કામાવચરાદિઓકાસે તે પુગ્ગલા.

કેચીતિ ધમ્મસિરિત્થેરં સન્ધાયાહ. સો હિ ''પવત્તે ચિત્તસ્સ ભઙ્ગક્ખણે દુક્ખસચ્ચં નુપ્પજ્જતી''તિ એત્થ ચિત્તજરૂપમેવ અધિપ્પેતં ચિત્તપટિબદ્ધવુત્તિત્તાતિ કારણં વદતિ. અપરે ''અરૂપેતિ ઇમં પુરિમાપેક્ખમ્પિ હોતીતિ તેન પવત્તં વિસેસેત્વા અરૂપભવવસેન અયમત્થો વુત્તો , તસ્મા 'યસ્સ વા પન સમુદયસચ્ચં નિરુજ્ઝતિ, તસ્સ દુક્ખસચ્ચં ઉપ્પજ્જતીતિ? નો'તિઆદીસુપિ એવમત્થો વેદિતબ્બો''તિ વદન્તિ. **પુગ્ગલો ન ચિત્તં અપેક્ખિત્વાવ ગહિતો**તિ ઇદં ચિત્તસ્સ અનધિકતત્તા વુત્તં. યત્થ પન સમુદયસચ્ચસ્સ ઉપ્પાદનિચ્છયો, તત્થેવ તસ્સ અનુપ્પાદનિચ્છયેનપિ ભવિતબ્બં ચિત્તેન ચ વિના પુગ્ગલસ્સેવ અનુપલબ્ભનતોતિ ''યસ્સ સમુદયસચ્ચં નુપ્પજ્જતી''તિ એત્થ સમુદયસચ્ચાધારં ચિત્તં અત્થતો ગહિતમેવાતિ સક્કા વિઞ્ઞાતું. અપિચ ઇન્દ્રિયબદ્ધેપિ ન સબ્બો રૂપુપ્પાદો એકન્તેન ચિત્તુપ્પાદાધીનોતિ સક્કા વત્તું ચિત્તુપ્પત્તિયા વિનાપિ તત્થ રૂપુપ્પત્તિદસ્સનતો, તસ્મા ચિત્તજરૂપમેવ ચિત્તસ્સ ઉપ્પાદક્ખણે ઉપ્પજ્જતિ, ન ઇતરં, ઇતરં પન તસ્સ તીસુપિ ખણેસુ ઉપ્પજ્જતીતિ નિટ્ઠમેત્થ ગન્તબ્બં. વિભજિતબ્બા અવિભત્તા નામ નત્થીતિ સિયાયં પસઙ્ગો પઠમવારે, દુતિયવારે પન વિભજના એવ સાતિ નાયં પસઙ્ગો લબ્ભતિ, પઠમવારેપિ વા નાયં પસઙ્ગો. કસ્મા? એસા હિ યમકસ્સ પકતિ, યદિદં યથાલાભવસેન યોજના.

દુતિયે ચિત્તે વત્તમાનેતિ એત્થ ''પઠમં ભવઙ્ગં, દુતિયં ચિત્ત''ન્તિ વદન્તિ. ભવનિકન્તિયા આવજ્જનમ્પિ વિપાકપ્પવત્તિતો વિસદિસત્તા ''દુતિય''ન્તિ વત્તું સક્કા, તતો પટ્ઠાય પુબ્બે તસ્સ તત્થ સમુદયસચ્ચં નુપ્પજ્જિત્થાતિ વત્તબ્બાતિ અપરે. ભવનિકન્તિયા પન સહજાતં પઠમં ચિત્તં ઇધ દુતિયં ચિત્તન્તિ અધિપ્પેતં. તતો પુબ્બે પવત્તં સબ્બં અબ્યાકતભાવેન સમાનજાતિકત્તા એકન્તિ કત્વા તતો પટ્ઠાય હેટ્ઠા તસ્સ તત્થ સમુદયસચ્ચં નુપ્પજ્જિત્થેવાતિ . તેનાહ **''સબ્બન્તિમેન પરિચ્છેદેના''**તિઆદિ. **તસ્મિ**ન્તિ દુતિયે ચિત્તે. **તેન સમાનગતિકત્તા**તિ તેન યથાવુત્તદુતિયચિત્તેન ચ તંસમઙ્ગિનો વા દુક્ખસચ્ચં ઉપ્પજ્જિત્થ, નો ચ સમુદયસચ્ચન્તિ વત્તબ્બભાવેન સમાનગતિકત્તા. **એવઞ્ચ કત્વા**તિ તેન સમાનગતિકતાય દસ્સિતત્તા એવ. **યથાવુત્તા**તિ દુતિયાકુસલચિત્તતો પુરિમસબ્બચિત્તસમઙ્ગિનો અગ્ગહિતા હોન્તિ ઇતરભાવાભાવતો. વુત્તમેવત્થં પાઠન્તરેન સમત્થેતું **''યથા''**તિઆદિ વુત્તં. **તે**તિ ચતુવોકારા. **વજ્જેતબ્બા**તિ ''ઇતરેસ''ન્તિ વિસેસનેન નિવત્તેતબ્બા. **પઞ્ચવોકારા વિય યથાવુત્તા સુદ્ધાવાસા**તિ દુતિયચિત્તક્ખણસમઙ્ગિભાવેન વુત્તપ્પકારા યથા સુદ્ધાવાસસઙ્ખાતા પઞ્ચવોકારા પુબ્બે વુત્તા સન્તિ, એવં ચતુવોકારા પુબ્બે વુત્તા ન હિ સન્તીતિ યોજના.

‘‘યસ્સ યત્થા’’તિ પુગ્ગલોકાસા આધેય્યાધારભાવેન અપેક્ખિતાતિ આહ ‘‘**પુગ્ગલોકાસા અઞ્ઞમઞ્ઞપરિચ્છિન્ના ગહિતા**’’તિ. **કામાવચરે…પે॰… ઉપપન્ના**તિ એત્થ કામાવચરે અભિસમેતાવિનો રૂપાવચરં ઉપપન્ના, રૂપાવચરે અભિસમેતાવિનો અરૂપાવચરં ઉપપન્ના, વા-સદ્દેન કામાવચરે અભિસમેતાવિનો અરૂપાવચરં ઉપપન્નાતિ ચ યોજેતબ્બં. **તત્થા**તિ ઉપપન્નોકાસે. **અભિસમયો**તિ ઉપરિમગ્ગાભિસમયો યાવ ઉપપન્નો ન ભવિસ્સતિ, તાવ **તે** તત્થ ઉપપન્નપુગ્ગલા **એત્થ** એતસ્મિં ‘‘અભિસમેતાવીન’’ન્તિઆદિના વુત્તે દુતિયકોટ્ઠાસે **ન ગય્હન્તિ** પુગ્ગલોકાસાનં અઞ્ઞમઞ્ઞં પરિચ્છિન્નત્તા. યદિ એવં કિં તે ઇમસ્મિં યમકે અસઙ્ગહિતાતિ આહ ‘‘**તે પના**’’તિઆદિ. તત્થ યં વુત્તં ‘‘સમાનગતિકાતિ વિસું ન દસ્સિતા’’તિ, તં પાકટતરં કાતું ‘‘**અનભિસમેતાવીન**’’ન્તિઆદિ વુત્તં. તસ્સત્થો – ‘‘અનભિસમેતાવીન’’ન્તિ ઇમિના પઠમપદેન ગહિતા સબ્બત્થ મગ્ગુપ્પત્તિરહે સમ્પત્તિભવે તત્થ સુદ્ધાવાસે યે અનભિસમેતાવિનો, તેસુ દ્વિપ્પકારેસુ સુદ્ધાવાસા યસ્મિં કાલે તત્થ અનભિસમેતાવિનોતિ ગહેતબ્બા, તત્થ નેસં તથા ગહેતબ્બકાલસ્સ વિસેસનત્થં ‘‘સુદ્ધાવાસાનં દુતિયે ચિત્તે વત્તમાને’’તિ વુત્તન્તિ.

એતેનાતિ એતેન વચનેન. વોદાનચિત્તં નામ મગ્ગચિત્તાનં અનન્તરપચ્ચયભૂતં ચિત્તં, ઇધ પન અગ્ગમગ્ગચિત્તસ્સ. **તતો**તિ યથાવુત્તવોદાનચિત્તતો **પુરિમતરચિત્તસમઙ્ગિનો**, અનુલોમઞાણસમ્પયુત્તચિત્તસમઙ્ગિનો, અવસિટ્ઠવુટ્ઠાનગામિનિવિપસ્સનાચિત્તાદિસમઙ્ગિનોપિ. તેનાહ ‘‘**યાવ સબ્બન્તિમતણ્હાસમ્પયુત્તચિત્તસમઙ્ગી, તાવ દસ્સિતા**’’તિ.

પટિસન્ધિચુતિચિત્તાનં ભઙ્ગુપ્પાદક્ખણા પવત્તે ચિત્તસ્સ ભઙ્ગુપ્પાદક્ખણેહિ દુક્ખસચ્ચાદીનં નુપ્પાદાદીસુ સમાનગતિકાતિ કત્વા વુત્તં ‘‘**પવત્તે ચિત્તસ્સા**’’તિઆદિ. તત્થ ચુતિચિત્તસ્સપિ ઉપ્પાદક્ખણસ્સ ગહણં દટ્ઠબ્બન્તિ યોજના. **દ્વીસુપિ કોટ્ઠાસેસૂ**તિ સમુદયસચ્ચસ્સ ભાવિનો નિરોધસ્સ અપ્પટિક્ખેપપટિક્ખેપવસેન પવત્તેસુ પુરિમપચ્છિમકોટ્ઠાસેસુ. **ન વિસેસિત**ન્તિ યથાવુત્તે અપ્પટિક્ખેપે ચ સતિપિ વિસેસેત્વા ન વુત્તન્તિ અત્થો. **એકસ્સપિ** પુગ્ગલસ્સ તાદિસસ્સ **મગ્ગસ્સ ચ ફલસ્સ ચ ભઙ્ગક્ખણસમઙ્ગિનો** પુરિમકોટ્ઠાસસ્સેવ અભજનતો કોટ્ઠાસદ્વયસમ્ભવાભાવતોતિ અત્થો. ઇદાનિ તમેવત્થં વિવરિતું ‘‘**યસ્સ દુક્ખસચ્ચ**’’ન્તિઆદિ વુત્તં. **કેસઞ્ચિ** પુગ્ગલાનં. નિદ્ધારણે ચેતં સામિવચનં. ‘‘મગ્ગસ્સ ચ ફલસ્સ ચા’’તિ વુત્તમગ્ગફલાનિ દસ્સેન્તો ‘‘**તિણ્ણં ફલાનં દ્વિન્નઞ્ચ મગ્ગાન**’’ન્તિ આહ. તાનિ પન હેટ્ઠિમાનિ તીણિ ફલાનિ મજ્ઝે ચ દ્વે મગ્ગા વેદિતબ્બા. **નિરન્તરં અનુપ્પાદેત્વા**તિ પટિપક્ખધમ્મેહિ અવોકિણ્ણં કત્વા સહ વિપસ્સનાય મગ્ગં ઉપ્પાદેન્તેન યા સાતચ્ચકિરિયા કાતબ્બા, તં અકત્વાતિ અત્થો. તેનાહ ‘‘**અન્તરન્તરા…પે॰… ઉપ્પાદેત્વા**’’તિ. ‘‘અરૂપે મગ્ગસ્સ ચ ફલસ્સ ચ ભઙ્ગક્ખણે’’તિ અવિસેસતો વુત્તે કથમયં વિસેસો લબ્ભતીતિ આહ ‘‘**સામઞ્ઞવચનેનપી**’’તિઆદિ. તેન અપવાદવિસયપરિયાયેન ઉપસગ્ગા અભિનિવિસન્તીતિ લોકસિદ્ધોયં ઞાયોતિ દસ્સેતિ.

પવત્તિવારવણ્ણના નિટ્ઠિતા.

૩. પરિઞ્ઞાવારવણ્ણના

૧૬૫-૧૭૦. એત્થેવાતિ ઇમસ્મિં સચ્ચયમકે એવ. **અપરિઞ્ઞેય્યતાદસ્સનત્થ**ન્તિ એત્થ **અ**-કારો ન પરિઞ્ઞેય્યાભાવવચનો, નાપિ પરિઞ્ઞેય્યપટિપક્ખવચનો, અથ ખો તદઞ્ઞવચનોતિ યથારહં સચ્ચેસુ લબ્ભમાનાનં પહાતબ્બતાદીનમ્પિ દસ્સને આપન્નેયેવ સમયવારો દસ્સનપરો, યેસઞ્ચ ન દસ્સનપરો, તેસુ કેસુચિ

સચ્ચેસુ લબ્ભમાનાનમ્પિ કેસઞ્ચિ વિસેસાનં અયં વારો ન દસ્સનપરોતિ દસ્સેન્તો "**સચ્છિકરણ...પે॰... દસ્સનત્થઞ્ચા**"તિ આહ. **સમુદયે પહાનપરિઞ્ઞાવ વુત્તા, ન તીરણપરિઞ્ઞા**તિ યુત્તં તાવેતં સમુદયસ્સપિ તીરેતબ્બસભાવત્તા, "**દુક્ખે તીરણપરિઞ્ઞાવ વુત્તા, ન પહાનપરિઞ્ઞા**"તિ ઇદં પન કસ્મા વુત્તં, નનુ દુક્ખં અપ્પહાતબ્બમેવાતિ? સમુદયસચ્ચવિભઙ્ગે વુત્તાનં કેસઞ્ચિ સમુદયકોટ્ઠાસાનં દુક્ખસચ્ચે સઙ્ગહણતો દુક્ખસમુદયે વા અસઙ્કરતોવ ગહેત્વા ભૂતકથનમેતં દટ્ઠબ્બં. **ઉભયત્થા**તિ દુક્ખે સમુદયે ચ વુત્તા. કસ્મા? તેસં સાધારણાતિ. એવં સાધારણાસાધારણભેદભિન્નં યથાવુત્તં પરિઞ્ઞાકિચ્ચં પુબ્બભાગે નાનક્ખણે લબ્ભમાનમ્પિ મગ્ગકાલે એકક્ખણે એવ લબ્ભતિ એકઞાણકિચ્ચત્તાતિ દસ્સેતું "**મગ્ગઞાણમ્હી**"તિઆદિ વુત્તં.

પરિઞ્ઞાવારવણ્ણના નિટ્ઠિતા.

સચ્ચયમકવણ્ણના નિટ્ઠિતા.

૬. સઙ્ખારયમકં

૧. પણ્ણત્તિવારવણ્ણના

૧. સતિપિ કુસલમૂલાદીનમ્પિ વિભત્તભાવે ખન્ધાદિવિભાગો તતો સાતિસયોતિ દસ્સેન્તો "**ખન્ધાદયો વિય પુબ્બે અવિભત્તા**"તિ આહ. પકારત્થો વા એત્થ **આદિ**-સદ્દો ''ભૂવાદયો''તિઆદીસુ વિયાતિ કુસલમૂલાદીનમ્પિ સઙ્ગહો દટ્ઠબ્બો. **અવિઞ્ઞાતત્તા** નિસામેન્તેહિ. હેતુઅત્થો વા એત્થ લુત્તનિદ્દિટ્ઠો અવિઞ્ઞાપિતત્તાતિ અત્થો. યદિપિ કાયસઙ્ખારાનં વિકપ્પદ્વયેપિ હેતુફલભાવોયેવ ઇચ્છિતો, સામિવચનરૂપાવિભૂતો પન અત્થેવ અત્થભેદોતિ દસ્સેન્તો "**કાયસ્સ...પે॰... કત્તુઅત્થે**"તિ આહ. **સો પના**તિ કત્તુઅત્થો.

૨-૭. સુદ્ધિકએકેકપદવસેનાતિ ''કાયો સઙ્ખારો''તિઆદીસુ દ્વીસુ દ્વીસુ પદેસુ અઞ્ઞમઞ્ઞં અસમ્મિસ્સએકેકપદવસેન. **અત્થાભાવતો**તિ યથાધિપ્પેતત્થાભાવતો. અઞ્ઞથા કરજકાયાદિકો અત્થો અત્થેવ. તેનેવાહ "**પદસોધન...પે॰... અવચનીયત્તા**"તિ. ઇદાનિ તમેવ અત્થાભાવં બ્યતિરેકવસેન દસ્સેન્તો "**યથા**"તિઆદિમાહ. કસ્મા પન ઉભયત્થ સમાને સમાસપદભાવે તત્થ અત્થો લબ્ભતિ, ઇધ ન લબ્ભતીતિ? ભિન્નલક્ખણત્તા. તત્થ હિ રૂપક્ખન્ધાદિપદાનિ સમાનાધિકરણાનીતિ પદદ્વયાધિટ્ઠાનો એકો અત્થો લબ્ભતિ, ઇધ પન કાયસઙ્ખારાદિપદાનિ ભિન્નાધિકરણાનીતિ તથારૂપો અત્થો ન લબ્ભતીતિ. તેનાહ "**યથાધિપ્પેતત્થાભાવતો**"તિ.

વિસું અદીપેત્વાતિ ''કાયસઙ્ખારો''તિઆદિના સહ વુચ્ચમાનોપિ કાયસઙ્ખારસદ્દો વિસું વિસું અત્તનો અત્થં અજોતેત્વા એકં અત્થં યદિ દીપેતીતિ પરિકપ્પવસેન વદતિ. તેન કાયસઙ્ખારસદ્દાનં સમાનાધિકરણતં ઉલ્લિઙ્ગેતિ. "**કાયસઙ્ખારસદ્દો કાયસઙ્ખારત્થે વત્તમાનો**"તિ કસ્મા વુત્તં, ''સઙ્ખારસદ્દો સઙ્ખારત્થેવ વત્તમાનો''તિ પન વત્તબ્બં સિયા. એવઞ્હિ સતિ ખન્ધત્થે વત્તમાનો ખન્ધસદ્દો વિય રૂપસદ્દેન કાયસદ્દેન વિસેસિતબ્બોતિ ઇદં વચનં યુજ્જેય્ય, કાયસઙ્ખારસદ્દાનં પન સમાનાધિકરણત્તે ન કેવલં સઙ્ખારસદ્દોયેવ સઙ્ખારત્થે વત્તતિ, અથ ખો કાયસદ્દોપીતિ ઇમમત્થં દસ્સેતું "**કાયસઙ્ખારસદ્દો કાયસઙ્ખારત્થે વત્તમાનો**"તિ વુત્તં સિયા, કાયસદ્દેન સમાનાધિકરણેનાતિ અધિપ્પાયો. બ્યધિકરણેન પન સઙ્ખારસ્સ વિસેસિતબ્બતા અત્થેવાતિ.

ઇમસ્સ વારસ્સાતિ સુદ્ધસઙ્ખારવારસ્સ. **પદસોધનેન દસ્સિતાન**ન્તિ એત્તકેવ વુચ્ચમાને તત્થ દસ્સિતભાવસામઞ્ઞેન સુદ્ધકાયાદીનમ્પિ ગહણં આપજ્જેય્યાતિ તંનિવારણત્થં "**યથાધિપ્પેતાનમેવા**"તિ આહ. **કાયાદિપદેહિ અગ્ગહિતત્તા**તિ સુદ્ધકાયાદિપદેહિ અગ્ગહિતત્તા. **ઇધ પના**તિ અટ્ઠકથાયં. સુદ્ધસઙ્ખારવારં સન્ધાય વુત્તમ્પિ સુદ્ધસઙ્ખારવારમેવેત્થ અનનુજાનન્તો સકલસઙ્ખારયમકવિસયન્તિ આહ "**ઇધ પન સઙ્ખારયમકે**"તિ. **અધિપ્પેતત્થપરિચ્ચાગો**તિ અસ્સાસપસ્સાસાદિકસ્સ અધિપ્પેતત્થસ્સ અગ્ગહણં ચેતનાકાયઅભિસઙ્ખરણસઙ્ખારાદિ **અનધિપ્પેતત્થપરિગ્ગહો**. યદિ ''કાયો સઙ્ખારો''તિઆદિના સુદ્ધસઙ્ખારતંમૂલચક્કવારા અત્થાભાવતો ઇધ ન ગહેતબ્બા, અથ કસ્મા પવત્તિવારમેવ અનારભિત્વા અઞ્ઞથા દેસના આરદ્ધાતિ આહ ''**પદસોધનવારતંમૂલચક્કવારેહી**''તિઆદિ. **સંસયો હોતિ** સઙ્ખારસદ્દવચનીયતાસામઞ્ઞતો કાયસઙ્ખારાદિપદાનં બ્યધિકરણભાવતો ચ. તેનેવાહ "**અસમાનાધિકરણેહિ…પે॰… દસ્સિતાયા**"તિ.

પણ્ણત્તિવારવણ્ણના નિટ્ઠિતા.

૨. પવત્તિવારવણ્ણના

૧૯. સઙ્ખારાનં પુગ્ગલાનઞ્ચ ઓકાસત્તાતિ સમ્પયુત્તાનં નિસ્સયપચ્ચયતાય, સઙ્ખારાનં સમાપજ્જિતબ્બતાય પુગ્ગલાનં ઝાનસ્સ ઓકાસતા વેદિતબ્બા, ભૂમિ પન યદગ્ગેન પુગ્ગલાનં ઓકાસો, તદગ્ગેન સઙ્ખારાનમ્પિ ઓકાસો. ''દુતિયે ઝાને તતિયે ઝાને''તિઆદિના **ઝાનં**, ''કામાવચરે રૂપાવચરે''તિઆદિના **ભૂમિ** ચ વિસું ઓકાસભાવેન ગહિતા. **ઇતી**તિ હેતુઅત્થો, યસ્મા ઝાનમ્પિ ઓકાસભાવેન ગહિતં, તસ્માતિ અત્થો. **પુગ્ગલવારે ચ ઓકાસવસેન પુગ્ગલગ્ગહણે**તિ પુગ્ગલવારે ચ યદા પુગ્ગલોકાસસઙ્ખારાદીનં ઓકાસભાવેન ગય્હતિ, તદા તેસં દ્વિન્નં ઓકાસાનં વસેન ગય્હનં હોતીતિ યત્થ સો પુગ્ગલો, યઞ્ચ તસ્મિં પુગ્ગલે ઝાનં ઉપલબ્ભતિ, તેસં દ્વિન્નં ભૂમિઝાનસઙ્ખાતાનં ઓકાસાનં વસેન યથારહં કાયસઙ્ખારાદીનં ગહણં કથનં હોતીતિ. **તસ્મા**તિ યસ્મા એતદેવ, તસ્મા. **દુતિયતતિયજ્ઝાનોકાસવસેના**તિ દુતિયતતિયજ્ઝાનસઙ્ખાતઓકાસવસેન **ગહિતા**. કથં? ''વિના વિતક્કવિચારેહિ અસ્સાસપસ્સાસાનં ઉપ્પાદક્ખણે''તિ એવં ગહિતા **પુગ્ગલા વિસેસેત્વા દસ્સિતા**. કેન? તેનેવ વિતક્કવિચારરહિતઅસ્સાસપસ્સાસુપ્પાદક્ખણેનાતિ યોજેતબ્બં.

પઠમકોટ્ઠાસે ઝાનોકાસવસેન પુગ્ગલદસ્સનં કતન્તિ વુત્તં "**પુન…પે॰… દસ્સેતી**"તિ. ભૂમિઓકાસવસેન પુગ્ગલં દસ્સેતીતિ સમ્બન્ધો. **દ્વિપ્પકારાન**ન્તિ ઝાનભૂમિઓકાસભેદેન દુવિધાનં. **તેસ**ન્તિ પુગ્ગલાનં. ''પઠમં ઝાનં સમાપન્નાનં કામાવચરાન''ન્તિ ચ ઇદં નિવત્તેતબ્બગહેતબ્બસાધારણવચનં, તસ્સ ચ અવચ્છેદકં ''અસ્સાસપસ્સાસાનં ઉપ્પાદક્ખણે''તિ ઇદન્તિ વુત્તં "**વિસેસ…પે॰… ખણે**"તિ. **તેન** વિસેસનેન. **કામાવચરાનમ્પી**તિ **પિ**-સદ્દો સમ્પિણ્ડનત્થો. તેન ન કેવલં રૂપારૂપાવચરેસુ પઠમજ્ઝાનં સમાપન્નાનં, અથ ખો કામાવચરાનમ્પીતિ વુત્તમેવત્થં સમ્પિણ્ડેતિ. કીદિસાનં કામાવચરાનન્તિ આહ "**ગબ્ભગતાદીન**"ન્તિ. **આદિ**-સદ્દેન ઉદકનિમુગ્ગવિસઞ્ઞિભૂતા સઙ્ગહિતા, ન મતચતુત્થજ્ઝાનસમાપન્નનિરોધસમાપન્ના. તે હિ અકામાવચરતાય વિય રૂપારૂપભવસમઙ્ગિનો વિતક્કવિચારુપ્પત્તિયાવ નિવત્તિતા. **એકન્તિકત્તા**તિ અસ્સાસપસ્સાસાભાવસ્સ એકન્તિકત્તા. **નિદસ્સિતા**તિ રૂપારૂપાવચરા નિદસ્સનભાવેન વુત્તા, ન તબ્બિરહિતાનં અઞ્ઞેસં અભાવતોતિ અધિપ્પાયો. પઠમજ્ઝાનોકાસા અસ્સાસપસ્સાસવિરહવિસિટ્ઠાતિ યોજના. પઠમઞ્ચેત્થ પઠમજ્ઝાનસમઙ્ગીનં રૂપારૂપાવચરાનં ગહણં, દુતિયં યથાવુત્તગબ્ભગતાદીનં. **ઇમિના નયેના**તિ ય્વાયં ''સઙ્ખારાનં પુગ્ગલાનઞ્ચા''તિઆદિના ઝાનોકાસભૂમિઓકાસવસેન પુગ્ગલવિભાગનયો વુત્તો, ઇમિના નયેન ઉપાયેન. **સબ્બત્થ** સબ્બપુચ્છાસુ.

૨૧. એતસ્મિં પન અત્થે સતીતિ ઞાયં ઉપ્પત્તિભૂમિયા ઝાનં વિસેસેત્વા અત્થો વુત્તો, એતસ્મિં અત્થે ગય્હમાને અઞ્ઞત્થપિ ઉપ્પત્તિભૂમિયા ઝાનં વિસેસિતબ્બં ભવેય્ય, તથા ચ અનિટ્ઠં આપજ્જતીતિ દસ્સેન્તો ''**ચતુત્થજ્ઝાને**''તિઆદિમાહ. કિં પન તં અનિટ્ઠન્તિ આહ ''**ભૂમીનં ઓકાસભાવસ્સેવ અગ્ગહિતતાપત્તિતો**''તિ. યત્થ યત્થ હિ ઝાનં ગય્હતિ, તત્થ તત્થ તં ઉપ્પત્તિભૂમિયા વિસેસિતબ્બં હોતિ. તથા સતિ ઝાનોકાસોવ ગહિતો સિયા, ન ભૂમિઓકાસો ગુણભૂતત્તા. કિઞ્ચ ''ચતુત્થજ્ઝાને રૂપાવચરે અરૂપાવચરે''તિ એત્થ રૂપારૂપભૂમિયા ચતુત્થજ્ઝાને વિસેસિયમાને તદેકદેસોવ ઓકાસવસેન ગહિતો સિયા, ન સબ્બં ચતુત્થજ્ઝાનં. તેનાહ ''**સબ્બચતુત્થજ્ઝાનસ્સ ઓકાસવસેન અગ્ગહિતતાપત્તિતો ચા**''તિ. **ઝાનભૂમોકાસાન**ન્તિ ઝાનોકાસભૂમિઓકાસાનં.

નનુ ચ ઝાનભૂમિઓકાસે અસઙ્કરતો યોજિયમાને ન સબ્બસ્મિં પઠમજ્ઝાનોકાસે કાયસઙ્ખારો વચીસઙ્ખારો ચ અત્થિ, તથા સબ્બસ્મિં કામાવચરોકાસેતિ ચોદનુપ્પત્તિં સન્ધાય તસ્સ પરિહારં વત્તું ''**યદિપી**''તિઆદિમાહ. **તત્થા**તિ પઠમજ્ઝાનોકાસે કામાવચરોકાસે ચ. **તંદ્વયુપ્પત્તી**તિ તસ્સ કાયવચીસઙ્ખારદ્વયસ્સ ઉપ્પત્તિ. ઓકાસદ્વયસ્સ અસઙ્કરતો ગહણે અયઞ્ચ ગુણો લદ્ધો હોતીતિ આહ ''**વિસું...પે॰... ન વત્તબ્બં હોતી**''તિ. તત્થ **અઙ્ગમત્તવસેના**તિ વિતક્કાદિઝાનઙ્ગમત્તવસેન. તત્થ વત્તબ્બં અટ્ઠકથાયં વુત્તમેવ. વિતક્કરહિતોપિ વિચારો વચીસઙ્ખારોયેવાતિ આહ ''**અવિતક્ક...પે॰... ગચ્છતી**''તિ. **મુદ્ધભૂતં દુતિયજ્ઝાન**ન્તિ ચતુક્કનયે દુતિયજ્ઝાનમાહ. તઞ્હિ સકલક્ખોભકરધમ્મવિગમેન વિતક્કેકઙ્ગપ્પહાયિકતો સાતિસયત્તા ''મુદ્ધભૂત''ન્તિ વત્તબ્બતં લભતિ. **અસઞ્ઞસત્તા વિયા**તિ ઇદં વિસદિસુદાહરણં દટ્ઠબ્બં.

૩૭. આવજ્જનતો પુબ્બે પવત્તં સબ્બં ચિત્તં પટિસન્ધિચિત્તેન સમાનગતિકત્તા એકં કત્વા વુત્તં ''**પઠમતો**''તિ. તેનાહ ''**અવિતક્કઅવિચારતો**''તિઆદિ. **ચિત્તસઙ્ખારસ્સ આદિદસ્સનત્થ**ન્તિ સુદ્ધાવાસે ચિત્તસઙ્ખારસ્સ આદિદસ્સનત્થં. તથા ''**વચીસઙ્ખારસ્સ આદિદસ્સનત્થ**''ન્તિ એત્થાપિ.

પવત્તિવારવણ્ણના નિટ્ઠિતા.

સઙ્ખારયમકવણ્ણના નિટ્ઠિતા.

૭. અનુસયયમકં

પરિચ્છેદપરિચ્છિન્નુદ્દેસવારવણ્ણના

૧. ''અવિજ્જાસમુદયા રૂપસમુદયો, તણ્હાસમુદયા રૂપસમુદયો, કમ્મસમુદયા રૂપસમુદયો. લોભો નિદાનં કમ્માનં સમુદયાયા''તિ ચ એવમાદિના કુસલમૂલકુસલાદીનં પચ્ચયભાવો વુત્તોતિ આહ ''**પચ્ચયદીપકેન મૂલયમકેના**''તિ. ''સો 'અનિચ્ચં રૂપં, અનિચ્ચં રૂપ'ન્તિ યથાભૂતં પજાનાતિ. ચક્ખુ અનિચ્ચં, રૂપા અનિચ્ચા''તિ ચ આદિના બહુલખન્ધાદિમુખેન અનિચ્ચાનુપસ્સનાદયો વિહિતાતિ વુત્તં ''**ખન્ધાદીસુ તીરણબાહુલ્લતો**''તિ. કિલેસાનં સમુચ્છિન્દનતો પરં પહાનકિચ્ચં નત્થીતિ આહ ''**અનુસયપહાનન્તા પહાનપરિઞ્ઞા**''તિ. યદિપિ અનુસયેહિ સમ્પયોગતો આરમ્મણતો વા પહાનપરિઞ્ઞા નપ્પવત્તતિ, અનુસયાભાવે પન તદારમ્ભો એવ નત્થીતિ કત્વા વુત્તં ''**અનુસયેહિ પહાનપરિઞ્ઞં વિભાવેતુ**''ન્તિ. **અનુસયભાવેન લબ્ભમાનાન**ન્તિ અનુસયભાવેન વિજ્જમાનાનં, અનુસયસભાવાનન્તિ અત્થો. **તીહાકારેહી**તિ પરિચ્છેદાદીહિ તીહિ પકારેહિ. અનુસયેસુ ગણનસરૂપપ્પવત્તિટ્ઠાનતો

અબોધિતેસુ પુગ્ગલોકાસાદિવસેન પવત્તિયમાના તબ્બિસયા દેસના ન સુવિઞ્ઞેય્યા હોતીતિ દસ્સેન્તો આહ “**તેસુ તથા…પે॰… દુરવબોધત્તા**”તિ.

એત્થ પુરિમેસૂતિ પદુદ્ધારો અનન્તરસ્સ વિધિ પટિસેધો વાતિ કત્વા સાનુસયવારાદિઅપેક્ખો, ન અનુસયવારાદિઅપેક્ખો અનુસયવારે પાળિવવત્થાનસ્સ પગેવ કતત્તાતિ દસ્સેન્તો “**એતેસુ સાનુસયવારાદીસુ પુરિમેસૂતિ અત્થો**”તિ આહ. સાનુસયવારાદીસુ હિ તીસુ પુરિમેસુ ઓકાસવારે યતો તતોતિ દેસના પવત્તા, ન અનુસયવારાદીસુ. **અત્થવિસેસાભાવતો**તિ ‘‘કામધાતુયા ચુતસ્સા’’તિઆદિના (યમ॰ ૨.અનુસયયમક.૩૦૨) પાળિઆગતપદસ્સ, ‘‘કામધાતું વા પન ઉપપજ્જન્તસ્સા’’તિઆદિના યમકભાવેન અટ્ઠકથાઆદિગતપદસ્સ ચ અત્થવિસેસાભાવતો. **કથમયં યમકદેસના સિયા** દુતિયસ્સ પદસ્સ અભાવતોતિ અત્થો. યદિ નાયં યમકદેસના, અથ કસ્મા ઇધાગતાતિ આહ “**પુરિમવારે હી**”તિઆદિ. તત્થ **અનુસયટ્ઠાનપરિચ્છેદદસ્સન**ન્તિ અનુસયટ્ઠાનતાય પરિચ્છેદદસ્સનં. એવમ્પિ કથમિદં અનુસયયમકં યમકદેસનાસબ્ભાવતોતિ આહ “**યમકદેસના…પે॰… નામં દટ્ઠબ્બ**”ન્તિ . **અત્થવસેના**તિ પટિલોમત્થવસેન. પઠમપદેન હિ વુત્તસ્સ વિપરિવત્તનવસેનપિ યમકદેસના હોતિ ‘‘રૂપં રૂપક્ખન્ધો, રૂપક્ખન્ધો રૂપ’’ન્તિઆદીસુ (યમ॰ ૧.ખન્ધયમક.૨), તત્થ પન અત્થવિસેસો અત્થિ, ઇધ નત્થિ, તસ્મા ન તથા દેસના કતાતિ દસ્સેન્તો આહ “**અત્થવિસેસાભાવતો પન ન વુત્તા**”તિ. **લબ્ભમાનતાવસેના**તિ પુચ્છાય લબ્ભમાનતાવસેન.

ઉપ્પત્તિઅરહતં દસ્સેતીતિ ઇમિના નિપ્પરિયાયેન અનુસયા અનાગતાતિ દસ્સિતં હોતિ યતો તે મગ્ગવજ્ઝા, ન ચ અતીતપચ્ચુપ્પન્ના ઉપ્પત્તિરહાતિ વુચ્ચન્તિ ઉપ્પન્નત્તા. યંસભાવા પન ધમ્મા અનાગતા અનુસયાતિ વુચ્ચન્તિ, તંસભાવા એવ તે અતીતપચ્ચુપ્પન્ના વુત્તા. ન હિ ધમ્માનં અદ્ધાભેદેન સભાવભેદો અત્થિ, તસ્મા અનુસયાનં અતીતપચ્ચુપ્પન્નભાવા પરિયાયતો લબ્ભન્તીતિ **અટ્ઠકથાયં** (યમ॰ અટ્ઠ॰ અનુસયયમક ૧) ‘‘અતીતોપિ હોતી’’તિઆદિ વુત્તં. **એવંપકારા**તિ અનુસયપ્પકારા, કારણલાભે સતિ ઉપ્પજ્જનારહાઇચ્ચેવ અત્થો. **સો એવંપકારો** ઉપ્પજ્જનવારે **ઉપ્પજ્જતિ-સદ્દેન ગહિતો** ઉપ્પજ્જનારહતાય અવિચ્છિન્નભાવદીપનત્થન્તિ અધિપ્પાયો. તેનાહ “**ન ખન્ધયમકાદીસુ વિય ઉપ્પજ્જમાનતા**”તિ, પચ્ચુપ્પન્નતાતિ અત્થો. **તેનેવા**તિઆદિના યથાવુત્તમત્થં પાકટતરં કરોતિ. તત્થ **નિન્નાનાકરણો**તિ નિબ્બિસેસો. ઉપ્પજ્જનાનુસયાનં નિન્નાનાકરણત્તા એવ હિ ‘‘એત્થેસા તણ્હા ઉપ્પજ્જમાના ઉપ્પજ્જતિ, એત્થ નિવિસમાના નિવિસતી’’તિ **વિભઙ્ગે** (વિભ॰ ૨૦૩) આગતં. અનુસયનઞ્હિ એત્થ નિવિસનન્તિ અધિપ્પેતં.

ઇદાનિ યેન પરિયાયેન અતીતપચ્ચુપ્પન્નેસુ અનુસયવોહારો, તં દસ્સેતુકામો અનાગતમ્પિ તેહિ સદ્ધિં એકજ્ઝં કત્વા દસ્સેન્તો “**અનુરૂપં કારણં પન…પે॰… વુચ્ચન્તી**”તિ આહ. એતેન ભૂતપુબ્બગતિયા અતીતપચ્ચુપ્પન્નેસુ ઉપ્પત્તિરહતા વેદિતબ્બાતિ દસ્સેતિ. ઉપ્પત્તિઅરહતા નામ કિલેસાનં મગ્ગેન અસમુચ્છિન્નતાય વેદિતબ્બા. સા ચ અતીતપચ્ચુપ્પન્નેસુપિ અત્થેવાતિ પકારન્તરેનપિ તેસં પરિયાયતોવ અનુસયભાવં પકાસેતિ. તેનેવાહ “**મગ્ગસ્સ પના**”તિઆદિ. **તાદિસાન**ન્તિ યે મગ્ગભાવનાય અસતિ ઉપ્પત્તિરહા, તાદિસાનં. **ધમ્મો એવ ચ ઉપ્પજ્જતિ**, ન ધમ્માકારોતિ અધિપ્પાયો. ન હિ ધમ્માકારા અનિચ્ચતાદયો ઉપ્પજ્જન્તીતિ વુચ્ચન્તિ. યદિ પન તે ઉપ્પાદાદિસમઙ્ગિનો સિયું, ધમ્મા એવ સિયું. તેન વુત્તં ‘‘અપ્પહીનાકારો ચ ઉપ્પજ્જતીતિ વત્તું ન યુજ્જતી’’તિ.

વુત્તમ્પિ થામગમનં અગ્ગહેત્વા અપ્પહીનટ્ઠમત્તમેવ ગહેત્વા ચોદકો ચોદેતીતિ દસ્સેન્તો આહ “**સત્તાનુસય… પે॰… આપજ્જતીતિ ચે**”તિ. ન હિ થામગમને ગહિતે ચોદનાય ઓકાસો અત્થિ. તેનાહ “**નાપજ્જતી**”તિઆદિ. વુત્તં

અટ્ઠકથાયં, ન કેવલમટ્ઠકથાયમેવ પાઠગતોવાયમત્થો, તસ્મા એવમેવ ગહેતબ્બોતિ દસ્સેન્તો “**થામગતો…પે॰… યુત્ત**”ન્તિ વત્વા કિં પન તં થામગમનન્તિ પરાસઙ્કં નિવત્તેન્તો “**થામગતન્તિ ચ…પે॰… વુત્તા**”તિ આહ. તત્થ **અઞ્ઞેહિ અસાધારણો**તિ કિલેસવત્થુઆદીનં કિલેસતાદિસભાવો વિય કામરાગાદિતો અઞ્ઞત્થ અલબ્ભમાનો તેસંયેવ આવેણિકો સભાવો, યતો તે ભવબીજં ભવમૂલન્તિ ચ વુચ્ચન્તિ. યસ્મા ચ થામગમનં તેસં અનઞ્ઞસાધારણો સભાવો, તસ્મા અનુસયનન્તિ વુત્તં હોતીતિ દસ્સેન્તો “**થામગતોતિ અનુસયસમઙ્ગીતિ અત્થો**”તિ આહ.

‘‘યસ્સ કામરાગાનુસયો અનુસેતિ, તસ્સ પટિઘાનુસયો અનુસેતીતિ? આમન્તા’’તિઆદિના (યમ॰ ૨.અનુસયયમક.૩) અનુસયવારે વુત્તો એવ અત્થો ‘‘યસ્સ કામરાગાનુસયો ઉપ્પજ્જતિ, તસ્સ પટિઘાનુસયો ઉપ્પજ્જતીતિ? આમન્તા’’તિઆદિના (યમ॰ ૨.અનુસયયમક.૩૦૦) વુત્તોતિ અનુસયનાકારો એવ ઉપ્પજ્જનવારે ઉપ્પજ્જતિ-સદ્દેન ગહિતોતિ ‘‘ઉપ્પજ્જનવારો અનુસયવારેન નિન્નાનાકરણો વિભત્તો’’તિ યં વુત્તં, તત્થ વિચારં આરભતિ “**અનુસયઉપ્પજ્જનવારાનં સમાનગતિકત્તા**”તિઆદિના. “**ઉપ્પજ્જતી**”**તિ વચનં સિયા**તિ ઉપ્પજ્જનવારે ‘‘ઉપ્પજ્જતી’’તિ વચનં અપ્પહીનાકારદીપકં સિયા. તથા ચ સતિ યથા ‘‘ઇમસ્સ ઉપ્પાદા’’તિ એત્થ ઇમસ્સ અનિરોધાતિ અયમત્થોપિ ઞાયતિ, એવં ‘‘ઉપ્પજ્જતી’’તિ વુત્તે અત્થતો ‘‘ન ઉપ્પજ્જતી’’તિ અયમત્થો વુત્તો હોતિ અપ્પહીનાકારસ્સ ઉપ્પત્તિરહભાવસ્સ અનુપ્પજ્જમાનસભાવત્તાતિ ચોદનં દસ્સેન્તો “**ઉપ્પજ્જતીતિ વચનસ્સ અવુત્તતા ન સક્કા વત્તુન્તિ ચે**”તિ આહ. **વચનત્થવિસેસેન તંદ્વયસ્સ વુત્તત્તા**તિ એતેન ધમ્મનાનત્તાભાવેપિ પદત્થનાનત્થેન વારન્તરદેસના હોતિ યથા સહજાતસંસટ્ઠવારેસૂતિ દસ્સેતિ. **અનુરૂપં કારણં લભિત્વા**તિઆદિ તમેવ વચનત્થવિસેસં વિભાવેતું આરદ્ધં. **ઉપ્પત્તિયોગ્ગ**ન્તિ ઉપ્પત્તિયા યોગ્ગં, ઉપ્પજ્જનસભાગતન્તિ અત્થો. યતો અનુસયા ઉપ્પત્તિરહાતિ વુચ્ચન્તિ, એકન્તેન ચેતદેવ સમ્પટિચ્છિતબ્બં ‘‘યસ્સ કામરાગાનુસયો ઉપ્પજ્જતિ, તસ્સ પટિઘાનુસયો ઉપ્પજ્જતીતિ? આમન્તા’’તિઆદિવચનતો (યમ॰ ૨.અનુસયયમક.૩૦૦). ‘‘અનુસેન્તીતિ અનુસયા’’તિ એત્તકે વુત્તે સદા વિજ્જમાના નુ ખો તે અપરિનિપ્ફન્નાનુસયનટ્ઠેન ‘‘અનુસયા’’તિ વુચ્ચન્તીતિ અયમત્થો આપજ્જતીતિ તંનિસેધનત્થં “**અનુરૂપં કારણં લભિત્વા ઉપ્પજ્જન્તી**”તિ વુત્તં. ઉપ્પત્તિઅરહભાવેન થામગતતા અનુસયટ્ઠોતિ યં તેસં ઉપ્પત્તિયોગવચનં વુત્તં, તં સમ્મદેવ વુત્તન્તિ ઇમમત્થમાહ “**અનુસયસદ્દસ્સા**”તિઆદિના. તેન વારદ્વયદેસનુપ્પાદિકા અનુસયસદ્દત્થનિદ્ધારણાતિ દસ્સેતિ. **તમ્પિ સુવુત્તમેવ ઇમિના તન્તિપ્પમાણેના**તિ ઇદમ્પિ ‘‘અભિધમ્મે તાવા’’તિઆદિના આગતં તિવિધમેવ તન્તિં સન્ધાયાહાતિ દસ્સેન્તો આહ “**તન્તિત્તયેનપિ હિ ચિત્તસમ્પયુત્તતા દીપિતા હોતી**”તિ.

પરિચ્છેદપરિચ્છિન્નુદ્દેસવારવણ્ણના નિટ્ઠિતા.

ઉપ્પત્તિટ્ઠાનવારવણ્ણના

૨. **એવં સતી**તિ વેદનાનં વિસેસિતબ્બભાવે કામધાતુયા ચ વિસેસનભાવે સતિ. **કામાધાતુયા અનુસયનટ્ઠાનતા ન વુત્તા હોતિ** અપ્પધાનભાવતો, પધાનાપ્પધાનેસુ પધાને કિચ્ચદસ્સનતો, વિસેસનભાવેન ચરિતબ્બતાય ચાતિ અધિપ્પાયો. હોતુ કો દોસોતિ કદાચિ વદેય્યાતિ આસઙ્કમાનો આહ “**દ્વીસુ પના**”તિઆદિ. **દ્વીસૂ**તિ નિદ્ધારણે ભુમ્મં, તથા “**તીસુ ધાતૂસૂ**”તિ એત્થાપિ. **તસ્મા**તિ યસ્મા ધાતુઆદિભેદેન તિવિધં અનુસયટ્ઠાનં, તત્થ ચ રૂપારૂપધાતૂનં ભવરાગસ્સ અનુસયટ્ઠાનતા વુત્તાતિ કામધાતુયા કામરાગસ્સ અનુસયટ્ઠાનતા એકન્તેન વત્તબ્બા, તસ્મા. **તીસુ ધાતૂસુ તીસુ વેદનાસૂ**તિ ચ નિદ્ધારણે ભુમ્મં, **કામધાતુયા દ્વીસુ વેદનાસૂ**તિ ચ આધારે.

દ્વીસ્વેવાતિ દ્વીસુ સુખોપેક્ખાસુ એવ. **સબ્બાસુ દ્વીસૂ**તિ યાસુ કાસુચિ દ્વીસુ. **તેના**તિ ‘‘કામરાગો દ્વીસુ વેદનાસુ અનુસેતી’’તિ વચનસામત્થિયલદ્ધેન વિસેસનિચ્છયેનેવ. **ભવરાગાનુસયટ્ઠાનં** રૂપારૂપધાતુયો તદનુરૂપા ચ વેદના. ન હિ દ્વીસુ વેદનાસુ કામરાગાનુસયોવ અનુસેતીતિ અવધારણં ઇચ્છિતં, દ્વીસુ એવ પન વેદનાસૂતિ ઇચ્છિતં. તેનેવાહ ‘‘**દ્વીસ્વેવ અનુસેતિ, ન તીસૂ**’’તિ. **અટ્ઠાનઞ્ચ** અનુસયાનં, કિં તં અપરિયાપન્નં સક્કાયે? સબ્બો લોકુત્તરો ધમ્મો. **ચ**-સદ્દેન પટિઘાનુસયટ્ઠાનં સઙ્ગણ્હાતિ. તેન વુત્તં ‘‘**યથા ચા**’’તિઆદિ. **અઞ્ઞા**તિ કામરાગાનુસયટ્ઠાનભૂતા દ્વે વેદના.

અઞ્ઞેસુ દ્વીહિ વેદનાહિ વિપ્પયુત્તેસુ. **પિયરૂપસાતરૂપેસૂ**તિ પિયાયિતબ્બમધુરસભાવેસુ. વિસેસનઞ્ચેતં રૂપાદીનં સબ્બદ્વારસબ્બપુરિસેસુ ઇટ્ઠભાવસ્સ અનિયતતાય કતં. **સાતસન્તસુખગિદ્ધિયા**તિ સાતસુખે સન્તસુખે ચ ગિજ્ઝનાકારેન અભિકઙ્ખનાકારેન. તત્થ સાતસુખં કાયિકં, સન્તસુખં ચેતસિકં. સાતસુખં વા કાયિકસુખં, સન્તસુખં ઉપેક્ખાસુખં. તથા ચાહુ ‘‘ઉપેક્ખા પન સન્તત્તા, સુખમિચ્ચેવ ભાસિતા’’તિ (વિસુદ્ધિ॰ ૨.૬૪૪; મહાનિ॰ અટ્ઠ॰ ૨૭). પરિત્તં વા ઓળારિકં સુખં સાતસુખં, અનોળારિકં સન્તસુખં. પરિત્તગ્ગહણઞ્ચેત્થ કામરાગાનુસયસ્સ અધિપ્પેતત્તા. **અઞ્ઞત્થા**તિ વેદનાહિ અઞ્ઞત્થ. **સો**તિ કામરાગાનુસયો. **વેદનાસુ અનુગતો હુત્વા સેતી**તિ વેદનાપેક્ખો એવ હુત્વા પવત્તતિ યથા પુત્તાપેક્ખાય ધાતિયા અનુગ્ગણ્હનપ્પવત્તિ, સયનસઙ્ખાતા પવત્તિ ચ કામરાગસ્સ નિકામનમેવ. તેનાહ ‘‘**સુખમિચ્ચેવ અભિલપતી**’’તિ. યથા તસ્સ, એવં પટિઘાનુસયાદીનમ્પિ વુત્તનિયામેન યથાસકં કિચ્ચકરણમેવ દુક્ખવેદનાદીસુ અનુસયનં દટ્ઠબ્બં. તેન વુત્તં ‘‘**એવં પટિઘાનુસયો ચા**’’તિઆદિ. **તીસુ વેદનાસુ અનુસયનવચનેના**તિ તીસુ વેદનાસુ યથારહં અનુસયનવચનેન. **ઇટ્ઠાદિભાવેન ગહિતેસૂ**તિ ઇટ્ઠાદીસુ આરમ્મણપકતિયા વસેન ઇટ્ઠાદિભાવેન ગહિતેસુ વિપરીતસઞ્ઞાય વસેન અનિટ્ઠાદીસુ ઇટ્ઠાદિભાવેન ગહિતેસૂતિ યોજના. ન હિ ઇટ્ઠાદિભાવેન ગહણં વિપરીતસઞ્ઞા.

તત્થાતિ ઇટ્ઠારમ્મણાદીસુ. **એત્થા**તિ અનુસયને. **કામસ્સાદાદિવત્થુભૂતાનં કામભવાદીનન્તિ** કામસ્સાદભવસ્સાદવત્થુભૂતાનં કામરૂપારૂપભવાનં ગહણં વેદિતબ્બન્તિ યોજના. **તત્થા**તિ વેદનાત્તયધાતુત્તયેસુ. નિદ્ધારણે ચેતં ભુમ્મં. **દુક્ખપટિઘાતો** દુક્ખે અનભિરતિ. **યત્થ તત્થા**તિ દુક્ખવેદનાય તંસમ્પયુત્તેસુ અનિટ્ઠરૂપાદીસુ વાતિ યત્થ તત્થ. મહગ્ગતા ઉપાદિન્નક્ખન્ધા **રૂપારૂપભવા**, અનુપાદિન્નક્ખન્ધા **રૂપારૂપાવચરધમ્મા**. **તત્થા**તિ યથાવુત્તેસુ મહગ્ગતધમ્મેસુ ભવરાગોઇચ્ચેવ વેદિતબ્બો. તેન વુત્તં ‘‘**રૂપધાતુયા અરૂપધાતુયા એત્થ કામરાગાનુસયો નાનુસેતી**’’તિ. **દિટ્ઠાનુસયાદીનન્તિ આદિ**-સદ્દેન વિચિકિચ્છાનુસયઅવિજ્જાનુસયાદીનં સઙ્ગહો દટ્ઠબ્બો.

ધાતુત્તયવેદનાત્તયવિનિમુત્તં દિટ્ઠાનુસયાદીનં અનુસયનટ્ઠાનં ન વુત્તન્તિ સુવુત્તમેતં દિટ્ઠાનુસયાદીનં ઉપ્પત્તિટ્ઠાનપુચ્છાયં ‘‘સબ્બસક્કાયપરિયાપન્નેસુ ધમ્મેસુ’’ઇચ્ચેવ વિસ્સજ્જિતત્તા. કામરાગો પન યત્થ નાનુસેતિ, તં દુક્ખવેદનારૂપારૂપધાતુવિનિમુત્તં દિટ્ઠાનુસયાદીનં અનુસયનટ્ઠાનં અત્થીતિ દસ્સેતું ‘‘**નનુ ચા**’’તિઆદિ આરદ્ધં. તત્થ **તદનુસયનટ્ઠાનતો**તિ તસ્સ કામરાગાનુસયસ્સ અનુસયનટ્ઠાનતો. **અઞ્ઞા** નેક્ખમ્મસ્સિતસોમનસ્સુપેક્ખાસઙ્ખાતા. અયમેત્થ સઙ્ખેપત્થો – નેક્ખમ્મસ્સિતદોમનસ્સે વિય પટિઘાનુસયો નેક્ખમ્મસ્સિતસોમનસ્સુપેક્ખાસુ કામરાગાનુસયો નાનુસેતીતિ ‘‘યત્થ કામરાગાનુસયો નાનુસેતિ, તત્થ દિટ્ઠાનુસયો નાનુસેતી’’તિ સક્કા વત્તુન્તિ તસ્મા તં ઉદ્ધરિત્વા ન વુત્તન્તિ. **હોન્તૂ**તિ તાસં વેદનાનં અત્થિતં પટિજાનિત્વા ઉદ્ધરિત્વા અવચનસ્સ કારણં દસ્સેન્તો આહ ‘‘**ન પન...પે॰... તં ન વુત્ત**’’ન્તિ. **તદનુસયનટ્ઠાનન્તિ** તેસં દિટ્ઠાનુસયાદીનં અનુસયનટ્ઠાનં. **તસ્મા**તિ યસ્મા સતિપિ કામરાગાનુસયનટ્ઠાનતો અઞ્ઞસ્મિં દિટ્ઠાનુસયાદીનં અનુસયનટ્ઠાને તં પન

ધાતુત્તયવેદનાત્તયવિનિમુત્તં નત્થિ વેદનાદ્વયભાવતો, તસ્મા. **તં** વેદનાદ્વયં **ન વુત્તં** વિસું ન ઉદ્ધટન્તિ અત્થો. **તસ્મા**તિ યસ્મા ''યત્થ કામરાગાદયો નાનુસેન્તિ, તત્થ દિટ્ઠિવિચિકિચ્છા નાનુસેન્તી''તિ અયમત્થો ''આમન્તા''તિ ઇમિના પટિવચનવિસ્સજ્જનેન અવિભાગતો વુત્તોતિ ''યત્થ કામરાગાદયો અનુસેન્તિ, તત્થ દિટ્ઠિવિચિકિચ્છા અનુસેન્તી''તિ અયમ્પિ અત્થો અવિભાગતોવ લબ્ભતિ, તસ્મા. અવિભાગતો ચ દુક્ખં પટિઘસ્સ અનુસયનટ્ઠાનન્તિ દીપિતં હોતિ. તેનાહ "**અવિસેસેન...પે॰... વેદિતબ્બ**"ન્તિ. તત્થ **અવિસેસેના**તિ ગેહસ્સિતં નેક્ખમ્મસ્સિતન્તિ વિસેસં અકત્વા. **સમુદાયવસેન ગહેત્વા**તિ યથાવુત્તઅવયવાનં સમૂહવસેન દુક્ખન્ત્વેવ ગહેત્વા. ''અવિસેસેન સમુદાયવસેન ગહેત્વા''તિ ઇમમત્થં **તથા**-સદ્દેન અનુકડ્ઢતિ ''દ્વીસુ વેદનાસૂ''તિ એત્થાપિ ગેહસ્સિતાદિવિભાગસ્સ અનિચ્છિતત્તા.

યદિ એવં ''પટિઘં તેન પજહતિ, ન તત્થ પટિઘાનુસયો અનુસેતી''તિ ઇદં સુત્તપદં કથન્તિ ચોદનં સન્ધાય "**અપિચા**"તિઆદિ વુત્તં. **તત્થા**તિ તસ્મિં દોમનસ્સે, તંસમ્પયુત્તે વા પટિઘે. **નેક્ખમ્મસ્સિતં દોમનસ્સ**ન્તિઆદિના નેય્યત્થમિદં સુત્તં, ન નીતત્થન્તિ દસ્સેતિ. યથા પન સુત્તં ઉદાહટં, તથા ઇધ કસ્મા ન વુત્તન્તિ આહ "**પટિઘુપ્પત્તિરહટ્ઠાનતાયા**"તિઆદિ. એવમ્પિ સુત્તાભિધમ્મપાઠાનં કથમવિરોધોતિ આહ **નિપ્પરિયાયદેસના હેસા, સા પન પરિયાયદેસના**તિ. **એવઞ્ચ કત્વા**તિ પરિયાયદેસનત્તા એવ. **રાગાનુસયો**તિ કામરાગાનુસયો અધિપ્પેતો. યતો ''અનાગામિમગ્ગેન સમુગ્ઘાતનં સન્ધાયા''તિ વુત્તં, તસ્મા તસ્સ ન મહગ્ગતધમ્મા અનુસયનટ્ઠાનન્તિ તં પઠમજ્ઝાનઞ્ચ અનામસિત્વા "**ન હિ લોકિયા...પે॰... નાનુસેતીતિ સક્કા વત્તુ**"ન્તિ વુત્તં. **અવત્થુભાવતો**તિ સભાવેનેવ અનુપ્પત્તિટ્ઠાનત્તા. **ઇધા**તિ ઇમસ્મિં અનુસયયમકે. **વુત્તનયેના**તિ ''નેક્ખમ્મસ્સિતં દોમનસ્સં ઉપ્પાદેત્વા''તિઆદિના વુત્તેન નયેન . **તંપટિપક્ખભાવતો**તિ તેસં પટિઘાદીનં પટિપક્ખસ્સ મગ્ગસ્સ સબ્ભાવતો. ન કેવલં મગ્ગસબ્ભાવતો, અથ ખો બલવવિપસ્સનાસબ્ભાવતોપીતિ દસ્સેન્તો આહ "**તંસમુગ્ઘા...પે॰... ભાવતો ચા**"તિ.

ઇદાનિ યદેતં તત્થ તત્થ ''અનુસયનટ્ઠાન''ન્તિ વુત્તં, તં ગહેતબ્બધમ્મવસેન વા સિયા ગહણવિસેસેન વાતિ દ્વે વિકપ્પા, તેસુ પઠમં સન્ધાયાહ "**આરમ્મણે અનુસયનટ્ઠાને સતી**"તિ. રૂપાદિઆરમ્મણે અનુસયાનં અનુસયનટ્ઠાનન્તિ ગય્હમાને યમત્થં સન્ધાય ''ન સક્કા વત્તુ''ન્તિ વુત્તં, તં દસ્સેતું "**દુક્ખાય હી**"તિઆદિમાહ. **યદિ સિયા**તિ યદિ કામરાગાનુસયો સિયા. **એતસ્સપી**તિ દિટ્ઠાનુસયસમ્પયુત્તલોભસ્સપિ ''સબ્બસક્કાયપરિયાપન્નેસુ ધમ્મેસૂ''તિ કામરાગસ્સ ઠાનં વત્તબ્બં સિયા, ન ચ વુત્તં. **અથ પના**તિઆદિ દુતિયવિકપ્પં સન્ધાય વુત્તં. **અજ્ઝાસયવસેન તંનિન્નતાયા**તિ અસતિપિ આરમ્મણકરણે યત્થ કામરાગાદયો અજ્ઝાસયતો નિન્ના, તં તેસં અનુસયનટ્ઠાનં. તેન વુત્તં ''અનુગતો હુત્વા સેતી''તિ. અથ પન વુત્તન્તિ સમ્બન્ધો. **યથા**તિઆદિ યથાવુત્તસ્સ અત્થસ્સ ઉદાહરણવસેન નિરૂપનં. **દુક્ખે પટિહઞ્ઞનવસેનેવ પવત્તતિ**, નારમ્મણકરણવસેનાતિ અધિપ્પાયો. **દુક્ખમેવ તસ્સ અનુસયનટ્ઠાનં વુત્ત**ન્તિ અજ્ઝાસયસ્સ તત્થ નિન્નત્તા દુક્ખમેવ તસ્સ પટિઘસ્સ અનુસયનટ્ઠાનં વુત્તં, **નાલમ્બિતં** રૂપાદિ સુખવેદના ચાતિ અધિપ્પાયો. **એવન્તિ** યથા અઞ્ઞારમ્મણસ્સપિ પટિઘસ્સ અજ્ઝાસયતો દુક્ખનિન્નતાય દુક્ખમેવ અનુસયનટ્ઠાનં વુત્તં, એવં. **દુક્ખાદીસુ...પે॰... વુત્તન્તિ** ''દુક્ખેન સુખં અધિગન્તબ્બં. નત્થિ દિન્ન''ન્તિ ચ આદિના કાયકિલમનદુક્ખે દાનાનુભાવાદિકે ચ મિચ્છાભિનિવેસનવસેન ઉપ્પજ્જમાનેન દિટ્ઠાનુસયેન સમ્પયુત્તો અઞ્ઞારમ્મણોપિ લોભો ''એવં સુખં ભવિસ્સતી''તિ અજ્ઝાસયતો સુખાભિસઙ્ગવસેનેવ પવત્તતીતિ સુખુપેક્ખાભેદં સાતસન્તસુખદ્વયમેવ અસ્સ લોભસ્સ અનુસયનટ્ઠાનં વુત્તં પાળિયં, ન યથાવુત્તં દુક્ખાદિ, તસ્મા **ભવરાગ...પે॰... ન વિરુજ્ઝતિ**. **એકસ્મિંયેવ ચા**તિઆદિ દુતિયવિકપ્પંયેવ ઉપબ્રૂહનત્થં વુત્તં. તત્થ રાગસ્સ

સુખજ્ઝાસયતા તંસમઙ્ગિનો પુગ્ગલસ્સ વસેન વેદિતબ્બા, તન્નિન્નભાવેન વા ચક્ખુસ્સ વિસમજ્ઝાસયતા વિય. એસ નયો સેસેસુપિ. **તેસં** રાગપટિઘાનં **નાનાનુસયટ્ઠાનતા હોતિ** એકસ્મિમ્પિ આરમ્મણેતિ અત્થો.

એવઞ્ચ કત્વાતિ અસતિપિ ગહેતબ્બભેદે ગહણવિસેસેન અનુસયનટ્ઠાનસ્સ ભિન્નત્તા એવ. "**યત્થ...પે॰... નો**"**તિ વુત્તં**, અઞ્ઞથા વિરુજ્ઝેય્ય. ગહેતબ્બભેદેન હિ રાગપટિઘાનં અનુસયનટ્ઠાનભેદે ગય્હમાને વિપાકમત્તે ઠાતબ્બં સિયા, ન ચ તં યુત્તં, નપિ સબ્બેસં પુરિસદ્ધારાનં ઇટ્ઠાનિટ્ઠં નિયતન્તિ. યદિપિ યથાવુત્તલોભસ્સ વુત્તનયેન કામરાગાનુસયતા સમ્ભવતિ, યથા પન સુખુપેક્ખાસુ ઇટ્ઠારમ્મણે ચ ઉપ્પજ્જન્તેન દોમનસ્સેન સહ પવત્તો દોસો દુબ્બલભાવેન પટિઘાનુસયો ન હોતિ, એવં યથાવુત્તલોભોપિ કામરાગાનુસયો ન હોતીતિ ઇમમત્થં દસ્સેતું "**અટ્ઠકથાયં પના**"તિઆદિ વુત્તં. **ન પટિઘાનુસયો**તિ એત્થ **ન**-કારો પટિસેધનત્થો, ન અઞ્ઞત્થો, ઇતરત્થ પન સમ્ભવો એવ નત્થીતિ દસ્સેન્તો "**યં પનેત**"ન્તિઆદિમાહ. તત્થ "**ન હિ દોમનસ્સસ્સ પટિઘાનુસયભાવાસઙ્કા અત્થી**"તિ ઇમિના **ન**-કારસ્સ અઞ્ઞત્થતાભાવદસ્સનમુખેન અભાવત્થતં સમત્થેતિ.

દેસના સંકિણ્ણા વિય ભવેય્યાતિ એત્થ દેસનાસઙ્કરં દસ્સેતું "**ભવરાગસ્સપિ...પે॰... ભવેય્યા**"તિ વુત્તં. તસ્સત્થો – યથા કામરાગસ્સ કામધાતુયા દ્વીસુ વેદનાસુ આરમ્મણકરણવસેન ઉપ્પત્તિ વુત્તા ''કામરાગો કામધાતુયા દ્વીસુ વેદનાસુ અનુસેતી''તિ, એવં યદિ ''ભવરાગો કામધાતુયા દ્વીસુ વેદનાસુ અનુસેતી''તિ વુચ્ચેય્ય, ભવરાગસ્સપિ... પે॰... ભવેય્ય. તતો ચ કામરાગેન સદ્ધિં ભવરાગસ્સ દેસના સંકિણ્ણા ભવેય્ય, કામરાગતો ચ ભવરાગસ્સ વિસેસો દસ્સેતબ્બો. સો ચ સહજાતાનુસયવસેન ન સક્કા દસ્સેતુન્તિ આરમ્મણકરણવસેન દસ્સેતબ્બો. તેન વુત્તં "**તસ્મા આરમ્મણ...પે॰... અધિપ્પાયો**"તિ. તત્થ **આરમ્મણવિસેસેના**તિ રૂપારૂપધાતુસઞ્ઞાતઆરમ્મણવિસેસેન. **વિસેસદસ્સનત્થ**ન્તિ કામરાગતો ભવરાગસ્સ વિસેસદસ્સનત્થં. **એવં દેસના કતા**તિ ''રૂપધાતુયા અરૂપધાતુયા એત્થ ભવરાગાનુસયો અનુસેતી''તિ એવં વિસયે ભુમ્મં કત્વા દેસના કતા. તેનાહ "**સહજાતવેદનાવિસેસાભાવતો**"તિ.

ઉપ્પત્તિટ્ઠાનવારવણ્ણના નિટ્ઠિતા.

મહાવારો

૧. અનુસયવારવણ્ણના

૩. **પવત્તાવિરામવસેના**તિ અનુસયપ્પવત્તિયા અવિરામવસેન, અવિચ્છેદવસેનાતિ અત્થો. કથં પન કુસલાબ્યાકતચિત્તક્ખણે અનુસયાનં પવત્તીતિ આહ "**મગ્ગેનેવ...પે॰... પુબ્બે**"તિ.

૨૦. ચિત્તચેતસિકાનઞ્ચ ઠાનં નામ ચિત્તુપ્પાદોતિ આહ "**એકસ્મિં ચિત્તુપ્પાદે**"તિ. **તેસં તેસં પુગ્ગલાન**ન્તિ પુથુજ્જનાદીનં પુગ્ગલાનં. **પકતિયા** સભાવેન. સભાવસિદ્ધા હિ દુક્ખાય વેદનાય કામરાગસ્સ અનનુસયનટ્ઠાનતા. એવં સેસેસુપિ યથારહં વત્તબ્બં. વક્ખતિ હિ ''પકતિયા દુક્ખાદીનં કામરાગાદીનં અનનુસયનટ્ઠાનતં સન્ધાય વુત્ત''ન્તિ. **પહાનેના**તિ તસ્સ તસ્સ અનુસયસ્સ સમુચ્છિન્દનેન. **તિણ્ણં પુગ્ગલાન**ન્તિ પુથુજ્જનસોતાપન્નસકદાગામીનં. **દ્વિન્નં પુગ્ગલાન**ન્તિ અનાગામિઅરહન્તાનં. **એત્થા**તિ એતસ્મિં પુગ્ગલોકાસવારે. **પુરિમનયે**તિ ''તિણ્ણં પુગ્ગલાન''ન્તિઆદિકે પુરિમસ્મિં વિસ્સજ્જનનયે. **ઓકાસ**ન્તિ ઉપ્પત્તિટ્ઠાનં, ઇધ પન

દુક્ખવેદના વેદિતબ્બા. **પચ્છિમનયે**તિ ‘‘દ્વિન્નં પુગ્ગલાન’’ન્તિઆદિકે વિસ્સજ્જનનયે. **અનોકાસતા** અનનુસયનટ્ઠાનતા.

અનુસયવારવણ્ણના નિટ્ઠિતા.

૨. સાનુસયવારવણ્ણના

૬૬-૧૩૧. ‘‘**સાનુસયો, પજહતિ, પરિજાનાતી**’’**તિ પુગ્ગલો વુત્તો**તિ ‘‘કામરાગેન સાનુસયો, કામરાગં પજહતિ, કામરાગં પરિજાનાતી’’તિઆદીસુ અનુસયસમઙ્ગિભાવેન પહાનપરિઞ્ઞાકિરિયાય કત્તુભાવેન ચ પુગ્ગલો વુત્તો, ન ધમ્મો. **ભવવિસેસેન વા**તિ કેવલેન ભવવિસેસેન વા. **ઇતરેસૂ**તિ પટિઘાનુસયાદીસુ. **ભવાનુસયવિસેસેન વા**તિ કામભવાદિભવવિસિટ્ઠાનુસયવિસેસેન વા. **સાનુસયતાનિરનુસયતાદિકા**તિ એત્થ **આદિ**-સદ્દેન પહાનાપહાનપરિઞ્ઞાપરિઞ્ઞા સઙ્ગય્હન્તિ. નનુ ચ ભવવિસેસે કેસઞ્ચિ અનુસયાનં અપ્પહાનન્તિ? ન તં અનુસયકતં, અથ ખો પચ્ચયવેકલ્લતો અનોકાસતાય ચાતિ નાયં વિરોધો. **દ્વીસુ વેદનાસૂ**તિ સુખઉપેક્ખાસુ વેદનાસુ દુક્ખાય વેદનાય કામરાગાનુસયેન નિરનુસયોતિ યોજેતબ્બં. **ઇદમ્પિ નત્થિ** પુગ્ગલવસેન વુચ્ચમાનત્તા. તેનાહ ‘‘**ન હિ પુગ્ગલસ્સ...પે॰... અનુસયાન**’’ન્તિ. યદિપિ પુગ્ગલસ્સ અનુસયનોકાસો અનોકાસો, તસ્સ પન સાનુસયતાદિહેતુ હોતીતિ દસ્સેન્તો ‘‘**અનુસયસ્સ પના**’’તિઆદિમાહ. **નિરનુસયતાદીન**ન્તિ **આદિ**-સદ્દેન અપ્પહાનાપરિઞ્ઞા સઙ્ગણ્હાતિ. **પરિજાનનં** સમતિક્કમનન્તિ પરિઞ્ઞાવારેપિ ‘‘અપાદાને નિસ્સક્કવચન’’ન્તિ વુત્તં.

અનુસયનટ્ઠાનતોતિ અનુસયનટ્ઠાનહેતુ. ‘‘**અનનુસયનટ્ઠાનતો**’’તિ એત્થાપિ એસેવ નયો. **નિમિત્તાપાદાનભાવદસ્સનત્થ**ન્તિ સાનુસયવારે નિમિત્તભાવદસ્સનત્થં, પજહનપરિઞ્ઞાવારેસુ અપાદાનભાવદસ્સનત્થઞ્ચાતિ યોજેતબ્બં. **પજહતી**તિ એત્થ ‘‘રૂપધાતુયા અરૂપધાતુયા તતો માનાનુસયં પજહતી’’તિ પાળિપદં આહરિત્વા યોજેતબ્બં, **ન પજહતી**તિ એત્થ પન ‘‘દુક્ખાય વેદનાય તતો કામરાગાનુસયં નપ્પજહતી’’તિ. **એવમાદીસૂ**તિ **આદિ**-સદ્દેન પરિઞ્ઞાવારમ્પિ સઙ્ગણ્હાતિ. **ભુમ્મનિદ્દેસેનેવ** હેતુઅત્થેનેવ નિદ્દિટ્ઠાતિ અત્થો.

ચતુત્થપઞ્હવિસ્સજ્જનેનાતિ ‘‘યતો વા પન માનાનુસયેન સાનુસયો, તતો કામરાગાનુસયેન સાનુસયો’’તિ એતસ્સ પઞ્હસ્સ વિસ્સજ્જનેન. તત્થ હિ ‘‘રૂપધાતુયા અરૂપધાતુયા’’તિઆદિના સરૂપતો અનુસયનટ્ઠાનાનિ દસ્સિતાનિ. **તદત્થે**તિ તં અનુસયનટ્ઠાનદસ્સનં અત્થો એતસ્સાતિ તદત્થો, તસ્મિં તદત્થે. ‘‘અનુસયસ્સ ઉપ્પત્તિટ્ઠાનદસ્સનત્થં અયં વારો આરદ્ધો’’તિઆદિના ‘‘યતો’’તિ એતેન **અનુસયનટ્ઠાનં વુત્તન્તિ ઇમમત્થં વિભાવેત્વા. પમાદલિખિતં વિય દિસ્સતિ** ઉપ્પન્ન-સદ્દેન વત્તમાનુપ્પન્ને વુચ્ચમાને. યથા પન ઉપ્પજ્જનવારે ઉપ્પજ્જતિ-સદ્દેન ઉપ્પત્તિયોગદીપકત્તા ઉપ્પત્તિરહા વુચ્ચન્તિ, એવમિધાપિ ઉપ્પત્તિઅરહે વુચ્ચમાને ન કોચિ વિરોધો. યં પન વક્ખતિ ‘‘ન હિ અપરિયાપન્નાનં અનુસયુપ્પત્તિરહટ્ઠાનતા’’તિ, સોપિ ન દોસો. યત્થ યત્થ હિ અનુસયા ઉપ્પત્તિરહા, તદેવ એકજ્ઝં ગહેત્વા ‘‘સબ્બત્થા’’તિ વુત્તન્તિ. **તથેવ દિસ્સતી**તિ તં પમાદલિખિતં વિય દિસ્સતીતિ અત્થો.

યતો ઉપ્પન્નેન ભવિતબ્બન્તિ યતો અનુસયનટ્ઠાનતો કામગારાનુસયેન ઉપ્પન્નેન ભવિતબ્બં, તેન કામરાગાનુસયેન ઉપ્પત્તિરહટ્ઠાને નિસ્સક્કવચનં કતં ‘‘યતો’’તિ. **તથા**તિ એત્થ **તથા**-સદ્દો યથા ‘‘યતો ઉપ્પન્નેના’’તિ એત્થ ઉપ્પત્તિરહટ્ઠાનતો અનુસયસ્સ ઉપ્પત્તિરહતા વુત્તા, તથા ‘‘ઉપ્પજ્જનકેના’’તિ એત્થાપિ સા

એવ વુચ્ચતીતિ દીપેતીતિ આહ ‘‘**સબ્બધમ્મેસુ…પે॰… આપન્નેના**’’તિ. તત્થ ‘‘ઉપ્પજ્જનકો’’તિ વુત્તે અનુપ્પજ્જનકો ન હોતીતિ અયમત્થો વિઞ્ઞાયતિ, તથા ચ સતિ તેન અનુપ્પત્તિ નિચ્છિતાતિ ઉપ્પન્નસભાવતા ચ પકાસિતા હોતીતિ. તેનાહ ‘‘**સબ્બધમ્મેસુ…પે॰… અપનેતી**’’તિ. ‘‘યો યતો કામરાગાનુસયેન નિરનુસયો, સો તતો માનાનુસયેન નિરનુસયો’’તિ પુચ્છાય ‘‘યતો તતો’’તિ આગતત્તા વિસ્સજ્જને ‘‘સબ્બત્થા’’તિ પદસ્સ નિસ્સક્કવસેનેવ સક્કા યોજેતુન્તિ દસ્સેન્તો ‘‘**સબ્બત્થાતિ…પે॰… ન ન સમ્ભવતી**’’તિ આહ. **ભુમ્મતો અઞ્ઞત્થાપિ સદ્દવિદૂ ઇચ્છન્તિ**, યતો સબ્બેસં પાદકં ‘‘સબ્બત્થપાદક’’ન્તિ વુચ્ચતિ, ઇધ પન નિસ્સક્કવસેન વેદિતબ્બં.

સાનુસયવારવણ્ણના નિટ્ઠિતા.

૩. પજહનવારવણ્ણના

૧૩૨-૧૯૭. અપ્પજહનસબ્ભાવાતિ અપ્પહાનસ્સ, અપ્પહીયમાનસ્સ વા સબ્ભાવા. **તસ્મા**તિ યસ્મા યો કામરાગાનુસયં પજહતિ, ન સો માનાનુસયં નિરવસેસતો પજહતિ, યો ચ માનાનુસયં નિરવસેસતો પજહતિ, ન સો કામરાગાનુસયં પજહતિ પગેવ પહીનત્તા, તસ્મા ‘‘યો વા પન માનાનુસયં પજહતિ, સો કામરાગાનુસયં પજહતીતિ? નો’’તિ વુત્તન્તિ વેદિતબ્બં. યદિ એવં પઠમપુચ્છાયં કથન્તિ આહ ‘‘**યસ્મા પન…પે॰… વુત્ત**’’ન્તિ. તત્થ **પહાનકરણમત્તમેવા**તિ પહાનકિરિયાસમ્ભવમત્તમેવ, ન નિરવસેસપ્પહાનન્તિ અધિપ્પાયો. **તે ઠપેત્વા**તિ દિટ્ઠિવિચિકિચ્છાનુસયાદીનં નિરવસેસપજહનકે અટ્ઠમકાદિકે ઠપેત્વા. **અવસેસા**તિ તસ્સ તસ્સ અનુસયસ્સ નિરવસેસપ્પજહનકેહિ અવસિટ્ઠા. તેસુ યેસં એકચ્ચે અનુસયા પહીના, તેપિ **અપ્પજહનસબ્ભાવેનેવ નપ્પજહન્તીતિ વુત્તા. ન ચ યથાવિજ્જમાનેના**તિ મગ્ગકિચ્ચભાવેન વિજ્જમાનપ્પકારેન પહાનેન વજ્જિતા રહિતા એવ વુત્તાતિ યોજના.

કેસઞ્ચીતિ સોતાપન્નસકદાગામિમગ્ગસમઙ્ગિસકદાગામીનં. પુન **કેસઞ્ચી**તિ અનાગામિઅગ્ગમગ્ગસમઙ્ગિઅરહન્તાનં. **ઉભય**ન્તિ કામરાગવિચિકિચ્છાનુસયદ્વયં. **સેસાન**ન્તિ ‘‘સેસા’’તિ વુત્તાનં યથાવુત્તપુગ્ગલાનં. **તેસ**ન્તિ વુત્તપ્પકારાનં દ્વિન્નં અનુસયાનં. **ઉભયાપ્પજહનસ્સા**તિ કામરાગવિચિકિચ્છાનુસયાપ્પજહનસ્સ. **કારણં ન હોતી**તિ યેસં વિચિકિચ્છાનુસયો પહીનો, તેસં તસ્સ પહીનતા, યેસં યથાવુત્તં ઉભયપ્પહીનં, તેસં તદપ્પજહનસ્સ કારણં ન હોતીતિ અત્થો. તેનાહ ‘‘**તેસં પહીનત્તા ‘નપ્પજહન્તી’તિ ન સક્કા વત્તુ**’’ન્તિ. અથ પન ન તત્થ કારણં વુત્તં, યેન કારણવચનેન યથાવુત્તદોસાપત્તિ સિયા, કેવલં પન સન્નિટ્ઠાનેન તેસં પુગ્ગલાનં ગહિતતાદસ્સનત્થં વુત્તં ‘‘**કામરાગાનુસયઞ્ચ નપ્પજહન્તી**’’તિ, એવમ્પિ પુચ્છિતસ્સ સંસયત્થસ્સ કારણં વત્તબ્બં. તથા ચ સતિ ‘‘સેસપુગ્ગલા તસ્સ અનુસયસ્સ પહીનત્તા નપ્પજહન્તી’’તિ કારણં વત્તબ્બમેવાતિ ચોદનં સન્ધાયાહ ‘‘**ન વત્તબ્બ**’’ન્તિઆદિ. તત્થ **ન વત્તબ્બ**ન્તિ વુત્તનયેન કારણં ન વત્તબ્બં કારણભાવસ્સેવ અભાવતો. ‘‘ઉભયાપ્પજહનસ્સ કારણં ન હોતી’’તિ વુત્તં, યથા પન વત્તબ્બં, તં દસ્સેતું ‘‘**યો કામરાગાનુસયં…પે॰… વત્તબ્બત્તા**’’તિ આહ. તેન પહીનાપ્પહીનવસેન કારણં ન વત્તબ્બં, પહીનાનંયેવ પન વસેન વત્તબ્બન્તિ દસ્સેતિ. **સંસયત્થસઙ્ગહિતે**તિ સંસયત્થેન પદેન સઙ્ગહિતે. સન્નિટ્ઠાનપદસઙ્ગહિતં પન પહીયમાનત્તા ‘‘નપ્પજહતી’’તિ ન સક્કા વત્તુન્તિ.

પજહનવારવણ્ણના નિટ્ઠિતા.

૫. પહીનવારવણ્ણના

૨૬૪-૨૭૪. ફલટ્ઠવસેનેવ દેસના આરદ્ધા, ન મગ્ગટ્ઠવસેન, કુતો પુથુજ્જનવસેન. કસ્મા? ફલક્ખણે હિ અનુસયા પહીનાતિ વુચ્ચન્તિ, મગ્ગક્ખણે પન પહીયન્તીતિ. તેનેવાહ "**મગ્ગસમઙ્ગીનં અગ્ગહિતત્તં દીપેતી**"તિ. **પટિલોમે હિ પુથુજ્જનવસેનપિ દેસના ગહિતા** ''યસ્સ દિટ્ઠાનુસયો અપ્પહીનો, તસ્સ વિચિકિચ્છાનુસયો અપ્પહીનોતિ? આમન્તા''તિઆદિના. **અનુસયચ્ચન્તપટિપક્ખેકચિત્તક્ખણિકાનન્તિ** અનુસયાનં અચ્ચન્તં પટિપક્ખભૂતએકચિત્તક્ખણિકાનં. **મગ્ગસમઙ્ગીનન્તિ** મગ્ગટ્ઠાનં. એત્થ ચ અનુસયાનં અચ્ચન્તપટિપક્ખતાગ્ગહણેન ઉપ્પત્તિરહત્તં પટિક્ખિપતિ. ન હિ તે અચ્ચન્તપટિપક્ખસમુપ્પત્તિતો પરતો ઉપ્પત્તિરહા હોન્તિ. મગ્ગસમઙ્ગિતાગ્ગહણેન અનુપ્પત્તિરહતાપાદિતત્તં પટિક્ખિપતિ. ન હિ મગ્ગક્ખણે તે અનુપ્પત્તિરહત્તં આપાદિતા નામ હોન્તિ, અથ ખો આપાદીયન્તીતિ. એકચિત્તક્ખણિકતાગ્ગહણેન સન્તાનબ્યાપારં. તેનાહ "**ન કોચી**"તિઆદિ. તત્થ **તે**તિ મગ્ગસમઙ્ગિનો. ન કેવલં પહીનવારેયેવ, અથ ખો અઞ્ઞેસુપીતિ દસ્સેન્તો "**અનુસય...પે॰... ગહિતા**"તિ આહ.

૨૭૫-૨૯૬. યત્થ અનુસયો ઉપ્પત્તિરહો, તત્થેવસ્સ અનુપ્પત્તિરહતાપાદનન્તિ "**અત્તનો અત્તનો ઓકાસે એવ અનુપ્પત્તિધમ્મતં આપાદિતો**"તિ આહ. તથા હિ વુત્તં ''ચક્ખું લોકે પિયરૂપં સાતરૂપં, એત્થેસા તણ્હા ઉપ્પજ્જમાના ઉપ્પજ્જતિ, એત્થ નિવિસમાના નિવિસતી''તિ (વિભ॰ ૨૦૩) વત્વા પુન વુત્તં ''ચક્ખું લોકે પિયરૂપં સાતરૂપં, એત્થેસા તણ્હા પહીયમાના પહીયતિ, એત્થ નિરુજ્ઝમાના નિરુજ્ઝતી''તિ (વિભ॰ ૨૦૪). **તસ્મા**તિ યસ્મા તદોકાસત્તમેવ કામધાતુઆદિઓકાસત્તમેવ અનુસયાનં દીપેન્તિ પહીનાપ્પહીનવચનાનિ, તસ્મા. **અનોકાસે તદુભયાવત્તબ્બતા વુત્તા**તિ યસ્મા કામરાગપટિઘાનુસયાનં ભિન્નં ઉપ્પત્તિટ્ઠાનં, સો એવ પહાનોકાસોતિ સ્વાયં તેસં અઞ્ઞમઞ્ઞં અનોકાસો, તસ્મિં અનોકાસે તદુભયસ્સ પહાનાપ્પહાનસ્સ નવત્તબ્બતા વુત્તા. કામરાગાનુસયોકાસે હિ પટિઘાનુસયસ્સ અપ્પહીનત્તા સો ''તત્થ પહીનો''તિ ન વત્તબ્બો, અટ્ઠિતત્તા પન ''તત્થ અપ્પહીનો''તિ ચ, તસ્મા અનોકાસે તદુભયાવત્તબ્બતા વુત્તાતિ. **તેન સદ્ધિં સમાનોકાસે**તિ તેન કામરાગેન સદ્ધિં સમાનોકાસે. ''સાધારણટ્ઠાને''તિ વુત્તે કામધાતુયં સુખુપેક્ખાસુ પહીનો નામ હોતિ, ન સમાનકાલે પહીનો તતિયચતુત્થમગ્ગવજ્ઝત્તા કામરાગમાનાનુસયાનં.

પહીનવારવણ્ણના નિટ્ઠિતા.

૭. ધાતુવારવણ્ણના

૩૩૨-૩૪૦. અપ્પહીનુપ્પત્તિરહભાવા ઇધ અનુગમનસયનાનીતિ દસ્સેન્તો "**યસ્મિં ...પે॰... અત્થો**"તિ આહ. **ઇધાપિ યુત્તા**તિ પુબ્બે વુત્તમેવત્થં પરામસતિ. તથા હિ વુત્તં ''કારણલાભે ઉપ્પત્તિઅરહત્તં દસ્સેતી''તિ (યમ॰ મૂલટી॰ અનુસયયમક ૧). **છ પટિસેધવચનાની**તિ તિસ્સન્નં ધાતૂનં ચુતૂપપાતવિસિટ્ઠાનં પટિસેધનવસેન વુત્તવચનાનિ, તતો એવ ધાતુવિસેસનિદ્ધારણાનિ ન હોન્તિ. પટિસેધોતિ હિ ઇધ સત્તાપટિસેધો વુત્તોતિ અધિપ્પાયેન વદતિ. અઞ્ઞત્થે પન ન-કારે નાયં દોસો. **ઇમં નામ** ધાતું. **તંમૂલિકાસૂ**તિ પટિસેધમૂલિકાસુ. **એવઞ્હી**તિ ''ન કામધાતુયા ચુતસ્સ કામધાતું ઉપપજ્જન્તસ્સા''તિઆદિના પઠમયોજનાય સતિ. નકામધાતુઆદીસુ ઉપપત્તિકિત્તનેનેવ નકામધાતુઆદિગ્ગહણેનપિ ધાતુવિસેસસ્સેવ ગહિતતાય અત્થતો વિઞ્ઞાયમાનત્તા. તેનાહ "**ન કામધાતુ...પે॰... વિઞ્ઞાયતી**"તિ. **ભઞ્જિતબ્બા**તિ વિભજિતબ્બા. વિભાગો પનેત્થ દુવિધો ઇચ્છિતોતિ આહ "**દ્વિધા કાતબ્બાતિ અત્થો**"તિ. પુચ્છા ચ વિસ્સજ્જનાનિ ચ **પુચ્છાવિસ્સજ્જનાનિ**. યથા

અવુત્તે ભઙ્ગાભાવસ્સ અવિઞ્ઞાતત્તા ''અનુસયા ભઙ્ગા નત્થી''તિ વત્તબ્બં, તથા તયિદં ''કતિ અનુસયા ભઙ્ગા''તિ એતદપેક્ખન્તિ તદપિ વત્તબ્બં. પુચ્છાપેક્ખઞ્હિ વિસ્સજ્જનન્તિ.

ધાતુવારવણ્ણના નિટ્ઠિતા.

અનુસયયમકવણ્ણના નિટ્ઠિતા.

૮. ચિત્તયમકં

ઉદ્દેસવારવણ્ણના

૧-૬૨. સરાગાદીતિ એત્થ **આદિ**-સદ્દેન ''યસ્સ સરાગં ચિત્તં ઉપ્પજ્જતિ, ન નિરુજ્ઝતી''તિ આરભિત્વા યાવ ''યસ્સ અવિમુત્તં ચિત્ત''ન્તિ વારો, તાવ સઙ્ગણ્હાતિ. **કુસલાદી**તિ પન **આદિ**-સદ્દેન ''યસ્સ કુસલં ચિત્તં ઉપ્પજ્જતિ, ન નિરુજ્ઝતી''તિ આરભિત્વા યાવ ''યસ્સ સરણં ચિત્તં ઉપ્પજ્જતિ, ન નિરુજ્ઝતી''તિ વારો, તાવ સઙ્ગણ્હાતિ, તસ્મા **સરાગાદિકુસલાદીહી**તિ સરાગાદીહિ અવિમુત્તન્તેહિ, કુસલાદીહિ અરણન્તેહિ પદેહિ **મિસ્સકા** વારા. **સુદ્ધિકા**તિ કેવલા યથાવુત્તસરાગાદીહિ કુસલાદીહિ ચ અમિસ્સકા. **તયો તયો**તિ પુગ્ગલધમ્મવસેન તયો તયો મહાવારા. યદિ એવં કથં સોળસ પુગ્ગલવારાતિ આહ ''**તત્થ તત્થ પન વુત્તે સમ્પિણ્ડેત્વા**''તિ. **તત્થ તત્થ** સોળસવિધે સરાગાદિમિસ્સકચિત્તે **વુત્તે** પુગ્ગલે એવ એકજ્ઝં **સમ્પિણ્ડેત્વા** સઙ્ગહેત્વા ''સોળસ પુગ્ગલવારા''તિ વુત્તં. ''ધમ્મપુગ્ગલધમ્મવારા''તિ એત્થાપિ એસેવ નયો. **ન નિરન્તરં વુત્તે**તિ ધમ્મે પુગ્ગલધમ્મે ચ અનામસિત્વા સોળસસુપિ ઠાનેસુ નિરન્તરં પુગ્ગલે એવ વુત્તે સમ્પિણ્ડેત્વા સોળસ પુગ્ગલવારા ન વુત્તાતિ અત્થો.

સંસગ્ગવસેનાતિ સંસજ્જનવસેન દેસનાય વિમિસ્સનવસેન. અઞ્ઞથા હિ ઉપ્પાદનિરોધા પચ્ચુપ્પન્નાનાગતકાલા ચ કથં સંસજ્જીયન્તિ. **સેસાનમ્પિ વારાન**ન્તિ ઉપ્પાદુપ્પન્નવારાદીનં. **તંતંનામતા**તિ યથા ''યસ્સ ચિત્તં ઉપ્પજ્જતિ, તસ્સ ચિત્તં ઉપ્પન્ન''ન્તિઆદિના ઉપ્પાદઉપ્પન્નભાવામસનતો ઉપ્પાદઉપ્પન્નવારોતિ નામં પાળિતો એવ વિઞ્ઞાયતિ, એવં સેસવારાનમ્પીતિ આહ ''**તંતંનામતા પાળિઅનુસારેન વેદિતબ્બા**''તિ.

ઉદ્દેસવારવણ્ણના નિટ્ઠિતા.

નિદ્દેસવારવણ્ણના

૬૩. તથારૂપસ્સેવાતિ પચ્છિમચિત્તસમઙ્ગિનો એવ. **તઞ્ચ ચિત્ત**ન્તિ તઞ્ચ યથાવુત્તક્ખણં પચ્છિમચિત્તં. ''**એવંપકાર**''ન્તિ ઇમસ્સ અત્થં દસ્સેતું ''**ભઙ્ગક્ખણસમઙ્ગિમેવા**''**તિ વુત્તં** નિરુજ્ઝમાનાકારસ્સ ''એવંપકાર''ન્તિ વુત્તત્તા.

૬૫-૮૨. દ્વયમેતન્તિ યં ''ખણપચ્ચુપ્પન્નમેવ ચિત્તં ઉપ્પાદક્ખણાપગમેન ઉપ્પજ્જિત્થ નામ, તદેવ ઉપ્પાદક્ખણે ઉપ્પાદં પત્તત્તા ઉપ્પજ્જિત્થ, અનતીતત્તા ઉપ્પજ્જતિ નામા''તિ વુત્તં, એતં ઉભયમ્પિ. **એવં ન સક્કા વત્તુ**ન્તિ ઇમિના વુત્તપ્પકારેન ન સક્કા વત્તું, પકારન્તરેન પન સક્કા વત્તુન્તિ અધિપ્પાયો. તત્થ ''**ન હી**''તિઆદિના પઠમપક્ખં વિભાવેતિ. **વિભજિતબ્બં સિયા**તિ ''ભઙ્ગક્ખણે તં ચિત્તં ઉપ્પજ્જિત્થ, નો ચ ઉપ્પજ્જતિ, ઉપ્પાદક્ખણે તં ચિત્તં ઉપ્પજ્જિત્થ ચેવ ઉપ્પજ્જતિ ચા''તિ વિભજિતબ્બં સિયા, ન ચ વિભત્તં . ''**આમન્તા**''**તિ વત્તબ્બં સિયા** ખણપચ્ચુપ્પન્ને ચિત્તે વુત્તનયેન ઉભયસ્સપિ લબ્ભમાનત્તા, ન ચ વુત્તં. ઇદાનિ યેન પકારેન સક્કા

વત્તું, તં દસ્સેતું **“ચિત્તસ્સ ભઙ્ગક્ખણે”**તિઆદિમાહ. **પુગ્ગલો વુત્તો**, પુગ્ગલવારો હેસોતિ અધિપ્પાયો. **તસ્સા**તિ પુગ્ગલસ્સ. **ન ચ કિઞ્ચિ ચિત્તં ઉપ્પજ્જતિ** ચિત્તસ્સ ભઙ્ગક્ખણસમઙ્ગિભાવતો. **તં પન ચિત્તં ઉપ્પજ્જતિ**, યં ચિત્તસમઙ્ગી સો પુગ્ગલોતિ **એવમેત્થ અત્થો દટ્ઠબ્બો**. યદિ અનેકચિત્તવસેનાયં યમકદેસના પવત્તાતિ ચોદનં સન્ધાયાહ **“ચિત્તન્તિ હિ…પે॰… તિટ્ઠતી”**તિ. **સન્નિટ્ઠાનવસેન નિયમો વેદિતબ્બો**, અઞ્ઞથા ‘‘નો ચ તેસં ચિત્તં ઉપ્પજ્જતી’’તિઆદિના પટિસેધો ન યુજ્જેય્યાતિ અધિપ્પાયો. **તાદિસ**ન્તિ તથારૂપં, યદવત્થો ઉપ્પન્નઉપ્પજ્જમાનતાદિપરિયાયેહિ વત્તબ્બો હોતિ, તદવત્થન્તિ અત્થો.

૮૩-૧૧૩. **ઇમસ્સ પુગ્ગલવારત્તા**તિ ‘‘યસ્સ ચિત્તં ઉપ્પજ્જમાન’’ન્તિઆદિનયપ્પવત્તસ્સ ઇમસ્સ અતિક્કન્તકાલવારસ્સ પુગ્ગલવારત્તા. **પુગ્ગલો પુચ્છિતો**તિ ‘‘યસ્સ ચિત્તં ઉપ્પજ્જમાનં…પે॰… તસ્સ ચિત્ત’’ન્તિ ચિત્તસમઙ્ગિપુગ્ગલો પુચ્છિતોતિ **પુગ્ગલસ્સેવ વિસ્સજ્જનેન ભવિતબ્બં**, ઇતરથા અઞ્ઞં પુચ્છિતં અઞ્ઞં વિસ્સજ્જિતં સિયા. **ન કોચિ પુગ્ગલો ન ગહિતો** સબ્બસત્તાનં અનિબ્બત્તચિત્તતાભાવતો. **તે ચ પન** સબ્બે પુગ્ગલા. **નિરુજ્ઝમાનક્ખણાતીતચિત્તા**તિ નિરુજ્ઝમાનક્ખણા હુત્વા અતીતચિત્તા. **તથા દુતિયતતિયા**તિ યથા પઠમપઞ્હો અનવસેસપુગ્ગલવિસયત્તા પટિવચનેન વિસ્સજ્જેતબ્બો સિયા, તથા તતો એવ દુતિયતતિયપઞ્હા ‘‘આમન્તા’’ઇચ્ચેવ વિસ્સજ્જેતબ્બા સિયુન્તિ અત્થો. ચતુત્થો પન પઞ્હો એવં વિભજિત્વા પુગ્ગલવસેનેવ વિસ્સજ્જેતબ્બોતિ દસ્સેન્તો **“પચ્છિમચિત્તસ્સા”**તિઆદિં વત્વા તથા અવચને કારણં દસ્સેન્તો **“ચિત્તવસેન પુગ્ગલવવત્થાનતો”**તિઆદિમાહ. ‘‘ભઙ્ગક્ખણે ચિત્તં ઉપ્પાદક્ખણં વીતિક્કન્ત’’ન્તિ ઇમિના **વત્તમાનસ્સ ચિત્તસ્સ વસેન પુગ્ગલો ઉપ્પાદક્ખણાતીતચિત્તો**, ‘‘અતીતં ચિત્તં ઉપ્પાદક્ખણઞ્ચ વીતિક્કન્તન્તિ ભઙ્ગક્ખણઞ્ચ વીતિક્કન્ત’’ન્તિ ઇમિના પન **અતીતસ્સ ચિત્તસ્સ વસેન પુગ્ગલો ઉપ્પાદક્ખણાતીતચિત્તો વુત્તો**.

તત્થાતિ તેસુ દ્વીસુ પુગ્ગલેસુ. **પુરિમસ્સા**તિ પઠમં વુત્તસ્સ સન્નિટ્ઠાનપદસઙ્ગહિતસ્સ ચિત્તં ન ભઙ્ગક્ખણં વીતિક્કન્તં. ‘‘નો ચ ભઙ્ગક્ખણં વીતિક્કન્ત’’ન્તિ હિ વુત્તં. પચ્છિમસ્સ વીતિક્કન્તં ચિત્તં ભઙ્ગક્ખણન્તિ સમ્બન્ધો. ‘‘ભઙ્ગક્ખણઞ્ચ વીતિક્કન્ત’’ન્તિ હિ વુત્તં. **એવમાદિકો પુગ્ગલવિભાગો**તિ દુતિયપઞ્હાદીસુ વુત્તં સન્ધાયાહ. **તસ્સ ચિત્તસ્સ તંતંખણવીતિક્કમાવીતિક્કમદસ્સનવસેના**તિ તસ્સ તસ્સ ઉપ્પાદક્ખણસ્સ ભઙ્ગક્ખણસ્સ ચ યથારહં વીતિક્કમસ્સ અવીતિક્કમસ્સ ચ દસ્સનવસેન દસ્સિતો હોતિ પુગ્ગલવિભાગોતિ યોજના. **ઇધા**તિ ઇમસ્મિં અતિક્કન્તકાલવારે. **પુગ્ગલવિસિટ્ઠં ચિત્તં પુચ્છિતં** ‘‘યસ્સ ચિત્તં તસ્સ ચિત્ત’’ન્તિ વુત્તત્તા. **યદિપિ પુગ્ગલપ્પધાના પુચ્છા** પુગ્ગલવારત્તા. **અથાપિ ચિત્તપ્પધાના** પુગ્ગલં વિસેસનભાવેન ગહેત્વા ચિત્તસ્સ વિસેસિતત્તા. **ઉભયથાપિ દુતિયપુચ્છાય “આમન્તા”તિ વત્તબ્બં સિયા** અનવસેસપુગ્ગલવિસયત્તા. તથા પન અવત્વા ‘‘અતીતં ચિત્ત’’ન્તિ વુત્તં, કસ્મા નિરોધક્ખણ…પે॰… દસ્સનત્થન્તિ દટ્ઠબ્બન્તિ યોજના. **એસ નયો “ન નિરુજ્ઝમાન”ન્તિ એત્થાપી**તિ નિરુજ્ઝમાનં ખણં નિરોધક્ખણં ખણં વીતિક્કન્તકાલં કિં તસ્સ ચિત્તં ન હોતીતિ અત્થો.

૧૧૪-૧૧૬. સરાગપચ્છિમચિત્તસ્સાતિ સરાગચિત્તેસુ પચ્છિમસ્સ ચિત્તસ્સ, એકસ્સ પુગ્ગલસ્સ રાગસમ્પયુત્તચિત્તેસુ યં સબ્બપચ્છિમં ચિત્તં, તસ્સ. સો પન પુગ્ગલો અનાગામી વેદિતબ્બો. **ન નિરુજ્ઝતિ** નિરોધાસમઙ્ગિતાય. **નિરુજ્ઝિસ્સતિ** ઇદાનિ નિરોધં પાપુણિસ્સતિ. અપ્પટિસન્ધિકત્તા પન તતો અઞ્ઞં **નુપ્પજ્જિસ્સતિ. ઇતરેસ**ન્તિ યથાવુત્તસરાગપચ્છિમચિત્તસમઙ્ગિં વીતરાગચિત્તસમઙ્ગિઞ્ચ ઠપેત્વા અવસેસાનં ઇતરસેક્ખાનઞ્ચેવ પુથુજ્જનાનઞ્ચ.

નિદ્દેસવારવણ્ણના નિટ્ઠિતા.

ચિત્તયમકવણ્ણના નિટ્ઠિતા.

૯. ધમ્મયમકં

૧. પણ્ણત્તિવારો

ઉદ્દેસવારવણ્ણના

૧-૧૬. યથા મૂલયમકે કુસલાદિધમ્મા દેસિતાતિ કુસલાકુસલાબ્યાકતા ધમ્મા કુસલકુસલમૂલાદિવિભાગતો મૂલયમકે યમકવસેન યથા દેસિતા. **અઞ્ઞથા**તિ કુસલકુસલમૂલાદિવિભાગતો અઞ્ઞથા, ખન્ધાદિવસેનાતિ અત્થો.

ઉદ્દેસવારવણ્ણના નિટ્ઠિતા.

૨. પવત્તિવારવણ્ણના

૩૩-૩૪. તં પન કમ્મસમુટ્ઠાનાદિરૂપં અગ્ગહેત્વા. **કેચી**તિ ધમ્મસિરિત્થેરં સન્ધાયાહ. સો હિ ''ચિત્તસમુટ્ઠાનરૂપવસેન વુત્ત''ન્તિ અટ્ઠકથં આહરિત્વા ''ઇમસ્મિં પઞ્હે કમ્મસમુટ્ઠાનાદિરૂપઞ્ચ લબ્ભતી''તિ અવોચ. તથા ચ વત્વા પટિલોમપાળિં દસ્સેત્વા ''ચિત્તસમુટ્ઠાનરૂપમેવ ઇધાધિપ્પેતં. કમ્મસમુટ્ઠાનાદિરૂપે ન વિધાનં, નાપિ પટિસેધો''તિ આહ. **તથા**તિ યથા વુત્તપ્પકારે પાઠે ચિત્તસમુટ્ઠાનરૂપમેવ અધિપ્પેતં, તથા એત્થાપીતિ અત્થો. નોતિ વુત્તન્તિ વદન્તીતિ સમ્બન્ધો. **તં પનેત**ન્તિ યથા ઉદ્ધટસ્સ પાઠસ્સ અત્થવચનં, એવં ન સક્કા વત્તું. કસ્માતિ આહ ''**ચિત્તસ્સ ભઙ્ગક્ખણે…પે॰… પટિસેધસિદ્ધિતો**''તિ. સ્વાયં પટિસેધો હેટ્ઠા દસ્સિતોયેવાતિ અધિપ્પાયો.

યે ચ વદન્તીતિ એત્થ **યે ચા**તિ વજિરબુદ્ધિત્થેરં સન્ધાયાહ. સો હિ ''સોતાપત્તિમગ્ગક્ખણે''તિઆદિના પટિસમ્ભિદામગ્ગપાળિં આહરિત્વા ''યથા તત્થ સતિપિ કમ્મજાદિરૂપે ઠપેત્વા ચિત્તસમુટ્ઠાનરૂપન્તિ ચિત્તપટિબદ્ધત્તા ચિત્તજરૂપમેવ ઠપેતબ્બભાવેન ઉદ્ધટં, એવમિધાપિ ચિત્તજરૂપમેવ કથિત''ન્તિ વદતિ. **તઞ્ચ** નેસં **વચનં તથા ન હોતિ**, યથા તેહિ ઉદાહટં, વિસમોયં ઉપઞ્ઞાસોતિ અત્થો. યથા ચ તં તથા ન હોતિ, તં દસ્સેતું ''**યેસઞ્હી**''તિઆદિ વુત્તં. **તેસ**ન્તિ કમ્મજાદીનં. **તસ્સા**તિ મગ્ગસ્સ. **તે**તિ અબ્યાકતા, યે ઉપ્પાદનિરોધવન્તો. **અવિજ્જમાનેસુ ચ** ઉપ્પાદનિરોધેસુ નિબ્બાનસ્સ વિય.

સન્નિટ્ઠાનેન ગહિતેસુ પુગ્ગલેસુ. તેસુ હિ કેચિ અકુસલાબ્યાકતચિત્તાનં ઉપ્પાદક્ખણસમઙ્ગિનો, કેચિ અબ્યાકતચિત્તસ્સ, કેચિ કુસલાબ્યાકતચિત્તસ્સ, તેસુ પુરિમા દ્વે પઠમકોટ્ઠાસેન સઙ્ગહિતા તસ્સ કુસલુપ્પત્તિપટિસેધપરત્તા, તે પન ભવવસેન વિભજિત્વા વત્તબ્બાતિ દસ્સેન્તો ''**પઞ્ચવોકારે**''તિઆદિમાહ. **એવ**ન્તિ યથાવુત્તનયેન. **સબ્બત્થા**તિ સબ્બપઞ્હેસુ.

૭૯. તતોતિ એકાવજ્જનવીથિતો. **પુરિમતરજવનવીથિ** યાય વુટ્ઠાનગામિની સઙ્ગહિતા, તત્થ ઉપ્પન્નસ્સપિ ચિત્તસ્સ. **કુસલાનાગતભાવપરિયોસાનેના**તિ કુસલધમ્માનં અનાગતભાવસ્સ પરિયોસાનભૂતેન અગ્ગમગ્ગાનન્તરપચ્ચયત્તેન **દીપિતં હોતિ સમાનલક્ખણં સબ્બં**. કેન? **તાય એવ સમાનલક્ખણતાય. એસ નયો**તિ યથા કુસલાનુપ્પાદો કુસલાનાગતભાવસ્સ પરિયોસાનભૂતતો વુત્તપરિચ્છેદતો ઓરમ્પિ લબ્ભતીતિ સો યથાવુત્તપરિચ્છેદો લક્ખણમત્તન્તિ સ્વાયં નયો દસ્સિતો. એસ નયો અકુસલાતીતભાવસ્સ આદિમ્હિ ''દુતિયે

અકુસલે’’તિ વુત્તટ્ઠાને, અબ્યાકતાતીતભાવસ્સ આદિમ્હિ ‘‘દુતિયે ચિત્તે’’તિ વુત્તટ્ઠાનેપીતિ યોજના. ઇદાનિ ‘‘એસ નયો’’તિ યથાવુત્તમતિદેસં **‘‘યથા હી’’**તિઆદિના પાકટતરં કરોતિ. **ભાવનાપહાનાનિ દસ્સિતાનિ હોન્તિ** ‘‘અગ્ગમગ્ગસમઙ્ગી કુસલઞ્ચ ધમ્મં ભાવેતિ, અકુસલઞ્ચ પજહતી’’તિ. **ઇધાતિ** ઇમસ્મિં પવત્તિવારે. **તં તન્તિ** અકુસલાતીતતાદિ કુસલાનાગતતાદિ ચ. **તેન તેનાતિ** ‘‘દુતિયે અકુસલે અગ્ગમગ્ગસમઙ્ગી’’તિ એવમાદિના અન્તેન ચ.

૧૦૦. **પટિસન્ધિચિત્તતોતિ** ઇદં મરિયાદગ્ગહણં, ન અભિવિધિગ્ગહણં, યતો **‘‘સોળસમ’’ન્તિ** આહ. અભિવિધિગ્ગહણમેવ વા સોળસચિત્તક્ખણાયુકમેવ રૂપન્તિ ઇમસ્મિં પક્ખે અધિપ્પેતે પટિક્ખિત્તોવાયં વાદોતિ દસ્સેન્તો **‘‘તતો પરમ્પિ વા’’તિ** આહ. અયઞ્ચ વિચારો હેટ્ઠા દસ્સિતો એવ. **ન તતો ઓરન્તિ વિઞ્ઞાયતિ** તતો ઓરં અકુસલનિરોધસમકાલં અબ્યાકતનિરોધસ્સ અસમ્ભવતો.

પવત્તિવારવણ્ણના નિટ્ઠિતા.

ધમ્મયમકવણ્ણના નિટ્ઠિતા.

૧૦. ઇન્દ્રિયયમકં

૧. પણ્ણત્તિવારો

ઉદ્દેસવારવણ્ણના

૧. **ઇન્દ્રિયયમકે વિભઙ્ગે વિયાતિ** યથા ઇન્દ્રિયવિભઙ્ગે પુરિસિન્દ્રિયાનન્તરં જીવિતિન્દ્રિયં ઉદ્દિટ્ઠં, ન મનિન્દ્રિયાનન્તરં, એવં ઇમસ્મિં ઇન્દ્રિયયમકે. તઞ્ચ સુત્તદેસનાનુરોધેનાતિ દસ્સેન્તો **‘‘તીણિમાનિ…પે॰… સુત્તે દેસિતક્કમેના’’તિ** આહ. સોયં યદત્થં તસ્સ સુત્તે દેસિતક્કમેન ઉદ્દેસો, તં દસ્સેતું **‘‘પવત્તિવારેહી’’**તિઆદિ વુત્તં. તત્થ યથા ‘‘જીવિતિન્દ્રિય’’ન્તિ ઇદં રૂપજીવિતિન્દ્રિયસ્સ અરૂપજીવિતિન્દ્રિયસ્સ ચ સામઞ્ઞતો ગહણં, એવં ઉપાદિન્નસ્સ અનુપાદિન્નસ્સ ચાતિ આહ **‘‘કમ્મજાનં અકમ્મજાનઞ્ચ અનુપાલક’’ન્તિ**. અથ વા સહજધમ્માનુપાલકમ્પિ જીવિતિન્દ્રિયં ન કેવલં ખણટ્ઠિતિયા એવ કારણં, અથ ખો પબન્ધાનુપચ્છેદસ્સપિ કારણમેવ. અઞ્ઞથા આયુક્ખયમરણં ન સમ્ભવેય્ય, તસ્મા ‘‘કમ્મજાનઞ્ચ અનુપાલક’’ન્તિ અવિસેસતો વુત્તં, ચુતિપટિસન્ધીસુ ચ પવત્તમાનાનં કમ્મજાનં અનુપાલકં. **ઇતીતિ** તસ્મા. **તંમૂલકાનીતિ** જીવિતિન્દ્રિયમૂલકાનિ. **ચુતિપટિસન્ધિપવત્તિવસેનાતિ** ચુતિપટિસન્ધિવસેન પવત્તિવસેન ચ. તત્થ યં ઉપાદિન્નં, તં ચુતિપટિસન્ધિવસેનેવ, ઇતરં ઇતરવસેનપિ વત્તબ્બં. યસ્મા ચક્ખુન્દ્રિયાદીસુ પુરિસિન્દ્રિયાવસાનેસુ એકન્તઉપાદિન્નેસુ અતંસભાવત્તા યં મનિન્દ્રિયં મૂલમેવ ન હોતિ, તસ્મા તં ઠપેત્વા **અવસેસમૂલકાનિ** ચક્ખુન્દ્રિયાદિમૂલકાનિ. **આયતનયમકે વિયાતિ** યથા આયતનયમકે પટિસન્ધિવસેનાયતનાનં ઉપ્પાદો, મરણવસેન ચ નિરોધો વુત્તો, એવમિધાપિ ચુતિઉપપત્તિવસેનેવ વત્તબ્બાનિ, તસ્મા અતંસભાવત્તા જીવિતિન્દ્રિયં **તેસં** ચક્ખુન્દ્રિયાદીનં મજ્ઝે અનુદ્દિસિત્વા **અન્તે** પુરિસિન્દ્રિયાનન્તરં ઉદ્દિટ્ઠં. યં પન ચક્ખુન્દ્રિયાદિમૂલકેસુ મનિન્દ્રિયં સબ્બપચ્છા એવ ગહિતં, તત્થ કારણં અટ્ઠકથાયં વુત્તમેવ.

ઉદ્દેસવારવણ્ણના નિટ્ઠિતા.

નિદ્દેસવારવણ્ણના

૯૪. **કોચિ સભાવો નત્થી**તિ કોચિ સભાવધમ્મો નત્થિ. યદિ એવં ''નત્થી''તિ પટિક્ખેપો એવ યુત્તોતિ આહ ''**ન ચ રૂપાદી**''તિઆદિ. ''સુખા દુક્ખા અદુક્ખમસુખા''તિઆદીસુ સુખદુક્ખસદ્દાનં સામઞ્ઞવચનભાવેપિ ઇન્દ્રિયદેસનાયં તે વિસિટ્ઠવિસયા એવાતિ દસ્સેન્તો ''**સુખસ્સ...પે॰... ગહિતોયેવા**''તિ આહ. **દુક્ખસ્સ ચ** ભેદં કત્વા.

૧૪૦. **પઞ્ચિન્દ્રિયાનિ હોન્તીતિ આમન્તાતિ વુત્ત**ન્તિ પજાનનટ્ઠેન અધિપતેય્યટ્ઠેન ચ પઞ્ચિન્દ્રિયાનિ હોન્તિ, દસ્સનટ્ઠેન પન ચક્ખૂનિ ચાતિ ચક્ખુ, ઇન્દ્રિયન્તિ પુચ્છાય ''આમન્તા''તિ વુત્તન્તિ અધિપ્પાયો. ''**તણ્હાસોતમેવાહ**''તિ વુત્તં, ''યસ્સ છત્તિંસતિ સોતા''તિઆદીસુ (ધ॰ પ॰ ૩૩૯) પન દિટ્ઠિઆદીનમ્પિ સોતભાવો આગતો.

પણ્ણત્તિનિદ્દેસવારવણ્ણના નિટ્ઠિતા.

૨. પવત્તિવારવણ્ણના

૧૮૬. **અઞ્ઞધમ્મનિસ્સયેના**તિ ''યો તેસં રૂપીનં ધમ્માનં આયુ ઠિતી''તિઆદિના (ધ॰ સ॰ ૬૩૪) અઞ્ઞધમ્મનિસ્સયેન ગહેતબ્બં. **પવત્તિઞ્ચ ગહેત્વા ગતેસુ** વિસ્સજ્જનેસુ, ચુતિપટિસન્ધિયો ગહેત્વા ગતેસુ યોજના ન લબ્ભતીતિ અધિપ્પાયો. અલબ્ભમાના ચ સુખદુક્ખદોમનસ્સિન્દ્રિયેહેવ ન લબ્ભતિ. **તંમૂલકા ચ નયા**તિ સુખિન્દ્રિયાદિમૂલકા ચ નયા. **તેહી**તિ સુખિન્દ્રિયાદીહિ. **યોજના**તિ ''પવત્તે સુખિન્દ્રિયવિપ્પયુત્તચિત્તસ્સ ઉપ્પાદક્ખણે''તિઆદિના ઉપ્પજ્જમાનેહિ યોજના. **તંમૂલકા ચ** તથાયોજનામૂલભૂતા ચ નયા જીવિતિન્દ્રિયાદિમૂલકા ચ નયા. **પાકટાયેવા**તિ પાળિગતિયા એવ વિઞ્ઞાયમાનયોજનત્તા સુવિઞ્ઞેય્યા એવ.

તં વચનં. **સોમનસ્સવિરહિતસચક્ખુકપટિસન્ધિનિદસ્સનવસેના**તિ સોમનસ્સવિરહિતસચક્ખુકપટિસન્ધિયેવ નિદસ્સનન્તિ યોજેતબ્બં. કથં પનેતં જાનિતબ્બં ''નિદસ્સનમત્તમેતં, ન પન ગણનપરિચ્છિન્દન''ન્તિ આહ ''**ન હિ ચતુન્નંયેવાતિ નિયમો કતો**''તિ. **તંસમાનલક્ખણા**તિ તાય સચક્ખુકપટિસન્ધિતાય સમાનલક્ખણાતિ પરિત્તવિપાકગ્ગહણં. તત્થ સસોમનસ્સપટિસન્ધિયો સન્ધાય ઉપેક્ખાપટિસન્ધિયો નિદસ્સનભાવેન વુત્તાતિ કેચિ. પરિત્તવિપાકપટિસન્ધિ ચ કુસલવિપાકાહેતુકપટિસન્ધિ વેદિતબ્બા. સાપિ હિ સચક્ખુકા સિયા. **તંસમાનલક્ખણા**તિ વા તાય ઉપેક્ખાસહગતાય સમાનલક્ખણા યથાવુત્તઅહેતુકપટિસન્ધિ ચ પઞ્ચમજ્ઝાનપટિસન્ધિ ચ. યદિ એવં ''ચતુન્ન''ન્તિ કસ્મા ગણનપરિચ્છેદોતિ આહ ''**કામાવચરે...પે॰... નિદસ્સનં કત**''ન્તિ. **તેના**તિ ઉપેક્ખાસહગતમહાવિપાકનિદસ્સનેન, યેહિ સમાનતાય ઇમે નિદસ્સનભાવેન વુત્તા, તે એકંસેન તંસભાવા એવાતિ અયમેત્થ અધિપ્પાયો. તેનાહ ''**યથા સસોમનસ્સ...પે॰... તો હોતી**''તિ.

નનુ ચ ગબ્ભસેય્યકેસુ અયમત્થો એકંસતો ન લબ્ભતીતિ આસઙ્કં સન્ધાયાહ ''**ગબ્ભસેય્યકાનઞ્ચ...પે॰... દસ્સિતા હોતી**''તિ. તેનાહ ''**સચક્ખુકાન**''ન્તિઆદિ. તત્થ યદિ સહેતુકપટિસન્ધિકાનં કામાવચરાનં નિયમતો સચક્ખુકાદિભાવદસ્સનં ગબ્ભસેય્યકવસેન લબ્ભેય્ય, યુત્તમેતં સિયાતિ ચોદનં સન્ધાયાહ ''**ગબ્ભસેય્યકેપિ હી**''તિઆદિ. **તથા આયતનયમકે દસ્સિત**ન્તિ ઇદં આયતનયમકવણ્ણનાયં અત્તના વુત્તં ''એવઞ્ચ કત્વા ઇન્દ્રિયયમકે''તિઆદિવચનં સન્ધાય વુત્તં. તત્થ હિ સોમનસ્સિન્દ્રિયુપ્પાદકકમ્મસ્સ એકન્તેન ચક્ખુન્દ્રિયુપ્પાદનતો ગબ્ભેપિ યાવ ચક્ખુન્દ્રિયુપ્પત્તિ, તાવ ઉપ્પજ્જમાનતાય ''અભિનન્દિતબ્બત્તા''તિ વુત્તં. **સન્નિટ્ઠાનેન સઙ્ગહિતાન**ન્તિ

‘‘યસ્સ વા પન સોમનસ્સિન્દ્રિયં ઉપ્પજ્જતી’’તિ એતેન સન્નિટ્ઠાનેન સઙ્ગહિતાનં. **ઇત્થીનં અઘાનકાનં ઉપપજ્જન્તીનન્તિ આદીસૂ**તિ **આદિ**-સદ્દેન ‘‘ઇત્થીનં અચક્ખુકાનં ઉપપજ્જન્તીન’’ન્તિઆદિં સઙ્ગણ્હાતિ. **તે એવા**તિ ગબ્ભસેય્યકા એવ.

તંસમાનલક્ખણન્તિ સોપેક્ખઅચક્ખુકપટિસન્ધિભાવેન સમાનલક્ખણં. **તત્થા**તિ અહેતુકપટિસન્ધિચિત્તે. **સમાધિલેસો** દુબ્બલસમાધિ યો ચિત્તટ્ઠિતિમત્તો. **તસ્મા**તિ યસ્મા ચિત્તટ્ઠિતિ વિય દુબ્બલં વીરિયં નત્થિ, યો ‘‘વીરિયલેસો’’તિ વત્તબ્બો, તસ્મા, લેસમત્તસ્સપિ વીરિયસ્સ અભાવાતિ અત્થો. **અઞ્ઞેસૂ**તિ અહેતુકપટિસન્ધિચિત્તતો અઞ્ઞેસુ. **કેસુચી**તિ એકચ્ચેસુ. ઉભયેનપિ મનોદ્વારાવજ્જનહસિતુપ્પાદચિત્તં વદતિ. **ઇધા**તિ અહેતુકપટિસન્ધિચિત્તે. **સમાધિવીરિયાનિ ઇન્દ્રિયપ્પત્તાનિ ચ ન હોન્તી**તિ સમાધિકિચ્ચં પટિક્ખિપતિ, ન સમાધિમત્તં, ન વીરિયલેસસ્સ સબ્ભાવતોતિ યોજેતબ્બં. તેનેવાહ ‘‘**વિસેસનઞ્હિ વિસેસિતબ્બે પવત્તતી**’’તિ. યસ્મિં વીરિયે સતિ ઇન્દ્રિયુપ્પત્તિ સિયા, તદેવ તત્થ નત્થીતિ અત્થો.

અપાયે ઓપપાતિકવસેનાતિ ઇદં સુગતિયં ઓપપાતિકો વિકલિન્દ્રિયો ન હોતીતિ કત્વા વુત્તં, ‘‘લબ્ભન્તેવ ઞાણવિપ્પયુત્તાન’’ન્તિ પન વુત્તત્તા ‘‘દુહેતુકપટિસન્ધિકાનં વસેના’’તિ અટ્ઠકથાયં વુત્તં. **તેસ**ન્તિ ઇત્થિપુરિસિન્દ્રિયસન્તાનાનં. ઇત્થિપુરિસિન્દ્રિયાનં પન ઉપ્પાદનિરોધા અભિણ્હસોવ હોન્તીતિ. **પઠમકપ્પિકાદીન**ન્તિ એત્થ **આદિ**-સદ્દેન ગહિતાનં પરિવત્તમાનલિઙ્ગાનં વસેન ઉપ્પાદનિરોધગ્ગહણં વેદિતબ્બં. પઠમકપ્પિકાનં પન વસેન ઉપ્પાદો એવ લબ્ભતિ. ‘‘**ચુતિઉપપત્તિવસેનેવ દુતિયપુચ્છાસુપિ સન્નિટ્ઠાનેહિ ગહણં વેદિતબ્બ**’’ન્તિ ઇદં ઉપાદિન્નઇન્દ્રિયેહિ નિયમિતત્તા વુત્તં.

૧૯૦. **સન્તાનુપ્પત્તિનિરોધદસ્સનતો**તિ સન્તાનવસેન ઉપ્પાદનિરોધાનં દિસ્સમાનત્તા. એતેન રૂપજીવિતિન્દ્રિયસ્સ ચક્ખુન્દ્રિયાદિસમાનગતિકતં યુત્તિતો સાધેતિ. આગમતો પન ‘‘વિના સોમનસ્સેના’’તિઆદિના પરતો સાધેસ્સતિ. **છેદોતિ નામં દટ્ઠબ્બં** સરૂપદસ્સનેનેવ સંસયછેદનતો.

તસ્સાતિ રૂપજીવિતિન્દ્રિયસ્સ. **તે ચ** અસઞ્ઞસત્તા. નનુ ચ ઉપ્પાદોવ જીવિતિન્દ્રિયસ્સ ચુતિઉપપત્તિવસેન વત્તબ્બો, ન અનુપ્પાદોતિ આહ ‘‘**અનુપ્પાદો...પે॰... ન પવત્તે**’’તિ. અયઞ્ચ નયો ન કેવલં પુરિમકોટ્ઠાસે એવ, અથ ખો ઇતરકોટ્ઠાસેપિ ગહિતો એવાતિ દસ્સેન્તો ‘‘**પચ્છિમકોટ્ઠાસેપી**’’તિઆદિમાહ.

‘‘ઉપપત્તિચિત્તસ્સ ઉપ્પાદક્ખણે’’તિ કસ્મા વુત્તન્તિ યેનાધિપ્પાયેન ચોદના કતા, તમધિપ્પાયં વિવરિતું ‘‘**નનુ સુદ્ધાવાસ**’’ન્તિઆદિ વુત્તં. **ન વત્તબ્બ**ન્તિ ‘‘ઉપપજ્જન્તાન’’ન્તિ ન વત્તબ્બં, ‘‘ઉપપત્તિચિત્તસ્સ ઉપ્પાદક્ખણે’’ઇચ્ચેવ વત્તબ્બન્તિ અત્થો. ઇદાનિ યથા ‘‘ઉપપજ્જન્તાન’’ન્તિ ન વત્તબ્બં, તં દસ્સેતું ‘‘**યથા હી**’’તિઆદિ વુત્તં. **સોમનસ્સમનિન્દ્રિયાન**ન્તિ સોમનસ્સિન્દ્રિયમનિન્દ્રિયાનં, અયમેવ વા પાઠો. **તદા**તિ પઠમસ્સ રૂપજીવિતિન્દ્રિયસ્સ ધરમાનકાલે. **તસ્મા**તિ યસ્મા રૂપારૂપજીવિતિન્દ્રિયાનં અત્થેવ કાલભેદો, ઉભયઞ્ચેત્થ જીવિતિન્દ્રિયભાવસામઞ્ઞેન એકજ્ઝં કત્વા ગય્હતિ, તસ્મા. **ઉભય**ન્તિ સોમનસ્સિન્દ્રિયજીવિતિન્દ્રિયન્તિ ઇદં ઉભયં. **ઉપ્પાદક્ખણેન નિદસ્સિત**ન્તિ એતેન ‘‘ઉપપત્તિચિત્તસ્સ ઉપ્પાદક્ખણે’’તિ ઇદં નિદસ્સનમત્તન્તિ દસ્સેતિ. ઇદાનિ તમેવત્થં ઉદાહરણેન પાકટતરં કાતું ‘‘**યથા હી**’’તિઆદિ વુત્તં. તત્થ યથા તાદિસાનં અનેકેસં ચિત્તાનં ભઙ્ગક્ખણે લબ્ભમાનં તદેકદેસેન સબ્બપઠમસ્સ ઉપપત્તિચિત્તસ્સ ભઙ્ગક્ખણેન નિદસ્સિતં, એવમિધાપિ ખણદ્વયે લબ્ભમાનં તદેકદેસેન ઉપ્પાદક્ખણેન નિદસ્સિતન્તિ એવં નિદસ્સનત્થો વેદિતબ્બો.

તેસન્તિ જીવિતિન્દ્રિયાદીનં. **અઞ્ઞત્થા**તિ પવત્તે. **ઇધા**તિ અનાગતકાલભેદે. **ન ન સમ્ભવતિ** ઉપપત્તિક્ખણસ્સ વિય તતો પરં પવત્તિક્ખણસ્સપિ અનાગતકાલભાવતો. **તસ્મા**તિ ઉપપત્તિતો અઞ્ઞત્થાપિ યથાધિપ્પેતઉપ્પાદસમ્ભવતો. અયઞ્ચ અત્થો વારન્તરેપિ દિસ્સતીતિ દસ્સેન્તો આહ "**એવઞ્ચ કત્વા**"તિઆદિ. **ન હી**તિઆદિના તમેવત્થં સમત્થેતિ. તત્થ **અપિ પચ્છિમ...પે॰... સન્ધિકસ્સા**તિ **અપિ**-સદ્દેન "કો પન વાદો અપચ્છિમભવિકસ્સ સોમનસ્સસહગતપટિસન્ધિકસ્સા"તિ દસ્સેતિ. અપચ્છિમભવિકસ્સ ચુતિતો પચ્છા "સોમનસ્સિન્દ્રિયં નિરુજ્ઝિસ્સતી"તિ વત્તબ્બમેવ નત્થીતિ આહ "**ચુતિતો પુબ્બેવા**"તિ. **એત્થ હિ પઠમપુચ્છાસુ સન્નિટ્ઠાનત્થો**તિઆદીસુ અયં સઙ્ખેપત્થો – એત્થ "યસ્સ ચક્ખુન્દ્રિયં ઉપ્પજ્જિસ્સતી"તિ એવમાદીસુ યમકેસુ યા પઠમપુચ્છા, તાસુ સન્નિટ્ઠાનપદસઙ્ગહિતો અત્થો. **પુચ્છિતબ્બત્થનિસ્સયો**તિ "તસ્સ સોમનસ્સિન્દ્રિયં ઉપ્પજ્જિસ્સતી"તિઆદિકસ્સ પુચ્છિતબ્બસ્સ અત્થસ્સ નિસ્સયભૂતો **માદિસોવ** મયા સદિસો એવ અત્થો **ઉપપત્તિઉપ્પાદિન્દ્રિયવા** ઉપપત્તિક્ખણે ઉપ્પાદાવત્થઇન્દ્રિયસહિતો, **ઉભયુપ્પાદિન્દ્રિયવા** પટિસન્ધિપવત્તીસુ ઉપ્પાદાવત્થઇન્દ્રિયસહિતો વા. **પટિનિવત્તિત્વાપિ પુચ્છિતબ્બત્થસ્સ નિસ્સયો**તિ "યસ્સ વા પના"તિઆદિના પટિનિવત્તિત્વા પુચ્છિતબ્બસ્સપિ સંસયત્થસ્સ નિસ્સયોતિ **એવં** ઇમિના વિય અજ્ઝાસયેન "યસ્સ વા પન સોમનસ્સિન્દ્રિયં ઉપ્પજ્જિસ્સતી"તિઆદીસુ **દુતિયપુચ્છાસુ સન્નિટ્ઠાનત્થમેવ** સન્નિટ્ઠાનપદસઙ્ગહિતમેવ અત્થં નિયમેતિ. **તત્થેવ** તાસુ એવ પુબ્બે વુત્તપઠમપુચ્છાસુ એવ. **પુચ્છિતબ્બં** "તસ્સ સોમનસ્સિન્દ્રિયં ઉપ્પજ્જિસ્સતી"તિઆદીસુ **અનાગતભાવમત્તેન સરૂપતો ગહિતં ઉપ્પાદં** ઉપ્પાદસઙ્ખાતં, "તસ્સ સોમનસ્સિન્દ્રિયં નિરુજ્ઝિસ્સતી"તિઆદીસુ **અનાગતભાવમત્તેન સરૂપતો ગહિતં નિરોધં વા** નિરોધસઙ્ખાતં વા સંસયત્થં ન નિયમેતીતિ. **એવન્તિ** વુત્તપ્પકારેન સન્નિટ્ઠાનત્થસ્સ નિયમો હોતિ, ન સંસયત્થસ્સ, તસ્મા "યસ્સ વા પન...પે॰... આમન્તા"તિ વુત્તં. **એસ નયો**તિ ય્વાયં ઉપ્પાદવારે વિચારો વુત્તો, નિરોધવારેપિ એસેવ નયો. તથા હિ "યસ્સ વા પન સોમનસ્સિન્દ્રિયં નિરુજ્ઝિસ્સતિ, તસ્સ ચક્ખુન્દ્રિયં નિરુજ્ઝિસ્સતીતિ? આમન્તા"તિ વુત્તં.

એવં અવુત્તત્તાતિ ઉપ્પાદનિરોધાનં અનાગતાનં સરૂપેન અવુત્તત્તા. ન હિ તત્થ તે સરૂપેન વુત્તા, અથ ખો "નુપ્પજ્જિસ્સતી"તિ પટિક્ખેપમુખેન વુત્તા. **તત્થા**તિ અનુલોમે. **ન એવં યોજેતબ્બા** પટિલોમે. તમેવ અયોજેતબ્બતં "**યથા હી**"તિઆદિના વિવરતિ. ઉપ્પાદનિરોધે અતિક્કમિત્વા ઉપ્પાદનિરોધા સમ્ભવન્તિ યોજેતું, તથા ઉપ્પાદનિરોધે અપ્પત્વા ઉપ્પાદનિરોધા સમ્ભવન્તિ યોજેતુન્તિ યોજના. ઇદઞ્ચ દ્વયં યથાનુલોમે સમ્ભવતિ, ન એવં પટિલોમે. તેનાહ "**ન એવં...પે॰... સમ્ભવન્તી**"તિ. તત્થ કારણમાહ "**અભૂતાભાવસ્સ...પે॰... સમ્ભવાનુપપત્તિતો**"તિ. **અભૂતાભાવસ્સા**તિ અભૂતસ્સ અભાવસ્સ, અભૂતસ્સ ઉપ્પાદસ્સ નિરોધસ્સ ચ અભાવસ્સાતિ અધિપ્પાયો. તેનાહ "**અભૂતુપ્પાદનિરોધાભાવો ચ પટિલોમે પુચ્છિતો**"તિ, તસ્મા "આમન્તા"તિ ચ વુત્તં, ન વુત્તં વિસ્સજ્જનન્તિ સમ્બન્ધો. **અસ્સ વિસેસરહિતસ્સ અભૂતાભાવસ્સા**તિ ઇમસ્સ યથાવુત્તસ્સ યથા રૂપાભાવો વેદનાભાવોતિ કોચિ અભાવોપિ વિસેસસહિતો, ન એવમયન્તિ વિસેસરહિતસ્સ અભૂતાભાવસ્સ.

કાલન્તરયોગાભાવતોતિ કાલવિસેસયોગાભાવતો. **યાદિસાનન્તિ** યાનિ ભૂતાનિ ન વત્તમાનાનિ સતિ પચ્ચયે ઉપ્પજ્જનારહાનિ, તેસં અનાગતાનન્તિ અત્થો. **ઉપ્પાદનિરોધાભાવેન પુચ્છિતબ્બસ્સા**તિ "નુપ્પજ્જિસ્સતિ ન નિરુજ્ઝિસ્સતી"તિ એવં ઉપ્પાદસ્સ નિરોધસ્સ ચ અભાવેન પુચ્છિતબ્બસ્સ અત્થસ્સ. **સન્નિસ્સયો** નિસ્સયભૂતો **સન્નિટ્ઠાનેન સન્નિચ્છિતો** સન્નિટ્ઠાનપદસઙ્ગહિતો. સો યથાવુત્તો અત્થો નિસ્સયો એતેસન્તિ **તન્નિસ્સયા. તાદિસાનંયેવ** અનાગતાનંયેવ **ઉપપત્તિચુતિઉપ્પાદનિરોધાનં** ઉપપત્તિચુતિસઙ્ખાતઉપ્પાદનિરોધાનં અનુપ્પાદાનિરોધાનં પટિક્ખેપવસેન. **જીવિતાદીનમ્પિ** જીવિતમનિન્દ્રિયાદીનમ્પિ. **અનુપ્પાદાનિરોધા સંસયપદેન પુચ્છિતા હોન્તિ**

''યસ્સ સોમનસ્સિન્દ્રિયં નુપ્પજ્જિસ્સતિ, તસ્સ સોમનસ્સિન્દ્રિયં ન નિરુજ્ઝિસ્સતી''તિ. **''આમન્તા''તિ વુત્તં** વિભજિત્વા વત્તબ્બસ્સ અભાવતો. તેનાહ **''ન વુત્તં…પે॰… વિસ્સજ્જન''**ન્તિ.

યે સોપેક્ખપટિસન્ધિકા ભવિસ્સન્તિ રૂપલોકે, તે સઙ્ગહિતાતિ યોજના. **તંસમાનલક્ખણતાયા**તિ તેન સોપેક્ખપટિસન્ધિકભાવેન સમાનલક્ખણતાય. **તં પમાદલિખિતં** ધમ્મયમકે તાદિસસ્સેવ વચનસ્સ અભાવતો. તત્થપિ યં વત્તબ્બં, તં ચિત્તયમકે વુત્તં ''ન હિ ખણપચ્ચુપ્પન્ને ઉપ્પજ્જિત્થાતિ અતીતવોહારો અત્થી''તિઆદિના.

પવત્તિવારવણ્ણના નિટ્ઠિતા.

૩. પરિઞ્ઞાવારવણ્ણના

૪૩૫-૪૮૨. લોકિયઅબ્યાકતેહીતિ ફલધમ્મનિબ્બાનવિનિમુત્તેહિ અબ્યાકતેહિ. **તાનિ ઉપાદાયા**તિ તાનિ લોકિયઅબ્યાકતાનિ ઉપાદાય. તંસમાનગતિકાનં મનિન્દ્રિયાદીનં ''સો વેદનાક્ખન્ધં પરિજાનાતીતિ? આમન્તા''તિઆદિના (યમ॰ ૧.ખન્ધયમક.૨૦૬) વેદનાક્ખન્ધાદીનં વિય પરિઞ્ઞેય્યતા વુત્તા. યઞ્હિ પરિજાનિતબ્બં, તદેવ પરિજાનાતીતિઆદિના વુત્તં. એવમવિપરીતે અત્થે સિદ્ધેપિ ચોદકો ''મિસ્સકત્તા''તિ એત્થ લબ્ભમાનં લેસં ગહેત્વા ચોદેતિ **''યદિ પરિઞ્ઞેય્યમિસ્સકત્તા''**તિઆદિના. તસ્સત્થો – યથા ઇધ પરિઞ્ઞેય્યમિસ્સકાનં પરિઞ્ઞેય્યતા વુત્તા, એવમઞ્ઞત્થાપિ સા તેસં વત્તબ્બા, તથા ભાવેતબ્બમિસ્સકાનં ભાવેતબ્બતાતિ. તેનાહ **''કસ્મા ધમ્મયમકે''**તિઆદિ. **કુસલાકુસલેસુ ભાવનાપહાનાભિનિવેસો હોતિ**, યેન વુત્તં ''સો તં અકુસલં પજહતિ, કુસલં ભાવેતી''તિઆદિ. **ન અબ્યાકતભાવ**ન્તિ એકેન યથા ફસ્સદ્વારતો વિય વિઞ્ઞાણદ્વારતો કુસલાદીનં ઉપ્પત્તિપરિયાયો, એવં વેદનાક્ખન્ધાદીનં વિય ન અબ્યાકતાદીનં પરિઞ્ઞેય્યતાપરિયાયોતિ દસ્સેતિ.

કુસલાકુસલભાવેન અગ્ગહિતાતિ સમુદયસભાવેન અગ્ગહિતાતિ અત્થો. **કુસલાકુસલાપી**તિ કુસલાકુસલભાવાપિ સમાના. **ભાવેતબ્બપહાતબ્બભાવેહિ વિનાપિ હોતિ**, યો ન મગ્ગસમુદયસચ્ચપક્ખિયો. યથા ''અનિચ્ચં રૂપ''ન્તિ એત્થ ''અનિચ્ચમેવ રૂપં, ન નિચ્ચ''ન્તિ પટિયોગિવિનિવત્તનમેવ એવ-કારેન કરીયતિ, ન તસ્સ દુક્ખાનત્તતાદયો નિવારિતા હોન્તિ, એવં ''પહાતબ્બમેવા''તિ એત્થ એવ-સદ્દેન પટિયોગિભૂતં અપ્પહાતબ્બમેવ નિવત્તીયતિ, ન તતો અઞ્ઞવિસેસાતિ દસ્સેન્તો આહ **''એતેન પહાતબ્બમેવા''**તિઆદિ. **ભાવેતબ્બભાવો એવ તસ્સ** અઞ્ઞિન્દ્રિયસ્સ **ગહિતો** ઉક્કંસગતિવિજાનનતો. **''પરતો લિખિતબ્બં ઉપ્પટિપાટિયા લિખિત''**ન્તિ કસ્મા વુત્તં. **દ્વે પુગ્ગલા**તિ હિ આદિ અનુલોમે આગતં ઉદ્ધટં, **ચક્ખુન્દ્રિયં ન પરિજાનાતી**તિઆદિ પન પટિલોમે. **દોમનસ્સિન્દ્રિયં ન પજહન્તિ નામા**તિ ઇદં ''નો ચ દોમનસ્સિન્દ્રિયં પજહન્તી''તિ પાળિપદસ્સ અત્થવચનં. યં પન ''ચક્ખુન્દ્રિયમૂલકં અતિક્કમિત્વા દોમનસ્સિન્દ્રિયમૂલકે ઇદં વુત્ત''ન્તિ વુત્તં, પટિલોમે આગતં સન્ધાય વુત્તત્તા તં ન યુત્તં, ન તં અટ્ઠકથાચરિયા પઠમં આગતં પદં લઙ્ઘિત્વા તાદિસસ્સેવ પચ્છા આગતપદસ્સ અત્થવણ્ણનં કરોન્તિ. પદાનુક્કમતો એવ હિ અટ્ઠકથાયં અત્થવણ્ણના આરદ્ધા, પરિયોસાપિતા ચ, તસ્મા અનુપટિપાટિયાવ લિખિતં, ન ઉપ્પટિપાટિયાતિ દટ્ઠબ્બં ''દ્વે પુગ્ગલા''તિઆદિકસ્સ અનુલોમે આગતસ્સ ઉદ્ધટત્તા.

એત્થાતિ એતસ્મિં પરિઞ્ઞાવારે. **છ પુગ્ગલા**તિ પુથુજ્જનેન સદ્ધિં યાવ અનાગામિમગ્ગટ્ઠા છ પુગ્ગલા. **અભિન્દિત્વા ગહિતો** તત્થ ભબ્બાભબ્બાનં કિચ્ચવિસેસસ્સ અગ્ગહિતત્તા. યત્થ પન સતિ પુથુજ્જનગ્ગહણસામઞ્ઞે ભબ્બાનં કિચ્ચં ગહિતં, યત્થ ચ અભબ્બાનં, તત્થ તે એવ ભિન્દિત્વા વુત્તા હોન્તીતિ દસ્સેન્તો **''યે ચ પુથુજ્જના મગ્ગં પટિલભિસ્સન્તિ, યે ચ પુથુજ્જના મગ્ગં ન પટિલભિસ્સન્તી''**તિ ચ આદિમાહ. **અરહા**તિ અરિયો, અયમેવ

વા પાઠો. **પઠમમગ્ગફલસમઙ્ગી**તિ પુરિમમગ્ગફલસમઙ્ગી. **ઇતરો**તિ અરહા. **એવં પુગ્ગલભેદં ઞત્વા**તિ ઇધ પુથુજ્જનો સો ચ અભબ્બોતિ ગહિતો, ઇધ ભબ્બો ઇધ અરિયા, યે ચ પઠમમગ્ગફલસમઙ્ગિનો યાવ અગ્ગમગ્ગફલસમઙ્ગિનોતિ એવં યથાવુત્તં પુગ્ગલવિભાગં ઞત્વા. **તત્થ તત્થા**તિ તેસં દ્વે પુથુજ્જના અટ્ઠ અરિયાતિ ઇમેસં યથાવુત્તપુગ્ગલાનં ભેદતો અભેદતો ચ ગહણવસેન આગતે તસ્મિં તસ્મિં પાઠપદેસે. **સન્નિટ્ઠાનેના**તિ સન્નિટ્ઠાનપદવસેન, નિચ્છયવસેનેવ વા. **નિદ્ધારેત્વા**તિ નીહરિત્વા. **વિસ્સજ્જનં યોજેતબ્બ**ન્તિ વિસ્સજ્જનવસેન પવત્તપાળિયા યથાવુત્તઅત્થદસ્સનેન સમ્બન્ધતો વિભાવેતબ્બોતિ.

પરિઞ્ઞાવારવણ્ણના નિટ્ઠિતા.

ઇન્દ્રિયયમકવણ્ણના નિટ્ઠિતા.

યમકપકરણ-અનુટીકા સમત્તા.

નમો તસ્સ ભગવતો અરહતો સમ્માસમ્બુદ્ધસ્સ

પટ્ઠાનપકરણ-અનુટીકા

ગન્થારમ્ભવણ્ણના

કામગુણાદીહીતિ કામગુણઞાનાભિઞ્ઞાચિત્તિસ્સરિયાદીહિ. **લળન્તી**તિ લળિતાનુભવનવસેન રમન્તિ. **તેસૂ**તિ કામગુણાદીસુ. **વિહરન્તી**તિ ઇરિયાપથપરિવત્તનાદિના વત્તન્તિ. **પચ્ચત્થિકે**તિ બાહિરબ્ભન્તરભેદે અમિત્તે. **ઇસ્સરિયં** તત્થ તત્થ આધિપતેય્યં. **ઠાનં** સેટ્ઠિસેનાપતિયુવરાજાદિટ્ઠાનન્તરં. **આદિ**-સદ્દેન પરિવારપરિચ્છેદાદિ સઙ્ગય્હતિ. **પુઞ્ઞયોગાનુભાવપ્પત્તાયા**તિ દાનમયાદિપુઞ્ઞાનુભાવાધિગતાય સમથવિપસ્સનાભાવનાસઙ્ખાતયોગાનુભાવાધિગતાય ચ. **જુતિયા**તિ સરીરપ્પભાય ચેવ ઞાણપ્પભાય ચ. એત્થ ચ દેવ-સદ્દો યથા કીળાવિજિગિસાવોહારજુતિગતિઅત્થો, એવં સત્તિઅભિત્થવકમનત્થોપિ હોતિ ધાતુસદ્દાનં અનેકત્થભાવતોતિ ''**યદિચ્છિતનિપ્ફાદને સક્કોન્તીતિ વા**''તિઆદિ વુત્તં.

ઇદ્ધિવિધાદિતામત્તેન ભગવતો અભિઞ્ઞાદીનં સાવકેહિ સાધારણતાવચનં, સભાવતો પન સબ્બેપિ બુદ્ધગુણા અનઞ્ઞસાધારણાયેવાતિ દસ્સેન્તો ''**નિરતિસયાય અભિઞ્ઞાકીળાય, ઉત્તમેહિ દિબ્બબ્રહ્મઅરિયવિહારેહી**''તિ આહ. ચિત્તિસ્સરિયસત્તધનાદીનં દાનસઙ્ખાતેન સમ્માપટિપત્તિઅવેચ્ચપ્પસાદસક્કારાનં ગહણસઙ્ખાતેનાતિ યોજના. ગહણઞ્ચેત્થ તેસુ ઉપલબ્ભમાનસમ્માપટિપત્તિઅવેચ્ચપ્પસાદાનં તેહિ ઉપનીયમાનસક્કારસ્સ ચ અભિનન્દનં અનુમોદનં સમ્પટિચ્છનઞ્ચ વેદિતબ્બં. ધમ્મસભાવાનુરૂપાનુસાસનીવચનેનેવ ચ પન સિક્ખાપદપઞ્ઞત્તિપિ સઙ્ગહિતાતિ દટ્ઠબ્બા વીતિક્કમધમ્માનુરૂપા અનુસાસનીતિ કત્વા. **ઞાણગતિ** ઞાણેન ગન્તબ્બસ્સ ઞેય્યસ્સ અવબોધો. **સમન્નાગતત્તા**તિ ઇદં ''અભિઞ્ઞાકીળાયા''તિઆદીસુ પચ્ચેકં યોજેતબ્બં, તથા **સદેવકેન લોકેના**તિ ઇદં ''ગમનીયતો''તિઆદીસુ. **તે દેવે**તિ સમ્મુતિદેવાદિકે દેવે. **તેહિ ગુણેહી**તિ અભિઞ્ઞાદિગુણેહિ. **પૂજનીયતરો દેવો**તિ ઇદં પૂજનીયપરિયાયો અયં અતિ-સદ્દોતિ કત્વા વુત્તં. **અતિરેકતરો**તિ અધિકતરો. **ઉપપત્તિદેવાનન્તિ** ઇદં તબ્બહુલતાય વુત્તં. વિસુદ્ધિદેવાપિ હિ તત્થ વિજ્જન્તેવ, તેસુપિ વા લબ્ભમાનં ઉપપત્તિદેવભાવમત્તમેવ ગહેત્વા તથા વુત્તં. **પટિપક્ખાનં** દુસ્સીલ્યમુટ્ઠસ્સચ્ચવિક્ખેપાનં, સીલવિપત્તિઅભિજ્ઝાદોમનસ્સઅવસિટ્ઠનીવરણાનં વા.

ઇસીનં સત્તમો, ઇસીસુ સત્તમોતિ દુવિધમ્પિ અત્થં યોજેત્વા દસ્સેન્તો ''**ચતુસચ્ચાવબોધગતિયા...પે॰... વુત્તો**''તિ આહ. સપરસન્તાનેસુ સીલાદિગુણાનં એસનટ્ઠેન વા ઇસયો, બુદ્ધાદયો અરિયા. ઇસિ ચ સો સત્તમો ચાતિ **ઇસિસત્તમો**તિ એવમેત્થ અત્થો દટ્ઠબ્બો. ''નામરૂપનિરોધ''ન્તિ એત્થ યં નામરૂપં નિરોધેતબ્બં, તં દસ્સેન્તો ''**યતો વિઞ્ઞાણં પચ્ચુદાવત્તતી**''તિ આહ. વટ્ટપરિયાપન્નઞ્હિ નામરૂપં નિરોધેતબ્બં. તસ્મિઞ્હિ નિરોધિતે સબ્બસો નામરૂપં નિરોધિતમેવ હોતિ. યથાહ ''સોતાપત્તિમગ્ગઞાણેન અભિસઙ્ખારવિઞ્ઞાણસ્સ નિરોધેન સત્ત ભવે ઠપેત્વા અનમતગ્ગે સંસારે યે ઉપ્પજ્જેય્યું નામઞ્ચ રૂપઞ્ચ, એત્થેતે નિરુજ્ઝન્તિ...પે॰... અરહતો અનુપાદિસેસાય નિબ્બાનધાતુયા પરિનિબ્બાયન્તસ્સ ચરિમવિઞ્ઞાણસ્સ નિરોધેન પઞ્ઞા ચ સતિ ચ નામઞ્ચ રૂપઞ્ચ, એત્થેતે નિરુજ્ઝન્તિ વૂપસમન્તિ અત્થં ગચ્છન્તિ પટિપ્પસ્સમ્ભન્તી''તિ (ચૂળનિ॰ અજિતમાણવપુચ્છાનિદ્દેસ ૬). **અતિગમ્ભીરનયમણ્ડિતદેસનં** સાતિસયં પચ્ચયાકારસ્સ વિભાવનતો. સભાવતો ચ પચ્ચયાકારો ગમ્ભીરો. યથાહ ''અધિગતો ખો મ્યાયં ધમ્મો ગમ્ભીરો''તિઆદિ (દી॰ નિ॰ ૨.૬૭; મ॰ નિ॰ ૧.૨૮૧; ૨.૩૩૭; સં॰ નિ॰ ૧.૧૭૨; મહાવ॰ ૭, ૮), ''ગમ્ભીરો ચાયં, આનન્દ , પટિચ્ચસમુપ્પાદો ગમ્ભીરાવભાસો''તિ (દી॰ નિ॰ ૨.૯૫; સં॰ નિ॰ ૨.૬૦) ચ આદિ. તસ્સ ચાયં અનન્તનયપટ્ઠાનદેસના અતિગમ્ભીરાવ.

ગન્થારમ્ભવણ્ણના નિટ્ઠિતા.

પચ્ચયુદ્દેસવણ્ણના

સમાનનેતિ સમાનનયને, સમાહરણે, સમાનકરણે વા અટ્ઠકથાધિપ્પાયં. તત્થ ‘‘દ્વે અનુલોમાનિ ધમ્માનુલોમઞ્ચ પચ્ચયાનુલોમઞ્ચા’’તિઆદિના પરતો વણ્ણયિસ્સન્તિ.

પટ્ઠાનનામત્થોતિ ‘‘પટ્ઠાન’’ન્તિ ઇમસ્સ નામસ્સ અત્થો, તં પન યસ્મા અવયવદ્વારેન સમુદાયે નિરુળ્હં, તસ્મા યથા અવયવેસુ પતિટ્ઠિતં, તમેવ તાવ દસ્સેતું ‘‘**તિકપટ્ઠાનાદીનં તિકપટ્ઠાનાદિનામત્થો**’’તિ વુત્તં. અથ વા અવયવાનમેવ પટ્ઠાનનામત્થો નિદ્ધારેતબ્બો તંસમુદાયમત્તત્તા પકરણસ્સ. ન હિ સમુદાયો નામ કોચિ અત્થો અત્થીતિ દસ્સેતું ‘‘**પટ્ઠાનં...પે॰... નામત્થો**’’તિ વુત્તં. તેનેવાહ ‘‘**ઇમસ્સ પકરણસ્સ**...**પે॰... સમોધાનતા ચેત્થ વત્તબ્બા**’’તિ. વચનસમુદાયત્થવિજાનનેન વિદિતપટ્ઠાનસામઞ્ઞત્થસ્સ વિત્થારતો પટ્ઠાનકથા વુચ્ચમાના સુખગ્ગહણા હોતીતિ દસ્સેન્તો આહ ‘‘**એવઞ્હિ...પે॰... હોતી**’’તિ. **તત્થા**તિ તાસુ નામત્થયથાવુત્તસમોધાનતાસુ. **સબ્બસાધારણસ્સા**તિ સબ્બેસં અવયવભૂતાનં તિકપટ્ઠાનાદીનં સમુદાયસ્સ ચ સાધારણસ્સ. **અત્થતો આપન્નં નાનાવિધભાવ**ન્તિ પકારગ્ગહણેનેવ પકારાનં અનેકવિધતા ચ ગહિતાવ હોન્તીતિ વુત્તં. પકારેહિ ઠાનન્તિ હિ પટ્ઠાનં, નાનાવિધો પચ્ચયો, તં એત્થ વિભજનવસેન અત્થીતિ પટ્ઠાનં, પકરણં, તદવયવો ચ. એતસ્મિઞ્ચ અત્થનયે સદ્દતોપિ નાનાવિધભાવસિદ્ધિ દસ્સિતાતિ વેદિતબ્બા. તત્થ નાનપ્પકારા પચ્ચયતા, નાનપ્પકારાનં પચ્ચયતા ચ નાનપ્પકારપચ્ચયતાતિ ઉભયમ્પિ સામઞ્ઞનિદ્દેસેન એકસેસનયેન વા એકજ્ઝં ગહિતન્તિ દસ્સેન્તો ‘‘**એકસ્સપિ... પે॰... વેદિતબ્બા**’’તિ આહ. **અનેકધમ્મભાવતો**તિ અનેકે ધમ્મા એતસ્સાતિ અનેકધમ્મો, તબ્ભાવતોતિ યોજેતબ્બં. **નાનપ્પકારપચ્ચયતા**તિ નાનપ્પકારપચ્ચયભાવો, યો અટ્ઠકથાયં ‘‘નાનપ્પકારપચ્ચયટ્ઠો’’તિ વુત્તો.

કામં ધમ્મસઙ્ગહાદીસુપિ અત્થેવ પચ્ચયધમ્મવિભાગો, સો પન તત્થ પચ્ચયભાવો ન તથા તપ્પરભાવેન વિભત્તો યથા પટ્ઠાનેતિ દસ્સેન્તો ‘‘**એતેન...પે॰... દસ્સેતી**’’તિ આહ. **સાતિસયવિભાગતં** ઇમસ્સ પકરણસ્સ તથા તદવયવાનં.

સબ્બઞ્ઞુતઞ્ઞાણસ્સ યથાવુત્તગમનં યદધિકરણં, તં દસ્સેતું ‘‘**એત્થાતિ વચનસેસો**’’તિ. **ગમનદેસભાવતો**તિ પવત્તિટ્ઠાનભાવતો. **અઞ્ઞેહિ ગતિમન્તેહી**તિ તીસુ કાલેસુ અપ્પટિહતઞાણાદીહિ. **તસ્સ** સબ્બઞ્ઞુતઞ્ઞાણસ્સ.

તિવિધેન પરિચ્છેદેન દેસિતેસુ ધમ્મેસુ તિકવોહારોતિ આહ ‘‘**તિકાનન્તિ તિકવસેન વુત્તધમ્માન**’’ન્તિ. તીણિ પરિમાણાનિ એતેસન્તિ હિ તિકા. સમન્તાતિ સમન્તતો સબ્બભાગતોતિ વુત્તં હોતીતિ આહ ‘‘**અનુલોમાદીહિ સબ્બપ્પકારેહિપી**’’તિ. **ગતાની**તિ પવત્તાનિ. **સમન્તચતુવીસતિપટ્ઠાનાની**તિ સમન્તતો અનુલોમાદિસબ્બભાગતો સમોધાનવસેન ચતુવીસતિ પટ્ઠાનાનિ. **અનુલોમાદિસબ્બકોટ્ઠાસતો**તિ અનુલોમાદિચતુકોટ્ઠાસતો. **તિકાદિછછભાવ**ન્તિ તિકાદિદુકદુકપરિયોસાનેહિ છછભાવં. **તેના**તિ યથાવુત્તદસ્સનેન. **ધમ્માનુલોમાદિસબ્બકોટ્ઠાસતો**તિ પચ્ચનીકાદિદુકાદિસહજાતવારાદિપચ્ચયપચ્ચનીયાદિઆરમ્મણમૂલાદીનં ગહણં દટ્ઠબ્બં. યથાવુત્તતો અઞ્ઞસ્સ પકારસ્સ અસમ્ભવતો ‘‘**અનૂનેહિ નયેહિ પવત્તાનીતિ વુત્તં હોતી**’’તિ આહ. **તાનિ પન** યથાવુત્તાનિ સમન્તપટ્ઠાનાનિ. અયઞ્ચ અત્થવણ્ણના અટ્ઠકથાવચનેન અઞ્ઞદત્થુ સંસન્દતીતિ દસ્સેન્તો આહ ‘‘**તેનેવાહ...પે॰... વસેના**’’તિ.

હેતુનોતિ હેતુસભાવસ્સ ધમ્મસ્સ. સતિપિ હેતુસભાવસ્સ આરમ્મણપચ્ચયાદિભાવે સવિસેસે તાવ પચ્ચયે દસ્સેન્તેન “**અધિપતિપચ્ચયાદિભૂતસ્સ ચા**”તિ વુત્તં. ‘‘હેતુ હુત્વા પચ્ચયો’’તિ વુત્તે ધમ્મસ્સ હેતુસભાવતા નિદ્ધારિતા, ન પચ્ચયવિસેસોતિ તસ્સ અધિપતિપચ્ચયાદિભાવો ન નિવારિતોતિ આહ “**એતેનપિ સો એવ દોસો આપજ્જતી**”તિ. **તેના**તિ હેતુભાવગ્ગહણેન. **ઇધા**તિ ‘‘હેતુપચ્ચયો’’તિ એત્થ. **ધમ્મગ્ગહણ**ન્તિ અલોભાદિધમ્મગ્ગહણં. **સત્તિવિસેસો** અત્તનો બલં સત્તિકારણભાવો, યો રસોતિપિ વુચ્ચતિ, સ્વાયં અનઞ્ઞસાધારણતાય ધમ્મતો અનઞ્ઞોપિ પચ્ચયન્તરસમવાયેયેવ લબ્ભમાનત્તા અઞ્ઞો વિય કત્વા વુત્તો. **તસ્સા**તિ હેતુભાવસઙ્ખાતસ્સ સામત્થિયસ્સ. **હેતુ હુત્વા**તિ એત્થાપિ હેતુભાવવાચકો હેતુસદ્દો, ન હેતુસભાવધમ્મવાચકોતિ આહ “**હેતુ હુત્વા પચ્ચયોતિ ચ વુત્ત**”ન્તિ.

એવઞ્ચ કત્વાતિઆદિના યથાવુત્તમત્થં પાળિયા સમત્થેતિ. યદિ એવં અટ્ઠકથાયં ધમ્મસ્સેવ પચ્ચયતાવચનં કથન્તિ આહ “**અટ્ઠકથાયં પના**”તિઆદિ . તેનેવ ચેત્થ અમ્હેહિપિ ‘‘ધમ્મતો અનઞ્ઞોપિ અઞ્ઞો વિય કત્વા’’તિ ચ વુત્તં. યદિ અટ્ઠકથાયં ‘‘યો હિ ધમ્મો, મૂલટ્ઠેન ઉપકારકો ધમ્મો’’તિ ચ આદીસુ ધમ્મેન ધમ્મસત્તિવિભાવનં કતં, અથ કસ્મા ઇધ હેતુભાવેન પચ્ચયોતિ ધમ્મસત્તિયેવ વિભાવિતાતિ ચોદનં મનસિ કત્વા વુત્તં “**ઇધાપિ વા…પે॰… દસ્સેતી**”તિ. ધમ્મસત્તિવિભાવનં પનેત્થ ન સક્કા પટિક્ખિપિતુન્તિ દસ્સેન્તો “**ન હી**”તિઆદિમાહ. અત્થો એતસ્સ અત્થીતિ અત્થો, અત્થાભિધાયિવચનન્તિ વુત્તં “**એતીતિ એતસ્સ અત્થો વત્તતી**”તિ, તસ્મા અત્થોતિ અત્થવચનન્તિ વુત્તં હોતિ. તેનાહ “**તઞ્ચ ઉપ્પત્તિટ્ઠિતીનં સાધારણવચન**”ન્તિ. **તઞ્ચા**તિ હિ ‘‘વત્તતી’’તિ વચનં પચ્ચામટ્ઠં. અથ વા **એતીતિ એતસ્સ અત્થો**તિ ‘‘એતી’’તિ એતસ્સ પદસ્સ અત્થો ‘‘વત્તતી’’તિ એત્થ વત્તનકિરિયા. **તઞ્ચા**તિ તઞ્ચ વત્તનં. એતસ્મિં પનત્થે **સાધારણવચન**ન્તિ એત્થ **વચન**-સદ્દો અત્થપરિયાયો વેદિતબ્બો ‘‘વુચ્ચતી’’તિ કત્વા. યદગ્ગેન ઉપ્પત્તિયા પચ્ચયો, તદગ્ગેન ઠિતિયાપિ પચ્ચયોતિ કોચિ આસઙ્કેય્યાતિ તદાસઙ્કાનિવત્તનત્થં વુત્તં “**કોચિ હિ… પે॰… હેતુઆદયો**”તિ. એત્થ ચ યથા ઉપ્પજ્જનારહાનં ઉપ્પત્તિયા પચ્ચયે સતિયેવ ઉપ્પાદો, નાસતિ, એવં તિટ્ઠન્તાનમ્પિ ઠિતિપચ્ચયવસેનેવ ઠાનં યથા જીવિતિન્દ્રિયવસેન સહજાતધમ્માનન્તિ દટ્ઠબ્બં. યે પન અરૂપધમ્માનં ઠિતિં પટિક્ખિપન્તિ, યં વત્તબ્બં, તં હેટ્ઠા વુત્તમેવ.

યથા અધિકરણસાધનો પતિટ્ઠત્થો હેતુ-સદ્દો, એવં કરણસાધનો પવત્તિઅત્થોપિ યુજ્જતીતિ દસ્સેન્તો “**હિનોતી**”તિઆદિમાહ. ‘‘લોભો નિદાનં કમ્માનં સમુદયાયા’’તિઆદિવચનતો હેતૂનં **કમ્મનિદાનભાવો** વેદિતબ્બો.

એતેનાતિ હેતુપચ્ચયતો અઞ્ઞેનેવ કુસલભાવસિદ્ધિવચનેન. **એકે** આચરિયા. **સભાવતોવા**તિ એતેન યથા અઞ્ઞેસં રૂપગતં ઓભાસેન્તસ્સ પદીપસ્સ રૂપગતોભાસકેન અઞ્ઞેન પયોજનં નત્થિ સયં ઓભાસનસભાવત્તા, એવં અઞ્ઞેસં કુસલાદિભાવસાધકાનં હેતૂનં અઞ્ઞેન કુસલાદિભાવસાધકેન પયોજનં નત્થિ સયમેવ કુસલાદિસભાવત્તાતિ દસ્સેતિ. ન સભાવસિદ્ધો અલોભાદીનં કુસલાદિભાવો ઉભયસભાવત્તા તંસમ્પયુત્તફસ્સાદીનં વિયાતિ ઇમમત્થં દસ્સેતિ “**યસ્મા પના**”તિઆદિના. **સા પન** અઞ્ઞપટિબદ્ધા કુસલાદિતા.

ન કોચિ ધમ્મો ન હોતીતિ રૂપાદિભેદેન છબ્બિધેસુ સઙ્ખતાસઙ્ખતપઞ્ઞત્તિધમ્મેસુ કોચિપિ ધમ્મો આરમ્મણપચ્ચયો ન ન હોતિ, સ્વાયં આરમ્મણપચ્ચયભાવો હેટ્ઠા ધાતુવિભઙ્ગવણ્ણનાયં વુત્તોયેવ.

પુરિમાભિસઙ્ખારૂપનિસ્સયન્તિ ‘‘છન્દવતો’’તિઆદિના વુત્તાકારેન પુરિમસિદ્ધં ચિત્તાભિસઙ્ખારકસઙ્ખાતં ઉપનિસ્સયં. **ચિત્તે**તિ ચિત્તસીસેનાયં નિદ્દેસો દટ્ઠબ્બો. ન હિ ચિત્તમેવ તથાભિસઙ્ખરીયતિ, અથ ખો તંસમ્પયુત્તધમ્માપિ.

સાધયમાનાતિ વસે વત્તયમાના. વસવત્તનઞ્ચેત્થ તદાકારાનુવિધાનં. છન્દાદીસુ હિ હીનેસુ મજ્ઝિમેસુ પણીતેસુ તંતંસમ્પયુત્તાપિ તથા તથા પવત્તન્તિ. તેનાહ "**હીનાદિભાવેન તદનુવત્તનતો**"તિ. **તેના**તિ અત્તનો વસે વત્તાપનેન, તેસં વા વસે વત્તનેન. **તેહિ** છન્દાદયો. **અધિપતિપચ્ચયા હોન્તિ** અત્તાધીનાનં પતિભાવેન પવત્તનતો. **ગરુકાતબ્બં આરમ્મણં** મહગ્ગતધમ્મલોભનીયધમ્માદિ.

તદનન્તરુપ્પાદનિયમોતિ તસ્સ તસ્સેવ ચિત્તસ્સ અનન્તરં ઉપ્પજ્જમાનતં. **તંતંસહકારીપચ્ચયવિસિટ્ઠસ્સા**તિ તેન તેન આરમ્મણાદિના સહકારીકારણેન તદુપ્પાદનસમત્થતાસઙ્ખાતં વિસેસં પત્તસ્સ. **તાયયેવા**તિ યા વેખાદાને પુપ્ફનસમત્થતા વેખાપગમે લદ્ધોકાસા, તાયમેવ.

ઉપસગ્ગવસેનપિ અત્થવિસેસો હોતીતિ વુત્તં "**સદ્દત્થમત્તતો નાનાકરણ**"ન્તિ. **વચનીયત્થતો**તિ ભાવત્થતો. ભાવત્થોપિ હિ વચનગ્ગહણાનુસારેન વિઞ્ઞેય્યત્તા "વચનીયો"તિ વુચ્ચતિ. **નિરોધુપ્પાદન્તરાભાવતો**તિ પુરિમનિરોધસ્સ પચ્છિમુપ્પાદસ્સ ચ બ્યવધાયકાભાવતો. **નિરન્તરુપ્પાદનસમત્થતા**તિ એતેન નિરોધાનં નિરોધસમકાલુપ્પાદવાદં નિવારેતિ. સતિ હિ સમકાલત્તે બ્યવધાનાસઙ્કા એવ ન સિયા સણ્ઠાનાભાવતો. ઇદમિતો હેટ્ઠા ઉદ્ધં તિરિયન્તિ વિભાગાભાવા અત્તના એકત્તમિવ ઉપનેત્વાતિ યોજના. સણ્ઠાનાભાવેન હિ અપ્પટિઘભાવૂપલક્ખણેન વિભાગાભાવં, તેન એકત્તમિવૂપનયનં સુટ્ઠુ અનન્તરભાવં સાધેતિ, સહાવટ્ઠાનાભાવેન પન અનન્તરમેવ ઉપ્પાદનં.

વિભાગતો ઞાણેન આકરીયતીતિ **આકારો**, ધમ્માનં પવત્તિભેદો. નેવસઞ્ઞાનાસઞ્ઞાયતનફલસમાપત્તીનં નિરોધુપ્પાદાનન્તરતાયાતિ યોજના. **પુરિમચુતી**તિ અસઞ્ઞસત્તુપ્પત્તિતો પુરિમચુતિ. યદિ કાલન્તરતા નત્થિ, કથમિદં "સત્તાહં નિરોધં સમાપજ્જિત્વા પઞ્ચ કપ્પસતાનિ અતિક્કમિત્વા"તિ વચનન્તિ આહ "**ન હિ તેસં...પે॰... વુચ્ચેય્યા**"તિ. નનુ તેસં અન્તરા રૂપસન્તાનો પવત્તતેવાતિ અનુયોગં સન્ધાયાહ "**ન ચ...પે॰... અઞ્ઞસન્તાનત્તા**"તિ. યદિ એવં તેસં અઞ્ઞભિન્નસન્તાનં વિય અઞ્ઞમઞ્ઞૂપકારેનપિ ભવિતબ્બન્તિ ચોદનાય વુત્તં "**રૂપારૂપ...પે॰... હોન્તી**"તિ. તેનેતં દસ્સેતિ – યદિપિ રૂપારૂપધમ્મા એકસ્મિં પુગ્ગલે વત્તમાના વિસેસતો અઞ્ઞમઞ્ઞૂપકારકભાવેન વત્તન્તિ, અઞ્ઞમઞ્ઞં પન વિસદિસસભાવતાય વિસુંયેવ સન્તાનભાવેન પવત્તનતો બ્યવધાયકા ન હોન્તિ સન્તતિવસેન મિથુ અપરિયાપન્નત્તા, યતો "અઞ્ઞમઞ્ઞં વિપ્પયુત્તા, વિસંસટ્ઠા"તિ ચ વુત્તન્તિ. ઉપકારકો ચ નામ અચ્ચન્તં ભિન્નસન્તાનાનમ્પિ હોતિયેવાતિ ન તાવતા સન્તાનાભેદોતિ ભિય્યોપિ નેસં બ્યવધાયકતાભાવો વેદિતબ્બો. યથા સમાનજાતિકાનં ચિત્તુપ્પાદાનં નિરન્તરતા સુટ્ઠુ અનન્તરભાવેન પાકટા, ન તથા અસમાનજાતિકાનન્તિ અધિપ્પાયેન "**જવનાનન્તરસ્સ જવનસ્સ વિય ભવઙ્ગાનન્તરસ્સ ભવઙ્ગસ્સ વિયા**"તિ વુત્તં.

પચ્ચયભાવો ચેત્થાતિ એત્થ **ચ**-સદ્દો બ્યતિરેકો. સો યેન વિસેસેનેત્થ ઉપ્પાદક્ખણં, તં વિસેસં જોતેતિ. **અનન્તરપચ્ચયાદીન**ન્તિ **આદિ**-સદ્દેન સમનન્તરપચ્ચયં સઙ્ગણ્હાતિ. પુરેપચ્છાભાવા, તદુપાદિકા વા ઉપ્પાદનિરોધા **પુબ્બન્તાપરન્તપરિચ્છેદો**, તેન **ગહિતાનં** ખણત્તયપરિયાપન્નાનન્તિ અત્થો. તેનાહ "**ઉપ્પજ્જતીતિ વચનં અલભન્તાન**"ન્તિ. ઉપ્પાદક્ખણસમઙ્ગી હિ "ઉપ્પજ્જતી"તિ વુચ્ચતિ. તથા હિ વુત્તં "ઉપ્પાદક્ખણે ઉપ્પજ્જમાનં, નો ચ ઉપ્પન્નં, ભઙ્ગક્ખણે ઉપ્પન્નં નો ચ ઉપ્પજ્જમાન"ન્તિ (યમ॰ ૨.ચિત્તયમક.૮૧). **સો**તિ અનન્તરાદિપચ્ચયભાવો. **અપરિચ્છેદ**ન્તિ કાલવસેન પરિચ્છેદરહિતં. **યતો**તિ પુબ્બન્તાપરન્તવસેન પરિચ્છેદાભાવતો. **તેનેવા**તિ કાલવસેન પરિચ્છિજ્જ એવ ધમ્માનં ગહણતો.

ઉપ્પત્તિયા પચ્ચયભાવેન પાકટેનાતિ ઇદં તસ્સ નિદસ્સનભાવનિદસ્સનં. સિદ્ધઞ્હિ નિદસ્સનં. **પચ્ચયુપ્પન્નાન**ન્તિ પચ્ચયનિબ્બત્તાનં, અત્તનો ફલભૂતાનન્તિ અધિપ્પાયો. **સહજાતભાવેના**તિ સહ ઉપ્પન્નભાવેન. અત્તના સહુપ્પન્નધમ્માનઞ્હિ સહુપ્પન્નભાવેન ઉપકારકતા સહજાતપચ્ચયતા. તેન ઠિતિક્ખણેપિ નેસં ઉપકારકતા વેદિતબ્બા. એવઞ્હિ ''પકાસસ્સ પદીપો વિયા''તિ નિદસ્સનમ્પિ સુટ્ઠુ યુજ્જતિ. પદીપો હિ પકાસસ્સ ઠિતિયાપિ પચ્ચયોતિ.

અઞ્ઞમઞ્ઞતાવસેનેવાતિ ઇમિના સહજાતાદિભાવેન અત્તનો ઉપકારકસ્સ ઉપકારકતામત્તં ન અઞ્ઞમઞ્ઞપચ્ચયતા, અથ ખો અઞ્ઞમઞ્ઞપચ્ચયભાવવસેનાતિ લક્ખણસઙ્કરાભાવં દસ્સેતિ, ન સહજાતાદિપચ્ચયેહિ વિના અઞ્ઞમઞ્ઞપચ્ચયસ્સ પવત્તિ. તેનેવાહ ''**ન સહજાતતાદિવસેના**''તિ. યદિપિ અઞ્ઞમઞ્ઞપચ્ચયો સહજાતાદિપચ્ચયેહિ વિના ન હોતિ, સહજાતાદિપચ્ચયા પન તેન વિનાપિ હોન્તીતિ સહજાતતાદિવિધુરેનેવ પકારેન અઞ્ઞમઞ્ઞપચ્ચયસ્સ પવત્તીતિ દસ્સેન્તો ''**સહજાતાદિ...પે॰... ન હોતી**''તિ વત્વા તમેવત્થં પાકટતરં કાતું ''**ન ચ પુરેજાત...પે॰... હોન્તી**''તિ આહ. **સહજાતતાદી**તિ ચ **આદિ**-સદ્દેન નિસ્સયઅત્થિઅવિગતાદીનં ગહણં વેદિતબ્બં.

પથવીધાતુયં પતિટ્ઠાય એવ સેસધાતુયો ઉપાદારૂપાનિ વિય યથાસકકિચ્ચં કરોન્તીતિ વુત્તં ''**અધિટ્ઠાનાકારેન પથવીધાતુ સેસધાતૂન**''ન્તિ. એત્થ **અધિટ્ઠાનાકારેના**તિ આધારાકારેન. આધારાકારો ચેત્થ નેસં સાતિસયં તદધીનવુત્તિતાય વેદિતબ્બો, યતો ભૂતાનિ અનિદ્દિસિતબ્બટ્ઠાનાનિ વુચ્ચન્તિ. એવઞ્ચ કત્વા ચક્ખાદીનમ્પિ અધિટ્ઠાનાકારેન ઉપકારકતા સુટ્ઠુ યુજ્જતિ. ન હિ યથાવુત્તં તદધીનવુત્તિયા વિસેસં મુઞ્ચિત્વા અઞ્ઞો ચક્ખાદીસુ અદેસકાનં અરૂપધમ્માનં અધિટ્ઠાનાકારો સમ્ભવતિ. યદિપિ યં યં ધમ્મં પટિચ્ચ યે યે ધમ્મા પવત્તન્તિ, તેસં સબ્બેસં તદધીનવુત્તિભાવો, યેન પન પચ્ચયભાવવિસેસેન ચક્ખાદીનં પટુમન્દભાવેસુ ચક્ખુવિઞ્ઞાણાદયો તદનુવિધાનાકારેનેવ પવત્તન્તિ, સ્વાયમિદં તેસં તદધીનવુત્તિયા સિદ્ધો વિસેસોતિ વુત્તો. એવઞ્હિ પચ્ચયભાવસામઞ્ઞે સતિપિ આરમ્મણપચ્ચયતો નિસ્સયપચ્ચયસ્સ વિસેસો સિદ્ધોતિ વેદિતબ્બો. સ્વાયં ધાતુવિભઙ્ગે વિભાવિતોયેવ. **ખન્ધાદયો તંતંનિસ્સયાનં ખન્ધાદીન**ન્તિ ''ઉપકારકા''તિ આનેત્વા સમ્બન્ધિતબ્બં.

યં કિઞ્ચિ કારણં નિસ્સયોતિ વદતિ, ન વુત્તલક્ખણૂપપન્નમેવ. એતેન પચ્ચયટ્ઠો ઇધ નિસ્સયટ્ઠોતિ દસ્સેતિ. **તત્થા**તિ નિદ્ધારણે ભુમ્મં. તેન વુત્તં ''**નિદ્ધારેતી**''તિ.

સુટ્ઠુકતતં દીપેતિ, કસ્સ? ''અત્તનો''તિ વુત્તસ્સ પકતસદ્દેન વિસેસિયમાનસ્સ પચ્ચયસ્સ. કેન કતન્તિ? અત્તનો કારણેહીતિ સિદ્ધોવાયમત્થો. **તથા**તિ ફલસ્સ ઉપ્પાદનસમત્થભાવેન. અથ વા **તથા**તિ નિપ્ફાદનવસેન ઉપસેવનવસેન ચ. તત્થ નિપ્ફાદનં હેતુપચ્ચયસમોધાનેન ફલસ્સ નિબ્બત્તનં, તં સુવિઞ્ઞેય્યન્તિ અનામસિત્વા ઉપસેવનમેવ વિભાવેન્તો ''**ઉપસેવિતો વા**''તિ આહ. તત્થ **અલ્લીયાપનં** પરિભોગવસેન વેદિતબ્બં. તેનાહ ''**ઉપભોગૂપસેવન**''ન્તિ. **વિજાનનાદિવસેના**તિ વિજાનનસઞ્જાનનાનુભવનાદિવસેન. **તેના**તિ યથાવુત્તઉપસેવિતસ્સ પકતભાવેન. **અનાગતાનમ્પિ...પે॰... વુત્તા હોતિ**, પગેવ અતીતાનં પચ્ચુપ્પન્નાનઞ્ચાતિ અધિપ્પાયો. પચ્ચુપ્પન્નસ્સપિ હિ ''પચ્ચુપ્પન્નં ઉતુ ભોજનં સેનાસનં ઉપનિસ્સાય ઝાનં ઉપ્પાદેન્તી''તિઆદિવચનતો (પટ્ઠા॰ ૨.૧૮.૮) પકતૂપનિસ્સયભાવે લબ્ભતીતિ.

યથા યે ધમ્મા યેસં ધમ્માનં પચ્છાજાતપચ્ચયા હોન્તિ, તે તેસં એકંસેન વિપ્પયુત્તઅત્થિઅવિગતપચ્ચયાપિ હોન્તિ, તથા યે ધમ્મા યેસં ધમ્માનં પુરેજાતપચ્ચયા હોન્તિ, તે તેસં નિસ્સયારમ્મણપચ્ચયાપિ હોન્તીતિ ઉભયેસુ ઉભયેસં પચ્ચયાકારાનં લક્ખણતો સઙ્કરાભાવં દસ્સેતું "**વિપ્પયુત્તાકારાદીહિ વિસિટ્ઠા, નિસ્સયારમ્મણાકારાદીહિ વિસિટ્ઠા**"તિ ચ વુત્તં. યથા હિ પચ્છાજાતપુરેજાતાકારા અઞ્ઞમઞ્ઞવિસિટ્ઠા, એવં પચ્છાજાતવિપ્પયુત્તાકારાદયો પુરેજાતનિસ્સયાકારાદયો ચ અઞ્ઞમઞ્ઞવિભત્તસભાવા એવાતિ.

મનોસઞ્ચેતનાહારવસેન પવત્તમાનેહીતિ ઇમિના ચેતનાય સમ્પયુત્તધમ્માનમ્પિ તદનુગુણં અત્તનો પચ્ચયુપ્પન્નેસુ પવત્તિમાહ. **તેનેવા**તિ ચેતનાહારવસેન ઉપકારકત્તા એવ.

પયોગેન કરણીયસ્સાતિ એતેન ભિન્નજાતિ યં તાદિસં પયોગેન કાતું ન સક્કા, તં નિવત્તેતિ. અનેકવારં પવત્તિયા આસેવનટ્ઠસ્સ પાકટભાવોતિ કત્વા વુત્તં "**પુનપ્પુનં કરણ**"ન્તિ. એકસ્સ પન પચ્ચયધમ્મસ્સ એકવારમેવ પવત્તિ. **અત્તસદિસસ્સા**તિ અરૂપધમ્મસારમ્મણતાસુક્કકણ્હાદિભાવેહિ અત્તના સદિસસ્સ. ઇદં પચ્ચયુપ્પન્નવિસેસનં, "**અત્તસદિસસભાવતાપાદન**"ન્તિ ઇદં પન પચ્ચયભાવવિસેસનં, તઞ્ચ ભિન્નજાતિયતાદિમેવ વિસદિસસભાવતં નિવત્તેતિ, ન ભૂમન્તરતાદિ. ન હિ પરિત્તા ધમ્મા મહગ્ગતઅપ્પમાણાનં ધમ્માનં આસેવનપચ્ચયા ન હોન્તીતિ. **વાસનં** વાસં ગાહાપનં, ઇધ પન વાસનં વિય વાસનં, ભાવનન્તિ અત્થો. **ગન્થાદીસૂ**તિ ગન્થસિપ્પાદીસુ. વિસયે ચેતં ભુમ્મં, ન નિદ્ધારણે. તેન ગન્થસિપ્પાદિવિસયા પુરિમસિદ્ધા અજ્ઝયનાદિકિરિયા "**ગન્થાદીસુ પુરિમા પુરિમા**"તિ વુત્તા, સા પન આસેવનાકારા ઇધ ઉદાહરણભાવેન અધિપ્પેતાતિ આહ "**પુરિમા પુરિમા આસેવના વિયાતિ અધિપ્પાયો**"તિ. નિદ્ધારણે એવ વા એતં ભુમ્મં. ગન્થાદિવિસયા હિ આસેવના ગન્થાદીતિ વુત્તા યથા રૂપવિસયજ્ઝાનં રૂપન્તિ વુત્તં ''રૂપી રૂપાનિ પસ્સતી''તિઆદીસુ (મ॰ નિ॰ ૨.૨૪૮; ૩.૩૧૨; પટિ॰ મ॰ ૧.૨૦૯; ધ॰ સ॰ ૨૪૮).

અત્તનો વિય સમ્પયુત્તધમ્માનમ્પિ કિચ્ચસાધિકા ચેતના ચિત્તસ્સ બ્યાપારભાવેન લક્ખીયતીતિ આહ "**ચિત્તપયોગો ચેતના**"તિ. **તાયા**તિ તાય ચેતનાય. **ઉપ્પન્નકિરિયતાવિસિટ્ઠે**તિ ચિત્તપયોગસઙ્ખાતાય ચેતનાકિરિયાય ઉપ્પત્તિયા વિસિટ્ઠે વિસેસં આપન્ને. યસ્મિઞ્હિ સન્તાને કુસલાકુસલચેતના ઉપ્પજ્જતિ, તત્થ યથાબલં તાદિસં વિસેસાધાનં કત્વા નિરુજ્ઝતિ, યતો તત્થેવ અવસેસપચ્ચયસમવાયે તસ્સા ફલભૂતાનિ વિપાકકટત્તારૂપાનિ નિબ્બત્તિસ્સન્તિ. તેનાહ "**સેસપચ્ચય...પે॰... ન અઞ્ઞથા**"તિ. **તેસ**ન્તિ વિપાકકટત્તારૂપાનં. **તેના**તિ ચિત્તકિરિયભાવેન. **કિં વત્તબ્બ**ન્તિ અસહજાતાનમ્પિ ભાવીનં ઉપકારિકા ચેતના સહજાતાનં ઉપકારિકાતિ વત્તબ્બમેવ નત્થીતિ અત્થો.

નિરુસ્સાહસન્તભાવેનાતિ ઉસ્સાહનં ઉસ્સાહો, નત્થિ એતસ્સ ઉસ્સાહોતિ નિરુસ્સાહો, સો એવ સન્તભાવોતિ નિરુસ્સાહસન્તભાવો, તેન. ઉસ્સાહોતિ ચ કિરિયમયચિત્તુપ્પાદસ્સ પવત્તિઆકારો વેદિતબ્બો, યો બ્યાપારોતિ ચ વુચ્ચતિ, ન વીરિયુસ્સાહો. સ્વાયં યથા અસમુગ્ઘાતિતાનુસયાનં કિરિયમયચિત્તુપ્પાદેસુ સાતિસયો લબ્ભતિ, ન તથા નિરનુસયાનં. તતો એવ તે સન્તસભાવા વિપાકુપ્પાદનબ્યાપારરહિતાવ હોન્તિ, કિરિયમયચિત્તુપ્પાદતાય પન સઉસ્સાહા એવાતિ તતોપિ વિસેસનત્થં ''નિરુસ્સાહસન્તભાવેના''તિ વુત્તં. **એતેના**તિ નિરુસ્સાહસન્તભાવગ્ગહણેન. **સારમ્મણાદિભાવેના**તિ સારમ્મણઅરૂપધમ્મચિત્તચેતસિકફસ્સાદિભાવેન. **વિસદિસવિપાકભાવં દસ્સેતિ** યથાવુત્તઉસ્સાહમત્તરહિતસન્તભાવસ્સ વિપક્કભાવમાપન્નેસુ અરૂપધમ્મેસુ એવ લબ્ભનતો. **સો**તિ વિપાકભાવો. **વિપાકાનં પયોગેન અસાધેતબ્બતાયા**તિ ''છન્દવતો કિં નામન

સિજ્ઝતી''તિઆદિના ચિત્તાભિસઙ્ખારપયોગેન યથા કુસલાકુસલા નિપ્ફાદીયન્તિ, એવં વિપાકાનં પયોગેન અનિપ્ફાદેતબ્બત્તા. **પયોગેના**તિ કમ્મફલુપ્પત્તિમૂલહેતુભૂતેન પુરિમપયોગેન. યં સન્ધાય વુત્તં ''પયોગસમ્પત્તિં આગમ્મ વિપચ્ચન્તી''તિઆદિ. **અઞ્ઞથા**તિ પયોગેન વિના. **સેસપચ્ચયેસૂ**તિ કમ્મસ્સ વિપાકુપ્પાદને સહકારીકારણેસુ. **કમ્મસ્સ કટત્તાયેવ** પયોગે સતિ અસતિપીતિ વુત્તમેવત્થં અવધારણેન દસ્સેન્તો વિપાકાનં નિરુસ્સાહતં પાકટં કરોતિ. **ન કિલેસવૂપસમસન્તભાવો** યથા તં સન્તાનેસુ ઝાનસમાપત્તીસૂતિ અધિપ્પાયો. અયઞ્ચ વિપાકાનં સન્તભાવો નાનુમાનિકો, અથ ખો પચ્ચક્ખસિદ્ધોતિ દસ્સેન્તો **"સન્તભાવતોયેવા"**તિઆદિમાહ. તત્થ અભિનિપાતગ્ગહણેન કિચ્ચતો પઞ્ચવિઞ્ઞાણાનિ દસ્સેતિ. તેનેવાહ **"પઞ્ચહિ વિઞ્ઞાણેહિ ન કિઞ્ચિ ધમ્મં પટિજાનાતિ અઞ્ઞત્ર અભિનિપાતમત્તા"**તિ. **તપ્પચ્ચયવત**ન્તિ વિપાકપચ્ચયવન્તાનં, વિપાકપચ્ચયેન ઉપકત્તબ્બાનન્તિ અત્થો. **અવિપાકાનં** રૂપધમ્માનં. **વિપાકાનુકુલં પવત્તિ**ન્તિ સન્તસભાવં પચ્ચયભાવમાહ.

યથાસકં પચ્ચયેહિ નિબ્બત્તાનં પચ્ચયુપ્પન્નાનં અનુબલપ્પદાનં ઉપત્થમ્ભકત્તં, તયિદં આહારેસુ ન નિયતં તતો અઞ્ઞથાપિ પવત્તનતો. તથા સતિ તદેવ તત્થ કસ્મા ગહિતન્તિ ચોદનં મનસિ કત્વા આહ **"સતિપિ...પે॰... ઉપત્થમ્ભકત્તેના"**તિ. તેન પધાનાપ્પધાનેસુ પધાનેન નિદ્દેસો ઞાયગતોતિ દસ્સેતિ. કામઞ્ચેત્થ ''રૂપારૂપાનં ઉપત્થમ્ભકત્તેના''તિ અવિસેસતો વુત્તં, સામઞ્ઞજોતના પન વિસેસે અવતિટ્ઠતીતિ યથારહં પચ્ચયભાવો નિદ્ધારેતબ્બો. સ્વાયં તેસં ઉપત્થમ્ભકત્તસ્સ પધાનભાવવિભાવનેનેવ આવિ ભવતીતિ તમેવ દસ્સેન્તો **"ઉપત્થમ્ભકત્તઞ્હી"**તિઆદિમાહ. ફસ્સમનોસઞ્ચેતનાવિઞ્ઞાણાનિ અત્તના સહજાતધમ્માનં સહુપ્પાદનભાવેન પચ્ચયા હોન્તીતિ આહ **"સતિપિ જનકત્તે અરૂપીનં આહારાન"**ન્તિ. **ઉપત્થમ્ભકત્તં હોતિ** ઉપ્પાદતો પરમ્પિ નેસં પચ્ચયભાવતો. **અસતિપિ જનકત્તે** ઉપત્થમ્ભિયમાનસ્સ રૂપસ્સ અઞ્ઞેહિ યથાસકં પચ્ચયેહિ જનિતત્તા. તેનાહ **"ચતુસમુટ્ઠાનિકરૂપૂપત્થમ્ભકરૂપાહારસ્સા"**તિ. યદગ્ગેન રૂપારૂપાહારા અત્તનો ફલસ્સ ઉપ્પત્તિયા પચ્ચયા હોન્તિ, તદગ્ગેન ઠિતિયાપિ પચ્ચયા હોન્તિયેવાતિ ઉપત્થમ્ભકત્તં જનકત્તં ન બ્યભિચરતિ, તસ્મા અનુપત્થમ્ભકસ્સ આહારસ્સ કુતો જનકતા. તેનાહ **"અસતિ પન...પે॰... નત્થીતિ ઉપત્થમ્ભકત્તં પધાન"**ન્તિ. યસ્મા જનકો અજનકોપિ હુત્વા આહારો ઉપત્થમ્ભકો હોતિ, અનુપત્થમ્ભકો પન હુત્વા જનકો ન હોતિયેવ, તસ્માસ્સ ઉપત્થમ્ભકત્તં પધાનન્તિ અત્થો. ઇદાનિ જનકત્તમ્પિ આહારાનં ઉપત્થમ્ભનવસેનેવ હોતીતિ દસ્સેન્તો **"જનયમાનોપિ હી"**તિઆદિમાહ. **અવિચ્છેદવસેના**તિ સન્તતિયા ઘટ્ટનવસેન.

યદિ અધિપતિયટ્ઠો ઇન્દ્રિયપચ્ચયતા, એવં સન્તે અધિપતિપચ્ચયતો ઇન્દ્રિયપચ્ચયસ્સ કિં નાનાકરણન્તિ ચોદનં મનસિ કત્વા તં તેસં નાનાકરણં દસ્સેન્તો **"ન અધિપતિપચ્ચયધમ્માનં વિયા"**તિઆદિમાહ. તત્થ **પવત્તિનિવારકે**તિ અત્તનો અધિપતિપચ્ચયપવત્તિયા નિવારકે અઞ્ઞે અધિપતિપચ્ચયધમ્મે. **અભિભવિત્વા પવત્તનેના**તિ પુરિમાભિસઙ્ખારસિદ્ધેન ધોરેય્યભાવેન અભિભુય્ય પવત્તિયા. **ગરુભાવો**તિ જેટ્ઠકભાવો. અયઞ્હેત્થ સઙ્ખેપત્થો – યેન જેટ્ઠકભાવેન છન્દાદયો અત્તનો પવત્તિવિબન્ધકે તુલ્યયોગીધમ્મે તદઞ્ઞધમ્મે વિય અભિભુય્ય પવત્તન્તિ, ન સો ઇન્દ્રિયપચ્ચયતાય અધિપતિયટ્ઠોતિ અધિપ્પેતોતિ. અથ કો ચરહીતિ આહ **"અથ ખો"**તિઆદિ. **દસ્સનાદિકિચ્ચેસુ** નિમિત્તભૂતેસુ **ચક્ખુવિઞ્ઞાણાદીહિ** ચક્ખાદીહિ પચ્ચયેહિ ચક્ખાદીનં અનુવત્તનીયતાતિ સમ્બન્ધો. **જીવને** અનુપાલને **જીવન્તેહિ** સહજાતધમ્મેહિ જીવિતસ્સ, **સુખિતાદીહિ** સુખિતદુક્ખિતસોમનસ્સિતદોમનસ્સિતુપેક્ખિતેહિ સહજાતધમ્મેહિ સુખાદીનં અનુવત્તનીયતાતિ યોજના. **તંતંકિચ્ચેસૂ**તિ વુત્તમેવ દસ્સનાદિકિચ્ચં પચ્ચામસતિ. ચક્ખાદયો પચ્ચયા એતેસન્તિ ચક્ખાદિપચ્ચયા, ચક્ખુવિઞ્ઞાણાદયો. તેહિ **ચક્ખાદિપચ્ચયેહિ**. **ચક્ખાદીન**ન્તિ ચક્ખાદિજીવિતસુખાદિસદ્ધાદીનં.

તેસુ કિચ્ચેસૂતિ દસ્સનાદિકિચ્ચેસુ. **ચક્ખાદીનં ઇસ્સરિયં** અધિપતિયટ્ઠો, સા ઇન્દ્રિયપચ્ચયતાતિ અત્થો. **તપ્પચ્ચયાનં** ચક્ખુવિઞ્ઞાણાદીનં **તદનુવત્તનેન** તેસં ચક્ખાદીનં અનુવત્તનેન. **તત્થ** દસ્સનાદિકિચ્ચે. **પવત્તી**તિ ચ ઇદં તસ્સ અધિપતિયટ્ઠસ્સ પાકટકરણં. અનુવત્તકેન હિ અનુવત્તનીયો અધિપતિયટ્ઠો પાકટો હોતિ. યથા ચક્ખાદીનં કિચ્ચવસેન અધિપતિયટ્ઠો, ન એવં ભાવદ્વયસ્સ. તસ્સ પન તાદિસેન કારણતામત્તેનાતિ દસ્સેન્તો "**ઇત્થિપુરિસિન્દ્રિયાનં પના**"તિઆદિમાહ. **પચ્ચયેહી**તિ કમ્માદિપચ્ચયેહિ. **તતો**તિ ઇત્થાદિગ્ગહણપચ્ચયભાવતો. **તંસહિતસન્તાને**તિ ઇત્થિન્દ્રિયાદિસહિતસન્તાને. "**સુખિન્દ્રિયદુક્ખિન્દ્રિયાનિપિ ચક્ખાદિગ્ગહણેન ગહિતાની**"તિ ઇદં ઇન્દ્રિયપચ્ચયમેવ સન્ધાય વુત્તં, પચ્છાજાતાદીહિ પન તાનિ રૂપધમ્માનમ્પિ પચ્ચયા હોન્તિયેવ.

લક્ખણારમ્મણૂપનિજ્ઝાનભૂતાનન્તિ અનિચ્ચતાદિલક્ખણસ્સ પથવીકસિણાદિઆરમ્મણસ્સ ચ ઉપનિજ્ઝાનવસેન પવત્તાનં. **વિતક્કાદીન**ન્તિ વિતક્કવિચારપીતિવેદનાચિત્તેકગ્ગતાનં. **ઉપગન્ત્વા નિજ્ઝાન**ન્તિ ઉપનિકચ્ચ નિજ્ઝાનજ્ઝાનારમ્મણસ્સ ઝાનચક્ખુના બ્યત્તતરં ઓલોકનં અત્થતો ચિન્તનમેવ હોતીતિ વુત્તં "**પેક્ખનં ચિન્તનઞ્ચા**"તિ. તેનેવાહ "**વિતક્કનાદિવસેના**"તિ. **વિતક્કાદીનંયેવ સાધારણો**, યેન તેયેવ "ઝાનઙ્ગાની"તિ વુચ્ચન્તિ. **સુખદુક્ખવેદનાદ્વય**ન્તિ સામઞ્ઞવચનમ્પિ ઉપનિજ્ઝાયનટ્ઠસ્સ અધિકતત્તા અનુપનિજ્ઝાનસભાવમેવ તં બોધેતીતિ આહ "**સુખિન્દ્રિયદુક્ખિન્દ્રિયદ્વય**"ન્તિ. તઞ્હિ ઇધાધિપ્પેતબ્બં, ન સોમનસ્સદોમનસ્સિન્દ્રિયં. તેન વુત્તં "**અધિપ્પાયો**"તિ. **અઝાનઙ્ગા ઉપેક્ખાચિત્તેકગ્ગતા** પઞ્ચવિઞ્ઞાણસહગતા દટ્ઠબ્બા વિતક્કપચ્છિમકત્તા ઝાનઙ્ગાનં. **યદિ એવ**ન્તિ ઝાનઙ્ગવચનેનેવ અઝાનઙ્ગાનં નિવત્તનં કતં, એવં સન્તે. **એકન્તેન** ન ઉપેક્ખાય વિય અનેકન્તેન. અનેકન્તિકઞ્હિ ઉપેક્ખાય અઝાનઙ્ગત્તં. યદિ એકન્તેન અઝાનઙ્ગં સુખદુક્ખિન્દ્રિયં, અથ કથં પસઙ્ગોતિ આહ "**ઝાનઙ્ગટ્ઠાને નિદ્દિટ્ઠત્તા**"તિ. અથ વા યદિ એકન્તેન અઝાનઙ્ગતં વેદનાદ્વયં, કથં ઝાનઙ્ગવોહારોતિ આહ "**ઝાનઙ્ગટ્ઠાને નિદ્દિટ્ઠત્તા**"તિ. સતિપિ...પે॰... દસ્સનત્થં "ઠપેત્વા સુખદુક્ખિન્દ્રિયદ્વય"ન્તિ વુત્તન્તિ યોજના . યદિ એવં યથાવુત્તવેદનાદ્વયેન સદ્ધિં તાદિસા ઉપેક્ખાચિત્તેકગ્ગતા કસ્મા ન ઠપિતાતિ આહ "**ઉપેક્ખા...પે॰... અત્થી**"તિ, પઞ્ચવિઞ્ઞાણસહગતાનં ઝાનપચ્ચયભાવો પન નત્થિ, ન ઇતરેસન્તિ અધિપ્પાયો. ગહણં કતં ઉપેક્ખાચિત્તેકગ્ગતાનન્તિ આનેત્વા યોજના.

યતો તતો વાતિ દુગ્ગતિતો વા સુગતિતો વા સંકિલેસતો વા વોદાનતો વા નિય્યાનટ્ઠો, સ્વાયં યથાક્કમં સમ્મા મિચ્છા વા હોતીતિ આહ "**સમ્મા વા મિચ્છા વાતિ અત્થો**"તિ. **અહેતુકચિત્તેસુ ન લબ્ભન્તી**તિ એત્થ અહેતુકચિત્તેસુ એવ ન લબ્ભન્તીતિ એવમવધારણં ગહેતબ્બં, ન અહેતુકચિત્તેસુ ન લબ્ભન્તિ એવાતિ. તસ્મા પુરિમસ્મિઞ્હિ અવધારણે અહેતુકચિત્તેસુ અલાભો નિયતોતિ સો પતિયોગીસુ નિવત્તિતો હોતિ. તેનાહ "**સહેતુકચિત્તેસુ અલાભાભાવદસ્સનત્થં વુત્ત**"ન્તિ. દુતિયે પન અહેતુકચિત્તાનિ અલાભે નિયતાનીતિ તેસુ અનવસેસતો અલાભેન ભવિતબ્બં. તથા સતિ યો કેસુચિ અહેતુકચિત્તેસુ ઝાનપચ્ચયો લબ્ભતિ, સોપિ નિવારિતો સિયા. તેન વુત્તં "**ન અહેતુકચિત્તેસૂ**"તિઆદિ. તત્થ **લાભાભાવદસ્સનત્થ**ન્તિ લાભાભાવસ્સેવ દસ્સનત્થં ન વુત્તન્તિ અત્થો. તેન એકચ્ચાલાભો અપટિક્ખિત્તો હોતિ. તેનેવાહ "**કત્થચિ કસ્સચિ લાભો ન નિવારિતો**"તિ. **એવં અત્થે ગય્હમાને**તિ એવં વુત્તનયેન પઠમપદાવધારણવસેન અત્થે વિઞ્ઞાયમાને. **એત્તકમેવ વિઞ્ઞાયેય્યા**તિ અહેતુકચિત્તેસુ કેસુચિ ચિત્તેસુ ઝાનમગ્ગપચ્ચયેસુ કસ્સચિ પચ્ચયસ્સ લાભો ન નિવારિતોતિ એત્તકમેવ વિઞ્ઞાયેય્ય અવિસેસેન વુત્તત્તા. કિં પનેત્થ ઉપરિ કાતબ્બન્તિ આહ "**ન સવિતક્ક...પે॰... કત**"ન્તિ. યદિપિ ન કતં, અત્થતો પન તં કતમેવાતિ વેદિતબ્બં.

અહેતુકચિત્તેસુ વા લાભાભાવદસ્સનત્થેતિઆદિ પચ્છિમપદાવધારણવસેન અત્થદસ્સનં. **તસ્મા**તિ યસ્મા અહેતુકચિત્તેસુ ન લબ્ભન્તિ એવાતિ એવં નિયમે કરિયમાને યથાવુત્તો અત્થો સમ્ભવતિ, તસ્મા. અયઞ્ચ અત્થો પાઠન્તરેનપિ સંસન્દતીતિ દસ્સેતું "**યેન અલાભેના**"તિઆદિ વુત્તં. **તં અલાભ**ન્તિ તં ધમ્મસઙ્ગણિયં પકાસિતં અલાભં. **એસા**તિ એસ ઇધ પટ્ઠાનવણ્ણનાયં ''અહેતુકચિત્તેસુ ન લબ્ભન્તી''તિ અલાભો વુત્તો. કીદિસો પન અલાભોતિ તં દસ્સેન્તો "**યથા હી**"તિઆદિમાહ. તત્થ **સહેતુકેસૂ**તિ સહેતુકચિત્તેસુ. **સઙ્કડ્ઢિત્વા**તિ અવિસટે કત્વા. **એકત્તગતભાવકરણ**ન્તિ એકભાવાપાદનં. **ઇમસ્મિં પન પકરણે ઝાનપચ્ચયો વુત્તોવ** યથાલાભપચ્ચયાકારવિભાવને દેસનાય તપ્પરભાવતો.

સમન્તિ અવિસમં, સમ્મા, સહ વા. **પકારેહી**તિ એકવત્થુકતાદિપ્પકારેહિ. **યુત્તતાયા**તિ સંસટ્ઠતાય. સા પન સંસટ્ઠતા યસ્મા સભાવતો અનેકેસમ્પિ સતં એકત્તગમનં વિય હોતિ, તસ્મા વુત્તં "**એકીભાવોપગમનેન વિય ઉપકારકતા**"તિ. એવં ઉપકારકતા ચ તેસં બહૂનં સહચ્ચ એકત્તકારિતાય નિદસ્સેતબ્બા.

યુત્તાનમ્પિ સતન્તિ વુત્તપ્પકારેન સંસટ્ઠતાય અઞ્ઞમઞ્ઞસમ્બન્ધતાય યુત્તાનમ્પિ સમાનાનં. અયઞ્ચ યુત્તતા ન સમ્પયુત્તપચ્ચયતાય વિય પચ્ચયધમ્મેસુ પચ્ચયુપ્પન્નધમ્મેસુ ચ વેદિતબ્બા, કેવલં તત્થ અરૂપસભાવત્તા ઉભયં સમધુરં, ઇધ રૂપારૂપસભાવત્તા વિધુરન્તિ અયં વિસેસો. **વિપ્પયુત્તભાવેના**તિ વિસંસટ્ઠભાવેન. તેન વુત્તં "**નાનત્તૂપગમેના**"તિ. ઇદઞ્હેત્થ વિપ્પયુત્તતાય વિસેસનં યા નાનત્તૂપગમનસઙ્ખાતા વિપ્પયુત્તતા, ન સા ''ઞાણવિપ્પયુત્ત''ન્તિઆદીસુ વિય અભાવમત્તન્તિ, અયઞ્ચ ઉપકારકતા વિના સંસગ્ગેન સહાવટ્ઠાયિતાય કિચ્ચકારિતાદીહિ નિદસ્સેતબ્બા. **ન હી**તિઆદિ ''યુત્તાન''ન્તિ વુત્તસ્સ અત્થસ્સ સમત્થનં ''તાદિસે યોગે સતિયેવ વિપ્પયુત્તપચ્ચયતા''તિ. તેનાહ "**ન હી**"તિઆદિ. તસ્સત્થો – યથા ''વત્થુ ખન્ધાનં, સહજાતા કુસલા ખન્ધા ચિત્તસમુટ્ઠાનાનં રૂપાનં, પચ્છાજાતા કુસલા ખન્ધા પુરેજાતસ્સ ઇમસ્સ કાયસ્સ વિપ્પયુત્તપચ્ચયેન પચ્ચયો''તિઆદિવચનતો (પટ્ઠા॰ ૧.૧.૪૩૪) વત્થુસહજાતપચ્છાજાતવસેન યુત્તાનં અત્થિ વિપ્પયુત્તપચ્ચયતા, ન એવં અયુત્તાનં વત્થુસહજાત...પે॰... અત્થીતિ. યદિ એવં રૂપાનં રૂપેહિ કસ્મા વિપ્પયુત્તપચ્ચયો ન વુત્તોતિ આહ "**રૂપાનં પના**"તિઆદિ. **વિપ્પયોગોયેવ નત્થિ** સમ્પયોગાસઙ્કાય અભાવતો. સમ્પયુજ્જમાનાનઞ્હિ અરૂપાનં રૂપેહિ, રૂપાનઞ્ચ તેહિ સિયા સમ્પયોગાસઙ્કા, સમ્પયોગલક્ખણં પન નત્થીતિ તેસં વિપ્પયોગો વુત્તો. તેનાહ "**ચતૂહિ સમ્પયોગો ચતૂહિ વિપ્પયોગો**"તિ.

અત્થિ મે પાપકમ્મં કતન્તિ કતભાવવિસિટ્ઠા અત્થિતા વુચ્ચમાના કિરિયાય સિદ્ધભાવમેવ દીપેતિ, ન સિજ્ઝમાનતન્તિ આહ "**નિબ્બત્તતાલક્ખણં અત્થિભાવ**"ન્તિ. અત્થતો પન કમ્મસ્સ અનિબ્બત્તફલતાય એવમેત્થ અત્થિતા વેદિતબ્બા. **અત્થિ પુગ્ગલો**તિ પનેત્થ તસ્સા પઞ્ઞત્તિયા ગહેતબ્બતા, તદુપાદાનસ્સ વા પબન્ધાવિચ્છેદો લબ્ભતેવાતિ વુત્તં "**ઉપલબ્ભમાનતાલક્ખણં અત્થિભાવ**"ન્તિ. પચ્ચયધમ્મસ્સ યદિપિ ઉપ્પાદતો પટ્ઠાય યાવ ભઙ્ગા લબ્ભમાનતા અત્થિભાવો, તથાપિ તસ્સ યથા ઉપ્પાદક્ખણતો ઠિતિક્ખણે સાતિસયો બ્યાપારો, એવં પચ્ચયુપ્પન્નેપીતિ વુત્તં "**સતિપિ જનકત્તે ઉપત્થમ્ભકપ્પટ્ઠાના અત્થિભાવેન ઉપકારકતા**"તિ. **વત્થારમ્મણસહજાતાદીન**ન્તિ **આદિ**-સદ્દેન પુરેજાતપચ્છાજાતાદીનિ સઙ્ગણ્હાતિ. **અત્થિભાવેનેવ** ન નિસ્સયાદિભાવેનાતિ ''સાધારણ''ન્તિ વુત્તં ઉપકારકત્તં વિભાવેતિ.

ફસ્સાદીનં અનેકેસં સહભાવો નત્થીતિ ઇદં ન એકચિત્તુપ્પાદપરિયાપન્ને સન્ધાય, અથ ખો નાનાચિત્તુપ્પાદપરિયાપન્નેતિ દસ્સેન્તો "**એકસ્મિં ફસ્સાદિસમુદાયે સતિ દુતિયો ન હોતી**"તિ આહ. સ્વાયમત્થો

‘‘સહભાવો નત્થી’’તિ સહભાવપટિક્ખેપેનેવ વિઞ્ઞાયતિ. એત્તાવતા પન અનવબુજ્ઝન્તાનં વસેન વિવરિત્વા વુત્તો. **તેના**તિ અનેકેસં ફસ્સાદીનં સહભાવાભાવેન. યદિ નત્થિતામત્તેન ઉપકારકતા નત્થિપચ્ચયતા, અનાનન્તરાતીતવસેનપિ સિયાતિ ચોદનં સન્ધાયાહ ‘‘**સતિપી**’’તિઆદિ. **તાની**તિ પુરિમતરચિત્તાનિ. **દદમાનં વિયા**તિ કસ્મા વુત્તં, નનુ ઓકાસં દેતિયેવ. તથા હિ વુત્તં ‘‘પવત્તિઓકાસદાનેન ઉપકારકતા’’તિ? સચ્ચમેતં, એવમજ્ઝાસયા વિય પચ્ચયધમ્મા અભાવં ગચ્છન્તીતિ દસ્સનત્થં વિય-સદ્દગ્ગહણં.

નત્થિતાવિગમાનં સતિપિ પચ્ચયસ્સ ધમ્મસ્સ અનુપલદ્ધિતાસામઞ્ઞે નત્થિવિગતપચ્ચયેસુ લબ્ભમાનં વિસેસમત્થં વિભાવેતું ‘‘**એત્થ ચા**’’તિઆદિ વુત્તં. **અભાવમત્તેના**તિ હુત્વા અભાવમત્તેન. તેનેત્થ નિરોધાનન્તરં પચ્ચયધમ્મસ્સ ઉપકારકત્તં આહ, યથા તં ‘‘**ઓકાસદાન**’’ન્તિ વુત્તં. **સભાવવિગમેના**તિ એતેન નિરોધતો પરમ્પિ યતો ‘‘વિગતતા નિરોધપ્પત્તતા’’તિ વુત્તં. પચ્ચયધમ્મે યાસં નત્થિતાવિગતતાનં વસેન નત્થિવિગતપચ્ચયા વુત્તા, તાસં વિસેસે દસ્સિતે નત્થિવિગતપચ્ચયાનં વિસેસો દસ્સિતો હોતીતિ ‘‘**નત્થિતા ચ નિરોધાનન્તરસુઞ્ઞતા વિગતતા નિરોધપ્પત્તતા**’’તિ વુત્તં, તત્થ નિરોધાનન્તરા ન નિરોધસમકાલાતિ અધિપ્પાયો. **તથા**તિ ઇમિના યથા પચ્ચયધમ્માવિસેસેપિ નત્થિવિગતપચ્ચયભાવવિસેસો નિદ્ધારિતો, તથા અત્થિઅવિગતપચ્ચયભાવવિસેસોતિ ઇમમત્થં ઉપસંહરતિ. યથા હિ નિરોધાનન્તરનિરોધપ્પત્તીહિ નત્થિવિગતતાનં ભેદો લક્ખિતો, એવં પચ્ચયધમ્મસ્સ ધરમાનતાનિરોધાનુપગમેહિ અત્થિઅવિગતતાનન્તિ. કથં પનાયં ધમ્માવિસેસે પચ્ચયભાવવિસેસો દુવિઞ્ઞેય્યરૂપેન ઠિતો સમ્મા વિભાવિસ્સતીતિ આહ ‘‘**ધમ્માનઞ્હી**’’તિઆદિ. **તદભિસમયાય** તેસં પચ્ચયવિસેસાનં અધિગમત્થં.

ચતૂસુ ખન્ધેસુ એકસ્સપિ અસઙ્ગહિતત્તાભાવતો અનન્તરાદીહીતિ વિભત્તિં પરિણામેત્વા યોજના. **અઞ્ઞ**ન્તિ સુખુમરૂપં. ન હિ તં પુરેજાતપચ્ચયો હોતિ. નનુ ચ રૂપરૂપમ્પિ પુરેજાતપચ્ચયભાવેન કુસલત્તિકે નાગતન્તિ આહ ‘‘**રૂપરૂપં પના**’’તિઆદિ. **અઞ્ઞત્થ આગતમેવા**તિ યદિપિ કુસલત્તિકે નાગતં, સનિદસ્સનત્તિકાદીસુ પન આગતત્તા ન સક્કા રૂપરૂપસ્સ પુરેજાતપચ્ચયતં પટિક્ખિપિતુન્તિ અત્થો.

પચ્ચયુદ્દેસવણ્ણના નિટ્ઠિતા.

પચ્ચયનિદ્દેસો

૧. હેતુપચ્ચયનિદ્દેસવણ્ણના

૧. હેતુપચ્ચયેન પચ્ચયભાવો હેતુપચ્ચયોતિ ઉદ્દિટ્ઠો, ન હેતુપચ્ચયધમ્મોતિ અત્થો. **સો**તિ હેતુભાવેન પચ્ચયો. એત્થ ચ પઠમવિકપ્પે યો હેતુપચ્ચયેન પચ્ચયભાવો વુત્તો, યો ચ દુતિયવિકપ્પે હેતુભાવેન પચ્ચયો વુત્તો, સો યસ્મા અત્થતો યથાવુત્તસ્સ પચ્ચયધમ્મસ્સ યથાવુત્તાનં પચ્ચયુપ્પન્નાનં હેતુપચ્ચયભાવોયેવ, તસ્મા વુત્તં ‘‘**ઉભયથાપિ હેતુભાવેન ઉપકારકતા હેતુપચ્ચયોતિ ઉદ્દિટ્ઠોતિ દસ્સિતં હોતી**’’તિ. યથા ચેત્થ, એવં ‘‘આરમ્મણપચ્ચયેન પચ્ચયભાવો, આરમ્મણભાવેન વા પચ્ચયો આરમ્મણપચ્ચયો’’તિઆદિના આરમ્મણપચ્ચયાદીસુ અત્થો નેતબ્બોતિ દસ્સેન્તો ‘‘**એસ નયો સેસપચ્ચયેસુપી**’’તિ આહ. **ધમ્મસભાવો એવ, ન ધમ્મતો અઞ્ઞા** ધમ્મસત્તિ નામ અત્થીતિ. **ઉપકારકં ધમ્મ**ન્તિ પચ્ચયધમ્મં આહ. **ઉપકારકત**ન્તિ પચ્ચયતં.

પચ્ચત્તનિદ્દિટ્ઠોતિ પચ્ચત્તવસેન નિદ્દિટ્ઠો, પઠમાય વિભત્તિયા નિદ્દિટ્ઠોતિ અત્થો. **તેના**તિ પચ્ચયધમ્મનિદ્દેસભૂતેન પચ્ચત્તનિદ્દિટ્ઠેન પઠમેન હેતુસદ્દેન. **એતસ્સા**તિ હેતુસદ્દાભિધેય્યમત્થમાહ. સો હિ છબ્બિધો નવવિધો દ્વાદસવિધોતિ અનેકભેદેન ભિન્નોપિ હેતુભાવસામઞ્ઞેન એકજ્ઝં કત્વા એકવચનેન વુત્તો. દુતિયો હેતુસદ્દોતિ આનેત્વા યોજના. **હેતુના સમ્પયુત્તાનન્તિ** અધિકતત્તા વુત્તં ''હેતુ સમ્પયુત્તાનં પચ્ચયો હોન્તો હેતુના સમ્પયુત્તાનમેવ પચ્ચયો હોતિ, ન વિપ્પયુત્તાન''ન્તિ એવં પદમેતં. ન હિ સબ્બેન સબ્બં હેતુવિપ્પયુત્તધમ્માનં હેતુપચ્ચયો ન હોતીતિ. સમ્પયુત્તસદ્દસ્સ સમ્બન્ધીસદ્દત્તા ''**સમ્પયુત્તસદ્દસ્સ સાપેક્ખત્તા**''તિ વુત્તં. સમ્પયુત્તોતિ હિ વુત્તે કેન સમ્પયુત્તોતિ એકન્તતો સમ્બન્ધિઅન્તરં અપેક્ખિતબ્બં. તેનાહ ''**અઞ્ઞસ્સ...પે॰... વિઞ્ઞાયતી**''તિ. **નાયં એકન્તો**તિ ય્વાયં ''દુતિયે હેતુસદ્દે અવિજ્જમાને''તિઆદિના વુત્તો અત્થો, અયમેકન્તો ન હોતિ, અઞ્ઞાપેક્ખોપિ સદ્દો અઞ્ઞસ્સ વિસેસનં હોતીતિ ઇદં ન સબ્બત્થેવ સમ્ભવતીતિ અત્થો. ''પચ્ચત્તનિદ્દિટ્ઠો''તિ ઇમિના પઠમસ્સ હેતુસદ્દસ્સ સમ્પયુત્તસદ્દાનપેક્ખતં આહ. તેન વુત્તં ''**હેહુપચ્ચયેન પચ્ચયોતિ એત્થેવ બ્યાવટો**''તિ. **અવિસિટ્ઠા**તિ ન વિસેસિતા. **એવન્તિ** યથા હેતુસદ્દેન અઞ્ઞત્થ બ્યાવટેન સમ્પયુત્તા ન વિસેસિયન્તિ કિચ્ચન્તરપસુતત્તા, એવં સમ્પયુત્તસદ્દેન હેતુસદ્દવિસેસનરહિતેન તદત્થમત્તબ્યાવટત્તા અવિસેસતો સમ્પયુત્તાનં ગહણં સિયા. તેન વુત્તં ''**સમ્પયુત્તસદ્દેના**''તિઆદિ. **આહારિન્દ્રિયાસમ્પયુત્તસ્સ અભાવતો**તિ આહારેહિ ઇન્દ્રિયેહિ ચ નસમ્પયુત્તસ્સ ધમ્મસ્સ અભાવતો. ન હિ ફસ્સચેતનાવિઞ્ઞાણવેદનાજીવિતવિરહિતો ચિત્તુપ્પાદો અત્થિ. તેનાહ ''**વજ્જેતબ્બા...પે॰... તં ન કત**''ન્તિ. **વજ્જેતબ્બં** હેતુવિપ્પયુત્તં.

એવમ્પીતિ દુતિયેન હેતુસદ્દેન ગય્હમાનેપિ નાપજ્જતિ. યદિપિ હેતવો બહવો, સામઞ્ઞનિદ્દેસો ચાયં, તથાપિ સામઞ્ઞજોતનાય વિસેસનિદ્દિટ્ઠત્તાતિ અધિપ્પાયો. તેન વુત્તં ''**પચ્ચત્ત...પે॰... વુત્તત્તા**''તિ. **વિનાપિ દુતિયેન હેતુસદ્દેન હેતુસમ્પયુત્તભાવે સિદ્ધેપી**તિ ઇમિના યં વુત્તં ''નાયમેકન્તો''તિ, તમેવ ઉલ્લિઙ્ગેતિ. **ન પન હેતૂનન્તિ** ઇદં હેતુસ્સ પચ્ચયભાવેન ગહિતત્તા પચ્ચયુપ્પન્નભાવેન ગહણં ન યુજ્જેય્યાતિ આસઙ્કમાનં સન્ધાય વુત્તં. તેનેવાહ ''**એવમ્પિ ગહણં સિયા**''તિ. **સો**તિ દુતિયો હેતુસદ્દો. અપરે પન ''હેતુસમ્પયુત્તકાન''ન્તિ એત્થ હેતૂનઞ્ચ સમ્પયુત્તકાનઞ્ચાતિ સમાસં વિકપ્પેન્તિ. **પતિટ્ઠામત્તાદિભાવેન નિરપેક્ખા**તિ હેતુઝાનમગ્ગધમ્મા પતિટ્ઠાનઉપનિજ્ઝાનનિય્યાનમત્તેન અઞ્ઞધમ્મનિરપેક્ખા હેતુઝાનમગ્ગપચ્ચયકિચ્ચં કરોન્તિ. **સાપેક્ખા એવા**તિ અઞ્ઞસાપેક્ખા એવ. **આહરિતબ્બઇસિતબ્બા** આહારિન્દ્રિયપચ્ચયેહિ ઉપકત્તબ્બધમ્મા. **તસ્મા**તિ યસ્મા યેહિ સાપેક્ખા, તે અત્તનો પચ્ચયુપ્પન્નધમ્મે પચ્ચયભાવેનેવ પરિચ્છિન્દિત્વા તિટ્ઠન્તિ, તસ્મા. તેનાહ ''**તે વિનાપિ... પે॰... ન કત**''ન્તિ. **પરિચ્છિન્દન્તિ** વિસેસેન્તિ. **તન્તિ** દુતિયં આહારિન્દ્રિયગ્ગહણં. **તત્થા**તિ આહારિન્દ્રિયપચ્ચયનિદ્દેસે. ન કેવલઞ્ચ તત્થેવ, **ઇધ ચ** હેતુપચ્ચયનિદ્દેસે **દુતિયેન હેતુગ્ગહણેન પચ્ચયુપ્પન્નાનં પુન વિસેસનકિચ્ચં નત્થિ**, કસ્મા? પચ્ચયભૂતેનેવ હેતુના સમ્પયુત્તાનં અઞ્ઞેસઞ્ચ હેતૂનં અવિચ્છિન્નત્તા.

પુરિમવચનાપેક્ખો વુત્તસ્સેવ નિદ્દેસોતિ તં-સદ્દસ્સ પટિનિદ્દેસભાવમાહ. **પાકટીભૂતે એવ** અત્થે પવત્તતિ, પાકટીભાવો ચ અઞ્ઞાનપેક્ખેન સદ્દેન પકાસિતત્તા વેદિતબ્બો. **અનપેક્ખનીયો** અત્થન્તરબ્યાવટત્તા. **અઞ્ઞો**તિ હેતુસદ્દતો અઞ્ઞો. **નિદ્દિસિતબ્બપકાસકો વુત્તો નત્થિ**, યો તં-સદ્દેન પટિનિદ્દેસં લભેય્ય.

યદિ એવં ''તંસમુટ્ઠાનાન''ન્તિ એત્થ કથન્તિ આહ ''**હેતુસમ્પયુત્તકાનન્તિ ઇમિના પના**''તિઆદિ. તત્થ **પન**-સદ્દો સતિપિ હેતૂ હેતુસમ્પયુત્તકાનં નિદ્દેસભાવે હેતુસમ્પયુત્તકસદ્દે લબ્ભમાનાનં નિદ્દિસિતબ્બાનં પાકટીકરણસઙ્ખાતં હેતુસદ્દતો વિસેસં જોતેતિ. ''હેતુસમ્પયુત્તકાન''ન્તિ ઇમસ્સ સમાસપદસ્સ ઉત્તરપદત્થપ્પધાનત્તમાહ ''**પચ્ચયુપ્પન્નવચનેના**''તિ. તેન ચ યથાધિપ્પેતસ્સ અત્થસ્સ એકદેસોવ વુચ્ચતિ ધમ્માનં વિસેસનભાવતોતિ આહ

“**અસમત્તેના**”તિ. વિસેસનં નામ વિસેસિતબ્બાપેક્ખન્તિ આહ “**પચ્ચયુપ્પન્નવચનન્તરાપેક્ખેના**”તિ. વુત્તતાય વિના પટિનિદ્દેસતા નત્થીતિ “**પુબ્બે વુત્તેના**”તિ વુત્તં.

તં-સદ્દેન નિદ્દિસિતબ્બન્તિ “તંસમુટ્ઠાનાન”ન્તિ એત્થ તં-સદ્દેન નિદ્દિસિતબ્બં હેતુસમ્પયુત્તકસદ્દે પાકટીભૂતં કિં પનાતિ પુચ્છતિ. તે હેતૂ ચેવ...પે॰... હેતુસમ્પયુત્તકા ચ તં-સદ્દેન નિદ્દિસિતબ્બા હેતુસમ્પયુત્તકસદ્દે પાકટીભૂતાતિ સમ્બન્ધો. **અઞ્ઞથાતિ** “યેહિ હેતૂહી”તિઆદિના વુત્તપ્પકારતો અઞ્ઞથા અઞ્ઞેન પકારેન. તં અઞ્ઞં પકારં દસ્સેન્તો “**તે હેતૂ...પે॰... સમ્બન્ધે સતી**”તિ આહ. **ઇધાતિ** અનન્તરં વુત્તસમ્બન્ધનં ભુમ્મનિદ્દેસેન પરામસતિ. **તેનેવાતિ** પઠમેનેવ હેતુસદ્દેન. **તં-સદ્દેન નિદ્દિસિતબ્બાતિ** “તંસમુટ્ઠાનાન”ન્તિ એત્થ તં-સદ્દેન નિદ્દિસિતબ્બા યથા પાકટા, એવં પુબ્બે “તંસમ્પયુત્તકાન”ન્તિ વુત્તચોદનાયમ્પિ એવમેવ તેનેવ તં-સદ્દેન નિદ્દિસિતબ્બા પાકટા ભવિતું અરહન્તિ. તથા ચ સતિ નિદ્દિસિતબ્બસ્સ...પે॰... ન યુજ્જેય્ય. **દુવિધમ્પિ વા હેતુગ્ગહણં અપનેત્વાતિ** “હેતૂ હેતુસમ્પયુત્તકાન”ન્તિ એત્થ કતં દ્વિપ્પકારહેતુગ્ગહણં અવિચારેત્વા “તંસમ્પયુત્તકાનન્તિ અવત્વા”તિઆદિના **તં-સદ્દવચનીયતં ચોદેતિ**, “નિદ્દિસિતબ્બસ્સ અપાકટત્તા”તિઆદિના **પરિહરતિ ચ. હેતૂ હિ પચ્ચયાતિ** ઇદં અયં હેતુપચ્ચયકથાતિ કત્વા વુત્તં.

તં ન વુત્તન્તિ ચિત્તસમુટ્ઠાનવચનં ન વુત્તં. **તસ્સાતિ** સહજાતપચ્ચયસ્સ. **કટત્તારૂપસ્સ પચ્ચયભાવો ન વુત્તો ભવેય્ય**, વુત્તોવ સો “વિપાકાબ્યાકતો એકો ખન્ધો તિણ્ણન્નં ખન્ધાનં કટત્તા ચ રૂપાનં સહજાતપચ્ચયેન પચ્ચયો, તયો ખન્ધા એકસ્સ ખન્ધસ્સ કટત્તા ચ રૂપાન”ન્તિઆદિના, તસ્મા ચિત્તચેતસિકાનં કટત્તારૂપપચ્ચયભાવો ન સક્કા નિવારેતું. **તત્થાતિ** સહજાતપચ્ચયનિદ્દેસે. તત્થ હિ “ચિત્તચેતસિકા ધમ્મા ચિત્તસમુટ્ઠાનાનં રૂપાનં સહજાતપચ્ચયેન પચ્ચયો”તિ ચિત્તસમુટ્ઠાનરૂપાનિ એવ નિદ્દિટ્ઠાનિ. **ઇધાપીતિ** ઇમસ્મિં હેતુપચ્ચયનિદ્દેસેપિ. **એવં ભવિતબ્બન્તિ** “ચિત્તસમુટ્ઠાનાન”ન્તિ નિદ્દેસેન ભવિતબ્બં. યદિ એવં કસ્મા તથા ન વુત્તન્તિ આહ “**ચિત્તસમુટ્ઠાનાનન્તિ પના**”તિઆદિ. **વિસેસિતં હોતિ** સબ્બચિત્તચેતસિકાસમુટ્ઠાનભાવેન. **વચનેનાતિ** યથાદસ્સિતેન સહજાતપચ્ચયનિદ્દેસવચનેન. **ચિત્તચેતસિકાનં પચ્ચયભાવો એવ હિ તત્થ પચ્ચયનિદ્દેસે વુત્તો**, ન ચિત્તચેતસિકાનં સમુટ્ઠાનભાવોતિ અધિપ્પાયો.

હેતુઆદિપટિબદ્ધતઞ્ચ દસ્સેતિ યદઙ્ગેન તાનિ ચિત્તપટિબદ્ધવુત્તીનિ, તદઙ્ગેન તંસમ્પયુત્તધમ્મપટિબદ્ધવુત્તીનિપિ હોન્તીતિ. **આરમ્મણમેતં હોતીતિ** યદેતં કુસલાકુસલચેતનાવસેન મનોદ્વારે ચેતનં સેસદ્વારેસુ કાયવચીપયોગવસેન સઙ્કપ્પનં, યઞ્ચ કામરાગાદીનં સન્તાને અનુસયનં, એતં આરમ્મણં એસો પચ્ચયો કમ્મવિઞ્ઞાણસ્સ ઠિતિયા પતિટ્ઠાનાય. **પતિટ્ઠિતેતિ** કમ્મં જવાપેત્વા પટિસન્ધિઆકડ્ઢનસમત્થતાપતિટ્ઠાપત્તે કમ્મવિઞ્ઞાણે વિરુળ્હેતિ તતો એવ કમ્મવિઞ્ઞાણતો પટિસન્ધિવિઞ્ઞાણબીજે **વિરુળ્હે** વિરુહન્તેતિ અત્થો. અથ વા **પતિટ્ઠા વિઞ્ઞાણસ્સ હોતીતિ** કિલેસાભિસઙ્ખારસઙ્ખાતે કમ્મવિઞ્ઞાણસ્સ ઠિતિયા પવત્તિયા આરમ્મણે પચ્ચયે પટિસિદ્ધે આયતિપટિસન્ધિવિઞ્ઞાણસ્સ પતિટ્ઠા હોતિ, **તસ્મિં** પટિસન્ધિવિઞ્ઞાણે પુનબ્ભવાભિનિબ્બત્તિવસેન **પતિટ્ઠિતે** પતિટ્ઠહન્તે **વિરુળ્હે** બીજભાવેન વિરુહન્તે નામરૂપસ્સ અવક્કન્તિ હોતીતિ એવમેત્થ અત્થો વેદિતબ્બો. તેનાહ “**પટિસન્ધિનામરૂપસ્સ વિઞ્ઞાણપચ્ચયતા વુત્તા**”તિ.

પુરિમતરસિદ્ધાયાતિ ખેત્તભાવનિબ્બત્તિયા પુરેતરમેવ સિદ્ધાય પથવિયા. અત્તલાભોયેવ ચેત્થ પતિટ્ઠાનં, ન પટિલદ્ધત્તભાવાનં અવટ્ઠાનન્તિ દસ્સેન્તો “**પતિટ્ઠાનં કમ્મસ્સ કટત્તા ઉપ્પત્તીતિ વુત્તં હોતી**”તિ આહ.

સેસરૂપાનન્તિ પટિસન્ધિક્ખણે પથવીધાતુઆદીનં સેસરૂપાનં, પવત્તે પન તિસન્તતિરૂપાનમ્પિ. **સહભવનમત્તં વા દસ્સેતિ**. સહભાવેનપિ હિ અત્થિ કાચિ વિસેસમત્તા. **કત્થચિ કત્થચી**તિ પકતિકાલભવવિસેસાદિકે. તતિયપકતિયઞ્હિ પઠમકપ્પિકકાલે ચ ભાવકલાપો નત્થિ, રૂપભવે કાયકલાપોપિ. **આદિ**-સદ્દેન તત્થેવ ઘાનજિવ્હાકલાપા, કામભવે ચ અન્ધાદીનં ચક્ખાદિકલાપા સઙ્ગય્હન્તિ. **કત્થચિ અભાવાભાવતો**તિ નામરૂપોકાસે કત્થચિપિ અભાવાભાવતો.

તેસન્તિ પવત્તિયં કટત્તારૂપાદીનં. ન હિ હેતુ પવત્તિયં કટત્તારૂપસ્સ પચ્ચયો હોતિ, ઉતુઆહારજાનં પન સમ્ભવોયેવ નત્થિ. તેન વુત્તં ''**પચ્ચયભાવપ્પસઙ્ગોયેવ નત્થી**''તિ. **ન પન લબ્ભતિ** પચ્ચયપચ્ચનીયે તાદિસસ્સ વારસ્સ અનુદ્ધટત્તા. **ઇદન્તિ** ''પવત્તિયં કટત્તારૂપાદીનં પચ્ચયભાવપટિબાહનતો''તિ ઇદં ''હેતૂ સહજાતાન''ન્તિ અદેસનાય પરિહારવચનં, ઈદિસી પન ચોદના અનોકાસા એવાતિ દસ્સેતું ''**ભગવા પના**''તિઆદિ વુત્તં. યો હિ ધમ્મો યથા ભગવતા દેસિતો, સો તથેવ ગહેતબ્બોતિ.

હેતુપચ્ચયનિદ્દેસવણ્ણના નિટ્ઠિતા.

૨. આરમ્મણપચ્ચયનિદ્દેસવણ્ણના

૨. ઉપ્પજ્જનક્ખણેયેવાતિ એત્થ ઉપ્પાદતો પટ્ઠાય યાવ ભઙ્ગા ઉદ્ધં પજ્જનં ગમનં પવત્તનં ઉપ્પજ્જનં, તસ્સ ખણો, તસ્મિં ઉપ્પજ્જનક્ખણેતિ એવં વા અત્થો દટ્ઠબ્બો. એવઞ્હિ સતિ ઉપ્પજ્જનસદ્દેન ઉપ્પન્નસદ્દેન વિય સબ્બે પવત્તમાનભાવા સઙ્ગહિતા હોન્તિ, ન ઉપ્પાદમત્તં. **તેના**તિ ચક્ખુવિઞ્ઞાણાદીનં વત્તમાનક્ખણેયેવ રૂપાદીનં આરમ્મણપચ્ચયત્તેન. **અનાલમ્બિયમાનાનન્તિ** સબ્બેન સબ્બં નાલમ્બિયમાનાનન્તિ અત્થો. અઞ્ઞથા હિ યથાવુત્તાનં રૂપાદીનં યદા આરમ્મણપચ્ચયત્તાભાવો, તદા અનાલમ્બિયમાનતાવાતિ. **સબ્બરૂપાની**તિ સબ્બાનિ રૂપાયતનાનિ, યત્તકાનિ તાનિ આપાથગતાનિ યોગ્યદેસે ઠિતાનિ, તાનિ સબ્બાનીતિ અત્થો. **સહ ન હોન્તી**તિ એકજ્ઝં આરમ્મણં ન હોન્તિ. સતિપિ હિ અનેકેસં એકજ્ઝં આપાથગમને યત્થ યત્થ પુબ્બાભોગો, તં તંયેવ આરમ્મણં હોતિ, ન સબ્બં. નીલાદિસઙ્ઘાતવસેન ચેતં વુત્તં, ન પચ્ચેકં નીલાદિરૂપાયતનમત્તવસેન. સમુદિતાનિયેવ હિ રૂપાયતનાનિ ચક્ખુવિઞ્ઞાણસ્સ આરમ્મણં, ન વિસું વિસુન્તિ ધાતુવિભઙ્ગવણ્ણનાયં દસ્સિતોયં નયો. યં પન અટ્ઠકથાયં ''તે તે વિસું વિસું આરમ્મણપચ્ચયો હોન્તી''તિપિ વુત્તં, તમ્પિ યથાવુત્તમેવત્થં સન્ધાય વુત્તં. અઞ્ઞથા રૂપાયતનં મનિન્દ્રિયગોચરં નામ ન સિયા. સદ્દાદીસુપિ એસેવ નયો. તેનેવાહ ''**તથા સદ્દાદયોપી**''તિ. ''સહ ન હોન્તી''તિ વુત્તમત્થં પાળિયા વિભાવેતું ''**યં યન્તિ હિ વચનં રૂપાદીનિ ભિન્દતી**''તિ આહ.

''યે એતે''તિઆદિકો પુરિમો અત્થો, ''ન એકતો હોન્તી''તિઆદિકો પન પચ્છિમો, ''સબ્બારમ્મણતાદિવસેન વા ઇધાપિ અત્થો ગહેતબ્બો''તિ કસ્મા વુત્તં. ન હિ ''યં યં વા પનારબ્ભા''તિ ઇમિસ્સા પાળિયા વિય ''યં યં ધમ્મં આરબ્ભા''તિ ઇમસ્સ પાઠસ્સ પુરતો મનોવિઞ્ઞાણસ્સ સબ્બારમ્મણતા નાગતા. વુત્તઞ્હિ ''સબ્બે ધમ્મા મનોવિઞ્ઞાણધાતુયા તંસમ્પયુત્તકાનઞ્ચ ધમ્માનં આરમ્મણપચ્ચયેન પચ્ચયો''તિ. ન હિ અનન્તરમેવ પાળિયં સરૂપતો આગતમત્થં ગહેત્વા પદન્તરં સંવણ્ણેતબ્બં. તત્થ હિ ''રૂપારમ્મણં વા''તિઆદિના નિયમવસેન છ આરમ્મણાનિ વત્વા ''યં યં વા પનારબ્ભા''તિ વચનં સબ્બારમ્મણતાદિદસ્સનન્તિ યુત્તમેવેતન્તિ, ઇધ પન સબ્બારમ્મણતં વત્વા પુન ''યં યં ધમ્મં આરબ્ભા''તિ વુચ્ચમાનં સબ્બારમ્મણતાદસ્સનન્તિ કથમિદં યુજ્જેય્ય? કમાભાવોપિ ''સબ્બે ધમ્મા''તિ અવિસેસવચનેનેવ સિદ્ધો આરમ્મણાનુપુબ્બિયાવ અગ્ગહિતત્તા. ન હિ મનોધાતુયા

વિય મનોવિઞ્ઞાણધાતુયા ઇધ આરમ્મણાનિ અનુપુબ્બતો ગહિતાનિ, તત્થ વિય વા એતેનેવ નિયમાભાવોપિ સંવણ્ણિતોતિ વેદિતબ્બો. તસ્મા અટ્ઠકથાયં વુત્તનયેનેવેત્થ અત્થો ગહેતબ્બો.

પવત્તન્તિ પવત્તનં. નદિયા સન્દનં પબ્બતસ્સ ઠાનન્તિ હિ વુત્તા અવિરતમવિચ્છેદનાયં તથાપવત્તિકિરિયાવ. તેનાહ "**અવિરતં અવિચ્છિન્નં સન્દન્તી**"તિ. **એવન્તિ** યથા "સન્દન્તી"તિ વત્તમાનવચનં વુત્તં, એવં "યે યે ધમ્મા ઉપ્પજ્જન્તી"તિ સબ્બસઙ્ગહવસેન ઉપ્પજ્જનસ્સ ગહિતત્તા આરમ્મણપવગ્ગતો "ઉપ્પજ્જન્તી"તિ વત્તમાનવચનં વુત્તન્તિ અત્થો. તેનાહ અટ્ઠકથાયં "**સબ્બકાલસઙ્ગહવસેના**"તિઆદિ. તથા ચ વુત્તં "**અતીતાનાગત...પે॰... અધિપ્પાયો**"તિ, અતીતાનાગતપચ્ચુપ્પન્નાનં ચિત્તચેતસિકાનન્તિ અત્થો. **સમુદાયવસેના**તિ ચિત્તેન રાસીકરણવસેન. **અધિપ્પાયો**તિ ઇમિના વત્તમાનુપચારેન વિનાવ "યે યે ધમ્મા ઉપ્પજ્જન્તી"તિ એત્થ વત્તમાનત્થં સક્કા યોજેતુન્તિ ઇમમત્થં ઉલ્લિઙ્ગેતિ. તેનાહ "**ઇમે પના**"તિઆદિ. યદિપિ પચ્ચયધમ્મા કેચિ અતીતા અનાગતાપિ હોન્તિ, પચ્ચયુપ્પન્નધમ્મો પન પચ્ચુપ્પન્નો એવાતિ આહ "**અતીતાનાગતાનં ન હોન્તી**"તિ. ઉપ્પાદે વા હિ પચ્ચયુપ્પન્નસ્સ પચ્ચયેન ભવિતબ્બં ઠિતિયં વાતિ. **તસ્મા**તિ યસ્મા અતીતાનાગતા પરમત્થતો નત્થિ, તસ્મા. **તેસૂ**તિ પચ્ચયુપ્પન્નેસુ. **તંતંપચ્ચયા**તિ તં તં રૂપાદિઆરમ્મણં પચ્ચયો એતેસન્તિ તંતંપચ્ચયા. **અયમત્થો દસ્સિતો હોતિ** સમાનસભાવત્તા. ન હિ અત્થાભેદેન સભાવભેદો અત્થિ. **ન પન તંતંપચ્ચયવન્તતા દસ્સિતા હોતિ** અતીતાનાગતેસુ નિપ્પરિયાયેન તદભાવતો. યસ્મા **પચ્ચયવન્તો** પચ્ચયુપ્પન્નાયેવ, તે ચ **પચ્ચુપ્પન્નાયેવા**તિ.

યં યં ધમ્મં તે તે ધમ્માતિ યંનિમિત્તાયંવચનભેદો, તં દસ્સેતું "**એત્થ ચા**"તિઆદિ આરદ્ધં. રૂપારૂપધમ્મા હિ કલાપતો પવત્તમાનાપિ ચિત્તચેતસિકાનં કદાચિ વિસું વિસું આરમ્મણં હોન્તિ, કદાચિ એકજ્ઝં, ન એત્થ નિયમો અત્થિ, પુરિમાભોગોયેવ પન તથાગહણે કારણં. તયિમં દીપેતું ભગવતા યંવચનભેદો કતોતિ ચ સક્કા વત્તું, યસ્મા પન એકકલાપપરિયાપન્નાનમ્પિ ધમ્માનં એકજ્ઝં ગહણે ન સમુદાયો ગય્હતિ તદાભોગાભાવતો, અથ ખો સમુદિતા ધમ્મા એવાતિ સહગ્ગહણમ્પિ વિસુંગહણગતિકં, તસ્મા વિસુંગહણસબ્ભાવદીપનત્થં "યં ય"ન્તિ વત્વા સતિપિ વિસુંગહણે તે સબ્બે એકજ્ઝં આરમ્મણપચ્ચયો હોન્તીતિ દસ્સનત્થં "તે તે"તિ વુત્તન્તિ ઇમમત્થં દસ્સેન્તો "**ચત્તારો હિ ખન્ધા**"તિઆદિમાહ. તત્થ **વેદનાદીસૂ**તિ વેદનાદીસુ ચતૂસુ ખન્ધેસુ અભિન્દિત્વા ગહણવસેન, ભિન્દિત્વા પન ગહણવસેન ફસ્સાદીસુ. **યો ચ રૂપાદિકો**તિ ઇદં વિઞ્ઞાણન્તરસ્સ સાધારણારમ્મણવસેન વુત્તં, **યે ચ અનેકે ફસ્સાદયો**તિ ઇદં અસાધારણારમ્મણવસેન. **તે સબ્બે**તિ તે સાધારણાસાધારણપ્પભેદે સબ્બેપિ આરમ્મણધમ્મે. **એકેકમેવ આરબ્ભ ઉપ્પજ્જન્તી**તિ એત્થ યં વત્તબ્બં, તં હેટ્ઠા વુત્તમેવ. **રૂપારમ્મણધમ્મા ચ અનેકે** નીલાદિભેદતો. **તથા**તિ અનેકે. તેન ભેરિસદ્દાદિકે, મૂલગન્ધાદિકે, મૂલરસાદિકે, કથિનસમ્ફસ્સાદિકે, વેદનાદિકે ચ સઙ્ગણ્હાતિ. **અનેકે**તિ હિ ઇમિના અનેકકલાપગતાનંયેવ વણ્ણાદીનં ઇન્દ્રિયવિઞ્ઞાણારમ્મણભાવમાહ. સામઞ્ઞતો હિ વુત્તં યથારહં ભિન્દિત્વા નિદસ્સિતબ્બં હોતીતિ.

કુસલવિપાકસ્સાતિ કુસલસ્સ વિપાકસ્સ ચ. **ન હિ નિબ્બાનં પુબ્બે નિવુત્થન્તિ** ઇદં "દિટ્ઠનિબ્બાનોયેવા"તિઆદિના વક્ખમાનમેવ અત્થં હદયે ઠપેત્વા વુત્તં. પુબ્બેનિવાસાનુસ્સતિઞાણેન હિ નિબ્બાનવિભાવનં અદિટ્ઠસચ્ચસ્સ વા સિયા દિટ્ઠસચ્ચસ્સપિ વા. તત્થ અદિટ્ઠસચ્ચેન તાવ તં વિભાવેતુમેવ ન સક્કા અપ્પટિવિદ્ધત્તા, ઇતરસ્સ પન પગેવ વિભૂતમેવાતિ તં તેન વિભાવિતં નામ હોતીતિ અધિપ્પાયો. એત્થ ચ "**ન ચ તં વુત્ત**"ન્તિ ઇમિના પુબ્બેનિવાસાનુસ્સતિઞાણસ્સ નિબ્બાનારમ્મણકરણાભાવં આગમતો દસ્સેત્વા "**ન હિ નિબ્બાન**"ન્તિઆદિના યુત્તિતો દસ્સેતિ. તત્થ "**ન પુબ્બે નિવુત્થં અસઙ્ખતત્તા**"તિ કસ્મા વુત્તં? ગોચરાસેવનાય આસેવિતસ્સપિ નિવુત્થન્તિ ઇચ્છિતત્તા. દિટ્ઠસચ્ચોયેવ હિ પુબ્બેનિવાસાનુસ્સતિઞાણેન નિબ્બાનં વિભાવેતિ, ન

અદિટ્ઠસચ્ચો. તં પન ઞાણં ખન્ધે વિય ખન્ધપટિબદ્ધેપિ વિભાવેતીતિ નિબ્બાનારમ્મણખન્ધવિભાવને નિબ્બાનમ્પિ વિભાવેતીતિ સક્કા વિઞ્ઞાતું. એતેન પયોજનાભાવચોદના પટિક્ખિત્તાતિ દટ્ઠબ્બા. **એવં અનાગતંસઞાણેપિ યોજેતબ્બન્તિ** યથા પુબ્બેનિવાસાનુસ્સતિઞાણસ્સ નિબ્બાનારમ્મણતા દસ્સિતા, એવં અનાગતંસઞાણેપિ યથારહં યોજેતબ્બં. તત્થ પન ''ખન્ધપટિબદ્ધવિભાવનકાલે''તિઆદિના યોજના વેદિતબ્બા. તેન વુત્તં ''**યથારહ**''ન્તિ. **કસ્સચિ** અભિઞ્ઞાપ્પત્તસ્સપિ રૂપાવચરસ્સ, પગેવ ઇતરસ્સ.

આરમ્મણપચ્ચયનિદ્દેસવણ્ણના નિટ્ઠિતા.

૩. અધિપતિપચ્ચયનિદ્દેસવણ્ણના

૩. ધુરસહચરિયતો ધોરેય્યો ''ધુર''ન્તિ વુત્તોતિ આહ ''**ધુરન્તિ ધુરગ્ગાહ**''ન્તિ. છન્દસ્સ પુબ્બઙ્ગમતાસિદ્ધં પાસંસભાવં ઉપાદાય અટ્ઠકથાયં ''જેટ્ઠક''ન્તિ વુત્તન્તિ તમેવત્થં દીપેન્તો ''**સેટ્ઠ**''ન્તિ આહ. તથા હિ વુત્તં **અટ્ઠસાલિનિયં** ''છન્દં પુબ્બઙ્ગમં કત્વા આયૂહિત''ન્તિ. **પુરિમછન્દસ્સા**તિ ''છન્દાધિપતી''તિ પુરિમસ્મિં પદે નિદ્દેસવસેન વુત્તસ્સ છન્દસદ્દસ્સ **સમાનરૂપેન** સદિસાકારેન. **તદનન્તરં નિદ્દિટ્ઠેના**તિ તસ્સ પુરિમસ્સ છન્દસદ્દસ્સ અનન્તરં નિદ્દેસવસેન વુત્તેન. તતો એવ ચ તંસમાનત્થતાય ચ **તંસમ્બન્ધેન** ''છન્દસમ્પયુત્તકાન''ન્તિ એત્થ છન્દસદ્દેનેવ અધિપતિસદ્દરહિતેનાતિ અત્થો. **પચ્ચયભૂતસ્સા**તિ અધિપતિપચ્ચયભૂતસ્સ. **સમ્પયુત્તકવિસેસનભાવો**તિ અત્તના સમ્પયુત્તધમ્માનં સો એવ અધિપતિપચ્ચયતાસઙ્ખાતો વિસેસનભાવો. **એસ નયો**તિ ઇમિના ''વીરિયાધિપતિ વીરિયસમ્પયુત્તકાનન્તિઆદીસુ પુરિમવીરિયસ્સ સમાનરૂપેના''તિઆદિના વત્તબ્બં અત્થવચનં અતિદિસતિ.

કુસલાબ્યાકતાનં પવત્તિન્તિ કુસલાબ્યાકતાનં અધિપતીનં પવત્તનાકારં. **અલદ્ધં** આરમ્મણં **લદ્ધબ્બં** લબ્ભનીયં, લદ્ધું વા સક્કુણેય્યં, દુતિયે પન અત્થે લાભમરહતીતિ **લદ્ધબ્બં. અવઞ્ઞાત**ન્તિ પગેવ અનવઞ્ઞાતન્તિ અત્થો.

અપ્પનાપ્પત્તા કુસલકિરિયધમ્મા મહાબલા સાધિપતિકા એવ હોન્તિ, તથા મિચ્છત્તનિયતાપીતિ આહ ''**અપ્પનાસદિસા...પે॰... નુપ્પજ્જન્તી**''તિ. **અપ્પનાસદિસા**તિ અપ્પનાપ્પત્તસદિસા. **કમ્મકિલેસાવરણભૂતા ચ તે**તિ તે મિચ્છત્તનિયતધમ્મા કમ્માવરણભૂતા, યે આનન્તરિયપ્પકારા કિલેસાવરણભૂતા, યે નિયતમિચ્છાદિટ્ઠિધમ્મા, સમ્પયુત્તચેતનાય પનેત્થ કિલેસાવરણપક્ખિકતા દટ્ઠબ્બા આનન્તરિયચેતનાસમ્પયુત્તસ્સ પટિઘસ્સ કમ્માવરણપક્ખિકતા વિય. પચ્ચક્ખગતિ અનન્તરતાય વિના ભાવિનીતિ વુત્તં ''**પચ્ચક્ખસગ્ગાનં કામાવચરદેવાનમ્પી**''તિ. તેન તેસુ આનન્તરિયા વિય અસમ્ભાવિનો અહેતુકાભિનિવેસાદયોપીતિ દસ્સેતિ.

તિવિધોપિ કિરિયારમ્મણાધિપતીતિ એત્થ અયં કિરિયારમ્મણાધિપતીતિ અજ્ઝત્તારમ્મણો અધિપ્પેતો, ઉદાહુ બહિદ્ધારમ્મણોતિ ઉભયથાપિ ન સમ્ભવો એવાતિ દસ્સેન્તો ''**કામાવચરાદિભેદતો પના**''તિઆદિમાહ. તત્થ પરસન્તાનગતાનં સારમ્મણધમ્માનં અધિપતિપચ્ચયતા નત્થીતિ સમ્બન્ધો. **અભાવતો**તિ અવચનતો. અવચનઞ્હિ નામ યથાધમ્મસાસને અભિધમ્મે અભાવો એવાતિ એતેનેવ અનુદ્ધટતાપિ અવુત્તતો વેદિતબ્બા. અજ્ઝત્તારમ્મણબહિદ્ધારમ્મણદ્વયવિનિમુત્તસ્સ સારમ્મણધમ્મસ્સ અભાવતો નત્થીતિ વિઞ્ઞાયતીતિ વત્તબ્બે તમેવ વિઞ્ઞાયમાનતં સમ્ભાવેન્તો ''**નત્થીતિ વિઞ્ઞાયમાનેપી**''તિ આહ. તેન વુત્તં ''**બહિદ્ધા ખન્ધે**''તિઆદિ. **રૂપે એવ ભવિતું અરહતિ** એદિસેસુ ઠાનેસુ અરૂપે અસમ્ભવતોતિ અધિપ્પાયો. અસમ્ભવતો ચ યથાવુત્તપાળિઅનુસારતોતિ

વેદિતબ્બન્તિ. “**વિચારિત**”ન્તિ કસ્મા વુત્તં, નનુ ‘‘અતીતારમ્મણે અનાગતે ખન્ધે ગરું કત્વા અસ્સાદેતી’’તિઆદિવચનતો અરૂપેપિ એદિસેસુ ઠાનેસુ ખન્ધસદ્દો પવત્તતેવ. **આવજ્જનકિરિયસબ્ભાવતો પના**તિ ઇદં યથાદસ્સિતપાળિયા વિરોધપરિહરણાધિપ્પાયેન વુત્તં, અવચનં પન કત્થચિ વિનેય્યજ્ઝાસયેન, કત્થચિ નયદસ્સનેન હોતીતિ કુતો વિરોધાવસરો.

અધિપતિપચ્ચયનિદ્દેસવણ્ણના નિટ્ઠિતા.

૪. અનન્તરપચ્ચયનિદ્દેસવણ્ણના

૪. યથાવુત્તા નિરોધાનન્તરસુઞ્ઞતા નિરોધપ્પત્તતા **ઓકાસદાનવિસેસો**, અત્તનો અનુરૂપચિત્તુપ્પાદનસમત્થતા ચિત્તનિયમહેતુતા, તત્થ અનન્તરુપ્પાદનસમત્થતા ચ સણ્ઠાનાભાવતો સુટ્ઠુતરં નિરન્તરુપ્પાદનસમત્થતા ચ **ચિત્તનિયમહેતુવિસેસો** દટ્ઠબ્બો. **ધાતુવસેના**તિ વિઞ્ઞાણધાતુમનોધાતુમનોવિઞ્ઞાણધાતુવસેન. એત્તકા એવ હિ ધાતુયો ભિન્નસભાવા અનન્તરપચ્ચયતાય નિયમેત્વા વત્તબ્બા, અભિન્નસભાવા પન વિસેસાભાવતો પુરિમતામત્તંયેવ વિસેસં પુરક્ખત્વા વત્તબ્બાતિ તા કુસલાદિભેદેન તથા વુત્તા. તેનાહ “**કુસલાદિવસેન ચા**”તિ. યા પન મનોધાતુમનોવિઞ્ઞાણધાતુવસેન અનન્તરપચ્ચયતા વત્તબ્બા, તત્થ મનોવિઞ્ઞાણધાતુ મનોધાતુયા અનન્તરપચ્ચયેન પચ્ચયોતિ વુચ્ચમાનો સમ્મોહો સિયા, પુરે મનોધાતુયા અનન્તરપચ્ચયભાવેન વુત્તા, ઇદાનિ મનોવિઞ્ઞાણધાતુ મનોધાતુયાતિ પચ્ચયપચ્ચયુપ્પન્નવિસેસા ન વિઞ્ઞાયેય્ય, મનોધાતુયા પન ચક્ખુવિઞ્ઞાણાદિધાતૂનં અનન્તરપચ્ચયભાવે વુચ્ચમાને નિયમો નત્થિ. તેનાહ “**મનોધાતુ ચક્ખુવિઞ્ઞાણધાતુયાતિ ચા**”તિ . **તથેવા**તિ નિયમાભાવતો એવાતિ અત્થો. **તસ્મા**તિ યસ્મા ઇતો અઞ્ઞથા દેસનાય પચ્ચયપચ્ચયુપ્પન્નાનં વિસેસાભાવો ચિત્તવિસેસદસ્સનવિચ્છેદો નિયમાભાવો ચાતિ ઇમે દોસા આપજ્જન્તિ, તસ્મા. **નિદસ્સનેના**તિ ધાતુવસેન નિદસ્સનેન. **નયં દસ્સેત્વા**તિ ‘‘મનોવિઞ્ઞાણધાતુ તંસમ્પયુત્તકા ચ ધમ્મા મનોધાતુયા તંસમ્પયુત્તકાનઞ્ચ ધમ્માનં અનન્તરપચ્ચયેન પચ્ચયો’’તિ એવમાદિકસ્સ અનન્તરપચ્ચયતાગ્ગહણસ્સ નયં દસ્સેત્વા. **નિરવસેસદસ્સનત્થ**ન્તિ નિરવસેસસ્સ અનન્તરપચ્ચયભાવિનો ચિત્તુપ્પાદસ્સ દસ્સનત્થં.

સદિસકુસલાનન્તિ સમાનકુસલાનં, સમાનતા ચેત્થ એકવીથિપરિયાપન્નતાય વેદિતબ્બા. તેનેવાહ “**ભૂમિભિન્નાનમ્પિ પચ્ચયભાવો વુત્તો હોતી**”તિ. સમાનવીથિતા ચ યસ્મા સમાનવેદના સમાનહેતુકા ચ હોન્તિ, તસ્મા “**વેદનાય વા હેતૂહિ વા સદિસકુસલાન**”ન્તિ આહ. **વા**-સદ્દો ચેત્થ અનિયમત્થો. તેન ઞાણસઙ્ખારાદિભેદસ્સપિ વિકપ્પનવસેન સઙ્ગહો દટ્ઠબ્બો. **ચુતિપિ ગહિતા** તંસભાવત્તા. ભવઙ્ગચિત્તમેવ હિ પરિયોસાને ‘‘ચુતી’’તિ વુચ્ચતિ. કુસલાકુસલાનન્તરઞ્ચ કદાચિ સા ઉપ્પજ્જતીતિ **તદારમ્મણમ્પિ ગહિત**ન્તિ દટ્ઠબ્બં, કિરિયજવનાનન્તરં તદારમ્મણુપ્પત્તિયન્તિ અધિપ્પાયો.

કામાવચરકિરિયાય આવજ્જનસ્સાતિ અયમેત્થ અત્થો અધિપ્પેતોતિ દસ્સેન્તો “**આવજ્જનગ્ગહણેન કામાવચરકિરિયં વિસેસેતી**”તિ આહ. તમેવ હિ અત્થં પાકટતરં કાતું “**કામાવચરવિપાકો**”તિઆદિ વુત્તં. **વોટ્ઠબ્બનમ્પિ ગહિતં** સન્તીરણાનન્તરત્તાતિ અધિપ્પાયો.

અનન્તરપચ્ચયનિદ્દેસવણ્ણના નિટ્ઠિતા.

૬. સહજાતપચ્ચયનિદ્દેસવણ્ણના

૬. **પોરાણપાઠો**તિ પુરાતનો અટ્ઠકથાપાઠો. **ઇમસ્સા**તિ ઇમસ્સ પદસ્સ. **અવુત્તસ્સા**તિ પાળિયં અવુત્તસ્સ. યદિપિ સહગતસદ્દસ્સ અત્થસંવણ્ણનાયં સંસટ્ઠસદ્દસ્સ વિય સમાનત્થસ્સપિ કત્થચિ સદ્દન્તરસ્સ અત્થો વુચ્ચતિ પરિયાયવિસેસબોધનત્થં, તથાપિ ન મૂલસદ્દસ્સ અત્થો વિભાવિતો હોતીતિ દસ્સેન્તો આહ "**ન ચ…પે॰… હોતી**"તિ. ''અઞ્ઞમઞ્ઞ''ન્તિ ચ ''અઞ્ઞઅઞ્ઞ''ન્તિ વત્તબ્બે **મ**-કારાગમં કત્વા નિદ્દેસો, કમ્મબ્યતિહારે ચેતં પદં, તસ્મા ઇતરેતરન્તિ વુત્તં હોતિ. પચ્ચયપચ્ચયુપ્પન્નાનં એકસ્મિંયેવ ખણે પચ્ચયુપ્પન્નપચ્ચયભાવસ્સ ઇચ્છિતત્તા યો હિ યસ્સ પચ્ચયો યસ્મિં ખણે, તસ્મિંયેવ ખણે સોપિ તસ્સ પચ્ચયોતિ અયમેત્થ અઞ્ઞમઞ્ઞપચ્ચયતા. તથા હિ અટ્ઠકથાયં ''અઞ્ઞો અઞ્ઞસ્સા''તિ વત્વા ''ઇમિના…પે॰… દીપેતી''તિ વુત્તં. **ઓક્કમનં** પવિસનન્તિ અત્થો. આસનક્ખણે હિ ધમ્મા પુરિમભવતો ઇમં ભવં પવિસન્તા વિય હોન્તિ. તેન વુત્તં "**પરલોકતો ઇમં લોકં આગન્ત્વા પવિસન્તં વિય ઉપ્પજ્જતી**"તિ. તસ્મા અવિસેસેન પટિસન્ધિ ઓક્કન્તિસદ્દાભિધેય્યાતિ અધિપ્પાયેન વુત્તં "**ઓક્કન્તિ…પે॰… અધિપ્પાયેનાહા**"તિ. **તંનિવારણત્થ**ન્તિ તસ્સ ખણન્તરે રૂપીનં સહજાતપચ્ચયભાવસ્સ ''કઞ્ચિ કાલે ન સહજાતપચ્ચયેન પચ્ચયો''તિ નિવારણત્થં. તેન પદદ્વયેન સમાનેસુ પચ્ચયપચ્ચયુપ્પન્નધમ્મેસુ પુરિમતો પચ્છિમસ્સ વિસેસમત્થં દસ્સેતિ.

એવઞ્ચ ''કઞ્ચિ કાલે''તિ પદસ્સ ''કેચિ કાલેતિ વા, કિસ્મિઞ્ચિ કાલે''તિ વા વિભત્તિવિપલ્લાસેન અત્થો ગહેતબ્બોતિ અધિપ્પાયેન પઠમવિકપ્પં દસ્સેત્વા ઇદાનિ પકારન્તરેન દસ્સેતું "**કઞ્ચિ કાલેતિ કેચિ કિસ્મિઞ્ચિ કાલેતિ વા અત્થો**"તિ આહ. તેન ''કઞ્ચી''તિ અયં સામઞ્ઞનિદ્દેસોતિ દસ્સેતિ. યો હિ અયં ''કેચી''તિ પચ્ચત્તબહુવચનાભિધેય્યો અત્થો, યો ચ ''કિસ્મિઞ્ચી''તિ ભુમ્મેકવચનાભિધેય્યો, તદુભયં સતિ કાલવન્તકાલતાવિભાગે કિં-સદ્દસ્સ વચનીયતાસામઞ્ઞેન પન એકજ્ઝં કત્વા ''કઞ્ચી''તિ પાળિયં વુત્તન્તિ તં વિભજિત્વા દસ્સેતું "**કેચિ કિસ્મિઞ્ચી**"તિ વુત્તં. અટ્ઠકથાયં પન ''કિસ્મિઞ્ચી''તિ ભુમ્મવસેનેવ વુત્તં. **તેન** યથાવુત્તઅત્થવિભાગેન પદેન. **વત્થુભૂતા**તિ વત્થુસભાવા. હદયરૂપમેવ સન્ધાય વદતિ. **રૂપન્તરાન**ન્તિ હદયવત્થુતો અઞ્ઞરૂપાનં. અરૂપીનં સહજાતપચ્ચયતં પુબ્બે ''ઓક્કન્તિક્ખણે નામરૂપ''ન્તિ એત્થ અનિવારિતં નિવારેતીતિ યોજના, તથા વત્થુસ્સ ચ કાલન્તરે પટિસન્ધિકાલતો અઞ્ઞસ્મિં કાલે અરૂપીનં નિવારેતીતિ. **એવઞ્ચ કત્વા**તિઆદિના યથાવુત્તઅત્થવણ્ણનાય પાળિયં વિભત્તિનિદ્દેસસ્સ રૂપકભાવમાહ. પુનપિ પુરિમતો પચ્છિમસ્સ ઉપચયેન વિસેસં દસ્સેતું "**પુરિમેન ચા**"તિઆદિ વુત્તં. તત્થ **પુરિમેના**તિ ''ઓક્કન્તિક્ખણે નામરૂપ''ન્તિ ઇમિના પચ્ચયનિદ્દેસવચનેન. "**એકો ખન્ધો વત્થુ ચ તિણ્ણં ખન્ધાન**"**ન્તિઆદિના** પટિચ્ચવારાદિપાઠેન. અત્થવિવરણઞ્હિ પચ્ચયનિદ્દેસપાળિયા સબ્બેપિ સત્ત મહાવારા. વત્થુસ્સ વત્તબ્બત્તે આપન્ને કિન્તિ પચ્ચયોતિ તસ્સ નામસ્સાતિ યોજના. **એતેના**તિ ''રૂપિનો ધમ્મા અરૂપીનં ધમ્માન''ન્તિ એતેન વચનેન. **કેવલસ્સા**તિ નામરહિતસ્સ વત્થુસ્સ. **તથા**તિ નામસ્સ પચ્ચયભાવેન.

કત્થચીતિ ''રૂપિનો ધમ્મા અરૂપીનં ધમ્માનં કઞ્ચિ કાલં સહજાતપચ્ચયેન પચ્ચયો''તિ એતસ્મિં નિદ્દેસે. એત્થ હિ અઞ્ઞમઞ્ઞસહજાતપચ્ચયભાવો લબ્ભતિ. **વચનેના**તિ ''અઞ્ઞમઞ્ઞ''ન્તિ ઇમિના વચનેન પાળિયં સહજાતપચ્ચયભાવસ્સ **અસઙ્ગહિતત્તા**, અત્થતો પન લબ્ભતેવાતિ. તેનાહ "**લબ્ભમાનેપી**"તિ. **તસ્સા**તિ અઞ્ઞમઞ્ઞપચ્ચયત્તસ્સ. **એવ**ન્તિ ''ન અઞ્ઞમઞ્ઞવસેના''તિ ઇમિના પકારેન. **સમુદાયેકદેસવસેન સામિવચન**ન્તિ અવયવાવયવિસમ્બન્ધે અવયવિનિ સામિવચનન્તિ અત્થો, **નિદ્ધારણે વા** ''કણ્હા ગાવીન''ન્તિઆદીસુ વિય.

સહજાતપચ્ચયનિદ્દેસવણ્ણના નિટ્ઠિતા.

૮. નિસ્સયપચ્ચયનિદ્દેસવણ્ણના

૮. **કિસ્મિઞ્ચિ કાલેતિ ઇદં ન લબ્ભતિ** સબ્બદાપિ નિસ્સયપચ્ચયતાય લબ્ભમાનત્તા. સહજં પુરેજન્તિ હિ વિભાગં અનામસિત્વા નિસ્સયતામત્તમેવ નિસ્સયપચ્ચયતા. **વત્થુરૂપં પઞ્ચવોકારભવે**તિ વત્થુરૂપં પઞ્ચવોકારભવે ચાતિ ચ-સદ્દો લુત્તનિદ્દિટ્ઠો દટ્ઠબ્બો. **તસ્સા**તિ આરુપ્પવિપાકટ્ઠપનસ્સ. **પકાસેતબ્બત્તા**તિ ઇમિના અપાકટં પાકટં કત્વા વચનેન ચોદના અનોકાસાતિ દસ્સેતિ.

નિસ્સયપચ્ચયનિદ્દેસવણ્ણના નિટ્ઠિતા.

૯. ઉપનિસ્સયપચ્ચયનિદ્દેસવણ્ણના

૯. **ઉપનિસ્સયે તયો**તિ અનન્તરારમ્મણપકતૂપનિસ્સયપ્પભેદે તયો ઉપનિસ્સયે. **અનેકસઙ્ગાહકતાયા**તિ અનેકેસં પચ્ચયધમ્માનં સઙ્ગહણતો. **એકન્તેનેવ હોન્તિ** ચિત્તનિયમહેતુભાવેન પવત્તિનિયમતો. **યેસુ પદેસૂ**તિ યેસુ કુસલાદિપદેસુ. **સઙ્ગહિતો**તિ સઙ્ગહં ગતો, કુસલાદિપદેસુ યેસં પદાનંયેવ અનન્તરૂપનિસ્સયો લબ્ભતીતિ અત્થો. **તેસુ ''કેસઞ્ચી''તિ ન વુત્તં.** કસ્મા? **ન સક્કા વત્તું** એકન્તેનેવ ઉપલબ્ભનતો. **તેસૂ**તિ કુસલાકુસલપદેસુ. ન હિ કુસલો અકુસલસ્સ અનન્તરૂપનિસ્સયો હોતિ, અકુસલો વા કુસલસ્સ, આરમ્મણપકતૂપનિસ્સયા પન અનેકન્તિકા, તસ્મા તત્થ ''કેસઞ્ચી''તિ વુત્તં. **સિદ્ધાનં પચ્ચયધમ્માનન્તિ** પચ્ચયભાવેન પુરિમનિપ્ફન્નાનં કુસલાદીનં કુસલસ્સ અકુસલસ્સ વાતિ અત્થો. **અકુસલાદીહી**તિ યથાસઙ્ખ્યં અકુસલેન કુસલેન વા. **અવિસેસેના**તિ યથાવુત્તવિસેસે નિયમં અગ્ગહેત્વા અકુસલાદીસુ અકુસલકુસલાનં ''કેસઞ્ચી''તિઆદિના.

અનારમ્મણત્તા આરમ્મણૂપનિસ્સયં પુબ્બાપરનિયમેન અપ્પવત્તિતો અનન્તરૂપનિસ્સયં ન લભતીતિ યોજના. **પકતસ્સા**તિ નિપ્ફાદિતસ્સ, ઉપસેવિતસ્સ વા. ન હિ રૂપસન્તાનસ્સ સદ્ધાદિનિપ્ફાદનં અત્થિ, ઉતુભોજનાદિઉપસેવનં વા સમ્ભવતિ. તેનાહ ''**યથા હિ...પે॰... રૂપસન્તાનેના**''તિ. નનુ ચ રૂપસન્તાને પુબ્બેનાપરં વિસેસો લબ્ભતિ , સો ચ ન વિના સમાનજાતિયેન કારણેનાતિ સ્વાયં પકતૂપનિસ્સયલાભોતિ કદાચિ આસઙ્કેય્યાતિ આહ ''**યસ્મિઞ્ચા**''તિઆદિ. તત્થ **તન્તિ** ઉતુબીજાદિકં કમ્માદિ ચ **તેન** રૂપેન પુરિમનિપ્ફન્નેન. **ઉપ્પાદનં** સાભિસન્ધિકં દટ્ઠબ્બં. અધિપતીસુ પુબ્બાભિસઙ્ખારો વિય **પકપ્પનં** સંવિદહનં. **પકરણં** વુત્તલક્ખણેન કારણભાવેન અવટ્ઠાનં, યતો કારણવિસેસો ''પકતી''તિ વુચ્ચતિ. યદિ એવં કસ્મા રૂપસ્સેવ તં પટિક્ખિપીયતીતિ આહ ''**યથા ચ...પે॰... દટ્ઠબ્બા**''તિ. એવમ્પિ ઉતુબીજાદીનં અઙ્કુરાદીસુ કથં પચ્ચયવિસેસભાવોતિ આહ ''**ઉતુબીજાદયો પન... પે॰... ભાવતો**''તિ. ઉપનિસ્સયોતિ ચ યસ્મા બલવતાકારણં અધિપ્પેતં, તસ્મા ન એત્થ એકન્તેન પુરિમનિપ્ફત્તિ ઇચ્છિતબ્બા. યદિ એવં પાળિયં કથં પુરિમગ્ગહણન્તિ આહ ''**પુરિમપુરિમાનંયેવ પના**''તિઆદિ. તેપિ વા પરિકપ્પનવસેન પુરિમનિપ્ફન્નાયેવ નામ હોન્તિ. ન હિ અસંવિદિતાકારે વત્થુસ્મિં પત્થનાપવત્તીતિ. તેનાહ ''**તંસમાનલક્ખણતાયા**''તિ.

ધમ્મેતિ પુગ્ગલસેનાસનપઞ્ઞત્તીનં ઉપાદાનભૂતે ધમ્મે. **અયં નયો**તિ પઞ્ઞત્તિમુખેન પઞ્ઞપેતબ્બા તદુપાદાનભૂતા ધમ્મા ગય્હન્તીતિ યથાવુત્તો નયો. **એત્થેવા**તિ ''સેનાસનમ્પિ ઉપનિસ્સયપચ્ચયેન પચ્ચયો''તિ એતસ્મિંયેવ વચને. કથં પચ્ચુપ્પન્નસ્સ પકતૂપનિસ્સયભાવોતિ ચોદનાય ''વક્ખતી''તિઆદિના આગમં દસ્સેત્વા

યુત્તિં દસ્સેતું "**પચ્ચુપ્પન્નાનમ્પિચ તાદિસાનં પુબ્બે પકતત્તા**"તિ વુત્તં. **તાદિસાનન્તિ** યાદિસા ઉતુઆદયો પચ્ચુપટ્ઠિતા, તાદિસાનં તતો **પુબ્બે** પુરેતરં **પકતત્તા** પકતૂપનિસ્સયયોગ્યતાય આપાદિતત્તા.

કસિણાદીનમ્પિ આરમ્મણૂપનિસ્સયતા સમ્ભવતીતિ કત્વા વુત્તં "**ઇમિના અધિપ્પાયેન 'એકચ્ચાયા'તિ આહા**"તિ. તથા હિ ''કસિણમણ્ડલં દિસ્વા''તિઆદિના તસ્સ ઉપનિસ્સયભાવો અટ્ઠકથાયં વુત્તો.

અરૂપાવચરકુસલમ્પિ ઉપનિસ્સયો હોતિ, પગેવ કામાવચરરૂપાવચરકુસલન્તિ અધિપ્પાયો. તં પન યથા ઉપનિસ્સયો હોતિ, તં દસ્સેતું "**યસ્મિં કસિણાદિમ્હી**"તિઆદિ વુત્તં. **અનુપ્પન્નઝાનુપ્પાદને**તિ રૂપાવચરજ્ઝાનં સન્ધાયાહ, અરૂપાવચરજ્ઝાને પન વત્તબ્બમેવ નત્થિ. **તદુપ્પાદકકુસલાનન્તિ** તસ્સ રૂપાવચરવિપાકસ્સ ઉપ્પાદકકુસલાનં, રૂપાવચરકુસલાનન્તિ અત્થો. **પટિસન્ધિનિયામકસ્સા**તિ રૂપાવચરપટિસન્ધિનિયામકસ્સ. **ચુતિતો**તિ રૂપાવચરપટિસન્ધિયા અનન્તરપચ્ચયભૂતાય ચુતિયા. **પુરિમજવનસ્સ વસેના**તિ ચુતિયા આસન્નજવનભાવેન. **રૂપાવચરકુસલં અરૂપાવચરવિપાકસ્સા**તિ એત્થાપિ ''તદુપ્પાદકકુસલાન''ન્તિઆદિના આનેત્વા યોજેતબ્બં. યથા ચ ''રૂપાવચરકુસલં અરૂપાવચરવિપાકસ્સ ઉપનિસ્સયો''તિ વુત્તં, એવં ''કામાવચરકુસલમ્પિ તદુપ્પાદકકુસલાન''ન્તિઆદિના યોજેતબ્બં. લોકુત્તરવિપાકસ્સ તેભૂમકકુસલાનમ્પિ પાદકાદિવસેન ઉપનિસ્સયભાવો પાકટોયેવ, તથા તંતંભૂમકકુસલાનં તંતંભૂમકકિરિયાનં, કામાવચરકુસલસ્સ રૂપારૂપાવચરકિરિયાનં, રૂપાવચરકુસલસ્સ અરૂપાવચરકિરિયાય ઉપનિસ્સયભાવોતિ ઇમમત્થં દસ્સેન્તો "**એવં પચ્ચેકં...પે॰... વેદિતબ્બો**"તિ આહ. ''સદ્ધં ઉપનિસ્સાય દાનં દેતી''તિઆદિના પકતૂપનિસ્સયો ઉદ્દેસવસેનેવ પાઠો આગતો, ન વિભજનવસેનાતિ આહ "**પાળિયમ્પિ...પે॰... વિસ્સજ્જિતો**"તિ. કુસલત્તિકાદીસુ અનુલોમાદિભેદભિન્નત્તા **પઞ્હાવારેસૂ**તિ બહુવચનનિદ્દેસો.

લોકુત્તરનિબ્બત્તનં ઉપનિસ્સાય પરસ્સ સિનેહુપ્પાદને લોકુત્તરધમ્મા ઉપનિસ્સયો વિય હોન્તીતિ અયમેત્થ લેસો, ભાવિનો પન લોકુત્તરસ્સ અકુસલાનં ઉપનિસ્સયતા સમ્ભવતીતિ આહ "**ન ઇદં સારતો દટ્ઠબ્બન્તિ અધિપ્પાયો**"તિ. **રૂપાવચરાદિકુસલાનન્તિ** રૂપારૂપાવચરલોકુત્તરકુસલાનં ઉપ્પાદિયમાનસ્સ રૂપાવચરકુસલસ્સાતિ યોજના. રૂપાવચરકિરિયસ્સ ચ અરૂપાવચરવિપાકો ઉપનિસ્સયો કથન્તિ આહ "**પુબ્બે નિવુત્થાદીસુ...પે॰... અરહતો**"તિ . તં તં વિપાકં પત્થેન્તો તસ્સ તસ્સ વિપાકસ્સ હેતુભૂતં કુસલં નિબ્બત્તેતીતિ વિપાકાનં કુસલૂપનિસ્સયતાતિ આહ "**ચતુભૂમકા...પે॰... ઉપનિસ્સયો**"તિ. લોકિયકુસલાનં પન લોકુત્તરવિપાકા ઉપનિસ્સયો ન હોન્તીતિ દસ્સેન્તો "**યદિપી**"તિઆદિમાહ. તેનેવ હિ ''તથા તેભૂમકવિપાકો''તિ તેભૂમકગ્ગહણં કતં. તત્થ **તેના**તિ અનાગામિના. **તન્તિ** અરહત્તફલં. **તસ્મા**તિ અદિટ્ઠપુબ્બત્તા. **તાનિ વિયા**તિ સોતાપત્તિફલાનિ વિય. **તેસન્તિ** પુથુજ્જનાદીનં. **ઇમસ્સા**તિ અનાગામિનો. ઇદં વુત્તં હોતિ – યથા પુથુજ્જનાદીનં સન્તાને ઝાનાદીનં સોતાપત્તિફલાદીનં ન ઉપનિસ્સયપચ્ચયો અનુપલદ્ધપુબ્બત્તા, એવં અનાગામિનો ઝાનાદીનં અગ્ગફલં ઉપનિસ્સયપચ્ચયો અદિટ્ઠપુબ્બત્તા. તેનાહ "**ઉપલદ્ધપુબ્બસદિસમેવ હિ અનાગતમ્પિ ઉપનિસ્સયો**"તિ. અટ્ઠકથાયં પન હેટ્ઠિમફલાનં કુસલૂપનિસ્સયતા વુત્તા એવ.

યથા વિપાકા કુસલાનં, એવં કિરિયાપિ તેસં ઉપનિસ્સયો હોતીતિ તં નયં દસ્સેતું "**કિરિયં અત્થપટિસમ્ભિદાદિ**"ન્તિઆદિ વુત્તં. **યોનિસોમનસિકારે વત્તબ્બમેવ નત્થી**તિ ચતુભૂમકકુસલસ્સપિ યોનિસોમનસિકારો ઉપનિસ્સયો હોતીતિ એત્થ વત્તબ્બમેવ નત્થિ, તદત્થં યોનિસોમનસિકારં પવત્તેન્તસ્સાતિ અત્થો. **તન્તિ** યોનિસોમનસિકારં. અકુસલસ્સ ચ ચતુભૂમકવિપાકસ્સ ઉપનિસ્સયો યોનિસોમનસિકારોતિ યોજના.

એવં કિરિયસ્સપીતિ યથા કુસલસ્સ યોનિસોમનસિકારસ્સ વસેન ઉપનિસ્સયો વુત્તો, એવં કિરિયસ્સપિ યોનિસોમનસિકારસ્સ વસેન યોજેતબ્બન્તિ અત્થો. સો હિ તં ઉપનિસ્સાય રાગાદિઉપ્પાદને અકુસલસ્સ વુત્તનયેન કુસલાકુસલૂપનિસ્સયભાવમુખેન ચતુભૂમકવિપાકસ્સ ઉપનિસ્સયો હોતિયેવ. યદિ કિરિયસઞ્ઞાતો...પે॰... હોતિયેવ, અથ કસ્મા પકતૂપનિસ્સયવિભજને કિરિયા ન ગહિતા, ઉતુભોજનસેનાસનાનિયેવ ગહિતાનીતિ આહ "**નેવવિપાકનવિપાકધમ્મધમ્મેસુ...પે॰... નયદસ્સનમત્તમેવા**"તિ. **એવમાદિકન્તિ આદિ**-સદ્દેન ''કુસલં ધમ્મં સહજાતો અબ્યાકતો ધમ્મો ઉપ્પજ્જતિ ન ઉપનિસ્સયપચ્ચયા''તિ એવમાદિકં સઙ્ગણ્હાતિ. ઉપનિસ્સયપરિયાયો ઉપનિસસદ્દોતિ કત્વા વુત્તં "**વિઞ્ઞાણૂપનિસં નામરૂપં, નામરૂપૂપનિસઞ્ચ સળાયતનન્તિઆદિકેના**"તિ. એત્થ હિ વિઞ્ઞાણસ્સ નામરૂપાનં ફસ્સરૂપાદીનં ચક્ખાયતનાદીનઞ્ચ ઉપનિસ્સયભાવો વુત્તોતિ.

ઉપનિસ્સયપચ્ચયનિદ્દેસવણ્ણના નિટ્ઠિતા.

૧૦. પુરેજાતપચ્ચયનિદ્દેસવણ્ણના

૧૦. દસ્સિતમેવ નયદસ્સનવસેનાતિ યોજના. યદિ દસ્સિતમેવ, કસ્મા વુત્તં ''સાવસેસવસેન દેસના કતા''તિ આહ "**સરૂપેન અદસ્સિતત્તા**"તિ. ''યં યં ધમ્મં પુરેજાતં આરબ્ભ યે યે ધમ્મા ઉપ્પજ્જન્તિ ચિત્તચેતસિકા ધમ્મા, તે તે ધમ્મા તેસં તેસં ધમ્માનં પુરેજાતપચ્ચયેન પચ્ચયો''તિ એવં **સરૂપેન** પાળિયં **અદસ્સિતત્તા. ઇદ્ધિવિધાભિઞ્ઞાય ચા**તિ **ચ**-સદ્દેન ચુતૂપપાતઞાણસ્સપિ સઙ્ગહો દટ્ઠબ્બો. તસ્સપિ હિ રૂપધમ્મારમ્મણકાલે **અટ્ઠારસસુ યં કિઞ્ચિ આરમ્મણપુરેજાતં હોતિ** પચ્ચુપ્પન્નારમ્મણત્તા. ''ચવમાને ઉપપજ્જમાને''તિ હિ વુત્તં. દિબ્બચક્ખુદિબ્બસોતઞાણેસુ ચ વત્તબ્બમેવ નત્થિ.

ઇતરસ્સપિ અભાવાતિ આરમ્મણપુરેજાતસ્સપિ અભાવા અગ્ગહણં પટિસન્ધિભાવિનોતિ યોજના. સતિપિ કસ્સચિ પટિસન્ધિભાવિનો આરમ્મણપુરેજાતે વિભૂતં પન કત્વા આરમ્મણકરણાભાવતો અવિજ્જમાનસદિસન્તિ કત્વા વુત્તં "**ઇતરસ્સપિ અભાવા**"તિ. તેનેવાહ "**પટિસન્ધિયા વિય અપરિબ્યત્તસ્સ આરમ્મણસ્સ આરમ્મણમત્તભાવતો**"તિ. સન્તીરણભાવિનો મનોવિઞ્ઞાણધાતુયાપિ એકન્તેનેવ પુરેજાતપચ્ચયો રૂપાદીનિ પઞ્ચારમ્મણાનીતિ યોજના. એત્થ ચ ''મનોધાતૂનઞ્ચા''તિઆદિ ''તદારમ્મણભાવિનો''તિ પદસ્સ પુરતો વત્તબ્બો, ઉપ્પટિપાટિયા લિખિતં.

પુરેજાતપચ્ચયનિદ્દેસવણ્ણના નિટ્ઠિતા.

૧૧. પચ્છાજાતપચ્ચયનિદ્દેસવણ્ણના

૧૧. નિરવસેસદસ્સિતપુરેજાતદસ્સનવસેનાતિ ''ચતુસમુટ્ઠાનિકતિસમુટ્ઠાનિકરૂપકાયસ્સા''તિ એવં નિરવસેસતો દસ્સિતસ્સ પુરેજાતસ્સ પચ્ચયુપ્પન્નસ્સ દસ્સનવસેન. પચ્ચયા હિ ઇધ કામાવચરરૂપાવચરવિપાકા, તેસુ કામાવચરવિપાકો ચ ચતુસમુટ્ઠાનિકરૂપકાયસ્સ પચ્ચયો, ન ઇતરો. તેનેવાહ "**રૂપાવચરવિપાકો પન આહારસમુટ્ઠાનસ્સ ન હોતી**"તિ, તસ્મા ''તસ્સેવા''તિ વુત્તેપિ યથારહમત્થો વેદિતબ્બો.

પચ્છાજાતપચ્ચયનિદ્દેસવણ્ણના નિટ્ઠિતા.

૧૨. આસેવનપચ્ચયનિદ્દેસવણ્ણના

૧૨. પકારેહિ ગુણિતં **પગુણં**, બહુક્ખત્તું પવત્તિયા ભાવિતન્તિ અત્થો. અતિસયેન પગુણં **પગુણતરં**, તતોયેવ **બલવતરં**. તસ્સ ભાવો, તેન પગુણતરબલવતરભાવેન **વિસિટ્ઠં** વિસેસપ્પત્તં. સ્વાયં વિસેસો વિપાકે નત્થીતિ આહ "**એતેન વિપાકાબ્યાકતતો વિસેસેતી**"તિ.

આસેવનપચ્ચયનિદ્દેસવણ્ણના નિટ્ઠિતા.

૧૩. કમ્મપચ્ચયનિદ્દેસવણ્ણના

૧૩. **એવંસભાવા**તિ કમ્મપચ્ચયેન ઉપકારકસભાવા. **સમત્થતા**તિ આનુભાવો. **તસ્સા**તિ વિપાકક્ખન્ધકટત્તારૂપસઙ્ખાતસ્સ ફલસ્સ. **કમ્મપચ્ચયભાવો વુત્તો**તિ કમ્મપચ્ચયેન પચ્ચયભાવો વુત્તો. **એકવોકારે રૂપમ્પી**તિ એકવોકારેપિ રૂપં ન જનેતિ, પગેવ ચતુવોકારેતિ અત્થો.

કમ્મપચ્ચયનિદ્દેસવણ્ણના નિટ્ઠિતા.

૧૪. વિપાકપચ્ચયનિદ્દેસવણ્ણના

૧૪. યથા હિ રૂપભવે સઞ્ઞીનં તંનિબ્બત્તિતપુઞ્ઞાભિસઙ્ખારેનેવ રૂપુપ્પત્તિ, એવં અસઞ્ઞીનમ્પીતિ તત્થ કામાવચરકમ્મુના યથા વિપાકાનુરૂપાનં પચ્ચયો હોન્તો કેસઞ્ચિયેવ હોતિ, ન સબ્બેસં, કત્થચિયેવ હોતિ, ન સબ્બત્થ, ન એવં વિપાકાનન્તિ આહ "**એકન્તેના**"તિ. **તેસં વસેના**તિ તેસં વિપાકપચ્ચયલાભીનં વિપાકક્ખન્ધાનં વસેન. **ન હી**તિઆદિના ''એકન્તેના''તિ વુત્તમત્થં બ્યતિરેકતો વિભાવેતિ. **ભૂમિદ્વયવિપાકો**તિ કામાવચરરૂપાવચરવિપાકો આરુપ્પે રૂપસ્સ ન હિ પચ્ચયોતિ યોજના.

વિપાકપચ્ચયનિદ્દેસવણ્ણના નિટ્ઠિતા.

૧૫. આહારપચ્ચયનિદ્દેસવણ્ણના

૧૫. કેવલાય ઓજાય અજ્ઝોહરણસ્સ અભાવા "**અસિતપીતાદિવત્થૂહિ સહ અજ્ઝોહરિતોવા**"તિ વુત્તં. ખાદનીયભોજનીયપ્પભેદે અસિતે તાવ કબળીકારતા હોતુ, પાતબ્બાદિકે પન કથન્તિ આહ "**પાતબ્બ...પે॰... હોન્તી**"તિ. યેભુય્યવસેન વા એવં વુત્તન્તિ વેદિતબ્બં.

અનુપાલકોતિ ઉપત્થમ્ભકો. **ચિત્તસમુટ્ઠાનસ્સ** કાયસ્સ **આહારપચ્ચયભાવો** કબળીકારાહારસ્સ વિચારેત્વા ગહેતબ્બો. કસ્માતિ ચે? એત્થ કારણમાહ "**ન હી**"તિઆદિના. સતિ હિ પચ્ચયભાવે ''ચિત્તસમુટ્ઠાનો કબળીકારાહારો ચિત્તસમુટ્ઠાનસ્સ કાયસ્સ આહારપચ્ચયેન પચ્ચયો''તિઆદિ વત્તબ્બં સિયા, ન પન વુત્તં, નોચિત્તસમુટ્ઠાનસ્સ પન વુત્તં. તેનાહ "**તિવિધોપિ...પે॰... વુત્તો**"તિ.

આહારપચ્ચયનિદ્દેસવણ્ણના નિટ્ઠિતા.

૧૬. ઇન્દ્રિયપચ્ચયનિદ્દેસવણ્ણના

૧૬. ‘‘મિસ્સકત્તા’’તિ ઇદં ઇન્દ્રિયતાય રૂપારૂપજીવિતિન્દ્રિયાનં એકજ્ઝં કત્વા દેસિતતં સન્ધાય વુત્તં, તસ્મા **મિસ્સકત્તા**તિ રૂપજીવિતિન્દ્રિયમિસ્સકત્તાતિ અત્થો. **જીવિતિન્દ્રિય**ન્તિ અરૂપજીવિતિન્દ્રિયં. **ન સબ્બેન સબ્બં વજ્જિતબ્બ**ન્તિ યથા પઞ્હાપુચ્છકે અરૂપજીવિતિન્દ્રિયં મિસ્સકત્તા ન ગહિતં, ન એવમિધ અરૂપજીવિતિન્દ્રિયં અગ્ગહિતન્તિ અત્થો.

અરૂપાનં ચક્ખુવિઞ્ઞાણાદીનં **પચ્ચયન્તરાપેક્ખાનિ** આવજ્જનારમ્મણાદિઅઞ્ઞપચ્ચયસાપેક્ખાનિ **ઇન્દ્રિયપચ્ચયા સિયું** ચક્ખાદીનં રૂપારૂપાનં અઞ્ઞમઞ્ઞં કદાચિપિ અવિનિબ્ભુત્તભાવસ્સ અભાવતો, પચ્ચયન્તરસમોધાનાપેક્ખતાય ચ. **યો પન નિરપેક્ખો**તિ યથા ચક્ખાદીનિ પચ્ચયન્તરેસુ સાપેક્ખાનિ, એવં સાપેક્ખો અહુત્વા યો તત્થ નિરપેક્ખો ઇન્દ્રિયપચ્ચયો હોતિ અવિનિબ્ભુત્તધમ્માનં યથા દુવિધમ્પિ જીવિતિન્દ્રિયં, સો અત્તનો…પે॰… નત્થીતિ યોજના. **અવિનિબ્ભુત્તાનં તેસમ્પિ** લિઙ્ગાદીનં **સિયું** વિનિબ્ભુત્તાનં પચ્ચયુપ્પન્નાનં ઇન્દ્રિયપચ્ચયતાભાવસ્સ અદિટ્ઠત્તા. નનુ ચક્ખાદીનં વિનિબ્ભુત્તાનં ઇન્દ્રિયપચ્ચયભાવો દિટ્ઠોતિ? સચ્ચં દિટ્ઠો, ન પન સો સમાનજાતિયાતિ દસ્સેન્તો “**ન હી**”તિઆદિમાહ. **સતિ ચેવ**ન્તિ એવં વુત્તપ્પકારે સમાનજાતિયંયેવ અવિનિબ્ભુત્તસ્સ ઇન્દ્રિયપચ્ચયભાવે સતિ **ઇત્થિપુરિસિન્દ્રિયેહિ** સદ્ધિં. સહયોગે હિ ઇદં કરણવચનં. યદિપિ ઇત્થિપુરિસિન્દ્રિયાનિ લિઙ્ગાદીનં કલલાદિકાલે ઇન્દ્રિયપચ્ચયતં ન ફરેય્યું તેસં તદા અભાવતો. યે પન રૂપધમ્મા તદા સન્તિ, તેહિ અવિનિબ્ભુત્તાવ, તેસં કસ્મા ન ફરન્તીતિ આહ “**અઞ્ઞેસં પના**”તિઆદિ. **અબીજભાવતો** અનિમિત્તભાવતો. **તદનુરૂપાન**ન્તિ કલલાદિઅવત્થાનુરૂપાનં **અત્થિતં ઇચ્છન્તિ**, યતો ‘‘ઇત્થી, પુરિસો’’તિ પકતિવિભાગો વિઞ્ઞાયતીતિ તેસં અધિપ્પાયો.

કુસલજાતિયન્તિ નિદ્ધારણે ભુમ્મં. યે પન ‘‘કુસલજાતિક’’ન્તિ પઠન્તિ, તેસં પચ્ચત્તેકવચનં. **વિસું એકજાતિ વા ભૂમિ વા ન હોતિ** તદેકદેસભાવતો. **હેતુઆદીસુપીતિ આદિ**-સદ્દેન ‘‘અકુસલાહારેસુપિ એસેવ નયો’’તિ એવમાદિકં સઙ્ગણ્હાતિ. **એસ નયો**તિ ય્વાયં ‘‘ભૂમિવસેન વુત્તેસૂ’’તિઆદિના અરૂપે અલબ્ભમાનસ્સ ઇન્દ્રિયપચ્ચયસ્સ અટ્ઠપને અત્થનયો વુત્તો, એસ નયો યોજેતબ્બોતિ. **તથા અપરિયાપન્નકુસલહેતુ, તથા અકુસલહેતૂ**તિ એત્થાપિ પઠમાપરિયાપન્નકુસલહેતુ દોમનસ્સસહગતાકુસલહેતુ ચ વિસું એકજાતિ ભૂમિ વા ન હોન્તીતિ આરુપ્પે અલબ્ભમાનાપિ વિસું ન ઠપિતાતિ યોજેતબ્બો. એસ નયો ‘‘અકુસલાહારેસુપિ એસેવ નયો’’તિ એવમાદીસુ.

સતિ સહજાતપચ્ચયત્તે ઉપ્પાદક્ખણેપિ ઇન્દ્રિયપચ્ચયતા સિયાતિ કત્વા વુત્તં “**સહજાતપચ્ચયત્તાભાવં સન્ધાયા**”તિ. વુત્તઞ્હિ ‘‘ઉપ્પજ્જમાનો સહ ઉપ્પજ્જમાનભાવેન ઉપકારકો ધમ્મો સહજાતપચ્ચયો’’તિ (પટ્ઠા॰ અટ્ઠ॰ પચ્ચયુદ્દેસવણ્ણના). તસ્સ પન સહજાતપચ્ચયત્તાભાવો યદિપિ અટ્ઠકથાયં ‘‘સહજાતપચ્ચયતા પન તસ્સ નત્થી’’તિ સરૂપેનેવ દસ્સિતો, તથાપિ તં અનનુજાનન્તો “**ઉપ્પાદ…પે॰… નિવારેતુ**”ન્તિ વત્વા “**વક્ખતી**”તિઆદિના તમત્થં સમત્થેતિ. **કમ્મપચ્ચયસદિસ**ન્તિ હિ એતેન તસ્સ ઉપ્પાદક્ખણે પચ્ચયભાવો પકાસિતો. **પવત્તેચાતિ ચ**-સદ્દેન પટિસન્ધિયઞ્ચ કટત્તારૂપસ્સ રૂપજીવિતિન્દ્રિયતો અઞ્ઞો ઇન્દ્રિયપચ્ચયો ન હિ અત્થીતિ યોજના. **પટિચ્ચવારાદયો** સમ્પયુત્તવારપરિયોસાના છ વારા **ઉપ્પાદક્ખણમેવ ગહેત્વા પવત્તા** ‘‘કુસલં ધમ્મં પટિચ્ચ કુસલો ધમ્મો ઉપ્પજ્જતિ હેતુપચ્ચયા’’તિઆદિના, ન ઠિતિક્ખણન્તિ અધિપ્પાયો. **એવઞ્ચ કત્વા**તિ ઉપ્પાદક્ખણમેવ ગહેત્વા પવત્તત્તા. **એતેસૂ**તિ યથાવુત્તેસુ છસુ વારેસુ. કેચિ પન ‘‘રૂપજીવિતિન્દ્રિયસ્સ અનુપાલનં ઉપ્પાદક્ખણે ન પાકટં બલવઞ્ચ યથા ઠિતિક્ખણે પચ્છાજાતાદિપચ્ચયલાભતો થિરભાવપ્પત્તિયાસ્સ તં પાકટં બલવઞ્ચ, તસ્મા ‘ઠિતિક્ખણે’તિ વુત્ત’’ન્તિ વદન્તિ.

ઇન્દ્રિયપચ્ચયનિદ્દેસવણ્ણના નિટ્ઠિતા.

૧૭. ઝાનપચ્ચયનિદ્દેસવણ્ણના

૧૭. **સોમનસ્સદોમનસ્સસઙ્ગાતાની**તિ સોમનસ્સદોમનસ્સપરિયાયેન વુત્તાનિ, ઝાનઙ્ગભાવવિસેસનતો વા સોમનસ્સદોમનસ્સભૂતાનેવ સુખદુક્ખાનિ ઝાનઙ્ગાનિ, ન ઇતરસુખદુક્ખાનીતિ ઝાનઙ્ગભૂતાનંયેવ સુખદુક્ખાનં ઝાનઙ્ગભાવદસ્સનત્થં **સોમનસ્સદોમનસ્સગ્ગહણં કતં**. ઇદાનિ યથાવુત્તમેવ ''**દ્વિપઞ્ચવિઞ્ઞાણેસૂ**''તિઆદિના વિત્થારતો વિભાવેતિ, તં સુવિઞ્ઞેય્યમેવ. **તેના**તિ વિસેસનભૂતેન સોમનસ્સદોમનસ્સગ્ગહણેન.

અભિનિપાતમત્તત્તાતિ આરમ્મણકરણમત્તભાવતો. **ચિન્તનાપવત્તિયા** ઉપનિજ્ઝાયનપવત્તિયા. **યથાવુત્તેનેવ કારણેના**તિ ''ઉપનિજ્ઝાનાકારસ્સ અભાવતો''તિ એતેન કારણેન. **પુબ્બે**તિઆદિતો. **ચત્તારિ અઙ્ગાનિ વજ્જિતાની**તિ સત્તસુ અઙ્ગેસુ દસ્સિયમાનેસુ ચત્તારિ અઙ્ગાનિ વજ્જિતાનિ. **અટ્ઠકથા હેસા**તિ લેસેન અપકાસેતબ્બતાય કારણમાહ. **તીસુપિ એકમેવ વત્તબ્બં સિયા**, તંસમાનલક્ખણતાય ઇતરેસં તિણ્ણમ્પિ ગહણં હોતીતિ. **તિણ્ણં પન વચનેના**તિ ઉપેક્ખાસુખદુક્ખાનં અઝાનઙ્ગતાદસ્સનત્થેન વચનેન. **તતો** ઉપેક્ખાદિતો **અઞ્ઞસ્સ** ધમ્મસ્સ ચિત્તેકગ્ગતાય **ઝાનઙ્ગન્તિ ઉદ્ધટભાવો આપજ્જતિ** અઝાનઙ્ગેસુ અગ્ગહિતત્તા. **યથાવુત્તકારણતો**તિ ''ઉપનિજ્ઝાનાકારસ્સ અભાવતો''તિ વુત્તકારણતો **અઞ્ઞેન કારણેન અનુદ્ધટભાવો વા આપજ્જતિ** અનુપનિજ્ઝાયનસભાવેહિ સદ્ધિં અગ્ગહિતત્તા ઉપનિજ્ઝાયનાકારભાવતો અઞ્ઞેનેવ કારણેન ચિત્તેકગ્ગતાય પાળિયં અનુદ્ધટભાવો આપજ્જતિ. **તંદોસપરિહરણત્થન્તિ** યથાવુત્તદોસવિનિમોચનત્થં.

યે પનાતિઆદિ પદકારમત્તદસ્સનં. **સોમનસ્સાદીહી**તિ સોમનસ્સદોમનસ્સઝાનઙ્ગુપેક્ખાહિ. **અવિભૂતભાવો** ઉપેક્ખનં. ઉપેક્ખા હિ અવિભૂતકિચ્ચા વુત્તા. **સમાનાનં કેસં? સુખાદીનં**, કેહિ? **સોમનસ્સાદીહિ**, કથં? **સુખ...પે૰... યુત્તતા**તિ યોજના. **ન ચિત્તેકગ્ગતાયા**તિ સુખાદીહિ, તદઞ્ઞેહિ અભિનિરોપનાદીહિ ચ અનિન્દ્રિયકિચ્ચતાય ચ અનુપનિજ્ઝાયનકિચ્ચતાય ચ અસમાનતાય પઞ્ચવિઞ્ઞાણેસુ ચિત્તેકગ્ગતાય ઝાનઙ્ગન્તિ અનુદ્ધટભાવે કારણં ન વત્તબ્બન્તિ. **સા**તિ ચિત્તેકગ્ગતા. **એત્થા**તિ ''ઉપેક્ખાસુખદુક્ખાની''તિ એતસ્મિં અટ્ઠકથાવચને ન ગહિતા. **વિચિકિચ્છાયુત્તમનોધાતુઆદીસૂ**તિ વિચિકિચ્છાસમ્પયુત્તચિત્તે મનોધાતુયા સમ્પટિચ્છનાદીસુ ચ. **તસ્સાપિ** ચિત્તેકગ્ગતાયપિ.

ઝાનપચ્ચયનિદ્દેસવણ્ણના નિટ્ઠિતા.

૧૮. મગ્ગપચ્ચયનિદ્દેસવણ્ણના

૧૮. **દુવિધમ્પિ સઙ્કપ્પન્તિ** સમ્માસઙ્કપ્પો મિચ્છાસઙ્કપ્પોતિ ચ એવં અનવજ્જસાવજ્જભેદેન દુવિધમ્પિ. **વીરિયં સમાધિન્તિ** એત્થાપિ એસેવ નયો. **સઙ્ગણ્હિત્વા** વિતક્કાદિભાવસામઞ્ઞેન સહ ગહેત્વા, એકેકમેવ કત્વા ગહેત્વાતિ અત્થો. **તેહિ** મિચ્છાવાચાકમ્મન્તાજીવેહિ. **ઇધા**તિ ઇમસ્મિં મગ્ગપચ્ચયનિદ્દેસે **લબ્ભમાનાનિ ચ** મગ્ગપચ્ચયભાવતો, ચ-સદ્દેન **અલબ્ભમાનાનિ ચ** મગ્ગપચ્ચયત્તાભાવા. યદિ એવં કસ્મા વુત્તાનીતિ આહ ''**મગ્ગઙ્ગવચનસામઞ્ઞેના**''તિ. એવં પરિયાયનિદ્દેસો ઇધ કિમત્થિયોતિ ચોદનં સન્ધાયાહ ''**એવઞ્હિ સુત્તવોહારોપિ દસ્સિતો હોતી**''તિ. **એવં પન દસ્સેન્તેના**તિ પરમત્થતો અમગ્ગઙ્ગાનિપિ સુત્તે મગ્ગઙ્ગવોહારસિદ્ધિયા ઇધ મગ્ગઙ્ગેહિ સહ દસ્સેન્તેન. **ઉદ્ધરિત્વા**તિ પદુદ્ધારં કત્વા. ઇદાનિ મિચ્છાવાચાદીહિ સદ્ધિં દ્વાદસઙ્ગાનિ ન દસ્સેતબ્બાનિ, કસ્માતિ

ચેતિ આહ “**ન હિ પાળિયં…પે॰… વત્તબ્બો**”તિ. **તપ્પટિપક્ખભાવતોયેવ મિચ્છામગ્ગઙ્ગાનિ**, ન મિચ્છાદિટ્ઠિઆદયો વિય સભાવતોતિ અધિપ્પાયો.

પરિયાયનિપ્પરિયાયમગ્ગઙ્ગદસ્સનત્થેપિ અત્થવચને એવં ન વત્તબ્બમેવાતિ દસ્સેન્તો “**પરિયાય…પે॰… અધિકરણાની**”તિ આહ. તસ્સત્થો – યથા ‘‘અઞ્ઞભાગિયસ્સ અધિકરણસ્સા’’તિ એત્થ પાળિગતઅધિકરણસદ્દપતિરૂપકો અઞ્ઞો અધિકરણસદ્દો પાળિગતતદઞ્ઞસાધારણતાય ઉભયપદત્થો ઉદ્ધટો ‘‘અધિકરણં નામ ચત્તારિ અધિકરણાની’’તિ, એવમિધાપિ નિપ્પરિયાયં ઇતરઞ્ચ મગ્ગઙ્ગં દસ્સેતુકામેન પાળિગતતદઞ્ઞસાધારણો મગ્ગઙ્ગસદ્દો ઉદ્ધરિતબ્બો સિયા, તથા ન કતન્તિ. **તસ્મા**તિ યસ્મા પાળિગતોયેવ મગ્ગઙ્ગસદ્દો ઉદ્ધટો, ન તદઞ્ઞસાધારણો, ન ચ અત્થુદ્ધારમુખેન અધિપ્પેતત્થો નિયમિતો, તસ્મા. **તેસૂ**તિ અહેતુકચિત્તુપ્પાદેસુ. ‘‘સમ્માદિટ્ઠિ…પે॰… સમાધયો’’તિ એત્થ સઙ્કપ્પવાયામસમાધયો સમ્મામિચ્છાસદ્દેહિ વિસેસેત્વા વુત્તાતિ આહ “**સમ્માદિટ્ઠિઆદયો યથાવુત્તા સન્તી**”તિ. સઙ્કપ્પવાયામસમાધિપ્પત્તા પન તત્થ કેચિ સન્તિયેવાતિ. અથ વા **સમ્માદિટ્ઠિઆદયો**તિ વુત્તપ્પકારે સમ્માદિટ્ઠિઆદિકે અનવસેસે સન્ધાય વુત્તં. તેનાહ “**યથાવુત્તા**”તિ. **ઉપ્પત્તિટ્ઠાનનિયમનત્થત્તા** ન વિસેસનત્થત્તાતિ અધિપ્પાયો.

મગ્ગપચ્ચયનિદ્દેસવણ્ણના નિટ્ઠિતા.

૨૦. વિપ્પયુત્તપચ્ચયનિદ્દેસવણ્ણના

૨૦. સમ્પયોગાસઙ્કાવત્થુભૂતોતિ સમ્પયોગાસઙ્કાય અધિટ્ઠાનભૂતો. તેનાહ અટ્ઠકથાયં ‘‘અરૂપિનો હિ ખન્ધા ચક્ખાદીનં વત્થૂનં અબ્ભન્તરતો નિક્ખમન્તા વિય ઉપ્પજ્જન્તી’’તિ.

વિપ્પયુત્તપચ્ચયનિદ્દેસવણ્ણના નિટ્ઠિતા.

૨૧. અત્થિપચ્ચયનિદ્દેસવણ્ણના

૨૧. યસ્મિં સતિ યં હોતિ, અસતિ ચ ન હોતિ, સો તસ્સ પચ્ચયોતિ યદિદં સમાસતો પચ્ચયલક્ખણં યં સન્ધાય સુત્તે વુત્તં ‘‘ઇમસ્મિં સતિ ઇદં હોતિ, ઇમસ્મિં અસતિ ઇદં ન હોતી’’તિ, તયિદં અત્થિપચ્ચયે યોજેત્વા દસ્સેન્તો “**યો હી**”તિઆદિં વત્વા અયઞ્ચ નયો નિબ્બાને ન લબ્ભતિ, તસ્મા નિબ્બાનં અત્થિપચ્ચયભાવેન ન ઉદ્ધટન્તિ દસ્સેતું “**નિબ્બાનઞ્ચ…પે॰… ઉપકારકં હોતી**”તિ આહ. તેન પચ્ચયધમ્માનં પચ્ચયભાવો વિસેસતો બ્યતિરેકમુખેન પાકટો હોતીતિ દસ્સેતિ. **નત્થિભાવોપકારકતાવિરુદ્ધો**તિ નત્થિપચ્ચયભાવવિરુદ્ધો. વિગતાવિગતપચ્ચયા વિય હિ અઞ્ઞમઞ્ઞં ઉજુપચ્ચનીકભાવેન ઠિતા નત્થિઅત્થિપચ્ચયા. **ન નિબ્બાનં અત્થિપચ્ચયો** નત્થિભાવોપકારકતાઅવિરોધતો. યે હિ અત્થિપચ્ચયધમ્મા, તે નત્થિભાવોપકારકતાવિરુદ્ધા એવ દિટ્ઠાતિ અધિપ્પાયો.

સતિ ચ ઉપ્પન્નત્તેતિ સમ્બન્ધો. યેસં પચ્ચયા હોન્તિ આહારિન્દ્રિયાતિ યોજના. **એકતો**તિ સહ. **સહજાતાદિપચ્ચયત્તાભાવતો**તિ સહજાતપુરેજાતપચ્છાજાતપચ્ચયત્તાભાવતો. **તદભાવો**તિ સહજાતાદિપચ્ચયત્તાભાવો. **એતેસ**ન્તિ અત્થિપચ્ચયતાવસેન પવત્તમાનાનં આહારિન્દ્રિયાનં. **ધમ્મસભાવવસેના**તિ ધમ્મતાવસેન. ધમ્મતા હેસા, યદિદં પચ્ચયુપ્પન્નેહિ સહ પુરેતરં પચ્છા ચ લબ્ભમાના આહારિન્દ્રિયા તેસં

અત્થિપચ્ચયા હોન્તિ, ન સહજાતાદિપચ્ચયાતિ. યથા વા ચક્ખાદિદ્વારાનં રૂપાદિઆરમ્મણાનં સતિપિ નિયતવુત્તિતાય દ્વારારમ્મણતો વિઞ્ઞાણસ્સ છબ્બિધભાવે આરમ્મણમનામસિત્વા, દ્વારતો દ્વારમનામસિત્વા આરમ્મણતો છબ્બિધતા વુચ્ચતિ, એવમિધાપિ આહારિન્દ્રિયાનં પચ્ચયુપ્પન્નેહિ સતિપિ સહજાતાદિભાવે અરૂપક્ખન્ધાદિવસેન સહજાતાદિભેદભિન્નસ્સ અત્થિપચ્ચયસ્સ દસ્સિતત્તા પઞ્હાવારે આહારિન્દ્રિયાનં વસેન આગતે ચતુત્થપઞ્ચમકોટ્ઠાસભૂતે અત્થિપચ્ચયવિસેસે સહજાતાદિભેદં આમસિતું ન લબ્ભતીતિ દસ્સેતું અટ્ઠકથાયં ''આહારો ઇન્દ્રિયઞ્ચ સહજાતાદિભેદં ન લભતી''તિ વુત્તં, ન પન આહારિન્દ્રિયેસુ સહજાતાદિભાવસ્સ અભાવતો. એવમ્પેત્થ અત્થો દટ્ઠબ્બો.

અત્થિપચ્ચયનિદ્દેસવણ્ણના નિટ્ઠિતા.

૨૨-૨૩-૨૪. નત્થિવિગતઅવિગતપચ્ચયનિદ્દેસવણ્ણના

૨૨-૨૩. એત્થાતિ નત્થિપચ્ચયે. **નાનન્તિ** નાનત્તં. **એતેના**તિ અનન્તરપચ્ચયતો નત્થિપચ્ચયસ્સ વિસેસમત્તદીપનેન ''પચ્ચયલક્ખણમેવ હેત્થ નાન''ન્તિ ઇમિના વચનેન. **અત્થો**તિ ધમ્મો. **બ્યઞ્જનસઙ્ગહિતે**તિ ''નત્થિપચ્ચયો વિગતપચ્ચયો''તિ એવમાદિબ્યઞ્જનેન સઙ્ગહિતે. **પચ્ચયલક્ખણમત્તે**તિ એત્થ પવત્તિઓકાસદાનેન ઉપકારકા અરૂપધમ્મા, વિગતભાવેન ઉપકારકાતિ એવમાદિકે પચ્ચયાનં લક્ખણમત્તે.

નત્થિવિગતઅવિગતપચ્ચયનિદ્દેસવણ્ણના નિટ્ઠિતા.

પચ્ચયનિદ્દેસવણ્ણના નિટ્ઠિતા.

પચ્ચયનિદ્દેસપકિણ્ણકવિનિચ્છયકથાવણ્ણના

આદિમપાઠોતિ પુરિમપાઠો. **તથા ચ સતી**તિ દોસસ્સપિ સત્તરસહિ પચ્ચયેહિ પચ્ચયભાવે સતિ. અધિપતિપચ્ચયભાવોપિસ્સ અનુઞ્ઞાતો હોતીતિ આહ **''દોસસ્સપિ ગરુકરણં પાળિયં વત્તબ્બં સિયા''**તિ. ''સેસાન''ન્તિ વચનેનેવ નિવારિતોતિ કદાચિ આસઙ્કેય્યાતિ તંનિવત્તનત્થમાહ **''ન ચ સેસાન''**ન્તિઆદિ. **પુરેજાતાદીહી**તિ પુરેજાતકમ્માહારઝાનિન્દ્રિયમગ્ગવિપાકપચ્ચયેહિ. **તન્નિવારણત્થન્તિ** તસ્સ યથાવુત્તદોસસ્સ નિવારણત્થં. **વિસુઞ્ચ અગ્ગહેત્વા**તિ લોભમોહા વિપાકપચ્ચયાપિ ન હોન્તિ, તથા દોસોતિ એવં વિસુઞ્ચ અગ્ગહેત્વા. ફોટ્ઠબ્બાયતનં કાયવિઞ્ઞાણધાતુયા આરમ્મણાદિપચ્ચયો હોન્તંયેવ પથવીઆદિસભાવત્તા અત્તના સહજાતાનં સહજાતાદિપચ્ચયા હોન્તિયેવાતિ વુત્તં **''ફોટ્ઠબ્બાયતનસ્સ સહજાતાદિપચ્ચયભાવં દસ્સેતી''**તિ. ''સબ્બધમ્માન''ન્તિ ''સબ્બે ધમ્મા મનોવિઞ્ઞાણધાતુયા તંસમ્પયુત્તકાનઞ્ચ ધમ્માનં આરમ્મણપચ્ચયેન પચ્ચયો''તિ એત્થ વુત્તે સબ્બધમ્મે સન્ધાયાહ ''સબ્બધમ્માનં યથાયોગં હેતાદિપચ્ચયભાવં દસ્સેતી''તિ. **ન હિ એતં…પે॰… ભાવદસ્સનં,** અથ ખો એકધમ્મસ્સ અનેકપચ્ચયભાવદસ્સનં, તસ્મા ''એતેન ફોટ્ઠબ્બાયતનસ્સા''તિઆદિ વુત્તન્તિ અધિપ્પાયો. **રૂપાદીનન્તિ** રૂપાયતનાદીનં.

ભેદાતિ વિસેસા. **ભેદં અનામસિત્વા**તિ ચક્ખુવિઞ્ઞાણધાતુઆદિવિસેસં અગ્ગહેત્વા. **તે એવા**તિ યથાવુત્તવિસેસાનં સામઞ્ઞભૂતે ખન્ધે એવ. યં સન્ધાય ''એવં ન સક્કા વત્તુ''ન્તિ વુત્તં, તં વિભાવેતું **''ન હી''**તિઆદિ વુત્તં. **પટ્ઠાનસંવણ્ણના હેસા**તિ એતેન સુત્તે વુત્તપરિયાયમગ્ગભાવેનેત્થ ન સક્કા મિચ્છાવાચાદીનં

મગ્ગપચ્ચયં વત્તુન્તિ દસ્સેતિ. **સેસપચ્ચયભાવો**તિ મગ્ગપચ્ચયં ઠપેત્વા યથાવુત્તેહિ સેસેહિ અટ્ઠારસહિ પચ્ચયેહિ પચ્ચયભાવો. **અધિપતિપચ્ચયો ન હોતી**તિ આરમ્મણાધિપતિપચ્ચયો ન હોતિ. **તન્તિ** વિચિકિચ્છં. **તત્થા**તિ યથાવુત્તેસુ અહિરિકાદીસુ.

દસધા પચ્ચયા હોન્તિ, પુન તથા હદયવત્થુન્તિ ઇદં અત્થમત્તવચનં. પાઠો પન ''હદયવત્થુ તેસઞ્ઞેવ વિપ્પયુત્તસ્સ ચ વસેન દસધા પચ્ચયો હોતી''તિ વેદિતબ્બો. **રૂપસદ્દગન્ધરસાયતનમત્તમેવા**તિ ઇદં રૂપાદીનં સહજાતપચ્ચયતાય વિય નિસ્સયપચ્ચયતાય ચ અભાવતો, પુરેજાતપચ્ચયતાય ચ ભાવતો વુત્તં. **એતાની**તિ યથાવુત્તાનિ રૂપસદ્દગન્ધરસારમ્મણાનિ. **સબ્બાતિક્કન્તપચ્ચયાપેક્ખા**તિ ''એકધમ્મસ્સ અનેકપચ્ચયભાવતો''તિ એતસ્મિં વિચારે હેતુઆદિઅતિક્કન્તપચ્ચયાપેક્ખા **એતેસં** રૂપાદીનં **અપુબ્બતા નત્થિ**, અથ ખો આરમ્મણઆરમ્મણાધિપતિઆરમ્મણૂપનિસ્સયપચ્ચયાપેક્ખા. ન હિ રૂપાદીનિ હેતુસહજાતાધિપતિઆદિવસેન પચ્ચયા હોન્તીતિ. **તસ્સા**તિ રૂપજીવિતિન્દ્રિયસ્સ **પુરેજાતપચ્ચયભાવતો અપુબ્બતા**, તસ્મા તં એકૂનવીસતિવિધો પચ્ચયો હોતીતિ વુત્તં હોતિ. **સત્તધા પચ્ચયભાવો યોજેતબ્બો**, ન હિ ઓજા પુરેજાતપચ્ચયો ન હોતીતિ.

અત્થોતિ વા હેતુઆદિધમ્માનં સભાવો વેદિતબ્બો. સો હિ અત્તનો પચ્ચયુપ્પન્નેહિ અરણીયતો ઉપગન્તબ્બતો, ઞાણેન વા ઞાતબ્બતો ''અત્થો''તિ વુચ્ચતિ. **આકારો**તિ તસ્સેવ પવત્તિઆકારો, યેન અત્તનો પચ્ચયુપ્પન્નાનં પચ્ચયભાવં ઉપગચ્છતીતિ એવમેત્થ અત્થો દટ્ઠબ્બો. **તં પન** વિપ્પયુત્તં. ''સત્તહાકારેહી''તિ પઠાનસ્સ કારણમાહ ''**ઉક્કટ્ઠપરિચ્છેદો હી**''તિઆદિના.

યં કમ્મપચ્ચયો...પે૰... દટ્ઠબ્બં આસેવનકમ્મપચ્ચયાનં પચ્ચયુપ્પન્નસ્સ અનન્તરટ્ઠાનતાય. સહજાતમ્પિ હિ અનન્તરમેવાતિ. **કોચિ પનેત્થા**તિ એત્થ એતસ્મિં પકતૂપનિસ્સયસમુદાયે કોચિ તદેકદેસભૂતો કમ્મસભાવો પકતૂપનિસ્સયોતિ અત્થો. **તત્થા**તિ ''યદિદં આરમ્મણપુરેજાતે પનેત્થ ઇન્દ્રિયવિપ્પયુત્તપચ્ચયતા ન લબ્ભતી''તિ વુત્તં, તસ્મિં, તસ્મિં વા આરમ્મણપુરેજાતગ્ગહણે. **વત્થુસ્સ વિપ્પયુત્તપચ્ચયતા લબ્ભતીતિ ન વત્તબ્બા**. ન હિ આરમ્મણભૂતં વત્થુ વિપ્પયુત્તપચ્ચયો હોતિ, અથ ખો નિસ્સયભૂતમેવાતિ. **ઇતો ઉત્તરી**તિ એત્થ ''**ઇતો**''તિ ઇદં પચ્ચામસનં પુરેજાતં વા સન્ધાય આરમ્મણપુરેજાતં વા. તત્થ પઠમનયં અપેક્ખિત્વા વુત્તં ''**પુરેજાતતો પરતોપી**''તિ. તેન કમ્માદિપચ્ચયેસુપિ વક્ખમાનેસુ લબ્ભમાનાલબ્ભમાનં વેદિતબ્બન્તિ વુત્તં હોતિ. દુતિયં પન નયં અનપેક્ખિત્વા અટ્ઠકથાયં આગતવસેન વુત્તં ''**ઇતો વા ઇન્દ્રિયવિપ્પયુત્તતો**''તિ, અત્તના વુત્તનયેન પન ''**નિસ્સયિન્દ્રિયવિપ્પયુત્તતો વા**''તિ. તત્થ વત્તબ્બં સયમેવાહ ''**આરમ્મણાધિપતી**''તિઆદિ. **કમ્માદીસુ લબ્ભમાનાલબ્ભમાનં ન વક્ખતિ** ''ઇતો ઉત્તરી''તિઆદિના પગેવ અતિદેસસ્સ કતત્તા, તસ્મા પુરિમોયેવ પુરેજાતતોપીતિ વુત્તઅત્થોયેવ અધિપ્પેતો.

''મગ્ગપચ્ચયતં અવિજહન્તોવા''તિ ઇમિના ચ મગ્ગપચ્ચયો વુત્તોતિ ''મગ્ગવજ્જાનં નવન્ન''ન્તિ વુત્તં **પચ્છિમપાઠે**, **પુરિમપાઠે** પન ''મગ્ગપચ્ચયતં અવિજહન્તોવા''તિ વુત્તત્તા એવ મગ્ગપચ્ચયેન સદ્ધિં સહજાતાદિપચ્ચયા ગહેતબ્બાતિ ''દસન્ન''ન્તિ વુત્તં. તત્થ પચ્છિમપાઠે ''એકાદસહાકારેહી''તિ વત્તબ્બં, પુરિમપાઠે ''દ્વાદસહી''તિ.

સમનન્તરનિરુદ્ધતાય આરમ્મણભાવેન ચાતિ વિજ્જમાનમ્પિ વિસેસમનામસિત્વા કેવલં સમનન્તરનિરુદ્ધતાય આરમ્મણભાવેન, ન ચ સમનન્તરનિરુદ્ધતાઆરમ્મણભાવસામઞ્ઞેનાતિ અત્થો. ''ઇમિના ઉપાયેના''તિ

પચ્ચયસભાગતાદસ્સનેન પચ્ચયવિસભાગતાદસ્સનેન ચ વુત્તં પદદ્વયં એકજ્ઝં કત્વા પદુદ્ધારો કતોતિ દસ્સેન્તો **''હેતુઆદીનં સહજાતાનં...પે॰... યોજેતબ્બા''**તિ આહ. હેતુઆરમ્મણાદીનં સહજાતાસહજાતભાવેન અઞ્ઞમઞ્ઞવિસભાગતાતિ યોજના. **એવમાદિના**તિ **આદિ**-સદ્દેન પુરેજાતાનં ચક્ખાદીનં રૂપાદીનઞ્ચ પુરેજાતભાવેન સભાગતા, પવત્તિયં વત્થુખન્ધાદીનં પુરેજાતપચ્છાજાતાનં પુરેજાતપચ્છાજાતભાવેન વિસભાગતાતિ એવમાદીનમ્પિ સઙ્ગહો દટ્ઠબ્બો. હેતુનહેતુઆદિભાવતોપિ ચેત્થ યુગળકતો વિઞ્ઞાતબ્બો વિનિચ્છયો. હેતુપચ્ચયો હિ હેતુભાવેન પચ્ચયો, ઇતરે તદઞ્ઞભાવેન. એવમિતરેસુપિ યથારહં યુગળકતો વેદિતબ્બો.

ઉભયપ્પધાનતાતિ જનનોપત્થમ્ભનપ્પધાનતા. **ઠાનન્તિ** પદસ્સ અત્થવચનં **કારણભાવો**તિ વિનાપિ ભાવપચ્ચયં ભાવપચ્ચયસ્સ અત્થો ઞાયતીતિ. **ઉપનિસ્સયં ભિન્દન્તેના**તિ અનન્તરૂપનિસ્સયપકતૂપનિસ્સયવિભાગેન વિભજન્તેન. **તયોપિ ઉપનિસ્સયા વત્તબ્બા** ઉપનિસ્સયવિભાગભાવતો. **ઉપનિસ્સયગ્ગહણમેવ કાતબ્બં** સામઞ્ઞરૂપેન. **તત્થા**તિ એવમવટ્ઠિતે અનન્તરૂપનિસ્સયપકતૂપનિસ્સયોતિ **ભિન્દનં** વિભાગકરણં યદિ **પકતૂપનિસ્સયસ્સ રૂપાનં પચ્ચયત્તાભાવદસ્સનત્થં**, નનુ આરમ્મણૂપનિસ્સયઅનન્તરૂપનિસ્સયાપિ રૂપાનં પચ્ચયા ન હોન્તિયેવાતિ? સચ્ચં ન હોન્તિ, તે પન દસ્સિતનયાતિ તદેકદેસેન ઇતરમ્પિ દસ્સિતમેવ હોતીતિ ઇમમત્થં દસ્સેન્તો **''આરમ્મણં...પે॰... દટ્ઠબ્બ''**ન્તિ આહ. **તંસમાનગતિકત્તા**તિ તેહિ અનન્તરાદીહિ સમાનગતિકત્તા અરૂપાનંયેવ પચ્ચયભાવતો. **તન્તિ** પુરેજાતપચ્ચયં. **તત્થા**તિ અનન્તરાદીસુ પઠિત્વા.

પચ્ચયનિદ્દેસપકિણ્ણકવિનિચ્છયકથાવણ્ણના નિટ્ઠિતા.

પુચ્છાવારો

૧. પચ્ચયાનુલોમવણ્ણના

એકેકં તિકં દુકઞ્ચાતિ કુસલત્તિકાદીસુ બાવીસતિયા તિકેસુ હેતુદુકાદીસુ સતં દુકેસુ એકેકં તિકં દુકઞ્ચ. **ન તિકદુકન્તિ** તુલ્યયોગીનં ન તિકદુકન્તિ અત્થો. તિકવિસિટ્ઠં પન દુકં, દુકવિસિટ્ઠઞ્ચ તિકં, તિકવિસિટ્ઠતિકદુકવિસિટ્ઠદુકેસુ વિય નિસ્સાય ઉપરિ દેસના પવત્તા એવાતિ.

યે કુસલાદિધમ્મે પટિચ્ચાતિ વુત્તા ''કુસલં ધમ્મં પટિચ્ચ કુસલો ધમ્મો ઉપ્પજ્જતિ હેતુપચ્ચયા''તિઆદીસુ, **તે** કુસલાદિધમ્મા **પટિચ્ચત્થં ફરન્તા** હેતુઆદિપચ્ચયટ્ઠં સાધેન્તા કુસલાદિપચ્ચયા ચેવાતિ અત્થો. **તેનેવાહા**તિ યસ્મા પચ્ચયધમ્માનં પચ્ચયુપ્પન્નેસુ પટિચ્ચત્થફરણં ઉભયેસં તેસં સહભાવે સતિ, નાઞ્ઞથા. તેનેવ કારણેનાહ **''તે ચ ખો સહજાતાવા''**તિ. **તે**તિ હેતુઆદિપચ્ચયા. તેસુ હિ હેતુસહજાતઅઞ્ઞમઞ્ઞનિસ્સયાદયો સહજાતા, અનન્તરસમનન્તરાદયો અસહજાતા પચ્ચયા હોન્તીતિ. એતેહિ દ્વીહિ વારેહિ ઇતરેતરત્થબોધનવસેન પવત્તાય દેસનાય કિં સાધિતં હોતીતિ આહ **''એવઞ્ચ નિરુત્તિકોસલ્લં જનિતં હોતી''**તિ.

તે તે પઞ્હે ઉદ્ધરિત્વાતિ ''સિયા કુસલો ધમ્મો કુસલસ્સ ધમ્મસ્સ હેતુપચ્ચયેન પચ્ચયો''તિઆદયો યે યે પઞ્હા વિસ્સજ્જનં લભન્તિ, તે તે પઞ્હે ઉદ્ધરિત્વા. **પમાદલેખા એસા**તિ ઇદં ''કુસલો હેતુ હેતુસમ્પયુત્તકાનં ધમ્માન''ન્તિ લિખિતં સન્ધાય વુત્તં. પટિચ્ચસહજાતવારેસુ સહજાતપચ્ચયો, પચ્ચયનિસ્સયવારેસુ નિસ્સયપચ્ચયો, સંસટ્ઠસમ્પયુત્તવારેસુ સમ્પયુત્તપચ્ચયો એકન્તિકોતિ કત્વા વુત્તોતિ આહ **''પુરિમવારેસુ...પે॰...**

નિયમેત્વા"તિ. **તત્થા**તિ તેસુ પુરિમવારેસુ છસુ. **ન વિઞ્ઞાયન્તિ** સરૂપતો અનુદ્ધટત્તા. **એવમાદીહિ** પઞ્હેહિ. **હેતાદિપચ્ચયપચ્ચયુપ્પન્નેસૂ**તિ હેતુઆદીસુ પચ્ચયધમ્મેસુ સમ્પયુત્તક્ખન્ધાદિભેદેસુ તેસં પચ્ચયુપ્પન્નેસુ. નિદ્ધારણે ચેતં ભુમ્મં. **હેતાદિપચ્ચયાનં નિચ્છયાભાવતો**તિ "ઇમે નામ તે હેતુઆદયો પચ્ચયધમ્મા"તિ નિચ્છયાભાવતો સરૂપતો અનિદ્ધારિતત્તા. યથા હિ નામ નાનાજટાજટિતં ગુમ્બન્તરગતઞ્ચ તંસદિસં સરૂપતો અદિસ્સમાનં ઇદં તન્તિ ન વિનિચ્છિનીયતિ, એવં ઞાતું ઇચ્છિતોપિ અત્થો સરૂપતો અનિદ્ધારિતો નિજ્જટો નિગુમ્બો ચ નામ ન હોતિ નિચ્છયાભાવતો, સરૂપતો પન તસ્મિં નિદ્ધારિતે તબ્બિસયસ્સ નિચ્છયસ્સ વસેન પુગ્ગલસ્સ અસમ્બુદ્ધભાવાપ્પત્તિયા સો પઞ્હો નિજ્જટો નિગુમ્બો ચ નામ હોતીતિ આહ "**નિચ્છયાભાવતો તે પઞ્હા નિજ્જટા નિગુમ્બા ચ કત્વા ન વિભત્તા**"તિ, "**ન કોચિ પુચ્છાસઙ્ગહિતો...પે॰... વિભત્તા**"તિ ચ. તન્તિ પઞ્હાવિસ્સજ્જનં **સન્ધાય નિજ્જટતા ન વુત્તા**, અથ ખો નિચ્છયુપ્પાદનન્તિ અધિપ્પાયો.

ઠપનં નામ ઇધ વિનેય્યસન્તાને પતિટ્ઠપનં, તં પન તસ્સ અત્થસ્સ દીપનં જોતનન્તિ આહ "**પકાસિતત્તા**"તિ. **પકારેહી**તિ હેતુઆદિપચ્ચયપ્પકારેહિ, કુસલાદિપચ્ચયપચ્ચયુપ્પન્નપ્પકારેહિ વા.

૨૫-૩૪. પરિકપ્પનં વિદહનન્તિ કત્વા આહ "**પરિકપ્પપુચ્છાતિ વિધિપુચ્છા**"તિ. **સિયા**તિ ભવેય્યાતિ અત્થો. **એસો વિધિ કિં અત્થી**તિ એતેન "સિયા"તિ વિધિમ્હિ કિરિયાપદં. પુચ્છા પન વાક્યત્થસિદ્ધા વેદિતબ્બા. તમેવ હિ વાક્યત્થસિદ્ધં પુચ્છં દસ્સેતું અટ્ઠકથાયમ્પિ "**કિં સો કુસલં ધમ્મં પટિચ્ચ સિયા**"તિ વુત્તં. **સંપુચ્છનં પરિકપ્પપુચ્છા**તિ તસ્મિં પક્ખે હિ કિરિયાય પદેનેવ પુચ્છા વિભાવીયતીતિ વુત્તં હોતીતિ. "સિયા કુસલં ધમ્મં પટિચ્ચ કુસલો ધમ્મો ઉપ્પજ્જેય્ય હેતુપચ્ચયા"તિ એત્થ "કુસલં ધમ્મં પટિચ્ચ હેતુપચ્ચયા"તિ ઉભયમિદં પચ્ચયવચનં, "કુસલો ધમ્મો ઉપ્પજ્જેય્યા"તિ પચ્ચયુપ્પન્નવચનં. તેસુ પચ્ચયધમ્મસ્સ પચ્ચયભાવે વિભાવિતે પચ્ચયુપ્પન્નસ્સ ઉપ્પત્તિ અત્થતો વિભાવિતાયેવ હોતીતિ પચ્ચયધમ્મોવ પુચ્છિતબ્બો. તત્થ ચ પચ્ચયધમ્મવિસિટ્ઠો પટિચ્ચત્થો વા પુચ્છિતબ્બો સિયા પચ્ચયવિસિટ્ઠો વાતિ દુવિધા પુચ્છિતબ્બાયેવ અત્થવિકપ્પા અટ્ઠકથાયં વુત્તા. તેસુ પઠમસ્મિં પુચ્છા સદોસાતિ દસ્સેન્તો "**યો કુસલો ધમ્મો ઉપ્પજ્જેય્યા**"તિઆદિમાહ. તત્થ **સબ્બપુચ્છાનં પવત્તિતો**તિ કુસલમૂલાદીનં સત્તસત્તપુચ્છાનં પવત્તનતો, **ઉપ્પજ્જમાનં** કુસલં. **તેહિ પચ્ચયેહી**તિ પચ્છાજાતવિપાકપચ્ચયેહિ **ઉપ્પત્તિ અનુઞ્ઞાતાતિ આપજ્જતિ**, ન ચ તં યુત્તન્તિ અધિપ્પાયો. **તંતંપચ્ચયા**તિ તતો તતો યોનિસોમનસિકારાદિપચ્ચયતો. **ભવનમત્થિતા એત્થ ન ચ પુચ્છિતા**તિ "કિં સિયા"તિ વુત્તયોજનાય દોસમાહ. **એવઞ્ચ કત્વા**તિ ઉપ્પત્તિયા એવ પુચ્છિતત્તા.

તત્થાતિ "અથ વા"તિઆદિના વુત્તે અત્થન્તરે. **ઉપ્પજ્જેય્યાતિ ઉપ્પત્તિં અનુજાનિત્વા**તિ "ઉપ્પજ્જેય્યા"તિ એત્થ વુત્તં કુસલપચ્ચયં ઉપ્પત્તિં અનુજાનિત્વા. **તસ્સા**તિ ઉપ્પત્તિયા. **ભવનપુચ્છન**ન્તિ હેતુપચ્ચયા ભવનપુચ્છનં ન યુત્તન્તિ સમ્બન્ધો. પુન **તસ્સા**તિ હેતુપચ્ચયા ઉપ્પત્તિયા. **ભવનપુચ્છન**ન્તિ કેવલં ભવનપુચ્છનં. **તસ્મા**તિ યસ્મા વુત્તનયેન ઉભયત્થાપિ ઉપ્પત્તિઅનુજાનનમુખેન ભવનપુચ્છનં અયુત્તં, તસ્મા. અનુજાનનઞ્ચ અટ્ઠકથાયં વુત્તે અત્થવિકપ્પદ્વયે અત્થતો આપન્નં, તં અનનુજાનન્તો આહ "**અનનુજાનિત્વાવા**"તિઆદિ. **સંપુચ્છનમેવા**તિ ઇમિના સંપુચ્છને "ઉપ્પજ્જેય્યા"તિ ઇદં કિરિયાપદન્તિ દસ્સેતિ. યદિ એવં "સિયા"તિ ઇદં કથન્તિ આહ "**સિયાતિ...પે॰... પુચ્છતી**"તિ. **અયં નયોતિ** "સિયા"તિઆદિના અનન્તરવુત્તો અત્થનયો. **ન વિઞ્ઞાયતિ** અનામટ્ઠવિસેસત્તા. **દ્વેપિ પુચ્છા**તિ સમ્ભવનપુચ્છા તબ્બિસેસપુચ્છા ચાતિ દુવિધાપિ પુચ્છા **એકાયેવ પુચ્છા** સંપુચ્છનભાવતો એકાધિકરણભાવતો ચ.

ગમનુસ્સુક્કવચનન્તિ ગમનસ્સ ઉસ્સુક્કવચનં. ગમનકિરિયાય યથા અત્તનો કત્તા ઉપરિ કત્તબ્બકિરિયાય યોગ્યરૂપો હોતિ, એવમેવ ઠાનં ગમનુસ્સુક્કનં તસ્સ બોધનં વચનં. એવંભૂતા ચ કિરિયા યસ્મા અત્થતો કિરિયન્તરાપેક્ખા નામ હોતિ, તસ્મા વુત્તં "**ગમનસ્સ...પે॰... અત્થો**"તિ. કથં પનેતસ્મિં સહજાતપચ્ચયપટ્ઠાને પટિચ્ચવારે પટિચ્ચસદ્દસ્સ પચ્છિમકાલકિરિયાપેક્ખતાતિ ચોદનં મનસિ કત્વા આહ "**યદિપી**"તિઆદિ. તેનેતં દસ્સેતિ ''અસતિપિ પટિઅયનુપ્પજ્જનાનં કાલભેદે અઞ્ઞત્ર હેતુફલેસુ દિસ્સમાનં પુરિમપચ્છિમકાલતં હેતુફલતાસામઞ્ઞતો ઇધાપિ સમારોપેત્વા રુળ્હીવસેન પુરિમપચ્છિમકાલવોહારો કતો''તિ. તેનાહ "**ગહણપ્પવત્તિઆકારવસેન...પે॰... દટ્ઠબ્બો**"તિ. તત્થ **અત્તપટિલાભો** ઉપ્પાદોતિ અત્થો.

ગમનન્તિ ''પટિચ્ચા''તિ એત્થ લબ્ભમાનં અયનકિરિયં પરિયાયન્તરેનાહ. સા પનત્થતો પવત્તિ, પવત્તિ ચ ધમ્માનં યથાપચ્ચયં ઉપ્પત્તિયેવ. સભાવધમ્માનઞ્હિ ઉપ્પત્તિયં લોકે સબ્બો કિરિયાકારકવોહારો, તસ્મા ''પટિચ્ચા''તિ એત્થ લબ્ભમાનં યં પટિઅયનં પટિગમનં અત્થતો પટિઉપ્પજ્જમાનં, તઞ્ચ ગચ્છન્તાદિઅપેક્ખાય હોતીતિ આહ "**ગચ્છન્તસ્સ પટિગમનં, ઉપ્પજ્જન્તસ્સ પટિઉપ્પજ્જન**"ન્તિ. તયિદં ગમનપટિગમનં, ઉપ્પજ્જનપટિઉપ્પજ્જનં સમાનકિરિયા. કથં? યસ્મા **પટિકરણં પટિસદ્દત્થો. તસ્મા**તિ યસ્મા સહજાતપચ્ચયભૂતસ્સ ઉપ્પજ્જન્તસ્સ પટિઉપ્પજ્જનં ''પટિચ્ચ ઉપ્પજ્જતી''તિ એત્થ અત્થો, તસ્મા. **તદાયત્તુપ્પત્તિયા**તિ સહયોગે કરણવચનં, કરણત્થે, હેતુત્થે વા, તસ્મિં ઉપ્પજ્જમાને કુસલધમ્મે આયત્તાય પટિબદ્ધાય ઉપ્પત્તિયા સહેવ પટિગન્ત્વાતિ અત્થો. તેન પટિઅયનત્તલાભાનં સમાનકાલતં દસ્સેતિ. તેનેવાહ "**સહજાતપચ્ચયં કત્વાતિ વુત્તં હોતી**"તિઆદિ. નનુ ચ સમાનકાલકિરિયાયં ઈદિસો સદ્દપ્પયોગો નત્થિ, પુરિમકાલકિરિયાયમેવ ચ અત્થીતિ? નાયમેકન્તો સમાનકાલકિરિયાયમ્પિ કેહિચિ ઇચ્છિતત્તા. તથા હિ –

> ''નિહન્ત્વા તિમિરં લોકે, ઉદિતો સતરંસમિ;
> લોકેકચક્ખુભૂતોય-મત્થમેતિ દિવાકરો.
>
> ''સિરીવિલાસરૂપેન, સબ્બસોભાવિભાવિના;
> ઓભાસેત્વાદિતો બુદ્ધો, સતરંસિ યથા પરો''તિ. –

ચ પયોગા દિસ્સન્તિ.

૩૫-૩૮. તાસૂતિ દુકમૂલકનયે હેતારમ્મણદુકે એકૂનપઞ્ઞાસપુચ્છા, તાસુ. **હેતારમ્મણદુકે**તિ ''હેતુપચ્ચયા આરમ્મણપચ્ચયા''તિ એવં હેતુપચ્ચયઆરમ્મણપચ્ચયાનં વસેન આગતે પચ્ચયદુકે. **દ્વિન્નં પુચ્છાનં દસ્સિતત્તા**તિ યસ્મિં વાચનામગ્ગે કુસલપદમૂલા કુસલપદાવસાના , કુસલાદિપદત્તયમૂલા કુસલાદિપદત્તયાવસાના ચ એકૂનપઞ્ઞાસાય પુચ્છાનં આદિપરિયોસાનભૂતા દ્વે એવ પુચ્છા દસ્સિતા, તં સન્ધાય વુત્તં. **એત્થા**તિ એતસ્મિં પણ્ણત્તિવારે **પુચ્છાનં વુત્તો** ન પચ્ચયાનન્તિ અત્થો. પુચ્છાય હિ વસેન હેતુપચ્ચયે હેતુપચ્ચયસઙ્ખાતં એકમૂલં એતસ્સાતિ એકમૂલકો, નયસદ્દાપેક્ખાય ચાયં પુલ્લિઙ્ગનિદ્દેસો. એવં આરમ્મણપચ્ચયમૂલકાદીસુ. તથા હેતુઆરમ્મણપચ્ચયસઙ્ખાતાનિ દ્વે મૂલાનિ એતસ્સાતિ દ્વિમૂલકોતિઆદિના યોજેતબ્બા. પચ્ચયાનં પન વુચ્ચમાને પઠમનયસ્સ એકમૂલકતા ન સિયા. ન હિ તત્થ પચ્ચયન્તરં અત્થિ, યં મૂલભાવેન વત્તબ્બં સિયા. તેનાહ "**પચ્ચયાનં પન વસેના**"તિઆદિ. **હેતારમ્મણદુકાદીનન્તિ** અવયવે સામિવચનં, અધિપતિઆદીનન્તિ સમ્બન્ધો. **તતો પરં મૂલસ્સ અભાવતો સબ્બમૂલકં** અનવસેસાનં પચ્ચયાનં મૂલભાવેન ગહિતત્તા. ન હિ મૂલવન્તભાવેન

ગહિતા પચ્ચયા મૂલભાવેન ગય્હન્તિ. **પચ્ચયગમનં પાળિગમનન્તિ વિઞ્ઞાયતિ** અભિધેય્યાનુરૂપં લિઙ્ગવચનાદીતિ કત્વા. **ઇધાતિ** અનુલોમે. **ચ**-સદ્દો ઉપચયત્થો. સો તેવીસતિમૂલસ્સ સબ્બમૂલભાવં ઉપચયેન વુચ્ચમાનં જોતેતિ.

૩૯-૪૦. **એવં સતી**તિ ''આરમ્મણપચ્ચયા હેતુપચ્ચયા''તિ આરભિત્વા ''આરમ્મણપચ્ચયા અવિગતપચ્ચયા, આરમ્મણપચ્ચયા હેતુપચ્ચયા''તિ એવં વાચનામગ્ગે સતિ. ચક્કબન્ધનવસેન પાળિગતિ આપજ્જતુ, કો દોસોતિ કદાચિ વદેય્યાતિ આહ ''**હેટ્ઠિમસોધનવસેન ચ ઇધ અભિધમ્મે પાળિ ગતા**''તિ. તથા હિ ખન્ધવિભઙ્ગાદીસુપિ પાળિ હેટ્ઠિમસોધનવસેન પવત્તા. ગણનચારેન તમત્થં સાધેતું ''**એવઞ્ચ કત્વા**''તિઆદિ વુત્તં. **આરમ્મણાદીસૂ**તિ આરમ્મણમૂલકાદીસુ નયેસુ. **તસ્મિં તસ્મિન્તિ** તસ્મિં તસ્મિં આરમ્મણાદિપચ્ચયે. **સુદ્ધિકતો**તિ સુદ્ધિકનયતો. **તસ્માતિ** આરમ્મણમૂલકાદીસુ સુદ્ધિકનયસ્સ અલબ્ભમાનત્તા. **એકમૂલકનયો દટ્ઠબ્બો** આરમ્મણમૂલકેતિ અધિપ્પાયો. ''**આરમ્મણપચ્ચયા...પે॰... અવિગતપચ્ચયાતિ વા**''તિઆદિ તાદિસં વાચનામગ્ગં સન્ધાય વુત્તં. યત્થ ''આરમ્મણપચ્ચયા હેતુપચ્ચયા, આરમ્મણપચ્ચયા અધિપતિપચ્ચયા, આરમ્મણપચ્ચયા...પે॰... અવિગતપચ્ચયા''તિ એવં આરમ્મણમૂલકે અનન્તરપચ્ચયમૂલભૂતા આરમ્મણપચ્ચયપરિયોસાનમેવ એકમૂલકં દસ્સેત્વા ઉપરિ અવસિટ્ઠએકમૂલકતો પટ્ઠાય યાવ સબ્બમૂલકે વિગતપચ્ચયા, તાવ સંખિપિત્વા અવિગતપચ્ચયોવ દસ્સિતો. તેનાહ ''**એકમૂલકેસૂ**''તિઆદિ. ઇતો પરેસુપિ એદિસેસુ ઠાનેસુ એસેવ નયો. **મૂલમેવ દસ્સેત્વાતિ** અધિપતિમૂલકે એકમૂલકસ્સ આદિમેવ દસ્સેત્વા. **ન સુદ્ધિકદસ્સનન્તિ** ન સુદ્ધિકનયદસ્સનં. ''સુદ્ધિકનયો હિ વિસેસાભાવતો આરમ્મણમૂલકાદીસુ ન લબ્ભતી''તિ હિ વુત્તં. **નાપિ સબ્બમૂલકે કતિપયપચ્ચયદસ્સનં** ઉપરિ સબ્બમૂલકે એકમૂલકસ્સ આગતત્તા.

૪૧. **એકસ્મિઞ્ચાતિ** અવિગતમૂલકાદિકે ચ નયે. **સઙ્ખેપન્તરગતો**તિ સઙ્ખેપસ્સ સઙ્ખિપિતસ્સ અબ્ભન્તરગતો, સઙ્ખિપિતબ્બોતિ અત્થો. **મજ્ઝિમાનં દસ્સનન્તિ** મજ્ઝિમાનં નયતો દસ્સનં, અઞ્ઞથા સઙ્ખેપો એવ ન સિયા. **ગતિદસ્સનન્તિ** અન્તદસ્સનં અકત્વા પાળિગતિયા દસ્સનં, તઞ્ચ આદિતો પટ્ઠાય કતિપયદસ્સનમેવ. **તેન** વિગતપચ્ચયુદ્ધારણેન **ઓસાનચતુક્કં દસ્સેતિ** અવિગતમૂલકે વિગતપચ્ચયસ્સ ઓસાનભાવતો. **સબ્બમૂલકસ્સ અવસાનેન** ''વિગતપચ્ચયા''તિ પદેન.

યથા હેતુઆદીનં પચ્ચયાનં ઉદ્દેસાનુપુબ્બિયા દુકતિકાદિયોજના કતા, એવં તત્થ આરમ્મણાદિપચ્ચયે લઙ્ઘિત્વાપિ સક્કા યોજનં કાતું, તથા કસ્મા ન કતા? યદિપિ અનવસેસતો પચ્ચયાનં મૂલભાવેન ગહિતત્તા કેસઞ્ચિ કેહિચિ યોજને અત્થવિસેસો નત્થિ, આરમ્મણમૂલકાદીસુ પન આરમ્મણાધિપતિદુકાદીનં હેતુમૂલકે ચ હેતુઅધિપતિઅનન્તરતિકાદીનં તંતંઅવસિટ્ઠપચ્ચયેહિ યોજનાય અત્થેવ વિસેસો, એવં સન્તેપિ યસ્મા ઉપ્પટિપાટિયા યોજના ન સુખગ્ગહણા, સક્કા ચ ઞાણુત્તરેન પુગ્ગલેન યથાદસ્સિતેન નયેન યોજિતુન્તિ ઉપ્પટિપાટિયા પચ્ચયે અગ્ગહેત્વા પટિપાટિયાવ તે યોજેત્વા દસ્સિતાતિ ઇમમત્થમાહ ''**એત્થ ચા**''તિઆદિના.

તઞ્ચ ગમનં યુત્તન્તિ યં સબ્બેહિ તિકેહિ એકેકસ્સ દુકસ્સ યોજનાવસેન પાળિગમનં, તં યુત્તં તિકેસુ દુકાનં પક્ખેપભાવતો. **તત્થાતિ** દુકેસુ. **એકેકસ્મિન્તિ** એકેકસ્મિં દુકતિકે. **નયાતિ** અનુલોમનયાદયો વારે વારે ચત્તારો નયા, **પુચ્છા** પન સત્તવીસતિ. યદિ એવં કસ્મા હેતુદુકેન સમાનાતિ? તં તિકપદેસુ પચ્ચેકં હેતુદુકસ્સ લબ્ભમાનસ્સ હેતુદુકભાવસામઞ્ઞતો વુત્તં.

વુત્તનયેનાતિ ''ન હી''તિઆદિના દુકતિકે વુત્તનયેન. તત્થ હિ ન દુકસ્સ યોજના અત્થિ, અથ ખો દુકાનં એકેકેન પદેન તિકસ્સ યોજના. તેનાહ "**એકેકો તિકો દુકસતેન યોજિતો**''તિ. **એકેકસ્મિ**ન્તિ એકેકસ્મિં તિકદુકે.

તિકાદયો છ નયાતિ ''તિકઞ્ચ પટ્ઠાનવર''ન્તિઆદિના ગાથાયં વુત્તા તિકપટ્ઠાનાદયો છ નયા. **સત્તવિધમ્પી**તિ વારભેદેન સત્તધા ભિન્દિત્વા વુત્તમ્પિ. **અનુલોમ**ન્તિ પચ્ચયાનુલોમં અનુલોમભાવસામઞ્ઞેન **સહ ગહેત્વા**. તથા **ચતુબ્બિધમ્પિ તિકપટ્ઠાનં** તિકપટ્ઠાનતાસામઞ્ઞેન, **દુકપટ્ઠાનાદીનિ** ચ ચત્તારિ ચત્તારિ તંસામઞ્ઞેન **સહ ગહેત્વા**. **ઇમમત્થં ગહેત્વા** ''તિકઞ્ચ પટ્ઠાનવર''ન્તિ ગાથાય અધિપ્પાયવિભાવનવસેન "**અનુલોમમ્હી**''તિઆદિના વુત્તં ઇમમત્થં ગહેત્વા. **સત્તપ્પભેદે**તિ પટિચ્ચવારાદિવસેન સત્તપ્પભેદે. **છપિ એતે** તિકાદિભેદેન ચતુચતુપ્પભેદા ધમ્માનુલોમાદિવસેન છ ઉદ્ધરિતબ્બાતિ ઇદં દસ્સેતીતિ યોજના. અયઞ્હેત્થ સઙ્ખેપત્થો – ધમ્માનુલોમાદિવિભાગભિન્નાપિ તિકાદિભાવસામઞ્ઞેન એકજ્ઝં કત્વા વુત્તા તિકપટ્ઠાનાદિસઞ્ઞિતા તિકાદયો છ ધમ્મનયા પટિચ્ચવારાદિવસેન વિભજિયમાના તત્થ તત્થ નિદ્ધારિયમાને અનુલોમતાસામઞ્ઞેન અનુલોમન્તિ એકતો ગહિતે પચ્ચયાનુલોમે સુટ્ઠુ અતિવિય ગમ્ભીરાતિ. અટ્ઠકથાયં પન ''ઇધ પન અયં ગાથા તસ્મિં ધમ્માનુલોમે પચ્ચયાનુલોમં સન્ધાય વુત્તા''તિ ધમ્માનુલોમો પચ્ચયાનુલોમસ્સ વિસેસનભાવેન નિયમેત્વા વુત્તો. એસ નયો પચ્ચનીયગાથાદીસુપિ. તિકપટ્ઠાનસ્સ દુકપટ્ઠાનસ્સ ચ પુબ્બે અત્થો વુત્તોતિ આહ "**દુકતિકપટ્ઠાનાદીસૂ**''તિ. **તિકેહિ પટ્ઠાન**ન્તિ તિકેહિ નાનપ્પકારતો પચ્ચયવિભાવનં, તિકેહિ વા ઞાણસ્સ પવત્તનટ્ઠાનં. દુકસમ્બન્ધિ તિકપટ્ઠાનં, દુકવિસિટ્ઠાનં વા તિકાનં પટ્ઠાનં દુકતિકપટ્ઠાનન્તિ ઇમમત્થં દસ્સેન્તો "**દુકાન**''ન્તિઆદિમાહ. **દુકાદિવિસેસિતસ્સા**તિ દુકાદિપદવિસેસિતસ્સ **દુકાદિભાવો દટ્ઠબ્બો** ''હેતું કુસલં ધમ્મં પટિચ્ચ, નહેતું કુસલં ધમ્મં પટિચ્ચા''તિઆદિવચનતો.

પચ્ચયાનુલોમવણ્ણના નિટ્ઠિતા.

૨. પચ્ચયપચ્ચનીયવણ્ણના

૪૨-૪૪. યાવાતિ પાળિપદસ્સ અત્થવચનં **યત્તકો**તિ આહ "**પભેદો**''તિ. **અત્થિ** તેવીસતિમૂલકસ્સાતિ અત્થો. **તાવ તત્તકં** પભેદં. **તત્થા**તિ અનુલોમે આગતન્તિ અત્થો. **નયદસ્સનવસેન દસ્સિતં** , કિન્તિ? **એકેકસ્સ પદસ્સ વિત્થારં દસ્સેતિ**. **અવસેસસ્સ પચ્ચયસ્સ** મૂલવન્તભાવેન ગહિતસ્સ.

પચ્ચયપચ્ચનીયવણ્ણના નિટ્ઠિતા.

૩. અનુલોમપચ્ચનીયવણ્ણના

૪૫-૪૮. પુન **તત્થા**તિ અનુલોમે. **પચ્ચયપદાની**તિ પચ્ચયા એવ પદાનિ પચ્ચયપદાનિ. **ઇધા**તિ અનુલોમપચ્ચનીયે. **સુદ્ધિકપચ્ચયાન**ન્તિ પચ્ચયન્તરેન અવોમિસ્સાનં પચ્ચયાનં, અનુલોમપચ્ચનીયદેસનં વક્ખમાનં સન્ધાયાતિ અત્થો.

અનુલોમપચ્ચનીયવણ્ણના નિટ્ઠિતા.

પુચ્છાવારવણ્ણના નિટ્ઠિતા.

૧. કુસલત્તિકં

૧. પટિચ્ચવારવણ્ણના

૧. પચ્ચયાનુલોમં

(૧) વિભઙ્ગવારવણ્ણના

૫૩. તિકપદાનં તિકન્તરપદેહિ વિસદિસતા પાકટાયેવાતિ વુત્તં ‘‘**તિકપદનાનત્તમત્તેન વિના**’’તિ. **મૂલાવસાનવસેના**તિ ‘‘એકમૂલેકાવસાનં નવા’’તિઆદિના વુત્તમૂલાવસાનવસેન. ‘‘ન તાયેવ વેદનાત્તિકાદીસૂ’’તિ એત્થ યા સદિસતા પટિક્ખિત્તા, તં દસ્સેતું ‘‘**સદિસતં સન્ધાય ‘ન તાયેવા’તિ વુત્ત**’’ન્તિ આહ. **યા**તિ યા પુચ્છા. **સબ્બપુચ્છાસમાહરણ**ન્તિ સબ્બાસં એકૂનપઞ્ઞાસાય પુચ્છાનં સમુચ્ચયનં અનવસેસેત્વા કથનં. **ઇધ** ઇમસ્મિં પટિચ્ચવારુદ્દેસે **કત્તબ્બં**. આદિતો હિ અનવસેસતો વુત્તે પચ્છા યથારહં તદેકદેસવચનં યુત્તં. **ન હિ તત્થ એકૂનપઞ્ઞાસ પુચ્છા વિસ્સજ્જનં લભન્તી**તિ તત્થ તસ્મિં ધમ્માનુલોમપચ્ચનીયે પીતિત્તિકે એકૂનપઞ્ઞાસ પુચ્છા વિસ્સજ્જનં ન હિ લભન્તિ, અટ્ઠવીસે પન લભન્તીતિ અત્થો.

તેન સહજાતપચ્ચયભૂતેનાતિ તેન વેદનાદિભેદેન એકેન ધમ્મેન સહજાતપચ્ચયો હોન્તેન, સહજાતપચ્ચયતં વા પત્તેન પાપુણન્તેનાતિ અત્થો. **અનુઞ્ઞાતં વિય હોતી**તિ યદિપિ અટ્ઠકથાયં ‘‘યાવ નિરોધગમના’’તિઆદિવચનેહિ **ખણત્તયસમઙ્ગી** ઉપ્પજ્જતીતિ **અનુઞ્ઞાતં વિય હોતિ, ઉપ્પાદક્ખણસમઙ્ગીયેવ પન ઉપ્પજ્જતીતિ વુત્તો** પટિચ્ચવારાદીનં છન્નં વારાનં ઉપ્પાદમેવ ગહેત્વા પવત્તત્તા. તથા હિ તેસુ પચ્છાજાતપચ્ચયો અનુલોમતો ન તિટ્ઠતિ.

ઇધ કુસલવચનેન ગહિતે ખન્ધે સન્ધાય વુત્તન્તિ ઇમસ્મિં પટિચ્ચવારે ‘‘કુસલં ધમ્મં પટિચ્ચ કુસલો ધમ્મો ઉપ્પજ્જતી’’તિ કુસલસદ્દેન ગહિતે ખન્ધે સન્ધાય વુત્તં ચતૂસુપિ કુસલખન્ધેસુ એકતો ઉપ્પજ્જમાનેસુ સામઞ્ઞતો વુત્તેસુ સહજાતાદિસાધારણપચ્ચયવસેન અવિસેસતો સબ્બે સબ્બેસં પચ્ચયાતિ અયમેવ ઇમસ્સ પચ્ચયો, ઇમસ્સેવ અયં પચ્ચયોતિ ચ નિયમેત્વા વત્તું ન સક્કા. તેન વુત્તં અટ્ઠકથાયં ‘‘એકસ્સેવ દ્વિન્નંયેવ વા’’તિઆદિ. ‘‘સુખાય વેદનાય સમ્પયુત્તં ધમ્મં પટિચ્ચા’’તિઆદીસુ પન વિસેસનભાવેન વેદનાદીનં વિસું ગહિતત્તા ‘‘એકં ખન્ધં પટિચ્ચ દ્વે ખન્ધા’’તિઆદિ વત્તું સક્કા. તેન વુત્તં ‘‘**વેદનાત્તિકાદીસુ પના**’’તિઆદિ. **તથા**તિ ઇમિના ‘‘એકેકસ્સપિ દુકાદિભેદાનઞ્ચા’’તિ ઇમં અનુકડ્ઢતિ.

એતસ્મિન્તિ ‘‘વિપાકાબ્યાકતં કિરિયાબ્યાકત’’ન્તિ એવં વિપાકકિરિયાબ્યાકતગ્ગહણે. ‘‘**સબ્બસ્મિં ન ગહેતબ્બ**’’ન્તિ વુત્તં, કત્થ પન ગહેતબ્બન્તિ આહ ‘‘**ચિત્તસમુટ્ઠાનઞ્ચ રૂપન્તિ એત્થેવા**’’તિ. એવં પઠમે વાક્યે અતિબ્યાપિતં પરિહરિત્વા દુતિયે અબ્યાપિતં પરિહરિતું ‘‘**ન કેવલ**’’ન્તિઆદિ વુત્તં. **એત્થા**તિ ‘‘વિપાકાબ્યાકતં કિરિયાબ્યાકત’’ન્તિ એત્થ **ન ગહેતબ્બં** તસ્સપિ આરુપ્પે ઉપ્પજ્જમાનસ્સ રૂપેન વિના ઉપ્પત્તિતો. એત્થ ચ યથા હેતુપચ્ચયગ્ગહણેનેવ અહેતુકં નિવત્તિતં, એવં ચિત્તસમુટ્ઠાનઞ્ચ રૂપન્તિ રૂપગ્ગહણેનેવ આરુપ્પે વિપાકોપિ તત્થ ઉપ્પજ્જમાનેન ચિત્તુપ્પાદેન સદ્ધિં ન ગહિતો. તં પનેતં અત્થસિદ્ધમેવ અકત્વા સરૂપતો પાકટતરં કત્વા દસ્સેતું અટ્ઠકથાયં ‘‘**વિપાકાબ્યાકત**’’ન્તિઆદિ વુત્તં. પટિસન્ધિપચ્છિમચિત્તાનિ પનેત્થ સતિપિ રૂપસ્સ અનુપ્પાદને વવત્થાનાભાવતો ન ગહિતાનીતિ દટ્ઠબ્બં.

પચ્ચયભૂતસ્સાતિ ખન્ધાનં પચ્ચયભૂતસ્સ વત્થુસ્સ **અગ્ગહિતતાપત્તિં નિવારેતું**, કથં? **પચ્ચયુપ્પન્નભાવેન**, કત્થ? “**કટત્તા ચ રૂપ**”**ન્તિ એતસ્મિં સામઞ્ઞવચને “ખન્ધે પટિચ્ચ વત્થૂ”તિ વુત્તં**, એવઞ્હિસ્સ પચ્ચયુપ્પન્નતા દસ્સિતા હોતીતિ. **અઞ્ઞમઞ્ઞાપેક્ખં વચનદ્વય**ન્તિ ‘‘ખન્ધે પટિચ્ચ વત્થુ, વત્થું પટિચ્ચ ખન્ધા’’તિ પદદ્વયં સન્ધાય વુત્તં. **સામઞ્ઞેન ગહિત**ન્તિ ‘‘કટત્તા ચ રૂપ’’ન્તિ ઇમિના સામઞ્ઞવચનેન, કટત્તારૂપસામઞ્ઞેન વા ગહિતં.

ઉપાદારૂપગ્ગહણેન વિના ‘‘ઉપાદારૂપ’’ન્તિ અગ્ગહેત્વા કેવલં ચિત્તસમુટ્ઠાનરૂપં ‘‘કટત્તારૂપં’’ઇચ્ચેવ ગહેત્વાતિ અત્થો. **એતસ્મિં પન દસ્સને**તિ ‘‘મહાભૂતેપિ પટિચ્ચ ઉપ્પત્તિદસ્સનત્થ’’ન્તિ વુત્તે એતસ્મિં અત્થદસ્સને. **ખન્ધપચ્ચયસહિત**ન્તિ પટિસન્ધિયં કટત્તારૂપં, પવત્તિયં ચિત્તસમુટ્ઠાનં રૂપં વદતિ. **અસહિત**ન્તિ પન પવત્તિયં કટત્તારૂપં આહારસમુટ્ઠાનં ઉતુસમુટ્ઠાનં અનિન્દ્રિયબદ્ધં અસઞ્ઞભવસઙ્ગહિતઞ્ચ રૂપં. **પટિસન્ધિયમ્પી**તિ **પિ**-સદ્દેન પવત્તિયમ્પિ કટત્તારૂપં અઞ્ઞઞ્ચ તત્થ ઉપ્પજ્જનકં ઉપાદારૂપન્તિ અત્થો દટ્ઠબ્બો. કથં પનેત્થ ભૂતે પટિચ્ચ ઉપ્પજ્જમાનસ્સ રૂપસ્સ હેતુપચ્ચયા ઉપ્પજ્જતીતિ? ‘‘ખન્ધે પટિચ્ચ હેતુપચ્ચયા ઉપ્પજ્જમાનં રૂપં ભૂતેપિ પટિચ્ચ ઉપ્પજ્જતી’’તિ એવં પદમેતં, ભૂતાનં વા હેતુપચ્ચયતો નિબ્બત્તત્તા એવં વુત્તં. કારણકારણમ્પિ હિ કારણન્ત્વેવ વુચ્ચતિ યથા ‘‘ચોરેહિ ગામો દડ્ઢો’’તિ.

ભૂતે પટિચ્ચ ઉપાદારૂપન્તિ પદુદ્ધારો કતો, ‘‘મહાભૂતે પટિચ્ચ ઉપાદારૂપ’’ન્તિ પન પાઠોતિ અટ્ઠકથાયઞ્ચ તમેવ વુત્તં. અયં હેત્થત્થો – ‘‘મહાભૂતે પટિચ્ચ ઉપાદારૂપ’’ન્તિ ઇમસ્મિં પાઠે વુત્તનયેન ઉપાદારૂપમ્પિ કુસલે ખન્ધે મહાભૂતે ચ પટિચ્ચ ઉપ્પજ્જતીતિ. કો પન સો નયોતિ તં દસ્સેતું “**મહાભૂતે...પે॰... સન્ધાયાહા**”તિ વુત્તં. તત્થ **અત્થતો અયં નયો વુત્તો**તિ ‘‘મહાભૂતે પટિચ્ચ ચિત્તસમુટ્ઠાનં રૂપં કટત્તારૂપં ઉપાદારૂપ’’ન્તિ ઇમિના અબ્યાકતે ખન્ધે મહાભૂતે ચ પટિચ્ચ ઉપાદારૂપાનં ઉપ્પત્તિવચનેન કુસલે ખન્ધે મહાભૂતે ચ પટિચ્ચ ઉપાદારૂપાનં ઉપ્પત્તિ અત્થતો વુત્તો હોતીતિ અત્થો.

૫૪. રૂપેન વિના પચ્ચયુપ્પન્નં ન લબ્ભતીતિ એતેન યા પુચ્છા અરૂપમિસ્સકાવસાના, તાપિ ઇધ ન ગય્હન્તિ, પગેવ રૂપાવસાનાતિ દસ્સેતિ.

૫૭. તાય સમાનલક્ખણાતિ પઞ્ચક્ખન્ધપટિસન્ધિતાય ગબ્ભસેય્યકપટિસન્ધિયા સમાનલક્ખણા. **પરિપુણ્ણધમ્માન**ન્તિ પરિયત્તિવિભાગાનં પઞ્ચક્ખન્ધધમ્માનં. **એત્થા**તિ એતસ્મિં સહજાતપચ્ચયનિદ્દેસે.

ચિત્તકમ્મસમુટ્ઠાનરૂપન્તિ ચિત્તસમુટ્ઠાનરૂપં કમ્મસમુટ્ઠાનરૂપઞ્ચ. **પુન આહારસમુટ્ઠાન**ન્તિ એત્થ પુનગહણં ઉતુસમુટ્ઠાનાપેક્ખં. ન હિ તં પુબ્બે બાહિરગ્ગહણેન અગ્ગહિતં, આહારસમુટ્ઠાનં પન અગ્ગહિતમેવ, ઉતુસમુટ્ઠાનસ્સ કસ્મા પુનગહણન્તિ આહ “**એતેહી**”તિઆદિ. **તત્થા**તિ અસઞ્ઞસત્તેસુ. **તસ્સા**તિ ઉતુસમુટ્ઠાનસ્સ. **આદિમ્હી**તિ બાહિરઆહારસમુટ્ઠાનઉતુસમુટ્ઠાનઅસઞ્ઞસત્તવસેન આગતવારેહિ પઠમવારે. **અવિસેસવચન**ન્તિ બાહિરાદિવિસેસં અકત્વા વુત્તવચનં, અરૂપમ્પિ પચ્ચયં લભન્તં અત્થં હેતાદિકે પચ્ચયે લભન્તં સહ સઙ્ગણ્હિત્વાતિ યોજના. **તસ્સા**તિ, **તત્થા**તિ ચ પદદ્વયેન યથાવુત્તં પઠમવારમેવ પચ્ચામસતિ. **તંસમાનગતિક**ન્તિ ચિત્તસમુટ્ઠાનગતિકં. **ઇધાપી**તિ ઇમસ્મિં સહજાતપચ્ચયનિદ્દેસેપિ. **કમ્મપચ્ચયવિભઙ્ગે વિયા**તિ નાનાક્ખણિકકમ્મપચ્ચયનિદ્દેસે વિય. તથા હિ વુત્તં અટ્ઠકથાયં ‘‘તંસમુટ્ઠાનન્તિ ઇમિના પટિસન્ધિક્ખણે કટત્તારૂપમ્પિ સઙ્ગણ્હાતી’’તિ. અયઞ્ચ અત્થવિસેસો એત્થ એકંસેન ઇચ્છિતબ્બોતિ દસ્સેન્તો “**ન હિ...પે॰... અત્થી**”તિ આહ.

અવિસેસેત્વાતિ ''ઉતુસમુટ્ઠાન''ન્તિઆદિના વિસેસં અકત્વા. ઉપાદારૂપન્તિ વિસેસેત્વાવ કસ્મા પન વુત્તાનીતિ યોજના. **હેતુપચ્ચયાદીસૂ**તિ **આદિ**-સદ્દેન સહજાતપચ્ચયાદિં સઙ્ગણ્હાતિ. **સહા**તિ ચિત્તસમુટ્ઠાનરૂપં કટત્તારૂપન્તિ એવં એકતો. **વિસુ**ન્તિ ચિત્તસમુટ્ઠાનં રૂપં કટત્તારૂપતો વિસેસેત્વા. **તત્થ બાહિરગ્ગહણાદીહિ વિયા**તિ યથા ''બાહિરં એકં મહાભૂત''ન્તિઆદીસુ બાહિરઆહારસમુટ્ઠાનઉતુસમુટ્ઠાનગ્ગહણેહિ મહાભૂતાનિ વિસેસિતાનિ, એવં **એત્થ** ''મહાભૂતે પટિચ્ચા''તિ એતસ્મિં નિદ્દેસે **મહાભૂતાનં કેનચિ** વિસેસનેન **અવિસેસિતત્તા** ચિત્તસમુટ્ઠાનરૂપભાવકટત્તારૂપભાવેહિ વિસેસેત્વાવ વુત્તાનીતિ યોજના.

ઇદાનિ અઞ્ઞેનપિ કારણેન તેસં વિસેસિતબ્બતં દસ્સેતું "**અપિચા**"તિઆદિ વુત્તં. તત્થ **ન કોચિ પચ્ચયો**તિ ઇદં પટ્ઠાને આગતનિયામેન રૂપં ઉપનિસ્સયપચ્ચયં ન લભતીતિ કત્વા વુત્તં. તેનાહ "**હેતાદીસૂ**"તિ. તદવિનાભાવતો પન તસ્સ ચિત્તકમ્માનં કારણભાવો વેદિતબ્બો, યતો ઇદ્ધિચિત્તનિબ્બત્તાનિ કમ્મપચ્ચયાનિ ચાતિ વુત્તાનિ. નનુ ચિત્તં આહારઉતુસમુટ્ઠાનાનં પચ્ચયો હોતીતિ? સચ્ચં હોતિ, સો પન ઉપત્થમ્ભકત્તેન, ન જનકત્તેનાતિ દસ્સેન્તો આહ "**આહાર...પે॰... જનક**"ન્તિ . કિં પન તેસં જનકન્તિ આહ "**મહાભૂતાનેવ...પે॰... જનકાની**"તિ. **ચિત્તેન કમ્મુના ચ વિના અભાવે** યથાક્કમં ચિત્તકમ્મસમુટ્ઠાનઉપાદારૂપાનન્તિ અત્થો. **ચિત્તસમુટ્ઠાનરૂપકટત્તારૂપભૂતાનેવા**તિ ચિત્તકમ્મસમુટ્ઠાનમહાભૂતનિબ્બત્તાનેવ મહાભૂતાનં તેસં આસન્નકારણત્તા. **અઞ્ઞાની**તિ ઉતુઆહારસમુટ્ઠાનાનિ ઉપાદારૂપાનિ વદતિ. **વિસેસનં કતં** ''ચિત્તસમુટ્ઠાનં રૂપં કટત્તારૂપં ઉપાદારૂપ''ન્તિ. **સમાનજાતિકેન રૂપેન** ઉતુના આહારેન ચાતિ અત્થો. **પાકટવિસેસનાનેવા**તિ ઇદં યેહિ મહાભૂતેહિ તાનિ નિબ્બત્તાનિ, તેસં ''આહારસમુટ્ઠાનં ઉતુસમુટ્ઠાન''ન્તિ વિસેસિતત્તા વુત્તં. **ન વિસેસનં અરહન્તિ** ન વિસેસિતબ્બાનિ કારણવિસેસનેનેવ વિસેસસ્સ સિદ્ધત્તા, ''મહાભૂતે પટિચ્ચ ઉપાદારૂપ''ન્ત્વેવ વત્તબ્બન્તિ અત્થો. **એતાનિ પન** ચિત્તજકમ્મજરૂપાનિ.

સવિસેસેનાતિ યેન વિસેસેન વિસેસિતા, તં દસ્સેન્તો ચિત્તં સન્ધાયાહ "**સહજાતાદિપચ્ચયભાવતો**"તિ, ઇતરં પન સન્ધાય "**મૂલકારણભાવતો**"તિ, કમ્મૂપનિસ્સયપચ્ચયભાવતોતિ અત્થો. **ઇતરાની**તિ આહારઉતુસમુટ્ઠાનાનિપિ ઉપાદારૂપાનિ. **મહાભૂતવિસેસનેનેવ વિસેસિતાની**તિ ''આહારસમુટ્ઠાનં એકં મહાભૂતં પટિચ્ચ ઉતુસમુટ્ઠાનં એકં મહાભૂતં પટિચ્ચા''તિ મહાભૂતવિસેસનેનેવ જનકપચ્ચયેન આહારેન ઉતુના ચ વિસેસિતાનિ. **ઇધા**તિ ''ચિત્તસમુટ્ઠાનં રૂપં કટત્તારૂપં ઉપાદારૂપ''ન્તિ ઇમસ્મિં વચને. એત્થ હિ ઉપાદારૂપાનં ચિત્તકમ્મસમુટ્ઠાનતાવચનેન તંનિસ્સયાનમ્પિ તબ્ભાવો પકાસિતોતિ. **અઞ્ઞતરવિસેસનં ઉભયવિસેસનં હોતિ** ઉભયેસં અવિનિબ્ભોગેન પવત્તનતો.

૫૮. **પુબ્બે**તિ હેતુપચ્ચયાદીસુ. **વિસું પચ્ચયભાવેના**તિ ''પટિસન્ધિક્ખણે વિપાકાબ્યાકતં એકં ખન્ધં પટિચ્ચ તયો ખન્ધા કટત્તા ચ રૂપ''ન્તિઆદિના વત્થુસ્સ વિસું પચ્ચયભાવેન. એત્થ ચ વિસુંયેવ પચ્ચયભાવેન દસ્સિતાનીતિ ન સક્કા વત્તું, ''ખન્ધે પટિચ્ચ વત્થુ, વત્થું પટિચ્ચ ખન્ધા''તિ પચ્ચયુપ્પન્નભાવો વિય ખન્ધાનં **એકતોપિ પચ્ચયભાવો દસ્સિતો**. તેનેવ હિ તસ્મિં અત્થે અત્તનો અરુચિં વિભાવેન્તો આહ "**ઇમિના અધિપ્પાયેનાહા**"તિ. યો પનત્થો અત્તનો રુચ્ચતિ, તં દસ્સેતું "**ખન્ધે પટિચ્ચ વત્થૂતિ ઇદં પના**"તિઆદિ વુત્તં. **ખન્ધાનં** પચ્ચયભૂતાનં પટિચ્ચટ્ઠફરણતાદસ્સનં , **વત્થુસ્સ** પચ્ચયભૂતસ્સ પટિચ્ચટ્ઠફરણતાદસ્સનં, ન ખન્ધાનન્તિ સમ્બન્ધો. **ઇધેવા**તિ ઇમસ્મિં અઞ્ઞમઞ્ઞપચ્ચયે એવ. **હેતુપચ્ચયાદીસુપિ અયમેવ નયો**, તત્થ હિ પટિચ્ચટ્ઠફરણસ્સ સમાનતા. **દસ્સિતાય** પટિચ્ચટ્ઠદ્વયફરણતાય. **ખન્ધવત્થૂનઞ્ચ દસ્સિતાયેવા**તિ ખન્ધવત્થૂનઞ્ચ એકતો પટિચ્ચટ્ઠફરણતા દસ્સિતાયેવ.

એવમાદીતિ આદિ-સદ્દેન ''અકુસલં ધમ્મં પટિચ્ચા''તિ એવમાદિ સઙ્ગણ્હતિ. નનુ ભવિતબ્બન્તિ યોજના. **હેતુપચ્ચયાદીહિ વિયાતિ** સદિસૂદાહરણન્તિ તં દસ્સેન્તો **"ન હી"**તિઆદિમાહ. **યં "એકં, તયો, દ્વે ચ ખન્ધે પટિચ્ચા"તિ વુત્તં** પચ્ચયજાતન્તિ અત્થો. પચ્ચયટ્ઠો હિ પટિચ્ચટ્ઠો. તેનાહ **"તે હેતુપચ્ચયભૂતા એવ ન હોન્તી"**તિ. એતેન ન પટિચ્ચટ્ઠફરણકસ્સ એકન્તિકો હેતુઆદિપચ્ચયભાવોતિ દસ્સેતિ. તેનાહ **"એસ નયો આરમ્મણપચ્ચયાદીસૂ"**તિ. ન હિ આરમ્મણપચ્ચયભૂતો ધમ્મો પટિચ્ચટ્ઠં ફરતિ. વુત્તઞ્ચ ''કુસલં ધમ્મં પટિચ્ચ કુસલો ધમ્મો ઉપ્પજ્જતિ આરમ્મણપચ્ચયા''તિ.

પચ્ચયન્તરેનપિ ઉપકારકતામત્તમ્પિ ગહેત્વા પટિચ્ચવારે વારન્તરે ચ હેતુઆદિપચ્ચયા દસ્સિતાતિ ઉપચયેન યથાવુત્તં વિભાવેન્તો **"પચ્ચયવારે ચા"**તિઆદિમાહ. **તંપચ્ચયાતિ** વત્થુપચ્ચયા, યથારહં પચ્ચયભૂતં વત્થું લભિત્વાતિ અત્થો. **તેતિ** કુસલે ખન્ધે પટિચ્ચ. **તેસન્તિ** મહાભૂતાનં ખન્ધાનં. **પચ્ચયભાવાભાવતોતિ** ઇદં ખન્ધાનં હેતુસહજાતાદિપચ્ચયભાવસ્સ મહાભૂતેસુ દિટ્ઠત્તા વુત્તં. યદિ એવં અઞ્ઞમઞ્ઞપચ્ચયાપિ તે તેસં ભવેય્યુન્તિ પરસ્સ આસઙ્કનિરાસઙ્કં કરોન્તો **"અઞ્ઞમઞ્ઞસદ્દો હી"**તિઆદિમાહ. **નિરપેક્ખોતિ** અઞ્ઞનિરપેક્ખો. ન હિ હેતુધમ્મો ધમ્મન્તરાપેક્ખો હુત્વા હેતુપચ્ચયો હોતિ, સદ્દસીસેનેત્થ અત્થો વુત્તો. **અઞ્ઞતરાપેક્ખોતિ** અત્તના સહકારિકારણભૂતં, ઇતરં વા યં કિઞ્ચિ અઞ્ઞતરં અપેક્ખતીતિ અઞ્ઞતરાપેક્ખો. **યથાવુત્તેતરેતરાપેક્ખોતિ** અરૂપક્ખન્ધાદિભેદં પાળિયં વુત્તપ્પકારં ઇતરેતરં મિથુ પચ્ચયભૂતં અપેક્ખતીતિ ઇતરેતરાપેક્ખો. **પચ્ચયપચ્ચયુપ્પન્ના ચ ખન્ધા મહાભૂતા ઇધ યથાવુત્તા ભવેય્યુન્તિ** કસ્મા વુત્તં. ન હિ ખન્ધા મહાભૂતા અઞ્ઞમઞ્ઞં અઞ્ઞમઞ્ઞપચ્ચયભાવેન વુત્તા, અથ ખન્ધા ચ મહાભૂતા ચાતિ વિસું વિસું ગય્હેય્યું, એવં સતિ ''મહાભૂતા ખન્ધાનં ન કોચિ પચ્ચયો''તિ ન વત્તબ્બં.

યસ્સ સયં પચ્ચયો, તતો તેન તન્નિસ્સિતેન વાતિ યસ્સ ધમ્મસ્સ સયં અત્તના પચ્ચયો હોતિ, તતો ધમ્મતો સયં ઉપ્પજ્જમાનં કથં તેન ધમ્મેન તન્નિસ્સિતેન વા અઞ્ઞમઞ્ઞપચ્ચયેન એવંભૂતં તં ધમ્મજાતં અઞ્ઞમઞ્ઞપચ્ચયા ઉપ્પજ્જતીતિ વત્તબ્બતં અરહતીતિ વુત્તમેવત્થં ઉદાહરણેન વિભાવેતિ **"યથા"**તિઆદિના. તત્થ **"ખન્ધે પટિચ્ચ ખન્ધા"**તિ ઇદં **"તેન અઞ્ઞમઞ્ઞપચ્ચયેન ઉપ્પજ્જમાન"**ન્તિ ઇમસ્સ ઉદાહરણં, **"વત્થું પચ્ચયા ખન્ધા"**તિ ઇદં પન **"તન્નિસ્સિતેન અઞ્ઞમઞ્ઞપચ્ચયેન ઉપ્પજ્જમાન"**ન્તિ એતસ્સ. **તસ્માતિ** વુત્તમેવ અત્થં કારણભાવેન પચ્ચામસતિ. **અત્તનો પચ્ચયસ્સ પચ્ચયત્તાભાવતોતિ** અત્તનો પચ્ચયભૂતસ્સ અરૂપક્ખન્ધસ્સ પચ્ચયભાવાભાવતો. ન હિ મહાભૂતા યતો ખન્ધતો ઉપ્પન્ના, તેસં પચ્ચયા હોન્તિ. **તદપેક્ખત્તાતિ** ઇતરેતરપચ્ચયભાવાપેક્ખત્તા. **ખન્ધે પટિચ્ચ પચ્ચયા ચાતિ** પટિચ્ચવારે વુત્તનિયામેનેવ ખન્ધે પટિચ્ચ, પચ્ચયવારે વુત્તનિયામેન ખન્ધે પચ્ચયા ચ. **નઅઞ્ઞમઞ્ઞપચ્ચયા ચ વુત્તાતિ** અઞ્ઞમઞ્ઞપચ્ચયતો અઞ્ઞસ્મા નિસ્સયપચ્ચયાદિતો મહાભૂતાનં ઉપ્પત્તિ વુત્તા ચાતિ અત્થો. **વત્થું પચ્ચયા ઉપ્પજ્જમાનાતિ** વત્થું પુરેજાતપચ્ચયં કત્વા ઉપ્પજ્જમાના. **તન્નિસ્સિતેન ચ અઞ્ઞમઞ્ઞપચ્ચયેનાતિ** તં વત્થું નિસ્સિતેન ખન્ધેન અઞ્ઞમઞ્ઞપચ્ચયભૂતેન ઉપ્પજ્જન્તિ, **તસ્મા** યથાવુત્તેન કારણેન **વત્થું પચ્ચયા…પે॰… વુત્તા**, ઇમિના પરિયાયેન પન ઉજુકં પવત્તિયં વત્થુસ્સ અઞ્ઞમઞ્ઞપચ્ચયભાવોતિ અત્થો.

૫૯. સા ન ગહિતાતિ યા ''ચક્ખાયતનં નિસ્સાયા''તિઆદિના ચક્ખાયતનાદીનં નિસ્સયપચ્ચયતા વુત્તા, સા ઇધ પટિચ્ચવારે ન વુત્તાતિ અત્થો સહજાતત્થો પટિચ્ચત્થોતિ કત્વા. તેનાહ **"ચક્ખાયતનાદીનિ…પે॰… અધિપ્પાયો"**તિ. યેસં પન અરૂપક્ખન્ધમહાભૂતનામરૂપચિત્તચેતસિકમહાભૂતરૂપિધમ્માનં વસેન છધા નિસ્સયપચ્ચયો ઇચ્છિતો, તેસં વસેન ઇધ વિભત્તો એવ. કથં રૂપિવસેન વિભત્તોતિ ચે? ''વત્થું પટિચ્ચ ખન્ધા''તિ

હદયવત્થુવસેન સરૂપતો દસ્સિતો એવ. ઇતરેસમ્પિ વસેન ''અબ્યાકતં ધમ્મં પટિચ્ચ અબ્યાકતો ધમ્મો ઉપ્પજ્જતિ નિસ્સયપચ્ચયા''તિ એત્થ દસ્સિતો. યથા હિ ''કુસલં ધમ્મં પટિચ્ચ કુસલો ધમ્મો ઉપ્પજ્જતિ આરમ્મણપચ્ચયા''તિઆદીસુ રૂપાયતનાદીનં અસતિપિ પટિચ્ચટ્ઠફરણે આરમ્મણપચ્ચયભાવો દસ્સિતો હોતિ, એવમિધાપિ ચક્ખાયતનાદીનં નિસ્સયપચ્ચયભાવો દસ્સિતો હોતિ. તેન વુત્તં ''**નિસ્સય...પે॰... ન ગહિતાની**''તિ.

૬૦. **દ્વીસુ ઉપનિસ્સયેસૂ**તિ અનન્તરપકતૂપનિસ્સયેસુ. **કુસલાપિ પન મહગ્ગતાતિ પિ**-સદ્દેન અબ્યાકતે મહગ્ગતે આકડ્ઢતિ ''કુસલાપિ મહગ્ગતા આરમ્મણૂપનિસ્સયં ન લભન્તિ, પગેવ અબ્યાકતા''તિ. **કદાચિ ન લભન્તિ**, યદા ગરું કત્વા ન પવત્તન્તીતિ અત્થો.

૬૧. **અઞ્ઞત્થ** હેતુપચ્ચયાદીસુ. **પચ્ચયં અનિદ્દિસિત્વા**તિ પચ્ચયં ધમ્મં સરૂપતો અનિદ્દિસિત્વા. ન હિ હેતુપચ્ચયનિદ્દેસાદીસુ અલોભાદિકુસલાદિસરૂપવિસેસતો હેતુઆદિધમ્મા દસ્સિતા. **કુસલાદીસૂ**તિ ઇદં અલોભાદિવિસેસનં. તેન યથા અલોભાદીસુ અયમેવ પચ્ચયોતિ નિયમો નત્થિ, એવં તબ્બિસેસેસુ કુસલાદીસૂતિ દસ્સેતિ. **ઇધ પન** પુરેજાતપચ્ચયે. **વત્થુનવત્થુધમ્મેસૂ**તિ નિદ્ધારણે ભુમ્મં. **પુરેજાતપચ્ચયા ઉપ્પજ્જમાનાનન્તિ** ઇમિના પટિસન્ધિક્ખણે, આરુપ્પે ઉપ્પજ્જમાને ચ ખન્ધે નિવત્તેતિ. કસ્મા પનેત્થ વત્થુપુરેજાતમેવ ગહિતં, ન આરમ્મણપુરેજાતન્તિ ચોદનં મનસિ કત્વા આહ ''**આરમ્મણપુરેજાતમ્પિ હિ વત્થુપુરેજાતે અવિજ્જમાને ન લબ્ભતી**''તિ. **તસ્સા**તિ પટિસન્ધિવિપાકસ્સ. **ન ઉદ્ધટો**તિ વુત્તમેવત્થં પાકટં કાતું ''**નેવવિપાક...પે॰... તીણીતિ વુત્ત**''ન્તિ વુત્તં. **અલાભતો**તિ યદિ લબ્ભેય્ય, ''ચત્તારી''તિ વત્તબ્બં સિયાતિ દસ્સેતિ. **તત્થા**તિ વિપાકત્તિકે. **તીણી**તિ ''વિપાકં ધમ્મં પટિચ્ચ વિપાકો ધમ્મો ઉપ્પજ્જતિ પુરેજાતપચ્ચયા, વિપાકધમ્મધમ્મં, નેવવિપાકનવિપાકધમ્મધમ્મં પટિચ્ચા''તિ ઇમાનિ તીણિ.

૬૩. **તદુપાદારૂપાનન્તિ** તે મહાભૂતે નિસ્સાય પવત્તઉપાદારૂપાનં. **વદતી**તિ એકક્ખણિકનાનાક્ખણિકકમ્મપચ્ચયં વદતિ અવિનિબ્ભોગવસેન પવત્તમાનાનં તેસં પચ્ચયેન વિસેસાભાવતો. **પવત્તિયં કટત્તારૂપાનન્તિ** વિસેસનં પટિસન્ધિક્ખણે કટત્તારૂપાનં એકક્ખણિકસ્સપિ કમ્મપચ્ચયસ્સ ઇચ્છિતત્તા. તેનેવ હિ અટ્ઠકથાયં ''તથા પટિસન્ધિક્ખણે મહાભૂતાન''ન્તિ દુવિધોપિ કમ્મપચ્ચયો વુત્તો.

૬૪. **યં યં પટિસન્ધિયં લબ્ભતી**તિ ચક્ખુન્દ્રિયાદીસુ યં યં ઇન્દ્રિયરૂપં પટિસન્ધિયં લબ્ભતિ, **તસ્સ તસ્સ વસેન** ઇન્દ્રિયરૂપઞ્ચ વત્થુરૂપઞ્ચ ''કટત્તારૂપ''ન્તિ વુત્તં.

૬૯. **કેસઞ્ચી**તિ પઞ્ચવોકારે પટિસન્ધિક્ખન્ધાદીનં. તેસઞ્હિ વત્થુ નિયમતો વિપ્પયુત્તપચ્ચયો હોતિ. **સમાનવિપ્પયુત્તપચ્ચયા**તિ સદિસવિપ્પયુત્તપચ્ચયા. કુસલાકુસલા હિ ખન્ધા એકચ્ચે ચ અબ્યાકતા યસ્સ વિપ્પયુત્તપચ્ચયા હોન્તિ, ન સયં તતો વિપ્પયુત્તપચ્ચયં લભન્તિ ચિત્તસમુટ્ઠાનાનં વિપ્પયુત્તપચ્ચયાભાવતો વત્થુનાવ વિપ્પયુત્તપચ્ચયેન ઉપ્પજ્જનતો. એકચ્ચે પન અબ્યાકતા યસ્સ વિપ્પયુત્તપચ્ચયા હોન્તિ, સયમ્પિ તતો વિપ્પયુત્તપચ્ચયં લભન્તિ યથા પટિસન્ધિક્ખણે વત્થુક્ખન્ધા. તેન વુત્તં ''**કેસઞ્ચિ ખન્ધા...પે॰... નાનાવિપ્પયુત્તપચ્ચયાપી**''તિ. **પચ્ચયં પચ્ચયં કરોતી**તિ પચ્ચયધમ્મં વત્થું ખન્ધે ચ અત્તનો પચ્ચયભૂતં કરોતિ, યથાવુત્તં પચ્ચયધમ્મં પચ્ચયં કત્વા પવત્તતીતિ અત્થો. **તંકિરિયાકરણતો**તિ વિપ્પયુત્તપચ્ચયકિચ્ચકરણતો. **પટિચ્ચ ઉપ્પત્તિ નત્થી**તિ પટિચ્ચટ્ઠફરણં નત્થિ સહજાતટ્ઠો પટિચ્ચટ્ઠોતિ કત્વા. ''પટિચ્ચ ઉપ્પજ્જન્તી''તિ એત્તકમેવાહ, કિં પટિચ્ચ? ખન્ધેતિ પાકટોયમત્થોતિ. તેનાહ ''**કિં પન પટિચ્ચા**''તિઆદિ. પચ્ચાસત્તિઞાયેન

અનન્તરસ્સ વિધિ પટિસેધો વા હોતીતિ ગણ્હેય્યાતિ તં નિવારેતું વુત્તન્તિ દસ્સેન્તો "**અનન્તરત્તા...પે॰... વુત્તં હોતી**"તિ આહ.

૭૧-૭૨. સઙ્ખિપિત્વા દસ્સિતાનં વસેનેતં વુત્તન્તિ સઙ્ખિપિત્વા દસ્સિતાનં પચ્ચયાનં વસેન એતં "ઇમે તેવીસતિ પચ્ચયા"તિઆદિવચનં વાચનામગ્ગં દસ્સેન્તેહિપિ પાળિયં વુત્તન્તિ અટ્ઠકથાયં વુત્તં. **એકેનપી**તિ કુસલાદીસુ ચ પદેસુ એકેનપિ પદેન, તસ્મિં તસ્મિં વા પચ્ચયનિદ્દેસે વાક્યસઙ્ખાતેન એકેનપિ પદેન. **તયો પચ્ચયા**તિ હેતુઆરમ્મણાધિપતિપચ્ચયા. **તે ચત્તારો પચ્છાજાતઞ્ચ વજ્જેત્વા**તિ એત્થ યથાવુત્તે ચત્તારો પચ્ચયે વિત્થારિતત્તા "વજ્જેત્વા"તિ વુત્તં, પચ્છાજાતં પન સબ્બેન સબ્બં અગ્ગહિતત્તા. એત્તકા હિ એકૂનવીસતિ પચ્ચયા યથાવુત્તે પચ્ચયે વજ્જેત્વા અવસિટ્ઠા. **યે પના**તિ પદકારકે વદતિ. **સઙ્ખિપિત્વા**તિ પદસ્સ "પાળિયં વિત્થારિતં અવિત્થારિતઞ્ચ સબ્બં સઙ્ગહેત્વા વુત્ત"ન્તિ અત્થં વદન્તિ. "**તેવીસતિ પચ્ચયા"તિ પાઠેન ભવિતબ્બં** "સબ્બં સઙ્ગહેત્વા"તિ વુત્તત્તા. પચ્છાજાતપચ્ચયોયેવ હિ વજ્જેતબ્બોતિ. એવં વાદન્તરે વત્તબ્બં વત્વા ઇદાનિ પાળિયા અવિપરીતં અત્થં દસ્સેતું "**આદિમ્હિ પના**"તિઆદિ વુત્તં.

વિભઙ્ગવારવણ્ણના નિટ્ઠિતા.

(૨) સઙ્ખ્યાવારવણ્ણના

૭૩. યથા અઞ્ઞમઞ્ઞપચ્ચયે વિસેસો વિભઙ્ગે અત્થીતિ ઇદં હેતુપચ્ચયાદિવિભઙ્ગતો વિસેસભાવસામઞ્ઞેન વુત્તં. ન હિ યાદિસો અઞ્ઞમઞ્ઞપચ્ચયવિભઙ્ગે વિસેસો, તાદિસો પુરેજાતપચ્ચયવિભઙ્ગે. તથા હિ અઞ્ઞમઞ્ઞપચ્ચયે પટિસન્ધિ લબ્ભતિ, ન પુરેજાતપચ્ચયે. "**વિપાકાબ્યાકતં એકં ખન્ધં પટિચ્ચા"તિઆદિકે વિભઙ્ગે**તિ ઇમિના યસ્મિં પચ્ચયે વિપાકાબ્યાકતં ઉદ્ધટં, તં નિદસ્સનવસેન દસ્સેતિ. ઇદં વુત્તં હોતિ – યથા હેતુપચ્ચયાદીસુ "વિપાકાબ્યાકતં એકં ખન્ધં પટિચ્ચા"તિઆદિના વિભઙ્ગે વિપાકાબ્યાકતં ઉદ્ધટં અત્થિ, એવં વિપાકાબ્યાકતાભાવં આસેવનપચ્ચયે વિસેસં દસ્સેતીતિ.

૭૪. એતસ્મિં અનુલોમેતિ ઇમસ્મિં પટિચ્ચવારે પચ્ચયાનુલોમે. **સુદ્ધિકનયે**તિ પઠમે નયે. **દસ્સિતગણનતો**તિ "નવ, તીણિ, એક"ન્તિ એવં સઙ્ખેપતો દસ્સિતગણનતો. **તતો પરેસુ નયેસૂ**તિ તતો પઠમનયતો પરેસુ દુતિયાદિનયેસુ. **અઞ્ઞિસ્સા**તિ નવાદિભેદતો અઞ્ઞિસ્સા ગણનાય. **અબહુગણનેન યુત્તસ્સ** બહુગણનસ્સ પચ્ચયસ્સ, **તેન** અબહુગણનેન. **સમાનગણનતા ચા**તિ **ચ**-સદ્દો બ્યતિરેકો. તેન પચ્ચનીયતો અનુલોમે યો વિસેસો વુચ્ચતિ, તં જોતેતિ. તેનાહ "**અનુલોમેયેવ દટ્ઠબ્બા**"તિ. **અનુલોમેયેવા**તિ અવધારણેન નિવત્તિતં દસ્સેતું "**પચ્ચનીયે...પે॰... વક્ખતી**"તિ વુત્તં.

૭૬-૭૯. તે પન તેરસમૂલકાદિકે નયે સાસેવનસવિપાકેસુ દ્વીસુ દ્વાવીસતિમૂલકેસુ સાસેવનમેવ ગહેત્વા ઇતરં પજહન્તો આહ "**પચ્છાજાતવિપાકાનં પરિહીનત્તા**"તિ. **વિરોધાભાવે સતી**તિ ઇદં "સિયા કુસલં ધમ્મં પટિચ્ચ અકુસલો ધમ્મો ઉપ્પજ્જેય્યા"તિઆદીસુ વિય પરિકપ્પવચનં સન્ધાય વુત્તં. તેનાહ "**પુચ્છાય દસ્સિતનયેના**"તિ. **તસ્સ ચ** તેવીસતિમૂલકસ્સ. **નામન્તિ** તેવીસતિમૂલકન્તિ નામં. **દ્વાવીસતિ...પે॰... વુત્તન્તિ** એતેન દ્વાવીસતિમૂલકોવ પરમત્થતો લબ્ભતિ, ન તેવીસતિમૂલકોતિ દસ્સેતિ.

અઞ્ઞપદાનીતિ હેતુઅધિપતિપદાદીનિ. **સુદ્ધિકનયો**તિ પઠમનયો, યં અટ્ઠકથાયં ‘‘એકમૂલ’’ન્તિ વુત્તં. **આરમ્મણમૂલકાદીસુ ન લબ્ભતી**તિ દુમૂલકાદીસુ તં ન યોજીયતિ. હેટ્ઠિમં હેટ્ઠિમં સોધેત્વા એવ હિ અભિધમ્મપાળિ પવત્તા, તસ્મા ‘‘આરમ્મણે…પે॰… પઞ્હા’’તિ વુત્તન્તિ સમ્બન્ધો. **તત્થા**તિ ‘‘તીણિયેવ પઞ્હા’’તિ પાઠે. ‘‘વત્તુ અધિપ્પાયાનુવિધાયી સદ્દપ્પયોગો’’તિ કત્વા અધિપ્પાયં વિભાવેન્તો આહ ‘‘**તતો ઉદ્ધં ગણનં નિવારેતિ, ન અધો પટિક્ખિપતી**’’તિ. ગણનાય ઉપનિક્ખિત્તપઞ્ઞત્તિભાવતો હેટ્ઠાગણનં અમુઞ્ચિત્વાવ ઉપરિગણના સમ્ભવતીતિ આહ ‘‘**તીસુ એકસ્સ અન્તોગધતાય ચ ‘તીણિયેવા’તિ વુત્ત**’’ન્તિ. **અત્તનો વચન**ન્તિ ‘‘તત્રિદં લક્ખણ’’ન્તિઆદિના વુત્તં અત્તનો વચનં.

૮૦-૮૫. **અવિગતા…પે॰… વુત્તેપિ** વિપલ્લાસયોજનં અકત્વાતિ અધિપ્પાયો. **સા દસ્સિતા હોતી**તિ સા વિપલ્લાસયોજનં અકત્વા દસ્સિયમાના યદિપિ દસ્સિતા હોતિ, **ન એવં આવિકરણવસેન દસ્સિતા હોતિ** તાદિસસ્સ લિઙ્ગસ્સ અભાવતો યથા વિપલ્લાસયોજનાયન્તિ અધિપ્પાયો. તેનાહ ‘‘**વિપલ્લાસ…પે॰… હોતી**’’તિ. **એવમેવ અધિપ્પાયો યોજેતબ્બો**તિ ‘‘યે…પે॰… તં દસ્સેતુ’’ન્તિ એત્થ ‘‘યદિપિ અવિગતાનન્તર’’ન્તિઆદિના યથા અધિપ્પાયો યોજિતો, એવમેવ ‘‘તેનેતં આવિકરોતી’’તિ એત્થાપિ અધિપ્પાયો યોજેતબ્બો. કિં વુત્તં હોતિ? યથા તત્થ ‘‘ઊનતરગણનેહિ સમાનગણનેહિ ચ સદ્ધિં સંસન્દને ઊનતરા સમાના ચ ગણના હોતી’’તિ અયમત્થો ઞાપનવસેન દસ્સિતો, એવમિધાપીતિ. તેન વુત્તં અટ્ઠકથાયં ‘‘આરમ્મણપચ્ચયો યેન યેન બહુતરગણનેન વા સમાનગણનેન વા પચ્ચયેન સદ્ધિં તિકદુકાદિભેદં ગચ્છતિ, સબ્બત્થ તીણેવ પઞ્હવિસ્સજ્જનાનિ વેદિતબ્બાની’’તિ. ન કેવલમત્થવિસેસાવિકરણત્થમેવેત્થ તથા યોજના કતા, અથ ખો દેસનાક્કમોયેવ સોતિ દસ્સેતું ‘‘**પચ્ચનીયાદીસુપિ પના**’’તિઆદિમાહ. તત્થ **મૂલપદ**ન્તિ આરમ્મણપચ્ચયાદિકં તસ્મિં તસ્મિં નયે મૂલભૂતં પદં. **તત્થા**તિ પચ્ચનીયાદીસુ. **એતં લક્ખણ**ન્તિ ‘‘તત્રિદં લક્ખણ’’ન્તિઆદિના વુત્તલક્ખણં. **તસ્મા**તિ યસ્મા પુબ્બેનાપરં પાળિ એવમેવ પવત્તા, તસ્મા એવ. તેન મૂલપદં આદિમ્હિયેવ ઠપેત્વા દેસના ઞાયાગતાતિ દસ્સેતિ. યદિ એવં લિઙ્ગેન અત્થવિસેસાવિકરણં કથન્તિ આહ ‘‘**ન ચ વિઞ્ઞાતે અત્થે વચનેન લિઙ્ગેન ચ પયોજનં અત્થી**’’તિ.

પચ્ચયાનુલોમવણ્ણના નિટ્ઠિતા.

પટિચ્ચવારો

પચ્ચયપચ્ચનીયવણ્ણના

૮૬-૮૭. **રૂપસમુટ્ઠાપકવસેનેવ વેદિતબ્બ**ન્તિ ઇદં અટ્ઠકથાવચનં અનન્તરં ‘‘ચિત્તસમુટ્ઠાનઞ્ચ રૂપ’’ન્તિ પાળિયં આગતત્તા વુત્તં, પઞ્ચવિઞ્ઞાણાનં પન અહેતુકપટિસન્ધિચિત્તાનઞ્ચ વસેન યોજના સમ્ભવતીતિ કત્વા વુત્તં ‘‘**સબ્બસઙ્ગાહિકવસેન પનેતં ન ન સક્કા યોજેતુ**’’ન્તિ.

૯૩. **સહજાતપુરેજાતપચ્ચયા**તિ ઇદં પચ્ચયેન પચ્ચયધમ્મોપલક્ખણન્તિ દસ્સેતું ‘‘**સહજાતા ચ હેતુઆદયો…પે॰… અત્થો દટ્ઠબ્બો**’’તિ વત્વા ‘‘**ન હી**’’તિઆદિના તમેવત્થં સમત્થેતિ.

૯૪-૯૭. **સો પચ્ચયો**તિ સો પટિચ્ચટ્ઠફરણકો પચ્ચયો.

૯૯-૧૦૨. ચિત્તસમુટ્ઠાનાદયોતિ આદિ-સદ્દેન બાહિરરૂપઆહારસમુટ્ઠાનાદયો રૂપકોટ્ઠાસા સઙ્ગય્હન્તિ. **તસ્સાતિ** મગ્ગપચ્ચયં લભન્તસ્સ રૂપસ્સ. **એવમેવ પનાતિ** ઇમિના યથા નમગ્ગપચ્ચયે વુત્તં, એવમેવ નહેતુપચ્ચયાદીસુ યં હેતુપચ્ચયં લભતિ, તસ્સ પરિહીનત્તાતિ ઇમમત્થં ઉપસંહરતિ. તેનાહ "**એકચ્ચરૂપસ્સ પચ્ચયુપ્પન્નતા દટ્ઠબ્બા**"તિ.

૧૦૭-૧૩૦. સબ્બત્થાતિ પન્નરસમૂલકાદીસુ સબ્બેસુ નયેસુ. કામં સુદ્ધિકનયાદીસુ વિસદિસવિસ્સજ્જના, ઇધાધિપ્પેતત્થં પન દસ્સેતું "**એકેસૂ**"તિઆદિ વુત્તં. **ઇધાતિ** એતેસુ નાહારમૂલકાદિનયેસુ. **ગણનાયેવ ન સરૂપદસ્સનન્તિ** સુદ્ધિકનયે વિય ગણનાય એવ ન સરૂપદસ્સનં અધિપ્પેતન્તિ અત્થો.

પચ્ચયપચ્ચનીયવણ્ણના નિટ્ઠિતા.

પચ્ચયાનુલોમપચ્ચનીયવણ્ણના

૧૩૧-૧૮૯. તિણ્ણન્તિ હેતુ અધિપતિ મગ્ગોતિ ઇમેસં તિણ્ણં પચ્ચયાનં. **સાધારણાનન્તિ** યે તેસં તિણ્ણં સાધારણા પચ્ચયા પચ્ચનીકતો ન લબ્ભન્તિ, યસ્મા તેસં સઙ્ગણ્હનવસેન વુત્તં, તસ્મા. **મગ્ગપચ્ચયેતિ** મગ્ગપચ્ચયે અનુલોમતો ઠિતે. **ઇતરેહીતિ** હેતુઅધિપતિપચ્ચયેહિ. **સાધારણા સત્તેવાતિ** મગ્ગપચ્ચયવજ્જે સત્તેવ. **હેતુપચ્ચયોપિ પચ્ચનીયતો ન લબ્ભતીતિ** હેતુરહિતેસુ અધિપતિનો અભાવા. **સો પનાતિ** હેતુપચ્ચયો **અસાધારણોતિ કત્વા ન વુત્તો** સાધારણાનં અલબ્ભમાનાનં વુચ્ચમાનત્તા. ન હિ હેતુપચ્ચયો મગ્ગપચ્ચયસ્સ સાધારણો. **યેહીતિ** યેહિ પચ્ચયેહિ. **તેતિ** અનન્તરપચ્ચયાદયો. **એકન્તિકત્તાતિ** અવિનાભાવતો. **અરૂપટ્ઠાનિકાતિ** અરૂપપચ્ચયા અરૂપધમ્માનંયેવ પચ્ચયભૂતા અનન્તરપચ્ચયાદયો. **તેનાતિ** "એકન્તિકાનં અરૂપટ્ઠાનિકા"તિ ઇધાધિપ્પેતત્તા. **તેહીતિ** પુરેજાતાસેવનપચ્ચયેહિ. **તેસં વસેનાતિ** તેસં ઊનતરગણનાનં એકકાદીનં વસેન. **તસ્સ તસ્સાતિ** પચ્ચનીયતો યોજિતસ્સ તસ્સ તસ્સ દુકાદિકસ્સ બહુગણનસ્સ. **ગણનાતિ** ઊનતરગણના. **અનુલોમતો ઠિતસ્સપીતિ પિ**-સદ્દેન અનુલોમતો ઠિતો વા હોતુ પચ્ચનીયતો યોજિતો વા, ઊનતરગણનાય સમાનન્તિ દસ્સેતિ. **નયિદં લક્ખણં એકન્તિકન્તિ** ઇમિના યથાવુત્તલક્ખણં યેભુય્યવસેન વુત્તન્તિ દસ્સેતિ.

પચ્ચયાનુલોમપચ્ચનીયવણ્ણના નિટ્ઠિતા.

પચ્ચયપચ્ચનીયાનુલોમવણ્ણના

૧૯૦. સબ્બેસુપીતિ પચ્છાજાતં ઠપેત્વા સબ્બેસુપિ પચ્ચયેસુ. સો હિ અનુલોમતો અલબ્ભમાનભાવેન ગહિતો "સબ્બેસૂ"તિ એત્થ સઙ્ગહં ન લભતિ. અરૂપાવચરવિપાકસ્સ આરુપ્પે ઉપ્પન્નલોકુત્તરવિપાકસ્સ ચ પુરેજાતાસેવનાનં અલબ્ભનતોતિ "**કિઞ્ચિ નિદસ્સનવસેન દસ્સેન્તો**"તિ આહ.

અવસેસાનં લાભમત્તન્તિ અવસેસાનં એકચ્ચાનં લાભં. તેનાહ "**ન સબ્બેસં અવસેસાનં લાભ**"ન્તિ . **પચ્છાજાતે પસઙ્ગો નત્થીતિ** પચ્છાજાતો અનુલોમતો તિટ્ઠતીતિ અયં પસઙ્ગો એવ નત્થિ. **પુરેજા...પે॰... લબ્ભતીતિ** ઇમિના વિપ્પયુત્તે પચ્ચનીયતો ઠિતે પુરેજાતો લબ્ભતીતિ અયમ્પિ અત્થતો આપન્નો હોતીતિ તં નિદ્ધારેત્વા તત્થ યં વત્તબ્બં, તં દસ્સેતું "**પુરેજાતો પન વિપ્પયુત્તે પચ્ચનીયતો ઠિતે અનુલોમતો લબ્ભતીતિ ઇદમ્પી**"તિઆદિ વુત્તં.

તત્થ "**અવસેસા સબ્બેપીતિ અત્થે ગય્હમાને આપજ્જેય્યા**"તિ ઇદં તસ્સા અત્થાપત્તિયા સબ્ભાવદસ્સનમત્તં દટ્ઠબ્બં, અત્થો પન તાદિસો ન ઉપલબ્ભતીતિ અયમેત્થ અધિપ્પાયો. તેનાહ "**યમ્પિ કેચી**"તિઆદિ.

તત્થ **કેચી**તિ પદકારે સન્ધાયાહ. તે હિ ''અરૂપધાતુયા ચવિત્વા કામધાતું ઉપપજ્જન્તસ્સ ગતિનિમિત્તં આરમ્મણપુરેજાતં હોતીતિ ઞાપેતું 'નવિપ્પયુત્તપચ્ચયા પુરેજાતે'તિ અયમત્થો નિદ્ધારિતો''તિ વદન્તિ, તં ન યુજ્જતિ આરુપ્પે રૂપં આરબ્ભ ચિત્તુપ્પાદસ્સ અસમ્ભવતો. તથા હેકે અસઞ્ઞભવાનન્તરસ્સ વિય આરુપ્પાનન્તરસ્સ કામાવચરપટિસન્ધિવિઞ્ઞાણસ્સ પુરિમાનુપટ્ઠિતારમ્મણં ઇચ્છન્તિ. તેનેવાહ "**તમ્પિ તેસં રુચિમત્તમેવા**"તિઆદિ. **યુજ્જમાનકપચ્ચયુપ્પન્નવસેન** **વા**તિ યસ્મિં યસ્મિં પચ્ચયે અનુલોમતો ઠિતે યં યં પચ્ચયુપ્પન્નં ભવિતું યુજ્જતિ, તસ્સ તસ્સ વસેનાતિ અત્થો. **ન વિચારિતં** સુવિઞ્ઞેય્યત્તાતિ અધિપ્પાયો. **નવા**તિ આરમ્મણઅનન્તરસમનન્તરૂપનિસ્સયપુરેજાતાસેવનસમ્પયુત્તનત્થિવિગતપચ્ચયા. **તમ્પિ** તેસં નવન્નં પચ્ચયાનં અનુલોમતો અલબ્ભમાનતં.

૧૯૧-૧૯૫. ન અઞ્ઞમઞ્ઞેન ઘટિતસ્સ મૂલસ્સાતિ અઞ્ઞમઞ્ઞપચ્ચયેન પચ્ચનીયતો ઠિતેન યોજિતસ્સ સત્તમસ્સ મૂલસ્સ વિત્થારિતત્તા. **સબ્બં સદિસ**ન્તિ સબ્બપાળિગમનં સદિસં.

ઇમસ્મિં...પે૰... **વેદિતબ્બો**તિ એત્થ **ઇમસ્મિં એત્થા**તિ દ્વે ભુમ્મનિદ્દેસા. તેસુ પઠમસ્સ વિસયો પચ્ચનીયાનુલોમેતિ અટ્ઠકથાયમેવ દસ્સિતોતિ અદસ્સિતસ્સ વિસયં દસ્સેતું "**એતેસૂ**"તિઆદિ વુત્તં. **પિ-સદ્દેના**તિ ''ઇમેસમ્પી''તિ એત્થ પિ-સદ્દેન. **કિસ્મિઞ્ચિ** પચ્ચયે. કમ્મપચ્ચયં લભન્તાનિપિ ચક્ખાદીનિ વિપાકવિઞ્ઞાણાદીનિ ચ ઇન્દ્રિયં ન લભન્તીતિ કત્વા "**યેભુય્યેના**"તિ વુત્તં, કતિપયં ન લભતીતિ વુત્તં હોતિ. **મગ્ગપચ્ચય**ન્તિઆદીસુપિ એસેવ નયો. **યથાવુત્તાની**તિ પઞ્ચવોકારપવત્તિઅસઞ્ઞભવપરિયાપન્નાનિ કટત્તારૂપાનેવ વદતિ, ન ચિત્તસમુટ્ઠાનરૂપાનીતિ અધિપ્પાયો. **યે રૂપધમ્માનં પચ્ચયા હોન્તી**તિ યે હેતુઅધિપતિસહજાતાદિપચ્ચયા રૂપધમ્માનં પચ્ચયા હોન્તિ, એતેયેવ હેતુઅધિપતિઆદિકે છ પચ્ચયે ન લભન્તિ. **એતેયેવા**તિ વચનેન અઞ્ઞે કતિપયે લભન્તીતિ સિદ્ધં હોતીતિ તં દસ્સેન્તો "**પચ્છાજાતા**...પે૰... **લભતી**"તિ આહ. અયઞ્ચ પચ્ચયલાભો ન જનકવસેન વેદિતબ્બોતિ દસ્સેતું "**લબ્ભમાના**...પે૰... **દસ્સન**"ન્તિ વુત્તં. **ધમ્મવસેના**તિ પચ્ચયુપ્પન્નધમ્મવસેન. **ઇન્દ્રિય**ન્તિ ઇન્દ્રિયપચ્ચયં. **યદિ એવ**ન્તિ કટત્તારૂપં યં યં ન લભતિ, તં તં યદિ વત્તબ્બં, એવં સન્તે રૂપધમ્મેસુ ભૂતરૂપાનિયેવ અઞ્ઞમઞ્ઞપચ્ચયં લભન્તીતિ આહ "**ઉપાદારૂપાનિ**...પે૰... **વત્તબ્બ**"ન્તિ. **તં પન** ઉપાદારૂપાનં અઞ્ઞમઞ્ઞપચ્ચયાલાભવચનં. **અરૂપિન્દ્રિયાલાભ**ન્તિ અરૂપીનં ઇન્દ્રિયાનં વસેન ઇન્દ્રિયપચ્ચયાલાભં.

૧૯૬-૧૯૭. બહુગણનમ્પિ ઊનતરગણનેન યોજિતં ઊનતરગણમેવ હોતીતિ કત્વા વુત્તં "**યદિપિ તિકાદીસુ 'હેતુયા પઞ્ચા'તિ ઇદં નત્થી**"તિ. **અનુત્તાનં** દુવિઞ્ઞેય્યતાય ગમ્ભીરં. યથા ચ ભૂતરૂપાનિ નારમ્મણપચ્ચયા અઞ્ઞમઞ્ઞપચ્ચયા ઉપ્પજ્જન્તિ, એવં પટિસન્ધિક્ખણે વત્થુરૂપન્તિ આહ "**વત્થુપિ પન લભતી**"તિ. યથા હેટ્ઠા એકમૂલકં ''દુમૂલક''ન્તિ વુત્તં, એવં **ઇધાપિ દુમૂલકં "તિમૂલક"ન્તિ વદન્તિ**.

૨૦૩-૨૩૩. ચેતનામત્તસઙ્ગાહકેતિ ચેતનામત્તંયેવ પચ્ચયુપ્પન્નં ગહેત્વા ઠિતે પઞ્હે. તત્થ હિ ''નકમ્મપચ્ચયા હેતુપચ્ચયા''તિ વત્તું સક્કા. **એવંપકારે**તિ ઇદં ''તીણીતિઆદીસૂ''તિ એત્થ આદિ-સદ્દસ્સ અત્થવચનન્તિ દસ્સેન્તો "**આદિ-સદ્દો હિ પકારત્થોવ હોતી**"તિ આહ. **રૂપમ્પિ લબ્ભતિ** ચેતનામત્તમેવ અસઙ્ગણ્હનતો.

પચ્ચયપચ્ચનીયાનુલોમવણ્ણના નિટ્ઠિતા.

પટિચ્ચવારવણ્ણના નિટ્ઠિતા.

૨. સહજાતવારવણ્ણના

૨૩૪-૨૪૨. સહજાતપચ્ચયકરણન્તિ સહજાતં પચ્ચયધમ્મં પચ્ચયં કત્વા પવત્તિ. **સહજાતાયત્તભાવગમન**ન્તિ સહજાતે પચ્ચયધમ્મે આયત્તભાવસ્સ ગમનં પચ્ચયુપ્પન્નસ્સ અત્તના સહજાતપચ્ચયાયત્તવુત્તિતા . એત્થ ચ સહજાતપચ્ચયસઞ્ઞાતં સહજાતં કરોતીતિ સહજાતો, તથાપવત્તો પચ્ચયુપ્પન્નધમ્મો. તત્થ પવત્તમાનો સહજાતસદ્દો યસ્મા તસ્સ પચ્ચયુપ્પન્નસ્સ અત્તના સહજાતં પચ્ચયધમ્મં પચ્ચયં કત્વા પવત્તિં તદાયત્તભાવૂપગમનઞ્ચ વદતીતિ વુચ્ચતિ, તસ્મા વુત્તં ''**સહજાતસદ્દેન...પે૰... વુત્ત**''ન્તિ. **તસ્સ કરણસ્સ ગમનસ્સ વા**તિ તસ્સ યથાવુત્તસ્સ સહજાતપચ્ચયકરણસ્સ સહજાતાયત્તભાવૂપગમનસ્સ વા. ''કુસલં ધમ્મં સહજાતો''તિ ઇમસ્સ કુસલં ધમ્મં સહજાતં તંસહભાવિતઞ્ચ પચ્ચયં કત્વાતિ અયમત્થોતિ આહ ''**કુસલાદીનં કમ્મભાવતો**''તિ. સહજાતપચ્ચયસહભાવીનં પચ્ચયાનં સઙ્ગણ્હત્થઞ્હેત્થ ''સહજાતાયત્તભાવગમનં વા''તિ વુત્તં.

તંકમ્મભાવતોતિ તેસં યથાવુત્તપચ્ચયકરણતદાયત્તભાવગમનાનં કમ્મભાવતો. અટ્ઠકથાયં પન ''કુસલં ધમ્મં સહજાતોતિ કુસલં ધમ્મં પટિચ્ચ તેન સહજાતો હુત્વા''તિ પટિચ્ચસદ્દં આહરિત્વા અત્થો વુત્તો, તં ''પટિચ્ચત્થો સહજાતત્થો''તિ કત્વા વુત્તં. સહજાતસદ્દયોગે કુસલં ધમ્મન્તિ ઉપયોગવચનસ્સ યુત્તિ ન વુત્તા, ''તેન સહજાતો હુત્વા''તિ પન વુત્તત્તા કરણત્થે ઉપયોગવચનન્તિ દસ્સિતન્તિ કેચિ. નિસ્સયવારે પન કુસલં ધમ્મં નિસ્સયત્થેન પચ્ચયં કત્વાતિ વદન્તેન ઇધાપિ ''કુસલં ધમ્મં સહજાતત્થેન પચ્ચયં કત્વા''તિ અયમત્થો વુત્તોયેવ હોતિ, પટિચ્ચસદ્દાહરણમ્પિ ઇમમેવત્થં ઞાપેતીતિ દટ્ઠબ્બં. ઉપાદારૂપં કિઞ્ચિ ભૂતરૂપસ્સ અનુપાલકં ઉપત્થમ્ભકઞ્ચ હોન્તમ્પિ સહજાતલક્ખણેન ન હોતિ, તસ્મા પટિચ્ચત્થં ન ફરતીતિ આહ ''**પટિચ્ચાતિ ઇમિના વચનેન દીપિતો પચ્ચયો ન હોતી**''તિ. **નિદસ્સનવસેન વુત્ત**ન્તિ ઉદાહરણવસેન વુત્તં, ન અનવસેસતોતિ અત્થો. **યથાવુત્તો**તિ પટિચ્ચત્થફરણવસેન વુત્તો. યથા ચ ઉપાદારૂપં ભૂતરૂપસ્સ ઉપાદારૂપસ્સ ચ પચ્ચયો ન હોતિ, એવં ઠપેત્વા છ વત્થૂનિ સેસરૂપાનિ અરૂપધમ્માનં પચ્ચયો ન હોતીતિ દસ્સેન્તો ''**વત્થુવજ્જાનિ રૂપાનિ ચ અરૂપાન**''ન્તિ આહ.

સહજાતવારવણ્ણના નિટ્ઠિતા.

૩. પચ્ચયવારવણ્ણના

૨૪૩. પતિ-સદ્દો પતિટ્ઠત્થં દીપેતિ ''સારે પતિટ્ઠિતો''તિઆદીસુ, **અય-સદ્દો ગતિં દીપેતિ** ''એતિ એત્થાતિ અયો''તિ.

ભૂતુપાદારૂપાનિ સહ સઙ્ગણ્હિત્વા વુત્તં ઉપાદારૂપાનં વિય ભૂતરૂપાનિ નિસ્સયો હોતીતિ કત્વા. યદિ એવં કસ્મા અટ્ઠકથાયં ''મહાભૂતે નિસ્સાય ચિત્તસમુટ્ઠાનં ઉપાદારૂપ''ન્તિ ઉપાદારૂપંયેવ દસ્સિતન્તિ આહ ''**અટ્ઠકથાયં પના**''તિઆદિ.

૨૫૫. પટિચ્ચવારે સહજાતેતિ પટિચ્ચવારે સહજાતપચ્ચયવણ્ણનાયં, **કમ્મઉતુજાન**ન્તિ કમ્મજાનં ઉતુજાનઞ્ચ વસેન અત્થો વુત્તોતિ યોજના. તથા હિ તત્થ વુત્તં ''દ્વિસન્તતિસમુટ્ઠાનભૂતવસેન વુત્ત''ન્તિ (પટ્ઠા॰ અટ્ઠ॰ ૧.૫૭).

કમ્મે ચાતિ કમ્મે જનકકમ્મપચ્ચયે ગહિતે. **એકન્તાનેકન્તકમ્મજાનન્તિ** એકન્તેન કમ્મજાનં ન એકન્તકમ્મજાનઞ્ચ. તત્થ અસઞ્ઞભવે એકન્તકમ્મજં નામ જીવિતિન્દ્રિયં, ઇતરં ઉપાદારૂપં ભૂતરૂપઞ્ચ ન એકન્તકમ્મજં, તદુભયમ્પિ તત્થ એકજ્ઝં કત્વા વુત્તં, ''મહાભૂતે પટિચ્ચ કટત્તારૂપ''ન્તિ ઇદં પન કમ્મસમુટ્ઠાનવસેનેવ વુત્તન્તિ. **સો નાધિપ્પેતો**તિ યો યથાદસ્સિતો પટિચ્ચવારે સહજાતપચ્ચયે અત્થો વુત્તો, સો ઇધ ન અધિપ્પેતો. કસ્માતિ ચે, આહ ''**કટત્તા...પે॰... ગહિતત્તા**''તિ. **તં પહાયા**તિ તં પટિચ્ચવારે વુત્તમત્થં પહાય અગ્ગહેત્વા. **યથાગહિતસ્સા**તિ ''અસઞ્ઞ...પે॰... કટત્તારૂપં ઉપાદારૂપ''ન્તિ પાળિયં એવ ગહિતસ્સ. **પટિચ્ચ પચ્ચયા**તિ ઇદં દ્વિન્નં વારાનં ઉપલક્ખણં. પટિચ્ચવારે આગતનયેન મહાભૂતે પટિચ્ચ, પચ્ચયવારે આગતનયેન મહાભૂતે પચ્ચયા મહાભૂતાનં ઉપ્પત્તિ ન નિવારેતબ્બા, તસ્મા ''ઉપાદારૂપસઙ્ખાતં કટત્તારૂપ''ન્તિ એવં ઉપાદારૂપગ્ગહણેન કટત્તારૂપં અવિસેસેત્વા ઉપાદારૂપાનં નિવત્તેતબ્બાનં ઉતુચિત્તાહારસમુટ્ઠાનાનં અત્થિતાય કટત્તા...પે॰... વિસેસનં દટ્ઠબ્બન્તિ એવમેત્થ યોજના વેદિતબ્બા.

૨૮૬-૨૮૭. **એકચ્ચસ્સ રૂપસ્સા**તિ અહેતુકચિત્તસમુટ્ઠાનસ્સ. ઇતો પરેસુપિ એકચ્ચરૂપગ્ગહણે એસેવ નયો. **ચક્ખાદિધમ્મવસેના**તિ ચક્ખાયતનાદિરૂપધમ્મવસેન. **ચિત્તસમુટ્ઠાનાદિકોટ્ઠાસવસેના**તિ ચિત્તજાદિરૂપધમ્મભાગવસેન. **સબ્બં લબ્ભતી**તિ સતિપિ ઇમસ્સ નયસ્સ નહેતુમૂલકત્તે નોનત્થિનોવિગતેસુ એકન્તિ ગણનં સબ્બં રૂપં સબ્બસ્સ રૂપસ્સ વસેન ગણના લબ્ભતિ ચતુસન્તતિવસેન વત્તમાનેસુ પઞ્ચવીસતિયા રૂપધમ્મેસુ વજ્જિતબ્બસ્સ અભાવા.

પચ્ચયવારવણ્ણના નિટ્ઠિતા.

૪. નિસ્સયવારવણ્ણના

૩૨૯-૩૩૭. **નિસ્સયપચ્ચયભાવન્તિ** નિસ્સયવારે વુત્તસ્સ સહજાતપુરેજાતસ્સ ચ નિસ્સયટ્ઠસ્સ ધમ્મસ્સ પચ્ચયભાવં પચ્ચયવારેન નિયમેતુન્તિ યોજના. તથા પચ્ચયવારે ''પચ્ચયા''તિ વુત્તસ્સ પચ્ચયધમ્મસ્સ સહજાતપુરેજાતભાવં નિસ્સયવારેન નિયમેતુન્તિ યોજના. નિયમનઞ્ચેત્થ પચ્ચયટ્ઠનિસ્સયટ્ઠાનં પરિયાયન્તરેન પકાસિતત્તા અત્થતો ભેદાભાવદસ્સનન્તિ વેદિતબ્બો. તેન વુત્તં ''**પચ્ચયત્તં નામ નિસ્સયત્તં, નિસ્સયત્તં નામ પચ્ચયત્ત**''ન્તિ.

નિસ્સયવારવણ્ણના નિટ્ઠિતા.

૫. સંસટ્ઠવારવણ્ણના

૩૫૧-૩૬૮. **સા**તિ સવત્થુકા પટિસન્ધિ. **ઇધાપી**તિ ઇમસ્મિં સંસટ્ઠવારેપિ. **અધિપતિપુરેજાતાસેવનેસુ** અનુલોમતો **નકમ્મનવિપાકનઝાનનવિપ્પયુત્તેસુ** પચ્ચનીયતો ઠિતેસુ ન લબ્ભતિ, **અઞ્ઞેસુ** સહજાતાદીસુ **અનુલોમતો** હેતુઆદીસુ **પચ્ચનીયતો ચ** અનુલોમતો ચ ઠિતેસુ લબ્ભતીતિ. તેનાહ ''**લબ્ભમાનપચ્ચયેસૂ**''તિ. **ઇમસ્સ વિસેસસ્સા**તિ ઇમસ્સ યથાવુત્તસ્સ વિસેસસ્સ દસ્સનત્થં ઉદ્ધટા, તસ્મા તાદિસસ્સ વિસેસસ્સ દસ્સેતબ્બસ્સ અભાવતો વત્થુવિરહિતા પટિસન્ધિ અનુદ્ધટા, ન વિપ્પયુત્તે પચ્ચનીયતો ઠિતે અભાવતોતિ અત્થો. **હેતુપચ્ચયવિરહિતમત્તદસ્સનત્થન્તિ** ઇમિના ભૂતકથનં અહેતુકગ્ગહણં ન બ્યભિચારનિવત્તનન્તિ દસ્સેતિ. ''**અહેતુકવિપાકકિરિયવસેના**''**તિ ભવિતબ્બં** હેતુપરિયન્તત્તા મગ્ગસ્સ.

૩૬૯-૩૯૧. ‘‘હેતુમ્હિ અનુલોમતો ઠિતે ઝાનમગ્ગા પચ્ચનીયતો ન લબ્ભન્તી’’તિઆદિ યં ઇધ અટ્ઠકથાયં વુત્તં, તં હેતુપચ્ચયાદિવસેન ઉપ્પજ્જમાનો ધમ્મો ચત્તારો સબ્બટ્ઠાનિકા આહારિન્દ્રિયઝાનમગ્ગા ચાતિ ઇમે અટ્ઠ પચ્ચયે અલભન્તો નામ નત્થીતિ ઇમિના પટિચ્ચવારે અનુલોમપચ્ચનીયવણ્ણનાયં વુત્તેન નયેન વેદિતું સક્કાતિ આહ ‘‘**પટિચ્ચવારે...પે॰... નયેના**’’તિ. **સેસેસૂ**તિ અહેતુકમોહવજ્જાહેતુકેસુ **પઞ્ચવિઞ્ઞાણા...પે॰... ઝાનપચ્ચયં લભન્તિ**, તસ્મા ‘‘અહેતુકમોહોવ ઝાનમગ્ગપચ્ચયં લભતી’’તિ ન સક્કા વત્તું, કિઞ્ચ **પચ્ચનીયાનુલોમે દ્વિન્નં પચ્ચયાનં અનુલોમેન** અનુલોમવસેન **સહ યોજના નત્થિ** એકેકસ્સેવ યોજનાય આગતત્તા, તસ્મા અહેતુકમોહોવ મગ્ગપચ્ચયં લભતીતિ એવમેત્થ યોજના વેદિતબ્બા.

સંસટ્ઠવારવણ્ણના નિટ્ઠિતા.

૬. સમ્પયુત્તવારવણ્ણના

૩૯૨-૪૦૦. સદિસં સમ્પયુત્તન્તિ ‘‘યં સદિસં, તં સંસટ્ઠ’’ન્તિ વુચ્ચમાનં સમ્પયુત્તં ન હોતિ ‘‘સંસટ્ઠા યોજિતા હયા’’તિઆદીસુ. **અસંસટ્ઠં વોકિણ્ણ**ન્તિ યં ન સંસટ્ઠં અન્તરન્તરા ઉપ્પજ્જમાનેન વોકિણ્ણમ્પિ વિમિસ્સતાય સમ્પયુત્તન્તિ વુચ્ચમાનં, તં સંસટ્ઠં ન હોતિ ‘‘યા સા વીમંસા...પે॰... કોસજ્જસમ્પયુત્તા’’તિઆદીસુ. એવં અસમ્પયુત્તસ્સપિ સંસટ્ઠપરિયાયો અસંસટ્ઠસ્સ ચ સમ્પયુત્તપરિયાયો અત્થીતિ તદુભયં ઇતરેતરં નિયમેતીતિ દસ્સનત્થં વારદ્વયદેસનાતિ દસ્સેન્તો આહ ‘‘**ઉભયં...પે॰... નિયામકં હોતી**’’તિ, સંસટ્ઠસદ્દો હિ વોકિણ્ણટ્ઠો નત્થિ, સમ્પયુત્તસદ્દો ચ સદિસત્થો, તસ્મા યથા સંસટ્ઠસદ્દો સમ્પયુત્તસદ્દાપેક્ખો સદિસત્થતો વિનિવત્તિત્વા એકુપ્પાદાદિસભાવમેવ અત્થં બોધેતિ, એવં સમ્પયુત્તસદ્દોપિ સંસટ્ઠસદ્દાપેક્ખો વોકિણ્ણટ્ઠતો વિનિવત્તિત્વાતિ અઞ્ઞમઞ્ઞાપેક્ખસ્સ સદ્દદ્વયસ્સ અઞ્ઞમઞ્ઞનિયામકતા વેદિતબ્બા.

સમ્પયુત્તવારવણ્ણના નિટ્ઠિતા.

૭. પઞ્હાવારવિભઙ્ગવણ્ણના

૪૦૧-૪૦૩. તે પચ્ચયેતિ તે હેતુઆદિકે પચ્ચયે. **પટિપાટિયા**તિ એત્થ પચ્ચયપટિપાટિયા કુસલાદિપદપટિપાટિયા વાતિ આસઙ્કાયં ઉભયવસેનપિ અત્થો યુજ્જતીતિ દસ્સેન્તો પઠમં તાવ સન્ધાયાહ ‘‘**યથાક્કમેના**’’તિઆદિ. તસ્સત્થો – ‘‘હેતુપચ્ચયો આરમ્મણપચ્ચયો’’તિઆદિના નયેન દેસનાક્કમેન યાય પટિપાટિયા પટિચ્ચવારે પચ્ચયા આગતા, તદનુરૂપં તે દસ્સેતુન્તિ. દુતિયં પન દસ્સેતું ‘‘**કુસલો કુસલસ્સા**’’તિઆદિ વુત્તં. સા પનાયં પદપટિપાટિ યસ્મા ન કુસલપદદસ્સનમત્તેન દસ્સિતા હોતિ, તસ્મા તં એકદેસેન સકલં નયતો દસ્સેન્તો આહ ‘‘**કુસલો કુસલસ્સાતિ...પે॰... હોતી**’’તિ. **તેના**તિ નિદસ્સનમત્તેન ‘‘કુસલો કુસલસ્સા’’તિ પદેન. **સબ્બો પભેદો**તિ યં તત્થ તત્થ પચ્ચયે ‘‘કુસલો કુસલસ્સા’’તિઆદિકો યત્તકો પભેદો વિસ્સજ્જનં લભતિ, સો સબ્બો પભેદોતિ અત્થો. **તે પચ્ચયે પટિપાટિયા દસ્સેતુ**ન્તિ તે હેતુઆદિપચ્ચયે કુસલાદિપદપટિપાટિયા દસ્સેતું.

૪૦૪. ફલવિસેસં આકઙ્ખન્તા પટિગ્ગાહકતો વિય દાયકતોપિ યથા દક્ખિણા વિસુજ્ઝતિ, એવં દાનં દેન્તીતિ આહ ‘‘**વિસુદ્ધં કત્વા**’’તિ. **તેસન્તિ વત્તબ્બતારહ**ન્તિ ઇમિના વોદાનસ્સ સકદાગામિઆદીનં આવેણિકતં દસ્સેતિ. કામં અગ્ગમગ્ગપુરેચારિકમ્પિ વોદાનમેવ, અસેક્ખો પન હુત્વા તં પચ્ચવેક્ખતીતિ ન તં ઇધ ગહિતં. **ત**ન્તિ વોદાનં.

ગોત્રભુચિત્તન્તિ અટ્ઠમકસ્સ ઉપ્પજ્જનકાલે ''ગોત્રભૂ''તિ વત્તબ્બતારહં ચિત્તં. ગોત્રભુસદિસન્તિ વા સોતાપન્નાદિગોત્રાભિભાવીતિ વા **ગોત્રભુચિત્તન્તિ** એવમેત્થ અત્થો વેદિતબ્બો. **પચ્ચયુપ્પન્નં ભૂમિતો વવત્થપેતિ**, ''તેભૂમકકુસલમેવા''તિ એત્થ વિય ન પચ્ચયધમ્મન્તિ અત્થો. **દેસનન્તરત્તા**તિ ''કુસલચિત્તસમઙ્ગિસ્સા''તિઆદિના પુગ્ગલામસનદેસનતો અઞ્ઞત્તા, અઞ્ઞથા ગહિતં પુન ન ગણ્હેય્યાતિ અધિપ્પાયો.

૪૦૫. રાગરહિતસ્સ વિય સોમનસ્સરહિતસ્સ ચ રાગસ્સ ન આરમ્મણે અસ્સાદનવસેન પવત્તિ અજ્ઝુપેક્ખનતોતિ વુત્તં ''**અસ્સાદનં...પે॰... કિચ્ચ**''ન્તિ. સહસાકારપ્પવત્તાય ઉપ્પિલાવિતસભાવાય પીતિયા આહિતવિસેસાય તણ્હાય તં તણ્હાભિનન્દનન્તિ વુચ્ચતીતિ તં સન્ધાયાહ ''**પીતિકિચ્ચસહિતાય તણ્હાય કિચ્ચ**''ન્તિ. યથા ચ યથાવુત્તકિચ્ચવિસેસાય પીતિયા આહિતવિસેસા તણ્હા તણ્હાભિનન્દના, એવં દિટ્ઠાભિનન્દના વેદિતબ્બા. યસ્મા પન સા અત્થતો પચ્ચયવિસેસવિસિટ્ઠા દિટ્ઠિયેવ, તસ્મા વુત્તં ''**દિટ્ઠાભિનન્દના દિટ્ઠિયેવા**''તિ. **એત્થ પના**તિ ''અભિનન્દતી''તિ પદસ્સ તણ્હાદિટ્ઠિવસેન વુત્તેસુ એતેસુ પન દ્વીસુ અત્થેસુ. **અભિનન્દન્તસ્સા**તિ ઇદં દિટ્ઠાભિનન્દનંયેવ સન્ધાય વુત્તન્તિ અધિપ્પાયેન ''**પચ્છિમત્થમેવ ગહેત્વા**''તિ વુત્તં. **અભિનન્દન્તસ્સા**તિ પન અવિસેસતો વુત્તત્તા તણ્હાવસેન દિટ્ઠિવસેન અભિનન્દન્તસ્સાતિ અયમેત્થ અત્થો અધિપ્પેતો, તસ્મા ''**અભિનન્દના...પે॰... ન સક્કા વત્તુ**''ન્તિ ઇદમિધ વચનમનોકાસં. કસ્મા? દિટ્ઠિરહિતેપિ સન્તાને અભિનન્દનસ્સ વુત્તત્તા. **તણ્હાવસેન નન્દતી**તિ તણ્હાભિનન્દનવસેનેવ વુત્તો અત્થો પુરિમો અત્થો. **દ્વીસુ પન સોમનસ્સસહગતચિત્તુપ્પાદેસૂ**તિ દિટ્ઠિરહિતાનિ સોમનસ્સસહગતચિત્તાનિ સન્ધાયાહ. **યથાવુત્તેના**તિ ''સરાગસ્સ સોમનસ્સસ્સા''તિઆદિના વુત્તેન સોમનસ્સેન અસ્સાદેન્તસ્સ, રાગેન ચ તેસુયેવ યથાવુત્તેસુ દ્વીસુ ચિત્તેસુ અસ્સાદેન્તસ્સ, ચતૂસુપિ સોમનસ્સસહગતચિત્તેસુ સપ્પીતિકતણ્હાય અભિનન્દન્તસ્સ, ચતૂસુપિ દિટ્ઠિસમ્પયુત્તેસુ દિટ્ઠાભિનન્દનાય અભિનન્દન્તસ્સ દિટ્ઠિ ઉપ્પજ્જતીતિ એવમેત્થ યોજના વેદિતબ્બા. તેન વુત્તં ''**ઇતિપિ સક્કા યોજેતુ**''ન્તિ. યથા દિટ્ઠૂપનિસ્સયતો દિટ્ઠાભિનન્દના સમ્ભવતિ, એવં તણ્હૂપનિસ્સયતો તણ્હાભિનન્દનાપિ સમ્ભવતીતિ દટ્ઠબ્બં. ''અભિનન્દતિ રાગો ઉપ્પજ્જતી''તિ વચનતો સપ્પીતિકતણ્હાય અભિનન્દન્તસ્સ રાગુપ્પત્તિપિ વત્તબ્બા, ન વા વત્તબ્બા તણ્હાભિનન્દનાય એવ રાગુપ્પત્તિયા વુત્તત્તા.

૪૦૬. ''તદારમ્મણતાયા''તિ વત્તબ્બે ''**તદારમ્મણતા**''તિ વુત્તન્તિ આહ ''**વિભત્તિલોપો હેત્થ કતો**''તિ. **તદારમ્મણતા**તિ એત્થ તા-સદ્દાભિધેય્યો અત્થો ભાવો નામ, સો પન તદારમ્મણસદ્દાભિધેય્યતો અઞ્ઞો નત્થીતિ દસ્સેન્તો આહ ''**ભાવવન્તતો વા અઞ્ઞો ભાવો નામ નત્થી**''તિ. એતેન સકત્થે અયં **તા**-સદ્દોતિ દસ્સેતિ. તેનાહ ''**વિપાકો તદારમ્મણભાવભૂતોતિ અત્થો**''તિ. એતસ્મિઞ્ચત્થે ''તદારમ્મણતા''તિ પચ્ચત્તેકવચનં દટ્ઠબ્બં. **વિઞ્ઞાણઞ્ચાયતન...પે॰... ન વુત્તન્તિ** યદિપિ કામાવચરવિપાકાનમ્પિ કમ્મં આરમ્મણં લબ્ભતિ, તં પન વિઞ્ઞાણઞ્ચાયતનનેવસઞ્ઞાનાસઞ્ઞાયતનવિપાકાનં વિય ન એકન્તેન ઇમસ્સ વિપાકચિત્તસ્સ ઇદં કમ્મં આરમ્મણન્તિ વવત્થિતં કામાવચરવિપાકચિત્તાનં બહુભેદત્તા, તસ્મા તં લબ્ભમાનમ્પિ ન વુત્તન્તિ અત્થો. યદિ એવં કિં તં લબ્ભમાનમ્પિ ન દસ્સિતમેવાતિ આસઙ્કાયં આહ ''**તદારમ્મણેન પના**''તિઆદિ. **અનુલોમતો સમાપજ્જને યેભુય્યેન આસન્નસમાપત્તિયા આરમ્મણભાવો દસ્સિતો**, અઞ્ઞથા ''પટિલોમતો વા એકન્તરિકવસેન વા''તિ વચનં નિરત્થકં સિયાતિ અધિપ્પાયો. **ભવેય્યા**તિ અનાસન્નાપિ સમાપત્તિ આરમ્મણં ભવેય્ય, ન સક્કા પટિક્ખિપિતુન્તિ અત્થો. તેનેવ હિ ''**યેભુય્યેના**''તિ વુત્તં. **એવં સતી**તિ યદિ આવજ્જનાય એવ આરમ્મણભાવેન કુસલાનં ખન્ધાનં અબ્યાકતારમ્મણતા અધિપ્પેતા, એવં સન્તે. **વત્તબ્બં સિયા**તિ ''ઇદ્ધિવિધઞાણસ્સા''તિ ચ પાળિયં વત્તબ્બં સિયા તસ્સાપિ આવજ્જનાય આરમ્મણભાવતો. **તં ન વુત્તન્તિ** તં અબ્યાકતં ઇદ્ધિવિધઞાણં

‘‘કુસલા ખન્ધા ઇદ્ધિવિધઞાણસ્સા’’તિ ન વુત્તં. **હોન્તીતિ** આરમ્મણં હોન્તિ. **તાનીતિ** ચેતોપરિયઞાણાદીનિ. **યાય કાયચીતિ** ચેતોપરિયઞાણાદીનં અઞ્ઞેસઞ્ચ કુસલાનં આરમ્મણકરણવસેન આવજ્જન્તિયા.

૪૦૭-૪૦૯. આદીનવદસ્સનેન સભાવતો ચ અનિટ્ઠતામત્તવસેન ચ દોમનસ્સસ્સ ઉપ્પત્તિ વેદિતબ્બાતિ યોજેતબ્બં. આઘાતવત્થુઆદિભેદેન **અક્ખન્તિભેદા** વેદિતબ્બા.

૪૧૦. **સબ્બસ્સાતિ** પકરણપરિચ્છિન્ને ગય્હમાને સબ્બસ્સ અબ્યાકતસ્સ, અત્થન્તરવસેન પન ગય્હમાને સબ્બસ્સ ઞેય્યસ્સાતિ અત્થો. **અસક્કુણેય્યત્તાતિ** ઇદં વત્તબ્બસ્સ અનન્તાપરિમેય્યતાય વુત્તં, ન અઞ્ઞાણપટિઘાતતો.

૪૧૭. વોદાનસઙ્ખાતં વુટ્ઠાનં અપુબ્બતો ન હોતીતિ વુત્તં ‘‘**અપુબ્બતો ચિત્તસન્તાનતો વુટ્ઠાનં ભવઙ્ગમેવા**’’તિ. તઞ્હિ યથાલદ્ધસ્સ વિસેસસ્સ વોદાપનં પગુણભાવાપાદનં અપુબ્બં નામ ન હોતિ. તથા હિ વુત્તં ‘‘હેટ્ઠિમં હેટ્ઠિમઞ્હિ પગુણજ્ઝાનં ઉપરિમસ્સ ઉપરિમસ્સ પદટ્ઠાનં હોતિ, તસ્મા વોદાનમ્પિ વુટ્ઠાનન્તિ વુત્ત’’ન્તિ. **અવજ્જેતબ્બત્તા વત્તબ્બં નત્થીતિ** કુસલભાવેન સમાનત્તા વજ્જેતબ્બતાય અભાવતો વિભજિત્વા વત્તબ્બં નત્થિ, તસ્મા યદેત્થ વિસેસનં લબ્ભતિ, તં દસ્સેન્તો ‘‘**નેવસઞ્ઞાનાસઞ્ઞાયતનં...પે॰... સમાપત્તિયા**’’તિ આહ. **ચિત્તુપ્પાદકણ્ડે વુત્તમેવાતિ** પટ્ઠાને પન ‘‘કુસલે નિરુદ્ધે વિપાકો તદારમ્મણતા ઉપ્પજ્જતી’’તિઆદિના ‘‘કિરિયાનન્તરં તદારમ્મણભાવે’’તિ યં વત્તબ્બં, તં ચિત્તુપ્પાદકણ્ડવણ્ણનાયં વુત્તમેવ.

તા ઉભોપીતિ યા ‘‘કુસલવિપાકાહેતુકસોમનસ્સસહગતા ઉપેક્ખાસહગતા ચા’’તિ દ્વે મનોવિઞ્ઞાણધાતુયો વુત્તા, તા ઉભોપિ સોમનસ્સસહગતમનોવિઞ્ઞાણધાતુવસેન વુત્તા. કસ્મા? દસન્નં કામાવચરભવઙ્ગાનં અત્તનો તદારમ્મણકાલે સન્તીરણકાલે ચ વોટ્ઠબ્બનસ્સ અનન્તરપચ્ચયભાવતો. ઉપેક્ખાસહગતા પન યથાવુત્તાનં દસન્નં વિપાકાનં મનોવિઞ્ઞાણધાતૂનં અત્તનો તદારમ્મણાદિકાલે વોટ્ઠબ્બનકિરિયસ્સ સન્તીરણકાલે મનોધાતુકિરિયસ્સ ભવઙ્ગકાલેતિ યોજેતબ્બં.

૪૨૩. **પટિવિજ્ઝિત્વાતિ** જાનિત્વા. **દળ્હં ન ગહેતબ્બન્તિ** દળ્હગ્ગાહં ન ગહેતબ્બં. **બલવતો...પે॰... વિપચ્ચનતોતિ** એતેન બલવતા દુબ્બલતા ચ અપ્પમાણં, કતોકાસતા પમાણન્તિ દસ્સેતિ. કતોકાસતા ચ અવસેસપચ્ચયસમવાયે વિપાકાભિમુખતાતિ દટ્ઠબ્બં. **યં કિઞ્ચીતિ** ચ બલવં દુબ્બલં વાતિ અત્થો. **વિપાકજનકમ્પિ કિઞ્ચિ કમ્મં ઉપનિસ્સયપચ્ચયો ન હોતીતિ સક્કા વત્તું.** સતિ હિ કમ્મઉપનિસ્સયપચ્ચયાનં અવિનાભાવે વિપાકત્તિકે ઉપનિસ્સયપચ્ચયે ગહિતે કમ્મપચ્ચયો વિસું ન ઉદ્ધરિતબ્બો સિયા, વેદનાત્તિકે ચ ઉપનિસ્સયે પચ્ચનીયતો ઠિતે કમ્મપચ્ચયેન સદ્ધિં અટ્ઠાતિ ન વત્તબ્બં સિયાતિ અધિપ્પાયો. પચ્ચયદ્વયસ્સ પન લબ્ભમાનતપ્પરાય દેસનાય ઉપનિસ્સયે ગહિતેપિ કમ્મપચ્ચયો ઉદ્ધરિતબ્બોયેવાતિ સક્કા વત્તું. લબ્ભમાનસ્સ હિ ઉદ્ધરણં ઞાયાગતં, તથા ઉપનિસ્સયે પચ્ચનીયતો ઠિતેપિ કમ્મપચ્ચયો વત્તબ્બોવ ઉપનિસ્સયસ્સ અનેકભેદત્તા, વિપાકં જનેન્તં કમ્મં વિપાકસ્સ ઉપનિસ્સયો ન હોતીતિ ન વત્તબ્બમેવાતિ વેદિતબ્બં.

પરસ્સ પવત્તં ઓમાનન્તિ પરસન્તાને અત્તાનં ઉદ્દિસ્સ પવત્તં અવમાનં. **તેસૂતિ** યો અનેન પુબ્બે હતો, તસ્સ ઞાતિમિત્તેસુ. માતુઘાતનત્થં પવત્તિતતાય પુરિમચેતનાય **માતુઘાતકમ્મેન સદિસતા**, યથા ચ **આણત્તિયં પહારેપિ** એસેવ નયો. તેન વુત્તં ‘‘**એસ નયો દ્વીહિ પકારેહીતિ એત્થાપી**’’તિ.

વટ્ટનિસ્સિતો દાનાદિવસેન સદ્ધં ઉપ્પાદેન્તો રાગં ઉપનિસ્સાય દાનાદિવસેન સદ્ધં ઉપ્પાદેતિ નામ, ન વિવટ્ટનિસ્સિતો અવિસેસેન વુત્તત્તાતિ આહ "**ઇમિના અધિપ્પાયેન વદતી**"તિ. **એતેસ**ન્તિ કાયિકસુખદુક્ખાનં. **એકતોપી**તિ ઇદં યદિપિ એકસ્મિં સન્તાને સુખદુક્ખાનં એકસ્મિં ખણે ઉપ્પત્તિ નત્થિ, પચ્ચયસમાયોગો પન તેસં એકજ્ઝમ્પિ હોતીતિ કત્વા વુત્તં.

૪૨૫. **પુરિમવારેસુ વિયા**તિ પટિચ્ચવારાદીસુ પુરિમેસુ વિય. **ઇમસ્મિ**ન્તિ પઞ્હાવારે. **પચ્ચયેન ઉપ્પત્તિ વુચ્ચતી**તિ હેતુઆદિના તેન તેન પચ્ચયેન તંતંપચ્ચયુપ્પન્નસ્સ ઉપ્પત્તિ ન વુચ્ચતિ . **તેસં તેસં ધમ્માન**ન્તિ હેતુઆદીનં તેસં તેસં પચ્ચયધમ્માનં. **તંતંપચ્ચયભાવો**તિ હેતુઆદીનં તંતંપચ્ચયભાવો વુચ્ચતિ. તેનેવ પુરિમેસુ છસુ વારેસુ ''કુસલો ધમ્મો ઉપ્પજ્જતી''તિઆદિના તત્થ તત્થ ઉપ્પાદગ્ગહણં કતં, ઇધ પન ''કુસલસ્સ ધમ્મસ્સ હેતુપચ્ચયેન પચ્ચયો''તિઆદિના પચ્ચયભાવો ગહિતો. **તેના**તિ ઉપત્થમ્ભકત્તેન પચ્ચયભાવેન. **ઇધા**તિ પઞ્હાવારે.

૪૨૭. **પતિટ્ઠાભૂતસ્સા**તિ નિસ્સયભૂતસ્સ. **કમ્મપચ્ચયો**તિ સહજાતકમ્મપચ્ચયો. **દુકમૂલકદુકાવસાના**તિ ''કુસલો ચ અબ્યાકતો ચ ધમ્મા કુસલસ્સ ચ અબ્યાકતસ્સ ચ ધમ્મસ્સા''તિ એવં દુકમૂલકદુકાવસાના કત્વા વુત્તપઞ્હા. **તત્થા**તિ પચ્ચયવારે. **કુસલો ચ અબ્યાકતો ચ ધમ્મા**તિ કુસલાબ્યાકતપ્પભેદા પચ્ચયુપ્પન્ના ધમ્મા. **યતો તતો વા**તિ પચ્ચયધમ્મનિયમં અકત્વા યતો તતો વા કુસલાબ્યાકતવસેન **ઉભયપચ્ચયતો ઉપ્પત્તિમત્તમેવ તત્થ** પચ્ચયવારે **અધિપ્પેતં, ઉભયસ્સ** યથાવુત્તસ્સ પચ્ચયુપ્પન્નસ્સ **ઉભિન્નં** યથાવુત્તાનંયેવ પચ્ચયધમ્માનં **પચ્ચયભાવો ન અધિપ્પેતો** ઉપ્પાદપધાનત્તા તસ્સા દેસનાયાતિ અધિપ્પાયો. **નિસ્સયાદિભૂતા**તિ નિસ્સયઅત્થિઅવિગતભૂતા પચ્ચયધમ્મા ન લબ્ભન્તિ, તસ્મા કુસલો ચ…પે॰… ન વુત્તન્તિ યોજના.

પઞ્હાવારવિભઙ્ગવણ્ણના નિટ્ઠિતા.

પઞ્હાવારસ્સ ઘટને અનુલોમગણના

૪૩૯. **એત્થા**તિ અબ્યાકતમૂલકે. **યદિ એવ**ન્તિ યદિ કુસલાકુસલમૂલેહિ અલબ્ભમાનમ્પિ લબ્ભતિ, એવં સન્તે. **ગણનમત્તસામઞ્ઞતો, ન** પચ્ચયસામઞ્ઞતોતિ અધિપ્પાયો.

૪૪૦. **નિદસ્સનવસેન દટ્ઠબ્બો** યેભુય્યેન ઇન્દ્રિયમગ્ગપચ્ચયાનઞ્ચ હેતુપચ્ચયસ્સ વિસભાગત્તા. **ઇન્દ્રિયમગ્ગપચ્ચયા ચ વિસભાગા**તિ વિસેસનેન યો તત્થ સભાગભાવો, તં નિવત્તેતિ. **તથા ભાવાભાવતો**તિ તસ્મિં હેતુપચ્ચયાકારે સતિ ભાવતો, હેતુધમ્માનં હેતુપચ્ચયભાવે સતિ સહજાતાદિપચ્ચયભાવતોતિ અત્થો. **અધિપતિપચ્ચયાદીન**ન્તિ અધિપતિન્દ્રિયમગ્ગપચ્ચયાનં. **વિસભાગતા** હેતુપચ્ચયસ્સ. **કુસલાદિહેતૂન**ન્તિ કુસલાકુસલકિરિયાબ્યાકતહેતૂનં. **હેતુપચ્ચયભાવે**તિ હેતુપચ્ચયત્તે હેતુભાવેન ઉપકારકત્તે. **વિપાકપચ્ચયભાવાભાવતો**તિ વિપાકપચ્ચયભાવસ્સ અભાવતો. ન હિ વિપાકાનં વિપાકપચ્ચયતા અત્થિ. વિપાકહેતૂનં ઇતરહેતૂહિ હેતુપચ્ચયતાય અત્થિ સભાગતાતિ આહ "**હેતુવજ્જાન**"ન્તિ. **વિપાકાનં વિસભાગતાય ભવિતબ્બં**, ન હિ વિપાકધમ્મધમ્મનેવવિપાકનવિપાકધમ્મધમ્માનં વિપાકેહિ સભાગતા અત્થિ રાસન્તરભાવતોતિ અધિપ્પાયો. **ઉભયપચ્ચયસહિતે**તિ હેતુવિપાકપચ્ચયસહિતે. **હેતુપચ્ચયભાવે વિપાકમ્હી**તિ હેતુપચ્ચયભાવેન વત્તમાને વિપાકધમ્મે. **વિપાકપચ્ચયત્તાભાવાભાવતો**તિ વિપાકપચ્ચયભાવાભાવસ્સ અભાવતો. ન હિ વિપાકો વિપાકસ્સ વિપાકપચ્ચયો ન હોતિ, તસ્મા નત્થિ હેતુવિપાકપચ્ચયાનં વિસભાગતાતિ અધિપ્પાયો.

ઇદાનિ વુત્તમેવત્થં ઉદાહરણેન સમત્થેન્તો "**યથા હી**"તિઆદિમાહ. **હેતુસહજાતપચ્ચયસહિતે**તિ હેતુપચ્ચયસહજાતપચ્ચયસહિતે, ઉભયપચ્ચયયુત્તેતિ અત્થો. **હેતૂનન્તિ** ઇદં ''સહજાતપચ્ચયત્તાભાવો''તિ ઇમિનાપિ સમ્બન્ધિતબ્બં. હેતૂનઞ્હિ હેતુપચ્ચયસહિતે રાસિમ્હિ હેતુપચ્ચયભાવો વિય સહજાતપચ્ચયભાવોપિ અત્થીતિ. તત્થ હેતુવજ્જાનં સહજાતધમ્માનં હેતુધમ્મસ્સ ચ ન સભાગતા વુચ્ચતિ સહજાતપચ્ચયેન સભાગભાવતો. **એવમિધાપી**તિ યથા હેતુસહજાતપચ્ચયેસુ વુત્તપ્પકારેન નત્થિ વિસભાગતા, એવમિધાપિ હેતુવિપાકપચ્ચયેસુ નત્થિ વિસભાગતાતિ અત્થો. **એસ નયો વિપ્પયુત્તપચ્ચયેપી**તિ ય્વાયં નયો હેતુસહજાતપચ્ચયેસુ વિસભાગતાભાવો વુત્તો, એસ નયો હેતુસહિતે વિપ્પયુત્તપચ્ચયેપીતિ અત્થો. તત્થાપિ હિ ''હેતુવિપ્પયુત્તપચ્ચયસહિતે રાસિમ્હી''તિઆદિ સક્કા યોજેતુન્તિ. પચ્ચુપ્પન્નો એવ પચ્ચયુપ્પન્નો, પચ્ચયો પન અતીતોપિ અનાગતોપિ કાલવિનિમુત્તોપિ હોતીતિ પચ્ચુપ્પન્નક્ખણે હેતુપચ્ચયભાવે સહજાતાદિપચ્ચયભાવં સન્ધાય તથાભાવાભાવવસેન સભાગતાય વુચ્ચમાનાય નાનાક્ખણિકાનં કુસલાદીનં હેતૂનં વિપાકાનઞ્ચ વસેન વિસભાગતા તસ્સેવ હેતુસ્સ ન વત્તબ્બાતિ ઇમમત્થં દસ્સેતિ "**અપિચા**"તિઆદિના.

અગ્ગહિતવિસેસતો સામઞ્ઞતો વિસેસો ન સુવિઞ્ઞેય્યો હોતીતિ અધિપ્પાયેનાહ "**કુસલા વીમંસાધિપતીતિ એવં વત્તબ્બ**"ન્તિ.

૪૪૧-૪૪૩. "**ઇતરાનિ દ્વે લભતી**"તિ એવં વત્તું ન સક્કા, હેતાધિપતિદુકેહિ દસ્સિતાનિ યાનિ ''કુસલો ધમ્મો કુસલસ્સ ધમ્મસ્સ, કુસલો ધમ્મો અબ્યાકતસ્સ, કુસલો ધમ્મો કુસલસ્સ ચ અબ્યાકતસ્સ ચ, અબ્યાકતો ધમ્મો અબ્યાકતસ્સા''તિ ચત્તારિ વિસ્સજ્જનાનિ, તેસુ હેતુસહજાતનિસ્સયઅત્થિઅવિગતઇન્દ્રિયમગ્ગપચ્ચયેસુ સમ્પયુત્તપચ્ચયે પવિટ્ઠે ''કુસલો ધમ્મો કુસલસ્સ, અબ્યાકતો ધમ્મો અબ્યાકતસ્સા''તિ ઇમાનિ દ્વે લભતિ. યં સન્ધાય અટ્ઠકથાયં વુત્તં ''સચે તેહિ સદ્ધિં...પે॰... તાનેવ દ્વે લભતી''તિ, તેહિ પન ઇતરાનિ નામ ''કુસલો ધમ્મો અબ્યાકતસ્સ, કુસલો ધમ્મો કુસલસ્સ ચ અબ્યાકતસ્સ ચા''તિ ઇમાનિ દ્વેપિ સિયું. ન હિ કુસલો ધમ્મો કુસલસ્સ વિપ્પયુત્તપચ્ચયેન પચ્ચયો હોતિ. તેન વુત્તં "**ઇતરાનિ દ્વે લભતીતિ પુરિમપાઠો**"તિઆદિ. **ઇતરાનિ દ્વે**તિ વા અઞ્ઞાનિ દ્વે, યાનિ સમ્પયુત્તપચ્ચયવસેન દ્વે વિસ્સજ્જનાનિ, વિપ્પયુત્તપવેસે પન તતો અઞ્ઞાનિ અઞ્ઞથાભૂતાનિ દ્વે વિસ્સજ્જનાનિ. યાનિ સન્ધાય વુત્તં "**કુસલો અબ્યાકતસ્સ, અબ્યાકતો અબ્યાકતસ્સાતિ દ્વે લભતીતિ પઠન્તી**"તિ. **તેસૂ**તિ ઊનતરગણનાહેતૂસુ વિપાકઅઞ્ઞમઞ્ઞાદીસુ.

અનામટ્ઠવિપાકાનીતિ અગ્ગહિતવિપાકપચ્ચયાનિ, ઘટનં અપેક્ખિત્વા અયં નપુંસકનિદ્દેસો. **ન વિપાકહેતુરહિતાનિ** સાધારણવસેન વુત્તત્તા. તેન વુત્તં અટ્ઠકથાયં ''સામઞ્ઞતો નવન્નમ્પિ હેતૂનં વસેન વુત્તાની''તિ, ''વિપાકહેતુપિ લબ્ભતી''તિ ચ.

તત્થાતિ પઞ્ચમઘટનતો પટ્ઠાય પઞ્ચસુ ઘટનેસુ. તેન વિપાકેન સહ, સમં વા ઉટ્ઠાનં એતસ્સાતિ **સમુટ્ઠાન**ન્તિ અયમ્પિ અત્થો સમ્ભવતીતિ વુત્તં "**પટિસન્ધિયં કટત્તારૂપમ્પિ તંસમુટ્ઠાનગ્ગહણેનેવ સઙ્ગય્હતી**"તિ. **એસેવ નયો**તિ ઇમિના કટત્તારૂપમ્પિ તંસમુટ્ઠાનગ્ગહણેનેવ સઙ્ગય્હતીતિ ઇમમેવત્થં અતિદિસતિ.

એવમ્પીતિ ''એતેસુ પના''તિઆદિના સઙ્ખેપતો વુત્તપ્પકારેપીતિ અત્થો. તેનાહ "**એતેસુ પન...પે॰... વુત્તનયેનપી**"તિ. **યો યો પચ્ચયો**તિ યો યો હેતુઆદિપચ્ચયો **મૂલભાવેન ઠિતો** પરેસં પચ્ચયાનં. **તપ્પચ્ચયધમ્માનન્તિ** તેહિ હેતુઆદિપચ્ચયેહિ પચ્ચયભૂતાનં હેતુઆદિધમ્માનં.

નિરવસેસઊનઊનતરઊનતમલાભક્કમેનાતિ તે ધમ્મા યેસુ વિસ્સજ્જનેસુ યથારહં નિરવસેસા લબ્ભન્તિ , યેસુ ઊના ઊનતરા ઊનતમા ચ લબ્ભન્તિ, તેન કમેન ઘટનાવચનતો પચ્ચયુપ્પન્નાપિ યથાક્કમં નિરવસેસાદિક્કમેનેવ લબ્ભન્તિ. તેનાહ “**નિરવસેસલાભે ચ…પે॰… વેદિતબ્બો**”તિ.

હેતુમૂલકં નિટ્ઠિતં.

૪૪૫. **પઞ્ચમે એકન્તિ સનિસ્સયતો અબ્યાકતમૂલં અકુસલ**ન્તિ ઇદં સન્ધાયાહ “**વત્થુવસેન સનિસ્સયં વક્ખતી**”તિ. **ન ઇદ**ન્તિ ઇદં ચતુત્થં ઘટનં લબ્ભમાનસ્સપિ વત્થુસ્સ વસેન ઘટનં ન હોતિ તસ્સ વક્ખમાનત્તા, તસ્મા ‘‘આરમ્મણવસેનેવા’’તિ એકંસો ગહિતોતિ અત્થયોજના.

૪૪૬. **સહજાતપુરેજાતા એકો નિસ્સયપચ્ચયો**તિ ઇમિના સતિપિ પચ્ચયધમ્મભેદે પચ્ચયભાવભેદો નત્થીતિ દસ્સેતિ, તથા “**અત્થિપચ્ચયો**”તિ ઇમિનાપિ. અવિગતપચ્ચયોપેત્થ અત્થિપચ્ચયેનેવ સઙ્ગહિતોતિ દટ્ઠબ્બો. ‘‘અત્થિઅવિગતપચ્ચયો’’તિ પાઠો. સહજાતારમ્મણાધિપતિ પન ન કેવલં પચ્ચયધમ્મપ્પભેદોવ, અથ ખો પચ્ચયભાવભેદોપિ અત્થેવાતિ આહ “**એવં…પે॰… અભાવતો**”તિ. વુત્તમેવત્થં પાકટતરં કાતું “**નિસ્સયભાવો હી**”તિઆદિ વુત્તં. તત્થ **સહજાતપુરેજાતનિસ્સયાદીન**ન્તિ સહજાતનિસ્સયપુરેજાતનિસ્સયાદીનં. **આદિ**-સદ્દેન સહજાતપુરેજાતઅત્થિઅવિગતભાવે સઙ્ગણ્હાતિ. **ન પનેવ**ન્તિઆદિના વુત્તમેવત્થં વિવરન્તો “**સહજાતો હી**”તિઆદિમાહ. **ભિન્નસભાવા**તિ સમાનેપિ અધિપતિસદ્દવચનીયભાવે પચ્ચયભાવવિસિટ્ઠેન સભાવેન ભિન્નસભાવા, ન હેતુપચ્ચયાદયો વિય સભાવમત્તેન. **તેનેવા**તિ ભિન્નસભાવત્તા એવ. અઞ્ઞથા ‘‘કુસલો કુસલસ્સ સહજાતવસેન, અબ્યાકતો આરમ્મણવસેન અધિપતિપચ્ચયેન પચ્ચયો હોતી’’તિ તદુભયં એકજ્ઝં કત્વા વત્તબ્બં સિયા, ન ચ વુત્તન્તિ દસ્સેન્તો આહ “**પઞ્હાવારવિભઙ્ગે…પે॰… ન વુત્ત**”ન્તિ.

૪૪૭-૪૫૨. **સાધારણવસેના**તિ અધિપતિન્દ્રિયભાવસામઞ્ઞેન. તથા ચેવ છ ઘટનાનિ યોજેત્વા દસ્સેતિ “**અધિપતી**”તિઆદિના. **દ્વે પચ્ચયધમ્મા**તિ વીરિયવીમંસાનં વસેન દ્વે પચ્ચયધમ્મા, **એકોયેવ** ચિત્તાધિપતિવસેન. **સમગ્ગકાનિ પુબ્બે વત્તબ્બાનિ સિયું** અધિપતિપટિપાટિયાતિ અધિપ્પાયો. પઠમઞ્હિ વીરિયાધિપતિ પચ્છા ચિત્તાધિપતીતિ. **તેસં** આહારમગ્ગપચ્ચયાનં **પચ્છા વુત્તાનિ** સમગ્ગકાનિ. **સદિસત્તા**તિ ઇદં પરતો ‘‘હેતુવસેન વુત્તઘટનેહિ સદિસત્તા’’તિઆદિવચનં સન્ધાય વુત્તં.

૪૫૭-૪૬૦. **દુમૂલક**ન્તિ કુસલાબ્યાકતમૂલકં. તં કુસલમૂલકેસુ કસ્મા વુત્તન્તિ ચોદનાયં આહ “**અબ્યાકતસહિતસ્સ કુસલસ્સ પચ્ચયભાવદસ્સનવસેના**”તિ. **એત્થા**તિ અનુલોમગણને. **યથાવુત્તેસૂ**તિ ‘‘સહજાતઅઞ્ઞમઞ્ઞનિસ્સયવિપાકસમ્પયુત્તવિપ્પયુત્તઅત્થિઅવિગતમૂલકેસૂ’’તિ એવં વુત્તેસુ સહજાતાદિમૂલકેસુ. **અત્થિઅવિગતમૂલકવજ્જેસૂ**તિ અત્થિઅવિગતમૂલકાનિ ઠપેત્વા અવસેસેસુ **આહારેન** આહારપચ્ચયેન ઘટનાનિ ન યોજિતાનીતિ સમ્બન્ધો. અધિપતિન્દ્રિયેહિ ચ નિસ્સયાદિવજ્જેસુ સહજાતાદીસુ ઘટનાનિ ન યોજિતાનીતિ યોજના. **તેસૂ**તિ હેતુકમ્મઝાનમગ્ગેસુ આહારે અધિપતિન્દ્રિયેસુ ચ તંતંઘટનવસેન યથાવુત્તેસુ યોજિયમાનેસુ. **તેના**તિ હેતુઆદિઅરૂપધમ્માનંયેવ લબ્ભનતો. **તેહિ ઘટનાની**તિ હેતુઆદીહિ યોજિયમાનાનિ ઘટનાનિ. **રૂપમિસ્સકત્તાભાવેના**તિ ઇદં વુત્તસદિસતાય કારણવચનં. કસ્મા પનેત્થ અત્થિઅવિગતમૂલકાનિ નિસ્સયવિપ્પયુત્તઅત્થિઅવિગતાનિ તેહિ વજ્જિતાનીતિ આહ “**અત્થિઅવિગતેહિ પના**”તિઆદિ. નિસ્સયાદીહિ યોજિયમાનાનિ અધિપતિન્દ્રિયાનિ રૂપમિસ્સકાનિ હોન્તીતિ ન વુત્તાનીતિ સમ્બન્ધો. યદિ એવં કસ્મા

અત્થિઅવિગતમૂલકેસુ આહારેન, નિસ્સયાદિમૂલકેસુ ચ અધિપતિન્દ્રિયેહિ યોજના કતાતિ ચોદનં સન્ધાયાહ "**અધિપતાહારિન્દ્રિયમૂલકેસૂ**"તિઆદિ.

૪૭૩-૪૭૭. એદિસેસુ ઠાનેસુ ખન્ધ-સદ્દો અરૂપેસ્વેવ નિરુળ્હોતિ કત્વા વુત્તં "**ન પવત્તે વિય ખન્ધાયેવ પચ્ચયુપ્પન્નભાવેન ગહેતબ્બા**"તિ. **કટત્તારૂપમ્પિ પન લબ્ભતી**તિ ઇમિના ''એકક્ખણિકકમ્મવસેન વુત્તાની''તિ વચનં પટિક્ખિપતિ. યમત્થં સન્ધાય "**કસ્મા ન વુત્ત**"ન્તિ વુત્તં, તં પાકટતરં કરોન્તો "**નનૂ**"તિઆદિં વત્વા પુન તં ઉદાહરણેન વિભાવેતું "**યથા ચા**"તિઆદિ વુત્તં. **આરમ્મણનિસ્સયપચ્ચયભાવેના**તિ આરમ્મણપચ્ચયભાવેન નિસ્સયપચ્ચયભાવેન ચ. કમ્મસ્સ ચ પચ્ચયભાવો પાકટોયેવાતિ આહ "**કમ્મમ્પિ આરમ્મણપચ્ચયભાવેન વત્તબ્બ**"ન્તિ. **દ્વિન્નં પચ્ચયભાવાન**ન્તિ કમ્મારમ્મણપચ્ચયભાવાનં. **અઞ્ઞમઞ્ઞપટિક્ખેપતો**તિ ઇમિના દ્વિન્નં પચ્ચયભાવાનં ભિન્નત્તા પવત્તિઆકારસ્સ એકક્ખણે એકસ્મિં પચ્ચયધમ્મે અયુજ્જમાનતં દસ્સેતિ. યથાદસ્સિતસ્સ નિદસ્સિતબ્બેન અસમાનતં દસ્સેન્તો "**પચ્ચુપ્પન્નઞ્હિ...પે॰... યુત્તં વત્તુ**"ન્તિ આહ. **કમ્મં પના**તિઆદિના કમ્મારમ્મણપચ્ચયાનં પવત્તિઆકારસ્સ ભિન્નત્તા એકજ્ઝં હુત્વા અપ્પવત્તિમેવ વિભાવેતિ. યતો તે અઞ્ઞમઞ્ઞં પટિક્ખેપકા વુત્તા, કસ્મા પન તંયેવ વત્થુ આરમ્મણપચ્ચયો હોતિ નિસ્સયપચ્ચયો ચ, ન તંયેવ કમ્મં આરમ્મણપચ્ચયો ચ કમ્મપચ્ચયો ચાતિ? ન ચોદેતબ્બમેતં, ધમ્મસભાવો એસોતિ દસ્સેન્તો "**એસ ચ સભાવો**"તિઆદિમાહ. તત્થ **વત્તમાનાન**ન્તિ પચ્ચુપ્પન્નાનં. **યન્તિ** ઇદં ''વત્તબ્બતા''તિ ઇમિના સમ્બન્ધિયમાનં "**યા**"તિ ઇત્થિલિઙ્ગવસેન વિપરિણામેતબ્બં. **યથા**તિઆદિના તમેવત્થં ઉદાહરણદસ્સનેન વિભાવેતિ.

૪૭૮-૪૮૩. યં વિઞ્ઞાણં અધિપતિપચ્ચયો ન હોતિ, તં **અનામટ્ઠાધિપતિભાવં** દટ્ઠબ્બં. **વત્થુસ્સ વસેના**તિ હાપેતબ્બસ્સ વત્થુસ્સ વસેન.

૪૮૪-૪૯૫. અરૂપિન્દ્રિયાનિ રૂપાનં પચ્ચયત્તેન લબ્ભન્તીતિ યોજના. યદિપિ એવં વુત્તં રૂપિન્દ્રિયાનં અરૂપાનં પચ્ચયત્તઞ્ચ લબ્ભતીતિ આહ "**ચક્ખાદીનિ ચ પન ચક્ખુવિઞ્ઞાણાદીનં લબ્ભન્તી**"તિ. **તંસમાનગતિકા**તિ વીરિયેન સમાનગતિકા મગ્ગપચ્ચયતાય.

૫૧૧-૫૧૪. વિપ્પયુત્તમૂલકે ''દસમે કુસલાદયો ચિત્તસમુટ્ઠાનાન''ન્તિ ઇદં પવત્તિવસેન અટ્ઠકથાયં વુત્તન્તિ આહ "**પટિસન્ધિયં પન 'ખન્ધા કટત્તારૂપાનં વત્થુ ચ ખન્ધાન'ન્તિ ઇદમ્પિ લબ્ભતી**"તિ. **તસ્સ દસ્સનવસેના**તિ તસ્સ વત્થુસ્સ દસ્સનવસેન, ન અનવસેસતો પચ્ચયધમ્મસ્સ દસ્સનવસેન. તેનાહ "**ખન્ધા ચ વત્થુસ્સાતિ ઇદમ્પિ પન લબ્ભતેવા**"તિ. **ન વજ્જેતબ્બાની**તિ તેસમ્પિ પચ્ચયુપ્પન્નભાવેન યોજેતબ્બત્તા.

૫૧૫-૫૧૮. અરૂપવત્થારમ્મણમહાભૂતઇન્દ્રિયાહારાનં પચ્ચયધમ્માનન્તિ અત્થો. "**આહારિન્દ્રિયપચ્ચયા ચા"તિપિ પન વત્તબ્બં**. કસ્મા? **ન હિ ઇન્દ્રિયાહારાનં વસેન સહજાતાદયો લબ્ભન્તિ**, ઇન્દ્રિયાહારાનં પન વસેન ઇન્દ્રિયાહારપચ્ચયાવ લબ્ભન્તિ. ''સહજાતં પુરેજાતં પચ્છાજાતં આહારં ઇન્દ્રિય''ન્તિ હિ ઉદ્દિસિત્વા અત્થિપચ્ચયો વિભત્તોતિ. કેચિ પનેત્થ ''આહારગ્ગહણેન કબળીકારો આહારોવ ગહિતો, ઇન્દ્રિયગ્ગહણેન ચ રૂપજીવિતિન્દ્રિયમેવ, સેસાહારિન્દ્રિયાનિ સહજાતાદીસ્વેવ અન્તોગધાનિ કતાનિ. યાનિ તદન્તોગધાનિ, તે સન્ધાય અટ્ઠકથાયં 'અરૂપવત્થારમ્મણમહાભૂતઇન્દ્રિયાહારાનં વસેના'તિ એત્થ ઇન્દ્રિયાહારગ્ગહણં કતન્તિ 'સહજાતપુરેજાતપચ્છાજાતપચ્ચયા લબ્ભન્તી'તિ વુત્ત''ન્તિ વદન્તિ.

તત્થ અરૂપાનં સહજાતપચ્છાજાતાહારિન્દ્રિયપચ્ચયભાવો યથારહં વેદિતબ્બો. વત્થુ સહજાતં પુરેજાતઞ્ચ, આરમ્મણં પુરેજાતમેવ, અભિઞ્ઞાઞાણસ્સ પન કદાચિ સહજાતમ્પિ આરમ્મણપચ્ચયો હોતિયેવ. સહજાતગ્ગહણેન પનેત્થ સહજાતપચ્ચયભૂતોવ ગય્હતિ, સો ચ એકુપ્પાદાદિલક્ખણયુત્તોવાતિ યો ધમ્મો સહજાતો હુત્વા આરમ્મણં હોતિ, ન સો ઇધ અધિપ્પેતો. યદિ સહજાતોપિ આરમ્મણં હોતિ, કસ્મા પાળિયં તથા ન વિભત્તન્તિ? એકકલાપપરિયાપન્નસ્સ એકુપ્પાદાદિલક્ખણયુત્તસ્સ ભિન્નકલાપપરિયાપન્નતો સઙ્કરમોચનત્થં. અપિચ અપ્પચુરભાવતો અપાકટભાવતો ચ તં ન ગહિતં . **તતો**તિ નવમતોતિ અત્થો, ન દસમતોતિ અધિપ્પાયો. ન હિ એકાદસમે અધિપતિ અત્થીતિ. **તથા ચુદ્દસમે**તિ એત્થ **તથા**-સદ્દેન વત્થુગ્ગહણેન ચક્ખાદિવત્થૂનિપિ ગહિતાનીતિ ઇમમત્થં ઉપસંહરતિ. **તદેવા**તિ આરમ્મણમેવ.

૫૧૯. સહજાતાનિ વિયાતિ સહજાતપચ્ચયસહિતાનિ વિય ઘટનાનિ. **સહજાતેના**તિ સહજાતપચ્ચયેન. **તાની**તિ ''પકિણ્ણકઘટનાની''તિ વુત્તઘટનાનિ. યાનિ હિ સહજાતપચ્ચયેન ન યોજિતાનિ, તાનેત્થ પકિણ્ણકઘટનાનીતિ વુત્તાનિ. **પુરેજાત...પે॰... વસેના**તિ એત્થ અયં યોજના – પુરેજાતસ્સ પચ્છાજાતસ્સ આહારસ્સ ઇન્દ્રિયસ્સ ચ સહજાતેન અઞ્ઞમઞ્ઞઞ્ચ સામઞ્ઞવસેન, તેસંયેવ સહજાતેન અઞ્ઞમઞ્ઞઞ્ચ અસામઞ્ઞવસેન ચાતિ વુત્તં હોતિ. યથા પુરેજાતસ્સ પચ્છાજાતસ્સ ચ સહજાતેન અસામઞ્ઞં ભિન્નસભાવત્તા, તતો એવ આહારિન્દ્રિયાનમ્પિ તેન અસામઞ્ઞં, એવં પુરેજાતાદીનં ચતુન્નમ્પિ અઞ્ઞમઞ્ઞં અસામઞ્ઞં ભિન્નસભાવત્તા. એવં અસામઞ્ઞવસેન અસમાનતાવસેન યથાવુત્તાનિ ઘટનાનિ વિપ્પકિણ્ણાનિ. યથા પન સહજાતપચ્ચયધમ્મા અરૂપક્ખન્ધાદયો તેનેવ સહજાતપચ્ચયતાસઙ્ખાતેન મિથૂનં સમાનભાવેન અઞ્ઞેહિ અસંકિણ્ણા અત્તનો પચ્ચયુપ્પન્નાનં પચ્ચયો હોન્તીતિ અસામઞ્ઞવસેન તેસં પવત્તિ, એવં પુરેજાતાદિપચ્ચયધમ્માપીતિ તેસં સહજાતેન અઞ્ઞમઞ્ઞઞ્ચ યથાવુત્તસ્સ સામઞ્ઞસ્સ અસામઞ્ઞસ્સ ચ વસેન તાનિ ઘટનાનિ વિપ્પકિણ્ણાનીતિ પકિણ્ણકાનિ વુત્તાનિ. એવં સન્તે સહજાતાનમ્પિ ઘટનાનં પકિણ્ણકભાવો આપજ્જતીતિ? નાપજ્જતિ, તેસં સહજાતતાય એવ અવિપ્પકિણ્ણભાવસિદ્ધિતો. તેન વુત્તં "**સહજાતં અગ્ગહેત્વા વુત્તાનિ પકિણ્ણકાનિ નામા**"તિ.

તાનીતિ પકિણ્ણકઘટનાનિ. **કુસલવિપાકા**તિ કુસલા ચ વિપાકા ચ, યે અભિન્નલક્ખણા હુત્વા કુસલસભાવા વિપાકસભાવા ચાતિ અત્થો. એવંસભાવઞ્ચ એકં અઞ્ઞિન્દ્રિયમેવાતિ આહ "**ઇદં...પે॰... લબ્ભતી**"તિ. નનુ ચ સદ્ધિન્દ્રિયાદિવસેનપિ અયમત્થો લબ્ભતીતિ? તેસં કિરિયસભાવતાપિ અત્થેવાતિ. **દુક્ખન્તિ** ચેતસિકદુક્ખં. તેનાહ "**અકુસલમેવા**"તિ. વિપાકસ્સ દુક્ખસ્સાતિ યોજના. તેન વુત્તં "**અઞાનઙ્ગત્તા**"તિ. **અકુસલવિપાકકિરિયા**તિ વિચિકિચ્છાચિત્તપઞ્ચવિઞ્ઞાણકિરિયામનોધાતૂસુ પવત્તનતો અકુસલવિપાકકિરિયાવ હોતિ ચિત્તટ્ઠિતીતિ અત્થો. યસ્મા અકુસલવિપાકાતિ એવમત્થે ગય્હમાને દુક્ખસ્સ ચિત્તટ્ઠિતિયા ચ વસેન યથા ઝાનેસુ, એવં અઞ્ઞેસં વસેન અઞ્ઞેસુ ચ ન લબ્ભતિ, તસ્મા અકુસલસ્સ વિપાકાતિ એવમત્થે ગય્હમાને દુક્ખિન્દ્રિયસ્સ વસેન ઇન્દ્રિયેસુ લબ્ભતીતિ દસ્સેન્તો આહ "**અકુસલસ્સ...પે॰... લબ્ભેય્યા**"તિ. ઇમસ્મિં કુસલત્તિકે વિપાકો વિપાકાબ્યાકતમિચ્ચેવ ગય્હતિ, ન અકુસલાદિપદેહિ વિસેસેત્વાતિ ઇમમત્થં દસ્સેન્તો "**કુસલવિપાકા...પે॰... નત્થી**"તિ આહ.

પઞ્હાવારસ્સ ઘટને અનુલોમગણના નિટ્ઠિતા.

પચ્ચનીયુદ્ધારવણ્ણના

૫૨૭. **નહેતુપચ્ચયેના**તિ એત્થ ન-કારો અઞ્ઞત્થોતિ દસ્સેન્તો "**હેતુપચ્ચયતો અઞ્ઞેન પચ્ચયેના**"તિ આહ. **અગ્ગહિતગ્ગહણેનાહિ** સહજાતાદિસઙ્ગહવસેન અગ્ગહિતાનં ગહણેન. **અટ્ઠ હોન્તી**તિ ઇમિસ્સા પાળિયા આગતા આરમ્મણાદયો અટ્ઠ પચ્ચયા હોન્તિ. **તેસૂ**તિ અટ્ઠસુ પચ્ચયેસુ. **તીહી**તિ આરમ્મણસહજાતઉપનિસ્સયપચ્ચયેહિ. **દ્વીહી**તિ આરમ્મણપચ્ચયઉપનિસ્સયપચ્ચયેહિ. **તસ્મિં તસ્મિં પચ્ચયે**તિ તસ્મિં તસ્મિં હેતુઆદિકે પચ્ચયે. **તતો** હેતુઆદિપચ્ચયતો. **યથાયોગં યોજેતબ્બા**તિ યસ્મિં પચ્ચયે પચ્ચનીયતો ઠિતે યે પચ્ચયા અનુલોમતો યોજનં લભન્તિ, તે યોજેતબ્બાતિ અત્થો.

દ્વિન્નન્તિ અનન્તરૂપનિસ્સયસ્સ પકતૂપનિસ્સયસ્સાતિ ઇમેસં દ્વિન્નં. **વત્થુપુરેજાતસ્સ વસેન પુરેજાતં** આરમ્મણપુરેજાતસ્સ આરમ્મણેન સઙ્ગહિતત્તા. **અઞ્ઞિસ્સા ચેતનાયા**તિ નાનાક્ખણિકકમ્મપચ્ચયભાવેનેવ પવત્તાય ચેતનાય. અરૂપાહારા અપરિચ્ચત્તસહજાતભાવા એવ આહારપચ્ચયો હોન્તિ, રૂપાહારો ઠિતિપ્પત્તોયેવાતિ વુત્તં "**સહજાતતો અઞ્ઞસ્સ કબળીકારાહારસ્સ વસેન આહારો**"તિ. **સહજાતતો અઞ્ઞસ્સા**તિ ચ ઇદં અરૂપાહારનિવત્તનત્થં વુત્તં, ન કબળીકારાહારવિસેસનિવત્તનત્થં તાદિસસ્સેવ તસ્સ અભાવતો. ન હિ રૂપાહારો સહજાતપચ્ચયો હોતિ, નાપિ પુરેજાતપચ્ચયો હોતિ . યથા સહજાતાનં સહજાતપચ્ચયો ન હોતિ, એવં પુરેજાતાનં પચ્છાજાતપચ્ચયો ન હોતિ, પચ્છાજાતાનઞ્ચ પુરેજાતપચ્ચયો ન હોતિ. કસ્મા? તાદિસસ્સ પચ્ચયલક્ખણસ્સ અભાવતો. યેસઞ્હિ યો જનકો, ન તેહિ તસ્સ સહજાતતા અત્થિ, નાપિ પુરેજાતતા પુરેજાતપચ્ચયલક્ખણયુત્તા, પચ્છાજાતપચ્ચયતાય પન વત્તબ્બમેવ નત્થિ રૂપધમ્મત્તા. ઉપત્થમ્ભકત્તેપિ એસેવ નયો, તસ્મા સહજાતાદિવિધુરો એવ તસ્સ પચ્ચયભાવો વેદિતબ્બો. તેનેવ હિ ''સહજાતં પુરેજાતં પચ્છાજાતં આહારં ઇન્દ્રિય''ન્તિ એત્થ રૂપજીવિતિન્દ્રિયં વિય રૂપાહારો વિસું ગહિતો. તથા ચાહ "**રૂપાહારો…પે॰… આહારપચ્ચયોવ હોતી**"તિ. **સહજાતતો પુરેજાતતો ચ અઞ્ઞસ્સ રૂપજીવિતિન્દ્રિયસ્સા**તિ એત્થ રૂપાહારે વુત્તનયેનેવ અત્થો વેદિતબ્બો.

એવઞ્ચ કત્વાતિ પુરિમપુરિમેહિ અસઙ્ગહિતસઙ્ગણ્હનવસેન પચ્છિમપચ્છિમાનં ગહિતત્તા તથા રૂપાહારસ્સ જીવિતિન્દ્રિયસ્સ ચ વસેન ઇધ આહારિન્દ્રિયપચ્ચયાનં ગહિતત્તાતિ અત્થો, અઞ્ઞથા ''આહારપચ્ચયેન પચ્ચયો, ઇન્દ્રિયપચ્ચયેન પચ્ચયો''તિ વત્તબ્બં સિયાતિ અધિપ્પાયો. તેનેવાહ "**આરમ્મણ…પે॰… ઇચ્ચેવ વુત્ત**"ન્તિ. **તદઞ્ઞાભાવા**તિ તતો આરમ્મણાદિપચ્ચયતો અઞ્ઞસ્સ ઇધાધિપ્પેતકમ્માદિપચ્ચયસ્સ કુસલે અભાવા. **તસ્મા**તિ યસ્મા આરમ્મણતો અઞ્ઞેસં દ્વિન્નં વસેન ઉપનિસ્સયો વુત્તો, તસ્મા ''આરમ્મણાધિપતિ આરમ્મણપચ્ચયે સઙ્ગહં ગચ્છતી''તિ વત્તબ્બં, ન આરમ્મણૂપનિસ્સયેતિ અધિપ્પાયો. યદિ એવં કસ્મા પરિત્તત્તિકપઞ્હાવારપચ્ચનીયે આરમ્મણં ન વુત્તં. ઉપનિસ્સયેન હિ અસઙ્ગહિતત્તે તં વત્તબ્બમેવ સિયાતિ ચોદનં સન્ધાયાહ "**યં પના**"તિઆદિ. તત્થ **પુરિમેહિ અસઙ્ગહિતવસેન વુત્તાન**ન્તિ પુરિમેહિ પચ્ચયેહિ અસઙ્ગહિતવસેન વુત્તાનં પચ્છિમાનં પચ્ચયાનં. **સઙ્ગહિતવિવજ્જનાભાવતો**તિ અત્તના સમાનલક્ખણતાય સઙ્ગહિતસ્સ પચ્ચયસ્સ વિવજ્જનાભાવતો, વિવજ્જને કારણં નત્થીતિ અત્થો. **ઉપનિસ્સયતો અઞ્ઞારમ્મણાભાવતો**તિ અપ્પમાણો ધમ્મો અપ્પમાણસ્સ ધમ્મસ્સ આરમ્મણં હોન્તો આરમ્મણૂપનિસ્સયોવ હોતિ આરમ્મણાધિપતિભાવતોતિ અત્થો. યથા આરમ્મણે ગહિતે આરમ્મણૂપનિસ્સયો ગહિતોવ હોતિ બલવારમ્મણભાવતો , એવં આરમ્મણૂપનિસ્સયે ગહિતે આરમ્મણં ગહિતમેવ હોતિ તંસભાવત્તાતિ તત્થ તં વિસું ન ઉદ્ધટન્તિ દટ્ઠબ્બં. તેનાહ "**ન પન આરમ્મણૂપનિસ્સયસ્સ આરમ્મણે અસઙ્ગહિતત્તા**"તિ.

પચ્છાજાતઆહારાનન્તિ અત્તનો પચ્ચયુપ્પન્નતો પુરેજાતકાયતો પચ્છાજાતાનં અરૂપાહારાનં. તે હિ અત્તના સહજાતઅરૂપધમ્માનં તંસમુટ્ઠાનરૂપધમ્માનમ્પિ સહજાતઅત્થિપચ્ચયા હોન્તિ, પુરેજાતાનં પન વત્થૂનં પચ્છાજાતઅત્થિપચ્ચયો. **પચ્છાજાતિન્દ્રિયાન**ન્તિ પચ્છાજાતાનં અરૂપિન્દ્રિયાનં. સેસં આહારે વુત્તનયેન યોજેતબ્બં. યસ્મા એતે આહારિન્દ્રિયા યસ્મિં ખણે પુરેજાતઅત્થિપચ્ચયં લભન્તિ, તસ્મિંયેવ ખણે તંતંપચ્ચયુપ્પન્નાનં સહજાતઅત્થિપચ્ચયો પચ્છાજાતઅત્થિપચ્ચયો ચ હોન્તિ, તસ્મા વુત્તં "**સહાપિ અત્થિઅવિગતપચ્ચયભાવો હોતી**"તિ. **તિણ્ણ**ન્તિ સહજાતાદીનં તિણ્ણં. **છહિ ભેદેહી**તિ વિસું ગહિતેહિ સહજાતાદીહિ પઞ્ચહિ યથારહં એકજ્ઝં ગહિતભેદેન ચાતિ છહિ અત્થિપચ્ચયભેદેહિ. **એકેકં સઙ્ગહેત્વા**તિ અત્થિપચ્ચયલક્ખણં અવિગતપચ્ચયલક્ખણઞ્ચ વિસું વિસું છહિ ભેદેહિ સઙ્ગહેત્વા વુત્તં.

અજ્ઝત્તિકબાહિરભેદતોતિ વત્તબ્બં ચક્ખાદીનં જીવિતિન્દ્રિયસ્સ ચ અધિપ્પેતત્તા, સપરસન્તાનિકાનઞ્ચ ઇન્દ્રિયાનં અનધિપ્પેતત્તા. **નિસ્સયપુરેજાતવિપ્પયુત્તઅત્થિઅવિગતાનં** પુરેજાતભૂતાનન્તિ અધિપ્પાયો. તેસઞ્હિ પુરેજાતે સઙ્ગહો. **તદેકદેસસ્સા**તિ આરમ્મણેકદેસસ્સ, આરમ્મણાધિપતિઆરમ્મણૂપનિસ્સયાનન્તિ અત્થો. **તેસ**ન્તિ નિસ્સયાદીનં. **ઉપનિસ્સયાદીસૂ**તિ ઉપનિસ્સયપુરેજાતપચ્ચયાદીસુ. **તં પન** પુરેજાતભૂતં આરમ્મણં. **તત્થા**તિ ઉપનિસ્સયપચ્ચયસઙ્ગહે. યથાવુત્તનયો ચેત્થ એકન્તેન ગહેતબ્બોતિ દસ્સેતું "**અથ પના**"તિઆદિ વુત્તં.

એવ-સદ્દો આનેત્વા યોજેતબ્બો, અઞ્ઞથા તેસુ પઞ્હેસુ એકસભાવતોવ પચ્ચયસ્સ આગમનં વુત્તં સિયા. **તેના**તિ ''એકોવા''તિ અવધારણેન અગ્ગહિતેન. **તેસૂ**તિ સહજાતપુરેજાતપચ્ચયેસુ. **ઉક્કટ્ઠવસેના**તિ ''એકો દ્વે''તિઆદિના વુત્તઉક્કંસવસેન. **તે તે પચ્ચયે સઙ્ગહેત્વા**તિ તે હેતુઆદિપચ્ચયે સહજાતાદિપચ્ચયેહિ સઙ્ગહેત્વા. **દસ્સિતપચ્ચયપરિચ્છેદો**તિ સોળસાદિભેદેન સઙ્ગહેત્વા દસ્સિતપચ્ચયપરિચ્છેદો.

પભેદપરિહાનીસૂતિ સહજાતપચ્ચયાદીહિ સઙ્ગહિતપચ્ચયપ્પભેદે તંતંપચ્ચયપટિક્ખેપે પઞ્હાપરિહાનિયઞ્ચાતિ અત્થો. **નહેતુપચ્ચયા**તિ ઇમિના હેતુપચ્ચયતો અઞ્ઞે પચ્ચયા ગહિતાતિ કત્વા વુત્તં "**નહેતુપચ્ચયાતિ એત્થ લબ્ભમાનપચ્ચયે સન્ધાય વુત્ત**"ન્તિ. **એવઞ્ચ કત્વા**તિ સબ્બપચ્ચનીયસાધારણલક્ખણવસેન વુત્તત્તા એવ **ન વત્તબ્બં સિયા**, ન હિ હેતુપચ્ચયે પચ્ચનીયતો ઠિતે હેતુધમ્મો હેતુસ્સ ધમ્મસ્સ સહજાતપચ્ચયેન પચ્ચયોતિ સક્કા વત્તું. **વીસતિ પચ્ચયા**તિ હેતુપચ્ચયેન સદ્ધિં વીસતિ પચ્ચયા. પરિહાનીયં વિત્થારકથં દસ્સેન્તોતિ યોજના.

૫૨૮. **તેહિ તેહિ પચ્ચયેહી**તિ સહજાતપચ્ચયાદીહિ તેહિ તેહિ સઙ્ગાહકભૂતેહિ પચ્ચયેહિ. **તે તે પચ્ચયા**તિ સઙ્ગહેતબ્બા અઞ્ઞમઞ્ઞપચ્ચયાદયો હેતુપચ્ચયાદયો વા તે તે પચ્ચયા. **અઞ્ઞેસં અભાવં સન્ધાય વુત્તં**, ન તેસં સબ્બેસં સમ્ભવન્તિ અધિપ્પાયો. તેનાહ "**ન હી**"તિઆદિ. તત્થ **દ્વયેવા**તિ આરમ્મણાધિપતિં અપનેત્વા આહ. **અબ્યાકતસ્સપી**તિ પિ-સદ્દેન ન કેવલં કુસલસ્સેવ, અથ ખો અબ્યાકતસ્સપીતિ કુસલં સમ્પિણ્ડેતિ.

૫૩૦. **તેન સદ્ધિ**ન્તિ વત્થુના સદ્ધિં. **સુદ્ધાન**ન્તિ કેવલાનં વત્થુના વિના ચ ગહિતાનં કુસલક્ખન્ધાનં. યદિપિ વત્થુના સદ્ધિં સહજાતટ્ઠો નત્થિ, નિસ્સયાદિભાવો પન અત્થેવાતિ દસ્સેન્તો "**વત્થુના પના**"તિઆદિમાહ.

સહજાતપુરેજાતપચ્છાજાતઆહારિન્દ્રિયાનં અત્થિપચ્ચયેન સઙ્ગહેતબ્બત્તા સહજાતાદીહિ સઙ્ગહેતબ્બાનં તંસઙ્ગહો સુકરોતિ દસ્સેતું ઉપનિસ્સયેન સઙ્ગહેતબ્બાનં સઙ્ગહો વુત્તનયો એવાતિ વુત્તં "**ચતૂસુ સબ્બપચ્ચયે સઙ્ગણ્હિત્વા**"તિ. કમ્મં પન સહજાતૂપનિસ્સયેહિ અસઙ્ગહેતબ્બતાપિ અત્થીતિ સરૂપતો ગહિતં, અઞ્ઞથા ''તીસુ પચ્ચયેસૂ''તિ વત્તબ્બં સિયા. **મિસ્સકામિસ્સકસ્સા**તિ સહજાતપુરેજાતાદિભાવેહિ મિસ્સકસ્સ તથા અમિસ્સકસ્સ ચ. વુત્તમેવત્થં વિત્થારતો

દસ્સેતું “**ન હી**”તિઆદિ વુત્તં. **તેના**તિ અત્થિપચ્ચયવિભાગસઙ્ગાહકાનં સહજાતાદીનં ગહણેન. **સબ્બપચ્ચયાનં... પે॰... હોતી**તિ ઇમિના ‘‘ઇમસ્મિં પન પચ્ચયુદ્ધારે’’તિઆદિના વુત્તોપિ પચ્ચયસઙ્ગહો ઇધ અત્થતો દસ્સિતોયેવાતિ ઇમમત્થં દસ્સેતિ.

નિસ્સયો કસ્મા ન વુત્તો? સહજાતનિસ્સયો પુરેજાતનિસ્સયોતિ હિ સક્કા વિભજિતુન્તિ અધિપ્પાયો. **વિપ્પયુત્તો વા કસ્મા ન વુત્તો**? પુરેજાતવિપ્પયુત્તો પચ્છાજાતવિપ્પયુત્તોતિ વિભજિતું સક્કાતિ અત્થો. યં મિસ્સકામિસ્સકભાવં મનસિ કત્વા ‘‘અવત્તબ્બત્તા’’તિ વુત્તં, તં દસ્સેન્તો “**નિસ્સયો તાવા**”તિઆદિમાહ. **વિસેસિતબ્બો** ‘‘વિપ્પયુત્તપચ્ચયેન પચ્ચયો’’તિ અવિસેસેન પાળિયં વુત્તત્તા. **સો વિયા**તિ અત્થિપચ્ચયો વિય, નિસ્સયપચ્ચયો વિય વા અત્થિપચ્ચયવિસેસાભાવેન વિપ્પયુત્તપચ્ચયો ન વત્તબ્બોવ. દ્વિન્નં પચ્ચયાનં વિય પભેદસબ્ભાવતોતિ દસ્સેન્તો “**સહજાતપુરેજાતાનઞ્ચા**”તિઆદિમાહ. **તથા**તિઆદિના વુત્તમત્થં પાળિયા સમત્થેતું “**વક્ખતી**”તિઆદિ વુત્તં. તત્થ મગ્ગફલધમ્માનં મગ્ગફલતંસમુટ્ઠાનરૂપવસેન સહજાતઅત્થિપચ્ચયો તેસંયેવ પુરેજાતચતુસન્તતિરૂપવસેન પચ્છાજાતઅત્થિપચ્ચયો વુત્તો, ન પન વિપ્પયુત્તપચ્ચયભાવો વક્ખતીતિ યોજના. **સો**તિ વિપ્પયુત્તપચ્ચયો.

હેતુઆદીનં સહજાતન્તોગધત્તા હેતુઆદયો તબ્બિસેસા હોન્તીતિ કત્વા વુત્તં “**સહજાતપચ્ચયો ચ હેતુઆદીહિ વિસેસેતબ્બો**”તિ. **સો**તિ સહજાતપચ્ચયો. **વિરુદ્ધપચ્ચયેહી**તિ સહજાતપુરેજાતસ્સ સહજાતાદિભાવેન વિરુદ્ધેહિ પચ્ચયેહિ. તેનાહ “**ઉપ્પત્તિકાલવિરુદ્ધેહિ પચ્ચયેહી**”તિ.

પચ્ચનીયુદ્ધારવણ્ણના નિટ્ઠિતા.

પચ્ચનીયગણનવણ્ણના

નહેતુમૂલકવણ્ણના

૫૩૨. અધિપતિપચ્ચયાદિભૂતો આરમ્મણપચ્ચયોતિ આરમ્મણઆરમ્મણાધિપતિઆરમ્મણૂપનિસ્સયે વદતિ. તે ચ યસ્મા આરમ્મણસભાવા એવ, તસ્મા વુત્તં “**પરિહાયતિયેવા**”તિ. **પન્નરસસૂ**તિ દુતિયે સહજાતપચ્ચયે ‘‘હેતુપચ્ચયો’’તિઆદિના વુત્તેસુ પન્નરસસુ. **એકાદસન્નં વસેના**તિ સહજાતપચ્ચયો, સહજાતતાવિસિટ્ઠા અધિપતિનિસ્સયકમ્માહારિન્દ્રિયત્થિઅવિગતહેતુઝાનમગ્ગા ચાતિ ઇમેસં એકાદસન્નં વસેન. **સહજાતે અન્તોગધા** હેતુઆદયો. **તસ્મિં પટિક્ખિત્તે**તિ તસ્મિં સહજાતે પટિક્ખિત્તે પચ્ચનીયતો ઠિતે. **અનન્તોગધા** સહજાતે , કે પન તેતિ આહ “**આરમ્મણાધિપતિપુરેજાતનિસ્સયાદયો**”તિ. **આરમ્મણાદિઆકારેના**તિ આરમ્મણપુરેજાતનિસ્સયનાનાક્ખણિકકમ્માદિઆકારેન.

તસ્મિં પટિક્ખિત્તેતિ તસ્મિં સહજાતપચ્ચયે પટિક્ખિત્તે. **ઇમે વારા**તિ સહજાતં પુરેજાતન્તિ વિસ્સજ્જિતવારા. **એતે નિસ્સયાદયો**તિ સહજાતતાવિસિટ્ઠે નિસ્સયાદિકે વદતિ, ન ઇતરે. તેનાહ “**યસ્મા ચ...પે॰... પટિક્ખેપેન પટિક્ખિત્તા**”તિ.

નિસ્સયાદિભૂતઞ્ચ સહજાતપચ્ચયં ઠપેત્વાતિ એતેન ‘‘ઠપેત્વા સહજાતપચ્ચય’’ન્તિ એત્થ અન્તોગધનિસ્સયાદિભાવોયેવ સહજાતપચ્ચયો ગહિતોતિ દસ્સેતિ. **નિસ્સયાદીતિ આદિ**-સદ્દેન હેતુઆદીનં સઙ્ગહો

દટ્ઠબ્બો. **અઞ્ઞમઞ્ઞપચ્ચયધમ્મવસેન પવત્તિસબ્ભાવતો**તિ અઞ્ઞમઞ્ઞપચ્ચયધમ્મવસેન સહજાતાદીહિ પવત્તિસબ્ભાવતો અઞ્ઞમઞ્ઞે પટિક્ખિત્તે ''કુસલો કુસલાબ્યાકતસ્સા''તિ વારો પરિહાયતિ. **તેસં તેસં પચ્ચયુપ્પન્નાન**ન્તિ ઇદં સામઞ્ઞવચનમ્પિ ''અઞ્ઞમઞ્ઞપચ્ચયસઙ્ખં ગતા''તિ વચનતો અઞ્ઞમઞ્ઞપચ્ચયલાભીનંયેવ ગહણં સિયાતિ આસઙ્કં નિવત્તેતું "**કુસલો ચ કુસલસ્સા**"તિઆદિ વુત્તં. **સમુદાયભૂતો**તિ ચતુક્ખન્ધસમુદાયભૂતો. **એકદેસભૂતેહી**તિ તસ્સેવ એકદેસભૂતેહિ. "**કુસલો પના**"તિઆદિ ''નઅઞ્ઞમઞ્ઞપચ્ચયેન...પે॰... પરિહાયતી''તિ ઇમસ્સ અટ્ઠકથાવચનસ્સ સમાધાનવચનં.

રૂપક્ખન્ધેકદેસોવ હોન્તિ રૂપાહારરૂપિન્દ્રિયવસેન, ''એકન્તેન વિપ્પયુત્તપચ્ચયધમ્મેહી''તિ વુત્તધમ્મા ''તે''તિ પચ્ચામટ્ઠાતિ આહ "**તેતિ તે વિપ્પયુત્તપચ્ચયધમ્મા**"તિ.

૫૩૩. પચ્ચનીયગણનં દસ્સેતુન્તિ વુત્તેપિ નનુ પચ્ચયગણનમેવ દસ્સિતં હોતીતિ કસ્સચિ આસઙ્કા સિયાતિ તં નિવત્તેન્તો આહ "**પચ્ચનીયવારગણના હિ દસ્સિતા**"તિ. બલવકમ્મં વિપાકસ્સ ઉપનિસ્સયો હોતિ, ઇતરં કમ્મપચ્ચયો એવાતિ આહ "**વિપાકસ્સપિ પન...પે॰... કમ્મપચ્ચયો હોતી**"તિ.

નહેતુમૂલકવણ્ણના નિટ્ઠિતા.

૫૩૪. પરિચ્છિન્નગણનાનીતિ ઇદં ન ગણનાપેક્ખં, અથ ખો વિસ્સજ્જનાપેક્ખન્તિ આહ "**પરિચ્છિન્નગણનાનિ વિસ્સજ્જનાની**"તિ. પચ્ચનીયતો ઠિતોપિ હેતુ નયાનં મૂલભાવેનેવ ઠિતોતિ આહ "**હેતુમૂલકે**"તિ, અટ્ઠકથાયં પન ''નહેતુમૂલક''મિચ્ચેવ વુત્તં.

૫૩૮. મૂલં સઙ્ખિપિત્વાતિ સત્તમૂલકં અટ્ઠમૂલકં નવમૂલકઞ્ચ સઙ્ખિપિત્વા. **દ્વીસૂ**તિ ''તીણી''તિ વુત્તેસુ તીસુ વિસ્સજ્જનેસુ પુરિમેસુ દ્વીસુ ''કુસલો ધમ્મો અબ્યાકતસ્સ, અકુસલો ધમ્મો અબ્યાકતસ્સા''તિ ઇમેસુ. તેનાહ "**વિપાકો પચ્ચયુપ્પન્નો હોતી**"તિ. **તતિયે**તિ ''અબ્યાકતો ધમ્મો અબ્યાકતસ્સા''તિ ઇમસ્મિં. **તેસમુટ્ઠાનિકકાયો**તિ ઉતુચિત્તાહારાનં વસેન તેસમુટ્ઠાનિકકાયો.

૫૪૫. એતં દ્વયં સન્ધાય વુત્તં, યથા અરૂપં અરૂપસ્સ, એવં રૂપમ્પિ રૂપસ્સ વિપ્પયુત્તપચ્ચયો ન હોતીતિ. **રૂપાબ્યાકતો અરૂપાબ્યાકતસ્સા**તિ ઇદં વત્થુખન્ધે સન્ધાય વુત્તં. **અરૂપાબ્યાકતો રૂપાબ્યાકતસ્સા**તિ ઇદં પન ચિત્તસમુટ્ઠાનરૂપઞ્ચાતિ તેસં એકન્તિકો વિપ્પયુત્તપચ્ચયભાવોતિ આહ "**સહજાત...પે॰... હોતિયેવા**"તિ. **સહજાતાહારિન્દ્રિયવસેના**તિ સહજાતઅરૂપાહારિન્દ્રિયવસેન.

૫૪૬. એકમૂલકેકાવસાના અનન્તરપકતૂપનિસ્સયવસેન લબ્ભન્તીતિ ઇદં યથારહવસેન વુત્તન્તિ તં યથારહં પટિક્ખેપાપટિક્ખેપવસેનપિ દસ્સેતબ્બન્તિ "**અત્થિપચ્ચયે પના**"તિઆદિ વુત્તં. **પુરિમેસૂ**તિ નારમ્મણાદીસુ. **નવા**તિ એકમૂલકાવસાના નવ. **દ્વેયેવા**તિ ''કુસલો ધમ્મો અબ્યાકતસ્સ, અકુસલો ધમ્મો અબ્યાકતસ્સા''તિ ઇમે દ્વેયેવ.

પચ્ચનીયવણ્ણના નિટ્ઠિતા.

અનુલોમપચ્ચનીયવણ્ણના

૫૫૦. **ઇમેહેવા**તિ ''કુસલો કુસલસ્સ, અકુસલો અકુસલસ્સા''તિ ઇમેહિ એવ **સમાના હોન્તિ** કુસલાદિતાસામઞ્ઞેન. તેન વુત્તં "**અત્થાભાવતો પન ન અનુરૂપા**"તિ. ''કુસલો કુસલસ્સા''તિઆદિના સતિપિ ઉદ્દેસતો સામઞ્ઞે યેભુય્યેન સિયા વિભઙ્ગે વિસેસોતિ આહ "**યથાયોગં નિદ્દેસતો ચા**"તિ.

૫૫૧. **હેતુનામ**ન્તિ હેતુ ચ તં નામઞ્ચાતિ હેતુનામં. **પચ્ચય**ન્તિ તમેવ પચ્ચયભૂતં સન્ધાયાતિ યોજના.

૫૫૨. **દ્વિન્નમ્પિ અધિપતીન**ન્તિ સહજાતારમ્મણાધિપતીનં વસેન, તં ''કુસલં કુસલસ્સ સહજાતતો ચેવ આરમ્મણતો ચા''તિઆદિના અટ્ઠકથાયં વુત્તનયેનેવ વેદિતબ્બં. **નારમ્મણે સત્તા**તિ સહજાતાધિપતિસ્સ વસેન વુત્તં, **ન સહજાતે સત્તા**તિ આરમ્મણાધિપતિસ્સ વસેન વુત્તન્તિ યોજના. **એવ**ન્તિ યથા અધિપતિમ્હિ વુત્તં, એવં સબ્બત્થ સબ્બપચ્ચયેસુ. "**તસ્મિં તસ્મિં...પે॰... ઉદ્ધરિતબ્બા**"તિ વત્વા તસ્સ ગણનુદ્ધારસ્સ સુકરતં ઉપાયઞ્ચ દસ્સેન્તો "**અનુલોમે...પે॰... વિઞ્ઞાતુ**"ન્તિ આહ.

અનુલોમપચ્ચનીયવણ્ણના નિટ્ઠિતા.

પચ્ચનીયાનુલોમવણ્ણના

૬૩૧. **પરિહાપનગણનાયા**તિ પરિહાપેતબ્બગણનાય **સમાનત્તઞ્ચ ન એકન્તિકં** ઊનતમભાવસ્સપિ સમ્ભવતોતિ અધિપ્પાયો. તેનાહ "**નહેતુનારમ્મણદુકસ્સા**"તિઆદિ. તત્થ સદ્ધિં યોજિયમાનેન ઊનતરગણનેન અધિપતિપચ્ચયેન પરિહીનાપીતિ યોજના. **સદ્ધિં પરિહીનાપી**તિ વા ઇમસ્મિં પક્ખે ''અધિપતિપચ્ચયેના''તિ ઇત્થમ્ભૂતલક્ખણે કરણવચનં. **એત**ન્તિ લક્ખણં.

અટ્ઠાનન્તિ અનુલોમતો અટ્ઠાનં અતિટ્ઠનં. **તિટ્ઠન્તી**તિ અનુલોમતોતિ યોજના. **તેસ**ન્તિ હેતુઆદીનં. **ઇતરેસૂ**તિ યાદિસા અધિપ્પેતા, તે દસ્સેતું "**અધિપતી**"તિઆદિ વુત્તં. **ઇમાનિ દ્વે**તિ ''કુસલાબ્યાકતા અબ્યાકતસ્સ, અકુસલાઅબ્યાકતા અબ્યાકતસ્સા''તિ ઇમાનિ ચ દ્વે.

નહેતુમૂલકવણ્ણના નિટ્ઠિતા.

૬૩૬. **હેતુયા વુત્તેહિ તીહી**તિ હેતુપચ્ચયા વુત્તેહિ તીહિ વિસ્સજ્જનેહિ સદ્ધિં. **વારસામઞ્ઞમેવ વદતિ**, ન અત્થસામઞ્ઞન્તિ અધિપ્પાયો. **તથા કમ્મે તીણીતિ હેતુયા વુત્તાનેવાતિ ચા**તિ ''કમ્મે તીણી''તિ એત્થ ''હેતુયા વુત્તાનેવા''તિ ઇમસ્મિં અત્થવચનેપિ તથા વારસામઞ્ઞમેવ સન્ધાય વદતીતિ અત્થો.

૬૪૪. **એકેકમેવા**તિ એકેકમેવ વિસ્સજ્જનં.

૬૫૦. **સકટ્ઠાને**તિ અત્તના ઠિતટ્ઠાને. **તતો પરેતરા**તિ તતો અગ્ગહિતપચ્ચયતો પરેતરા પચ્ચનીયતો. **નાહારે...પે॰... લાભો હોતી**તિ આહારપચ્ચયે પચ્ચનીયતો ઠિતે ઇન્દ્રિયપચ્ચયં, અનુલોમતો ઇન્દ્રિયપચ્ચયે ચ પચ્ચનીયતો ઠિતે આહારપચ્ચયં અનુલોમતો યોજેત્વા યથા પઞ્હો લબ્ભતીતિ અત્થો. **તેસૂ**તિ આહારિન્દ્રિયેસુ. **દ્વિધા ભિન્નાનિ** પચ્ચનીયતો અનુલોમતો ચ યોજેતબ્બભાવેન.

પચ્ચનીયાનુલોમવણ્ણના નિટ્ઠિતા.

કુસલત્તિકવણ્ણના નિટ્ઠિતા.

૨. વેદનાત્તિકવણ્ણના

૧. વેદનાત્તિકે **પટિચ્ચાદિનિયમ**ન્તિ તિકપદસમ્બન્ધવસેન પટિચ્ચવારાદીસુ વત્તબ્બં પટિચ્ચસહજાતટ્ઠાદિનિયમનં **ન લભન્તિ** વેદનારૂપનિબ્બાનાનિ. કસ્મા? તિકમુત્તકત્તા. તથા **પચ્ચયુપ્પન્નવચનં**. ન હિ સક્કા વત્તું વેદનં રૂપં નિબ્બાનઞ્ચ સન્ધાય ''સુખાય વેદનાય સમ્પયુત્તં ધમ્મં પટિચ્ચ સુખાય વેદનાય સમ્પયુત્તો ઉપ્પજ્જતી''તિ. **તિકધમ્માન**ન્તિ વેદનાત્તિકધમ્માનં. **તત્થા**તિ હેતુપચ્ચયાદીસુ. **યથાનુરૂપતો**તિ વેદનાદીસુ યો યસ્સ વેદનાય સમ્પયુત્તધમ્મસ્સ આરમ્મણાદિપચ્ચયો ભવિતું યુત્તો, તદનુરૂપતો. **આરમ્મણાદીતિ આદિ**-સદ્દેન આરમ્મણાધિપતિઆરમ્મણૂપનિસ્સયાદિકે સઙ્ગણ્હાતિ.

૧૦. **કુસલત્તિકેપિ પરિહીન**ન્તિ ઇદં પચ્ચનીયં સન્ધાય વુત્તં. **રૂપારૂપધમ્મપરિગ્ગાહકત્તા**તિ ઇદં અનાદિભૂતસ્સપિ સહજાતસ્સ આદિમ્હિ ઠપને કારણવચનં. **આદિ-સદ્દેના**તિ ''સહજાતાદયો''તિ એત્થ આદિ-સદ્દેન. યથારહં આરબ્ભ ઉપ્પત્તિવસેન સબ્બે અરૂપધમ્મા આરમ્મણાદીનં પચ્ચયુપ્પન્ના હોન્તીતિ વુત્તં ''**પચ્ચયુપ્પન્નવસેન સબ્બારૂપધમ્મપરિગ્ગાહકાનં આરમ્મણાદીન**''ન્તિ. **આદિ**-સદ્દેન આરમ્મણાધિપતિઆરમ્મણૂપનિસ્સયાદિકે સઙ્ગણ્હાતિ. **તેના**તિ ''સબ્બારૂપધમ્મપરિગ્ગાહકા પના''તિઆદિવચનેન. **સબ્બટ્ઠાનિકાનં...પે॰... દસ્સિતા હોતિ** સહજાતદસ્સનેનાતિ અત્થો. એકદેસપરિહાનિદસ્સનેનેવ હિ સમુદાયપરિહાનિ દસ્સિતા હોતીતિ. **સહજાતાદયો**તિ વા આદિ-સદ્દેન સબ્બટ્ઠાનિકા ચત્તારોપિ દસ્સિતા હોન્તીતિ. **સહજાતમૂલકા**તિ સહજાતપચ્ચયે સતિ ભવન્તા ન સહજાતં પુરતો કત્વા પાળિયં આગતા. તેનાહ ''**સહજાતનિબન્ધના...પે॰... વુત્તં હોતી**''તિ. સો પચ્છાજાતો કસ્મા પન ન પરિહાયતીતિ સમ્બન્ધો. **તત્થા**તિ યથાવુત્તાય પરિહાનિયં અપરિહાનિયઞ્ચ. **સહજાતનિબન્ધનેહી**તિ સહજાતધમ્મનિમિત્તેહિ પચ્ચયભાવેહિ ઇધ પચ્ચયધમ્મહેતુકો વુત્તો. **એત્થેવા**તિ પરિહાનિયંયેવ. સા હિ ઇધ અધિકતા. સહજાતનિબન્ધનાનમેવ પરિહાનીતિ વુત્તે ''કિં સબ્બેસંયેવ નેસં પરિહાની''તિ આસઙ્કાય આહ ''**સહજાત...પે॰... દસ્સિતમેત**''ન્તિ.

૧૭. **નયદસ્સનમેવ કરોતી**તિ યથા અહેતુકકિરિયચેતનં સન્ધાય ''નહેતુપચ્ચયા નકમ્મપચ્ચયા''તિ વત્તું લબ્ભા, એવં નવિપાકપચ્ચયાતિપિ લબ્ભા. અહેતુકમોહં પન સન્ધાય ''નહેતુપચ્ચયા નવિપાકપચ્ચયા''તિ લબ્ભા, ન ''નકમ્મપચ્ચયા''તિ. તેનાહ ''**ન ચ પચ્ચયપચ્ચયુપ્પન્નધમ્મસામઞ્ઞદસ્સન**''ન્તિઆદિ.

૨૫-૩૭. **યથા કુસલત્તિકં, એવં ગણેતબ્બ**ન્તિ ઇદં યં સન્ધાય પાળિયં નિક્ખિત્તં, તં દસ્સેતું વુત્તં ''**હેતુમૂલકાનં...પે॰... નગણનસામઞ્ઞ**''ન્તિ. ન હિ કુસલત્તિકે અનુલોમપચ્ચનીયે ગણનાહિ વેદનાત્તિકે તા સમાના. **પરિવત્તેત્વાપિ યોજિતા**તિ એત્થ ''નહેતુપચ્ચયા નપુરેજાતપચ્ચયા આરમ્મણે એક''ન્તિ આરમ્મણં પઠમં વત્વા વત્તબ્બમ્પિ પુરેજાતં પરિવત્તેત્વા પઠમં વુત્તન્તિ વદન્તિ. તથા **નહેતુપચ્ચયા કમ્મે તીણી**તિ ઇદમેવ પદં પરિવત્તેત્વા ''નકમ્મપચ્ચયા હેતુયા તીણીતિ વુત્ત''ન્તિપિ વદન્તિ.

૩૯. **તંસમ્પયુત્તે**તિ તેન દોમનસ્સેન સમ્પયુત્તે. દોમનસ્સસીસેન સમ્પયુત્તધમ્મા વુત્તા. **સદ્ધાપઞ્ચકેસૂ**તિ સદ્ધાસીલસુતચાગપઞ્ઞાસુ. **કત્તબ્બ**ન્તિ વા યોજના કાતબ્બાતિ અત્થો. **અવસેસેસૂ**તિ રાગાદીસુ. **પાળિગતિદસ્સનત્થ**ન્તિ ''એવં પાળિ પવત્તા''તિ પાળિયા પવત્તિદસ્સનત્થં. **રાગાદીહિ** ઉપનિસ્સયભૂતેહિ.

અનુપ્પત્તિતોતિ ન ઉપ્પજ્જનતો. તં પાળિગતિં તિકન્તરપાળિયા દસ્સેન્તો “**કુસલત્તિકેપિહી**”તિઆદિમાહ. **ઇધાપી**તિ ઇમસ્મિં વેદનાત્તિકેપિ.

૬૨. અનઞ્ઞત્તન્તિ અભેદં. સુખવેદનાસમ્પયુત્તો હિ ધમ્મો સુખવેદનાસમ્પયુત્તસ્સેવ ધમ્મસ્સ હેતુપચ્ચયેન પચ્ચયો, ન ઇતરેસં. એસ નયો સેસપદેસુ સેસેસુ ચ ‘‘તીણી’’તિ આગતટ્ઠાનેસુ. તેન વુત્તં “**સબ્બાનિ તીણિ સુદ્ધાનં તિણ્ણં પદાનં વસેન વેદિતબ્બાની**”તિ. ‘‘પચ્છાજાતા અરૂપધમ્માનં પચ્ચયો ન હોન્તી’’તિ યુત્તમેતં, પુરેજાતા પન અરૂપધમ્માનં પચ્ચયા ન હોન્તીતિ કથમિદં ગહેતબ્બન્તિ ચોદનં સન્ધાયાહ “**પુરેજાતા**”તિઆદિ, પુરેજાતા હુત્વા પચ્ચયો ન હોન્તીતિ અત્થો. પુરિમતરં ઉપ્પજ્જિત્વા ઠિતા હિ રૂપધમ્મા પચ્છા ઉપ્પન્નાનં અરૂપધમ્માનં પુરેજાતપચ્ચયો હોન્તિ, ન ચાયં નયો અરૂપધમ્મેસુ લબ્ભતિ. તેન વુત્તં “**પુરેજાતત્તાભાવતો**”તિ. **તથા પચ્છાજાતત્તાભાવતો**તિ યથા ઇમસ્મિં તિકે કસ્સચિ ધમ્મસ્સ પુરેજાતત્તાભાવતો પુરેજાતપચ્ચયો ન હોન્તીતિ વુત્તં, તથા પચ્છાજાતત્તાભાવતો પચ્છાજાતા હુત્વા પચ્ચયો ન હોન્તિ, પચ્છાજાતપચ્ચયો ન હોન્તીતિ અત્થો. ન હિ એકસ્મિં સન્તાને કેસુચિ અરૂપધમ્મેસુ પઠમતરં ઉપ્પજ્જિત્વા ઠિતેસુ પચ્છા કેચિ અરૂપધમ્મા ઉપ્પજ્જન્તિ, યતો તે તેસં પચ્છાજાતપચ્ચયો ભવેય્યું.

૮૩-૮૭. અવસેસેસુ અટ્ઠસૂતિ ‘‘સુખાય વેદનાય સમ્પયુત્તો ધમ્મો’’તિઆદિના એકમૂલકેકાવસાના યે નવ નવ વારા આરમ્મણપચ્ચયાદીસુ લબ્ભન્તિ, તેસુ યથાવુત્તમેકં વજ્જેત્વા સેસેસુ અટ્ઠસુ. **તીસ્વેવા**તિ સુદ્ધેસુ તીસ્વેવ સહજાતકમ્મપચ્ચયો લબ્ભતિ.

વેદનાત્તિકવણ્ણના નિટ્ઠિતા.

૩. વિપાકત્તિકવણ્ણના

૧-૨૩. સોયેવાતિ અકતસમાસેહિ પદેહિ યો અત્થો વુચ્ચતિ, સોયેવ અત્થો વુત્તો હોતિ.

૨૪-૫૨. તન્તિ તં વચનં, **તં** વા કટત્તારૂપં. યસ્મા ચિત્તસમુટ્ઠાનસ્સ ઉપાદારૂપસ્સ યથા ખન્ધે પટિચ્ચ ઉપ્પત્તિ, તથા મહાભૂતે ચ પટિચ્ચ ઉપ્પત્તિ. ન હિ તસ્સ તદુભયં વિના ઉપ્પત્તિ અત્થિ, ન એવં કટત્તારૂપસ્સ. તઞ્હિ કમ્મસ્સ કટત્તા ઉપ્પજ્જમાનં મહાભૂતે પટિચ્ચ ઉપ્પજ્જતિ, તસ્મા ચિત્તસમુટ્ઠાનં રૂપં ઉપાદારૂપસ્સ તં વિસેસં દસ્સેતું તદેવ વુત્તં, ન કટત્તારૂપં વુત્તન્તિ ઇમમત્થં દસ્સેતું “**ખન્ધે પટિચ્ચા**”તિઆદિમાહ. યદિપિ કટત્તારૂપં ‘‘મહાભૂતે પટિચ્ચ ચિત્તસમુટ્ઠાનં રૂપં ઉપાદારૂપ’’ન્તિ એત્થ ન ગહિતં, વચનન્તરેન પન ગહિતમેવાતિ દસ્સેન્તો “**પવત્તિયં પના**”તિઆદિમાહ. **એવઞ્ચ કત્વા**તિ ખન્ધે પટિચ્ચ ઉપ્પત્તિયા અભાવતોયેવ. **નાહારપચ્ચયે**તિ આહારપચ્ચયે પચ્ચનીયતો ઠિતે. **તમ્પી**તિ કટત્તારૂપમ્પિ. ઠિતિક્ખણે કટત્તારૂપસ્સ આહારો ઉપત્થમ્ભકો હોતીતિ કત્વા વુત્તં “**ઉપ્પાદક્ખણે**”તિ.

વિપાકત્તિકવણ્ણના નિટ્ઠિતા.

૪. ઉપાદિન્નત્તિકવણ્ણના

૫૧. અધિપતિધમ્મોયેવ લોકુત્તરધમ્મેસુ નાધિપતિપચ્ચયા ઉપ્પજ્જતીતિ આહ “**નાધિપતિપચ્ચયાતિ સયં અધિપતિભૂતત્તા**”તિ. નનુ અધિપતિધમ્મોપિ આરમ્મણાધિપતિવસેન અધિપતિપચ્ચયેન ઉપ્પજ્જતીતિ ચોદનં

સન્ધાયાહ “**અવિરહિતા…પે॰… દસ્સેતી**”તિ. **અવિરહિતારમ્મણાધિપતીસૂ**તિ લોકુત્તરે સન્ધાયાહ. તે હિ નિબ્બાનારમ્મણત્તા એવં વુચ્ચતિ. **પિ**-સદ્દેન કો પન વાદો વિરહિતારમ્મણાધિપતિઅનેકન્તારમ્મણાધિપતીસૂતિ દસ્સેતિ.

૭૨. અનુપાલનુપત્થમ્ભનવસેનાતિ જીવિતિન્દ્રિયં વિય કટત્તારૂપાનં અનુપાલનવસેન ઓજા તસ્સેવ કમ્મજકાયસ્સ ઉપત્થમ્ભનવસેન પચ્ચયો હોતિ, ન જનકવસેનાતિ યોજના. **એતસ્મિં પન અત્થે સતી**તિ કમ્મજકલાપે ઓજા તસ્સેવ કમ્મજકાયસ્સ ઉપત્થમ્ભકવસેન પચ્ચયો હોતીતિ એતસ્મિં અત્થે લબ્ભમાને. **આહારન્તિપિ વત્તબ્બન્તિ** યથા જીવિતિન્દ્રિયવસેન ‘‘ઉપાદિન્નુપાદાનિયો ધમ્મો ઉપાદિન્નુપાદાનિયસ્સ ધમ્મસ્સ અત્થિપચ્ચયેન પચ્ચયો’’તિ વુત્તં, એવં યથાવુત્તઆહારસ્સપિ વસેન વત્તબ્બન્તિ અત્થો. એત્થ ચ યસ્મિં કલાપે કમ્મજા ઓજા કદાચિ તસ્સેવ ઉપત્થમ્ભનપચ્ચયો હોતીતિ અયમત્થો અટ્ઠકથાયં દસ્સિતો. યદિ કમ્મજા ઓજા એકંસતો સકલાપરૂપૂપત્થમ્ભનવસેનેવ પવત્તતિ, તથા સતિ ઇમાય પાળિયા વિરોધો સિયાતિ દસ્સેન્તો “**યદિ ચ…પે॰… હોતી**”તિ અટ્ઠકથાવચનં ઉદ્ધરિત્વા તત્થ દોસં વિભાવેન્તો “**એવં સતી**”તિ આહ. તત્થ **તન્તિ** તં વચનં. **અનજ્ઝોહટાય** અત્તનો પચ્ચયતો નિબ્બત્તાય, પચ્ચયો ચેત્થ કમ્મંયેવ. તેનાહ “**સસન્તાનગતાય ઉપાદિન્નોજાયા**”તિ.

અયમ્પિ પઞ્હો, ન કેવલં પુબ્બે વુત્તઆહારોયેવાતિ અધિપ્પાયો. **ઉદ્ધરિતબ્બો સિયા**, ન ચ ઉદ્ધટો. **તસ્મા**તિ એતસ્સ ‘‘વાદો બલવતરો’’તિ એતેન સમ્બન્ધો. કસ્મા પન યથાવુત્તેસુ દ્વીસુ પઞ્હેસુ આહારો ન ઉદ્ધટોતિ આહ “**અજ્ઝોહટસ્સા**”તિઆદિ. તત્થ **દુતિયપઞ્હો**તિ દુકમૂલકે દુતિયપઞ્હોતિ યોજના. **દુતિયપઞ્હો ચ ન ઉદ્ધટો**તિ એત્થાપિ ‘‘અજ્ઝોહટસ્સ…પે॰… અભાવતો’’તિ ઇદં આનેત્વા સમ્બન્ધિતબ્બં. **ઇતરસ્સા**તિ અનજ્ઝોહટસ્સ. **અજ્ઝોહટમેવ** ન અનજ્ઝોહટં, યથાવુત્તોજન્તિ અધિપ્પાયો. “**બલવતરો**”તિ વત્વા તસ્સ બલવતરભાવં દસ્સેન્તો “**ન હી**”તિઆદિમાહ. કતિપયાલોપે અજ્ઝોહરિત્વા વસિત્વા ઠિતસ્સ વિય અજ્ઝોહટમત્તાહિ મણ્ડૂકાદીહિ અજ્ઝોહારકસ્સ સરીરે વિસેસાધાનં વેદિતબ્બં.

ઇધ વુત્તેહીતિ ઇમસ્મિં ઉપાદિન્નત્તિકે વુત્તેહિ. **એકમૂલકદુકતિકાવસાનપઞ્હવિસ્સજ્જનેહી**તિ એકપદમૂલકેહિ દુકાવસાનેહિ તિકાવસાનેહિ ચ પઞ્હવિસ્સજ્જનેહિ. તે પન ‘‘અનુપાદિન્નુપાદાનિયો ધમ્મો ઉપાદિન્નુપાદાનિયસ્સ અનુપાદિન્નુપાદાનિયસ્સ ચ ધમ્મસ્સ અત્થિપચ્ચયેન પચ્ચયો, અનુપાદિન્નઅનુપાદાનિયો ધમ્મો ઉપાદિન્નુપાદાનિયસ્સ અનુપાદિન્નુપાદાનિયસ્સ અનુપાદિન્નઅનુપાદાનિયસ્સ ચ ધમ્મસ્સ અત્થિપચ્ચયેન પચ્ચયો’’તિ એવં વેદિતબ્બો. **ઇધા**તિ ઇમસ્મિં ઉપાદિન્નત્તિકે. **દુતિયદુકાવસાને વિયા**તિ દુતિયદુકાવસાને પઞ્હવિસ્સજ્જને વિય, ‘‘અનુપાદિન્નુપાદાનિયો ધમ્મો ઉપાદિન્નુપાદાનિયસ્સ અનુપાદિન્નુપાદાનિયસ્સ ચ ધમ્મસ્સ અત્થિપચ્ચયેન પચ્ચયો, સહજાતં પચ્છાજાત’’ન્તિ એતસ્સ વિસ્સજ્જને વિયાતિ અત્થો. અયઞ્ચ અત્થો તતિયપદમૂલકેસુ દુકતિકાવસાનપઞ્હેસુપિ લબ્ભતેવ . યદિ પન તે પઞ્હા કુસલત્તિકેપિ લબ્ભન્તિ, અથ કસ્મા તત્થ ન ઉદ્ધટાતિ આહ “**સુખાવબોધનત્થં પન તત્થ સહજાતવસેનેવ વિસ્સજ્જનં કત**”ન્તિ. **સહજાતવસેનેવા**તિ સહજાતઅત્થિપચ્ચયવસેનેવ. **એકમૂલકદુકાવસાના**તિ ‘‘કુસલો ધમ્મો કુસલસ્સ ચ અબ્યાકતસ્સ ચા’’તિ એવંપકારા પઞ્હા. **તત્થ** કુસલત્તિકે ઉદ્ધટા. **ઇધ પન** ઇમસ્મિં ઉપાદિન્નત્તિકે. **એતેહિ** યથાવુત્તેહિ વિસ્સજ્જનેહિ. **એકો ધમ્મો**તિ એકો વેદનાદિકો પચ્ચયધમ્મો. **અનેકેહી**તિ સહજાતપચ્છાજાતાદીહિ અનેકેહિ અત્થિપચ્ચયવિસેસેહિ. **અનેકેસં ધમ્માનન્તિ** અનેકેસં પચ્ચયુપ્પન્નધમ્માનં. **એકો અત્થિપચ્ચયો**તિ ઇદં અત્થિપચ્ચયતાસામઞ્ઞતો વુત્તં.

ઇદાનિ યથાવુત્તં અવુત્તઞ્ચ અત્થિપચ્ચયે લબ્ભમાનં વિસેસં વિત્થારતો દસ્સેન્તો “**એકો હી**”તિઆદિમાહ. તત્થ **એકો**તિ અત્થિપચ્ચયવિસેસેસુ એકો. **એકસ્સા**તિ તાદિસસ્સેવ એકસ્સ. અઞ્ઞથા હિ એકો ધમ્મો એકસ્સ ધમ્મસ્સ પચ્ચયો નામ નત્થિ. **એકેનેવા**તિ સહજાતઅત્થિપચ્ચયેનેવ યથા ઓક્કન્તિક્ખણે વત્થુ. તઞ્હિ અત્તના સહજાતસ્સ નામસ્સ સહજાતઅત્થિપચ્ચયેનેવ પચ્ચયો હોતિ, ન પુરેજાતાદિના. **એકો** સહજાતઅરૂપક્ખન્ધો **અનેકેસં** અત્તના સહજાતાનં અરૂપક્ખન્ધાનં **એકેન** સહજાતઅત્થિપચ્ચયેન, **અનેકેહિ** સહજાતપચ્છાજાતઅત્થિપચ્ચયેહિ યથાક્કમં અત્તના સહજાતાનં ચિત્તસમુટ્ઠાનરૂપાનં પુરેજાતાનં તેસમુટ્ઠાનિકરૂપાનં. **અનેકો** પુરેજાતવત્થુરૂપઞ્ચેવ સહજાતઅરૂપક્ખન્ધા ચ **એકસ્સ** અરૂપક્ખન્ધસ્સ યથાક્કમં પુરેજાતસહજાતઅત્થિપચ્ચયેહિ. **અનેકો** અરૂપધમ્મો **અનેકેસં** સહજાતઅરૂપધમ્માનં પુરેજાતરૂપધમ્માનઞ્ચ સહજાતપચ્છાજાતઅત્થિપચ્ચયેહિ. **અનેકો** વા આહારિન્દ્રિયપ્પકારો **અનેકેસં** રૂપધમ્માનં યથારહં સહજાતપુરેજાતપચ્છાજાતાહારિન્દ્રિયવસેન અત્થિપચ્ચયેન પચ્ચયો હોતિ. એવં પચ્ચયુપ્પન્નાનં અસમાનત્તેપિ અયમત્થો સમ્ભવતિ, સમાનત્તે પન વત્તબ્બમેવ નત્થિ. તેનાહ “**સમાનત્તે પચ્ચયુપ્પન્નધમ્માન**”ન્તિ. **સહજાતં પુરેજાતેનેવ સહ અત્થિપચ્ચયો હોતી**તિ સહજાતઅત્થિપચ્ચયધમ્મો પુરેજાતઅત્થિપચ્ચયધમ્મેન સહેવ અત્થિપચ્ચયો હોતિ. યથા વત્થુના પુરેજાતઅત્થિપચ્ચયં લભન્તા એવ કુસલાદિધમ્મા સહજાતાનં ખન્ધાનં ચિત્તસમુટ્ઠાનાનઞ્ચ રૂપાનં સહજાતઅત્થિપચ્ચયો હોન્તિ, તથા તે પુરેજાતસ્સ કાયસ્સ પચ્છાજાતપચ્ચયોપિ હોન્તિયેવ. તેનાહ “**પચ્છાજાતેન ચા**”તિ. અત્થિપચ્ચયો હોતીતિ સમ્બન્ધો. અયં સહજાતપચ્છાજાતાનં અત્થિપચ્ચયભાવો પચ્ચયધમ્માનં અભેદે એવ ઇચ્છિતો, ન ભેદે. તેનાહ “**અનઞ્ઞધમ્મત્તેન…પે॰… નાનાધમ્મત્તે**”તિ.

ઇદાનિ તસ્સ નાનાધમ્મત્તે અભાવં પાળિયા વિભાવેન્તો “**યદિ સિયા**”તિઆદિમાહ. તત્થ **એકો અત્થિપચ્ચયભાવો નત્થી**તિ એકસ્સેવ પચ્ચયધમ્મસ્સ વસેન લબ્ભમાનો એકો અત્થિપચ્ચયભાવો નત્થિ. કસ્મા? વિરોધતો. તેન વુત્તં “**સહજાત…પે॰… ન વુત્ત**”ન્તિ. **એવઞ્ચ કત્વા**તિ સહજાતપચ્છાજાતાનં એકધમ્મવસેન સહ અલાભતો એવ. **એકધમ્મવસેના**તિ એકસ્સેવ પચ્ચયધમ્મસ્સ વસેન. તેનાહ “**નાનાધમ્માનં વિરુદ્ધસભાવત્તા**”તિ. વિરુદ્ધસભાવતા ચ સહજાતપચ્છાજાતવસેન વેદિતબ્બા, ઇધ પન લોકિયલોકુત્તરાદિભાવતોતિ. **અઞ્ઞથા**તિ તેસં સહજાતપચ્છાજાતાનં એકજ્ઝં લાભે. **ઇન્દ્રિયપટિક્ખેપેપી**તિ ઇન્દ્રિયપચ્ચયે પચ્ચનીકતો ઠિતેપિ. **તસ્સ પઞ્હસ્સ લાભતો**તિ ‘‘ઉપાદિન્નુપાદાનિયો ચ અનુપાદિન્નુપાદાનિયો ચ ધમ્મા ઉપાદિન્નુપાદાનિયસ્સ ધમ્મસ્સ અત્થિપચ્ચયેન પચ્ચયો’’તિ એતસ્સ પઞ્હસ્સ લાભતો. **બાવીસા**તિ એકમૂલકાવસાના નવ, એકમૂલકદુકાવસાના પઞ્ચ, એકમૂલકતિકાવસાનમેકં, દુકમૂલકેકાવસાના ચત્તારો, દુકમૂલકાવસાના દ્વે, દુકમૂલકતિકાવસાનમેકન્તિ એવં બાવીસતિ. યથા પુબ્બે સહજાતં પુરેજાતેન સહેવ અત્થિપચ્ચયો હોતીતિ વુત્તં, એવં પુરેજાતમ્પિ તેનાતિ દસ્સેન્તો આહ “**પુરેજાતં સહજાતેનેવ સહ અત્થિપચ્ચયો હોતી**”તિ. તત્થ **સહજાતેનેવ સહા**તિ સહજાતેન સહેવ. અટ્ઠાનપ્પયુત્તો હિ અયં એવ-સદ્દો, સહજાતેન ન વિના પુરેજાતઅત્થિપચ્ચયોતિ અત્થો. ઇતરેસુ પન અત્થિપચ્ચયધમ્મેસુ નિયમો નત્થિ તેહિ સહાપિ વિનાપિ ભાવતો. તેનાહ “**ન ઇતરેહી**”તિ. **તમ્પિ વત્થુ તંસહિતપુરેજાતમેવા**તિ યં ‘‘પુરેજાતં સહજાતેનેવ સહ અત્થિપચ્ચયો હોતી’’તિ વુત્તં, તમ્પિ વત્થુપુરેજાતઞ્ચેવ તંસહિતારમ્મણપુરેજાતમેવ ચ, ન કેવલં આરમ્મણપુરેજાતં. તેનાહ “**ન ઇતર**”ન્તિ.

ઇદાનિ યથાવુત્તમત્થં પાઠન્તરેન વિભાવેતું “**કુસલત્તિકે હી**”તિઆદિ વુત્તં. યદિ પુરેજાતં તંસહજાતેન વિનાપિ અત્થિપચ્ચયો સિયા, ‘‘નવિપ્પયુત્તપચ્ચયા અત્થિયા પઞ્ચા’’તિ વત્તું ન સક્કા, વુત્તઞ્ચેતં, તસ્મા વિઞ્ઞાયતિ ‘‘પુરેજાતં સહજાતેન સહેવ અત્થિપચ્ચયો હોતી’’તિ. **નવિપ્પયુત્તે બાવીસા**તિ એત્થાપિ એસેવ નયો. **તત્થા**તિ

સનિદસ્સનત્તિકે. **અત્થિવિભઙ્ગેતિ** અત્થિપચ્ચયસ્સ વિભજને. **તિકમૂલકેકાવસાનન્તિ** ''સનિદસ્સનસપ્પટિઘો ચ અનિદસ્સનસપ્પટિઘો ચ અનિદસ્સનઅપ્પટિઘો ચ ધમ્મા અનિદસ્સનસપ્પટિઘસ્સ ધમ્મસ્સ અત્થિપચ્ચયેન પચ્ચયો''તિ એવં તિકમૂલકો એકાવસાનો પઞ્હો ઉદ્ધટો. **પચ્ચયુદ્ધારે**તિ ચ તત્થેવ પચ્ચયુદ્ધારે. તથા ચ સો પઞ્હો ઉદ્ધટો. તયિદં કથં, યદિ પુરેજાતં સહજાતેનેવ સહ અત્થિપચ્ચયો હોતીતિ ચોદનાયં આહ ''**તં વત્થુસહિતસ્સ... પે॰... પચ્ચયભાવતો**''તિ. તસ્સત્થો – યદિપિ તત્થ સનિદસ્સનસપ્પટિઘગ્ગહણેન આરમ્મણપુરેજાતસ્સ અત્થિપચ્ચયભાવો વુત્તો, તથાપિ અનિદસ્સનઅપ્પટિઘગ્ગહણતો વત્થુમ્પિ ગહિતન્તિ વત્થુસહિતસ્સ આરમ્મણપુરેજાતસ્સ સહજાતેન સહેવ અત્થિપચ્ચયભાવો વુત્તોતિ. **પચ્છાજાતં આહારિન્દ્રિયેહેવ સહ અત્થિપચ્ચયો હોતિ**, ન પુરેજાતેનાતિ અધિપ્પાયો. **અનઞ્ઞધમ્મત્તે**તિ પચ્ચયધમ્મસ્સ અનઞ્ઞત્તે. સહજાતેન સહ અત્થિપચ્ચયો હોતીતિ યોજના. સેસપદદ્વયેપિ એસેવ નયો. તત્થાપિ પટિયોગિપુરેજાતંયેવ દટ્ઠબ્બં. ''અત્થિપચ્ચયવિસેસેસુ પના''તિઆદિના અત્તના દસ્સિતં વિચારં ''**એવમેત**''ન્તિ નિગમનવસેન પચ્ચામસતિ.

ઉપાદિન્નત્તિકવણ્ણના નિટ્ઠિતા.

૬. વિતક્કત્તિકવણ્ણના

૨૨. વિતક્કત્તિકે **સત્તસુ મૂલકેસૂ**તિ ''સવિતક્કસવિચારં ધમ્મં પટિચ્ચા''તિઆદિના આગતાનિ તીણિ એકકાનિ, તીણિ દુકાનિ, એકં તિકન્તિ એવં એકમૂલકાનિ યાનિ સત્તમૂલકાનિ, તેસુ. **યથાક્કમ**ન્તિ પાળિયં આગતાનુક્કમેન. **સત્તા**તિ પઠમે એકકે સત્ત. **પઞ્ચા**તિ દુતિયે પઞ્ચ. તાનિમાનિ હેતુપચ્ચયે વુત્તનયેન વેદિતબ્બાનિ. ઇધ પન પવત્તિવસેનેવ યોજેતબ્બં. **તીણી**તિઆદીસુ તતિયે તીણિ, ચતુત્થે એકં, પઞ્ચમે તીણિ, છટ્ઠેપિ તીણિ, સત્તમે એકં. તાનિ પન યથાક્કમં તતિયપદં પટિચ્ચ તતિયપદદુતિયપદતદુભયવસેન, પઠમપદતતિયપદાનિ પટિચ્ચ તતિયપદવસેન, પઠમપદદુતિયપદાનિ પટિચ્ચ પઠમપદતતિયપદતદુભયવસેન, દુતિયપદતતિયપદાનિ પટિચ્ચ પઠમપદતતિયપદતદુભયવસેન, પઠમદુતિયતતિયપદાનિ પટિચ્ચ તતિયપદવસેનેવ વેદિતબ્બાનિ. **અઞ્ઞમઞ્ઞે અટ્ઠવીસા**તિઆદીસુપિ ઇમિનાવ નયેન ગણના વેદિતબ્બા. **એવ**ન્તિ યથાવુત્તં ગણનં પચ્ચામસતિ. **દુતિયતતિયમૂલકેસુ એકં એક**ન્તિ દુતિયમૂલકે એકં, તતિયમૂલકે એકન્તિ યોજેતબ્બં. **તથા આસેવને**તિ યથા પુરેજાતે એકાદસ, તથા આસેવનેતિ અત્થો. **અઞ્ઞાની**તિ અધિપતિઅઞ્ઞમઞ્ઞપુરેજાતાસેવનતો અઞ્ઞેસુ પચ્ચયેસુ ગણનાનિ. **હેતુઆરમ્મણસદિસાની**તિ હેતુઆરમ્મણપચ્ચયેસુ ગણનાસદિસાનિ.

૩૧. **અવિસેસેના**તિ ''વિપાક''ન્તિ વિસેસનં અકત્વા ન પન વિસ્સજ્જનં કતન્તિ યોજના. તત્થ કારણં વત્તું ''**કસ્મા**''તિઆદિમાહ. **ઇતરેસ**ન્તિ લોકિયવિપાકાનં. **તે વિસું નિદ્ધારેત્વા વુત્તા**તિ તે યથાવુત્તલોકિયવિપાકા અવિતક્કવિચારમત્તસામઞ્ઞતો વિસું નીહરિત્વા વુત્તા. ''અવિતક્કવિચારમત્તે ખન્ધે પટિચ્ચ અવિતક્કવિચારમત્તા અધિપતી''તિ વુત્તરાસિ **પુરિમકોટ્ઠાસો**.

૩૮. **એત**ન્તિ ''અવિતક્કવિચારમત્તં અવિતક્ક...પે॰... સહ ગચ્છન્તેના''તિ આગતપાળિપદં. તસ્સ અત્થં દસ્સેતું ''**મૂલં...પે॰... વુત્તં હોતી**''તિ આહ. તત્થ **અવિતક્ક...પે॰... યોજેન્તેના**તિ અવિતક્કેહિ અવિતક્કપરિયાયેન વુત્તેહિ અવિતક્કવિચારમત્તઅવિતક્કઅવિચારપદેહિ સહ મૂલપદં , આસેવનમૂલકમેવ વા ગચ્છન્તેન યોજેન્તેન **નપુરેજાતસદિસં** નાસેવને **પાળિગમનં કાતબ્બં**, પઠિતબ્બન્તિ અત્થો. પોત્થકેસુ પન ''અવિતક્કવિચારમત્તં

વિપાકેન સહ ગચ્છન્તેના''તિ દિસ્સતિ, વિપાકેન વિસેસનભૂતેન સહ યોજેન્તેનાતિ અત્થો. તેનેવાહ ''**વિપાકં અવિતક્કવિચારમત્તન્તિઆદિ યોજેતબ્બ**''ન્તિ.

એકમૂલકે પાળિયં યોજિતમેવાતિ ''**દુમૂલકેસુ પઠમે**''તિ વુત્તં.

૪૯. મૂલપદમેવ અવસાનભાવેનાતિ ''સવિતક્કસવિચારં ધમ્મં પચ્ચયા સવિતક્કસવિચારો ધમ્મો ઉપ્પજ્જતિ નહેતુપચ્ચયા''તિઆદિના મૂલપદમેવ અવસાનભાવેન યોજિતં. **સત્ત મોહા ઉદ્ધરિતબ્બા**તિ ઇદં નહેતુપચ્ચયં સન્ધાય વુત્તં. પટિચ્ચવારે હિ અહેતુકમોહો તિક્ખત્તુમેવ આગતો. ઇધ પન ''**વત્થું પચ્ચયા**''તિઆદિના ચતૂસુપિ મૂલકેસુ આગતો, તસ્મા સત્તક્ખત્તું આગમનં સન્ધાય ''સત્ત મોહા''તિ વુત્તન્તિ વેદિતબ્બં.

ઉપનિસ્સયેન સઙ્ગહિતત્તાતિ ઉપનિસ્સયપચ્ચયેનેવ કમ્મપચ્ચયસ્સ સઙ્ગહિતત્તા. સબ્બસ્સપિ રૂપારૂપાવચરકમ્મસ્સ બલવભાવતો ઉપનિસ્સયત્તાભાવો નત્થિ, યતો તં ''ગરૂ''તિ વુચ્ચતિ, કમ્મક્ખયકરસ્સ પન કમ્મસ્સ બલવભાવે વત્તબ્બમેવ નત્થીતિ ઇમમત્થં પાળિયા એવ વિભાવેતું વુત્તં ''**ઉપાદિન્નત્તિકપઞ્હાવારપચ્ચનીયે હિ...પે॰... વિઞ્ઞાયતી**''તિ.

વિતક્કત્તિકવણ્ણના નિટ્ઠિતા.

૮. દસ્સનેનપહાતબ્બત્તિકવણ્ણના

પટિચ્ચસમુપ્પાદવિભઙ્ગે વિચારિતનયેન વિચારેતબ્બન્તિ ઇદં ''ન ચ પુથુજ્જનાનં દસ્સનેન પહાતું સક્કુણેય્યો, ઇતરેસં ન કેનચિ પચ્ચયેન પચ્ચયો ન હોન્તીતિ સક્કા વત્તુ''ન્તિઆદિના અત્તના આનીતં અમતગ્ગપથવિનિચ્છયં સન્ધાય વુત્તં. તત્થ યં વત્તબ્બં, તમ્પિ પટિચ્ચસમુપ્પાદટીકાય અત્થવિવરણે વુત્તમેવ, તસ્મા તત્થ વુત્તનયેનેવ વેદિતબ્બં.

દસ્સનેનપહાતબ્બત્તિકવણ્ણના નિટ્ઠિતા.

પટ્ઠાનપકરણ-અનુટીકા સમત્તા.

ઇતિ પઞ્ચપકરણમૂલટીકાય લીનત્થવણ્ણના

અનુટીકા સમત્તા.

અભિધમ્મસ્સ અનુટીકા સમત્તા.